

SOU
1973:51

Skadestånd V

SKADESTÅND VID PERSONSKADA

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000

2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025
2026
2027
2028
2029
2030
2031
2032
2033
2034
2035
2036
2037
2038
2039
2040
2041
2042
2043
2044
2045
2046
2047
2048
2049
2050

Statens offentliga utredningar
1973:51
Justitiedepartementet

Skadestånd V

Skadestånd vid personskada

Betänkande av skadeståndskommittén
Stockholm 1973

ISBN 91-38-01654-0

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t den 4 november 1966 tillkallades justitierådet Erland Conradi, ordförande, numera professorn Bertil Bengtsson och advokaten Carl Erik Lindahl att som sakkunniga utreda frågor om skadestånd för framtida förlust av arbetsinkomst och om efterlevandes rätt till skadestånd (direktiv se Ju 1967:68). De sakkunniga antog namnet skadeståndskommittén. Till sekreterare förordnades den 10 maj 1967 hovrättsassessorn Erland Strömbäck.

Genom beslut den 16 april 1971 utvidgades uppdraget till att också omfatta frågor om jämkning av skadestånd och om försäkringsgivares regressrätt m. m. (se Ju 1972:30).

Kommittén har tidigare avgivit delbetänkandena (SOU 1971:83) "Skadestånd III. En allmän regel om jämkning av skadestånd m. m." och (SOU 1972:12) "Skadestånd IV. Värdesäkring av skadeståndslivräntor".

Kommittén får härmed överlämna delbetänkandet "Skadestånd V. Skadestånd vid personskada".

Avsikten är att återstående delar av utredningsuppdraget skall redovisas i ett kommande slutbetänkande.

Utredningsarbetet i den nu redovisade delen har bedrivits i samarbete med motsvarande kommittéer i Danmark, Finland och Norge (jfr Inledningen).

Av kommitténs experter har i denna etapp deltagit försäkringsdomaren, tidigare LO-juristen Bert Ahlgren, f. d. byråchefen fil. dr Gerdt Brundin, direktören Erik Forstadius, kanslichefen Johan Land, direktören Hans Lindstedt, docenten Ulf Nilsson, direktören Carl Oldertz, kammarrättslagmannen Carl Axel Petri, direktören Olle Rydberg, kammarrättsrådet Birger Stening, avdelningsdirektören Åke Svensson, kammarrättspresidenten Nils Olof Wentz samt chefsrådmannen Åke Widding.

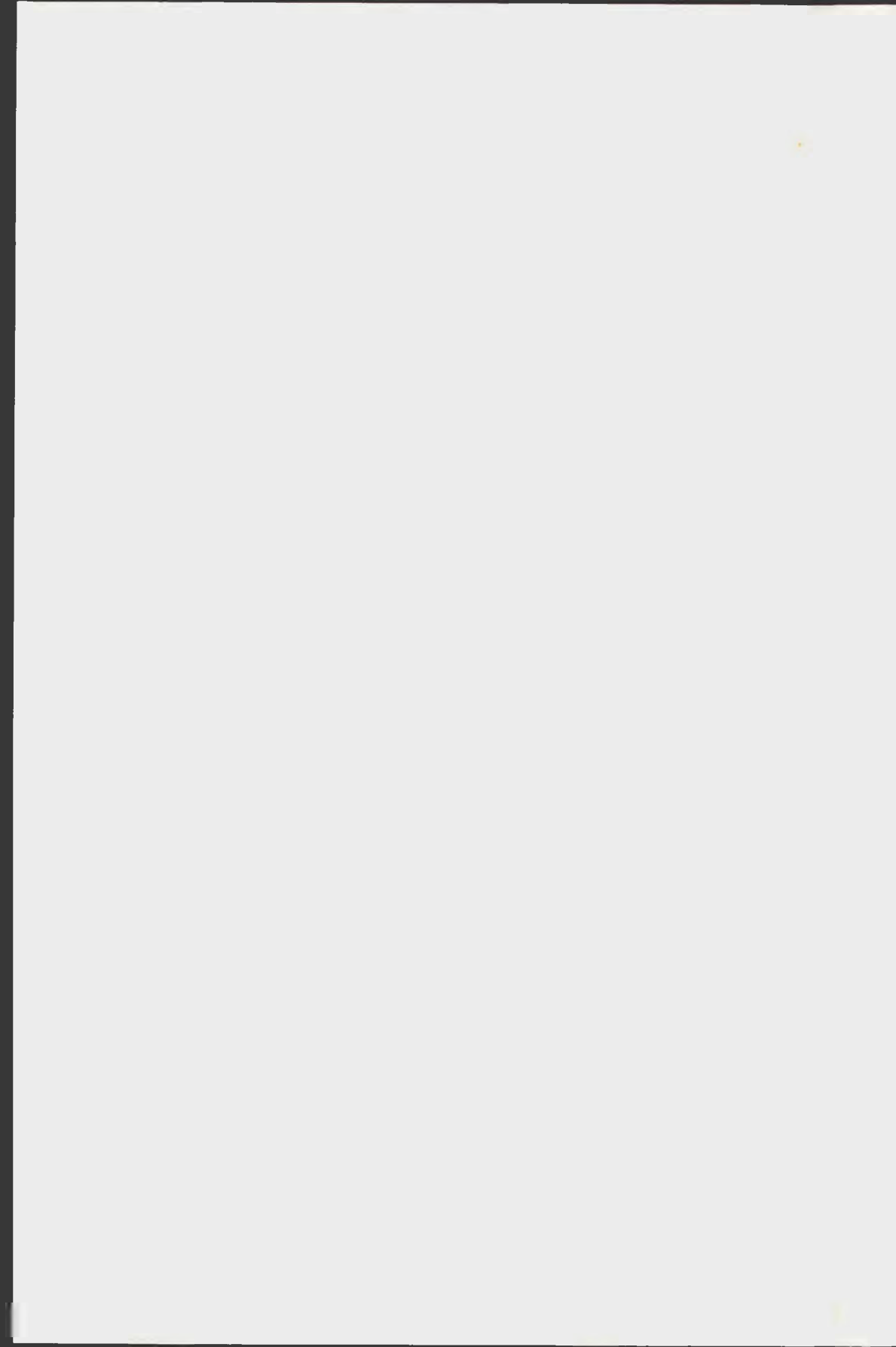
Stockholm i oktober 1973

Erland Conradi

Bertil Bengtsson

Carl Erik Lindahl

/Erland Strömbäck

Innehåll

Lagförslag

1	Förslag till Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207) . . .	11
2	Förslag till Lag om ändring i lagen (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar.	17
3	Förslag till Lag om ändring i lagen (1916:312) ang. ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik	17
4	Förslag till Lag om ändring i lagen (1922:382) ang. ansvarighet för skada i följd av luftfart.	18
5	Förslag till Lag om ändring i lagen (1929:77) om trafikförsäkring å motorfordon	19
	Inledning.	21
	Sammanfattning	27
	<i>A Deskriptiv del</i>	35
1	<i>Skadestånd vid personskada enligt svensk rätt</i>	35
1.1	Historik	35
1.2	Begreppet personskada	36
1.3	Skadestånd till den som har tillfogats personskada (5:2 SkL)	37
1.3.1	Ekonomisk och ideell skada	38
1.3.2	Kostnader	38
1.3.3	Skadestånd för inkomstförlust	40
1.3.3.1	Ersättning för förfluten tid	40
1.3.3.2	Ersättning för framtiden	41
1.3.4	Ideell ersättning	47
1.3.4.1	Sveda och värk	47
1.3.4.2	Menersättning	48
1.4	Skadestånd till efterlevande (5:3 SkL)	48
1.4.1	Kretsen av efterlevande som kan få skadestånd	50
1.4.2	Aktualitetskravet	50
1.4.3	"Erforderligt underhåll"	51
1.4.4	Inverkan av andra försörjningsmöjligheter	52

1.4.5	Hänsyn till den skadeståndsskyldiges förhållanden och övriga omständigheter	54
1.4.6	Begränsningsmetoden, reduceringsmetoden	54
1.4.7	Endast ekonomisk skada ersätts	55
1.5	Andra ersättningsposter vid dödsfall	55
1.5.1	Den avlidnes egna anspråk	56
1.5.2	Begravningskostnader m.m.	56
1.6	Ersättningens form	58
1.6.1	Frekvensen av engångsbelopp	59
1.6.1.1	Trafiknämnden	59
1.6.1.2	Ansvarsnämnden	60
1.7	Kapitaliseringsmetoder	61
1.7.1	Olika sammanhang där kapitalisering behöver ske	61
1.7.2	Metoder som används i dag inom skadeståndsrätten	61
1.7.2.1	Fondering av kapital för livränta	61
1.7.2.2	Utbyte av fastställd livränta mot engångs- belopp	63
1.7.2.3	Bestämmande av engångsbelopp från början	63
1.7.3	Kapitalisering enligt förmögenhetsskatteförord- ningens tabeller	64
1.8	Samordning mellan skadestånd och andra förmåner	64
1.9	Beskattning av skadestånd vid personskada	64
1.9.1	Beskattning av livränta	65
1.9.2	Beskattning av engångsbelopp	65
1.9.3	Beskattning av avgångsbidrag	67
1.9.4	Beskattning av vissa andra försäkringsersättningar	67
1.10	Den skadelidandes medvällande till personskada	68
1.10.1	Den allmänna <i>regeln</i>	68
1.10.2	Medvällandebedömning inom speciallagstiftningen	69
1.10.3	Jämkningsgrad	69
1.10.4	Vissa <i>typsituationer</i>	69
1.10.5	Samordning	72
1.10.6	Trygghetsförsäkringen m.m.	72
2	<i>Ersättningsanordningar med anknytning till skadeståndsrätten</i>	73
2.1	Trygghetsförsäkringen	73
2.2	Patientförsäkringen	75
2.3	Ögonskadeförsäkringen	75
3	<i>Andra ersättningsanordningar</i>	79
3.1	Socialförsäkringen	79
3.1.1	Den allmänna försäkringen	80
3.1.1.1	Sjukförsäkring	80
3.1.1.2	Förtidspension och sjukbidrag	80
3.1.1.3	Andra förmåner vid invaliditet	83
3.1.1.4	Familjepension	83
3.1.1.5	Totalt skydd genom socialförsäkringen	84
3.1.2	Bidrag till hjälpmedel m.m.	85
3.1.3	Yrkesskadeförsäkringen	85
3.1.3.1	Samordningstiden	85

3.1.3.2	Förmåner	85
3.1.3.3	Invalidlivränta	86
3.1.3.4	Utbyte av livränta m. m.	88
3.1.3.5	Efterlevandelivränta	90
3.1.3.6	Andra förmåner från yrkesskadeförsäkringen	91
3.1.4	Samordning inom socialförsäkringen	91
3.1.5	Samordning mellan socialförsäkring och skadestånd	91
3.1.5.1	Huvudprinciper	91
3.1.5.2	Nettometod, bruttometod	92
3.1.5.3	Samordning i medvållandefall	93
3.2	Anställningsförmåner	94
3.2.1	Statsanställda	95
3.2.1.1	Sjuklön	95
3.2.1.2	Pension	95
3.2.1.3	Samordning och regress	96
3.2.2	Kommunalanställda	97
3.2.2.1	Sjuklön	97
3.2.2.2	Pension	97
3.2.2.3	Samordning och regress	98
3.2.3	Anställda i enskild tjänst	98
3.2.3.1	Sjuklön	99
3.2.3.2	Ersättning från AGS	99
3.2.3.3	Pension	100
3.2.3.4	Samordning, regress	101
3.2.4	Samtliga kategorier anställda	102
3.3	Förmåner från egen personförsäkring	102
3.3.1	Livförsäkring	103
3.3.2	Olycksfallsförsäkring	104
3.3.3	Sjukförsäkring	106
3.3.4	Samordning, regress	107
3.3.5	Begränsningar i möjligheterna att uppnå kompletterande skydd utöver sjukpenningen	108
3.4	Exempel på det totala skyddet genom andra förmåner vid personskada	109
4	<i>Utländsk rätt</i>	112
4.1	Allmänt om ersättningsposterna vid personskada	112
4.2	Särskilt om skadestånd för framtida inkomstförlust	115
4.3	Ersättningsnivån i invaliditetsfall	122
4.4	Skadestånd till efterlevande	123
4.5	Passiv identifikation	125
4.6	Ersättningsnivån i efterlevandefallen	125
B	<i>Kommittén</i>	126
5	<i>Riktlinjer för utredningen</i>	126
5.1	Skadestånd för inkomstförlust	127
5.2	Skadestånd för förlust av försörjare	129
5.3	Skadeståndets form	129
5.4	Samordning med andra förmåner	130
5.5	Begränsning av ersättningsnivån vid personskada	132

5.6	Medvållande till personskada	134
6	<i>Skadestånd vid inkomstförlust</i>	135
6.1	Invaliditetsbegreppen i andra ersättningsanordningar	135
6.1.1	Yrkesskadeförsäkringen	135
6.1.2	Den allmänna försäkringen	140
6.1.3	Olycksfallsförsäkringen	143
6.1.4	Tjänstepensioneringen	144
6.2	Nya regler inom skadeståndsrätten	145
6.2.1	Inledande synpunkter	145
6.2.2	Vissa gemensamma synpunkter på skadestånd för inkomstförlust i förfluten tid och i framtiden	147
6.2.3	Skadestånd för förlorad arbetsförtjänst	150
6.2.4	Skadestånd för invaliditet	153
6.2.4.1	Allmänna synpunkter	153
6.2.4.2	De medicinska invaliditetsgradernas funktion	154
6.2.4.3	Grunderna för ett skadeståndsrättsligt invali- ditetsbegrepp	158
6.2.4.4	Frågan om livränta skall kunna omprövas.	161
6.2.4.5	Andra möjligheter att anpassa skadeståndet efter den faktiska förlusten	165
6.2.4.6	Slutsatser	165
7	<i>Skadestånd vid förlust av försörjare</i>	167
7.1	Allmänna synpunkter	167
7.2	Reformönskemål	168
7.3	Kretsen av ersättningsberättigade. Aktualitetskravet	169
7.4	Skadeståndsskyldighetens omfattning	174
7.5	Utbildningskostnad	177
7.6	Hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållan- den m.m.	179
8	<i>Skadeståndets form</i>	179
8.1	Allmänna synpunkter på valet av livränta eller engångsbelopp	180
8.2	Närmare om de fall där man kan tänka sig användning av engångsbelopp	182
8.3	Förhållandet mellan ersättning för ekonomisk och ersättning för ideell skada	184
8.4	Kommitténs slutsatser	186
8.4.1	Mindre skador	187
8.4.2	Medelsvåra skador	187
8.4.3	Svåra skador	189
8.4.4	Den skadelidandes egen önskan	190
8.4.5	Utbyte av livränta mot engångsbelopp	191
8.4.6	Efterlevandefallen	191
8.5	Bestämmande av engångsbeloppets storlek	192
8.5.1	Endast engångsbelopp från början	193
8.5.2	Engångsbelopp jämte livränta från början	194
8.5.3	Utbyte helt eller delvis av livränta mot engångsbelopp	194
8.5.4	Efterlevandefallen	194

9	<i>Beskattningen av skadestånd i form av engångsbelopp</i>	195
9.1	Vissa skattemässiga synpunkter	195
9.2	Tänkbara lösningar av skattefrågan	198
10	<i>Förhållandet mellan skadestånd och andra förmåner</i>	204
10.1	Gällande principer för samordningen	205
10.2	Huvudprincip om avräkning	206
10.3	Avräkning av förmåner från summaförsäkring	207
10.3.1	Synpunkter på nuvarande ordning	207
10.3.2	Synpunkter på reformfrågan	208
10.3.2.1	Förmåner från livförsäkring	209
10.3.2.2	Förmåner från kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt olycksfalls- och sjukförsäkring	209
10.3.3	Slutsatser	212
10.4	Samordningsförfarandet	214
10.4.1	Allmänna frågor	214
10.4.2	Bruttometod – nettometod	215
11	<i>Ersättningsnivån</i>	218
11.1	Utländsk rätt	219
11.2	Synpunkter i den svenska debatten	221
11.3	Motiven för en begränsning av ersättningsnivån	223
11.4	Utformningen av en begränsningsregel	225
11.4.1	Tidigare förslag	225
11.4.2	En regel om bruttonivå	226
11.4.3	En regel om nettonivå	229
11.5	Kommitténs slutsatser	232
11.5.1	Lämplighetsfrågan	233
11.5.2	Frågan om teknik för en eventuell begränsningsregel	236
12	<i>Medvällande till personskada</i>	237
12.1	Allmänna synpunkter	237
12.2	Fall där jämkning bör ske	243
12.3	Medvällanderegler i speciallagstiftningen	247
13	<i>Sammanfattning av de nordiska kommittéernas förslag</i>	252
13.1	Skadestånd till den som tillfogats personskada	252
13.2	Skadestånd vid förlust av försörjare	253
13.3	Skadeståndets form	253
13.4	Förhållandet mellan skadestånd och andra förmåner	254
13.5	Jämkningsregler	255
13.6	Allmän jämkningsregel	255
13.7	Övriga regler	256
14	<i>Specialmotivering</i>	257
14.1	Skadeståndslagen	257
14.1.1	5 kap. 1 §	257
14.1.2	5 kap. 2 §	279
14.1.3	5 kap. 3 §	290
14.1.4	5 kap. 4 §	304
14.1.5	5 kap. 5 §	312
14.1.6	6 kap. 2 §	316

14.2 Bilansvarighetslagen, luftfartsskadelagen och elanläggningslagen	322
14.3 Trafikförsäkringslagen	322
14.4 Ikraftträdande	323

Bilagor

1 Undersökningar av förhållandet mellan medicinsk och ekonomisk invaliditet	324
2 Några skadefall med höga livräntebelopp ur trafiknämndens praxis	334
3 Olika former av olycksfalls- och sjukförsäkring	343
4 Exempel avseende beskattningen av engångsbelopp	348
5 Tabeller för beräkning av engångsbelopp efter en räntefot av 6,5 % för de första 10 åren och därefter 4 %	359
6 Tabeller för beräkning av engångsbelopp efter en räntefot av 5 %	361
7 Sammanställning av de nordiska kommittéernas förslag till lagtext	364

<i>Litteratur</i>	378
-------------------	-----

<i>Förkortningar</i>	379
----------------------	-----

Lagförslag

1 Förslag till Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom förordnas i fråga om skadeståndslagen (1972:207)

dels att 3 kap. 6 § skall ha nedan angivna lydelse,
dels att 5 kap. 1 och 6–8 §§ skall överföras till ett nytt kapitel, 6 kap.,
med nedan angivna rubrik,
dels att 5 kap. i övrigt skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i det nya 6 kap. skall införas två nya paragrafer, 2 och 5 §§,
med nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 KAP.

6 §¹

Skadestånd enligt 1 eller 2 § kan jämkas, om skadeståndet finnes oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och övriga omständigheter. Vid sakskada kan jämkning också ske om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter.

Ersättning enligt 1 eller 2 § för sakskada kan jämkas, om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter.

5 KAP.

Gemensamma bestämmelser

Skadeståndets bestämmande

1 §

Bestämmelserna i denna lag om skyldighet att ersätta personskada tillämpas också i fråga om lidande, som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande, som innefattar brott, eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning.

Skadestånd till den som tillfogats personskada omfattar ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter till följd av skadan, förlorad arbetsförtjänst, bestående nedsättning av arbetsförmågan (invaliditet), sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men.

¹ Ändringen, som inte berörs i förevarande betänkande, föreslogs av kommittén i Skadestånd III.

Nuvarande lydelse

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller dylik brottslig gärning eller som eljest är skadeståndsskyldig med anledning av sådant brott kan på yrkande av den kränkte i mål om gärningen efter omständigheterna åläggas att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av dom i målet.

Föreslagen lydelse

Vid bedömande i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den skadades förmåga att trots skadan bereda sig inkomst genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till tidigare utbildning och verksamhet, om skolning eller annan dylik åtgärd samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. Med inkomst av arbete likställs i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet.

2 §

Skadestånd till den som tillfogats personskada omfattar ersättning för läkararvode och annan kostnad till följd av skadan, för hinder eller förlust i den skadades näring, för sveda och värk samt för lyte eller annat stadigvarande men.

Skadestånd med anledning av att någon dödats omfattar ersättning för begravningskostnad och andra utgifter till följd av dödsfallet samt gottgörelse till efterlevande för förlust av underhåll, som den avlidne vid tiden för dödsfallet var skyldig att utge eller som han faktiskt utgav eller inom en nära framtid kunde antagas komma att utge (förlust av försörjare). Med underhåll likställs i skälig omfattning värdet av den avlidnes hushållsarbete i hemmet.

Vid fastställande av ersättning för förlust av försörjare skall hänsyn tagas till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller eljest själv bidra till sin försörjning.

3 §

Den som enligt lag har rätt till underhåll av någon som blivit dödad skall, om han till följd av dödsfallet kommer att sakna erforderligt underhåll, av den som är

Har den som förlorat arbetsförtjänst eller tillfogats invaliditet eller förlust av försörjare rätt att med anledning av skadan eller förlusten erhålla förmån som nämns i

Nuvarande lydelse

skadeståndsskyldig med anledning av dödsfallet erhålla ersättning efter vad som finnes skäligt med hänsyn till dennes ekonomiska förhållanden och omständigheter-
na i övrigt. Ersättningen kan bestämmas att utgå på en gång eller på särskilda tider.

Föreslagen lydelse

andra stycket (samordningsförmån), skall skadeståndsskyldigheten bestämmas så att skadeståndet tillsammans med samordningsförmånen utgör gottgörelse för skadan eller förlusten.

Samordningsförmåner är:

1. periodisk förmån enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring, lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring eller författning som bygger på sistnämnda lags grunder,
2. sjuklön eller pension som utges av arbetsgivare på grund av anställningsavtal,
3. pension som utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt
4. periodisk ersättning på grund av sådan olycksfalls- eller sjukförsäkring som avses i lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

4 §

Vid sakskada omfattar skadeståndet ersättning för sakens värde eller för reparationskostnad och värdeminskning, för annan kostnad till följd av skadan samt för hinder eller förlust i den skadelidandes näring.

För invaliditet eller förlust av försörjare fastställes skadeståndet i form av livränta eller engångsbelopp eller som livränta jämte ett engångsbelopp. Fastställd livränta kan, om skäl föreligger, helt eller delvis utbytas mot engångsbelopp.

Engångsbelopp bör i regel icke överstiga tio basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

5 §

Om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan, jämkas skadeståndet efter vad som finnes skäligt.

Beloppet av livränta, som utgår med anledning av invaliditet, kan höjas eller sänkas, om det är uppenbart, att i det särskilda fallet väsentlig och bestående ändring inträtt i de förhållanden, som enligt

Nuvarande lydelse

Skall två eller flera ersätta samma skada, svarar de solidariskt för skadeståndet, i den mån ej annat följer av att begränsning gäller i den skadeståndsskyldighet som åvilar någon av dem.

För skada som vållats genom underlåtenhet att avslöja brott utgår ej ersättning enligt denna lag enbart på den grund att straff för underlåtenheten kan följa enligt 23 kap. 6 § första stycket brottsbalken.

Vid tillämpning av denna lag skall med arbetstagare likställas värnpliktiga och andra som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring, de som under utbildning vid skola eller vård i anstalt utför arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare samt de som för annans räkning eljest utför arbete under omständigheter liknande dem som förekommer i anställningsförhållande.

Om ändring av skadeståndslivränta med anledning av förändringar i penningvärdet gäller särskilda föreskrifter.

¹ Senaste lydelse 1973:215.

Föreslagen lydelse

1 § andra stycket skall ligga till grund för invaliditetsbedömningen.

Om ändring av skadeståndslivränta med anledning av förändringar i penningvärdet gäller särskilda föreskrifter.

6 §

Vid sakskada omfattar skadeståndet ersättning för sakens värde eller för reparationskostnad och värdeminskning, för annan kostnad till följd av skadan samt för hinder eller förlust i den skadelidandes näring.

7 §

8 §

9 §¹

6 KAP.

Gemensamma bestämmelser

1 §

Bestämmelserna i denna lag om skyldighet att ersätta personskada tillämpas också i fråga om lidande, som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande, som innefattar brott, eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning.

Den som har gjort sig skyldig till ärekränkning eller dylik brottslig gärning eller som eljest är skadeståndsskyldig med anledning av sådant brott kan på yrkande av den kränkte i mål om gärningen efter omständigheterna åläggas att bekosta tryckning i en eller flera tidningar av dom i målet.

2 §

Föreligger medvällande till skadan på den skadelidandes sida, jämkas skadeståndet efter vad som finnes skäligt med hänsyn till graden av vällande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt.

Ersättning med anledning av personskada får dock jämkas endast om den skadelidande själv uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet medverkat till skadan eller om eljest synnerliga skäl till jämkning föreligger, såsom att skadan väsentligen framstår som självförvållad eller att den skadelidande medvetet och utan rimlig anledning utsatt sig för risk att skadas.

3 §

Skall två eller flera ersätta samma skada, svarar de solidariskt för skadeståndet, i den mån ej annat

följer av att begränsning gäller i den skadeståndsskyldighet som åvilar någon av dem.

4 §

För skada som vållats genom underlåtenhet att avslöja brott utgår ej ersättning enligt denna lag enbart på den grund att straff för underlåtenheten kan följa enligt 23 kap. 6 § första stycket brottsbalken.

5 §

Skadeståndet kan jämkas, om skadeståndsskyldigheten finnes oskäligt betungande med hänsyn till parternas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt.

6 §

Vid tillämpning av denna lag skall med arbetstagare likställas värnpliktiga och andra som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring, de som under utbildning vid skola eller vård i anstalt utför arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare samt de som för annans räkning eljest utför arbete under omständigheter liknande dem som förekommer i anställningsförhållande.

Denna lag träder i kraft den

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift som ersatts genom bestämmelse i denna lag, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar

Härigenom förordnas, att 7 § lagen (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Från ersättningsskyldighet, som i 4 § sägs, vare elektrisk anläggningens innehavare fri, där den, som skadan led, genom överträdelse av gällande föreskrifter eller annan grov vårdslöshet själv vållade skadan, eller skadan var föranledd genom hans uraktlåtenhet att fullgöra honom jämlikt åtagande eller av annan grund åliggande skyldigheter emot den elektriska anläggningens ägare eller innehavare.

Föreslagen lydelse

7 §

Från ersättningsskyldighet, som i 4 § sägs, vare elektrisk anläggningens innehavare fri, där den, som skadan led, genom överträdelse av gällande föreskrifter eller annan grov vårdslöshet själv vållade skadan, eller skadan var föranledd genom hans uraktlåtenhet att fullgöra honom jämlikt åtagande eller av annan grund åliggande skyldigheter emot den elektriska anläggningens ägare eller innehavare. *Om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till personskada, skall dock gälla vad som stadgas i 6 kap. 2 § andra stycket skadeståndslagen (1972:207).*

Var ägaren av skadad egendom jämlikt åtagande eller av annan grund pliktig att vidkännas den från anläggningen härrörande faran för skada å egendom, vare ändock till ersättning berättigad, där skadan föranleddes av vårdslöshet vid anläggningens utförande eller skötsel.

Denna lag träder i kraft den

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1916:312) ang. ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik

Härigenom förordnas, att 2 § lagen (1916:312) ang. ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik skall ha nedan angivna lydelse.

2 §¹

För skada, som i följd av trafik med automobil tillfogas annan person än föraren eller sådan egendom, som icke med automobilen befordras,

¹ Senaste lydelse 1939:284.

vare automobilens ägare ansvarig, ändå att han ej är till skadan vållande; dock vare ägaren från ansvarighet fri, där av omständigheterna framgår, att skadan varken förorsakats av bristfällighet å bilen eller vållats av föraren.

Har den, som skadan led, genom eget vållande därtill medverkat, bestämme rätten, efter ty för varje fall prövas skäligt, om och i sådant fall till vilket belopp skadestånd skall utgå.

Om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan, skall 6 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) äga motsvarande tillämpning.

Föraren vare lika med ägaren pliktig ersätta sådan skada, som ovan sägs, där ej av omständigheterna framgår, att föraren icke varit vållande till skadan.

Denna lag träder i kraft den

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1922:382) ang. ansvarighet för skada i följd av luftfart

Häri genom förordnas, att 1 § lagen (1922:382) ang. ansvarighet för skada i följd av luftfart skall ha nedan angivna lydelse.

1 §¹

För skada, som i följd av luftfartygs begagnande i luftfart tillfogas person eller egendom, som icke befordras med luftfartyget, vare luftfartygets ägare ansvarig, ändå att han ej är vållande till skadan.

Har den, som led skadan, genom eget vållande medverkat därtill, bestämme rätten, efter ty för varje fall prövas skäligt, om och i sådant fall till vilket belopp skadestånd skall utgå.

Om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan, skall 6 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) äga motsvarande tillämpning.

Om atomskada gälla särskilda bestämmelser.

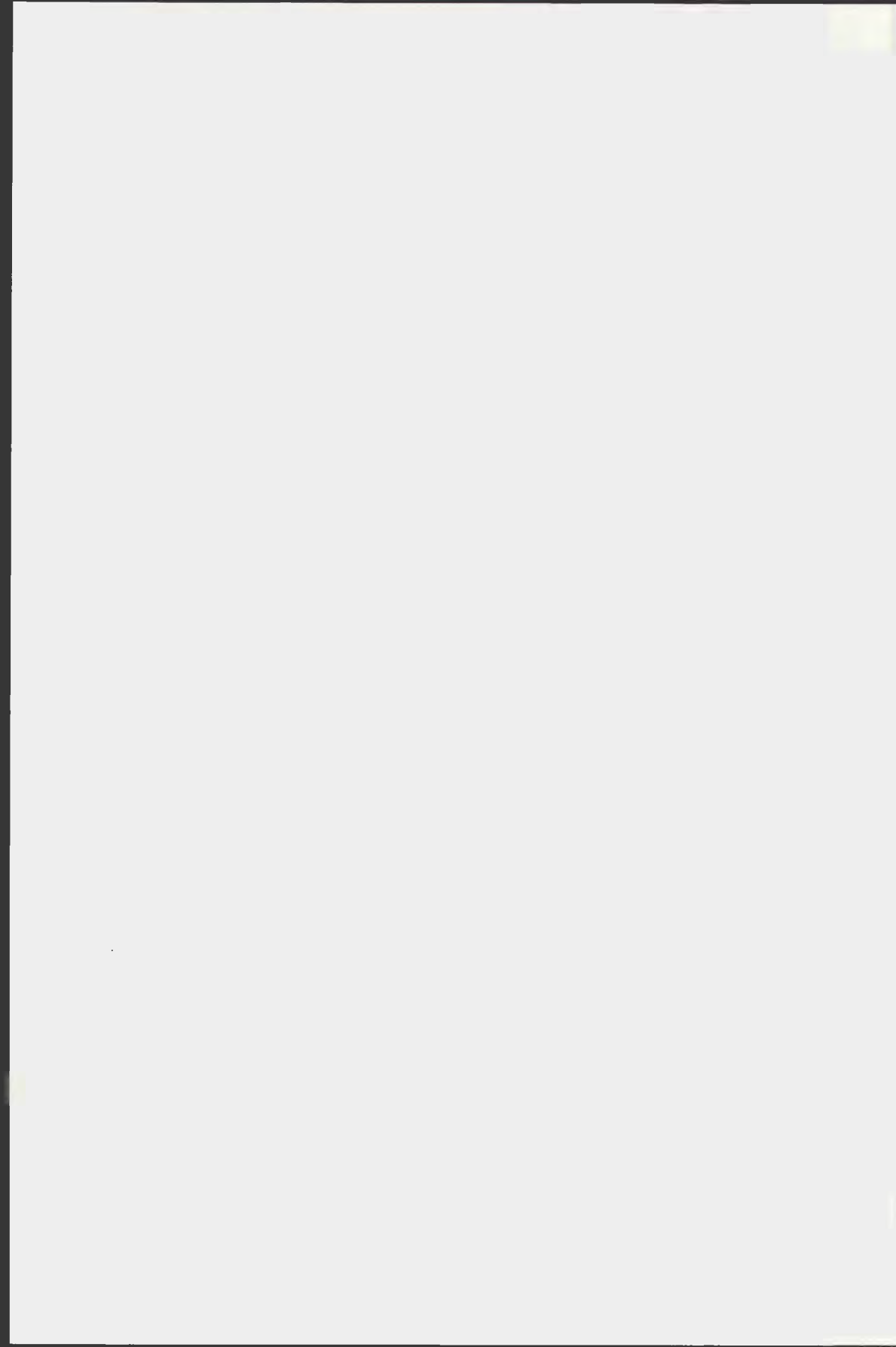
Denna lag träder i kraft den

¹ Senaste lydelse 1968:52.

5 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1929:77) om trafikförsäkring å motorfordon

Härigenom förordnas, att 13 § lagen (1929:77) om trafikförsäkring å motorfordon skall upphöra att gälla vid utgången av

Inledning

Det pågående arbetet på reformering av skadeståndslagstiftningen planades redan omkring år 1950 och har sedan dess med vissa avbrott bedrivits i etapper av olika kommittéer. Det hittills mest betydelsefulla resultatet av reformarbetet utgör skadeståndslagen (1972:207), SkL. Den är uppbyggd dels av vissa från 6 kap. strafflagen överförda bestämmelser och dels av helt nya bestämmelser. Vid lagens tillkomst har förutskickats att skadeståndskommitténs arbete bl. a. kunde komma att medföra ändring i de från strafflagen härrörande reglerna om skadestånd vid personskada, nämligen 5:2 och 5:3 SkL. Kommittén framlägger i detta betänkande förslag till en reform av dessa regler. Om reformarbetet på skadeståndsområdet vill kommittén i övrigt hänvisa till prop. 1972:5 med förslag till skadeståndslag m. m., särskilt avsnitt 1.2.

Den nu redovisade etappen i utredningsarbetet har, i likhet med tidigare etapper, bedrivits i samarbete med motsvarande kommittéer i Danmark, Finland och Norge. Dessa har haft följande sammansättning:

Danmark: professor, dr. jur. Anders Vinding Kruse, ordförande, landsdommer Ole Agersnap, direktør Gunnar Hagen, avliden i januari 1970, efterträdd av direktør Asger Friis samt fuldmægtig Ebbe Christensen, sekreterare.

Finland: lagman Lauri R. Hertzberg, ordförande, verkställande direktör Nils Erik Ingmann, lagstiftningsdirektör Henry Ådahl samt jur. lic. Jarl Hagelstam, sekreterare.

Norge: professor, dr. juris Kristen Andersen, ordförande, skifterettsdommer Anna Louise Beer, høyesterettsadvokat T. Edler Christensen, høyesterettsadvokat Erik Dahlen, avdelingsdirektør Harry Gulbrandsen, byråsjef Rolv Hellesylt samt byråsjef Oluf Skarpnes, sekreterare.

De nordiska kommittéerna har under åren 1967–1971 hållit sex sammanträden, nämligen i Sandefjord (februari 1967), Stockholm (november 1967), Helsingfors (augusti 1968), Köpenhamn (juni 1969), Oslo (juni 1970) och Stockholm (april 1971).

Den danska kommittén har i mars 1973 avgett "Betænkning om erstatning for tab ved personskade och tab af forsørger" (Betænkning nr 679, København 1973).

Den finska kommittén väntas avge betänkande under år 1973.

Den norska kommittén avgav i maj 1971 "Instilling fra Erstatningslovkomiteén". På grundval av detta betänkande har inom det norska justis- och politidepartementet utarbetats proposition "Ot. prp. nr. 4 (1972—73). Om lov om endringer i erstatningslovgivningen m. m.", som antagits av stortinget i maj 1973. Den nya loven om skadeserstatning träder i kraft den 1 januari 1974.

De betänkanden som den svenska kommittén tidigare avgivit (Skadestånd III och Skadestånd IV) har redovisats i den inledande skrivelsen.

Direktiven till den svenska kommittén (anförande till statsrådsprotokollet den 4 november 1966 av dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling) innehåller, såvitt nu är av intresse, i huvudsak följande.

Enligt 6:2 SL skall vid personskada utges ersättning bl. a. för "hinder eller brist i den skadades näring". Härutöver innehåller svensk skriven lag inte några allmänna bestämmelser om ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Den principiella utgångspunkten vid bestämmande av sådan ersättning är emellertid att den skadelidande skall ha full gottgörelse för den förlust i detta hänseende han lidit genom skadefallet, efter avdrag givetvis för vad han har uppburit eller kan komma att uppbära från socialförsäkringen, dvs. den allmänna försäkringen och yrkesskadeförsäkringen. Ersättningen för framtida förlust av arbetsinkomst i följd av bestående arbetsoförmåga — invaliditet — utgår härvid enligt fast praxis i form av livränta, när invaliditetsgraden uppgår till eller överstiger 10 å 15 %. I övriga fall utgår i regel engångsersättning.

Situationen ter sig i åtminstone två hänseenden annorlunda i Danmark och Norge. Ersättning för framtida förlust av arbetsinkomst utgår så gott som undantagslöst i form av kapitalbelopp och inte i form av livränta. Vidare är ersättningsnivån väsentligt lägre, även om den teoretiska utgångspunkten också i dessa länder är att den skadelidande skall få full kompensation. I Danmark har inte i något fall dömts ut ersättningsbelopp nämnvärt överstigande 100 000 danska kronor, och i Norge föreligger såvitt bekant ingen dom på högre belopp än cirka 250 000 norska kronor. Den praxis som sålunda utbildat sig står i visst samband med en inom framför allt dansk doktrin framförd tanke att ersättning för personskada bör generellt begränsas till att täcka vad som brukar gå under namnet borgerlig jaevnmaal, dvs. ett slags normal- eller medelinkomst.

Det kan inte för Sveriges del komma ifråga att nu införa lika långtgående begränsningar i ersättningsrätten som f. n. tillämpas i Danmark och Norge. En rigorös tillämpning av principen att full ersättning skall utges kan emellertid i vissa fall leda till obilliga resultat. Man kan inte bortse från att det just vid invaliditet kan bli fråga om avsevärda förluster och därmed om högst betydande skadeståndsbelopp. I den mån skadeståndsansvaret är täckt av en ansvarsförsäkring behöver man visserligen inte tveka att tillämpa regler som fullt ut tillgodoser den skadelidandes reparationsintresse, men i andra fall — om det inte är fråga om uppsåtlig skadegörelse — kan ekonomiska och sociala hänsyn inge betänkligheter mot att ålägga den skadeståndsskyldige fullt skadeståndsansvar. Det skulle i och för sig vara önskvärt att lagstiftningen för sådana fall ger domstolarna möjlighet att begränsa ersättningsskyldigheten. Denna fråga äger nära samband med det på senare tid ofta diskuterade spørsmålet om införande av en allmän jämningsregel. Tiden har dock ännu inte ansetts mogen att ta upp den frågan i reformarbetet.

I avvaktan på att dessa mer vittsyftande reformplaner aktualiseras kan det övervägas att på särskilda områden och för närmare avgränsade typer av skadefall eller för speciella kategorier av skadeståndsskyldiga införa regler som ger möjlighet att nedsätta skadeståndet. Det bör i det sammanhanget erinras om att skadeståndskommittén föreslagit regler om möjlighet att jämka arbetsgivarens skadeståndsansvar i anledning av hans arbetstagares vållande och föräldrars ersättningsansvar i anledning av barns skadegörelse, om skadeståndet annars skulle bli oskäligt betungande. Frågan om och i vad mån skadeståndsansvaret bör kunna begränsas när det gäller ersättning för framtida förlust av arbetsinkomst bör övervägas i detta sammanhang. En slutgiltig lösning av frågan om att införa generellt verkande begränsningsregler till de skadeståndsskyldigas förmån för att tillgodose en socialt rättvis fördelning av de ekonomiska följderna av ett skadefall — en fråga som har aktualitet också i fråga om egendomsskador — torde däremot få anstå för att senare tas upp i ett större sammanhang.

Under utredningen bör även övervägas, om det nuvarande systemet med livräntor bör behållas oförändrat eller om det bör uppmjukas så att åtminstone för vissa fall ersättning skall kunna ges i form av engångsbelopp. Intresset av att i möjlig mån uppnå nordisk rättslikhet bryter sig här mot behovet att åstadkomma en lämplig och smidig samordning i både tekniskt och systematiskt hänseende mellan skadeståndsätten och gällande socialförsäkringssystem. Både lagen om allmän försäkring och yrkesskadeförsäkringslagen bygger på att ersättning vid framtida förlust av arbetsinkomst på grund av förlorad eller nedsatt arbetsförmåga skall utgå i form av periodiska betalningar. Principiellt torde utgångspunkten böra vara densamma vid utformandet av motsvarande skadeståndsrättsliga regler. Det kan dock inte uteslutas att det av andra skäl kan vara ändamålsenligt att på skadeståndsområdet införa regler som ger möjlighet att i större utsträckning än f. n. välja ersättningsform under hänsynstagande till omständigheterna i det särskilda fallet. Den frågan bör närmare utredas. Olika möjligheter att vid en ändring av systemet lösa uppkommande samordningsproblem bör i det sammanhanget prövas.

Frågan om en samordning på förevarande område mellan skadestånd och socialförsäkring är över huvud av stor betydelse och bör ägnas ingående uppmärksamhet under utredningsarbetet. Härvid måste beaktas inte bara den utveckling som hittills har skett på socialförsäkringens område och givit upphov till den nya lagstiftningen om allmän försäkring och därtill anknytande författningar. Hänsyn bör också tas till de ändringar som kan bli genomförda på socialförsäkringsområdet under utredningens gång och till det utredningsarbete som bedrivits eller bedrivs på detta område. En fråga som bl. a. måste uppmärksammas gäller grunderna för invaliditetsbedömningen, vilken behandlas i yrkesskadetredningens betänkande (SOU 1966:54).

Jag övergår här efter till frågan om ersättning för förlust av försörjare.

Om någon, som enligt föreskrift i lag äger rätt till underhåll av den som blivit dödad, genom frånfallet kommer att sakna erforderligt underhåll, är han enligt 6:4 SL berättigad till skadestånd av den som vållat dödsfallet efter vad som prövas skäligt med hänsyn till skadevållarens tillgångar och andra omständigheter. Skadeståndet kan efter omständigheterna sättas att utgå på en gång eller på särskilda tider.

Bestämmelsen har i praxis tillämpats med återhållsamhet. Vid bedömandet av om den underhållsberättigade saknar erforderligt underhåll tas hänsyn bl. a. till vad som kan tillkomma honom enligt socialförsäkringen och på grund av frivillig försäkring. Den successiva utbyggnaden av socialförsäkringen har efter hand minskat utrymmet för en tillämpning av bestämmelsen. I fall då skadestånd tilläggs de efterlevande är de utdömda beloppen i allmänhet relativt låga och begränsade till vad som bedöms

erforderligt för att säkerställa de efterlevandes nödiga uppehälle. Ersättning döms i övervägande antalet fall ut i form av livränta.

I Sverige har frågan om ersättning för förlust av försörjare under senare år ägnats uppmärksamhet i åtskilliga sammanhang. Önskemål om en revision av bestämmelsen i 6:4 SL har förts fram vid flera tillfällen.

Frågan diskuterades sålunda redan av 1946 års riksdag med anledning av en motion i andra kammaren. Första lagutskottet uttalade i sitt utlåtande över motionen (1LU 33), att möjligheterna att få ut skadestånd enligt 6:4 SL synes vara alltför begränsade i olika hänseenden och att en utsträckning av skadeståndsskyldigheten bör övervägas. Under åberopande av vad utskottet anfört hemställde riksdagen (rskr 1946:270) att Kungl. Maj:t måtte föranstälta om skyndsamt utredning angående revision av bestämmelserna i 6:4 SL.

Riksdagens skrivelse överlämnades till bilskadeutredningen. Utredningen ansåg emellertid att denna fråga borde utredas särskilt och behandlade den därför inte i sitt betänkande. Bilskadeutredningen befriades i december 1959 från utredningsuppdraget i denna del.

Frågan om en revision av 6:4 SL diskuterades härefter av skadeståndskommittén i dess betänkande med förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd. Kommittén ansåg sig emellertid inte böra föreslå någon ändring av gällande bestämmelser om efterlevandes rätt till skadestånd.

I sitt remissyttrande över skadeståndskommitténs betänkande beklagade Landsorganisationen att kommittén inte föreslagit någon ändring i detta hänseende. Landsorganisationen uttalade att de rådande begränsningarna av skadeståndsskyldigheten varken är nödvändiga eller önskvärda och hemställde att ytterligare utredning i ämnet skulle vidtas.

Jag delar uppfattningen att reglerna om efterlevandes rätt till skadestånd är i behov av översyn. En revision av 6:4 SL bör allmänt sett syfta till att bättre tillgodose de skadelidandes intressen. Det kan sålunda ifrågasättas om det finns skäl att snävt begränsa kretsen av de ersättningsberättigade till dem som enligt lag ägde rätt till underhåll från den avlidne. Skäl kan föreligga att åtminstone under vissa förutsättningar tillgodose även den som enligt avtal eller på annan grund var beroende av den avlidne för sin försörjning. En öppen fråga är också, om rätten till skadestånd undantagslöst måste vara beroende av att underhållsskyldigheten uppkommit eller fastställts redan vid tiden för dödsfallet. Också i dessa hänseenden synes de principer som ligger till grund för motsvarande regler i socialförsäkringen kunna tjäna till ledning vid utformningen av nya skadeståndsregler.

En fråga som ägnats viss uppmärksamhet i den skadeståndsrättsliga debatten och som bör behandlas i detta sammanhang gäller verkan av att den avlidne genom eget vållande medverkat till dödsfallet. Enligt nuvarande praxis tillämpas i sådana fall s. k. passiv identifikation mellan den avlidne och de efterlevande, vilkas skadestånd alltså jämkas som om de själva varit medvållande. Vissa främst sociala skäl kan anses tala för en uppmjukning av denna identifikationsgrundsats.

Den nuvarande begränsningen av skadeståndsskyldigheten till att avse ersättning för erforderligt underhåll kan också verka föråldrad, särskilt i belysning av att skadeståndsansvaret numera i åtskilliga fall är täckt av obligatorisk eller frivillig ansvarsförsäkring. Detta förhållande i förening med utbyggnaden av socialförsäkringen kan ha öppnat vägen för en generösare behandling av de skadelidande utan att de skadeståndsskyldiga fördensskull betungas oskäligt. Föreskriften att ersättningen skall bestämmas på grundval av en skälighetsbedömning under hänsynstagande till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och andra omständigheter går också långt i hänsynstagande till de skadeståndsskyldiga. På denna punkt bör man kunna ta ett steg i riktning mot större generositet

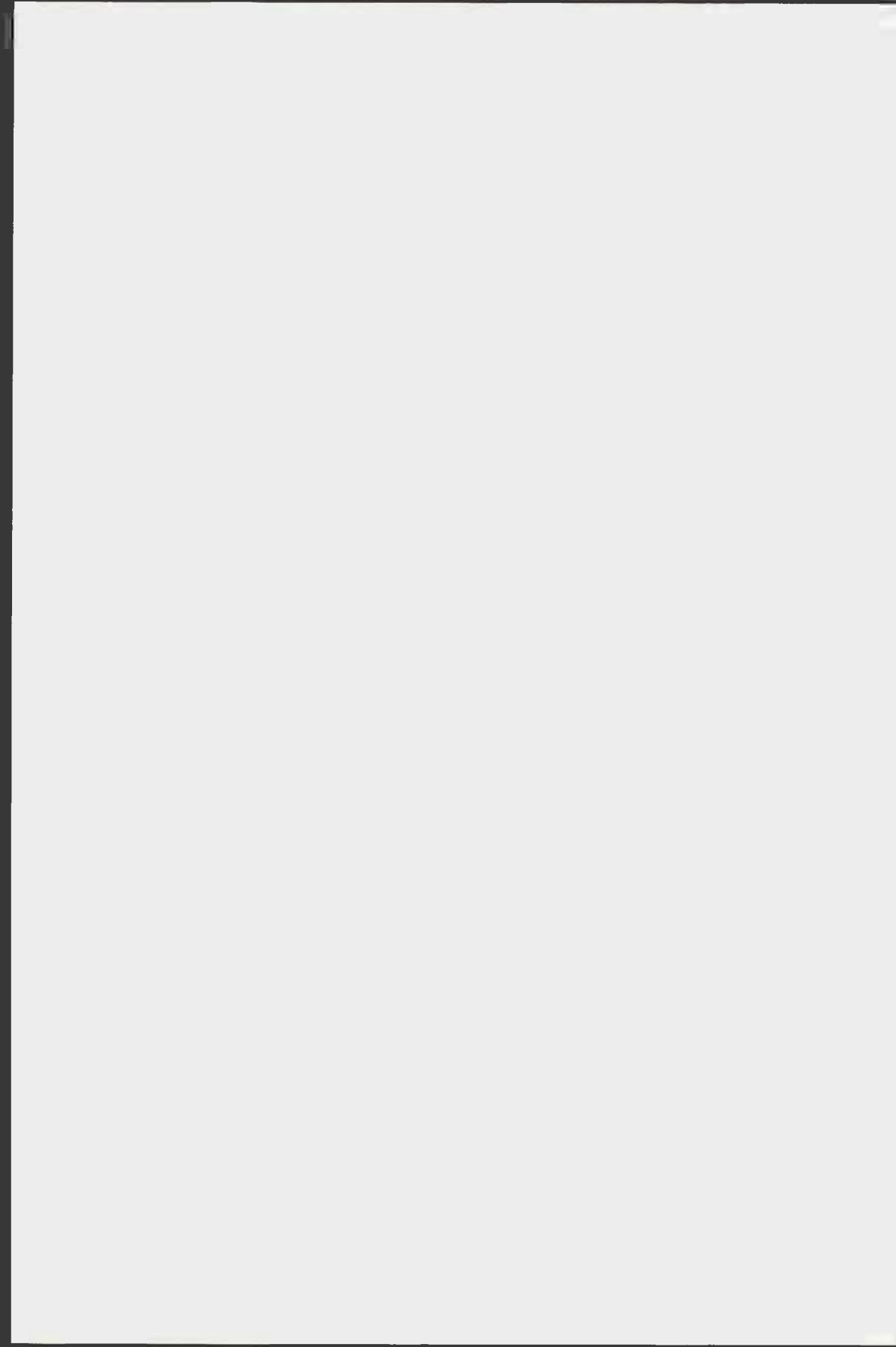
mot de skadeståndsberättigade. Vad jag tidigare har anfört rörande frågan om mer generellt verkande regler om begränsning av skadestånd äger sin giltighet även på detta område.

Också när det gäller frågan om ersättning till efterlevande måste de tidigare berörda frågorna om valet mellan ett livräntesystem och ett system med engångsbelopp, om samordning med socialförsäkring och om värdesäkring av livräntor uppmärksammas och utredas. I denna del hänvisar jag till vad jag har sagt i det föregående.

Utöver vad jag nu har anfört synes utredningsarbetet inte böra bindas genom mer bestämda riktlinjer. Det är dock givetvis av vikt att nordisk rättslikhet eftersträvas.

Många för utredningen viktiga förändringar har inträffat på personskadeområdet sedan direktiven utfärdades. Kommittén har ansett det nödvändigt att i ett särskilt avsnitt (5) göra vissa kommentarer till direktiven i belysning av de ändrade förhållandena.

En sammanfattning av förslaget ges i nästa avsnitt. De nordiska förslagen presenteras sammanfattningsvis i avsnitt 13 och i form av parallelltext i *bilaga 7*.

Sammanfattning

Kommittén föreslår nya regler om skadestånd till den som tillfogats personskada och skadestånd till efterlevande för förlust av underhåll. I anslutning härtill föreslår kommittén ändrade grunder för bedömningen av medvällande vid personskada.

Skadestånd till den som tillfogats personskada

Beräkningen av skadestånd för sjukvårdskostnader och andra utgifter till följd av skadan påverkas inte av förslaget.

Förslaget innebär beträffande ersättning för inkomstförlust att skadeståndet skall bestämmas så nära den faktiska förlusten som möjligt.

Förlust som avser förfluten tid i förhållande till prövningen fastställs i princip på grundval av den faktiska förlust som har visat sig. Som huvudregel skall detta gälla även om ett invaliditetstillstånd har inträtt vid den tidpunkt då prövningen sker. Ersättning som gäller inkomstförlust i förfluten tid skall alltså inte bygga på sådan mera abstrakt bestämning av förlusten som måste ske när det gäller framtida förhållanden.

Förlust som beräknas uppkomma i framtiden på grund av *bestående nedsättning av arbetsförmågan* (invaliditet) beräknas f. n. på ett sätt som vid ringare invaliditet ofta medför överkompensation men vid allvarligare invaliditet kan ge den skadelidande otillräcklig ersättning. Detta sammanhänger med den betydelse som man i nuvarande rättstillämpning tillmäter den medicinska invaliditetsgraden. Kommittén föreslår nu att den framtida förlusten, liksom enligt lagen om allmän försäkring, i stället skall beräknas på grundval av ett *ekonomiskt invaliditetsbegrepp*. Den medicinska invaliditeten skall bara uppfattas som ett hjälpmedel bland många andra vid beräkningen av förlusten. Vid bedömningen av invaliditeten skall man enligt förslaget ta hänsyn till den skadelidandes förmåga att trots skadan bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till tidigare utbildning och verksamhet, omskolning eller annan dylik åtgärd samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. Värdet av hushållsarbete i hemmet skall i skälig omfattning likställas med inkomst av arbete.

Ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp förutsätter enligt kommittén att det finns möjlighet att *ompröva skadestånd som bestämts i form av livränta* vid ändring i de förhållanden — medicinska såväl som andra — som lagts till grund för prövningen. En sådan lagreglerad omprövning innebär ett ingrepp i principerna om domars rättskraft. Den kan dessutom vara svår att beräkna för försäkringsbolagen när de skall sätta av medel som täcker framtida livräntebetalningar. Kommittén föreslår därför att omprövning får förekomma endast i särskilda, mycket angelägna situationer. Omprövningsmöjligheten bör bara bli en yttersta utväg för livräntetagaren om på grund av skadan en väsentlig och bestående ändring inträder i hans medicinska status eller arbetsförhållanden och den skada som föranlett livräntan medverkat till detta. Förändringen måste ha återspeglats i förvärvsinkomsten.

Målsättningen att skadeståndet skall följa den faktiska förlusten så nära som möjligt kan i övrigt tillgodoses genom att man i osäkra fall väntar med slutlig prövning under en längre tid för att utvecklingen skall kunna studeras. Vidare kan åtminstone underkompensation undvikas genom att ersättningen fastställs med marginal för oförutsedd utveckling.

Ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp av det slag som kommittén föreslår innebär att invaliditetsersättningen skall avse bestående inkomstförlust, aktuell eller framtida, som kan beräknas i det särskilda fallet. Ett vanligt förhållande i dag, åtminstone vid mindre skador, är att invaliditetsersättningen inte alls eller bara delvis svarar mot inkomstförlust. Skadeståndet kan här närmast ses som en gottgörelse för vissa skadeföljder av ideell natur, eller i varje fall blandad ideell och ekonomisk natur. Exempel utgör besvär och olägenheter av skadan i arbetet samt vissa obestämda framtidsrisker och kostnader. Kommittén föreslår att sådana "*allmänna olägenheter*" gottgörs genom skadestånd för ideell skada, närmare bestämt genom ersättning för lyte eller annat stadigvarande men. Området för sådan ersättning bör alltså utvidgas. I de fall där man inte kan räkna med inkomstförlust och den skadelidandes arbetsförhållanden är stabila bör tyngdpunkten läggas på ersättningen för ideell skada. Även i andra fall bör "*allmänna olägenheter*" av olika slag kunna kompenseras genom förhöjd ideell ersättning eller genom ett engångsbelopp för såväl inkomstbortfallet som den ideella skadan (jfr nedan). Den medicinska invaliditetsgraden bör få särskild betydelse vid beräkningen av skadeståndet i dessa fall.

Utöver vad som redan nämnts påverkas inte nu gällande regler om ersättning för ideell skada (sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men) av förslaget.

Skadestånd vid förlust av försörjare

Kommittén föreslår att *kretsen av ersättningsberättigade* vidgas. Som hittills bör den som enligt familjerättens regler har haft rätt till underhåll av den avlidne kunna få skadestånd för mistat underhåll. Detta gäller även om något underhåll ännu inte var aktuellt vid tiden för dödsfallet men kunde väntas bli det inom en nära framtid. En nyhet i förslaget är att även den som visserligen inte kan åberopa familjerättslig underhållsplikt men som faktiskt har försörjts av den avlidne under vissa omständig-

heter skall kunna få skadestånd som efterlevande. Sådant skadestånd skall kunna utgå t. ex. vid sammanlevnad i äktenskapsliknande förhållande eller till fosterbarn, barnbarn eller syskon till den avlidne, när de har varit beroende av underhåll från honom.

Hushållsarbete bör i enlighet med nu gällande praxis jämsställas med underhåll. Make och barn skall alltså kunna få skadestånd, om den make som har skött hushållsarbetet i familjen dödas.

Skadeståndet skall inte som f. n. vara begränsat till vad som svarar mot "erforderligt underhåll". Principen om *full ersättning för liden skada* bör i stället erkännas också när det gäller efterlevandes skadeståndsrätt. Någon större omvälvning för rättstillämpningen innebär inte detta, eftersom skadestånden i dagens rättstillämpning i regel bestäms så att den efterlevande i stort sett garanteras bibehållen standard.

Vid prövningen skall hänsyn tas till *den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller på annat sätt själv bidra till sin försörjning*. Skadeståndet skall bara fylla ut den del av förlusten som den efterlevande inte själv kan täcka genom arbetsinkomster. Avkastning av mera betydande förmögenhetstillgångar eller större engångsbelopp från liv- eller olycksfallsförsäkring skall som hittills kunna inverka på skadeståndet efter en mera skönsmässig bedömning. Förmåner från socialförsäkring, arbetsgivarförmåner och periodiska förmåner från olycksfalls- och sjukförsäkring beaktas på så sätt att de samordnas med skadeståndet enligt delvis nya regler som kommittén föreslår (se nedan).

Den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och övriga omständigheter inverkar enligt gällande rätt på skadeståndsprövningen. Någon motsvarighet till denna föreskrift, som i dag har liten praktisk betydelse eftersom de flesta skadestånd betalas ur försäkring, tas inte upp i förslaget. Avsikten är att den allmänna regel om jämkning av oskäligt betungande skadestånd, som kommittén har föreslagit i betänkandet Skadestånd III, skall kunna tillämpas i dessa fall.

Skadeståndets form

Kommittén har funnit att *engångsbelopp bör komma till större användning än hittills*. Fördelarna med denna ersättningsform talar för att förlusten i vissa fall i sin helhet gottgörs med engångsbelopp eller att ersättningen bestäms till en kombination av livränta och engångsbelopp. Livränta bör dock även i fortsättningen vara regel när skadeståndet kan antas få en inte oväsentlig betydelse för den skadelidandes löpande försörjning.

I *lindrigare invaliditetsfall* utan inkomstförlust skall skadeståndet kunna fastställas som engångsbelopp, avseende ideell skada. Vid *något allvarligare skador utan inkomstförlust eller med endast obetydlig sådan förlust* bör engångsbelopp också kunna komma till användning. Har skadan medfört större inkomstförlust kan engångsbeloppet delas upp i en del avseende ekonomisk skada (inkomstförlusten) och en del avseende ideell skada (närmast "allmänna olägenheter" — se ovan).

Engångsbelopp bör i allmänhet inte överstiga tio basbelopp enligt lagen om allmän försäkring.

En följd av förslaget på denna punkt är bl. a. att ensidig synförlust (medicinsk invaliditetsgrad 20 å 25 %) i regel inte bör ersättas med livränta. Risken för total blindhet eller allvarlig synnedsättning till följd av skada på det andra ögat kan enligt kommittén gottgöras inom ramen för ett engångsbelopp eller genom att den skadeståndsskyldige bekostar en särskild ögonskadeförsäkring, en försäkringsform som nyligen tillskapat och som avser just denna risk.

Även vid *allvarliga skador* skall engångsbelopp kunna förekomma som komplement till en livränta eller, om betydande periodiska förmåner utgår — t. ex. från socialförsäkring eller privat försäkring —, som enda ersättning. Engångsbeloppet får emellertid inte i någon större utsträckning inkräkta på det skadestånd som behövs för den skadelidandes kontinuerliga försörjning.

Om skadeståndet är av någon väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning, bör den skadelidandes egen önskan att få livränta i regel respekteras. Så långt det är lämpligt och möjligt bör man också respektera hans önskan om engångsbelopp.

De principer som föreslås gälla för engångsbelopp skall tillämpas också vid prövning av *utbyte av fastställd livränta helt eller delvis mot engångsbelopp*. Den restriktiva bestämmelsen i 13 § trafikförsäkringslagen om utbyte av trafiklivränta som fastställts av domstol föreslås upphävd.

Även som *skadestånd till efterlevande* bör engångsbelopp kunna komma till ökad användning. Ersättning som är av större betydelse för den skadelidandes löpande försörjning bör emellertid utgå i form av livränta.

Engångsbeloppets storlek bestäms på grundval av en beräknad periodisk ersättning, förhöjd med hänsyn till de skadeföljder som kommittén kallar "allmänna olägenheter". Den förhöjda förlusten kapitaliseras efter samma räntefot (6,5 % för de första 10 åren och 4 % för tiden därefter) som gäller enligt 1973 års grunder för beräkning av premiereserv för skadelivräntor i skadeförsäkringsbolagen. Även i de fall där någon inkomstförlust inte har visats bör man, åtminstone vid något allvarligare skador, t. v. bygga beräkningarna på en uppskattad periodisk ersättning. Skador i de lägsta invaliditetsgraderna bör emellertid kunna gottgöras mera schablonmässigt, t. ex. genom att skadeståndet fastställs till viss multipel av menersättningen.

Frågan om *beskattningen av engångsbelopp* har också övervägts av kommittén. Ersättning i form av engångsbelopp kan med nuvarande skatteregler leda till otillfredsställande resultat för den skadelidande. Kommittén har funnit att i vissa fall hälften eller däröver av ett större engångsbelopp avseende ekonomisk skada skulle gå åt till skatt, medan skatten på motsvarande livränta skulle bli betydligt lägre. Det faller utanför kommitténs uppdrag att avge något förslag till ändring i skattelagstiftningen, men som underlag för en fortsatt prövning av frågan har kommittén diskuterat olika utvägar att komma ifrån de skattemässiga olägenheterna med engångsbelopp.

Kommittén har därvid kommit fram till att det skulle vara en från sociala synpunkter godtagbar lösning om ett belopp svarande mot fem

basbelopp undantogs från beskattning och återstoden enligt förordningen om beskattning av ackumulerad inkomst togs upp till beskattning under en tidsperiod om tio år.

Förhållandet mellan skadestånd och andra förmåner

Vissa förmåner som utgår vid sidan av skadeståndet i ett personskadefall påverkar skadeståndet, andra inte. I fall av den sistnämnda typen uppkommer lätt överkompensation. En skadelidande bör emellertid inte kompenseras mer än en gång för viss utgift eller förlust som har drabbat honom. Som huvudprincip bör därför gälla att *andra förmåner vid personskada skall avräknas på skadeståndet*. Beträffande många förmåner iaktas redan denna princip (förmåner från socialförsäkringen, förmåner som arbetsgivare utger direkt m. fl.). När ersättning från summaförsäkring (liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring) utgår vid sidan av skadestånd sker emellertid inte — annat än i vissa undantagsfall — någon avräkning, utan fullt skadestånd utgår. *Kommittén föreslår inte någon ändring här såvitt gäller livförsäkring* (utom kollektiv tjänstepensionsförsäkring — jfr nedan). Ett viktigt skäl för detta är att åtskilliga former av livförsäkring inrymmer sparande. Ett annat motiv är svårigheterna att avgöra mot vilka skadeståndsposter avräkning av livförsäkringsbeloppet skulle ske.

I fråga om *olycksfalls- och sjukförsäkring* har kommitténs bedömning utfallit olika, beroende på om ersättningen utgår i periodisk form eller som kapitalbelopp. *Periodiska förmåner* av detta slag är utformade så att de skall täcka viss del av inkomstförlusten, och detta kan man inte bortse från vid skadeståndsprövningen. *Avräkning bör följaktligen äga rum*. Ersättning i form av kapitalbelopp är däremot i mycket högre grad än periodisk ersättning avsedd att täcka även andra skadeföljder än inkomstförlust, t. ex. omställningskostnader och ideell skada. Kommittén har övervägt möjligheterna att lösa avräkningsfrågan på så sätt att endast en viss del av kapitalersättningen samordnas med skadestånd. Den samordningsfria delen skulle emellertid av bl. a. sociala och humanitära skäl behöva sättas till ett så högt belopp — minst vad som svarar mot ett årligt basbelopp — att ändå de flesta nu vanliga engångsbelopp inom olycksfallsförsäkringen i sin helhet skulle falla utanför samordningen. Kommittén har därför stannat för att *den skadelidande skall få uppbära kapitalersättning utan avräkning på skadeståndet*.

Pension på grund av *kollektiv tjänstepensionsförsäkring*, liksom *sjuklön* och *pension som utges av arbetsgivare* skall enligt förslaget avräknas på skadeståndet.

Samordningen mellan skadeståndet och förmån som skall påverka detta bör ske enligt en nettometod, dvs. skadeståndet bestäms till den del av förlusten som samordningsförmånen inte täcker. En förutsättning är att regress inte utövas beträffande denna förmån. Regress är i dag mindre vanlig. Enligt kommitténs förslag skall regressrätt inte längre föreligga ens i de fall där rätten alltjämt utnyttjas, vilket är förhållandet främst med statlig sjuklön.

Ersättningsnivån

Kommittén har ingående övervägt om *skadestånden för inkomstförlust och förlust av försörjare skall* av framför allt rättvise- och jämlikhetsskäl *begränsas till viss högsta nivå*. Tanken skulle vara, att högre inkomsttagare själva kunde trygga sin rätt till full ersättning genom att teckna frivillig sjuk- och olycksfallsförsäkring, som skulle täcka den förlust som inte skadeståndet omfattade.

Kommittén lägger fram olika tekniska lösningar för en sådan begränsningsregel. Det visar sig emellertid vid kommitténs beräkningar, att en regel som skulle drabba bara de högsta inkomsttagarna skulle betyda så ringa vinst från samhällsekonomisk synpunkt att den knappast väger upp de tekniska komplikationer som regeln skulle medföra bl. a. vid samordningen med andra förmåner. En regel med större räckvidd skulle å andra sidan träffa en stor mängd löntagare och andra, av vilka många saknar möjlighet eller resurser att skaffa fullgott kompletterande skydd genom egen försäkring. Enligt kommitténs mening är det också föga tilltalande att sätta in inkomstutjämnande åtgärder just när en inkomsttagare drabbas av allvarlig personskada. Skattereglerna ter sig som ett bättre instrument för att tillgodose sådana jämlikhetssynpunkter som skulle vara det väsentliga skälet för en begränsningsregel.

Kommittén har därför stannat för att inte förorda någon sådan regel.

Medvällande till personskada

I betänkandet Skadestånd III föreslog kommittén en ändring i de allmänna reglerna om jämkning av skadestånd på grund av den skadelidandes medvällande. Enligt gällande bestämmelse i 5:5 SkL skall skadeståndet vid medvällande kunna jämkas "efter vad som finnes skäligt". Förslaget innebar att jämkning skulle kunna ske efter vad som finnes skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt. Avsikten var att markera att inte bara graden av skuld på skadevällar- och skadelidarsidan skulle kunna beaktas utan också parternas ekonomiska förhållanden. Förslaget har ännu inte genomförts.

I föreliggande betänkande går kommittén ett steg vidare. Den föreslår att den allmänna medvällanderegeln utformas i enlighet med förslaget i Skadestånd III, men med tillägget att *ersättning med anledning av personskada får jämkas endast om den skadelidande själv uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet har medverkat till skadan eller det annars föreligger synnerliga skäl*, såsom att skadan väsentligen framstår som självförvållad eller att den skadelidande medvetet och utan rimlig anledning har utsatt sig för risk att skadas.

Motivet för specialregeln i personskadefallen är främst att de nuvarande medvällandereglerna just här kan leda till följder som från sociala och humanitära synpunkter svårigen kan accepteras. Inte sällan får den skadelidande under hela livet lida för en tillfällig oaktsamhet om skadeståndet jämkas på grund av medvällande. Om man ger fullt skadestånd även i medvällandefallen slås risken i stället ut på flera händer. Skadeståndet täcks nämligen oftast av ansvarsförsäkring eller

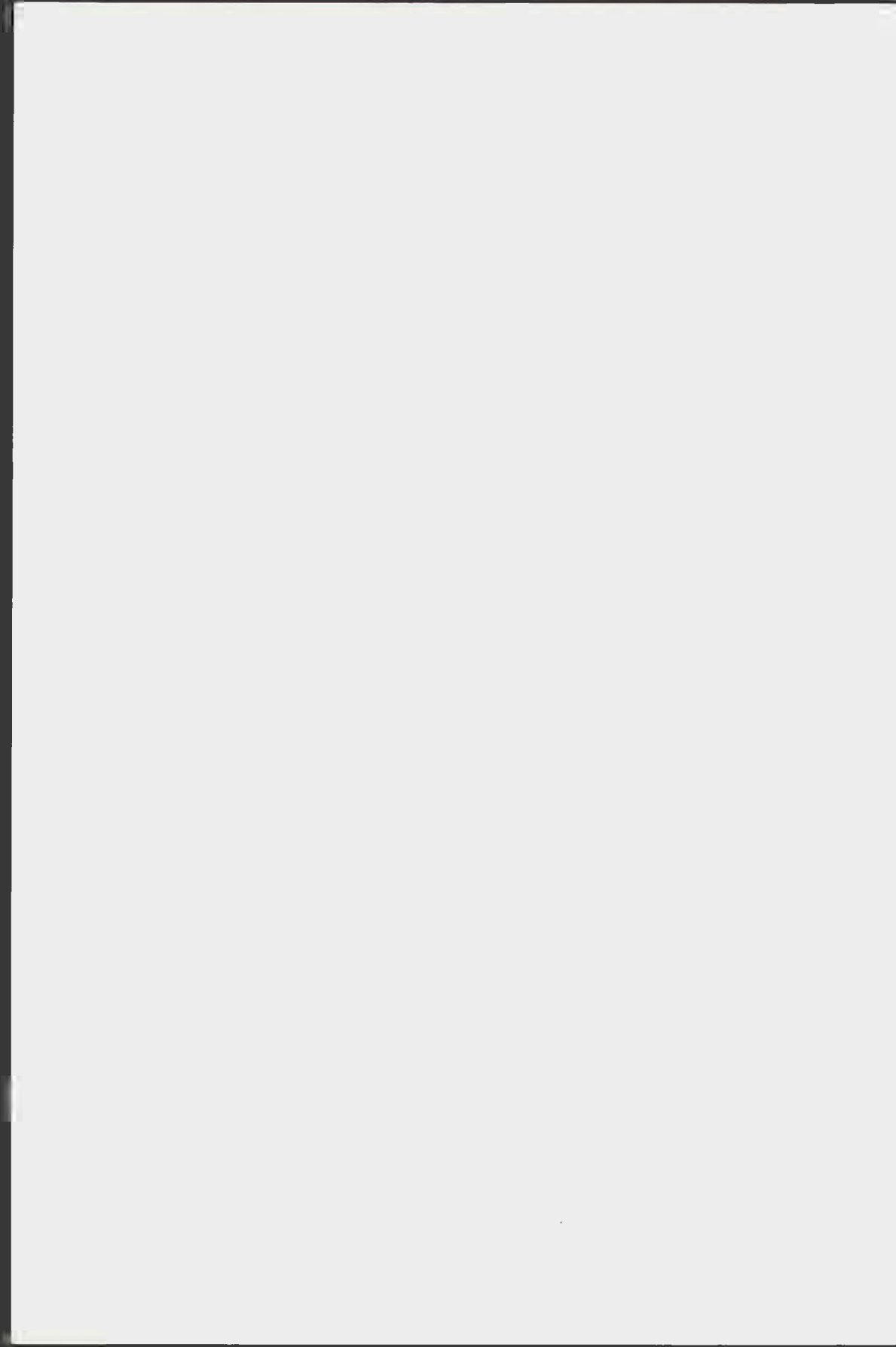
trafikförsäkring medan man inte rimligen kan räkna med att den skadelidande alltid har eget försäkringsskydd som täcker den bortjämkade delen av skadeståndet. Något värde från preventiv synpunkt har knappast medvållanderegeln, när det är fråga om personskador. De ekonomiska följderna av reformen för de skadeståndsskyldiga och deras försäkringsgivare kan inte väntas bli allvarliga ens om den betraktas isolerad, och än mindre om den ses som en del av kommitténs samlade förslag, som i vissa avseenden innebär att skadeståndsbördan lättas för den skadeståndsskyldige.

Ibland kvarstår emellertid intresset att kunna jämka skadeståndet. Kommittén har i lagtexten angett vissa typsituationer där det skulle framstå som stötande eller klart olämpligt att hålla fast vid en huvudregel om fullt skadestånd.

Den nya medvållanderegeln kommer att bli tillämplig också inom området för de flesta skadeståndsrättsliga speciallagar. I vissa fall fordrar detta lagändring, såsom beträffande 2 § andra stycket bilansvarighetslagen, 1 § andra stycket luftfartsskadelagen och 7 § första stycket elanläggningslagen.

Förslagets lagtekniska utformning

De nya reglerna om skadeståndets bestämmande vid personskada ersätter i SkL nuvarande 5:2 (skadestånd till den som tillfogats personskada) och 5:3 (skadestånd till efterlevande). De bör, tillsammans med regeln i 5:4 om skadestånd vid sakskada och 5:9 om ändring av skadeståndslivränta med anledning av förändringar i penningvärdet, placeras i ett särskilt kapitel med rubriken "Skadeståndets bestämmande", vilket tas in i SkL som 5 kap. Övriga paragrafer i nuvarande 5 kap. förs enligt förslaget över till ett nytt 6 kap. med rubriken "Gemensamma bestämmelser". Där placeras också den nya bestämmelsen om verkan av skadelidandes medvållande och den i Skadestånd III föreslagna allmänna jämningsregeln.

1 Skadestånd vid personskada enligt svensk rätt

Gällande regler om vad som utgår i skadestånd vid personskada finns i 5:2 och 5:3 SkL.

5:2 anger att skadestånd till den som tillfogats personskada omfattar ersättning för läkararvode och annan kostnad till följd av skadan, för hinder eller förlust i den skadades näring, för sveda och värk samt för lyte eller annat stadigvarande men.

Enligt 5:3 skall den som enligt lag har rätt till underhåll av någon som blivit dödad få ersättning om han till följd av dödsfallet kommer att sakna erforderligt underhåll. Ersättningen utges av den som är skadeståndsskyldig med anledning av dödsfallet och bestäms efter vad som finnes skäligt med hänsyn till dennes ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. Den kan bestämmas att utgå på en gång eller på särskilda tider.

1.1 Historik

Bestämmelsen i 5:2 SkL har sitt ursprung i missgärningsbalken i 1734 års lag. Förutom viss bot hade den som misshandlats rätt till ersättning för läkarlön, hinder (i näring) och all annan kostnad och skada samt därtill för sveda och värk (39:4). Det skulle också utdömas skälig vedergällning för den "brist i näring", som den skadade hade åsamkats på grund av gärningen.

I KF den 29 januari 1861 angående mord, dråp och annan misshandel föreskrevs, att den brottslige skulle vara pliktig att utge skadestånd inte endast för läkarlön och annan kostnad utan också för hinder eller brist i den skadades näring, för sveda och värk samt för lyte eller annat stadigvarande men (61 §).

Motsvarigheten till den nu gällande bestämmelsen infördes ett par år senare i och med antagandet av 1864 års strafflag (SL) och har sedan dess inte sakligt ändrats. Med endast vissa språkliga förändringar har den förts över till SkL (prop. 1972:5 s. 156–157 och 575–577).

En regel om rätt för efterlevande till skadestånd ingick bland de skadeståndsbestämmelser, som i 1832 års straffbalksförslag ansågs nödvändiga för brottmål. Det dödande, som gav upphov till skadeståndsrät-

ten, skulle ha ägt rum av uppsåt eller vållande. Rättvisa och billighet krävde enligt motiven att dödad persons make eller barn fick skadestånd om de på grund av dödsfallet kom att sakna nödigt underhåll. 1811 års lagkommitté erinrade om att den dräptes anförvanter enligt då gällande rätt inte fick någon gottgörelse om gärningsmannen straffades till livet. Om böter ådömdes gärningsmannen fick de efterlevande nöja sig med andel i dessa. Denna bötesandel ville lagkommittén samtidigt avskaffa.

Genom KF den 29 januari 1861, 62 §, som innebar ett slopande av det äldre botsystemet till förmån för ett system med straff och skadestånd, infördes i lagstiftningen den skadeståndsrätt för efterlevande som hade ingått i lagkommitténs förslag år 1832. Om dödad persons make eller barn genom dödsfallet kom att sakna nödigt underhåll skulle de kunna få skadestånd. Med make avsågs make i ett genom dödsfallet upplöst äktenskap och med barn bröstarvingar i första led, såväl äkta som oäkta. Skadeståndet skulle bestämmas till "hvad för maken eller barnen tarvas till dess de sig eljest försörja kunna". Skadeståndets utdömande och storlek ställdes i beroende av vad som med hänsyn till såväl den brottsliga tillgången som andra omständigheter prövades skäligt. Ersättningen skulle kunna utgå på en gång eller på särskilda tider. Stadgandet överfördes utan ändring till 6:4 SL.

6:4 SL har ändrats år 1917, då adoptivbarn tillerkändes samma skadeståndsrätt som bröstarvingar (NJA II 1917 s. 561), och år 1926, då efterlevandekretsen utvidgades till att omfatta dem som kunde åberopa legal underhållsplikt för den dödade. Vidare ändrades sistnämnda år föreskriften att de efterlevande genom dödsfallet skulle komma att sakna "nödigt" underhåll. Skadeståndsrätten liberaliserades något och knöts i stället till avsaknad av "erforderligt" underhåll (NJA II 1927 s. 163).

Vid SkL:s tillkomst överfördes 6:4 SL med endast språkliga förändringar till den nya lagen (prop. 1972:5 s. 156–157, 577–578).

1.2 Begreppet personskada

Med begreppet "personskada" avser kommittén i detta betänkande, i överensstämmelse med hittillsvarande uppfattning i svensk rätt, den fysiska eller psykiska defekt hos den skadelidande som utgör en direkt följd av skadehandlingen (ibland kallad "den reala skadan").¹ Defekten kan utgöra en mekaniskt framkallad direkt skada på den kroppsliga organismen (en krossad fot, köttår, inre blödning etc.), men också en sådan skada som framkallats genom förgiftning, strålning o. d. (förstörda vävnader, inre sjukdomstillstånd etc.). Det är också personskada då någon avlider till följd av en skadehandling.

Såväl kroppsliga som psykiska defekttillstånd brukar kunna anses som personskada. Fall då en person i samband med en obehaglig upplevelse eller liknande drabbas av psykisk chock, utan att han i övrigt lider men, hör hit², liksom skada på den psykiska hälsan genom ärekränkning eller

¹ Ang. tidigare behandling av begreppet se (SOU 1963:33) Skadestånd 1 s. 31, (SOU 1964:31) Skadestånd II s. 80 f, prop. 1972:5 s. 576, Winroth Om skadestånd s. 83 och Hellner Skadeståndsrätt s. 48 f, 155 och 253.

² Se betr. psykogen depression NJA 1971 s. 78.

annan icke fysisk påverkan. En annan sak är att skadestånd enligt 5:1 SkL kan utgå för det psykiska lidande som tillfogas någon genom vissa brott mot den personliga integriteten.³ Om man berövar någon friheten kanske detta under vissa omständigheter kan bedömas som personskada även om direkta fysiska skador inte uppkommer. Det blir då närmast fråga om en analogisk tillämpning av personskadereglerna.

Lidande och obehag som har framkallats av ett fysiskt defekttillstånd ersätts i viss omfattning som personskada, nämligen genom den ideella ersättningen. Sveda och värk vid en fysisk defekt räknas sålunda in i personskadan, liksom lyte eller annat framtida men som defekten för med sig.

1.3 Skadestånd till den som har tillfogats personskada (5:2 SkL)

Regeln i 5:2 SkL innehåller i stort bara en uppräknning av ett antal poster som skall kunna ersättas. Dessa poster benämns på ett sådant sätt att någon större klarhet om stadgandets närmare innebörd inte kan utvinnas ur texten. Förarbetena ger inte heller upplysning i mera väsentliga avseenden.

I stället har grunderna för tillämpningen utvecklats i praxis inom den ram som lagtexten utgör.⁴ Med praxis avses därvid inte bara domstolsavgöranden utan också den skadereglering utom rätta som på detta område har mycket stor praktisk betydelse. Domstolsprövning av skadeståndets storlek förekommer endast i ett mycket litet antal fall varje år, sett mot bakgrunden av det totala antalet personskador där skadestånd blir aktuellt. Många viktiga frågor har i själva verket aldrig prövats av domstol.

På en del punkter kan det vara svårt att fastställa vad som egentligen kan anses vara gällande praxis. Omständigheterna i det enskilda fallet blir i praktiken ofta avgörande för prövningen, och i många fall fastställer man därför skadeståndet efter vad som är skäligt med ledning av vissa allmänna principer för bedömningen.

Praxis hos försäkringsbolagen och deras rådgivande nämnder (Trafikförsäkringsanstaltens nämnd och Ansvarsförsäkringens personskadennämnd — här kallade *trafiknämnden* resp. *ansvarsnämnden*) har under de angivna omständigheterna fått stor betydelse för skadeståndsrättens utveckling på personskadeområdet. Utan kännedom om de principer som denna utveckling har lett till kan man inte göra sig en riktig bild av hur personskadebestämmelserna faktiskt tillämpas i dag.

Trafiknämnden tillkom år 1936 med syfte att verka för en enhetlig skadereglering inom trafikförsäkringen. Samtliga trafikförsäkringsgivare är anslutna till nämnden, vars stadgar har fastställts av Kungl. Maj:t.

³ Se prop. 1972:5 s. 568 ff samt (SOU 1972:88) Årekränkning s. 47 ff.

⁴ Ang. praxis på området kan hänvisas till bl. a. Boëthius i *Läkartidningen* 1970 s. 5409 ff, Hellner *Skadeståndsrätt* s. 250 ff, Hörstadius i *SvJt* 1935 s. 11 ff, Jørgensen *Erstatning for personskade* s. 251 ff, Karlgren *Skadeståndsrätt* s. 201 ff, Lech *Skadeersättning* s. 105 ff, samme förf. i *SvJt* 1961 s. 1 ff och 1968 s. 433 ff samt NFT 1958 s. 121, Malmaeus i *SvJt* 1961 s. 321 ff, Nord *Medicinsk och ekonomisk invaliditet* samt *Trafikförsäkringsanstaltens nämnds referatsamling 1936–1941*.

Nämnden yttrar sig på begäran av bolag eller av trafikförsäkringsföreningen angående utom rättegång uppkommande frågor om skadestånd för invaliditet som uppgår till minst 10 %, eller för sådant lyte eller annat stadigvarande men som inte inverkar på den skadelidandes arbetsförmåga men som är av svårare art, eller för förlust av försörjare, samt angående utbyte av förlikningsvis tillerkänd livränta mot kapital eller mot livränta på kortare tid. Nämnden får också yttra sig på begäran av bolag eller trafikförsäkringsföreningen i andra frågor, nämligen om de är av principiell betydelse eller det är påkallat med hänsyn till storleken av ersättningen. Den kan också yttra sig på begäran av domstol. Under år 1972 avgjordes i nämnden 1967 ärenden.⁵

Ansvarsnämnden började sin verksamhet år 1947. Dess verksamhet svarar när det gäller den vanliga ansvarsförsäkringen mot trafiknämndens. Till nämnden är anslutna samtliga medlemmar av Svenska försäkringsbolags riksförbund som meddelar ansvarsförsäkring, ävensom vissa utländska bolag med verksamhet i Sverige. Den har inte samma halvofficiella ställning som trafiknämnden. Också ansvarsnämnden avger på begäran yttrande till domstol. Under år 1972 avgjordes i nämnden 435 ärenden.

Inom den statliga verksamheten fyller försvarets skaderegleringsnämnd en motsvarande funktion. Den avger yttranden i ersättningsärenden som försvarets civilförvaltning eller annan statlig myndighet hänskjuter till nämnden.

1.3.1 Ekonomisk och ideell skada

Enligt 5:2 SkL kan den skadade få ersättning för såväl ekonomisk som ideell skada.

Till *ekonomisk skada* räknas de kostnader som uppstår i samband med vården av den skadelidande (sjukvård m.m.). Som ekonomisk skada ersätts vidare förlorad arbetsförtjänst under den akuta sjukdomstiden samt förlust av arbetsförmåga, om skadan medför bestående arbetsoförmåga (invaliditet) efter utgången av denna tid.

Ideell skada gottgörs i form av ersättning för sveda och värk och för lyte eller annat stadigvarande men. Numera ersätts ibland också vad man närmast måste kalla ekonomisk skada under sistnämnda post, t.ex. utgifter för resor, för hemhjälp och för särskilda anordningar i hemmet samt annat som innebär att de vanliga levnadskostnaderna fördyras.

1.3.2 Kostnader

I princip skall den skadelidande ha full ersättning för olika kostnader som uppkommer med anledning av skadan. De täcks emellertid i stor utsträckning på annat sätt, framför allt genom socialförsäkringen.

Detta gäller t.ex. kostnader för *sjukhusvård* och *annan sjukvård*. Sedvanlig sjukhusvård är i vårt land i allmänhet fri, i den meningen att den enskilde inte behöver betala något direkt till sjukvårdshuvudmannen. I den mån kostnader uppkommer betalas de av den allmänna försäkringen (2:4 lagen (1962:381) om allmän försäkring – AFL). Endast om

⁵ Se om trafik- och ansvarsnämnderna Bengtsson i Festskrift till Ivar Agge (1970) s. 49 ff.

den skadelidande ställer särskilda krav — t.ex. att han skall vårdas på enkelrum, vilket knappast förekommer längre, eller på privat sjukhem — uppkommer utgifter av någon betydelse som det allmänna inte täcker. Skadeståndet skall å andra sidan täcka bara nödvändiga kostnader. Det har därför ansetts att utgifter för vård utöver sedvanlig sjukhusvård i princip inte skall belasta den skadeståndsskyldige (NJA 1968 s. 23, där vård på privat sjukhem gottgjordes endast inom ramen för en skällig vårdlivränta). I särskilda fall kan dock kostnader utöver de vanliga kompenseras skadeståndsvägen (NJA 1964 s. 62, där kostnader för s.k. utomlänspatient utdömdes, och 1967 s. 497, där kostnader för vård på privat sjukhem täcktes genom skadestånd därför att det rädde platsbrist på de allmänna sjukvårdsinrättningarna).

Annan sjukvård ombesörjs också till största delen kostnadsfritt. Så är fallet med läkarvård (2:2 AFL) samt annan vård eller behandling, t.ex. kortvårdsbehandling (2:6 AFL). Resor med anledning av sjukvården ersätts i viss utsträckning (2:5 AFL). Läkemedel är under vissa omständigheter helt fria och i varje fall begränsas kostnaderna inom viss ram (avsnitt 3.1). Även utgifter för särskilda hjälpmedel — proteser o.d. — täcks i stor utsträckning av det allmänna. En närmare översikt över de allmänna förmånssystemen ges i avsnitt 3.1.

Det kan också tänkas att sjukvårdskostnader — i den mån de inte täcks på de „nu angivna vägarna — gottgörs genom en olycksfalls- eller sjukförsäkring. Eftersom regressrätt då föreligger för försäkringsgivaren enligt 25 § andra stycket lagen (1927:77) om försäkringsavtal (FAL) avräknas försäkringsersättningen när skadeståndet till den skadelidande bestäms.

Endast i den mån den allmänna försäkringen eller privat försäkring av angivet slag inte täcker sjukvårdskostnader o.d. blir det aktuellt att kräva dem skadeståndsvägen. Som nyss nämndes får det antas vara en grundläggande princip att bara kostnader som kan bedömas som nödvändiga kompenseras.

Kostnader som inte ersätts av andra ersättningsanordningar kan i sin helhet komma att falla på den skadeståndsskyldige, t.ex. utgifter som den skadelidande har haft för *extra hemhjälp* eller annan särskild hjälp eller för särskilda anordningar i hemmet och som inte ersätts av statsmedel. En omdiskuterad fråga är vilken ersättning som kan utgå till närstående som tagit del i vården av den skadelidande. Att viss ersättning skall kunna komma i fråga är numera troligt, även om det varit den skadelidandes make som deltagit i vården.⁶

Den skadelidande kan också behöva kompensation för *fördyrade levnadsomkostnader* av olika slag på grund av skadan. Det bör uppmärksammas att det många gånger i själva invaliditetsersättningen eller i menersättningen också ligger gottgörelse för kostnader av olika slag. Vanligt är t.ex. att en invaliditetslivränta förhöjs med upp till 2 000 kr för olika löpande kostnader — taxiresor, hemhjälp etc.

⁶ FFR 1961 s. 187, Hellner i SvJt 1961 s. 161, Lech Skadeersättning s. 107 ff och trafiknämndens yttrande i NJA 1968 s. 23.

1.3.3 Skadestånd för inkomstförlust

Enligt 5:2 SkL skall hinder eller förlust i den skadades näring ersättas. Därmed avses förlust av arbetsinkomst. Sådan förlust kan uppkomma under den tid läkningsprocessen pågår – *den akuta sjukdomstiden* – men också efter den tidpunkt då man bedömer att läkningsprocessen har upphört och en stationär skada konstaterats – *invaliditetstiden*. Ersättningen kan avse *förfluten tid*, i domstolspraxis ofta kallad ”ersättning för förlorad arbetsförtjänst”, eller *framtiden*, ”ersättning för bestående arbetsoförmåga” eller ”invaliditetsersättning”.

Med de inskränkningar som följer av reglerna om samordning med andra förmåner skall enligt gällande rätt fullt skadestånd utgå för inkomstförlust i förfluten tid och i framtiden.

Endast förlust av sådana inkomster som härrör från eget arbete ersätts. Å andra sidan gottgörs inte bara sådant som kan hänföras till egentlig löneförlust utan också förlust av semester, semesterlön eller kvalifikationstid för semester (NJA 1948 s. 646, 1952 s. 547 och 1963 s. 481). Förlust av annan fritid än semester anses inte kunna kompenseras (FFR 1962 s. 405 = SvJt 1964 s. 39). Tillägg av typen obekvämlighets-tillägg till statstjänstemän har ersatts (NJA 1964 s. 308), men inte ersättningar som har karaktär av traktamente (NJA 1939 s. 34). Är det fråga om personer som skadats under den tid de genomgår yrkesutbildning kan skadestånd utgå för inkomstbortfall i det blivande yrket, i varje fall om examen har varit nära förestående (NJA 1948 B 1309 och 1964 s. 431). Annars föranleder skadan bara mer eller mindre fullständig kompensation för ökade studiekostnader (NJA 1939 s. 319 och 1949 s. 253, FFR 1960 s. 276 = NJA 1960 C 244).

Att skadeståndet ofta kommer att avse annat än egentlig inkomstförlust – risk för framtida inkomstförlust, besvär av skadan i arbetet etc. – är ett förhållande som närmare berörs nedan.

Ersättning för förlorad arbetsförtjänst och för invaliditet beskattas i princip som inkomst (avsnitt 1.9).

Huvudregeln om full kompensation för inkomstförlusten är densamma som gäller på andra områden av skadeståndsrätten. Tillämpningen är emellertid här förknippad med särskilda problem. Vid t.ex. sakskada väljar skadans storlek mindre komplikationer eftersom värderingen oftast kan göras på ett konkret underlag. Ersättning för inkomstförlust får däremot helt naturligt i stor utsträckning fastställas på grundval av antaganden, dvs. efter en övervägande abstrakt bedömning.

1.3.3.1 Ersättning för förfluten tid

När det gäller ersättning för förfluten tid är bevisläget i allmänhet sådant att abstrakta normer inte behöver användas. Man kan ju hålla sig till den inkomstförlust som faktiskt har visat sig. Härtill kan komma särskilda kostnader som skadan har föranlett.

Det torde numera vara vanligt – åtminstone i skaderegleringen utom rätta – att man bestämmer ersättningen efter den skadebetingade

faktiska förlust som har visat sig. Detta gäller vare sig den medicinska invaliditetsgraden är högre (NJA 1947 s. 68 och 1951 s. 86) eller lägre (NJA 1957 s. 708) än vad som svarade mot den faktiska förlusten. Det förekommer emellertid i vissa fall att man later invaliditetsbedömningen avgöra också ersättningen för förluten tid, även om det skulle vara klarlagt att någon inkomstförlust inte har uppkommit (FFR 1963 s. 152 samt betr. ensidig ögonskada NJA 1966 s. 254 och TR 18/1970).

Också annars kan man behöva tillgripa ett mera abstrakt underlag även i fråga om bedömningen för förluten tid. Detta gäller ibland t.ex. i fråga om självständiga företagare eller personer inom yrken där inkomsten varierar mellan olika säsonger. Praktiskt viktiga fall är också skadelidande med enbart hushållsarbete.

Man har inte heller alltid ansett det möjligt att utan vidare lägga den faktiska förlusten till grund för skadeståndet när man har anledning anta att den skadelidande inte helt har utnyttjat sin kvarvarande arbetsförmåga. I sådana fall har ibland beaktats vad den skadelidande bort kunna förtjäna. Bedömning efter den faktiska förlusten skulle annars kunna gynna den passive och missgynna den som anstränger sig att uppehålla sin arbetsförmåga trots skadan. Eftersom samma krav i fråga om utnyttjande av kvarstående arbetsförmåga normalt bör kunna ställas vare sig skadeståndet avser förluten tid eller framtiden har det kunnat framstå som lämpligt att i dessa båda avseenden också använda samma norm. Men i rättspraxis torde denna princip ha tillämpats endast om det har förelegat särskilda skäl.⁷

1.3.3.2 Ersättning för framtiden

Den framtida invaliditetens inverkan på arbetsförmågan och därmed på inkomstförlusten måste däremot bedömas i huvudsak abstrakt. Framtidsbedömningen bör, för att svara mot principen om fullt skadestånd för förlusten, ske på grundval av antaganden om den skadelidandes framtida inkomster om han inte hade skadats och vilka inkomster han kan uppnå trots skadan. Om den bestående skadan inte är alldeles obetydlig måste man uppskatta bl.a. riskerna för inkomstminskning, sannolikheten av merkostnader med anledning av skadan, graden av anspänning vid fullgörande av arbetsuppgifter etc.

Som ett viktigt underlag för denna bedömning uppfattas prövningen av den bestående funktionsinskränkning som skadan har fört med sig. Denna prövning görs av medicinsk sakkunskap och utmynnar vanligen i ett procenttal som uttrycker nedsättningen i arbetsförmågan (*medicinsk invaliditet*).

I de s.k. medicinska tabellerna, som upptar sådana procenttal för vissa vanliga skador, ligger en standardisering av erfarenheterna från olika skadetyper med huvudsaklig inriktning på kroppsarbete. Tabellerna, som främst utvecklats inom yrkesskadeförsäkringen, har i mycket stor

⁷ Malmaeus i SvJt 1961 s. 321 ff, Lech i SvJt 1968 s. 453 f samt FFR 1963 s. 152.

omfattning använts också inom skadeståndsrätten (avsnitt 3.1.3.3, 6.1.1 och 6.2.4.2).

Åtminstone i tidigare skadeståndspraxis har avseende fästs vid den medicinska invaliditetsgraden i ett visst skadefall mera än vid en individuell bedömning av skadans faktiska följder för den skadelidandes förvärvsförmåga, dvs. hans möjligheter att utnyttja sin kvarvarande arbetsförmåga (*ekonomisk invaliditet*). Förhållandet förklarades ofta med att den medicinska invaliditetsgraden i de flesta fall var den enda någorlunda säkra grunden för framtidsbedömningen, trots att tabellsystemet har utarbetats för yrkesskadeförsäkringens särskilda syften. Svårigheterna att vid skadeståndsprövningen bortse från andra individuella faktorer som inverkar på arbetsförmågan, t.ex. psykiska sjukdomstillstånd eller åldersförändringar, kan också ha medverkat till denna rätts-tillämpning.

Bundenheten vid den medicinska uppskattningen av invaliditeten är uppenbarligen fortfarande stark, åtminstone i domstolarnas praxis. Så sent som år 1966 har HD fastslagit att det bör fordras särskilda skäl för att i höjande eller sänkande riktning frångå de i tabellerna angivna invaliditetsgraderna (NJA 1966 s. 254). Enligt HD skall man alltså presumera att den medicinska invaliditetsgraden avspeglar den faktiska nedsättningen av förvärvsförmågan.⁸

Kommitténs uppfattning är emellertid att det efterhand har ägt rum en utveckling i riktning mot en mera individuell bedömning av skadeståndet. Även om den medicinska invaliditetsgraden fortfarande spelar en viktig roll förekommer avsteg i höjande eller sänkande riktning med hänsyn till de antaganden man kan göra om skadans faktiska inverkan i det särskilda fallet på den skadelidandes arbetsförmåga. Med visst fog kan det därför sägas att ett invaliditetsbegrepp, som i större utsträckning än tidigare tar sikte på skadans förvärvsmässiga följder i det särskilda fallet, i växande grad tillämpas i dagens skadeståndspraxis. Från läkarhåll har det också framhållits att man redan vid den medicinska bedömningen av en skada tar stor hänsyn till individuella variationer, och att tabellvärdena i de flesta fall bara blir en "referensram".⁹

Vid prövningen har man nästan undantagslöst sådana upplysningar om den skadelidande — särskilt angående hans arbetsförhållanden efter skadetillfället — att man kan få ett någorlunda säkert underlag för bedömning av de individuella skadeföljderna även på längre sikt. Pågår rehabilitering eller andra särskilda åtgärder väntar man på resultatet innan slutlig bedömning sker. Konjunkturerna och den tekniska utvecklingen utgör dock alltid osäkra faktorer och det kan tänkas att skadeståndet t.v. måste bestämmas provisoriskt.

Resultatet av prövningen blir ofta att man inte kan bestämma ersättningen efter den invaliditet som den medicinska graden uttrycker. Den skadelidande fortsätter kanske sitt arbete med förminskad eller endast obetydligt reducerad lön. Eller också har han omskolats till ett

⁸ Lech Skadeersättning s. 131. — Jfr i *bilaga 1* vissa undersökningar om förhållandet mellan medicinsk och ekonomisk invaliditet.

⁹ Olof Johansson och Ulf Nilsson i *Läkartidningen* 1970 s. 5408.

nytt arbete som han kan väntas behålla under resten av sitt yrkesverksamma liv. En livränta beräknad efter en rent tabellarisk värdering skulle i sådana fall ge för hög ersättning. Förhållandena kan med andra ord vara sådana att man utan vidare finner anledning att sänka ersättningen. Det är vanligt med reduceringar till $2/3$ eller $1/2$. Reducerad ersättning av detta slag har — åtminstone i fall med lägre invaliditetsgrad — kommit att benämnas *besvärslivränta* (FFR 1967 s. 189). Inom en sådan livräntas ram beaktas i praxis även andra än rent förvärvsmässiga skadeföljder, t.ex. de minskade möjligheter till olika fritidsaktiviteter som skadan har fört med sig. Att man helt ogillar skadeståndstalan om inkomstförlust inte kan påvisas torde — åtminstone när det gäller skadelidande med kroppsarbete — endast undantagsvis förekomma. Ett exempel är dock NJA 1946 s. 712, där 10-procentig medicinsk invaliditet inte föranledde skadestånd därför att den skadelidandes inkomstförhållanden inte hade påverkats.

I fråga om högre invaliditetsgrader brukar man inte gå ifrån den medicinska bedömningen i sänkande riktning ens om arbetsförhållandena ser ut att bli bestående. Ibland anläggs synpunkter på utjämning mellan goda och dåliga perioder i den skadelidandes förvärvsverksamma liv. I varje fall anses den framtida utvecklingen motivera en säkerhetsmarginal för eventuell försäkring i livssituationen. Detta motiv gör sig självfallet starkare gällande ju högre invaliditetsgrad som det är fråga om, åtminstone om den skadelidande inte befinner sig i högre ålder (NJA 1948 s. 631). Ju mindre den ekonomiska förlusten är i förhållande till invaliditetsgraden desto större blir denna säkerhetsmarginal. I lägre grader kan ersättningen uteslutande ha karaktär av sådan risksättning (s.k. *risklivränta*). Bedömningen i domstolspraxis av ögonskador ger exempel på ersättning som väsentligen avser framtidsrisken. Här följs den medicinska värderingen i fråga om blindhet på eller förlust av ett öga, även om den inte svarar mot någon inkomstförlust.

Rättsfallet NJA 1966 s. 254 rörde en 20-årig bilmekaniker som hade förlorat ena ögat men inte åsamkats inkomstförlust utan fortsatt i samma arbete som före skadan. Den s.k. katastrofrisken ansågs böra beaktas vid bestämmandet av den sannolika nedsättningen av den skadelidandes framtida förvärvsförmåga. Därmed avses risken att det friska ögat under den tid bedömningen gäller skadas genom olyckshändelse eller sjukdom med blindhet eller allvarlig synnedsättning som följd. Motiv för att tillerkänna den skadelidande ersättning efter den medicinska invaliditetsgraden 25 % ansågs också finnas i de begränsningar skadan medför i fråga om den skadelidandes möjligheter att välja yrke samt den ej obetydliga belastning skadan utgör i fråga om arbetsuppgifter där arbetstakten på grund av ackordslönesättning eller eljest är högt uppdreven eller där kraven på noggrannhet är stora. HD beaktade också skadans inverkan på den skadelidandes möjligheter att åta sig övertidsarbete eller att hävda sig i konkurrensen i ett försämrat läge på arbetsmarknaden.¹⁰

När förlusten överstiger vad som svarar mot den medicinska graden är det inte lika säkert att den medicinska bedömningen frångås. Detta

¹⁰ Se om avgörandet bl.a. Lech Skadeersättning s. 135 ff, samme förf. i SvJt 1968 s. 443 ff samt Nord Medicinsk och ekonomisk invaliditet s. 157 ff.

sammanhänger i många fall med svårigheten att avgöra vilken inverkan andra omständigheter än själva skadan har på den skadelidandes förvärvsmöjligheter, t.ex. ålder och konjunkturförhållanden. I domstolspraxis vill det synas som om man frångår den medicinska bedömningen endast då speciella skäl föreligger, såsom att den skadelidande inte har kunnat återgå till sitt tidigare yrke (NJA 1955 s. 691) eller att skadan har medfört påtaglig olägenhet i yrket (NJA 1960 s. 256). En förhöjning av tabellmässig livränta förekommer också som kompensation för anpassningssvårigheter under viss övergångstid ("*anpassningslivränta*") – se t.ex. FFR 1956 s. 270) eller inkomstförlust under tid då omskolning pagar.

I skaderegleringspraxis frångår man också den tabellmässiga invaliditeten och rättar sig efter den faktiska förlusten när den skadelidande har gjort vad som rimligen kan begäras av honom för att minska skadans verkningar. När de förhållanden som inverkar på den faktiska förlusten är mera ovissa har i efterhand utbildats vissa schablonnormer. Man talar ibland om förhöjd tabellnormlivränta, ibland om att ersätta halva den faktiska förlusten. I ytterligare andra fall har livräntan beräknats så att man först uppskattar den tabellariska livräntan och därtill lägger halva skillnaden mellan den faktiska förlusten och tabellivräntan (jfr uppställningen nedan).

Vid allvarligare skadeföljder, som förorsakar regelbundna utgifter för exempelvis vård, fastställs ersättningen antingen som s. k. *vårdlivränta* (NJA 1961 s. 572 – jfr också NJA 1968 s. 23 och ovan avsnitt 1.3.2) eller som förhöjning av livränta för nedsatt arbetsförmåga. I fråga om vissa grupper skadelidande (exempelvis husmödrar, pensionärer och barn) avser också livränteersättningen att täcka de faktiska eller potentiella kostnader för lejd hjälp eller vård och tillsyn som rimligen kan hänföras till de aktuella skadeföljderna (NJA 1961 s. 572).

Särskilda svårigheter kan uppkomma när skadestånd skall tillerkännas en person som befinner sig under utbildning. Som nämdes i avsnitt 1.3.3 kan ersättningen här avse inkomstbortfall i det blivande yrket eller kompensera ökade studiekostnader.

Det har redan antytts att en prövning, som mera renodlat utgår från den skadelidandes förvärvssituation, har visat sig inrymma särskilda problem. Kravet på adekvat kausalitet medför vissa svårigheter att göra en riktig bedömning t.ex. vid sjukdomstillstånd av blandat fysiskt och psykiskt ursprung. En viss skadas inverkan på arbetsförmågan kan vara svår att fastställa när flera orsaker samverkar (se t.ex. NJA 1952 s. 104 och 1964 s. 177). Motsvarande problem gör sig inte alls gällande med samma styrka inom den allmänna försäkringen. Där kan man i större utsträckning vid invaliditetsprövningen anlägga en helhetssyn eftersom man inte på samma sätt är bunden av krav på kausalitet i förhållande till viss händelse. Frågan berörs närmare i avsnitt 6.1.2, 6.2.4.3 och 14.1.1.

En annan komplikation som är speciell för skadeståndsrätten är att man f.n. i normala fall inte kan astadkomma någon framtida anpassning av skadeståndet till försämring eller förbättring i den skadelidandes tillstånd. En sådan möjlighet till anpassning av ersättningen, t.ex. genom

omprövning av livränta, framhålls ofta som ett naturligt led i en individuell invaliditetsvärdering.

Förbehåll om rätt till framtida talan angående ytterligare skadestånd tillåts nu endast undantagsvis (se t.ex. NJA 1958 s. 550 – jfr vidare om dagens praxis avsnitt 6.2.4.4). Anpassningen till skadeutvecklingen i osäkra fall sker i praktiken i stället så att skadestånd i form av livränta bestäms utgå endast för begränsad tid, med tillägg att omprövning skall ske efter viss tid. Försäkringsbolagen brukar i sin skaderegleringspraxis också medge vissa möjligheter till omprövning av definitiv livränta om skadan har undergått en väsentlig medicinsk försämring.

Invaliditetsbedömningen i försäkringsbolagens skaderegleringspraxis kan sammanfattas på följande sätt.¹¹ Uppställningen tar sikte på kroppsarbetare. För t.ex. tjänstemän och företagare tillämpas andra normer. Detsamma gäller i viss mån stats- och kommunalanställda med den anställningstrygghet som normalt följer av sådan anställning. Beträffande nu nämnda kategorier kan man säga att reduktionerna i förhållande till de medicinska invaliditetsgraderna är väsentligt större än nedan anges. Detta är särskilt fallet om framtida ekonomiska förluster är osannolika.

1. Medicinsk invaliditetsgrad högst 10–15 %. Ingen eller endast mindre inkomstförlust.

a) Endast mindre lyte eller annat men (besvär på grund av mindre rörelseinskränkning, eventuellt i kombination med värk eller smärta vid användande av den skadade kroppsdelens). Inga extra kostnader för vård, medicinering, resor m.m. Ingen inverkan av invaliditeten på den skadelidandes förvärvsförmåga, inte heller risk för sådan inverkan. Här brukar den skadelidande få ”förhöjd menersättning” dvs. ett kapitalbelopp som avser både ekonomisk och ideell skada. Detta är i synnerhet fallet om invaliditeten inte överstiger 10 à 15 %. Eljest ger man en besvärslivränta bestämd efter invaliditetsgraden (invaliditetsgraden gånger inkomstunderlaget) men med kraftig reducering eftersom ingen förlust föreligger.

b) Mindre lyte eller annat men (jfr under a). Behov av ersättning för extra kostnader och/eller förlust av inkomst eller enbart risk för sådan förlust. Härtill kan komma försämrade befordringsmöjligheter e.d. Den skadelidande får i dessa fall en livränta bestämd efter invaliditetsgraden men reducerad med 1/3, 1/2 eller 2/3, beroende på storleken av förlusten eller kostnaden. Också här kan det förekomma att den skadelidande får ett kapitalbelopp som inkluderar den ideella ersättningen.

2. Högre invaliditetsgrader (upp till ca 50 %). Ingen inkomstförlust.

Hit hör t.ex. skador med amputation av extremiteter utan att förvärvsförmågan påverkas. Betydande lyte eller annat framtida men föreligger dock. Den skadelidande får i dessa fall en livränta bestämd efter invaliditetsgraden (graden gånger inkomstunderlaget), men livräntan reduceras om det är uppenbart att invaliditeten inte inverkar på förvärvsförmågan och vidare den skadelidandes arbetsförhållanden är stabila. Reduceringen utgör 1/3 eller högst 1/2. Till livräntan kommer särskild ideell ersättning.

3. Högre invaliditetsgrader (upp till ca 50%). Inkomstförlust.

a) *Förlusten motsvarar den medicinska invaliditetsgraden.* Fall av detta slag, som förekommer sällan, gottgörs med en livränta bestämd efter invaliditetsgraden. En person med en 50-procentig invaliditet, som har

¹¹ Sammanställningen grundar sig väsentligen på uppgifter av Boëthius i Läkartidningen 1970 s. 5409 ff.

förlorat halva sin inkomst, får alltså en livränta som motsvarar förlusten. Särskild ideell ersättning utgår.

b) *Förlusten understiger den medicinska invaliditetsgraden.* Livräntan bestäms också här efter invaliditetsgraden, men kan — som i fallen under 2 — reduceras. Man är dock försiktig med sådan reduktion med hänsyn till osäkerheten om den framtida utvecklingen. Inte sällan omprövas livräntan efter någon tid, när man har sett hur förvärvsförmågan faktiskt har utvecklats sig. Särskild ideell ersättning utgår.

c) *Förlusten överstiger den medicinska invaliditetsgraden.* En yrkesarbetare med 40-procentig invaliditet (t.ex. förlust av extremitet) förlorar kanske hela eller praktiskt taget hela sin inkomst och lämplig omskolning kan inte genomföras. I fall av detta slag utgår man från den faktiska invaliditeten. Vid oproportionerligt stor förlust i förhållande till den medicinska graden eller när arbetsovilja och andra faktorer spelar in förekommer att man ger livränta efter medicinska invaliditetsgraden plus hälften av den faktiska invaliditet som ligger ovanför denna grad. Exempel: Den medicinska graden är 50 %, faktiska förlusten 100 %. Livräntan bestäms efter 75-procentig invaliditet. Särskild ideell ersättning utgår.

4. Total eller nästa total medicinsk invaliditet. Inkomstförlust.

Här är det vanligt att den skadelidande har förlorat hela sin förvärvsförmåga. Livräntan fastställs då efter 100-procentig invaliditet, även om den medicinska graden är något lägre. Om den skadelidande behöver vård kontinuerligt fastställs särskild vårdlivränta. Om gottgörelse på detta sätt alltid skall lämnas för såväl inkomstförlust som vårdbehov är omdiskuterat, t.ex. när den skadelidande är ett barn. I fallen under 4 brukar ersättningen för sveda och värk samt lyte eller annat men slås samman till ett enhetligt belopp (jfr nedan). Ibland kan vårdbehovet kompenseras genom förhöjd livränta för nedsatt arbetsförmåga.

När invaliditeten i det aktuella fallet har fastställts återstår att bestämma det *inkomstunderlag* som graden skall tillämpas på. I princip är inkomstunderlaget den inkomst som den skadelidande kan antas, om han inte hade blivit skadad, vid i huvudsak oförändrat penningvärde ha kunnat bereda sig under den tid som skadeståndet avser. Man utgår från arbetsförtjänsten i den skadelidandes yrke vid tiden för prövningen (s.k. aktuellt inkomstunderlag). Höjningar som har ägt rum under tiden efter skadan kommer sålunda att beaktas. Om den skadelidande har utövat ett s.k. fritt yrke (enskild företagare etc.) eller endast sysslat med hemarbete måste underlaget betäckas efter en mera skönsmässig uppskattning, grundad bl.a. på jämförelser med utövare av samma yrke eller sysselsättning.

Grundsatsen om full ersättning för inkomstförlust innebär att stora skadeståndsbelopp kan bli aktuella vid personskada. Av den statistik rörande större personskador som kommittén presenterar i *bilaga 2* framgår att kostnaden för en personskada i dagens praxis i flera fall har närmast sig 1 milj. kr. Trots att några generella begränsningar inte finns i ersättningsnivån inom skadeståndsrätten kan det dock antas att man i rättstillämpningen iakttar en viss restriktivitet när det gäller att utdöma skadestånd för mycket stora inkomstförluster. En gräns blir i skaderegleringen ibland det tillgängliga försäkringsbeloppet.

Frågan i vilken form skadeståndet fastställs i vårt land — livränta eller engångsbelopp — behandlas nedan i avsnitt 1.5. Livränta fastställs oftast att utgå under den skadelidandes återstående livstid, med reduktion till hälften eller två tredjedelar när han uppnår 67 års ålder. Ibland bestäms

att reduktion skall ske först vid högre ålder, att reduktion inte alls skall ske eller att livräntan skall upphöra vid viss högre ålder.^{1 2}

Skadestånd i form av livränta skyddas mot förändringar i penningvärdet genom att livräntebeloppet ändras i takt med basbeloppets förändringar enligt lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor (Skadestånd IV och prop. 1973:14). Ändringen är dock begränsad till 5 % per år. Äldre livräntor värdesäkras genom lagen (1967:663) om tillägg till vissa trafiklivräntor, förordningen (1967:666) om tillägg till vissa trafiklivräntor, som utgår av statsmedel, m.m., kungörelsen (1971:14) om tillägg till vissa statliga skadelivräntor, m.m., samt lagen (1973:214) om tillägg till vissa ansvarslivräntor.

1.3.4 Ideell ersättning

Vid sidan av den ekonomiska skadan ersätts enligt 5:2 SkL också ideell skada, nämligen sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men. Ideell ersättning av detta slag är skattefria (avsnitt 1.9).

1.3.4.1 Sveda och värk

Posten sveda och värk avser närmast fysiskt och psykiskt lidande och obehag under den akuta sjukdomstiden efter skadan. Ersättningsbeloppet har efter hand i stor omfattning standardiserats (FFR 1968 s. 193, NJA 1972 s. 81 — jfr NJA 1969 s. 469). Särskilda normer följs sålunda vid uppskattningen av vad som skall utgå för viss tids sjukhusvistelse, t.ex. visst belopp per månad, beräknat med utgångspunkt i skadans svårighetsgrad.

De vid *sjukhusvård* aktuella normalbeloppen i de stödkalkyler som görs upp i dag är 600 kr per mån. vid svårartad skada (t.ex. svår kross-, slit- eller brännskada, svår skall- eller ansiktsskada, betydande skador på skilda kroppsdelar, komplicerade frakturer med försvårad läkning) samt 450 kr per mån. vid annan skada. Dessa belopp gäller de första tre månaderna. Sedan utgör de 450 kr per mån. under högst 3 mån. och 300 kr per mån. under ytterligare högst 6 mån. Längre tid specialbedöms. Vid psykisk press, t.ex. livshot, risk att förlora synen, liksom vid särskilt smärtsam eller psykiskt pressande behandling, kan beloppen höjas med upp till 50 %. Vid *annan vård* (i hemmet o.d.) tillämpas normalbeloppen 300 kr per mån. under högst 3 månader och därefter 150 kr per mån. under högst 12 månader. De angivna beloppen, som har gällt sedan år 1969, förses med en indexhöjning som enligt rekommendation den 26 april 1972 bör utgöra 20 %.

Sveda och värk brukar ersättas i ett sammanhang sedan akuttiden har övervunnits och förhållandena kan överblickas. Den ideella karaktären är inte alltid renodlad. Olika utlägg för att underlätta den skadelidandes tillvaro under sjukdomstiden kan ofta inte ersättas på annat sätt än som en del av sveda och värk-beloppet (avsnitt 14.1.1).

^{1 2} Lech Skadeersättning s. 134 samt avsnitt 14.1.1 och 14.1.4.

1.3.4.2 Menersättning

Posten "lyte eller annat stadigvarande men" omfattar kompensation för bestående lidande eller obehag, alltså skadeföljder som kvarstår efter den tidpunkt då den skadelidandes tillstånd har blivit stationärt. "Lyte" syftar på vanställande kroppsfel, t.ex. ärr, hälta eller förlust av arm eller ben. "Annat men" avser andra framtida följder av skadan, inte bara sådana som medför direkt smärta eller obehag utan också sådana som framkallar svårigheter för den skadelidande att klara sig i normalt liv. Under denna rubrik ersätts sålunda förlust av sinnesfunktioner, impotens, kroppsfel som inte är vanställande, t.ex. rörelsehinder, talfel eller besvär i olika sammanhang med protes. Ibland har skadeståndet i viss omfattning karaktär av ersättning för ekonomisk skada, t.ex. när den avser särskilda kostnader som uppkommer för den skadelidande och som inte ersätts på annan väg. Exempel är fördyrade levnadsomkostnader av olika slag, såsom för resor, läkemedel, särskilda klädersedlar och ersättning för hjälp med olika sysslor som den skadelidande själv kunnat utföra tidigare (avsnitt 14.1.1). Inom trygghetsförsäkringen får menersättningen täcka även förekommande ekonomisk förlust i de fall den medicinska invaliditetsgraden inte överstiger 30 % (avsnitt 2.1).

Endast i sällsynta fall har man vid bestämmandet av den ideella ersättningen i ett personskadefall tagit hänsyn till beskaffenheten av den handling som har föranlett skadan. I ett fall av våldtäkt mot en 6-årig flicka fastställdes dock ersättningen med beaktande av att lidandet hade åsamkats genom brottslig gärning av sällsynt svår beskaffenhet (NJA 1962 s. 458).

Ersättning för lyte och men utgår som regel i form av engångsbelopp. Högsta ersättning – avseende också sveda och värk – vid 100-procentig invaliditet synes i skaderegleringspraxis f.n. ligga vid 100 000 kr, en nivå som har beräknats med ledning av avgörandet i NJA 1971 s. 235 (se även NJA 1969 s. 469). I skaderegleringen har man till ledning för skadeståndsbedömningen antagit normer i form av hjälptabeller över lämpliga belopp i de fall en sådan standardisering ansetts möjlig.

De standardbelopp för lyte och men som utgår vid de vanligaste skadorna anges i *tabell 1* på s. 49. Den tillämpas av trafiknämnden och ansvarsnämnden sedan år 1971.

1.4 Skadestånd till efterlevande (5:3 SkL)

5:3 SkL har ett mera upplysande innehåll än 5:2.¹³ Stadgandet är ett undantag från regeln i svensk rätt att tredjemansskada inte ersätts, och detta har medfört en tämligen snäv avgränsning av efterlevandes skadeståndsrätt. Syftet är, som framgår av motiven bakom regeln, mera att täcka de efterlevandes behov av försörjning än deras förlust med anledning av dödsfallet (avsnitt 1.1).

Ätminstone tidigare har också paragrafen tillämpats med viss återhållsamhet. Tolkningen är emellertid numera liberalare. Den restriktiva

¹³ Ang. praxis på området hänvisas till Hellner Skadeståndsrätt s. 266 ff, Hörstadius i SvJt 1935 s. 242 och 1940 s. 366, Karlgren Skadeståndsrätt s. 227 ff, Lech Skadeersättning s. 185 ff, samme förf. i NFT 1958 s. 121 ff och Norström i Skadeståndsrättsliga spörsmål (1953) s. 149 ff.

Tabell 1. Standardbelopp för lyte och men

	Invaliditet Normalfall	1-25 år ca	50-års- åldern ca	ca 70 år ca
Blindhet på ett öga:				
protes	(25 %)	12 000	9 000	5 000
ej protes (tillägg för syn- ligt fel)	(20 %)	10 000	7 500	4 000
Amputation å överarm (bästa arm)	(65 %)	25 000	19 000	10 000
Amputation å underarm (bästa arm)	(60 %)	22 000	17 000	9 000
Amputation å lårben	(50 %)	20 000	15 000	8 000
Amputation å underben	(35 %)	15 000	12 000	6 000
Benförkortning, felställning, rörelseinskränkning	(33 1/3%)	10 000	7 500	4 000
	(25 %)	7 000	5 000	3 000
	(20 %)	6 000	4 500	2 500
	(15 %)	5 000	4 000	2 000
	(10 %)	4 000	3 000	1 500
<i>Handskador:</i>				
Amputation av ena handens alla fingrar	(55 %)	20 000	15 000	8 000
Amputation av ena handens alla fingrar utom tummen	(40 %)	16 000	12 000	6 000
Amputation av ena handens tumme	(25 %)	8 000	6 000	3 000
Amputation av ena handens pek- eller långfinger	(12-10 %)	4 000	3 000	1 500
Amputation av ena handens ring- eller lillfinger	(5-7 %)	2 500	2 000	1 000
<i>Skallskador:</i>				
1) Invaliditet uppgående till 10-25 %; i huvudsak subjektiva besvär i form av huvudvärk och yrsel etc.		4 000- 7 000	3 000- 5 000	1 500- 3 000
2) Invaliditet uppgående till mellan 25-100 %; objektiva fynd i form av bl.a. allmän nivåsänkning, yrsel, person- lighetsförändringar, tal- rubbning, uttalade koncentra- tionssvårigheter och epilep- tiska anfall.		7 000- 10 000	5 000- 30 000	3 000- 16 000

Beträffande ersättning för förlust av luktsinnet m.m. tillämpas följande normer.

1) Förlust av luktsinnet ersätts i normalfallet med 7 000 å 8 000 kr samt förlust av lukt- och smaksinnet med 8 000 å 9 000 kr. Vid tillämpningen utgår ersättning till kvinnor (husmödrar) i allmänhet - vid i övrigt likartade förhållanden - med något högre belopp än ersättning till män.

2) Ensidig hörsselförlust gottgörs i normalfallet med 6 000 å 7 000 kr.

3) För förlust av njure utgår i normalfallet 7 000 kr. I fall då skadan har drabbat barn höjs normalbeloppet med 1 000 kr.

4) Förlust av mjälte ersätts i normalfallet med 5 000 kr.

Vid fastställandet av ersättningarna beaktas i viss mån den skadelidandes ålder. Vid högre åldrar - ca 70 år - kan ersättningen väsentligt understiga angivna normalbelopp. Tillägg görs i förekommande fall för kosmetiskt lyte.

utformningen har därför i praktiken inte så stor inverkan på ersättningarna såvitt gäller inkomsttagare i nivå med genomsnittlig lönestandard i samhället. Man kan i dylika fall iaktta att även skadestånd till efterlevande bestäms på sådant sätt att ersättningen åstadkommer ett bibehållande av i stort sett samma standard som före dödsfallet. Inriktningen på "bibehållen standard" hänger naturligtvis i viss utsträckning samman med att andra ersättningsanordningar, främst socialförsäringen, sörjer för det grundläggande ekonomiska skyddet vid förlust av försörjare. I viss omfattning torde man alltså kunna säga att en efterlevande genom skadeståndet får "full ersättning" om han har rätt till skadestånd enligt 5:3 SkL.

Också när det gäller skadestånd till efterlevande har ersättningsprövningen utom rätta spelat en betydelsefull roll för rättsutvecklingen. Personskadenämndernas praxis har fått stor betydelse.

1.4.1 Kretsen av efterlevande som kan få skadestånd

Den krets av efterlevande som i dag kan få skadestånd anges med ledning av den legala underhållsplikten. Detta innebär att ersättning kan utgå till änking eller änka (5:2 och 7 GB), hemskild make eller make i tidigare äktenskap (11:25 och 26 GB), trolovad (1:6 GB), moder till den avlidnes barn utom äktenskap (7:10 FB), barn, adoptivbarn och makes barn och makes adoptivbarn (7:1-4 FB), föräldrar samt adoptant (7:3 andra stycket FB).

En änkas barn i tidigare äktenskap har tillerkänts skadestånd som efterlevande utan hinder av att underhållsplikten mot styvbarn föreligger endast så länge äktenskapet består (FFR 1961 s. 320). Att underhållsplikten närmare har bestämts genom avtal, t.ex. i samband med äktenskapskillnad, eller genom domstols beslut hindrar inte att den anses ha legal natur (NJA II 1927 s. 165).

1.4.2 Aktualitetskravet

Underhållsplikten skall ha varit *aktuell* vid tiden för dödsfallet. Ibland har undantag gjorts härifrån (NJA 1945 s. 357). Man har i rättspraxis beaktat en framtida underhållssituation när grundad anledning funnits för ett antagande att den avlidne tämligen snart skulle ha väsentligt bidragit till den efterlevandes underhåll om dödsfallet inte hade inträffat (NJA 1961 s. 584).

Att underhållsplikten inte har varit aktuell kan också ha berott på att den avlidne saknat arbete eller annars inte haft ekonomisk förmåga att utge försörjningsbidrag. Förhållanden av detta slag har inte ansetts böra påverka rätten till skadestånd om oförmågan har varit av övergående natur (NJA II 1927 s. 166 samt SvJt 1957 rf. s. 65 - jfr dock NJA 1957 s. 118 där antagande om bristande framtida förmåga har föranlett att skadestånd inte utdömts). Har en avliden fader i livstiden - trots ekonomisk förmåga - försummat att fullgöra underhållsplikten ansågs vid stadgandets ändring år 1926 att skadeståndsrätt ändå skulle föreligga om

dödsfallet inträffar "innan åtgärder för underhållspliktens utkrävande mot honom hunnit vidtagas" (NJA II 1927 s. 166).

1.4.3 "Erforderligt underhåll"

Att stadgandet ursprungligen har haft en social karaktär framträder särskilt starkt i kravet att den efterlevande skall ha gått miste om "erforderligt underhåll". Syftet bakom stadgandet var som redan nämnts ursprungligen att skydda den efterlevande från nöd. Även om denna motivering har trätt i bakgrunden i dag föreligger inte någon oivillkorlig rätt till ersättning bara därför att en försörjare har dödats. Ett orsakssammanhang skall föreligga mellan dödsfallet och den efterlevandes försörjningsbehov. Det mått av försörjning som anges i 5:3 SkL kan redan före dödsfallet ha uppfyllts av andra inkomster eller förmåner än bidrag från den avlidne. Dödsfallet kan också föranleda sådana inkomster eller förmåner, t.ex. från socialförsäkringen, som uppfyller måttet. Skadestånd skall i sådana situationer principiellt inte förekomma.

Å andra sidan behöver försörjningen inte ha tagit sig uttryck i direkta ekonomiska tillskott. När den som har dödats inte förvärvat arbetat men väl varit husmor i en familj har praxis numera erkänt rätt till skadestånd för änking och barn (NJA 1945 s. 16 och 1947 s. 255).

En viss ekonomisk nivå skall alltså vara vägledande för bedömningen om skadestånd skall utgå eller inte och för uppskattningen av skadeståndets storlek. Vid lagändringen år 1926 uttalade departementschefen att de efterlevande skulle vara berättigade till ungefär samma levnadsstandard som tidigare men att sådana förmåner som hade karaktären av "överflöd eller lyx" inte skulle ersättas (NJA II 1927 s. 167).

Det kan sägas att nuvarande rättstillämpning tolkar stadgandet i denna del i en för den skadelidande generös riktning. Principen om bibehållen standard har iakttagits (NJA 1951 s. 517). Skadestånd till änka, som uppbar änkepension och avkastning av förmögenhet, har i ett avgörande bestämts med utgångspunkt i sådan försörjning som med hänsyn till makarnas "levnadsförhållanden och omständigheterna i övrigt må anses skäligen motsvara erforderligt underhåll" (NJA 1958 s. 314). Några direkta uttalanden av HD att den efterlevande borde vara bibehållen vid levnadsstandarden före dödsfallet lär inte ha förekommit.¹⁴

Vid övervägandena om den ekonomiska nivån i ett visst fall har naturligtvis den avlidnes inkomstförhållanden vid tiden för dödsfallet betydelse, liksom löneökningar i hans yrke efter dödsfallet, i den mån de kan bedömas. Emellertid tar man, där det är möjligt, hänsyn även till mera ovissa framtida omständigheter, särskilt hur dessa inkomstförhållanden skulle ha utvecklats om dödsfallet inte hade inträffat. Inkomstminskningen vid den tidpunkt då den avlidne skulle ha inträtt i pensionsåldern kan t.ex. vara en viktig faktor. Om den avlidne levat hade hans försörjningsförmåga minskat vid denna tidpunkt, och detta har ansetts böra påverka skadeståndsprövningen.

¹⁴ Lech Skadeersättning s. 193.

I vissa avseenden har schablonregler utvecklats vid skadeståndsprövningen. Änkans konsumtionsandel i familjens inkomst anses i normalfallet vara ca 40 %. Här inverkar bl.a. inkomstens storlek, antalet barn, ålder etc. Vid högre åldrar räknas normalt med andelar om ca 50 %. En sådan beräkning tillämpas dock inte när det gäller högre inkomster. Mera sällan kommer man i praxis fram till högre andelar än för änka 25 000 à 30 000 kr och för barn 8 000 à 10 000 kr. En försörjares inkomst har ansetts vid framtidsbedömningen av nyss angivna skäl schablonmässigt sjunka till hälften vid inträdet i 67-årsåldern. Man beaktar numera också det förhållandet att efter dödsfallet åtskilliga utgifter för familjen ofta kvarstår oförändrade (t.ex. bostadskostnaden) eller i varje fall inte reduceras proportionellt.

1.4.4 Inverkan av andra försörjningsmöjligheter

När måttet av försörjning enligt 5:3 SkL har bestämts inriktas prövningen på att fastställa vilka *förmåner från annat håll* som utgår med anledning av dödsfallet. Skadeståndet är subsidiärt i förhållande till den efterlevandes egen förvärvsförmåga, förmögenhet, försäkringsförmåner etc. Också i dessa avseenden gäller inte endast förhållandena vid dödsfallet utan också framtida förhållanden. Den efterlevandes försörjning skall ju följa det behov man har konstaterat med anledning av försörjares död. Såväl detta behov som kompensationsmöjligheterna vid varje tillfälle kan självfallet variera.

I många fall framstår det som mest betydelsefullt att beakta den efterlevandes egen förvärvsförmåga. Om han eller hon är arbetsför och hinder inte föreligger i form av t.ex. skötsel av barn och hushåll kan prövningen utmyнна i att skadestånd vägras (NJA 1946 s. 130) eller begränsas till ett visst belopp för omställningen efter makens död och för eventuell yrkesutbildning. Att en efterlevande hustru skall bidra till sin försörjning om förmåga föreligger har blivit ett starkt krav med hänsyn till nutidens differentierade näringsliv.

Ju äldre en efterlevande hustru är desto mindre anspråk kan man emellertid ställa på att hon utnyttjar sin egen förvärvsförmåga. Om hindret är temporärt brukar man försöka anpassa skadeståndet härtill (NJA 1958 s. 591). Också här tillämpas schablonregler i stor utsträckning. I åtskilliga avgöranden har ansetts att en änka som har tillsyn över sina barn kan ta förvärvsarbete sedan barnet (yngsta barnet) uppnått 10-årsåldern (NJA 1958 s. 591 — jfr dock NJA 1972 s. 68). Änkans behov av underhåll bedöms under alla omständigheter upphöra om hon gifter om sig. Livräntan fastställs därför att utgå endast så länge hon lever ogift. Försäkringsbolagens praxis är emellertid att änkan tillerkänns tre årsbelopp av livräntan vid omgifte, även om livräntan har begränsats på detta sätt. Förfarandet har stöd i anvisningar som har getts i försäkringsinspektionens trafikförsäkringscirkulär. Ett liknande förfarande tillämpas f.ö. inom yrkesskadeförsäkringen (avsnitt 3.1.3.5). Om skadeståndet skall anpassas till annan tidpunkt, exempelvis då änkan börjar uppbära ålderspension, kommer båda begränsningarna att gälla vid sidan av varandra (se t.ex. NJA 1958 s. 314).

Några fasta normer har inte utbildats i fråga om den tidpunkt då underhåll till efterlevande barn skall upphöra. Individuella omständigheter beaktas, särskilt om barnet kan antas komma att genomgå högre utbildning. Det finns exempel på att underhåll bestämts att utgå ända till dess att ett barn har fyllt 21 år. Eljest har 16 eller 18 år varit vanliga gränser (NJA 1958 s. 591, FFR 1960 s. 327). I skaderegleringspraxis tillämpas i normalfallet en gräns vid 18 år, i varje fall om prövningen äger rum långt innan barnets studiebegävnin g och förutsättningar har kunnat fastställas. Om utredningen gör det troligt att barnet, när det fyller 18 år, inte kommer att ha avslutat sin skolutbildning, eller om andra särskilda omständigheter motiverar bidrag till annan tidpunkt frångår man 18-årsgränsen, i varje fall i trafiknämndens praxis.

Skadestånd har i senare praxis tillerkänts efterlevande föräldrar om särskilda behov på grund av ålder och sjukdom har förelegat. Oftast får ersättningen då formen av engångsbelopp (HD:s minoritet i NJA 1934 s. 639 samt NJA 1945 s. 357 och 1961 s. 584). Om föräldrar begär skadestånd kan frågan om betydelsen av underhåll från den avlidnes syskon uppkomma. Det har antagits att skadeståndsplikten inskränks eller utesluts om föräldrarna kan få sådant underhåll. Skadeståndsmöjligheten skulle sålunda ha subsidiär natur i förhållande till andra personers underhållsplikt, något som överensstämmer med ordalydelsen i 5:3 SkL.

Man beaktar också i skälig omfattning sådan försörjning som den efterlevande kan beredas genom förmögenhet, vare sig han har innehaft den vid tiden för dödsfallet eller förvärvat den som arv efter den dödade (NJA 1933 s. 459, 1936 s. 12 och 1944 A 135). Viss skyldighet har, åtminstone i tidigare praxis, ansetts föreligga att ta själva kapitalet i anspråk för löpande försörjning (NJA 1934 s. 359). I varje fall kan man i lämplig mån ta hänsyn till själva kapitalet som en tillgång för oförutsedda utgifter. Tillgångar som har uppkommit genom sådan insamling som ibland anordnas till förmån för efterlevande brukar emellertid inte beaktas (NJA 1943 s. 618 – jfr FFR 1949 s. 11).

Försäkringsförmåner av olika slag reducerar också skadeståndet, liksom förmåner som den avlidnes arbetsgivare direkt utger till den efterlevande med anledning av dödsfallet. Hit hör familjepension enligt AFL, förmån från liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring – som med hänsyn till summaförsäkringskaraktären eljest inte påverkar skadestånd – förmån från tjänstepensionsförsäkring samt pension eller annan förmån som arbetsgivaren direkt utger till de efterlevande (avsnitt 3.1.1.4, 3.1.3.5, 3.2.1.2, 3.2.2.2, 3.2.3.3 och 3.3).

Försäkringsinrättning eller arbetsgivare, som utbetalar ersättning till en efterlevande, kan normalt inte räkna med regressrätt gentemot den skadeståndsskyldige. Skadestånd enligt 5:3 SkL omfattar endast vad som bedöms erforderligt utöver andra ersättningar. Regressrätt kan därför inte medges den som utgivit sådan ersättning, eftersom han inte kan ha bättre rätt än den efterlevande gentemot den skadeståndsskyldige (NJA 1960 s. 569). I fråga om yrkesskadeersättning har tidigare gällt ett undantag från detta. Yrkesskadeersättning har ända fram till regressrättens avskaffande år 1969 ansetts ha sådan rätt även i fråga om ersättning till efterlevande. Förutsättningen härför var att ersättningen inte beaktades

vid behovsprövningen enligt efterlevandebestämmelsen i 6:4 SL (NJA 1963 s. 119). Men regressrätten fick inte överstiga vad som kunde utdömas enligt stadgandet. Inte heller behovsprövade socialförmåner (främst hustrutillägg och kommunalt bostadsbidrag) anses böra påverka skadeståndsbedömningen.

Skadeståndet fastställs definitivt på grundval av förhållandena vid tiden för prövningen och de framtida förhållanden som man har möjlighet att beakta. Om den framtida utvecklingen inte överensstämmer med beräkningarna kan enligt gällande rätt ändring inte åstadkommas. Emellertid kan förbehåll angående rätt till omprövning ibland medges, t.ex. om visst försörjningsbehov inte är möjligt att beräkna lång tid i förväg.

1.4.5 Hänsyn till den skadeståndsskyldiges förhållanden och övriga omständigheter

När den efterlevandes ersättningsbehov har fastställts skall enligt 5:3 SkL prövas vad som med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skäligen bör utgå i skadestånd.

Ansvarsförsäkringens utbredning medför att det mera sällan blir aktuellt att ta hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden. Vid skälighetsprövningen anser man nämligen dennes betalningsförmåga vara god om han har ansvarsförsäkring (NJA 1946 s. 545). Om försäkring inte räcker till (NJA 1929 s. 303 och 1933 s. 450) eller försäkring inte alls finns (FFR 1950 s. 260) kan stadgandet i denna del få betydelse. Om flera är ansvariga för **samma skada** kan de, som följd av jämningsregeln, komma att **häfta** för olika belopp (NJA 1929 s. 303).

Till övriga omständigheter som kan beaktas hör den större eller mindre grad av vållande som har visats på ömse sidor, dvs. av skadevällaren och den avlidne. Trots att rätten till efterlevandeersättning inte är härledd från den avlidne är de efterlevande sålunda i ett betydelsefullt avseende beroende av den dödades handlande. Den efterlevande får tåla den jämkning av skadeståndet som är motiverad med hänsyn till den dödades medvållande.

Denna s.k. *passiva identifikation* har ännu stor omfattning och betydelse i rättspraxis. Ibland leder den till att skadeståndsanspråket helt ogillas (NJA 1953 s. 436), ibland till att skadeståndet reduceras till viss kvotdel ($3/4$, $2/3$, $1/2$, $1/3$ eller $1/4$) av fullt skadestånd (t.ex. NJA 1935 s. 392, 1936 s. 12, 1959 s. 110, 1961 s. 584 samt 1962 s. 700). Jfr vidare avsnitt 1.10 nedan och Skadestånd III s. 67 f.

1.4.6 Begränsningsmetoden, reduceringsmetoden

Beträffande ersättningsens form se avsnitt 1.6 nedan.

Utgår ersättningen som livränta kan denna bestämmas så att den så långt möjligt svarar mot den ersättningsgilla framtida förlusten vid varje tidpunkt. Detta innebär att den begränsas till den tidrymd under vilken den efterlevande kunnat räkna med den dödades försörjning och anpassas

till de variationer i den avlidnes försörjningsförmåga som man har anledning räkna med (t.ex. pensionsålderns inträde). Metoden, den s.k. *begränsningsmetoden*, anses bäst överensstämma med skadeståndsrättsliga principer (NJA 1951 s. 517).

I rättspraxis är det emellertid mera vanligt att livräntan i stället bestäms att utgå med samma belopp under den efterlevandes återstående livstid (eller beträffande änka så länge hon lever ogift). Eftersom den sammanlagda ersättningen inte får överstiga förlusten måste livräntan därvid som regel sättas ned, i varje fall om den efterlevandes sannolika återstående livstid överstiger den tid under vilken försörjning hade kunnat påräknas (se t.ex. NJA 1940 s. 724). Denna s.k. *reduceringsmetod* svarar ofta bättre mot den efterlevandes behov än begränsningsmetoden (NJA 1935 s. 329, 1957 s. 118 och 1958 s. 314). Den är också från utredningssynpunkt enklare att tillämpa. Även en livränta som har bestämts enligt reduceringsmetoden bör emellertid påverkas av sådana framtida förändringar i den efterlevandes försörjningsläge som med viss grad av säkerhet kan förutses vid prövningen. Exempel härpå är — förutom den förändringen som ett eventuellt omgifte kan innebära — att en änka blir berättigad till ålderspension när hon fyller 67 år (NJA 1949 s. 299).

1.4.7 Endast ekonomisk skada ersätts

Efterlevandes skadeståndsrätt är strängt begränsad till sådan ekonomisk skada som avses i 5:3 SkL. Det finns således inte något stöd för att tillerkänna efterlevande ersättning för icke-ekonomisk skada, t.ex. den psykiska lidande som dödsfallet i olika avseenden kan ha inneburit.¹⁵

Problemet hör emellertid närmast hemma på personskadornas område.¹⁶ En skadeståndstalan som grundas direkt på den skadevällande handlingen och inte på försörjarbortfallet blir att bedöma jämlikt 5:2 SkL. Kravet på adekvat kausalitet torde i sådana fall vara svårt att uppfylla. Om den efterlevandes tillstånd föranleder vård kan uppkommande kostnader dock komma att beaktas vid bestämmandet enligt 5:3 SkL av underhållsbehovet.

1.5 Andra ersättningsposter vid dödsfall

I samband med ett dödsfall kan, vid sidan av underhåll till efterlevande, ersättningsanspråk av olika slag aktualiseras. *Den avlidnes* egna anspråk har kanske inte dittills gottgjorts (ersättning för förlorad arbetsförtjänst intill dödsdagen, ideell skada, sjukvård och läkare samt förstörd eller skadad egendom, t.ex. kläder och transportmedel). Vidare har *dödsboet* anspråk på ersättning för begravningskostnader, gravplats, gravsten och gravunderhåll etc. Slutligen är att uppmärksamma *dödsbodelägarnas* anspråk på — förutom skadestånd enligt 5:3 SkL — ersättning för sorgkläder, resor till begravningen, förlorad arbetsförtjänst i samband med begravningen eller med omhändertagandet av boet m.m.

¹⁵ Se från norsk praxis Rt 1938 s. 626 och 1960 s. 357. Jfr också Jørgensen Erstatning for Personskade s. 415 och Lejman i SvJt 1954 s. 436.

¹⁶ Lech Skadeersättning s. 163 ff.

1.5.1 Den avlidnes egna anspråk

Den avlidnes egna anspråk, såvitt de avser *ekonomisk skada*, övergår i normala fall på den avlidnes dödsbo genom succession i och med dödsfallet. Dödsbodelägarna kan således i den avlidnes ställe göra gällande den skadeståndsrätt som enligt annars gällande regler (t.ex. 5:2 SkL) tillkommit den avlidne.¹⁷ Det är vanligt att anspråk på ersättning för förstörda kläder, läkararvode, sjukvårdskostnader etc. prövas i samband med egentlig efterlevandeersättning enligt 5:3 SkL och ersättning för begravningskostnader.

I fråga om *ideell skada* som har drabbat den avlidne, t.ex. sveda och värk, är successionsprincipen inte utan vidare given. Rättspraxis har slagit fast att rätten till sådan ersättning förfaller genom dödsfallet om inte dessförinnan skadevällaren har utfäst sig att betala ersättningen eller ålagts ersättningsskyldighet genom dom. Domen behöver dock inte ha vunnit laga kraft.¹⁸

1.5.2 Begravningskostnader m.m.

Begravningskostnaderna åvilar vanligen den avlidnes dödsbo. De tas upp som skuldpost i bouppteckningen. I den mån ersättningsskyldighet för begravningskostnader erkänts får man anse att det här föreligger en särskild ersättningsrätt för dödsboet, på gränsen mellan succession i skadeståndsrätt och självständig skadeståndsrätt för dödsbodelägarna.¹⁹ Att det är en ersättningsrätt av *särskild* karaktär kommer till uttryck på flera olika sätt.

Det dröjde länge innan rätten till skadestånd för begravningskostnader fastslogs i rättspraxis. Man ansåg nämligen att det saknades laga grund för en sådan rätt.²⁰ I plenimålet NJA 1924 s. 538 fick emellertid dödsboet ersättning såväl för förstörda kläder och sjukvårdskostnader som för "vad skäligen kunde anses hava varit erforderligt" till bekostande av den avlidnes begravning. Någon närmare motivering till sin ståndpunkt lämnade HD inte. Ersättningsrätten har kanske ansetts befogad eftersom man, om dödsfallet inte inträffat, ej med säkerhet hade kunnat säga något om hur det skulle ha ställt sig med begravningskostnadernas uppkomst, storlek och betalande. Änka eller föräldrar i stället för, som normalt, barn i arbetsför ålder får kanske slutligt svara för kostnaderna.²¹

Av ersättningsrättens natur följer att kravet på gottgörelse för begravningskostnader inte är beroende av de förutsättningar som enligt 5:3 SkL gäller vid förlust av försörjare. De efterlevande enligt denna paragraf behöver ju inte ens vara samma krets som den som ingår i

¹⁷ Hörstadius i SvJt 1935 s. 53–54, Karlgren Skadeståndsrätt s. 231.

¹⁸ Prop. 1972:5 s. 121 f, 137 f, 153 f och 178 samt Hörstadius i SvJt 1935 s. 53–54, Karlgren Skadeståndsrätt s. 231 f, Lech Skadeersättning s. 183 ff, (SOU 1963:33) Skadestånd I s. 42 samt NJA 1917 s. 339, 1933 s. 416, 1941 s. 507 och 593, 1946 s. 529 och 1948 s. 16.

¹⁹ Jfr Karlgren a.a.s. 232.

²⁰ Se t.ex. NJA 1914 s. 102 och 156 samt JR Wedbergs votum i NJA 1924 s. 538.

²¹ Winroth Om skadestånd s. 84, Hörstadius i SvJt 1935 s. 260–261.

dödsboet. Ersättningsrätten är alltså inte knuten till det mått som gäller för krav enligt 5:3 SkL. Den kan göras gällande oberoende av boets förmögenhetsställning.²² Regressrätten för begravningskostnader där sådan kan bli aktuell är följaktligen inte heller så beskuren som regressrätten för efterlevandeersättning (avsnitt 1.4.4 och NJA 1931 s. 723). En viktig likhet föreligger dock i förhållande till efterlevandeersättningen i det att identifikation med den avlidnes medvällande kan föranleda att ersättningen sätts ned eller helt uteblir (avsnitt 1.4.5 samt NJA 1953 s. 436 och 1962 s. 700).

Även om den norm som fastslagits i 5:3 SkL inte är tillämplig på begravningskostnader prövas dessa efter vad som är skäligt med hänsyn till ålder, samhällsställning, ekonomiska villkor etc.²³ Man beaktar dock sällan detaljposterna utan i stället kostnadernas totala nivå (NJA 1971 s. 78).

Inom en sådan ram kan ersättning utgå för nästan alla utgifter som brukar förekomma i samband med en begravning. Vad som kan ersättas är alltså i vidsträckt omfattning beroende på skönsmässigt avgörande. Ersättningsgilla poster torde bl.a. följande vara: transport av den döde, svepning, kista, dekorationer, begravningsbil, bärare, kyrka, präst och övriga medverkande, biltransporter till och från kyrkogården, kremering, gravplats, gravöppning, fotografering, dödsannons och övriga trycksaker samt begravningsmåltid.

Vissa utgifter har föranlett tvekan, t.ex. kostnader för gravplats och gravsten. De anses emellertid ersättningsgilla även om gravplatsen är avsedd för fler än den avlidne (NJA 1933 B 161, FFR 1951 s. 179). Viss reduktion, vanligen till hälften, görs om det är fråga om familjegravplats. Kostnad för framtida vård av gravplats omfattas emellertid inte av skadeståndsskyldigheten även om den har betalats i förskott samtidigt med förvärvet av gravplatsen (NJA 1964 s. 209).

För bouppteckningskostnader (NJA 1930 s. 86, FFR 1942 s. 279) och boutredningskostnader (NJA 1943 s. 139) har ersättning vägrats enär sådana anspråk ansetts sakna laga grund.

Dödsbodelägarnas egna kostnader behandlas i rättspraxis på samma sätt som egentliga begravningskostnader. De utdöms ofta i en klumpsumma där de egentliga kostnaderna också ingår. En individuell prövning med hänsyn till den enskilde dödsbodelägarrens behov och förhållanden är självfallet ibland nödvändig.

Ersättning för sorgkläder och resor i samband med begravningen utdöms numera. Det krävs dock att den som gör anspråk på ersättning står i nära relation till den avlidne. Endast efterlevande make, barn och föräldrar kommer i fråga samt, om den avlidne var ett barn, i föräldrahemmet bosatta syskon (NJA 1938 s. 595 och 1971 s. 78). I NJA 1935 s. 303 ansågs kostnadsbeloppet böra jämkas med hänsyn till sorgklädemas bruksvärde för delägarna. Även i NJA 1936 s. 106

²² Hörstadius a.a. s. 261, Jørgensen Erstatning for personskade s. 423 f.

²³ Lech Skadeersättning s. 234 ff. Jfr Ussing s. 158. I dansk rätt finns åtskilliga tecken på ett slags jävn mål på detta område. Enligt Vinding Kruse Erstatningsretten s. 473 gäller ett "tak" på ca 3 000 kr.

jämkades ersättning för sorgkläder till dödsbodelägarna medan övriga yrkade kostnader bifölls. Också dödsbodelägarnas resor ersätts i viss omfattning (NJA 1930 s. 86, 1936 s. 106, 1945 B 1320 och 1949 s. 693 samt FFR 1957 s. 264).

Förlust av arbetsinkomst har under särskilda omständigheter ansetts kunna ersättas (FFR 1950 s. 218 och 1951 s. 183). I FFR 1950 s. 220 utdömdes ersättning, motsvarande visst tjänstledighetsavdrag på lön. För tidsspillan i samband med omhändertagande av barn och kvarlåtenskap har ersättning utgått i FFR 1954 s. 341.

1.6 Ersättningens form

Många av ersättningsposterna vid personskada utgår i form av engångsbelopp. Så är normalt fallet med ersättningen för kostnader och för ideell skada. Inkomstförlust som avser förfluten tid gottgörs också med engångsbelopp, medan ersättning som avser framtiden som regel fastställs i periodiskt förfallande belopp.

Skadestånd för *invaliditet* utdöms i svensk rätt sålunda oftast som livränta, vanligen livsvarig men ibland temporär, särskilt när invaliditetstillståndet kan komma att förändras. Det är inte nödvändigt att livräntan ges samma storlek under hela löptiden. Den kan i stället, beroende på omständigheterna, ges olika höjd under olika tidsperioder, t.ex. visst belopp fram till den skadelidandes pensionering och därefter reducering till 2/3 eller 1/2 (avsnitt 14.1.1 och 14.1.4). En anledning att bestämma livränta till varierande belopp kan vara anpassningssvårigheter (avsnitt 1.3.3.2).

Som redan har framgått kan dock invaliditetsersättning *ibland* bestämmas som engångsbelopp, nämligen om invaliditeten är relativt obetydlig – medicinsk invaliditetsgrad 10 å 15 % – och skadeföljderna inte alls eller bara i ringa mån kan antas påverka den skadelidandes ekonomiska situation. Ofta bestäms ersättningen i dessa fall som s.k. förhöjd menersättning (avsnitt 1.3.3.2 och 2.1).

Ersättning för *förlust av försörjare* utgår oftast som livränta men ibland som engångsbelopp. Valet bestäms i viss mån av hur pass utpräglat försörjningsbehovet är. Det behov som finns kanske bara gäller en viss anpassningstid efter dödsfallet. Till arbetsför änka (NJA 1935 s. 242 och FFR 1950 s. 12) och till föräldrar (NJA 1945 s. 357 och 1961 s. 584) har utdömts engångsbelopp.

Kombinationer mellan livränta och engångsbelopp torde inte vara vanliga i vårt land. Skadestånd som från början har bestämts som livränta kan däremot under vissa förutsättningar helt eller delvis bytas ut mot engångsbelopp. En fastställd livränta kan också bytas ut mot livränta under kortare tid än som från början bestämts.

När det gäller trafiklivränta som har fastställts av domstol får sådant utbyte enligt 13 § TFL ske bara om det föreligger synnerliga skäl och efter tillstånd av försäkringsinspektionen.²⁴ Motsvarande torde tillämpas

²⁴ Frekvensen av sådana ärenden hos inspektionen är enligt uppgift mycket liten, vilket kanske kan förklaras av att så få livräntor prövas av domstol. Däremot har trafiknämnden en viss frekvens av utbytesärenden (avsnitt 1.6.1.1).

också beträffande andra trafiklivräntor, dvs. sådana som har bestämts genom frivilligt avtal mellan försäkringsbolag och skadelidande. Utbyte av dylik livränta sker i praktiken endast efter hörande av trafiknämnden. Det vill synas som om principerna för utbyte av yrkesskadelivränta enligt 16 § YFL i viss omfattning följs också vid utbyte av trafiklivränta (avsnitt 3.1.3.4).

Det förekommer även att livränta som utgår på grund av ansvarsförsäkring byts ut mot engångsbelopp. Också här fordrar åtgärden skäl av viss styrka.

Vid utbyte av livränta sker aktuariell beräkning av engångsbeloppets storlek (avsnitt 1.7.2.2).

1.6.1 Frekvensen av engångsbelopp

Av stort intresse är vissa upplysningar som kommittén har inhämtat om frekvensen av engångsbelopp i invaliditetsärenden i personskadenämndernas verksamhet.

1.6.1.1 Trafiknämnden

Antalet ärenden med förslag från trafiknämndens sida om reglering från början med engångsbelopp framgår av *tabell 2*.

Tabell 2. Förslag av trafiknämnden om reglering med engångsbelopp

Medicinsk invaliditetsgrad	1969			1970		
	Totalt antal ärenden	Förslag om engångsbelopp	% av totalantalet	Totalt antal ärenden	Förslag om engångsbelopp	% av totalantalet
Upp till 10 %	48	29	60,4	53	36	67,9
10-15 %	287	50	17,4	357	42	11,8
15-20 %	315	20	6,3	364	12	3,3
20-50 %	571	10	1,8	730	3	0,4
över 50 %	277	—	—	326	—	—
	1 498	109	7,3	1 830	93	5,1

	1971			1972		
	Totalt antal ärenden	Förslag om engångsbelopp	% av totalantalet	Totalt antal ärenden	Förslag om engångsbelopp	% av totalantalet
Upp till 10 %	58	32	55,2	52	33	63,5
10-15 %	334	51	15,3	258	60	23,3
15-20 %	358	16	4,5	411	31	7,5
20-50 %	672	9	1,3	675	9	1,3
över 50 %	315	—	—	326	—	—
	1 737	108	6,2	1 722	133	7,7

Tabell 3 belyser frekvensen hos trafiknämnden av ärenden i olika invaliditetsgrader.

Tabell 3. Frekvensen av ärenden i olika invaliditetsgrad hos trafiknämnden

		Invaliditetsgrad		
		10-19 %	20-34 %	35-100 %
1971	Kvinnor	275	228	168
	Män	425	332	246
1972	Kvinnor	330	253	174
	Män	396	340	257

Trafiknämnden använder ibland som utgångspunkt för sin bedömning av skäligt engångsbelopp den livränta som svarar mot den skadelidandes medicinska invaliditetsgrad. Med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet — t.ex. obetydlig faktisk förlust — kan reducering sedan äga rum till 2/3, 1/2 eller 1/3 av det framräknade beloppet. Ofta får det slutliga beloppet karaktär av förhöjd menersättning, eller av ett avrundat belopp för såväl ekonomisk som ideell skada (avsnitt 1.3.3.2).

De vanligaste engångsbeloppen i trafiknämndens verksamhet ligger i storleken 10 000–20 000 kr. I praktiken dras i invaliditetsfallen gränsen uppåt vid 30 000 kr, även om enstaka fall med högre belopp har förekommit. Engångsbelopp till efterlevande torde mera sällan ha överstigit 6 000 kr.

Frekvensen av utbyte av livränta mot kapitalbelopp hos trafiknämnden redovisas i *tabell 4*.

Tabell 4. Antalet utbyten av livränta mot kapitalbelopp hos trafiknämnden

1968	17 eller ca 0,9 % av 1 859 bolagsärenden
1969	15 eller ca 0,9 % av 1 750 bolagsärenden
1970	15 eller ca 0,7 % av 2 108 bolagsärenden
1971	15 eller ca 0,75 % av 2 006 bolagsärenden

En del utbyten har dock skett utan att nämnden har konsulterats.

1.6.1.2 Ansvarsnämnden

I *tabell 5* visas engångsbeloppen hos ansvarsnämnden fördelade efter medicinsk invaliditetsgrad.

Till uppgifterna i *tabell 5* kommer det okända antal fall där skada har reglerats med engångsbelopp utan att ansvarsnämnden har medverkat.

Inom ansvarsnämnden sker reglering med engångsbelopp i nära överensstämmelse med de principer som trafiknämnden följer. För-

farandet med förhöjd menersättning förekommer också här när inkomstförlust är svår att påvisa eller kan antas uppgå till endast mindre belopp.

Hos ansvarsnämnden har bara 2 à 3 ärenden angående utbyte av livränta förekommit sedan år 1963.

Tabell 5 Engångsbeloppen hos ansvarsnämnden fördelade efter medicinsk invaliditetsgrad

Medicinsk invaliditetsgrad	1969		1970		1971		1972	
	Förslag om reglering med engångsbelopp	% av totalantalet	Förslag om reglering med engångsbelopp	% av totalantalet	Förslag om reglering med engångsbelopp	% av totalantalet	Förslag om reglering med engångsbelopp	% av totalantalet
upp till 10 %	4		3		—		3	
10–15 %	6		8		11		13	
15–20 %	3		3		5		4	
över 20 %	1		1		—		1	
	14	4,1	15	3,7	16	3,5	21	4,8

1.7 Kapitaliseringsmetoder

1.7.1 Olika sammanhang där kapitalisering behöver ske

Frågan vilket kapitalbelopp som skall anses svara mot ett visst periodiskt belopp har ofta betydelse i samband med skadestånd vid personskada. När en försäkringsgivare fonderar kapitalbelopp för att trygga en livränta sker beräkningen av beloppet efter vissa grunder. Delvis andra grunder har hittills använts när engångsbelopp fastställs från början som ersättning för framtida inkomstförlust eller förlust av underhåll. Man utgår då som regel från att en viss periodisk förlust eller en tänkt livränta skall täckas av engångsbeloppet, och detta kommer att utgöra en ofta tämligen grov uppskattning av livräntans kapitaliserade värde. En tredje situation är den där en fastställd livränta skall bytas ut mot ett engångsbelopp. Då sker en aktuariell beräkning av livräntans återstående kapitalvärde. För kommittén har det varit aktuellt att också beakta en fjärde situation, nämligen den där ett kapitalbelopp skall samordnas med en periodisk ersättning (avsnitt 10). Om man begränsar skadestånden vid viss högsta nivå uppkommer ytterligare en situation där en visst löpande beloppss motsvarighet i ett engångsbelopp har intresse (avsnitt 11).

1.7.2 Metoder som används i dag inom skadeståndsrätten

Flera olika metoder att kapitalisera ett periodiskt belopp är i dag i bruk. Valet av metod bestäms av ändamålet med omvandlingen.

1.7.2.1 Fondering av kapital för livränta

Om syftet är att en försäkringsgivare för framtiden skall säkerställa skadeståndslivränta måste beräkningen av det kapitalbelopp som svarar

mot livräntan ske med särskilda säkerhetsmarginaler.²⁵ Vid avsättning till premiereserv inom skadelivränterörelse beräknas avkastningen på avsatt kapital och livräntetagarens sannolika återstående livslängd med marginaler som försäkringsinspektionen har bedömt som betryggande för att soliditetskravet enligt FRL skall kunna anses uppfyllt.

F.n. gäller "1958 års grunder", som bl.a. innebär en antagen avkastning om 3 % på avsatt kapital. Efter överläggningar mellan försäkringsinspektionen och försäkringsbolagen i april 1973 har emellertid överenskommelse nåtts om nya försäkringstekniska grunder för beräkning av premiereserv för skadelivräntor i skadeförsäkringsbolagen.

Enligt dessa grunder, som skall tillämpas från den 1 januari 1974 och som av försäkringsinspektionen kommer att stadfästas för varje försäkringsbolag under hösten 1973, skall premiereserven vid envar tidpunkt utgöra kapitalvärdet av dels bolagets beräknade framtida utbetalningar på grund av löpande livränteförsäkringar, dels beräknade framtida omkostnader för försäkringarna. Följande antaganden tillämpas beträffande annan livränta än sådan trafiklivränta där skadefallet har inträffat före år 1974:

1. En *ränteintensitet* för de 10 första åren lika med 0,06297 och för tiden därefter lika med 0,03922. (Detta motsvarar räntefoten 6,5 resp. 4 %).

2. *Dödlighetsintensiteterna* (åldern = x)

$$10^3 \mu_x = 0,9 + 0,016 \cdot 100,046 (x+1) \text{ för män}$$

$$10^3 \mu_x = 0,9 + 0,016 \cdot 100,46 (x-1) \text{ för kvinnor}$$

3. Beräknade framtida *omkostnader* som motsvarar en omkostnadsbelastning åstadkommen dels genom en ökning av livränteutbetalningarna med 1 %, dels genom en minskning av ränteintensiteten med 0,0002.

4. Vid beräkningstillfället aktuella livräntebelopp förhöjs procentuellt – vid det nästkommande tillfälle en förhöjning kan bli aktuell – med den multipel av 5 som motsvarar antalet år mellan tidpunkten för senaste fastställda ändring eller – om ändring tidigare inte skett – den 1 januari 1974 och förhöjningstillfället. Vidare antas att livräntebeloppen därefter årligen förhöjs geometriskt med 5 %.

I detta betänkande kallas dessa grunder "1973 års grunder".

Säkerhetsmarginalerna i grunderna kan leda till att det kapitalbelopp som i princip skall anses svara mot livräntan blir större än vad som i och för sig är nödvändigt med hänsyn till den faktiska avkastningen. De avsatta medlen kan ge överskott därför att de har placerats så att de ger högre avkastning än beräknat. I 1973 års grunder kan en säkerhetsmarginal anses ligga i antagandet om en 4-procentig avkastning efter tio år. Också större dödlighet än man har räknat med kan leda till överskott (överdödlighetsvinst), men mindre dödlighet än beräknad kan å andra sidan leda till underskott (underdödlighetsförlust). Överskott som kan uppstå för ett försäkringsbolag vid förvaltningen av livräntefond kommer den egna rörelsen till godo och kan exempelvis användas som bidrag till allmän konsolidering.²⁶

²⁵ Skadestånd IV s. 25 ff och prop. 1973:14 s. 12 f.

²⁶ Skadestånd IV s. 26.

1.7.2.2 Utbyte av fastställd livränta mot engångsbelopp

Vid utbyte av livränta mot kapitalbelopp sker omräkningen aktuariemässigt efter självkostnadsgrunder, dvs utan säkerhetsmarginaler och omkostnadstillägg. Den ersättningsberättigade anses inte böra tillgodoräknas den del av livräntekapitalet som svarar mot sådana belastningar.

Man använder f.n. inom försäkringsbolagen 5-procentstabeller när engångsbeloppet framräknas (*bilaga 6*). Om livräntetagaren är ett "sämre liv" än genomsnittet kan dock reducering äga rum. Detta förfarande motiveras med att fondavsättningen har skett med utgångspunkt i genomsnittlig livslängd inom varje åldersgrupp.

Angående de grunder som används inom yrkesskadeförsäkringen vid utbyte av livränta mot kapitalbelopp, se avsnitt 3.1.3.4.

1.7.2.3 Bestämmande av engångsbelopp från början

Den räntefot som nu används vid beräkning av engångsbelopp, svarande mot viss beräknad periodisk förlust, är 5 %. Det innebär att man räknar med att den som uppbär engångsersättningen kan placera den så att han uppnår en minst 5-procentig avkastning. Det kan anmärkas att skadeförsäkringsbolagens genomsnittliga placeringsränta f.n. är ca 6,6 %.²⁷

De kapitaliseringstabeller som försäkringsbolagen f.n. använder har kommittén tagit in i *bilaga 6*. Dödlighetsantagandena är desamma som vid avsättning till livräntefond. Omkostnadstillägg förekommer givetvis inte.

Beräkningen av *från början utgående kapitalbelopp* kan belysas på följande sätt. Man utgår från det tänkta årliga livräntebeloppet. Detta kapitaliseras med hjälp av i tabellen angiven faktor. Denna faktor varierar med hänsyn till livräntetagarens ålder. Om livräntetagarens hälsotillstånd inte är fullgott tillämpas en åldersförhöjning motsvarande det försämrade hälsotillståndet. Ibland reduceras det tänkta livräntebeloppet med hänsyn till olika omständigheter, såsom nedsatt inkomstförlust eller begränsade kostnader. Ovanpå det kapitalbelopp man får fram kan sedan läggas mersättning.

Exempel på sådan stödkalkyl:

Medicinsk invaliditet	10 %
Inkomstunderlag	25 000 kr
Ålder (man)	30 år
Grundlivränta	2 500 kr
Reduktion på grund av nedsatt inkomstförlust etc. — t.ex 50 %	1 250 kr
Nettolivräntebelopp	1 250 kr
Kapitalvärde enligt 5 %-tabellen	21 331 kr
Lyte och stadigvarande men	2 500 kr
Den skadelidande erbjuds utjämnat	24 000 kr

²⁷ Sveriges officiella statistik: "Enskilda försäkringsanstalter 1971", inledningen s. 128.

1.7.3 Kapitalisering enligt förmögenhetsskatteförordningens tabeller

En livränta kan också kapitaliseras enligt de tabeller som har fogats vid förordningen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt. Tabellerna är gemensamma för förmögenhets-, arvs- och gåvobeskattningen. De är uppgjorda efter en räntefot om 5 % och bygger på dödlighetstabellerna för åren 1901–1910. De bedöms numera som föråldrade, inte minst därför att de inte kan anses återspegla den aktuella dödligheten. Försäkringsbolagen har övervägt att använda dem, bl.a. med hänsyn till att de är lättillgängliga, men i stället har man tagit mera aktuella dödlighetsantaganden från de vanliga grunderna för fondavsättning (avsnitt 1.7.2.1). Detta innebär en fördel för livräntetagaren vid omvandling från periodiskt belopp till engångsbelopp – ju längre återstående levnadstid man räknar med desto större blir det kapital som svarar mot livräntan.

Frågan om en omarbetning av tabellerna har övervägts av kapitalbeskattningsberedningen i betänkandet (SOU 1971:46) Teknisk översyn av kapitalbeskattningen, s. 181–182. Beredningen anser att det finns skäl för en höjning av procentsatsen men framhåller å andra sidan att tabellerna skall tillämpas under längre tid. Full rättvisa kan inte uppnås med mindre man skulle vara beredd att tillämpa en rörlig procentsats, men en sådan ordning finner beredningen opraktisk. Det är enligt beredningen försvarligt att bibehålla nuvarande räntefot "såsom ett för olika konjunkturer ungefärligen godtagbart medeltal". Beredningen föreslår emellertid att reglerna förenklas. Bl.a. tänker man sig en enhetlig tabell för män och kvinnor. Den dödlighetstabell som tillämpas av de svenska livförsäkringsbolagen bör användas. Vidare anser beredningen att kapitaliseringsfaktorn vid beräkningen av livsvarig livränta bör avrundas till helt tal. F.n. lär det inte finnas några planer på att genomföra beredningens förslag i den nu berörda delen.

1.8 Samordning mellan skadestånd och andra förmåner

Inverkan av försäkringsförmåner vid bestämmande av skadestånd till efterlevande har i viss utsträckning behandlats i avsnitt 1.4.4 ovan.

I övrigt redovisas gällande samordningsprinciper i avsnitt 3.1.5 såvitt gäller socialförsäkringsförmåner, avsnitt 3.2.1.3 och 3.2.2.3 såvitt gäller förmåner till stats- och kommunalanställda, avsnitt 3.2.3.4 såvitt gäller förmåner till anställda i enskild tjänst, vare sig förmånerna utges direkt av arbetsgivaren eller utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt avsnitt 3.3.4 såvitt gäller förmåner från egen personförsäkring.

1.9 Beskattning av skadestånd vid personskada

Grundregeln är att skadestånd i form av *livränta* är skattepliktig inkomst och att *engångsbelopp* är skattepliktigt endast om det avser utbytt, i sin helhet skattepliktig livränta eller eljest utgör ersättning för förlorad inkomst av skattepliktig natur. För ideell ersättning (sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men) föreligger inte skattskyldighet.

Kommittén lämnar i det följande en närmare redogörelse för beskattningen av skadestånd. Också skattereglerna för vissa speciella former av försäkringsersättning berörs.

1.9.1 Beskattning av livränta

Enligt kommunalskattelagen (1928:370), KL, behandlas livränta i princip som intäkt av tjänst. Livräntan likställs med pension och utgör därmed skattepliktig intäkt för mottagaren. Skatteplikten kan i fråga om livränta omfatta räntans hela belopp eller del därav. Det senare gäller framför allt livränta på grund av egen olycksfallsförsäkring. Sådan försäkringsersättning är skattefri när den utgår som kapitalbelopp. Utfaller den däremot som livränta beskattas den del därav som anses motsvara avkastningen på kapitalbeloppet medan den del blir skattefri som svarar mot minskning av själva kapitalet. Vid taxeringen används schabloner för att bestämma den skattepliktiga delen av livräntan.

1.9.2 Beskattning av engångsbelopp

Utbyte av utgående skadeståndslivränta kan ske enligt vad som har sagts i det föregående. Vidare kan ersättning från början fastställas som engångsbelopp i stället för livränta (avsnitt 1.6). Engångsbeloppet kan i bäge fallen antingen helt ersätta den utbytta livräntan eller endast delvis ersätta denna. I det senare fallet kommer den periodiskt utgående livräntan att utgå med reducerade belopp.

Skatteplikten för engångsbelopp är enligt KL beroende av hur skadeståndet skulle ha beskattats om det i verkligheten hade utgått periodiskt. Skulle skatteplikt ha förelegat för skadeståndslivräntans hela belopp är engångsbeloppet i sin helhet skattepliktigt (32 § 1 mom. och andra stycket av anvisningarna till 19 § KL). Däremot är engångsbeloppet inte skattepliktigt till någon del om den utbytta livräntan endast till viss del skulle ha utgjort skattepliktig intäkt (32 § 2 mom. och andra stycket av anvisningarna till 19 § KL).

Förordningen (1951:763) angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst (AckInkF) torde vara tillämplig vid beräkningen av statsskatten på engångsbelopp som enligt KL är skattepliktigt. Förutsättningen är att engångsbeloppet uppgår till minst 5 000 kr och att beloppet utgör minst 1/5 av den skattskyldige mottagarens till statlig inkomstskatt taxerade inkomst. Skall AckInkF tillämpas betyder detta att statlig inkomstskatt beräknas som om engångsbeloppet hade upptagits till beskattning med lika delar under taxeringsåret och de närmast föregående taxeringsåren. Engångsbeloppet blir på så sätt fördelat på ett flertal år och den statliga inkomstskatten i motsvarande mån minskad till summan av skattebeloppen på varje årsandel av engångsbeloppet. Antalet år är beroende av till hur många år engångsbeloppet kan anses vara hänförligt. Den yttersta gränsen är här 10 år. Saknas tillförlitlig utredning skall skatteberäkningen ske som om beloppet hänfört sig till tre år, såvida inte särskilda omständigheter föranleder annat. Avser engångsbeloppet ersättning för årlig pension skall det i allmänhet anses hänförligt till 10 år. Engångsbelopp som ersättning för förlorad arbetsförtjänst (avsnitt 1.3.3.1) under visst antal år kan också beskattas enligt AckInkF. Skatten beräknas då som om ersättningen hade utbetalats under de år som den avser. Hela det framräknade skattebeloppet förfaller till be-

talning tillsammans med annan skatt för det beskattningsår då engångsbeloppet blivit tillgängligt för lyftning.

Engångsbelopp kan i vissa fall utgå i form av preliminär ersättning i avvaktan på att den skadades invaliditet stabiliseras så att livränta kan fastställas (avsnitt 1.3.3.2). Behandlingen i beskattningshänseende av sådant engångsbelopp sker då med hänsyn till att ersättningen i realiteten inte utgör vare sig livränta, tidsbegränsad livränta eller utbytt livränta. Det blir med andra ord fråga om engångsbelopp utan samband med livränta. Förutsättning för skatteplikt för sådana engångsbelopp torde allmänt sett vara att ersättningen utgår på grund av sjuk- eller olycksfallsförsäkring som är tagen i samband med tjänst (32 § 1 mom. och punkt 1 av anvisningarna till 31 § KL) eller på grund av trafikförsäkring eller annan ansvarsförsäkring och avser förlorad inkomst av skattepliktig natur (19 § KL). Engångsbelopp som utgår på grund av sådan försäkring till exempelvis efterlevande hustru till avliden familjeförsörjare och som inte utgör ersättning för någon hos hustrun skattepliktig inkomst torde därför vara skattefri under förutsättning att den inte avser utbytt i sin helhet skattepliktig livränta.

Utgår engångsbeloppet på annan grund än försäkring och avser det inte utbytt till hela beloppet skattepliktig livränta föreligger likaså skatteplikt endast i den mån beloppet utgör ersättning för förlorad inkomst av skattepliktig natur. Detta innebär att ersättning för sveda och värk liksom ersättning för lyte eller annat stadigvarande men inte är skattepliktig. Skattefriheten torde gälla även om den ideella ersättningen till viss del har karaktär av kostnadsersättning och t.ex. avser protes, invalidfordon, hemhjälp etc. Däremot beskattas ersättning för förlorad arbetsförtjänst som inkomst (avsnitt 1.3.3.1).

Belopp som inte utgör utbytt livränta men som utgår på grund av sjukförsäkring enligt AFL eller på grund av försäkring enligt lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring (YFL) har hittills enligt KL inte räknats som skattepliktig inkomst (19 §). Sjukpenning enligt AFL eller YFL är emellertid fr.o.m. den 1 januari 1974 skattepliktig (SOU 1972:20, prop. 1973:49).

Utgår engångsbelopp i form av helt eller delvis utbytt, till hela beloppet skattepliktig livränta på grund av försäkring enligt AFL eller YFL föreligger skatteplikt för beloppet (19 §).

Engångsbelopp som utan att avse utbytt livränta utgår enligt annan särskild författning än AFL, med stöd av denna lag eller YFL är skattefritt när det utgår till någon vid sjukdom eller olycksfall i arbete eller under militärtjänstgöring (19 §). Utgår sådant engångsbelopp på grund av försäkring som har tagits i samband med tjänst torde beloppet dock i princip vara skattepliktigt i den mån det inte avser ersättning för sjukvårds- och läkarkostnader (19 § och 32 § 1 mom.) Specialföreskrift om beskattningen kan dock förekomma i den särskilda författningen. Som redan framgått är vidare engångsbelopp, även om det utgår enligt särskild författning, skattepliktigt när det utgör helt eller delvis utbytt, till hela beloppet skattepliktig livränta (19 § och 32 § 1 mom.).

Utgår engångsbelopp vid sjukdom, olycksfall eller arbetslöshet och utgör ersättningsgrunden annan försäkring än sjukförsäkring enligt AFL eller försäkring enligt YFL eller försäkring enligt annan särskild författning föreligger skattefrihet under vissa förutsättningar (19 §). Det får inte vara fråga om utbytt till hela beloppet skattepliktig livränta och ej heller om försäkring som tagits i samband med tjänst eller om sådan ersättning på grund av trafikförsäkring eller annan ansvarsförsäkring som avser förlorad inkomst av skattepliktig natur.

1.9.3 Beskattning av avgångsbidrag

Av intresse för kommitténs överväganden är också vad som gäller om beskattning av avgångsbidrag. Engångsbelopp som utgår på grund av sådan kollektiv avgångsbidragsförsäkring i försäkringsanstalt som beträffande ersättningens storlek och övriga villkor motsvarar kollektiv avgångsbidragsförsäkring hos Arbetsmarknadens försäkringsaktiebolag (AFA) och Folksam är endast delvis skattepliktig. Detta gäller således trots att försäkringen i och för sig är att anse som tagen i samband med tjänst. Ersättning på grund av sådan försäkring utgår dels med ett s.k. A-belopp som bestäms med hänsyn till den försäkrades levnadsålder och anställningstid, dels med ett s.k. B-belopp som bestäms med hänsyn även till övriga omständigheter i det enskilda fallet. Som skattepliktig intäkt av tjänst räknas förutom hela A-beloppet den del av B-beloppet som överstiger ett belopp av två gånger det basbelopp som fastställts för januari månad under taxeringsåret med stöd av AFL (32 § 1 mom. KL och punkt 11 av anvisningarna till paragrafen).

1.9.4 Beskattning av vissa andra försäkringsersättningar

Livförsäkring indelas enligt KL i beskattningshänseende i pensionsförsäkring och kapitalförsäkring. I fråga om pensionsförsäkring medges avdrag för erlagd premie och utfallande pension beskattas vid inkomsttaxeringen. Beträffande kapitalförsäkring gäller — med undantag för vad som ryms inom det allmänna avdraget om högst 250 kr för ogift och 500 kr för makar — den motsatta principen. Premieavdrag vägras sålunda medan utfallande försäkringsersättning ej beskattas (19 §).

I sammanhanget bör beröras även beskattningen av *avtalsgruppsjukförsäkringen*, AGS (avsnitt 3.2.3.2). Sjukförsäkring, inklusive gruppsjukförsäkring, anses i allmänhet som kapitalförsäkring. Under vissa förutsättningar kan AGS-ersättning skattemässigt behandlas som pensionsförsäkring, om anmälan görs till försäkringsanstalten att försäkringen har tagits i samband med tjänst. Avtalslutande parter i fråga om AGS-försäkring är arbetsmarknadens huvudorganisationer och dessa avser inte att göra anmälan till försäkringsanstalten om att försäkringen har tagits i samband med tjänst. Organisationerna utgår följaktligen från att formella hinder inte föreligger att betrakta försäkringen som kapitalförsäkring och att i enlighet härmed frita dagsersättning på grund av försäkringen från beskattning. Departementschefen godtar i prop. 1972:77 det förda

resonemanget, som också av riksdagen har lämnats utan erinran. En gräns har emellertid dragits för skattefriheten. Det har i prop. 1972:77 också framhållits att lösningen bör ses som ett provisorium som skall kunna omprövas om en omläggning aktualiseras på grund av en beskattning av sjukpenningen. Omprövningen har emellertid inte resulterat i att skatteplikt införts för dagsersättningen från AGS (prop. 1973:49 s. 52).

Bestämmelserna om beskattning av AGS-försäkring (32 § 3 mom. tredje stycket KL) innebär sålunda att förmån av fri gruppsjukförsäkring enligt grunder som fastställts i kollektivavtal mellan arbetsmarknadens huvudorganisationer inte skall tas upp till beskattning. Förutsättning för skattefriheten är att den dagsersättning som på grund av försäkringen kan utgå till arbetstagare i högsta sjukpenningklassen enligt AFL uppgår till högst 10 kr per dag under tid då sjukpenning kan utgå enligt AFL och högst 13 kr per dag under tid då förtidspension kan utgå enligt samma lag.

1.10 *Den skadelidandes medvällande till personskada*

1.10.1 Den allmänna regeln

Enligt 5:5 SkL skall, om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan, skadeståndet jämkas efter vad som finnes skäligt. Paragrafen, som i sak motsvarar den äldre regeln i 6:1 2 p. SL, får avsevärd praktisk betydelse för personskadornas del. Både i tvister vid domstol och vid skadereglering utom rätta är det en mycket vanlig invändning från den skadeståndsskyldiges sida att, även om han är ansvarig för skadan, den skadelidande är medvällande till denna och att därför skadeståndet bör nedsättas.

Savitt rättspraxis utvisar tillämpas bestämmelsen i 5:5 SkL på samma sätt vid personskada som vid sakskada och ren förmögenhetsskada, dock med en avvikelse.²⁸ Genom bestämmelsens formulering **markeras** att jämkning kan ske inte bara när den skadelidande själv är medvällande utan också när vissa andra, som står i ett särskilt förhållande till honom — t.ex. hans anställda — har vållat skadan. För personskadornas del torde emellertid en sådan s.k. passiv identifikation på skadelidarsidan egentligen bara komma i fråga i ett läge, nämligen vid medvällande av omkommen person när hans efterlevande kräver skadestånd enligt 5:3 SkL av den som är ansvarig för dödsfallet. I sådana fall synes jämkningen ske på samma sätt som om den medvällande hade överlevt olyckan och själv krävt ersättning för sina skador (avsnitt 1.4.5).

Vid den skälighetsprövning som lagen föreskriver spelar graden av skuld på den ansvariges och den skadelidandes sida den viktigaste rollen, om också vissa andra faktorer anses kunna inverka — bl.a. hur stor del av skadan som den skadelidandes medverkan kan ha orsakat och hur pass farligt handlandet på ömse sidor har varit. Parternas ekonomiska

²⁸ Se närmare om gällande rätt kommitténs redogörelse i Skadestånd III s. 12 f och 59 f med hänvisningar samt numera också Hellner Skadeståndsrätt, 13 kap.

förhållanden anses däremot inte påverka jämkningen enligt gällande rätt. En viss ändring på denna punkt har emellertid föreslagits av kommittén i Skadestånd III (avsnitt 12.1).

1.10.2 Medvållandebedömning inom speciallagstiftningen

Regeln i 5:5 SkL är tillämplig inte bara när skadeståndsskyldighet föreligger enligt SkL utan också när ansvaret grundas på oskrivna rättsregler, t.ex. vid rent strikt ansvar på grund av farlig verksamhet, eller på skadeståndsrättslig speciallagstiftning, i den mån denna inte innehåller särskilda bestämmelser om verkan av medvållande.²⁹ För personskadornas del kan här nämnas 220 § andra stycket sjölagen (1891:35 s. 1), 7 § lagen (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar m.m. (elanläggningslagen), 2 § andra stycket och 5 § andra stycket lagen (1916:312) angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik (bilansvarighetslagen), 1 § andra stycket lagen (1922:382) angående ansvarighet för skada i följd av luftfart (luftfartsskadelagen) och 13 § atomansvarighetslagen (1968:45). Av de nämnda lagrummen föreskriver bestämmelserna i bilansvarighetslagen och luftfartsskadelagen en allmän skälighetsbedömning liknande prövningen enligt 5:5 SkL. När ansvaret, som i dessa fall, vilar på annan grund än bevisat vållande kan skälighetsbedömningen dock inte ske genom jämförelse mellan vållandet på ömse sidor; sannolikt torde graden av skuld på den skadelidandes sida spela en viktig roll vid skälighetsbedömningen,³⁰ och även den omfattning vari parterna kan antas ha påverkat skadans omfattning torde få betydelse.

Av de övriga anförda lagrummen bör här framhållas 13 § atomansvarighetslagen, som föreskriver att jämkning endast skall ske vid uppsåtlig eller grovt vårdslös medverkan till skadan. Även enligt elanläggningslagen utgår i vissa fall ersättning vid icke grov vårdslöshet, medan å andra sidan grovt medvållande medför att ansvaret helt bortfaller (se närmare 7 §).

1.10.3 Jämningsgrad

Jämkning på grund av 5:5 SkL och andra medvållanderegler sker normalt till viss kvotdel av skadans belopp, numera mestadels 1/3, 1/2 eller 2/3 av beloppet. Det förekommer emellertid också att på grund av medvållandet inte något skadestånd alls utdöms ("jämkning till noll"), när den skadelidandes oaktsamhet varit betydande, eller att trots medvållandet full ersättning utdöms — närmast när detta framstår som så ringa i förhållande till det vållande som förekommit på motsidan att den skadelidande anses skäligen inte böra bära någon del av skadan.

1.10.4 Vissa typsituationer

Frågan i vad mån jämkning vid medvållande skall ske kan ofta vara mycket tveksam. I en del typsituationer, närmast i trafiken, kan visserligen

²⁹ Jfr prop. 1972:5 s. 583.

³⁰ Conradi i SvJt 1954 s. 450 f.

en tendens urskiljas att använda sig av en mera schematiserad bedömning, men praxis uppvisar variationer också här med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, och i många andra lägen är det svårt att över huvud taget finna någon bestämd linje i domstolarnas avgöranden. I det följande skall i korthet beröras jämningsfrågans bedömning i några situationer, där skadevållande till personskada fått speciell betydelse i rättspraxis.

En sådan situation är *olycksfall i arbete*, där den skadelidande arbetstagarens medvållande kan bestå i t.ex. åsidosättande av skyddsföreskrifter, allmänt riskfyllda arbetsmetoder – i de fall där han har haft viss frihet att välja metod – eller tillfällig ouppmärksamhet. Särskilt i det sistnämnda fallet kan man på senare år urskilja en benägenhet i rättspraxis att visa större överseende med oaktsamhet från arbetstagarens sida (se främst NJA 1972 s. 81, där medvållandet skäligen inte ansågs böra medföra jämkning), men annars är det vanligt att skadeståndet jämkas till 1/2 eller 2/3 av skadans belopp.³¹ Här har naturligtvis graden av vållande på arbetsgivarsidan också spelat en roll för jämkningen.³²

En annan vanlig medvållandesituation är när *fotgängare eller cyklister skadas i trafiken* efter att ha ouppmärksamt gett sig ut i körbanan framför en bil eller visat liknande oförsiktighet. Också här är det vanligt att jämkning sker till 1/2 eller 2/3, ifall bilföraren bevisligen har gjort sig skyldig till oaktsamhet.³³ Vilar dennes ansvar bara på bilansvarighetslagen, förekommer inte sällan en jämkning ned till 1/3 eller t.o.m. till noll.³⁴

Också här kan man emellertid på senare år urskilja en tendens till mildare bedömning av tillfällig ouppmärksamhet (se bl.a. NJA 1971 s. 44, där inte jämkning skedde; vållande hos bilföraren var styrkt). I ett avgörande från år 1973 har HD utdömt halvt skadestånd, trots att en cyklist ansetts mera vållande än bilisten; bl.a. åberopades att biltrafiken är långt farligare för cyklisterna än cykeltrafiken för bilisterna och att cyklisters skador vid kollision med bil ofta är mycket allvarliga.³⁵

När vållande förekommit på båda sidor vid en *bilkollision*, sker en jämkning efter skälighet bl.a. när en förare skadas (jfr 5 § andra stycket bilansvarighetslagen). Bedömningen varierar här i hög grad med hänsyn

³¹ Exempel från senare år: FFR 1959 s. 211 (lärling bröt mot instruktioner; jämkning till 2/3), FFR 1965 s. 177 (intern skadad på arbetsplats, när han bort inse risken med arbetssättet; 2/3), FFR 1966 s. 132 (planka använd vid byggnadsarbete trots lätt iakttagbara fel; 1/2), FFR 1966 s. 169 (den skadelidande har insett risken med att använda olämplig wire; 2/3), NJA 1973 s. 141. Jfr vidare Agell Samtycke och risktagande s. 227 ff.

³² Hur bedömningen sker i detta hänseende, när arbetsgivaren svarar enligt 3:1 SkL, kan dock synas tveksamt; hans ansvar vilar närmast på risksynpunkter (prop. 1972:5 s. 215 f), inte på tanken att skadevållarens oaktsamhet skulle tillräknas arbetsgivaren som hans eget vållande.

³³ Exempel från senare år: FFR 1964 s. 256 (fotgängare; 1/2), NJA 1967 s. 157 (cyklist; 2/3), FFR 1967 s. 201 (fotgängare; 2/3), NJA 1968 s. 62 (fotgängare; 2/3). Jfr Conradi i SvJt 1969 s. 328.

³⁴ Exempel från senare år: NJA 1967 s. 35 (fotgängare; 1/3), NJA 1965 s. 433 (fotgängare; 1/3), FFR 1967 s. 228 (berusad fotgängare; 0). – Se om praxis f.ö. Tiselius i Uppsatser i försäkrings- och skadeståndsrätt 2 (1971) s. 109 ff.

³⁵ NJA 1973 s. 118. Det bör observeras att den skadelidande i detta fall inte yrkade mer än halvt skadestånd i HD. Hur det hade gått om han fordrat mera, är alltså en öppen fråga.

till omständigheterna i det enskilda fallet. Det förekommer att hela skadan läggs på ena sidan, om förarens vållande är ringa i jämförelse med vållandet på motsidan.³⁶

En annan vanlig jämkningssituation är när en person under rörelse i en lokal, på en fastighet eller på allmän plats kommer till skada på grund av en *farlig anordning* eller brister i sandning eller andra åligganden vid väghållning. Jämkning till 1/2 eller 2/3 synes vanlig, när den skadelidande inte iakttagit tillräcklig försiktighet på den riskabla platsen.³⁷ Vid skadefall av denna typ, liksom f.ö. även vid olycksfall i arbete, förekommer emellertid ofta ett annat resonemang, som leder till att skadeståndstalan helt ogillas. I en rad avgöranden framträder tanken att en anordning i en lokal eller i det fria inte innebär någon fara för dem som rör sig på platsen med tillbörlig försiktighet; man kan därför inte lägga lokal innehavaren resp. väghållaren till last att han inte vidtagit särskilda åtgärder av något slag mot risken för olycksfall. I detta läge framstår med andra ord skadan som självförvållad.³⁸ Gränsen är ofta svår att dra mellan dessa fall och situationer, där visserligen ansvar för anordningen anses föreligga men skadeståndet jämkas.

Om skadan inträffat vid en *farlig lek*, där både den skadelidande och skadevållaren deltagit, sker också ofta jämkning på grund av medvållande. Den skadelidande anses genom att inlåta sig på leken ha visat oaktsamhet. Är skadan en naturlig följd av leken, ligger det nära till hands att anse parterna lika vållande. Jämkningen vid lekskador påverkas dock ofta av att båda parter är minderåriga eller att endera parten är det. Man möter också exempel på resonemanget, att en skadelidande som frivilligt inlåtit sig i leken därigenom skulle gå miste om rätten till skadestånd, närmast genom att han kunde anses ha samtyckt till risken (se särskilt NJA 1963 s. 39), och denna utgång är vanlig då leken är mera ofarlig.³⁹

Också annars påverkas medvållandejämkningen av att den skadelidande är *minderårig*. Enligt grunderna för den särskilda regeln om barns skadeståndsskyldighet — numera 2:2 SkL — anser man barnets oaktsamma handlingar böra bedömas mildare än en vuxens i motsvarande situation, och ibland kan man underlåta jämkning trots att barnet skulle bli ansvarigt om det genom ett liknande handlande hade vållat skada på annan person. Tendensen till en sådan bedömning bl.a. vid skador i trafiken har blivit alltmera markerad under senare år (se bl.a. NJA 1970 s. 258), och den har stöd i SKL:s motiv.⁴⁰

³⁶ Se t.ex. NJA 1957 s. 631, FFR 1964 s. 217, 229. FFR 1969 s. 154.

³⁷ Se från senare år t.ex. FFR 1959 s. 314 (halka hade kunnat undvikas genom omväg; 2/3), FFR 1960 s. 376 (vetskap om risken att gå i mörker på plats för gatuarbeten; 1/2), FFR 1965 s. 171 (fall i öppen källartrappa under promenad i mörkret; 1/2), FFR 1965 s. 243 (kännedom om dåligt balkongräcke; 2/3), SvJT 1971 rf. s. 74 (ouppmärksamhet i glasörr; 1/2).

³⁸ Se från senare år t.ex. NJA 1957 s. 489 (halkningsskada), NJA 1958 s. 720 (olycksfall i arbetslokal), FFR 1960 s. 335 (gatuarbete), FFR 1962 s. 253, 325 (fall i trappa), NJA 1965 s. 80 (dykning på grunt vatten på friluftsbad), FFR 1967 s. 115 (fall i vattnet), FFR 1969 s. 119 (fall i garagedfart). Jfr om detta resonemang särskilt Agell Samtycke och risktagande s. 181 ff.

³⁹ Jfr närmare om dessa skadefall särskilt Bengtsson Skadestånd vid sport, lek och sällskapsliv, kap. 4, med hänvisning till rättspraxis, och Agell a.a. s. 136 ff.

⁴⁰ Se prop. 1972:5 s. 584 — jfr även Hellner Skadeståndsrätt s. 210 f.

Ibland anses skadeståndet kunna jämkas trots att inte någon oaktsamhet styrkts på den skadelidandes sida, nämligen när denne skulle ha blivit skadeståndsskyldig oberoende av bevisat vållande, om det i stället varit svaranden i skadeståndsmålet som kommit till skada i motsvarande situation. Enligt grunderna för den stränga ansvarsregeln fördelas då skadan på samma sätt i det omvända fallet. Så har skett t.ex. när en bilist eller motorcyklist skadats på grund av oaktsamhet från en fotgängares eller väghållares sida⁴¹ och när en hundägare tillfogats skada vid en trafikolycka, vartill hans hund har medverkat.⁴²

1.10.5 Samordning

Angående de särskilda problem som uppkommer vid *samordning* i medvållandefall mellan skadestånd och andra förmåner vid personskada se avsnitt 3.1.5.3.

1.10.6 Trygghetsförsäkringen m.m.

Medvållandebedömningen i trygghetsförsäkringen och liknande anordningar följer särskilda regler, innebärande att endast mera kvalificerad medverkan från den skadelidandes sida inverkar på rätten till ersättning (avsnitt 2.1).

⁴¹ Se bl.a. NJA 1949 s. 171 och NJA 1953 s. 144. Jfr vidare Grönfors Skadelidandes medverkan kap. IX och Hellner a.a. s. 183 f.

⁴² Se SvJt 1949 s. 263 (hovrättsfall).

2 Ersättningsanordningar med anknytning till skadeståndsrätten

Under senare år har börjat växa fram försäkringssystem i vilka ersättning för personskada bestäms enligt skadeståndsrättens regler. Kommittén har ansett att dessa system är av sådan betydelse att de bör beskrivas närmare. Också den s.k. ögonskadeförsäkringen har sådan anknytning till skadeståndsrätten att den bör behandlas i anslutning till skadestandsreglerna.

Andra ersättningsanordningar som är inriktade på att täcka personskador – socialförsäkring etc. – tas upp i avsnitt 3.

2.1 Trygghetsförsäkringen

Försäkringen gäller t.v. vissa kategorier av anställda på arbetsmarknaden – stuvare, plåtslagare, statstjänstemän m.fl. – och grundar sig på kollektivavtal. Det kan antas att den inom de närmaste åren blir allmänt spridd på arbetsmarknaden.

Avsikten med försäkringen är att den som drabbas av personskada genom olycksfall i arbetet skall få ersättning enligt skadeståndsrättens normer – full ekonomisk och ideell ersättning – utan att behöva visa att arbetsgivaren eller annan är skadeståndsskyldig. Arbetsgivaren bekostar försäkringen som meddelas av särskilt konsortium, bildat av de större försäkringsbolagen.

De vanliga reglerna om bestämmande av skadestånd vid personskada har som framgår av det följande modifierats i vissa avseenden.

Ersättning under de första 30 dagarna av sjukskrivningen utgår med ett visst schablonbelopp som påbyggnad på den vanliga sjukpenningen, även om faktiska förlusten är större. Beloppet, som är anpassat till sjukpenningen, varierar mellan 2 och 12 kr, beroende på sjukpenningklass. Efter utgången av 30-dagarsperioden åstadkoms motsvarande påbyggnad genom ersättningen från avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS – avsnitt 3.2.3.2). Om förlusten är större kan emellertid ersättning från trygghetsförsäkringen utgå utöver AGS.

I övrigt bestäms ersättning för inkomstförlust efter det bortfall av arbetsinkomst som har åsamkats arbetstagaren genom olycksfallet. Man rättar sig efter den invaliditetsgrad som fastställts enligt YFL. Kännetecknande för trygghetsförsäkringen är emellertid att man i mycket större

utsträckning än vad som f.n. är fallet inom skadeståndsrätten i övrigt används sig av engångsbelopp som ersättningsform.

Understiger invaliditetsgraden 10 % utgår endast menersättning. Denna bestäms i princip enligt eljest gällande normer (avsnitt 1.3.4.2).

Uppgår invaliditetsgraden till 10 % men överstiger den inte 30 % utgår inte livränta utan förhöjd menersättning, motsvarande fyra gånger den ersättning som enligt normerna gäller för den aktuella invaliditetsgraden. Detsamma gäller om den skadelidande *vid invaliditetsgrad över 30 %* inte förlorar någon arbetsinkomst på grund av invaliditeten.¹ Någon förhöjning av menersättningen sker dock inte vid sådant lyte eller annat men som endast påverkar den skadelidandes utseende.

I andra fall bestäms livränta enligt skadeståndsrättsliga regler, men högre livränta än som svarar mot vad den skadelidande beräknas förlora i arbetsförtjänst utgår inte.

Ersättning för sveda och värk samt lyte eller annat men utgår enligt skadeståndsrättens normer (avsnitt 1.3.4). Men understiger sjukskrivningstiden 31 dagar gottgörs sveda och värk bara om den kan anses ha varit svår.

Genom försäkringen ersätts också skäligen läkar- och sjukvårdskostnader samt rehabiliteringskostnader.

Vid dödsfall gottgörs efterlevande enligt skadeståndsrättsliga regler. Ersättning för skäligen begravningskostnader utgår även.

Vad gäller *samordningen* med andra förmåner har som princip uppställts att endast den av skadan föranledda nettoförlusten skall ersättas. Detta innebär att den skadelidande inte får någon ersättning till den del ersättning har utgått eller kan utgå från annat håll, exempelvis från arbetsgivare i form av semesterlön, sjuklön, sjukpension e.d. eller från socialförsäkring, från stat eller kommun eller från annan av arbetsgivaren helt eller delvis bekostad försäkring eller från trafikförsäkring, hemförsäkring eller annan skadeförsäkring. Ersättning som utgår på grund av enskild olycksfallsförsäkring inverkar däremot inte på ersättningen från trygghetsförsäkringen.

Arbetstigare, som är berättigad till ersättning, får inte därutöver framställa ersättningsyrkande på grund av olycksfall i arbete mot arbetsgivare eller hos honom anställda, om arbetsgivaren är underkastad ersättningsskyldighet enligt ersättningsavtalet.

Ersättning från trygghetsförsäkringen utgår inte till den som uppsåtligt eller genom allvarligt åsidosättande av säkerhetsföreskrifter eller annan grov vårdslöshet vållat skadan. Såsom vållad genom grov vårdslöshet anses som regel också skada, föranledd av att den skadelidande har varit påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel.

¹ I det för gruvindustrin gällande avtalet föreskrivs följande: Om det vid skada med högre invaliditetsgrad än 30 % är sannolikt att den skadelidandes framtida inkomster inte kommer att påverkas i väsentlig grad av invaliditeten bör från trygghetsförsäkringen inte utgå livränta utan förhöjd ersättning för lyte och men, såvida inte särskilda skäl föranleder annat.

2.2 Patientförsäkringen

Vissa likheter med trygghetsförsäkringen har den planerade patientförsäkring som torde komma att träda i tillämpning under år 1974. Avsikten är också här att tillgodose vissa skadelidande enligt skadeståndsrättsliga principer utan att skadeståndsansvar därför behöver fastslås.

Ersättningsansvaret, som kommer att anges i särskilt åtagande, avses bli täckt av försäkring genom särskilt konsortium av försäkringsbolag. Försäkringen bekostas av sjukvårdshuvudmännen. Det kan inte uteslutas att vissa av dessa i stället står självrisk.

De bestämmelser som övervägts innebär i huvudsak, att patient som drabbas av kroppsskada som har ett direkt samband med sjukvården äger rätt till ersättning enligt skadeståndsrättsliga regler.

Liksom i trygghetsförsäkringen kommer ersättningsutfästelsen förmodligen att förses med vissa modifikationer. Dessa kan antas följa samma principer som trygghetsförsäkringen. Bl.a. innebär detta att när skadan medför bestående förlust eller nedsättning av arbetsförmågan utgår livränta efter den grad av invaliditet som för den skadelidandes återstående livstid skulle ha fastställts enligt de regler som gäller i YFL. Livränta skall dock inte utgå med högre eller lägre belopp än vad den skadelidande kan beräknas dels förlora i inkomst med hänsyn till invaliditetens betydelse för hans framtida yrkesutövning, dels åsamkas i merkostnader för vård e.d. på grund av invaliditeten. Skulle den fastställda invaliditetsgraden understiga 10 % utgår ingen livränta utan endast menersättning. Om den fastställda invaliditetsgraden uppgår till 10 % men inte överstiger 30 % utgår ingen livränta utan förhöjd menersättning motsvarande fyra gånger beloppet av den menersättning som svarar mot invaliditetsgraden. Förhöjning sker dock inte av ersättning för lyte eller annat stadigvarande men som endast påverkar den skadelidandes utseende.

Också denna försäkringsform skulle ta sikte enbart på nettoförlusten. Man skulle alltså ta hänsyn till samma typer av ersättningar som beaktas vid beräkning av ersättning ur trygghetsförsäkringen (avsnitt 2.1).

2.3 Ögonskadeförsäkringen

Vid ensidig ögonskada med förlust av synförmågan på ögat uppskattas den medicinska invaliditetsgraden till 20 %, resp. 25 % om ögat bortopererats. I domstolspraxis har man inte varit benägen att frångå denna gradering när invaliditetsersättningen bestämts, och detta inte ens om någon faktisk inkomstförlust inte har uppkommit (NJA 1966 s. 254 — jfr närmare avsnitt 1.3.3.2). Motiveringen är bl.a. den s.k. katastrofrisken, dvs. risken att den skadelidande också blir av med synen på det andra ögat och alltså blir 100-procentig invalid. Statistiskt sett är denna risk obetydlig. Det har beräknats att i åldrarna 16–66 år frekvensen av helt blindas av dem som genom yrkesskada har förlorat synen på ett öga utgör 5 % samt att risken för den som har förlorat synen på ena ögat i åldern 16–66 år att bli blind även på det andra ögat utgör 10 promille.²

² Eva Lindstedt: Causes of blindness, Sweden Acta Ophthalmologica Suppl. (Köpenhamn 1969).

Ögonskadeförsäkringen, som tillämpas från den 1 januari 1974, har tillskapats för att täcka katastrofrisken som, även om den statistiskt sett är mycket obetydlig, naturligtvis för den skadelidande kan te sig oroande. Avsikten är att en skadeståndsskyldig genom att teckna försäkringen för den skadelidandes räkning skall kunna fullgöra sin skyldighet att täcka den del av skadan som risken kan anses motsvara.

Enligt allmänna villkoren för ögonskadeförsäkringen är den försäkrad som på grund av förlust eller väsentlig nedsättning av synförmågan på ett öga är berättigad till skadestånd. Försäkringen omfattar synskada på kvarvarande öga till följd av olycksfall eller sjukdom. Ersättning utges endast om den försäkrade förlorar synen på kvarvarande öga eller får så allvarlig synnedsättning, att förvärvsförmågan varaktigt nedsätts med minst hälften och/eller vårdbehov uppkommer.

Ersättningen utgår i form av livränta avsedd att täcka förlust av arbetsinkomst, förlust av allmän tjänstepension samt kostnader för vård och rehabilitering (omskolning). Bedömning av förlust av arbetsinkomst sker med hänsyn till den försäkrades vanliga arbete och annat arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans ålder, utbildning och tidigare verksamhet (jfr 7:3 AFL).

Till grund för ersättningens beräkning läggs det inkomstunderlag av förvärvsarbete, som den försäkrade hade vid tiden för förlusten eller nedsättningen av synen på det först skadade ögat. Med inkomstunderlag avses antingen den genomsnittliga årsinkomsten av förvärvsarbete vid tiden för den primära skadan (förlusten av första ögat) eller – för den händelse den skadelidande på grund av utbildning eller annat skäl ännu inte uppnått normal inkomstnivå – en med hänsyn till den försäkrades utbildning sannolik arbetsinkomst efter avslutad utbildning.

Vid inträffat försäkringsfall, dvs. senare inträffad synnedsättning, skall ersättningen utgöras av

a) livränta – som utgår till uppnådd pensionsålder – motsvarande ovannämnda inkomstunderlag jämte allmänt tillägg beräknat i enlighet med bestämmelserna i 4 § lagen om tillägg till vissa ansvarslivräntor samt minskad med periodisk förmån enligt AFL eller YFL, sjuklön eller pension som utges av arbetsgivare på grund av anställningsavtal, pension som utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring, inkomst som den försäkrade – eventuellt efter omskolning – kan tillgodogöra sig samt livränta som den försäkrade uppbär såsom skadestånd från annan eller genom ansvars-, trafik- eller trygghetsförsäkring;

b) livränta för tiden efter uppnådd pensionsålder motsvarande visad förlust av allmän tjänstepension på grund av försäkringsfallet;

c) livränta motsvarande den försäkrades årliga kostnader för vård till följd av försäkringsfallet, minskad med ersättning som i sådant hänseende utgår genom försäkring eller från kommun eller landsting eller såsom skadestånd;

d) belopp motsvarande den försäkrades kostnad för rehabilitering eller omskolning minskat med bidrag som utgår från kommun, landsting eller från annan arbetsvårdande myndighet eller i form av skadestånd.

Livräntan värdesätts i enlighet med bestämmelserna i lagen om

ändring av skadeståndslivräntor.

Från försäkringen har undantagits bl.a. synnedläggelse efter fyllda 65 år som inte beror på skada eller akut ögonsjukdom, nedsättning av förvärvsförmågan till följd av andra förhållanden är synförlust, sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men eller skada som den försäkrade avsiktligt har orsakat.

Premien erläggs i form av ett engångsbelopp då försäkringen tecknas.

Premien framgår av följande tabell.

Tabell 1

Ålder vid skada på öga 1	Engångspremie per 1 000 kr av försäkringsbeloppet	
	t.o.m. 66 år	fr.o.m. 67 år
0-15	355	300
16-39	310	300
40-49	185	300
50-59	140	300
60-66	100	300
67-	0	360

Tabell 2 Exempel på premie i olika fall (basbeloppet förutsätts vara 7 600 kr):

	Försäkrings- belopp t.o.m. 66 år	Försäkrings- belopp fr.o.m. 67 år
1. Hemmafru, född 1944		
Skada på öga 1 1973		
a) Livränta t.o.m. 66 år		
Inkomst av hemarbete 1973	8 000	
Avgår enl. § 5 a 1, AFP		
0,9 x basbelopp (7 600) + pensionstillskott	<u>./. 7 750</u>	
	250	
b) Livränta fr.o.m. 67 år		0
c) Vårdkostnadslivränta		
0,5 x 12 000	<u>6 000</u>	<u>6 000</u>
Summa försäkringsbelopp	6 250	6 000
Engångspremie kr per 1 000 kr av försäkrings- beloppet	310	300
Engångspremie summa kr	1 940	1 800 = 3 740
2. Kvinnlig industriarbetare, född 1924		
Skada på öga 1 1973		
a) Livränta t.o.m. 66 år		
Inkomst av förvärvs- arbete 1973	28 000	
Avgår enl. § 5 a 1, AFP		

	Försäkrings- belopp t.o.m. 66 år	Försäkrings- belopp fr. o. m. 67 år
0,9 x basbelopp + pensionstillskott ATP	./ 7 750 ./ 10 000 <u>10 250</u>	
b) Livränta fr.o.m. 67 år		0
c) Vårdkostnadslivränta 0,5 x 12 000	6 000	6 000
Summa försäkringsbelopp	16 250	6 000
Engångspremie kr per 1 000 kr av försäkrings- beloppet	310	300
Engångspremie summa kr	5 040	1 800 = 6 840
3. Åkerägare, född 1946 Skada öga 1 1973		
a) Livränta t.o.m. 66 år Inkomst av förvärvsarbete 1973 Avgår enl. § 5 a 1, AFP 0,9 x basbelopp + pensionstillskott ATP § 5 a 5 inkomst av rörelse	50 000 ./ 7 750 ./ 22 000 ./ 12 000 <u>8 250</u>	
b) Livränta fr.o.m. 67 år Förlust av 1,5 ATP-poäng (1,5 x 7 600 x 0,6)		6 840
c) Vårdkostnadslivränta 0,5 x 12 000	6 000 <u>14 250</u>	6 000 <u>12 840</u>
Engångspremie kr per 1 000 kr av försäkrings- beloppet	310	300
Engångspremie summa kr	4 400	3 850 = 8 250
4. Läkare, född 1926 Skada öga 1 1973		
a) Livränta t.o.m. 66 år Inkomst av förvärvsarbete 1973 Avgår enl. § 5 a 1-4 pension enl. utredning	142 000 ./ 63 000 <u>79 000</u>	
b) Livränta fr.o.m. 67 år		0
c) Vårdkostnadslivränta 0,5 x 12 000	6 000	6 000
Summa försäkringsbelopp	85 000	6 000
Engångspremie kr per 1 000 kr av försäkringsbeloppet	185	300
Engångspremie summa kr	15 725	1 800 = 17 525

3 Andra ersättningsanordningar

Vid sidan av skadeståndet utgår i ett personskadefall oftast också andra förmåner, framför allt ersättning från socialförsäkringen i form av sjukpenning o.d. Deras inverkan på skadeståndet har stor betydelse för övervägandena i detta betänkande. Här skall därför ges en översikt över vilka förmåner av detta slag som kan bli aktuella vid en personskada. Översikten är inte fullständig utan inriktad på upplysningar som har intresse i skadeståndssammanhang.

Den totala compensationen genom andra förmåner vid personskada belyses genom några typfall i avsnitt 3.4.

Kommittén delar in de andra förmånerna i tre huvudkategorier: förmåner från *socialförsäkringen*, förmåner på grund av *anställningsavtal*, oavsett om de utges direkt av arbetsgivaren eller på grund av en av denne tecknad försäkring, samt förmåner från *egen personförsäkring* av annat slag än socialförsäkring. I anslutning till socialförsäkringen berörs vissa bidrag av statsmedel som utgår till handikappade för proteser m.m.

3.1 Socialförsäkringen

Socialförsäkringen består av den *allmänna försäkringen*, dvs. sjukförsäkringen, folkpensioneringen (AFP) och tilläggspensioneringen (ATP), samt *yrkesskadeförsäkringen*. Till socialförsäkringen räknas också arbetslöshetsförsäkringen, men den har mindre intresse i detta sammanhang.

Socialförsäkringens skydd är i princip obligatoriskt, men det kan i viss omfattning kompletteras med frivilliga tilläggförsäkringar.

Bestämmelser om den allmänna försäkringen finns i AFL. Yrkesskadeförsäkringens huvudförfattning är YFL. Till yrkesskadeförsäkringen räknas också vissa författningar på YFL:s grund, bl.a. militärsättningsförordningen (1950:261) – se avsnitt 14.1.3.

Att läkemedel i betydande omfattning är fria följer av förordningen (1954:519) ang. kostnadsfria och prisnedsatta läkemedel m.m.

Av betydelse i skadeståndssammanhang är också att bidrag av statsmedel i stor utsträckning utgår för särskilda hjälpmedel åt handikappade. Regleringen har skett i kungörelsen (1968:238) om statsbidrag till vissa hjälpmedel för handikappade (avsnitt 3.1.2).

3.1.1 Den allmänna försäkringen

Medborgarna bereds ett grundskydd mot sjukdom och försörjningsförlust genom den allmänna försäkringens olika förmåner.

3.1.1.1 Sjukförsäkring

Från sjukförsäkringen utgår bl.a. *ersättning för sjukvård*, närmare bestämt sjukhusvård, läkarvård, läkemedel, resekostnader, sjukgymnastik, kortvårdsbehandling m.m. I allmänhet utgår full eller nästan full ersättning, dvs. den försäkrade behöver inte alls eller bara till en liten del svara för utgifterna. Tandbehandling bekostas från och med år 1974 delvis av försäkring, nämligen den allmänna tandvårdsförsäkringen.

Sjukförsäkringen medför också rätt till *sjukpenning*, som utgår vid sjukdom som orsakar nedsättning av arbetsförmågan med minst hälften. Är arbetsförmågan helt förlorad utgår hel sjukpenning, eljest halv sjukpenning. Hel sjukpenning utgör 90% av den försäkrades fastställda sjukpenninggrundande inkomst, delad med 365 (prop. 1973:46 och 1973:49). Med sjukpenninggrundande inkomst avses den inkomst som den försäkrade kan antas för ar räknat komma att t.v. åtnjuta av eget arbete. Från inkomst som överstiger 7,5 basbelopp bortser man. Med ett basbelopp om 8 000 kr är 60 000 kr högsta sjukpenninggrundande inkomst.

För den som har en årsinkomst om 20 000 kr utgör sjukpenningen följaktligen 49 kr per dag. För den som har en årsinkomst om 50 000 kr utgör den 123 kr per dag.

Sjukpenningen utges fr.o.m. dagen efter insjuknandedagen. Den utgår sedan så länge sjukdomen medför förlust av minst halva arbetsförmågan. Om den försäkrade får förtidspension (sjukbidrag) upphör rätten till sjukpenning.

Sjukpenningen skall skydda mot inkomstbortfall vid mera kortvariga sjukdomar och under den första tiden av mera långvariga sjukdomstillstånd. AFL:s skydd mot inkomstbortfall vid varaktig invaliditet eller invaliditet som kan beräknas bli bestående under avsevärd tid är förtidspension eller sjukbidrag. Försäkringskassa har rätt att utan ansökan eller samtycke av den försäkrade byta ut sjukpenning mot någon av dessa förmåner. Sjukskrivningen lär emellertid ofta vara minst ett år.

3.1.1.2 Förtidspension och sjukbidrag

Allmänt kan sägas att pensionsförmånerna från AFP inte är beroende av den försäkrades inkomstförhållanden och liknande, men att så är fallet med ATP:s förmåner.

Förtidspension från AFP och ATP utgår till försäkrad som har fyllt 16 år till dess att han fyller 67 år om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Äldre arbetslös försäkrad kan, även utan särskild medicinsk prövning, få förtidspension om vissa förutsättningar är uppfyllda.

Om nedsättningen av arbetsförmågan inte är varaktig men kan antas bli bestående avsevärd tid, utgår i stället sjukbidrag. Denna förmån följer i övrigt vad som gäller om förtidspension.

Hel förtidspension utgår enligt 7:2 AFL om den försäkrades arbetsförmåga är nedsatt i sådan grad att intet eller endast en ringa del därav återstår (ungefär en nedsättning med 5/6 eller mera). Är arbetsförmågan nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften (ungefär en nedsättning mellan 5/6 och 2/3) utgår 2/3 av full pension. I övriga fall (där alltså nedsättningen ligger ungefär mellan 2/3 och 1/2) utgår 1/2 av full pension. Om nedsättningen inte uppgår till 1/2 föreligger inte rätt till förtidspension (jfr nedan om yrkesskadelivränta, som kan utgå fr.o.m. en invaliditetsgrad om 10 %).

Invaliditetsbedömningen inom den allmänna försäkringen grundar sig på de försörjningsekonomiska konsekvenserna av sjukdomen eller skadan. Vid bedömningen skall nämligen enligt 7:3 AFL beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan, som det är fråga om, bereda sig inkomst genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. I fråga om äldre försäkrad skall bedömningen främst avse hans förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare utfört eller annat för honom tillgängligt lämpligt arbete. Med inkomst av arbete likställs i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet. AFL:s invaliditetsbegrepp har när det tillkom karaktäriserats som en arbetsinvaliditet, som har sin grund i medicinska orsaker.

Under tiden för rehabiliteringsåtgärder skall arbetsförmågan anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärderna är förhindrad att utföra förvärvsarbete.

Frågan om graden av nedsättningen kan omprövas. Omprövningen kan bero på att den försäkrades arbetsförmåga ytterligare har försämrats. En väsentlig förbättring kan å andra sidan leda till indragning eller minskning av pensionen.

AFL:s invaliditetsbegrepp behandlas närmare i avsnitt 6.1.2.

Hel förtidspension från AFP utgör för år 90 % av basbeloppet för den som är ogift och i regel 70 % av basbeloppet för den som är gift. Med basbeloppet 8 000 kr¹ utgör förtidspensionsbeloppen jämte pensionstillskott enligt lagen (1969:205) om pensionstillskott (jfr härom nedan):

Tabell 1

	Ogift pensionsberättigad per år (mån)	Gift pensionsberättigad per år (mån)
Hel	7200 + 1200 = 8400 (700)	5600 + 1200 = 6800 (567)
2/3	4800 + 800 = 5600 (469)	3733 + 800 = 4533 (378)
1/2	3600 + 600 = 4200 (350)	2800 + 600 = 3400 (283)

¹ För att undvika omräkningar av tabeller och andra sifferuppgifter med hänsyn till ändringar i basbeloppet under produktionen av betänkandet har i detta avsnitt genomgående räknats med ett antaget basbelopp om 8 000 kr per år.

Vissa tillägg kan komma i fråga. *Barn tillägg* med 25 % av basbeloppet (10 % om barnet samtidigt har barnpension) utgår för varje barn under 16 år till den berättigade eller hans hustru. *Invaliditetstillägg* med 30 % av basbeloppet till den som är blind eller som är svårt handikappad och inte kan reda sig själv. Sådant tillägg kan utgå också till den som uppbär 2/3 eller 1/2 av hel förtidspension när den berättigade kan utföra visst matt av förvärvsarbete men behöver avsevärd fortlöpande hjälp av annan person eller får betydande merutgifter för färdmedel eller andra hjälpmedel för att kunna utföra arbetet. Invaliditetstillägget är inte skattepliktigt. I viss utsträckning behovsprövade förmåner är *hustrutillägg* och *kommunalt bostadstillägg*. De regleras i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

Hel förtidspension från ATP utgör i princip den ålderspension som den försäkrade skulle ha fått om han inte hade invalidiserats. Man kvalificerar sig för pension genom inkomst av anställning eller annat förvärvsarbete, och avsikten är att pensionen skall stå i proportion till de inkomster man har haft av förvärvsarbete under sina aktiva år. Pensionsgrundande inkomst är den försäkrades årsinkomst mellan en undre gräns, som motsvaras av basbeloppet, och en övre gräns, som motsvarar sju och en halv gånger basbeloppet, dvs. (vid ett basbelopp av 8 000) inkomst mellan 8 000 och 60 000 kr. Denna inkomst omvandlas till poäng. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. Pensionsrätt kan intjänas under ett visst minsta antal år mellan 16 och 65 års ålder. Full pension är i princip 60 % av medelpensionspoängen gånger basbeloppet för den månad pensionen avser. Om den försäkrade var i aktivt förvärvsarbete vid insjuknandet kan beräkningen grundas på s.k. antagandepoäng, varvid man utgår från att han, om sjukdomen inte hade kommit emellan, skulle fortsatt att ha en inkomst av ungefär **samma** storlek som tidigare.

Exempel. Den försäkrade har en medelpensionspoäng om 4,50 (en medelinkomst av ca 44 000 kr). Årspensionen blir vid ett basbelopp om 8 000 kr

$$\frac{60 \times 4,50 \times 8\,000}{100} = 21\,600 \text{ kr}$$

2/3 och 1/2 förtidspension utgör motsvarande kvotdelar av full ATP-pension.

Full pension från AFP och ATP motsvarar 60–90 % av lön eller lönedel mellan 1 och 7,5 basbelopp. Kompensationsnivån är, i synnerhet om effekten av skattereglerna och av bostadstillägg m.m. beaktas, högre i lägre inkomstlägen och lägre i högre (avsnitt 3.1.1.5).

Tabell 2 nedan belyser storleken av sammanlagd pension för ensamstående vid ett antaget basbelopp om 8 000 kr.

Under den närmaste 10-årsperioden, räknat från den 1 juli 1969, kommer pensionerna från AFP att successivt öka med pensionstillskott upp till 30 % av basbeloppet. Ökningen skall fördela sig med 3 % av basbeloppet för varje år och utgår endast till den som inte från ATP har pension som tillsammans med pensionstillskottet uppgår till 30 % av basbeloppet. Under innevarande år utgör procenttalet 15.

Tabell 2

Medelpoäng	Motsv. års- ink. av	AFP	ATP	Summa
1,00	16 000	7 200	4 800	12 000
2,00	24 000	7 200	9 600	16 800
3,00	32 000	7 200	14 400	21 600
4,00	40 000	7 200	19 200	26 400
5,00	48 000	7 200	24 000	31 200
6,00	56 000	7 200	28 800	36 000
6,50	60 000	7 200	31 200	38 400

3.1.1.3 Andra förmåner vid invaliditet

Invaliditetsersättning (hel eller halv) utgår till vissa svårt handikappade som inte får förtidspension därför att förvärvsförmågan finns kvar. Den som är i åldern 16–67 år och förvärvsarbetar (eller studerar) kan få invaliditetsersättning om han på grund av handikappet har särskilda merutgifter eller är i behov av avsevärd fortlöpande hjälp av annan för att kunna utföra arbetet. Blind som förvärvsarbetar har rätt till invaliditetsersättning. Hel sådan ersättning utgör 60 % av basbeloppet, halv 30 %.

Vårdbidrag utgår för barn under 16 år om barnet på grund av sjukdom, psykisk utvecklingsstörning eller annat handikapp för avsevärd tid och i avsevärd omfattning är i behov av särskild tillsyn och vård. Bidraget motsvarar hel förtidspension till ensamstående jämte pensionstillskott (jfr prop. 1973:47).

Invaliditetsersättningen är en skattefri förmån.

3.1.1.4 Familjepension

Efterlevande skyddas genom rätt till familjepension. Också här tillkommer grundförmånerna från AFP och eventuella tilläggsförmåner från ATP. Förutsättningarna skiljer sig i de båda pensionsgrenarna.

Änkepension från AFP utgår om änkan vid mannens död har fyllt 36 år och äktenskapet vid dödsfallet varat i minst 5 år. Har änkan inte fyllt 50 år utgår på visst sätt nedsatt pension. Oberoende av de nämnda förutsättningarna utgår pension om änkan vid mannens död har vårdnaden om och sammanbor med barn under 16 år. Med änka likställs i sammanhanget kvinna som stadigvarande har sammanbott med den avlidne och som varit gift eller har eller har haft barn med honom. Hel änkepension från AFP är 90 % av basbeloppet. Den kan förhöjas med kommunalt bostadstillägg och pensionstillskott.

Barnpension från AFP utgår till dess att barnet har fyllt 18 år. Den utgår med 40 % av basbeloppet om en av föräldrarna har avlidit och 60 % om båda avlidit.

Änkepension från ATP bygger på pensionsrätt som den avlidne mannen har förvärvat. Legalt äktenskap måste ha förelegat. Pensionen är ett visst procenttal av den avlidnes egen pension, dvs. den pension som utgick till honom eller den förtidspension som han skulle ha fått om rätt till sådan inkomst vid tidpunkten för dödsfallet. Procenttalet är beroende av om den

avlidne efterlämnar barn som har rätt till pension efter honom. Finns inte barn är änkepensionen 40 % av egenpensionen, annars 35 %.

Barnpension från ATP är också knuten till den avlidnes egenpension men utgår till dess barnet har fyllt 19 år. Barnpension för ett barn är 15 % av egenpensionen om änkepension också utgår. Procenttalet ökas med 10 för varje ytterligare pensionsberättigat barn. Tre barn har alltså 35 % av egenpensionen. Det sammanlagda pensionsbeloppet delas lika mellan barnen. Finns inte pensionsberättigad änka är barnpensionen 40 % av egenpensionen om det bara finns ett barn, 50 % om det finns två barn, 60 % om det finns tre barn, etc. Också här delas pensionsbeloppet lika mellan barnen.

3.1.1.5 Totalt skydd genom socialförsäkringen

Som nämndes ovan (avsnitt 3.1.1.1) skall *sjukpenningen* efter reformen år 1973 utgöra 90 % av arbetsinkomsten upp till 7,5 basbelopp. Angående möjligheterna att komplettera skyddet med andra förmåner se avsnitt 3.3.5.

Följande schematiska tabell är avsedd att illustrera det samlade skydd som pension från AFP och ATP ger i invaliditets- och efterlevandefallen. Tabellen utgår från att förtidspensionen från AFP är 90 % av basbeloppet och att basbeloppet är 8 000 kr.

Tabell 3

Arbets- inkomst Pensions- poäng	Full för- tidspension från AFP + ATP	Full pension från AFP + ATP för änka utan barn under 19 år	Full pension från AFP + ATP för änka med 2 barn under 18 år
2 000/mån	7 200 +	7 200 +	7 200 +
24 000/år	9 600 =	3 840 =	5 760 =
2,00	16 800	11 040	12 960
3 000/mån	7 200 +	7 200 +	7 200 +
36 000/år	16 800 =	6 720 =	10 080 =
3,50	24 000	13 920	17 280
4 000/mån	7 200 +	7 200 +	7 200 +
48 000/år	24 000 =	9 600 =	14 400 =
5,00	31 200	16 800	21 600

Följande tabell avser att belysa den kompensationsgrad som AFP (jänte pensionstillskott) och ATP ger. Den utgår från basbeloppet 8 000 kr och ett pensionstillskott om 15 % av basbeloppet.

Tabell 4 Ensamstående (ogift)

Inkomstläge	10 000	15 000	20 000	30 000	40 000	50 000	60 000
AFP	7 200	7 200	7 200	7 200	7 200	7 200	7 200
Pensionstillskott	1 200						
ATP	1 200	4 224	7 200	13 200	19 200	25 500	31 200
Summa	9 600	11 424	14 400	20 400	26 400	32 400	38 400
Pension i % av tidigare inkomster	96	76	72	68	66	65	64

3.1.2 Bidrag till hjälpmedel m.m.

I stor omfattning utgår statsbidrag till hjälpmedel av olika slag för handikappade — se kungörelsen 1968:238 om statsbidrag till vissa hjälpmedel för handikappade samt hjälpmedelsförteckning i medicinalväsendets författningssamling 1972:86.

Personer med fysiska eller psykiska handikapp och stadigvarande behov av hjälpmedel kan efter läkarordination få sådana helt utan kostnad eller mot en viss reducerad kostnad. Vad som avses är bl.a. ortopediska hjälpmedel (proteser, stödjebandage m.m.), hjälpmedel för förflyttning (käppar, rullstol, invalidvagn, lyftanordningar m.m.), hjälpmedel för den dagliga livsföringen, hörapparat, talapparat, optiska hjälpmedel, bröstprotes, ögonprotes och bandagematerial.

Beträffande vissa hjälpmedel gäller att stödet utgår i form av visst årligt belopp. Detta gäller t.ex. ortopediska skor. För reparation av protes, stödjebandage, rullstol, invalidvagn m.fl. hjälpmedel utgår statsbidrag med skälig kostnad för ändamålet.

Statligt stöd inom vissa gränser utgår också till den som behöver invalidbil för arbete eller studier.

Den s.k. kommunala färdtjänsten har stor praktisk betydelse när det gäller förflyttning av handikappade personer mellan bostad och arbetsplatser o.d.

3.1.3 Yrkesskadeförsäkringen

Skyddet är här beroende av att skadan har visst samband med den försäkrades arbete. Ersättning utgår sålunda vid yrkesskada, varmed avses skador genom olycksfall i arbetet eller under färd till eller från arbetsplatsen samt vissa andra skador eller andra hälsorubbningar som har orsakats av arbetet.

3.1.3.1 Samordningstiden

Yrkesskadeförsäkringen är samordnad med sjukförsäkringen enligt AFL. Under de första 90 dagarna efter ett olycksfall utgår ersättningen nämligen enligt sjukförsäkringens regler på samma sätt som vid vanligt sjukdomsfall. Efter samordningstidens slut utgår all ersättning från yrkesskadeförsäkringen.

3.1.3.2 Förmåner

När samordningstiden har gått ut kan ersättning från yrkesskadeförsäkringen komma i fråga för läkarvård, tandläkarvård, sjukhusvård, resor, läkemedel och särskilda hjälpmedel, t.ex. proteser. Vidare kan utgå sjukpenning, invalidlivränta, vårdbidrag till sjukpenning eller livränta, efterlevandelivränta och begravningshjälp.

3.1.3.3 Invalidlivränta

Föreligger efter sjukdomstillståndets upphörande invaliditet som ned-sätter den försäkrades arbetsförmåga med minst 10 % utgår invalidlivränta. Den kan fastställas för viss tid eller utan tidsbegränsning. Omprövning kan ske om väsentlig ändring inträder i de förhållanden som har varit avgörande för ersättningsbeslutet. Jämkning i tidigare beslutad ersättning kan äga rum såväl uppåt som nedåt.

Livräntan beräknas på grundval av ett ersättningsunderlag, i vilket medräknas den försäkrades arbetsförtjänst i sin helhet upp till 2 gånger basbeloppet, till 3/4 av den del av arbetsförtjänsten som ligger mellan 2 och 3 gånger basbeloppet samt till 1/2 av den del som ligger mellan 3 och 5 gånger basbeloppet. Om basbeloppet är 8 000 kr blir följaktligen den högsta årliga arbetsförtjänst som man tar hänsyn till 40 000 kr, motsvarande ett ersättningsunderlag om 30 000 kr.

Ibland får man uppskatta den arbetsförtjänst som skall läggas till grund för beräkningarna, t.ex. om den försäkrade inte har haft regelbunden inkomst eller om inkomstnivån har förändrats under året närmast före skadans inträffande. Hushållsarbete i hemmet likställs i skälig mån med förvärvsarbete om det har hindrat den försäkrade att förvärvsarbeta i full utsträckning. För unga personer tillämpas särskilda regler som innebär att arbetsförtjänsten beräknas stiga vid 18, 21 och 25 års ålder, i syfte att också ersättningarna skall höjas vid dessa åldrar.

Vid förlust av hela arbetsförmågan utgör den årliga livräntan 11/12 av ersättningsunderlaget. Om arbetsförmågan är nedsatt och nedsättningen ligger mellan 30 och 100 % utgör livräntan en mot graden av nedsättningen svarande del av ersättningsunderlaget, minskad med 1/12 av detta. Vid nedsättning av arbetsförmågan med mindre än 30 % uppgår livräntan till den del av 2/3 av ersättningsunderlaget som svarar mot invaliditetsgraden. Den andel av ersättningsunderlaget som gäller vid en viss invaliditetsgrad blir alltså mindre ju lägre invaliditetsgraden är. En invaliditetsgrad av 50 % medför relationen 5/12 mellan livränta och ersättningsunderlag. Är invaliditetsgraden i stället 20 % utgör relationen 2/15. Livräntan sänks med 1/4 då den försäkrade fyller 67 år.

Graderingen av nedsättningen i arbetsförmågan sker med hänsyn till skadans beskaffenhet och dess inverkan inte bara på den skadades förmåga i allmänhet att bereda sig inkomst av arbete utan även på hans förmåga att utöva sitt yrke. Vid sidan av den faktiska arbetsoförmågan skall således även minskningen i förmågan att utöva det egna yrket (den s.k. yrkesfaktorn) beaktas.

Nedsättningen graderas från 100 % (förlust av arbetsförmågan) till 10 %. Om nedsättningen understiger 10 % utgår inte livränta. Man använder sig i övrigt av 24 grader: 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 25, 30, 32, 33 1/3, 35, 40, 45, 50, 55, 60, 65, 66 2/3, 70, 75, 80, 90 och 100 %. För de vanligaste skador som drabbar kroppsarbetare finns s.k. normalgrader. Dessa används som utgångspunkt vid bedömningarna. Normalgraderna har i viss omfattning samlats i tabeller. Några vanliga sådana tabellgrader är följande:

Tabell 5

Skada	Invaliditetsgrad %
Förlust av	
hörselförmågan på båda öronen	50
hörselförmågan på ena örat	10
en tumme	25
ytterfalangen av en tumme	10
ett pekfinger	12
två falanger på ett pekfinger	7
ett långfinger	10
två falanger på ett långfinger	6
ett ring- eller lillfinger	5 el. 7
ring- och lillfingrarna på ena handen	12
pek-, lång-, ring- och lillfingrarna på ena handen	40
handen i handleden	60
en stortå	ej 10
alla tår på ena foten	10
Fullständig styvhet i	
armbågsleden	25-33 1/3
knäleden med sträckställning	25
Amputation å	
överarmen med god protesfunktion	65
överarmen med dålig protesfunktion	70-75
underarmen med god protesfunktion	60
underarmen med dålig protesfunktion	65
lårbenet med god protesfunktion	50
lårbenet med dålig protesfunktion	55-65
Förlust av ett öga (bulben uttagen)	25
Blindhet på ett öga	20

Avvikelser uppåt eller nedåt i graderingen av en viss skada kan vara motiverad av skadans olika betydelse i olika yrken. Däremot tillmäts den skadades ålder inte så stor roll. Åtskilliga skador — t.ex. skallskador — anses inte kunna bedömas efter normalgrader. Prövningen sker här i stället från fall till fall.

Om viss skada föranleder omskolning kan livränta beräknas efter 100-procentig invaliditet om den skadade inte uppbär lön under omskolningstiden. I gengäld beaktas vid omprövningen av invaliditetsgraden den förbättring i arbetsförmågan som omskolningen kan ha lett till. Också i andra fall förekommer att invaliditetsgraden beräknas högre under tiden närmast efter skadan. Det sker då för att underlätta den skadades anpassning till sitt gamla yrke eller till ett nytt yrke, s.k. anpassningsersättning.

Tidigare skada beaktas på det sättet att man vid bedömningen av den nya skadans inverkan på arbetsförmågan utgår från det skick vari den skadade befinner sig vid olycksfallet. Om den tidigare skadan har nedsatt arbetsförmågan med 20 % och den nya skadan med lika mycket skall livräntan för den sista skadan således bestämmas efter 25 % eftersom den skadade har förlorat 25 % av sin tidigare arbetsförmåga. Om den första skadan inte har nått upp till 10-procentig invaliditet beräknas dock invaliditeten vid det andra tillfället som om båda skadorna uppkommit då.

Invaliditetsbedömningen inom yrkesskadeförsäkringen behandlas närmare i ett följande avsnitt (6.1.1).

Invalidivränta enligt YFL vid olika ersättningsunderlag och invaliditetsgrader illustreras av följande tabell, som utgår från basbeloppet 8 000 kr.

Tabell 6

Årlig arbetsförtjänst	Ersättningsunderlag	Årsbelopp vid en invaliditetsgrad av		
		25 %	50 %	100 %
20 000	19 000	3 166	7 916	17 416
30 000	25 000	4 166	10 416	22 916
40 000	30 000	5 000	12 500	27 500

3.1.3.4 Utbyte av livränta m.m.

Enligt 16 § YFL (och motsvarande föreskrifter i författningar som bygger på YFL:s grunder – jfr avsnitt 14.1.3) kan yrkesskadelivränta, när skäl därtill provas föreligga, bytas ut mot engångsbelopp.

Engångsbeloppet får högst motsvara den utbytta livräntans kapitalvärde enligt beräkningsgrunder som fastställs av Kungl. Maj:t. Uttrycksättet har ansetts möjliggöra sådan nedsättning av livräntans kapitalvärde, som på försäkringstekniska grunder kan vara nödvändig. Engångsbeloppet skall vara ett kapitalvärde beräknat utan de säkerhetsmarginaler som kan vara inlagda i reservräkningsgrunderna (avsnitt 1.7.2.1). Livräntetagaren bör vid utbyte inte kunna tillgodogöra sig försäkringsinrättningens eventuella vinst på grund av överränta eller överdödlighet. Räntefoten vid kapitaliseringen bör därför bestämmas mot bakgrund av att kapitalvärdet svarar mot den förväntade faktiska förräntningen under livräntans framtida löptid på placeringar som är avsedda att säkerställa försäkringsinrättningens premiereserv.

I tidigare praxis gjorde man så att engångsbeloppet bestämdes till livräntans eller (vid partiellt utbyte) livräntedelens kapitalvärde, beräknat efter samma grunder som gällde för beräkning av försäkringsavgifter och premiereserv, med avdrag för 10 % av detta kapitalvärde. Numera tillämpas grunder, fastställda i oktober 1949, som innebär användande av dödlighetsmättet R 32 och en räntefot vid kapitaliseringen om 3 % (avsnitt 1.7.2.2). Under förarbetena till dessa regler hade framhållits det principiellt olämpliga i att, som enligt den tidigare metoden, göra ett schablonmässigt procentavdrag.

Utbyte bör komma till stånd endast i fall då säkerhet kan anses föreligga att engångsbeloppet kommer till förnuftig användning. Vägledande för prövningen är vissa uttalanden av chefen för socialdepartementet i prop. 1954:60 med förslag till YFL (s. 175). Större försiktighet än eljest bör enligt departementschefen iaktas i fråga om högre invaliditetsgrader och mycket stora kapitalbelopp. Beträffande små livräntor kan man emellertid vara ganska liberal.

Ändamål som kan motivera utbyte är yrkesutbildning, inköp av fastighet för olika ändamål, byggande av eget hem eller bostadsändamål över huvud taget, inköp av arbetsredskap, startande eller inköp av rörelse eller betalning av skulder.²

Ur praxis kan anges att utbyte för byggande av eget hem eller eljest åtgärd beträffande fastighet har ansetts kunna medges endast om kapitalbehovet inte lämpligen kan tillgodoses genom hjälp, lan eller bidrag från stat eller kommun. En viss liberalisering i dessa krav har dock skett under senare år. Inköp av möbler och husgeråd godtas som anledning till utbyte endast i samband med att livräntetagaren får större bostad. Enligt uppgifter som kommittén har inhämtat från försäkringsrådet - som hittills handlagt utbytesärendena - motiverar bilköp ett utbyte endast om livräntetagaren har ett framträdande behov av bilen i sitt arbete eller för resor till och från arbetet. För att betalning av skuld skall kunna föranleda utbyte har fordrats att särskild olägenhet av något slag är förenad med att skulden är obetald.

Vid behandlingen av prop. 1967:147 med förslag till ändringar i YFL uttalade andra lagutskottet att praxis vid prövningen av kapitalutbyte borde mjukas upp (2LU 1967:68 s. 56). Uttalandet har följts av försäkringsrådet sedan år 1968, som också har kunnat falla tillbaka på försäkringsdomstolens praxis i utbytesärenden (se t.ex. Försäkringsdomstolens referat 1961-1965 s. 20, 64).

Antalet fall där försäkringsrådet har beviljat utbyte av livränta eller del därav framgår av följande tabell:

Tabell 7

År	Antal	Bifall	Därav för ändamål:							
			Yrkes- utbild- ning	Bostads- förvärv	Bet. av skuld m.m.	Rörelse	Emigra- tion	Bil- köp	Köp av möbler och hus- geråd	
1961	474	75	8	49	8	10				
1962	352	44	8	31	1	4				
1963	385	43	4	25	10	-				
1964	366	38	3	22	11	2				
1965	321	48	4	26	15	3				
1966	305	39	5	19	11	4				
1967	343	34	3	22	5	4				
1968	262	67	7	33	18	7	2	-	-	-
1969	245	79	9	35	23	9	1	2	-	-
1970	273	103	9	48	26	13	-	4	3	3
1971	261	89	5	51	25	5	-	2	1	1

En uppföljning av 45 ärenden i vilka försäkringsrådet år 1955 beviljat utbyte har gjorts år 1965, alltså efter 10 år. I 53,3 % av fallen har utbyteskapitalet använts för det angivna ändamålet. Utbytet har blivit vederbörande till verkligt gagn. I 42,2 % av fallen har utbytet inte medfört åsyftad nytta. I 4,5 % av fallen har ingen värdering av resultatet kunnat göras. I sitt yttrande över betänkandet (SOU 1966:54) Yrkeskadeförsäkring säger försäkringsrådet bl.a. att utbyte för förvärv av fastighet, företrädesvis egna hem, samt för studier i stort sett har utfallit gynnsamt. Däremot har resultatet av utbyten för investering i rörelse i övervägande antalet fall blivit otillfredsställande.

² Blomquist-Lundberg: Lagen om yrkeskadeförsäkring (1956) s. 197.

Det synes kommittén som om fortfarande en viss återhållsamhet iakttas vid prövningen av ärenden om utbyte av yrkesskadelivräntor, och ett par viktiga anledningar härtill bör redovisas. Den första är de ofördelaktiga följderna i skattehänseende av ett utbyte. Det finns fall där halva engångsbeloppet skulle komma att försvinna i skatt. Den andra anledningen är den verkan som utbytet har enligt reglerna i 17 kap. AFL om sammanträffande av förmåner enligt AFL och YFL. I 17:2 första stycket AFL sägs att, om yrkesskadelivränta eller del därav eller livränta för viss tid utbyts mot ett engångsbelopp, skall anses "som om livränta utginge eller den utgående livräntan vore förhöjd med belopp som enligt de vid utbytet tillämpade försäkringstekniska grunderna svarar mot engångsbeloppet". Pension enligt AFL reduceras alltså med hänsyn till yrkesskadelivräntan även om livräntan har bytts ut mot engångsbelopp, ett förhållande som den försäkrade kanske inte förutser när han begär utbyte.

3.1.3.5 Efterlevandelivränta

Efterlevandelivränta kan utgå till änking eller änka, fränskild make, barn samt föräldrar till den försäkrade. Med änka likställs ogift kvinna som sedan avsevärd tid sammanlevde med den avlidne under äktenskapsliknande förhållanden, liksom – under vissa förutsättningar – kvinna som var trolovad med den avlidne. Förmånen är inte behovsprövad när det gäller änka och barn. I fråga om änking och föräldrar utgår livränta om den efterlevande genom dödsfallet kommer att sakna erforderligt underhåll.

Livränta till *änka* utgår med belopp motsvarande 1/3 av den avlidnes årliga arbetsförtjänst, beräknad på samma sätt som gäller vid bestämmande av ersättningsunderlag. Efter 67 år sänks livräntan till 1/4 av arbetsförtjänsten. Om änkan gifter om sig upphör livräntan att utgå. Vid omgifte före 60 års ålder utgår dock tre årsbelopp av livräntan som engångsersättning. Livräntan upphör också om den efterlevande avsevärd tid sammanlever med annan under äktenskapsliknande förhållanden, dock utan att rätt till engångsersättning uppkommer. Livränta till *änking* får högst motsvara livränta eller engångsersättning till änka. Livränta till *fränskild make* utgår så länge den avlidne varit skyldig att utge underhållsbidrag och skall, inom de gränser som gäller för livränta till änka, uppgå till bidragets belopp.

Barn, såväl i som utom äktenskap, har till dess det fyllt 19 år rätt till livränta med 1/6 av arbetsförtjänsten. Barn i åldern 19–21 år kan få livränta om det till följd av sjukdom eller annan dylik orsak inte kan försörja sig.

Fader eller moder till den avlidne (eller adoptant) kan få livränta med belopp som högst motsvarar 1/6 av arbetsförtjänsten.

Samtliga livräntor fr.o.m. år 1968 är värdesäkrade genom anknytning till basbeloppet. Äldre livräntor har vid flera tillfällen räknats upp för att kompensera sjunkande penningvärde och tidigare, mindre förmånliga ersättningsbestämmelser.

3.1.3.6 Andra förmåner från yrkesskadeförsäkringen

Värdbidraget till yrkesskadelivränta är behovsprövat och utgör i sjukpenningfall högst 5 kr för dag och i livräntefall högst 1 800 kr för år.

Begravningshjälp med 20 % av basbeloppet utgår om skadan har lett till dödsfall.

3.1.4 Samordning inom socialförsäkringen

När förmån från den allmänna försäkringen — t.ex. förtidspension — sammanträffar med förmån från yrkesskadeförsäkringen — t.ex. invalidlivränta — finns regler som främst avser att förhindra överkompensation.

Pensionsförmån från den allmänna försäkringen reduceras sålunda enligt 17:2 AFL som huvudregel med 3/4 av invalidlivränta från yrkesskadeförsäkringen. Om en försäkrad med 100 % invaliditet har rätt till t.ex. 7 200 kr från AFP, 19 200 kr från ATP och 27 500 kr enligt YFL — vilka tal ungefär motsvarar en årsinkomst före skadan om 40 000 kr — reduceras sammanlagda beloppet av AFP och ATP, eller 26 400 kr, med 3/4 av 27 500 kr, eller 20 625 kr, till 5 775 kr. Från AFP kommer att utgå 5 775 kr, från ATP ingenting och enligt YFL 27 500 kr, eller tillhoppa 33 275 kr.

Att invalidlivränta enligt YFL reduceras med 1/4 då den försäkrade fyller 67 år är en anpassning till den ålderspension som då börjar utgå enligt AFL.

3.1.5 Samordning mellan socialförsäkring och skadestånd

3.1.5.1 Huvudprinciper

Om ersättning från socialförsäkringen sammanträffar med skadestånd skall ersättningen i princip avräknas från skadeståndet. Skadeståndet anpassas efter socialförsäkringen och inte tvärtom. Man har alltså bestämt sig för att låta socialförsäkringens förmåner utgöra ett grundskydd som utgår oberoende av andra hjälpformer. Denna princip har tagit sig det uttrycket att rätten till ersättning förklarats inte hindra den skadelidande att göra gällande det anspråk på skadestånd utöver ersättningen som må tillkomma honom (20:7 AFL, 51 § YFL, 13 § lagen om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg m.m.). Den skadelidande kan med andra ord inte få skadestånd för den del av förlusten som socialförsäkringen täcker. Socialförsäkringsersättningen avräknas därför från skadeståndet (NJA 1959 s. 181).

Tidigare gällde att socialförsäkringen i vissa särskilt angivna fall hade regressrätt mot den skadeståndsskyldige (107 § andra stycket i 1947 års sjukförsäkringslag och 51 § YFL i dess lydelse före den 1 januari 1969). Numera kan emellertid den skadeståndsskyldige inte avkrävas ersättning som har utgetts enligt socialförsäkringslagarna. Den praktiska innebörden är att förmånerna från socialförsäkringen minskar skadeståndsskyldighetens omfattning och att försäkringen alltså verkar även till den skadeståndsskyldiges fördel. Är inkomstförlusten 10 000 kr och förtids-

pensionen 6 000 kr per år kan skadeståndsskyldigheten inte omfatta mer än 4 000 kr per år.

Samordning skall i princip ske endast av ersättningar som är av samma natur. Ersättning för inkomstförlust som utgår t.ex. i form av förtidspension enligt AFL, ställs alltså mot skadeståndslivränta som avses täcka sådan förlust. Frågan behandlas närmare i avsnitt 14.1.3.

I allmänhet torde det i rättstillämpningen inte ha uppkommit några större problem när det gäller att avgöra om förmåner från olika håll är av likartad natur och alltså kan avräknas mot varandra. När skadeståndet haft övervägande karaktär av ersättning för olika besvär, fördyrade levnadsomkostnader o.d. (besvärslivränta), har emellertid samordning inte ansetts böra äga rum fastän såväl skadestånd som socialförsäkringsförmån utgått i form av livränta (FFR 1967 s. 189). Liknande problem kan uppkomma beträffande socialförsäkringsförmån som skall täcka ökade kostnader – som fallet t.ex. är med invaliditetstillägg enligt AFL och vårdbidrag enligt YFL – och skadestånd som skall täcka inkomstförlust.

3.1.5.2 Nettometod, bruttometod

Samordningen mellan periodiskt utgående förmån från socialförsäkringen och skadestånd i form av livränta kan äga rum enligt antingen en bruttometod eller en nettometod.³

Bruttolivräntemetoden innebär att skadeståndet fastställs till ett belopp som svarar mot den skadelidandes inkomstbortfall, varvid dock föreskrivs att avdrag skall göras för den socialförsäkringsförmån som samtidigt utgår eller kommer att utgå. Metoden innebär att skadeståndets storlek vid varje utbetalningstillfälle blir beroende av hur stor socialförsäkringsförmånen är för motsvarande tidsperiod. Om förmånen ökar, t.ex. på grund av värdesäkringstillägg, har detta i princip till följd att skadeståndet minskar. Vid tillämpningen av värdesäkringslagstiftningen på skadeståndsområdet iakttas vissa principer som syftar till att hindra sådana för den skadelidande ofördelaktiga effekter av samordningen. Om också samordningsförmånen är värdesäkrad sker nettosamordning på så sätt att värdesäkringstillägget på samordningsförmånen lämnas ur räkningen när värdesäkringen på skadeståndsdelen av livräntan beräknas och när skadeståndet utbetalas (jfr 10 § 2 p. och 5 § andra stycket trafiklivräntelagen samt prop. 1973:14 s. 65, 116 och 122).

Nettolivräntemetoden innebär att skadestånd och socialförsäkringsförmån slutligt avräknas mot varandra redan då skadeståndet prövas och att detta fastställs till ett nettobelopp, nämligen skillnaden mellan det totala inkomstbortfallet och socialförsäkringsförmånen till dess aktuella belopp. Om förmånen därefter ändrar storlek påverkar detta inte skadeståndet (NJA 1948 s. 815 – jfr lagrådets uttalande vid tillkomsten av AFL i prop. 1962:90 s. 421).

Är en förmån som skall samordnas med skadestånd förenad med regressrätt, används bruttolivräntemetoden. Eftersom regressrätten nu

³ SOU 1966:53 s. 70 ff, Skadestånd IV s. 22.

har avskaffats inom socialförsäkringen borde denna metod bli allt mindre vanlig såvitt gäller förmåner på detta område. Men i skaderegleringen använder man i många fall ännu -- oavsett regressfrågan -- en bruttometod vid samordningen med yrkesskadeförmåner när man anger skadeståndet. En anledning härtill kan vara ovisshet om den framtida storleken av samordningsförmånen, t.ex. vad som skall gälla då den skadelidande blir berättigad till ålderspension.

3.1.5.3 Samordning i medvållandefall

Om den skadelidande har gjort sig skyldig till medvållande gäller i dag att den skadelidandes förlust först reduceras med vad som utgår från socialförsäkringen. Därefter minskas återstoden med den kvotdel (1/3, 1/2, 2/3) som svarar mot medvållandet (NJA 1965 s. 129 -- jfr NJA 1927 s. 248, 1935 s. 118). Denna praxis kan illustreras med följande exempel.

A har drabbats av skada uppgående till 10 000 kr. B är skadeståndsskyldig. A är till hälften medvållande och uppbär socialförmån till ett belopp av 4 000 kr, som skall samordnas med skadeståndet. Avräkningen mot skadeståndet sker enligt följande:

Alt. 1

Skada	10 000
Socialförmån	<u>- 4 000</u>
	6 000
B utger 1/2	3 000
A får 4 000 + 3 000	7 000

Den praktiska innebörden av förfarandet är att den skadeståndsskyldige och den skadelidande så att säga delar upp den fördel det innebär att en del av förlusten täcks av socialförsäkring. Om samordningsförmånen är förenad med regress är denna uppdelning nödvändig. Annars skulle den skadeståndsskyldige kunna drabbas av större skadestånd än som svarar mot hans vållande.⁴

I varje fall gäller det sist sagda om avräkningen -- i samma exempel -- skulle ske på följande sätt:

Alt. 2

Skada	10 000
B utger 1/2	5 000
A får 4 000 + 5 000	9 000

⁴ Jfr lagrådets yttranden vid tillkomsten av A:L i prop. 1962:90 s. 421 f och JR Bomgrens yttrande i NJA 1965 s. 129.

Ett tredje avräkningsalternativ, som ger den skadeståndsskyldige största fördelen av att samordningsförmånen utgår, tillämpades av hovrätten i NJA 1965 s. 129 (jfr också två skiljaktiga justitieråd i NJA 1927 s. 248).⁵

Denna avräkning går till på följande sätt:

Alt. 3

Skada	10 000
1/2 därav	— 5 000
	<hr/> 5 000
Socialförmån	— 4 000
	<hr/> 1 000
B utger	1 000
A får 4 000 + 1 000	5 000

Enligt JR Bomgrens uttalande i rättsfallet NJA 1965 s. 129 föreligger – med hänsyn till att förmåner från AFL inte är förenade med regressrätt – ej något beaktansvärt intresse för skadevållaren av beskaffenhet att föranleda till att försäkringsskyddet, såvitt det hänför sig till den skadelidandes medvållande, begränsas på motsvarande sätt som om regressrätt förelåg. Enligt Bomgren finns därför inte anledning till annat än att vid avräkningen försäkringsskyddet så till vida tillåts verka utan begränsning, att den skadelidande berättigas att av skadevållaren få i förhållande till eget vållande jämkad ersättning intill det belopp varmed skadan överstiger gottgörelse genom försäkringen.

Den förespråkade metoden representeras av *Alt. 2* ovan. I den mån samordningsförmånen inte täcker större del av förlusten än den som skall stanna på den skadelidande har denne ensam fördel av att förmånen utgår. Endast om förmånen är större än nämnda del kommer den även den skadeståndsskyldige till godo. Är förmånen i exemplet i stället 6 000 kr illustreras beräkningssättet av följande:

Skada	10 000
Socialförmån	— 6 000
	<hr/> 4 000
Kvar att täcka av B	4 000
A får 6 000 + 4 000	10 000

3.2 Anställningsförmåner

Den andra stora kategorien av förmåner vid personskada är sådana som utgår på grund av anställningsavtal, t.ex. sjuklön eller sjukpension.⁶

Vissa av dessa förmåner utges *direkt av arbetsgivaren*. Så är fallet t.ex. med sjuklönen till en statsanställd. Andra förmåner på grund av anställningsavtal utges *genom försäkring*, t.ex. sjuk- och invalidpension enligt ITP-plan. Behandlingen i skadeståndssammanhang är i hög grad

⁵ Enligt Hellner i SvJt 1968 s. 293 ff finns det goda skäl att överväga avräkningsfrågan vid kommande lagstiftning. Från saklig synpunkt finner han anledning att ställa sig tvivlande till värdet av att bibehålla en princip, som vunnit insteg på grund av sitt sammanhang med regressrätten, efter det att regressrätten har avskaffats. Se om de matematiska problemen vid avräkningen Lech Skadeersättning, bilaga 2.

⁶ Se om sjuklön t.ex. SOU 1972:60 s. 28 ff och om pension SOU 1971:19 s. 22 ff.

beroende av om förmånen utges direkt av arbetsgivaren eller utgår ur försäkring. Försäkringsförmånerna behandlas nämligen som regel på samma sätt som annan gottgörelse ur personförsäkring, dvs. de avräknas inte på skadeståndet. Direkt utgivna förmåner avräknas däremot och förenas som regel med regressrätt för arbetsgivaren.

Trots dessa principiella skillnader behandlar kommittén för överskåd-
lighetens skull arbetsgivarförmånerna i en enda kategori, oberoende av om de utges direkt av arbetsgivaren eller utgår på grund av en av denne tecknad försäkring.

3.2.1 Statsanställda

Förmånerna till statsanställda är som regel direkt utgivna. En konstruktion med försäkring, meddelad av staten till förmån för arbetstagarna, förekommer dock vid vissa typer av förmåner, t.ex. ersättning ur tjänstegrupplivförsäkringen.

3.2.1.1 Sjuklön

De flesta statstjänstemän har rätt till sjuklön. Regler härom finns i allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän (AST) samt i några ytterligare avtal.

Vid yrkesskada är sjuklönen i princip lika stor som full lön om frånvaron räcker mer än samordningstiden 90 dagar (avsnitt 3.1.3.1). Annars utgör den full lön minus s.k. A-avdrag, ett procenttal varierande mellan 8 och 11. Arbetsgivaren som betalar ut sjuklönen får i gengäld den sjukpenning som tillkommer arbetstagaren (3:16 AFL). Vissa statliga tjänstemän som inte har rätt till sjuklön uppbär vanlig sjukpenning.

Vissa förändringar är att förutse i reglerna om sjuklön, bl.a. sammanhängande med de nya principer om tillåten kompensationsnivå som har angetts i prop. 1973:46 (avsnitt 3.3.5)

3.2.1.2 Pension

Också pensionsreglerna i statens allmänna tjänstepensionsreglemente (SPR) gäller de flesta statsanställda. De förmåner som här främst är av intresse är sjukpension och familjepension.

Sjukpension kan utgå till anställd, som till följd av förlust av eller nedsättning i arbetsförmågan är för framtiden oförmögen att på tillfredsställande sätt utföra honom äliggande arbete och därför har förklarats skyldig avgå eller beviljats rätt att avgå. Denna skyldighet föreligger dock inte om den anställde kan föras över till annan med statlig pensionsrätt förenad anställning. Avgångsskyldighet, förenad med rätt till sjukpension, kan också aktualiseras för den vars framtida arbetsförmåga är oviss.

Sjukpensionen är inte anpassad till någon gradering av arbetsnedsättningen. En person kan alltså ha full SPR-pension men förtidspension enligt AFL med endast 2/3 eller 1/2 av fullt belopp.

Förmånen uträknas på samma sätt som ålderspensionen enligt SPR. I regel är pensionens belopp 65 % av lönen vid avgångstillfället.

Egenlivränta utgår till den som inte uppfyller fordringarna för pension om den anställda före 65-årsaldern blir arbetsoförmögen och på grund därav uppbär folkpension i form av förtidspension. Egenlivräntan är högst 95 % av ålderspensionen.

Familjepension kan tillerkännas barn under 19 år (barn i eller utom äktenskap samt adoptivbarn), änka eller änkring om äktenskapet ingåtts innan den anställda har fyllt 60 år samt, under vissa förutsättningar, fränksild hustru eller man. Normalbeloppet av familjepension till ensam pensionsberättigad utgör 50 % av den pension som den avlidne vid tiden för dödsfallet åtnjöt, eller, om egenpension ännu inte börjat utgå, samma andel av det pensionsbelopp som skulle ha utgått i sjukpension till den avlidne om han vid tiden för dödsfallet i stället hade blivit sjukpensionerad. Två efterlevande är berättigade till sammanlagt 140 % av familjepensionen för en (normalbeloppet) eller 70 % av den avlidnes egenpension, tre efterlevande till 160 % av normalbeloppet eller 80 % av egenpensionen, etc.

3.2.1.3 Samordning och regress

En arbetsgivare som har betalat sjuklön eller annan ersättning till en anställd som skadats har inte någon självständig rätt till skadestånd för vad han utgivit. Men han anses ändå kunna kräva den skadeståndsskyldige på ersättning för sjuklönen. Intill utbetalade belopp inträder han nämligen i den skadelidandes rätt, oberoende av om föreskrift härom har getts i reglemente e.d. eller överlåtelse ägt rum i det särskilda fallet (NJA 1934 s. 355 och 1955 s. 676 I–III).⁷ Här föreligger alltså ett fall av s.k. legal cession.⁸ Det har sagts att sjuklönen fungerar som ett slags förskott på skadeståndet.⁹ En konsekvens av denna syn på arbetsgivarens regressrätt är att denne inte har bättre rätt än arbetstagaren gentemot den skadeståndsskyldige, vilket kan ha betydelse t.ex. om arbetstagaren är medvällande till sin skada.

Tidigare torde bara de affärsdrivande verken ha i någon utsträckning utövat regress för utgiven sjuklön. Frågan uppmärksammades emellertid av riksrevisionsverket, som i cirkulär 17.6.1971 uppmanade myndigheterna att bevaka regressrätten. För att underlätta bevakningen skall på blanketterna för tjänstemannens försäkring i samband med olycksfall anges om skadan vållats av annan än den skadelidande och, om så är fallet, orsaken till skadan. En förbättrad bevakning av regressrätten för sjuklön och sjukvårdskostnader kan enligt verkets beräkningar ge ett årligt inkomsttillskott om 400 000 kr.

Den anställda är tillförsäkrad minst de pensionsförmåner som SPR berättigar till. Pensionen betraktas som ett bruttobelopp, i vilket samtidigt utgående förmåner enligt AFP, ATP och annan socialförsäkring inräknas. Överstiger dessa förmåner bruttonivån skall det högre beloppet

⁷ Lech Skadeersättning s. 87 ff, Hellner Skadeståndsrätt s. 247, samme förf. i SvJt 1969 s. 341.

⁸ Karlgren Skadeståndsrätt s. 238 ff.

⁹ Hellner Rättsociologisk undersökning s. 14.

utbetalas. Är de däremot lägre gäller pensionsbeloppet.

Skadestånd inräknas inte vid beräkningen av bruttopensionen. Däremot avräknas pensionen på skadeståndet. Arbetsgivaren har nämligen – i likhet med vad som gäller i fråga om sjuklön – regressrätt för utgiven pension (se särskilt NJA 1955 s. 676 I–III). Ett undantag utgör pension till efterlevande, eftersom skadeståndsrätten här på grund av konstruktionen av 5:3 SkL utesluts i samma mån som pension utgår (NJA 1931 s. 723, 1938 s. 635 och 1960 s. 569). Ytterligare undantag kan tänkas i andra fall där skadeståndet bestäms skönsmässigt.¹⁰

Sedan något år lär Statens personalpensionsverk utöva regress beträffande utgiven pension, i sadana fall där det bedöms möjligt och lämpligt. Några närmare uppgifter om denna verksamhet har emellertid inte stått att få.

3.2.2 Kommunalanställda

Också förmånerna till kommunalanställda utges som regel direkt av arbetsgivaren.

3.2.2.1 Sjuklön

Anställda hos kommuner och landsting har, i likhet med statsanställda, enligt kollektivavtal rätt till kompletterande förmåner utöver den vanliga sjukpenningen. Den anställde är garanterad en viss total kompensation för inkomstbortfall vid sjukdom. Denna kompensation utgör i normala fall 90 % av lönen. Är den anställde frånvarande till följd av att han ådragit sig kroppsskada på grund av ett uppenbart olycksfall i tjänsten, att han på grund av sin anställning utsatts för våld eller annan misshandel eller att han i tjänsten ådragit sig smittsam sjukdom utgår full lön. Detsamma gäller vid annan i tjänsten ådragen yrkesskada, dock endast om frånvaron räcker längre än 90 dagar.

Sjuklön med 90 eller 100 % utgår för sjukdag, då sjukpenning enligt AFL inte utgår. Om sjukpenning utgår utbetalas sjuklön som har reducerats med sjukpenningavdrag, beräknat med hänsyn till den skattefrihet som hittills har gällt beträffande sjukpenningen (jfr dock avsnitt 3.1.1.1). Avsikten är att den med sjukpenningavdrag reducerade sjuklönen tillsammans med sjukpenningen skall ge en kompensationsgrad av 90 resp. 100 %.

Angående väntade förändringar i sjuklönereglerna se avsnitt 3.2.1.1.

3.2.2.2 Pension

De anställdas rätt till pension regleras i reglementen (KPR och LKPR).

Förmånerna beräknas, liksom i den statliga pensioneringen, enligt ett bruttosystem. I bruttonivån inräknas dock, förutom AFP, ATP etc., även skadestånd (avsnitt 3.2.2.3). Bruttopensionen är också på det kommunala området i princip 65 % av slutlönen.

¹⁰ Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 166, prop. 1972:5 s. 166.

Sjukpension kan utgå vid en arbetsförmåga om minst 50 %. Pensionen utgår med så stort belopp som motsvarar arbetsförmågan. Som ett komplement till partiell sjukpension utgår s.k. garantipension. Denna pension minskas på visst sätt med arbetsinkomster, som pensionstagaren förvärvar på grund av sin kvarstående arbetsförmåga.

Reglerna för familjepension överensstämmer väsentligen med vad som gäller inom den statliga pensioneringen. Regler om änklingspension finns dock endast hos Stockholms kommun och Stockholms läns landsting.

3.2.2.3 Samordning och regress

Vad som i detta avseende har sagts om statlig sjuklön gäller också beträffande sjuklön till kommunalanställd. En viss skillnad föreligger emellertid däri att skadestånd inräknas i bruttonivån, dvs. sjuklönen samordnas med bl.a. skadestånd.

Även i fråga om pension gäller den skillnaden i förhållande till statliga förmåner att skadestånd inräknas i bruttonivån. En konsekvens är bl.a. att kommunal pension får utges med provisoriskt belopp till dess att skadeståndets storlek har bestämts. Skadeståndet kan tänkas vara så stort att någon kommunal pension inte kommer i fråga därför att socialförsäkringsförmåner plus skadestånd överstiger bruttonivån. Principerna är desamma för egenpension – t.ex. till en invalidiserad person – som för familjepension – t.ex. till en änka. I familjepensionsfallen kan de emellertid med nuvarande utformning av 5:3 SkL inte användas, eftersom skadeståndsprövning enligt detta stadgande ju förutsätter att bl.a. familjepensionsförmåner beaktas. Bruttoprincipen går alltså inte att förena med 5:3 SkL.¹¹

Kommunerna torde samordna sjuklön och egenpension i alla fall där de får kännedom om att samordningsbart skadestånd utgår. Samordningsfallen är dock så få, att de inte bedöms ha någon egentlig ekonomisk betydelse.

3.2.3 Anställda i enskild tjänst

Sjuklöneförmåner till tjänstemän i enskild tjänst utbetalas som regel av arbetsgivaren direkt, medan de pensionsförmåner som nu är i fråga – sjuk- och invalidpension o.d. – utgår på grund av försäkring, närmare bestämt kollektiv tjänstepensionsförsäkring. Det förekommer också att arbetsgivaren tecknar kollektiv sjukförsäkring för sina anställda.

Att enskild arbetsgivare direkt betalar ut sjuk- och invalidpension till anställd kan tänkas förekomma men dessa fall är under alla omständigheter så ovanliga att de här kan lämnas därhän.

Läget är f.n. ovisst vilka sjuklöne- och pensionsförmåner som kommer att tillämpas på den privata arbetsmarknaden fr.o.m. år 1974. Gällande ITP-avtal löper ut med utgången av år 1973. Beslutet om beskattad

¹¹ Enligt Hellner Försäkringsgivarens regressrätt s. 40, bör man inte kunna kringgå skadeståndsregeln, som går ut på att lämpa den skadeståndsskyldiges ansvar efter de skadelidandes behov av ersättning, genom en bestämmelse att skadestånd skall avräknas på pensionsbelopp.

sjukpenning och de principer om tillåten kompensationsnivå som i samband därmed har angetts gör också bilden oklar (avsnitt 3.3.5). Det kan inte uteslutas att en övergång i viss omfattning till sjuklöneförmåner genom försäkring inom en nära framtid kan bli aktuell för stora kategorier tjänstemän på den privata sektorn.

3.2.3.1 Sjuklön

Sjuklön regleras i kollektivavtalen om allmänna anställningsvillkor. Full lön utgår för sjukdag, då sjukpenning enligt AFL inte utgår. Om sjukpenning utgår utbetalas lön reducerad med sjukavdrag, beräknat med hänsyn till den hittills gällande skattefriheten för sjukpenningen. Avsikten är att den reducerade lönen (= sjuklönen) tillsammans med sjukpenningen skall ge full kompensation för inkomstbortfallet. Upp till en månadsinkomst om 3 500 kr utgör sjukavdraget hela dagslönen.

Som nämndes kan den beskattade sjukpenningen väntas medföra vissa förändringar i vad nu har sagts. Sjukpenningen är beräknad efter en kompensationsnivå om 90 % (avsnitt 3.1.1.1) och något utrymme för kompletterande förmåner i form av sjuklön finns i princip inte såvitt gäller inkomst som inte överstiger den sjukpenninggrundande (avsnitt 3.3.5).

3.2.3.2 Ersättning från AGS

Till arbetare på LO-området utgår dagsersättning på grund av den s.k. avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS). Avsikten vid tillkomsten var att försäkringen skulle motsvara tjänstemännens förmåner i form av dels sjuklön och dels sjuk- och invalidpension enligt ITP-planen.

Ersättningen utgår med belopp från 2 till 10 kr per dag efter en karenstid om 30 dagar (tabell 7). Den förutsätter att också sjukpenning, förtidspension eller sjukbidrag enligt AFL utgår.

Försäkringen, som tecknas av arbetsgivaren, är att anse som s.k. lång sjukförsäkring och är värdesäkrad enligt de principer som gäller inom den försäkringsformen (avsnitt 3.3.3). Den är inte tidsbegränsad, utan utgår efter karensdagarna under hela den akuta sjukdomstiden och under en eventuell följande invaliditetstid, dock längst till dess att den försäkrade fyller 67 år. Under tid då förtidspension enligt AFL utgår höjs ersättningsbeloppen – som då utgår i form av månadsersättning – eftersom pensionen har lägre kompensationsnivå än sjukpenningen. Ersättningen är skattefri.¹²

De aktuella beloppen av hel dagsersättning, som avser att tillsammans med sjukpenningen ge den anställde ungefär 90 % av hans nettolön som frisk, framgår av följande tabell (jfr också avsnitt 3.4). Det kan förutsettas att beloppen kommer att sänkas med hänsyn till de riktlinjer för kompletterande sjukförmåner som har angetts i prop. 1973:46 (avsnitt 3.3.5).

¹² Se prop. 1972:77 s. 24 och 1973:49 s. 52 samt avsnitt 1.9.4.

Tabell 8

Inkomstintervall 1 000 kr per år	Sjukpenning kr per dag	Sjukpenning-klass	Belopp från AGS kr per dag	
			Sjukpenning-tid	Förtids-pensionstid
-12	6-19	2-10	2	4
12-14	22	11	3	4
14-16	25	12	4	5
16-18	28	13	4	6
18-21	31	14	5	6
21-24	34	15	5	7
24-27	37	16	6	8
27-30	40	17	7	9
30-33	43	18	7	10
33-36	46	19	8	11
36-39	49	20	9	12
39-	52	21	10	13

Uppbär den försäkrade halv sjukpenning utgår också halv AGS-ersättning. På motsvarande sätt rättar sig AGS-ersättningen efter hel, 2/3 eller 1/2 förtidspension (sjukbidrag).

3.2.3.3 Pension

Pensionering av *tjänstemän* på den enskilda sektorn tryggas antingen genom att arbetsgivaren tecknar försäkring i SPP-kollektiv tjänstepensionsförsäkring, som är en form av livförsäkring (avsnitt 3.3.1) – eller genom att han överlämnar nödvändiga medel till pensionsstiftelse. En tredje väg är anslutning till understödsförening som meddelar pensionsförsäkring. De pensionsförmåner som här är av intresse – förtids- och familjepension – tryggas regelmässigt genom SPP-försäkring.

Pensionsförmånernas omfattning regleras närmare i den s.k. ITP-planen (industriens tilläggs-pension för tjänstemän) och motsvarande pensionsplaner för kategorier på andra områden av arbetsmarknaden.

Sjuk- och invalidpension enligt ITP-planen utges vid arbetsoförmåga på grund av sjukdom eller olycksfall mellan 21 år och pensionsåldern, om arbetsoförmågan uppgår till minst 50 % och har varat minst 90 dagar. Fullt pensionsbelopp per år utgör 65 % av lönen mellan 0 och 10 basbelopp (om basbeloppet utgör 8 000 kr svarar detta mot 0–80 000 kr) och 32,5 % av lönen mellan 10 och 15 basbelopp (80 000–120 000 kr). Vid partiell arbetsoförmåga utgår ett belopp som svarar mot graden av arbetsoförmågan. En tjänsteman vars lön vid pensionstillfället utgjorde 90 000 kr får alltså vid fullständig arbetsoförmåga ett årligt pensionsbelopp om 55 250 kr. Pensionen indexregleras genom pensionstillägg, som beslutas för varje år. Den samordnas med samtidigt utgående sjukpenning enligt AFL samt förtidspension från AFP och ATP, och nettobeloppet är vad som utbetalas till den pensionerade. Exempel ges i avsnitt 3.4.

Familjepension utgår med vissa procenttal av ett grundbelopp, som är 32,5 % av den avlidnes lön mellan 7,5 och 10 basbelopp samt 16,25 % av lönen mellan 10 och 15 basbelopp. Änka utan barn under 21 år får 100 % av grundbeloppet. Om hon har 1 barn utgår 130 % av grundbeloppet, osv. med viss stegring för varje ytterligare barn. Har den avlidnes inkomst varit 90 000 kr utgör familjepensionen för änka och 1 barn, med 8 000 kr i basbelopp, 10 560 kr. Om den avlidne endast efterlämnar barn är procenttalet 75 för 1 barn, 110 för 2 barn, med viss stegring för varje ytterligare barn. Samordning sker inte med samtidigt utgående förmåner enligt AFL, sammanhängande med att pensionen beräknas enbart på lönedelar som ligger över ATP-taket 7,5 basbelopp.

3.2.3.4 Samordning, regress

Vad som har sagts i avsnitt 3.2.1.3 om statens regressrätt för utgiven sjuklön gäller också för enskild arbetsgivare. Enligt mom. 6 i den s.k. sjuklöneparagrafen i avtalen om allmänna anställningsvillkor för tjänstemän och arbetsledare utgår vid olycksfall som har vållats av tredje man sjuklön endast om och i den mån den anställde inte kan få ut skadestånd för förlorad arbetsförtjänst av den eller de för skadan ansvariga. Härigenom har den anställde garanterats full kompensation från arbetsgivaren för sitt inkomstbortfall, men detta bara om han effektivt bevakar sin skadeståndsrätt. Skulle skadeståndet fastställas först efter utbetalningen av sjuklönen får detta inte leda till dubbel kompensation – den anställde är i stället skyldig att till arbetsgivaren överlämna så stor del av skadeståndet som svarar mot den utgivna sjuklönen.

Om skadeståndet jämkas, t.ex. på grund av medvållande, fyller arbetsgivaren enligt den återgivna bestämmelsen i vad som har jämkats bort. Arbetsgivarens regressrätt kan dock inte sträckas längre än till den del av sjuklönen som ryms inom det jämkade skadeståndet. Detta sammanhänger med att regressrätten är härledd från den skadelidande arbetstagarens skadeståndsrätt.

Dagsersättning från AGS utges på grund av försäkring som är att hänföra till summaförsäkring, närmare bestämt sjukförsäkring. Regressrätt föreligger följaktligen i princip inte (avsnitt 3.3.4). Villkoren innehåller emellertid en överlåtelseklausul. Om ersättning lämnas för skada, för vilken den försäkrade äger rätt till skadestånd, är han enligt klausulen skyldig att i motsvarande mån överlåta sin skadeståndsrätt till försäkringsgivaren. Denne kan alltså utöva regress, och avräkning förefaller därför vara nödvändig. Det är enligt vad kommittén inhämtat också försäkringsgivarens (AMF-sjuk) avsikt att så småningom påbörja viss regressutövning.

Också de pensionsförmåner som utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring i SPP – dvs. sjuk- och invalidpension samt familjepension enligt ITP-planen – är att anse som förmåner på grund av summaförsäkring, närmare bestämt livförsäkring. I rättsfallet NJA 1961 s. 215, där detta fastslogs, uttalades att SPP-försäkringen utformats som en inte blott till förmån för arbetsgivaren utan även omedelbart till

förmån för de anställda gällande försäkring. Förbehåll om regressrätt för förmånerna gäller f.n. inte. De skall därför inte avräknas på skadeståndet, utan får av den skadelidande uppbäras vid sidan av detta (avsnitt 3.3.4).

3.2.4 Samtliga kategorier anställda

Ett enhetligt skydd bereds anställda såväl i enskild som offentlig tjänst genom tjänstegrupplivförsäkringen (TGL). Den utgår vid dödsfall med f.n. följande engångsbelopp:

Tabell 9

Om arbetstagaren vid dödsfallet fyllt

18 men ej	55 år	41 000 kr
55	56	38 000
56	57	34 000
57	58	30 500
58	59	27 500
59	60	24 000
60	61	20 000
61	62	17 000
62	63	13 500
63	64	10 500
64	65	6 500
65	67	5 000

Tillägg för varje barn som vid dödsfallet

ej har fyllt 17 år		12 000 kr
har fyllt 17 men ej 18 år		10 500
18	19	9 000
19	20	6 500
20	21	4 000

TGL har karaktär av summaförsäkring. Förmånerna är inte förenade med regressrätt och avräknas inte från utgående skadestånd (avsnitt 3.3.4).

3.3 Förmåner från egen personförsäkring

Skydd mot de ekonomiska följderna av olycksfall och sjukdom bereds också genom en mångfald olika former av försäkring vid sidan av socialförsäkringen och sådan försäkring som arbetsgivare tecknar för sina anställda.

Liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring (jfr 25 § andra stycket FAL) kan tecknas individuellt eller kollektivt. I det följande ges vissa upplysningar om de olika försäkringsformer av detta slag som här är av intresse. Karaktäristiska drag för dem är att ersättningen bestäms till på förhand fixerade belopp, att skaderegleringen är förenklad genom bruk av schabloner, t.ex. i vad gäller invaliditetsbedömningen, samt att förmånerna ofta är – i varje fall grovt – anpassade till de grundförmåner man

har anledning räkna med (jfr nedan avsnitt 3.3.4 om bruttoteknik och nettoteknik).

En översikt över formerna av olycksfalls- och sjukförsäkring hos olika bolag finns i *bilaga 3*.

3.3.1 Livförsäkring

Livförsäkring är antingen dödsfallsförsäkring, som innebär att försäkringssumman betalas ut vid den försäkrades död, eller livsfallsförsäkring, som innebär att utbetalning sker när den försäkrade uppnår viss ålder. Ibland ger livförsäkring skydd också vid sjukdom och olycksfall, nämligen genom s.k. förtidskapital (jfr nedan).

Vissa livförsäkringar inrymmer ett sparande, dvs. försäkringen medför under alla förhållanden utbetalning av försäkringsbelopp, andra är rena riskförsäkringar.

Livförsäkring utfaller i form av antingen visst kapital – som utgår på en gång eller i delposter, s.k. rater – eller livränta under den eller de försäkrades livstid eller viss annan tid. De viktigaste formerna av livförsäkring är samnansatt kapitalförsäkring (utbetalning av försäkringssumman antingen då viss ålder uppnås eller vid dödsfall dessförinnan), ren kapitalförsäkring (kapitalbelopp som utbetalas vid dödsfall, eventuellt endast vid dödsfall som inträffar före viss ålder), kapitalförsäkring för livsfall (kapitalbelopp som utbetalas då viss ålder uppnås) eller pensionsförsäkring (vanligen betalning i rater under visst antal år eller från viss ålder under den eller de försäkrades livstid).

Grupplivförsäkringar har under senare år fått mycket stor spridning. Exempel utgör TGL (avsnitt 3.2.4). Också rent frivillig grupplivförsäkring har stor utbredning och omfattar i dag över tre miljoner försäkringstagare. Försäkringssumman motsvarar som regel den försäkrades årslön. Även pensionsförsäkring tecknas ofta kollektivt. Exempel på sådan pensionsförsäkring är SPP-försäkring av förmåner enligt ITP-planen (avsnitt 3.2.3.3).

Skydd mot olycksfall och sjukdom bereds även genom grupplivförsäkring med rätt till förtidsutbetalning. Den försäkrade kan vid varaktig arbetsoförmåga på grund av sjukdom eller olycksfall för eget bruk få disponera viss del av det tecknade beloppet. Försäkringsformen kan anses ligga olycksfallsförsäkringen mycket nära. Fastän den i första hand har tillkommit för att skydda mot varaktig arbetsoförmåga eller invaliditet på grund av sjukdom fungerar den också vid tillstånd av detta slag på grund av olycksfall.

Grupplivförsäkringen omfattar i sin nya utformning *förtidskapital* och *dödsfallskapital*.

Förtidskapitalet utbetalas om den försäkrade under försäkringstiden drabbas av arbetsoförmåga på grund av sjukdom eller olycksfall och före 60 års ålder antingen beviljas förtidspension av medicinska skäl enligt AFL eller eljest sedan två år har arbetsförmågan nedsatt med minst 50 % och arbetsoförmågan bedöms bli för framtiden bestående.

Förtidskapitalet utgör viss procent av livförsäkringsbeloppet, högre procenttal ju yngre försäkringstagaren är.

Dödsfallskapitalet utbetalas vid den försäkrades död under försäkringstiden och utgör i princip fullt livförsäkringsbelopp när förtidskapital inte har utbetalats men del av livförsäkringsbeloppet när förtidskapital redan har utbetalats.

Om försäkringstagaren får rätt till förtidskapital t.ex. då han är 24 år och livförsäkringsbeloppet förutsätts vara 30 000 kr är förtidskapitalet 80 % därav = 24 000 kr. Vid dödsfall inom ett år efter det rätten till förtidskapital har inträtt utbetalas i dödsfallskapital 6 000 kr.

3.3.2 Olycksfallsförsäkring

Det viktigaste ändamålet med olycksfalls- och sjukförsäkringen är att lämna ersättning för inkomstbortfall vid arbetsoförmåga. Man skiljer mellan "kort" och "lång" försäkring. Den korta har kort avtalstid men siktar också främst till skydd under den första sjukdomstiden. Den långa försäkringen är ouppsägbar från försäkringsgivarens sida och har lång ersättningstid, ofta fram till dess att försäkringstagaren fyller 65 eller 67 år. Under senare tid har utvecklats en ny försäkringsvariant, som har den långa försäkringens förmåner och den korta försäkringens premiebindningstid (avsnitt 3.3.3).

Olycksfallsförsäkring (vanligen kort försäkring) karakteriseras av att ersättning utgår med visst i försäkringsavtalet bestämt belopp vid dödsfall eller invaliditet till följd av olycksfall. Med olycksfall förstås kroppsskada som har drabbat den försäkrade ofrivilligt genom plötslig yttre händelse. Vid övergående arbetsoförmåga kan utgå dagsersättning med visst i försäkringsavtalet bestämt belopp per dag. Försäkringen kan vara antingen individuell eller kollektiv och kombineras ofta med livförsäkring.

Individuell olycksfallsförsäkring kan gälla antingen som heltidsförsäkring, dvs. för olycksfall såväl i som utom arbetet, eller också vara mera begränsad, t.ex. för olycksfall under fritiden. Den kan även vara begränsad till viss risk, som är fallet t.ex. med förarplatsförsäkring, flygolycksfallsförsäkring eller reseförsäkring. Kollektiv olycksfallsförsäkring kan också vara heltidsförsäkring, fritidsförsäkring eller försäkring begränsad till viss risk. Exempel på det sistnämnda slaget är försäkringar som tecknas på arbetsplatser och i skolor.

Invaliditetsersättningen utgår vanligen i form av engångsbelopp, mera sällan som livränta. I försäkringar som tecknas för barn och ungdom förekommer dock ofta livränta (se *bilaga 3*, p. 3.5). Försäkringsbeloppen varierar vanligen mellan 20 000 och 200 000 kr. En viss nedsättning med hänsyn till hög ålder förekommer i förarplatsförsäkringen.

Med invaliditet förstås för framtiden bestående förlust eller nedsättning av arbetsförmågan. Till grund för invaliditetsbedömningen läggs sådana av olycksfallet föranledda skador och symtom som kan objektivt fastställas. Bedömningen av invaliditetsgraden sker med hänsyn till den försäkrades vanliga arbete och annat arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans ålder, utbildning och tidigare verksamhet ("förvärvsmässig invaliditet").

Vid invaliditetsorsak som anges i tabellen nedan sker dock bedömningen enligt tabell ("tabellmässig invaliditet") dels om den förvärvs-

mässiga invaliditeten är lägre än 50 %, dels om den förvärvsmässiga invaliditeten är minst 50 % och den tabellmässiga invaliditeten är högre än den förvärvsmässiga.

Tabell 10 Olycksfallsförsäkringens invaliditetsgrader, %

Fullständig blindhet		100
Fullständig blindhet på ett öga		20
Förlust av ett öga		25
Fullständig dövhet		50
Fullständig dövhet på ett öra		10
Förlust av ett ben		65
Amputation på lärben		50-65
Amputation på underben		35-45
Förlust av en fot		35
Förlust av en stora		6
Förlust av annan tä		1
	I (bästa arm eller hand), %	II (andra arm eller hand), %
Förlust av en arm	75	65
Amputation på överarm	65-75	55-65
Amputation på underarm	60-65	50-55
Förlust av hand	60	50
tumme	25	20
pekfinger	12	10
långfinger	10	10
ringfinger	5	5
lillfinger	7	7

I avsnitt 6.1.3 behandlas invaliditetsbegreppet inom olycksfallsförsäkringen ytterligare.

Utöver den ersättning vid invaliditet, som bestäms efter invaliditetsgraden, utges ersättning för hjälpmedel och andra åtgärder med sammanlagt högst 10 000 kr för av bolaget på förhand godkända utgifter.

Ännu förekommer olika tillägg till invaliditetsersättningen vid högre invaliditetsgrader (hjälploshetstillägg, rehabiliteringstillägg). Avsikten är att de successivt skall avlösas av en möjlighet att, vid sidan av standardförsäkringen, teckna en försäkring som ger ersättning först fr.o.m. 50 % invaliditet. I grupp-försäkringen tillämpas en fast kombination av dessa försäkringar, där båda formerna har samma försäkrings-summa, vanligen 100 000 kr. Med denna kombination blir ersättningen vid 25 % invaliditet 25 000 kr, vid 50 % invaliditet 50 000 + 50 000 kr och vid 100 % invaliditet 100 000 + 100 000 kr.

Dagsersättning vid arbetsoförmåga är ett frivilligt moment. Rätt till dagsersättning föreligger om olycksfallsskadan förorsakar ett sjukdomstillstånd med arbetsoförmåga av minst 50 %. Förlust av arbetsförmågan medför rätt till hela försäkringsbeloppet för dagsersättning. Nedsättning av arbetsförmågan med minst 50 % medför rätt till en så stor del av detta belopp som svarar mot nedsättningen. Ersättning utgår efter viss karenstid så länge arbetsoförmågan varar, dock längst till dess rätt till invaliditetsersättning föreligger. Karenstiden utgör vanligen 3, 7, 14, 30

eller 90 dagar. De belopp som kan tecknas har varit anpassade till 93-procentsnivån (avsnitt 3.3.5). Bolagen har i detta avseende följt tabeller över högsta tillåtna försäkringsbelopp.

Ersättning ur olycksfallsförsäkring kan också utgå för *läkekostnader*, *tandskadekostnader* och *resekostnader*.

Rätt till *dödsfallsersättning* föreligger om olycksfallsskadan föranleder den försäkrades död inom tre år från olyckstillfället. Ersättningen utgår i form av engångsbelopp, varierande mellan 2 000 och 600 000 kr.

3.3.3 Sjukförsäkring

Ang. kort och lång försäkring se avsnitt 3.3.2.

Kort sjukförsäkring har numera begränsad spridning och är inte av intresse i förevarande sammanhang. Lång sjukförsäkring får däremot allt större betydelse som komplement till förmånerna från AFP och ATP samt ITP-förmåner. Försäkringsformen inriktas numera på att upp till lämplig kompensationsnivå (hittills 93 % av inkomstförlusten – jfr dock avsnitt 3.3.5) fylla ut grundförmånerna.

I första hand skall inkomstförlust kompenseras, men försäkringen kan även ge skydd för oundvikliga fasta kostnader under viss tid, vilket kan vara betydelsefullt t.ex. för rörelseidkare (advokater, arkitekter och liknande). Den kan också i vissa fall tecknas för person som inte har inkomster (t.ex. hemmafru, barn, studerande).

Lång sjukförsäkring gäller under lång tid, exempelvis till dess att den försäkrade fyller 60, 65 eller 67 år. I sin traditionella form har försäkringen såväl lång avtalstid som lång ersättningstid. Utvecklingen av den allmänna försäkringens förmåner och anställningsförmånerna har emellertid starkt försämrat betingelserna för lång sjukförsäkring. Den kan numera – med bibehållande av den långa ersättningstiden – endast tecknas med kort premiebindningstid, ej över 5 år.

Försäkringen tecknas antingen individuellt eller i grupp (som t.ex. AGS). Ersättning utbetalas med månadsbelopp efter en karenstid som kan variera mellan 14 dagar och 2 år. S.k. flytande karens innebär att ersättning inte utgår under den tid den försäkrade uppbär sjukpenning enligt AFL. Den kan då fungera på det sättet att ersättning lämnas från den tidpunkt då den försäkrade får förtidspension enligt AFL, s.k. ATP-karens.

Ersättningen utges vid såväl sjukdom som olycksfall (i och utom arbete). Förutsättningen är att den försäkrades arbetsförmåga är nedsatt med minst 50 % på grund av sjukdom eller olycksfall. Fullständig arbetsförmåga medför rätt till hela försäkringsbeloppet, nedsättning av arbetsförmågan med minst hälften till så stor del av försäkringsbeloppet som motsvarar nedsättningen. Till grund för bedömningen av arbetsförmågan läggs sådana symtom som kan objektivt fastställas.

Inom en del former av lång sjukförsäkring, t.ex. AGS, värdesäkras förmånerna inom en årlig 4-procentsram. När ersättning har utgått i 2 år höjs den om basbeloppet har stigit sedan ersättningsperiodens början. Höjningen är dock begränsad till 4 % per år.

3.3.4 Samordning, regress

Förmånerna på grund av liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring har oftast karaktär av **summaförsäkring**. Innebörden är att ersättningen utgår med ett på förhand bestämt belopp som inte är anpassat till den konkreta skadans omfattning. Detta har betydelse för förhållandet mellan ersättningen och utgående skadestånd, och därmed också för möjligheterna för försäkringsgivaren att utöva regressrätt. Eftersom försäkringen i princip inte avser ersättning för liden skada har det ansetts att den som uppstår försäkringsbeloppet inte är förhindrad att jämsides med sitt anspråk mot försäkringsgivaren göra gällande skadeståndskrav, i den mån skadeståndsbestämmelserna inte lägger hinder i vägen. Och försäkringsgivaren kan inte inträda i någons rätt till skadestånd och utöva regress (25 § andra st. FAL). Någon avräkning av försäkringsersättningen på skadeståndet skall inte heller ske.

Den skadelidande får med andra ord kumulera skadestånd och försäkringsersättning. Sett ur den skadeståndsskyldiges synvinkel innebär detta att han inte, som t.ex. i fråga om förmånerna från socialförsäkringen, har någon fördel av att försäkringsersättningen utgår. Att förmån från summaförsäkring ändå ibland kan inverka vid bestämmandet av skadestånd till efterlevande följer av att skadeståndet här skall fastställas efter behovsprövning.¹³ Eftersom 25 § FAL är dispositiv kan det i och för sig tänkas förbehåll om regress eller klausul i villkoren, varigenom skadeståndsanspråk överläts till försäkringsgivaren. Avräkning är då nödvändig (jfr NJA 1961 s. 215). Sådana föreskrifter torde i dag inte vara vanliga, men förekommer t.ex. inom AGS (avsnitt 3.2.3.4).

Om ersättning från liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring skall utgå med verkliga beloppet av skadan, vilket är fallet t.ex. med ersättning för sjukvårdskostnader och liknande, föreligger i själva verket skadeförsäkring, och regress kan utövas beträffande sådan förmån.

Att försäkringsväsendet på personskadeområdet huvudsakligen arbetar med summaförsäkringsformen kan förklaras av svårigheterna att vid personskada exakt uppskatta de ekonomiska förlusterna. Summaförsäkringen innebär en väsentlig förenkling av premieberäkning och skadereglering. Detta hindrar inte att man, när försäkringsbeloppen bestäms, tar hänsyn till de andra förmåner som kan vara att räkna med vid ett försäkringsfall. Som har visats i det föregående byggs förmånerna numera i stor utsträckning upp som komplement till det grundskydd som socialförsäkring och arbetsgivarförmåner ger. Särskilt påtaglig är denna utveckling när det gäller förmånerna från den långa sjukförsäkringen (se exempel i avsnitt 3.4), men också olycksfallsförsäkringen är i väsentlig utsträckning inriktad på att kompensera inkomstbortfall.¹⁴

Tekniskt sker anpassningen mellan summaförsäkring och grundförmånerna enligt en *nettometod* (fixerade summabelopp sedan grundför-

¹³ Om summaförsäkring se bl.a. SOU 1958:44 s. 21, NJA 1926 s. 324, 1961 s. 215 och Hellner Försäkringsgivarens regressrätt s. 23-42, SvJt 1967 s. 682 samt Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 160 ff.

¹⁴ Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 162.

månerna beaktats, som inom olycksfallsförsäkringen) eller enligt en *bruttometod* (avräkning av förmåner från socialförsäkringen, som gäller beträffande sjuk- och invalidpension enligt JTP-planen). En mellanform representerar den långa sjukförsäkringen, där dels beloppen bestäms med hänsyn till övriga förmåner och dels en rätt till nedsättning (eller genom återbäringssystemet snarare innehållande) av ersättningen finns. Dessutom finns särskilda regler – olika för kort och lång försäkring – avsedda att vid förändringar i inkomstsituationen efter försäkringens tecknande förhindra att alltför stor ersättning utgår.

3.3.5 Begränsningar i möjligheterna att uppnå kompletterande skydd utöver sjukpenningen

Såvitt angår löpande ersättning under arbetsoförmåga har frilieten att bestämma kompletterande försäkringsskydd hittills begränsats genom rekommendationer av försäkringsinspektionen, den senaste av år 1963. Den innebär att förmånerna från frivillig sjuk- och olycksfallsförsäkring skall så begränsas att de tillsammans med förmånerna från den allmänna försäkringen och eventuella förmåner på grund av kollektivavtal eller andra tjänsteförmåner kompenserar högst 93 % av den försäkrades förlorade inkomst efter skatt. Utan att några närmare undersökningar görs om denna gräns överskrids eller inte tillåts försäkringar med karenstid för smärre belopp, upp till 3 kr per dag skattefritt.

De självriskprinciper som kommer till uttryck i rekommendationen har numera delvis ändrats med sikte på det läge som uppstår när sjukpenningen enligt AFL fr.o.m. år 1974 blir skattepliktig. Statsmakterna har, när beslutet om den beskattade sjukpenningen fattades, angett sin syn på den samlade kompensationsnivå som kan accepteras från samhällsekonomiska och andra synpunkter (avsnitt 3.1.1.1 och prop. 1973:46 s. 104 f).

Av samhällsekonomiska skäl är det enligt de angivna grundsatserna motiverat med en viss självrisk för det sammanlagda ekonomiska skyddet vid sjukdom. Självriskan kommer till uttryck dels i en regel om karenstid, dels i en begränsning av det kompletterande skyddet efter karenstidens utgång.

Beträffande kompletterande sjukförmåner i *allmänhet* – genom sjuklön, kollektiv sjukförsäkring etc. – gäller sålunda följande. Sjukpenningen ger så hög kompensationsnivå som 90 % av den sjukpenninggrundande inkomsten (7,5 gånger basbeloppet – eller 60 000 kr, om basbeloppet är 8 000 kr). Det föreligger därför inte någon anledning att kompletterande sjukersättning skall utgå vid korttidssjukdom. Kompletterande ersättningar kan komma i fråga bara vid längre sjukdomsfall och medges därför efter en karenstid om 30 dagar. En riktning för kompensationsnivån skall i dessa fall vara att kompletteringsförmåner och sjukpenning inte tillsammans ger högre ersättning för inkomstbortfallet än omkring 95 %. Om kompletteringsförmånerna är skattefria måste hänsyn givetvis tas till detta. Av praktiska skäl tillåts emellertid även i fortsättningen schablonmässiga kompletteringsförmåner inom

3-kronorsramen (jfr ovan) om 30-dagarskarensen iakttas. Här åsyftas AGS-ersättningen och liknande förmåner.

De förordade riktlinjerna förutsätts bli beaktade av arbetsmarknadens parter vid införandet av nya sjuklöneförmåner. Utrymme bör emellertid finnas för avtal om kompletterande anordningar av AGS-typ. Utrymme finns självfallet också såvitt gäller skyddet för inkomst över den sjukpenninggrundande.

Vissa fall är emellertid undantagna. I sådana situationer där *ersättning utgår enligt gällande regler om skadestånd och därtill anslutande speciella försäkringsanordningar* har särskilda omständigheter ansetts motivera att det inte görs gällande någon självrisk. Här har följaktligen accepterats att kompletterande anordningar — t.ex. trygghetsförsäkringen — ger full kompensation utan att någon karenstid eller procentuell självrisk behöver iakttas. Vilken inverkan statsmakternas rekommendation i denna del kommer att få när det t.ex. gäller tjänstemännens sjuklöneförmåner är ännu ovisst.

3.4 Exempel på det totala skyddet genom andra förmåner vid personskada

Kommittén har nu beskrivit de olika förmåner som i personskadefallen kan komma i fråga vid sidan av skadeståndet. Vissa kategorier skadelidande har numera tillförsäkrats förmåner på en så hög nivå att utrymmet för skadestånd för inkomstförlust är mycket begränsat. Detta gäller huvuddelen av alla anställda i offentlig och enskild tjänst, i den mån deras arbetsinkomster håller sig inom de normala skikten ("ATP-taket" ligger vid 60 000 kr om basbeloppet är 8 000 kr). Det bör observeras att betydelsefulla delar av detta ekonomiska skydd, t.ex. det som uppnås genom AGS eller ITP, inte är knutet till förutsättningen att skadehändelsen inträffat i den skadelidandes tjänst. Så är däremot i princip fallet med t.ex. yrkesskadeförsäkringen.

Det marginella utrymme för skadeståndet som återstår i vissa typfall har kommittén valt att illustrera genom *fig. 1-4* nedan.

De är upprättade på grundval av den beskattade sjukpenning som gäller fr.o.m. år 1974. AGS-ersättningen är beräknad, inte efter nu gällande tabeller (avsnitt 3.2.3.2), utan efter det skattefria utrymme för tilläggsjukförsäkring — 3 kr — som har medgivits i prop. 1973:46 s. 104 (avsnitt 3.3.5). Som förut nämndes kan man anta att nuvarande AGS-ersättningar kommer att reduceras, bl.a. med hänsyn till den sålunda medgivna skattefriheten. Skattefriheten har inte beaktats vid åskadliggörandet av skadeståndsutrymmet — om så sker krymper utrymmet ytterligare.¹⁵

Utrymmet för skadestånd i figurerna är beräknat till vad som återstår sedan inte bara sjukpenning och annan ersättning enligt AFL avräknats utan också efter avräkning av förmåner av AGS- och ITP-typ. Nu gällande samordningsprinciper innebär emellertid att vissa ersättningsposter av detta slag får uppbäras vid sidan av skadeståndet (avsnitt 3.3.4 och 10.1).

¹⁵ Jfr NJA 1961 s. 215 samt avsnitt 14.1.3.

Kommittén föreslår att denna kumulationsrätt skall avskaffas (avsnitt 10.3.3). Figurerna illustrerar alltså läget om detta förslag genomförs. Om förslaget inte genomförs – och dagens principer alltså bibehålls – skall utrymmet för skadestånd i figurerna ökas med de delar som AGS- och ITP-ersättningarna täcker.

Om utrymmet för skadestånd för ekonomisk skada enligt vad som här illustreras har krympt i mycket hög grad i många praktiskt viktiga skadefall måste man hålla i minnet att någon motsvarande reduktion ännu inte har ägt rum när det gäller ideell skada. Den måste alltså fortfarande i sin helhet täckas skadeståndsvägen.

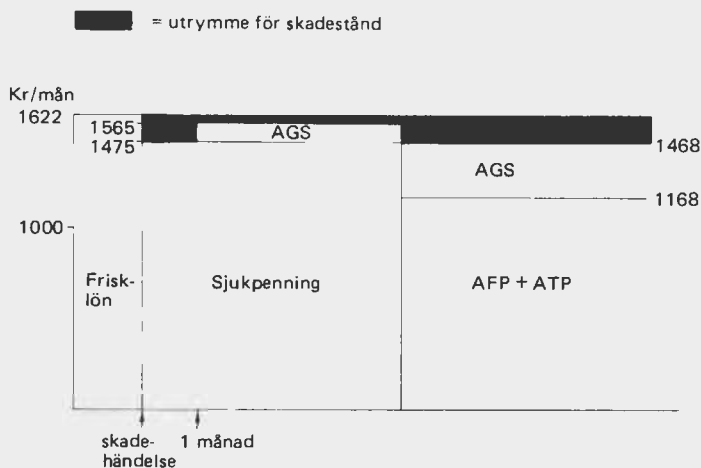

Fig. 1

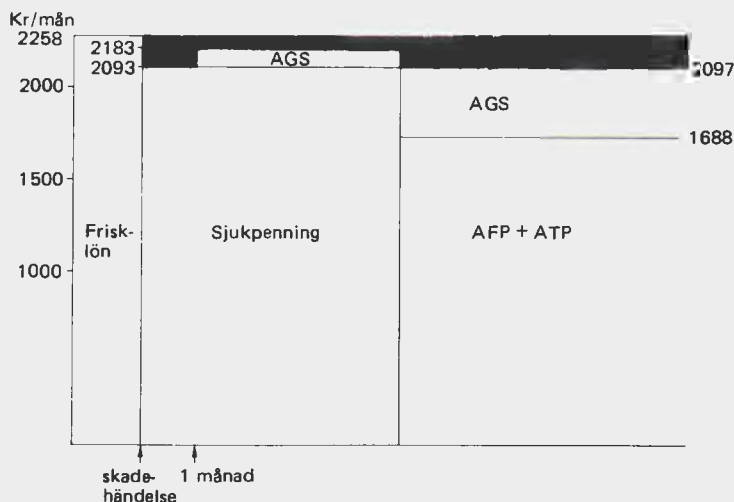

Fig. 2

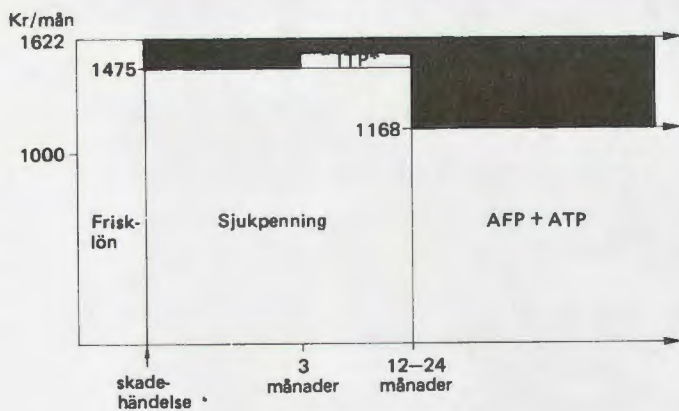

Fig. 3

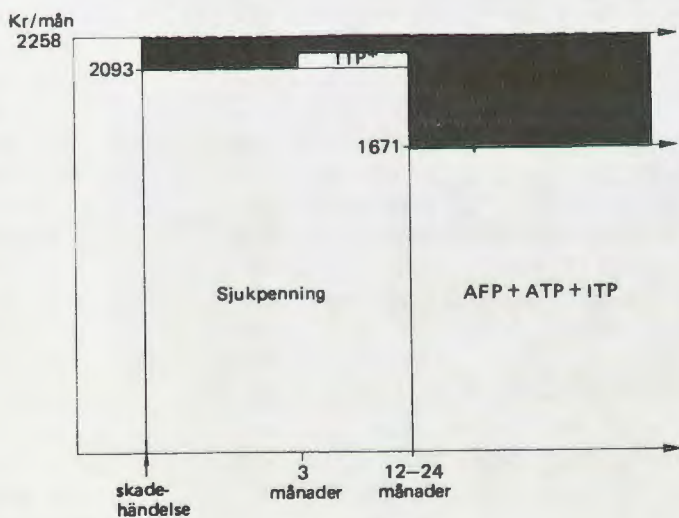

Fig. 4

* F.n. är inte klarlagt vilka kompletterande förmåner ovanpå sjukpenningen som blir aktuella för tjänstemän i enskild tjänst (avsnitt 3.2.3).

4.1 Allmänt om ersättningsposterna vid personskada

En åtminstone i Västeuropa allmänt accepterad grundsats synes vara att kostnader och inkomstförlust vid personskada skall ersättas fullt ut.

Liksom i Sverige har i *övriga nordiska länder* de viktigaste reglerna för bestämmande av skadestånd vid personskada utvecklats i rättstillämpningen. Lagstiftningen ger endast kortfattade bestämmelser.

Vad först angår ersättning för utgifter och kostnader gäller i Danmark, Finland och Norge i huvudsak samma regler som i Sverige. Det brukar inte sällan anges att endast "rimliga" eller "skäliga" utgifter ersätts. Inom denna ram får den skadelidande gottgörelse för sjukvårdskostnader av olika slag, resor och konvalescens samt proteser, peruker, löständer, särskilda klädespersedlar och hjälpmedel av olika slag. I Danmark ersätts framtida kostnader – t. ex. för förnyelse av protes eller ytterligare läkarbehandling – ibland med ett särskilt belopp, ibland som en förhöjning av invaliditetsersättningen. Samma förhållande gäller i Norge. Det finns exempel på att man där ger ett engångsbelopp som skall täcka framtida utgifter för nya proteser, reparation av dessa samt resor i samband härmed. Förnyelse och reparation av proteser o. d. ersätts i Finland i form av ett särskilt belopp.

Förlorad arbetsförtjänst ersätts i de tre länderna enligt regler som i huvudsak överensstämmer med de svenska. Detta innebär bl. a. att den skadelidande i princip skall tillerkännas full ersättning. I Danmark och Finland drar man gränsen mellan ersättning för förlorad arbetsförtjänst och invaliditetsersättning vid den tidpunkt då en stationär skada anses föreligga, dvs. då någon förbättring i den skadelidandes tillstånd inte omedelbart kan väntas. I norsk domstolspraxis dras gränsen däremot i

¹ Uppgifterna grundar sig huvudsakligen på McGregor: *Personal Injury and Death, International Encyclopedia of Comparative Law* XI:9 (1972) och Szöllösy *Invaliditätsschaden*. Andra källor har bl. a. varit Andersen *Skadeforvoldelse*, Jørgensen *Erstatning for Personskade*, Ogus: *The Law of Damages* (1973), Petersen: *Hvad er et menneske værd i penge?*, UfR 1969 s. 89 ff, Szöllösy: *Schadenersatz bei Invalidität und Versorgerschaden – Versuch und Möglichkeiten einer europäischen Rechtsangleichung*, NfT 1973 s. 65 ff, Vinding Kruse *Erstatningsretten samt oppgifter från övriga nordiska kommittéer*.

princip vid tidpunkten för den dom som avgör skadestandsfrågan. Ersättningsbeloppen utdöms — bl. a. av skatteskal — i skilda poster. Till grund för bestämningen av ersättning för förlorad arbetsförtjänst ("tabt arbejdsfortjeneste") läggs i Danmark den faktiska förlusten. Detsamma är förhållandet i Finland beträffande "utebliven arbejdsförtjänst". Antaganden om den skadelidandes förtjänst om skadan inte hade inträffat bestämmer skadeståndets storlek. I Norge gottgörs "tapt arbejdsfortjeneste" efter samma principer. Ersättningen är i alla tre länder skattepliktig. Däremot är skadestånd för framtida inkomstförlust skattefri i Danmark och Norge.

I alla de tre länderna gäller som i Sverige att särskilda regler tillämpas vid bestämmandet av ersättning för invaliditet. Dessa regler skall skildras närmare i avsnitt 4.2.

Ersättning för ideell skada utges i Danmark och Finland efter i huvudsak samma normer som i vårt eget land. Enligt § 15 stk. 1 i den danska ikraftträdelsesloven skall vid personskada "lidelse, ulempe, lyde og vansir" samt "forstyrrelse af stilling og forhold" kunna ersättas. "Lidelse" svarar nära mot sveda och värk. "Lyde og vansir" har visst släktskap med "lyte" i 5:2 SkL. "Ulempe" anses ibland ha närmast ekonomisk karaktär och representerar en mera obestämd kategori av behov som inte ersätts på annat sätt — t. ex. diverse framtida kostnader som skadan föranleder. "Forstyrrelse af stilling og forhold" hänför sig närmast till den skadelidandes miljö. Det kan sägas vara en ersättningspost mellan menersättning och invaliditetsersättning enligt svensk rätt. Gränserna mellan de olika posterna är flytande och oftast ersätts de — fransett "svie og smerte" — i kombination med varandra. Invaliditetserättning och sådan ideell ersättning som avser framtiden utdöms sålunda regelmässigt i ett belopp. I Finland gäller regler som till såväl benämningar som tillämpning nära överensstämmer med sina svenska motsvarigheter.

Den troligen viktigaste skiljelinjen går mellan norsk rätt och övriga länders rätt. I Norge har nämligen hittills ideell ersättning utgått endast i rena undantagsfall och då på grundval av § 19 st. 2 ikraftträdelsesloven. Av denna bestämmelse följer att sådan ersättning kan komma i fråga endast vid uppsåtliga och grovt oaktsamma handlingar. Fr. o. m. den 1 januari 1974 gäller emellertid enligt de nya bestämmelserna i loven om skadeserstatning (se Inledningen) vissa nya grundsatser. Menersättning skall kunna utgå till en skadelidande som har drabbats av bestående och betydande skada. Ersättningen bestäms med hänsyn till menets medicinska art och storlek samt inverkan på den skadelidandes levnadsbetingelser (avsnitt 13.1).

Enligt *engelsk* rätt skall vid personskada full ersättning utges för alla skadeföljder. Ersättningsposterna brukar indelas i "special damages" och "general damages". De förstnämnda omfattar i praktiken i första hand kostnader fram till tidpunkten för prövningen men också inkomstförlust, de sistnämnda övriga skadeföljder, framför allt den ideella skadan men oftast även framtida inkomstförlust. Det stationära invaliditetstillståndet har inte, som ofta i kontinental rätt, någon betydelse som skiljelinje mellan olika ersättningsposter. Sjukvårdskostnader samt kostnader för

resor, hemhjälp, proteser och hjälpmedel m. m. skall gottgöras, liksom inkomstförlust och ideell skada ("pain and suffering", "loss of expectation of life" och "loss of amenity"). All ersättning samlas i ett avrundat belopp. Detta får inte utgöra en summa av posterna eftersom dessa anses delvis täcka varandra och endast kan betraktas som hjälpmedel för att nå ett riktigt slutresultat. Som "punitive damages" kan skadeståndet fördubblas eller tredubblas.

I *fransk* rätt (Code Civil, Art. 1382 och 1383) härskar också principen om full ersättning för skadan. Karaktäristiskt är att den kroppsliga integriteten betraktas som en ekonomisk tillgång. Skadestandsreglernas främsta uppgift kan sägas vara att värna denna integritet. Detta kommer till synes bl. a. i att ideell skada ersätts i tämligen vidsträckt omfattning. Lagen anger inte närmare vilka olika skadeposter som kan ersättas. Enligt praxis indelas dessa emellertid i utgifter (sjukvårdskostnader, kostnader för särskild hjälp i hushållet etc.), inkomstförlust till följd av övergående eller bestående arbetsförmåga samt skador av närmast ideell natur ("pretium doloris", "préjudice esthétique", "perte d'agrément" och "préjudices moraux"). Code Civil gör ingen skillnad mellan ekonomisk och ideell skada, även om man i praxis skiljer på skada som kan mätas i pengar och annan skada. I regel fastställs ersättningen som ett kapitalbelopp. Undantagsvis kan emellertid livränta utgå för framtida inkomstförlust (avsnitt 4.2).

Också *västtysk* rätt (BGB §§ 249–251, 252, 253, 823, 842, 843, 845 och 847) innebär att en personskada skall ersättas i full omfattning. De ersättningsposter som förekommer avser bl. a. följande: sjukvårdskostnader och övriga kostnader för rehabilitering av den skadelidande, ökade levnads-kostnader till följd av skadan (framtida sjukvårdskostnader, särskilda kostnader för bostad och hjälp, förnyelse av protes etc.), nedsatt arbetsförmåga i förfluten tid och i framtiden, men ("Erschwerung des Fortkommens", varunder bl. a. ryms gottgörelse för konjunkturbetonade svårigheter att få nytt arbete) samt ideell skada, vartill räknas kroppsligt och själsligt lidande, inskränkning i möjligheterna att på olika sätt njuta av livet, minskade giftermålsutsikter m. m. Kapitalersättning är regel utom såvitt avser framtida nedsättning av arbetsförmågan och ökade levnadsomkostnader. Här skall skadeståndet, om inte särskilda skäl föreligger, utgå som periodiskt fastställd livränta. I praktiken synes emellertid även i dessa fall engångsbelopp vara vanliga, i vilken omfattning är dock omdiskuterat (avsnitt 8.1).

De poster som gottgörs vid personskada enligt *schweizisk* rätt (OR Art. 46, abs. 1) kan indelas i tre huvudgrupper: kostnader, arbetsförmåga samt besvär och nackdelar som skadan för med sig i fråga om den skadelidandes försörjningsmöjligheter ("Erschwerung des wirtschaftlichen Fortkommens"). Sistnämnda post avser närmast framtida men av ekonomisk och ideell natur. Till kostnaderna räknas bl. a. utgifter för sjukvård, annan vård och transporter samt ökade levnadsomkostnader av olika slag med anledning av skadan. Ersättningen utgår som kapital eller livränta. Den del som avser arbetsförmåga beräknas alltid särskilt.

I *österrikisk* rätt (ABGB §§ 1325 och 1326) gäller att ersättning utgår för sjukvårdskostnader, nedsatt arbetsförmåga, hinder i förvärvsförmågan

— som liksom i schweizisk rätt avser såväl ideell som ekonomisk skada — samt ökade levnadsomkostnader. Livränta är regel i fråga om nedsatt arbetsförmåga, men kapital kan liksom i västtysk rätt utgå om särskilda skäl föreligger. Hinder i förvärvsförmågan ("Verhinderung besseren Fortkommens") omfattar bl. a. särskilda ansträngningar som den skadelidande måste presteras för att trots skadan kunna försörja sig, snabbare förslitning på grund av skadan, risken att slås ut i konkurrens med andra om arbete etc. Ersättningen i denna del utges ibland som en "abstrakt ränta", dock bestämd på grundval av den skadelidandes personliga förhållanden.

4.2 Särskilt om skadestånd för framtida inkomstförlust

Beräkningen av den ersättning som skall utgå för inkomstförlust i framtiden bygger alltid på mer eller mindre osäkra faktorer, och några enhetliga principer för denna del av skadeståndsbestämningen tycks inte finnas i de utländska rättssystem som kommittén har studerat. Det torde kunna sägas att varje land har utvecklat sina egna regler. Förhållandena i Norden är belysande. Vart och ett av de nordiska länderna har regler som inte återfinns i de andra länderna. Bl. a. tar sig detta uttryck i att ersättningsnivån skiljer sig avsevärt mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige (avsnitt 4.3).

Vissa gemensamma grunddrag kan dock urskiljas i de västeuropeiska rättssystemen. Antingen bestäms ersättningen på så sätt att invaliditetsgraden appliceras på den skadelidandes inkomst före skadan. Den som drabbas av en skada som ger honom 25-procentig invaliditet och före skadan tjänat 40 000 kr per år får ett skadestånd som svarar mot 10 000 kr per år. Korrigeringar i ena eller andra riktningen kan givetvis förekomma med hänsyn till individuella omständigheter. Denna metod är den mest vanliga och förekommer i Civil Law-länderna, framför allt Frankrike och Italien. Inom Common Law-länderna är den vanliga metoden att skillnaden mellan inkomsterna före och efter skadan tillmäts avgörande betydelse. Den som har tjänat 40 000 kr per år före skadan men endast 20 000 kr per år efter skadan är i enlighet härmed berättigad till ett skadestånd om 20 000 kr per år. Korrigeringar förekommer givetvis också här.

I det följande behandlar kommittén översiktligt reglerna för bestämmande av invaliditetsersättning i några främmande länder av särskilt intresse.

Danmark

För att förstå de principer efter vilka invaliditetsersättning bestäms enligt dansk rätt måste man känna till hur den danska yrkesskadeförsäkringen (lov om forsikring mod følger af ulykkestilfælde) fungerar. Till ledning för skadeståndsbestämningen inhämtas nämligen nästan alltid en förklaring från "sikringsstyrelsen" (det organ som prövar yrkesskadeersättningen) om hur invaliditetsgraden skulle ha fastställts om skadan fallit

under yrkesskadeförsäkringen. Vidare finns ofta viss överensstämmelse mellan skadeståndet och yrkesskadeersättningen i motsvarande fall. Yrkesskadeersättningarna håller sig dock på en något högre nivå.

Till grund för beräkningen av ersättning vid invaliditet enligt yrkesskadestiftningen ligger dels den skadelidandes årslön, maximerad efter "löntalet", dvs. den genomsnittliga faktiska timförtjänsten för industriarbetare (1972 motsvarande 37 430 Dkr/år), samt invaliditetsgraden, som bestäms efter medicinska tabeller. Avvikelser från tabellerna kan dock förekomma om detta motiveras av förhållandena i det särskilda fallet.

Ersättningen beräknas först som livränta. Vid invaliditeter under 50 % omvandlas denna normalt till ett kapitalbelopp. Vid högre invaliditeter kan också sådan omvandling äga rum, men eljest utgår livräntan. Vid invaliditeter under 20 % sker omvandlingen från ränta till kapital efter en fast faktor som bl. a. bortser från den skadelidandes ålder. Upp till 15 % invaliditet är faktorn 7,5, vid 18 % 8,25 och vid 20 % 8,5. Vid invaliditeter över 20 % kapitaliseras den del av räntan som svarar mot 20 % invaliditet efter faktorn 8,5 och återstoden efter en livränteberäkning, som inte är fast utan differentierad efter ålder och invaliditetsgrad.

Följande uppställning anger för olika invaliditetsgrader den yrkesskadeersättning som utgår till en 35-årig man.

Invaliditetsgrad, %	Livränta	Kapitalersättning, kr
5		9 362
10		18 725
15		28 088
20		42 443
30		73 702
40		104 960
50	12 485	svarande mot 136 211
65	16 230	svarande mot 182 074
75	18 727	svarande mot 214 237
100	24 970	svarande mot 292 399

Säkringsstyrelsens förslag till invaliditetsgrad är, som den medicinska invaliditetsgraden i vårt land, i det stora hela en genomsnittsnorm, huvudsakligen byggande på medicinska kriterier. De danska domstolarna brukar därför vid skadeståndsprövningen känna sig fria att frångå invaliditetsgraden om denna med hänsyn till förhållandena i det individuella fallet inte uppfattas som en lämplig norm för den ekonomiska förlusten. Att inkomsten är oförändrad efter skadan hindrar dock inte att invaliditetsersättning utgår. Ersättningsbeloppet anses nämligen skola täcka inte bara den aktuella inkomstförlusten utan även en ökad risk för senare arbetsoförmåga, liksom i många fall den icke-ekonomiska skadan.

Att ofta yrkesskadeförsäkringens taxor – även de som gäller inkomstunderlaget – får tjäna till vägledning vid skadeståndsprövningen innebär bl. a. en viss standardisering av ersättningsnivån, som gett upphov till diskussionen om "borgerlig jaevnmaal" i Danmark (avsnitt 11.1). Vidare får den skadelidandes tillvänjning vid sin skada stor betydelse. I invaliditetsgrader upp till 20 % innebär nämligen yrkesskadeförsäkringens kapitalfaktorer att skadeståndet kommer att motsvara 5 à 6 gånger den årliga förlusten. Även hos en 100-procentig invalid förutsätts viss tillvänjning

genom regeln om fast kapitaliseringsfaktor för den del av invaliditeten som ligger under 20 %.

Domstolarna frångår emellertid taxorna när det är motiverat av förhållandena i det enskilda fallet.² De har också förbehållit sig frihet att bestämma skadeståndsnivån utan hänsyn till yrkesskadeförsäkringen.

Till skillnad från vad som gäller inom yrkesskadeförsäkringen utgår skadeståndet i invaliditetsfallen alltid som engångsbelopp. Omprövning av detta belopp är inte möjlig.

Ersättningsnivån har under senare år varit stigande. Som en grov genomsnittsregel kan man enligt den danska kommittén säga att ersättningen motsvarar invaliditetsgraden gånger 1 000–1 500 Dkr, alltefter den skadelidandes ålder och inkomstförhållanden. Se vidare avsnitt 4.3 nedan.

Finland

Sättet att bestämma invaliditetsersättning i Finland överensstämmer i åtskilliga avseenden med de nu tillämpade svenska reglerna. Man följer i stor utsträckning de medicinska invaliditetstabellerna, men alla individuella omständigheter beaktas. Osäkerheten vid bedömandet av framtida inkomstminskning anses ofta motivera att ersättning enligt tabellinvaliditeten döms ut. Om den skadelidande ännu inte har kommit upp i sådan ålder att han har förvärvsarbete är den schematiska bedömningen särskilt påtaglig.

Vid prövning av ersättning enligt trafikförsäkringslagen är man mindre bunden av den medicinska värderingen eftersom denna lag anger att "gottgörelse för minskning i inkomst eller uppehälle" skall utgå (6 § 2 mom.). Även inom trafikförsäkringen har man emellertid tabeller med olika procenttal för olika svåra skador. Också här blir följaktligen den medicinska bedömningen ofta utslagsgivande.

Den skadelidande anses ha en plikt att efter egen förmåga minska skadeföljderna så mycket som möjligt. Stor vikt fäster man vid hans omskolning till annan sysselsättning om han inte kan fortsätta i sitt tidigare yrke. Skillnaden mellan den skadelidandes inkomst om olyckshändelsen inte hade inträffat och den faktiska inkomsten tjänstgör liksom i Sverige som måttstock för den ekonomiska förlusten.

Ersättningen bestäms oftast som livränta, men engångsbelopp förekommer i lägre invaliditetsgrader. Om skadeföljderna inte kan överblickas helt vid tiden för prövningen brukar den skadelidande tillåtas att senare framställa de ytterligare yrkanden som föranleds av skadehändelsen. Det förekommer också att den skadeståndsskyldige medges rätt att yrka nedsättning av utdömd livränta, t. ex. om den skadelidandes arbetsförmåga skulle förbättras (HD 1947 II 56).

Ersättning för invaliditet tycks inte utdömas om inte inkomstförlust kan påvisas. Motsvarighet till besvärslivräntorna i Sverige (avsnitt 1.3.3.2) anses inte förekomma. Det är dock inte uteslutet att domstolarna ibland i

² Vinding Kruse Erstatningsretten s. 453.

menersättningen väger in också den ekonomiska risk som en allvarigare kroppsskada kan utgöra.

Norge

I Norge gäller som nämnts nya personskaderegler fr. o. m. år 1974. Underlaget för reformen utgör den norska kommitténs betänkande, och beträffande de nya reglernas lydelse kan hänvisas till avsnitt 13 och *bilaga 7*.

I korthet kan rättsläget i Norge efter reformen karaktäriseras på följande sätt såvitt gäller skadestånd för invaliditet.

Invaliditetsbedömningen skall som i praxis under åren närmast före reformen bygga på ett förvärvsmässigt invaliditetsbegrepp. Nu har detta begrepp klart bestämts i lagen. Den skadelidandes möjligheter att skaffa sig inkomst trots skadan skall bedömas med hänsyn till sådant arbete som med rimlighet kan väntas av honom mot bakgrund av hans krafter och färdigheter, utbildning, praktiska verksamhet, ålder och möjligheter till omskolning.

Vilken betydelse den medicinska invaliditetsvärderingen kommer att få i den nya ordningen är ännu ovisst. Den medicinska invaliditetsgraden har hittills på sin höjd tillmätts vägledande betydelse (Rt 1959 s. 109). Vid osäkra förhållanden – t. ex. när det gäller barn eller ungdom utan yrkesutbildning – har den dock kunnat få större inflytande. De medicinska tabellerna har emellertid förmodligen definitivt ställts åt sidan av Høyesterett.³ Om de medicinska tabellerna följs utan att inkomstförlust föreligger anser man att skadeståndet kan få karaktär av "kamouflerad" menersättning. Nu har som nämnts särskild menersättning införts i Norge (avsnitt 4.1).

Hittills har invaliditetsersättningen regelmässigt bestämts som engångsbelopp. Enligt de nya reglerna skall skadeståndet fastställas som engångsbelopp eller, om särskilda skäl föreligger, helt eller delvis som livränta. Bestämmelsen har dispositiv karaktär, och parterna kan alltså fritt överenskomma om ersättningens form. Den norska kommittén räknar för sin del med att valet också efter reformen i stort sett kommer att bli engångsbelopp, detta med hänsyn till att man i Norge ännu inte har löst frågan om värdesäkring av periodiskt utgående ersättning.⁴

Angående ersättningsnivån se avsnitt 4.3 nedan.

England

I engelsk rätt existerar inte något enhetligt invaliditetsbegrepp. Ersättningen prövas och avgörs med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. Som nämndes inledningsvis kan det uppfattas som karaktäristiskt för Common Law-länderna att inkomstförhållandena före och efter skadan tillmätts stor vikt.

³ Jfr Andersen Skadeforvoldelse s. 417.

⁴ Norska betänkandet s. 41 – jfr Ot. prp. nr. 4 s. 19.

I huvudsak tycks två olika metoder att bestämma skadeståndet dominera i rättstillämpningen.

Den ena, "matematiska" metoden som är den traditionella och mest vanliga, innebär i korthet att den skadelidandes beräknade årliga nettoförlust multipliceras med det antal år under vilka förlusten beräknas vara. Sistnämnda faktor reduceras dock först med hänsyn till dels oförutsedda händelser som kan komma att förbättra den skadelidandes situation och dels fördelen att få skadeståndet i form av ett engångsbelopp. Vanligt är att man kommer fram till en faktor som ligger omkring talen 12–14.

Följande exempel bygger på ett fall från år 1972, Mitchell v. Mulholland.⁵ En 32-årig ingenjör invalidiseras helt vid en olycka.

Årsinkomst vid tiden för skadan	(pund) 1 211
Höjning med hänsyn till väntad befordran	1 325
Beräknad återstående livslängd (den skadelidande har fyllt 36 år vid den slutliga prövningen)	29
Reduktion av återstående livslängd med hänsyn till "oförutsedda händelser" (contingencies) och till fördelen av att få skadeståndet i form av engångsbelopp	15
Faktor	14
Skadestånd för framtida inkomstförlust $1\ 325 \times 14$	18 550

Den andra metoden, den "aktuariella", bygger på en kapitalisering av årsförlusten med ledning av tabeller där ålder, kön, "dåligt eller bra liv", avkastning på erhållet kapital m. m. har beaktats. Denna metod förekommer inte så mycket i praktiken men har rekommenderats av Law Commission som nyligen lagt fram förslag till reform av personskadereglerna.⁶

Invaliditetsersättningen fastställs som ett engångsbelopp, inkluderande övriga ersättningsposter (avsnitt 4.1). Under senare år har det förts en livlig diskussion om man skall införa en möjlighet för domstolarna att utdöma livränta. Law Commission, som övervägt frågan, har dock stannat för att nuvarande system bör bibehållas.⁷

Frankrike

Inte heller i fransk lagstiftning finns det några närmare regler för uppskattning av invaliditet. Som invaliditet ("incapacité permanente") räknas en bestående reduktion av en människas fysiska, psykosensoriska eller intellektuella kapacitet. Ersättning skall utgå även om denna reduktion inte har någon som helst inverkan på den skadelidandes förvärvsförmåga.

⁵ Se Ogas a.a. s. 188 ff.

⁶ The Law Commission (LAW COM. No. 56), Report on Personal Injury Litigation – Assessment of Damages (1973), s. 59–63.

⁷ a.a. s. 9–10. Tidigare har en kommitté under ordförandeskap av Lord Justice Winn, Committee on Personal Injuries Litigation, i ett betänkande i juli 1968 (Cmnd 3691) för sin del tillbakavisat tanken på att introducera ett livräntesystem i England, framför allt med hänsyn till de ekonomiska och medicinska komplikationer som ett omprövningssystem antas föra med sig. Se betänkandet s. 106.

Till grund för bedömningen läggs läkarutlåtande, som anger en viss invaliditetsgrad. Ledning för bestämmandet av denna grad ger officiella och privata invaliditetstabeller. Läkaren skall också ta hänsyn till skadelidandes individuella förhållanden (ålder, yrke, rehabilitering, utbildning etc.). Domstolen är emellertid inte bunden av utlåtandet. I vissa frågor följs detta regelmässigt, t. ex. beträffande det bestående hinder som skadan för med sig i det dagliga arbetet, den extra anspänning som den skadelidande behöver presteras för att klara en uppgift, skadans inverkan på den skadelidandes sociala ställning etc. Domstolen gör däremot en egen bedömning av bl. a. arbetsmarknadsförhållanden, den skadelidandes minskade befordringsmöjligheter, inskränkningar i möjligheterna att välja yrke (när det gäller ung skadelidande) samt omskolning. Den verkliga inkomsten jämförs med den hypotetiskt beräknade inkomst som den skadelidande hade kunnat räkna med om skadan inte inträffat.

I fransk praxis har utvecklats ett nu mycket använt poäng-system (calculé au point), som bygger på tidigare avgöranden i likartade fall. Varje invaliditetsprocent ges ett visst enhetsvärde. Om detta värde för en viss skada erfarenhetsmässigt uppskattas till 1 000 franc och invaliditetsgraden uppgår till 50 % skall ersättningen utgöra 50 000 franc. I viss utsträckning tar man hänsyn till den skadelidandes ålder. Ju yngre han är desto högre blir enhetsvärdet.

Följande är en sammanställning av enhetsvärden som bygger på 398 domstolsavgöranden under år 1968.⁸ Värdena sträcker sig från 300 franc (medicinsk invaliditetsgrad 2 %, sjuksköterska 51 år, ersättning 600 franc) till 4 000 franc (invaliditetsgrad 30 %, direktör 28 år, ersättning 120 000 franc, och invaliditetsgrad 50 %, student 20 år, ersättning 200 000 franc). En skolflicka, 8 år gammal med en invaliditetsgrad om 90 % – amputation av båda benen – fick 300 000 franc, vilket ger ett enhetsvärde om 3 333 franc. För en direktör, 66 år gammal, tillämpades enhetsvärdet 1 050 franc, vilket med invaliditetsgraden 85 % innebar en ersättning om 90 000 franc.

Ersättningen fastställs endast undantagsvis som livränta, i normala fall som kapital, vilket då också får omfatta de andra ersättningsposterna. Livränta kan bestämmas att utgå med hänsyn till den skadelidandes faktiska förvärvsförmåga, på så sätt att den innehålls så snart förvärvsförmågan under livräntans löptid överstiger viss nivå.⁹

Vissa möjligheter till omprövning finns om förbehåll härom har medgivits. Det är dock vanligt att domstolen anger en tidsfrist inom vilken omprövning måste påkallas av parterna. Omprövning i sådana fall då ersättningen har bestämts i form av ett engångsbelopp anses inte vara möjlig.

Schweiz

I schweizisk rätt gäller principen om konkret skadevärdering. Endast rent förvärvsmässiga konsekvenser av skadan, bedömda på grundval av omständigheterna i det enskilda fallet, inverkar på frågan om invaliditetser-

⁸ Le Roy: L'évaluation du prejudice corporel, 5 uppl. s. 56.

⁹ McGregor a.a. s. 32.

sättning skall utgå eller inte. De rent psykiska följderna av skadan gottgörs genom ideell ersättning.

Om skadans anatomisk-funktionella inverkan uttalar sig läkare, som särskilt skall beakta skadans inverkan på den skadelidandes förmåga att utöva tidigare yrke. Vid denna bedömning förekommer viss standardisering med hänsyn till tidigare erfarenheter, t. ex. i form av hänvisning till medicinska tabeller. Domstolen gör sedan, utan att vara bunden av det medicinska utlåtandet, ensam värderingen av skadans förvärvsmässiga konsekvenser. Härvid tas hänsyn till den skadelidandes personliga förhållanden samt till tillvänjning, rehabilitering etc.

Den viktigaste omständigheten är dock inkomstförhållandena före och efter skadetillfället. Nedsättningen i förvärvsförmågan anges i ett procenttal. De svårigheter som skadan för med sig bl. a. i arbetslivet kan den skadelidande få ersättning för under en särskild post, "Erschwerung des wirtschaftlichen Fortkommens".

Ersättningen fastställs som ränta eller engångsbelopp. Sistnämnda form är den vanliga. Förbehåll om omprövning kan, oavsett ersättningens form, göras om skadeföljderna inte kan bedömas tillräckligt säkert då ersättningen fastställs. Omprövning kan ske inom två år om väsentlig förändring har inträtt i de förhållanden som legat till grund för första avgörandet. Möjligheterna till omprövning utnyttjas i praktiken ytterst sällan.¹⁰

Västtyskland

I västtysk rättstillämpning sker en konkret uppskattning av invaliditeten med hänsyn till det faktiska eller förväntade inkomstbortfallet. I läkarutlåtande fastställs den skadelidandes tillstånd från medicinsk synpunkt. Hänsyn skall tas till skadans inverkan inte bara på hans möjligheter att fortsätta i sitt tidigare yrke utan också på möjligheterna i andra sysselsättningar.

Domstolen prövar självständigt skadans förvärvsmässiga följder. Även om den skadelidande har kvar viss arbetsförmåga kan han tillerkännas full ersättning om lämpligt arbete inte kan beredas honom. I den skadelidandes skyldighet att själv begränsa skadeföljderna ligger dock bl. a. att han kan vara skyldig att underkasta sig omskolning.

Den kanske viktigaste bedömningsgrunden är den skadelidandes inkomstförhållanden. Liksom i de andra länderna gör man en jämförelse mellan hypotetisk inkomst om skadan inte inträffat och inkomst som han faktiskt kan räkna med. Fortsätter han med oförändrad inkomst i sitt tidigare arbete föreligger ingen ersättningsgill skada, och detta även om arbetsgivaren behåller honom bara för att dra försorg om hans fortsatta utkomst.

Skadeståndet kan bestämmas som livränta eller kapital (jfr avsnitt 4.1 och 8.1). Om livränta har fastställts kan på talan av den skadelidande omprövning äga rum vid väsentligt ändrade förhållanden. Någon tidsgräns härför existerar inte.

¹⁰ Szöllösy Invaliditätsschaden s. 98.

Österrike

Också i Österrike härskar ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp. Det som skall ersättas är den inskränkning i den framtida förvärvsförmågan som skadan har fört med sig. I det läkarutlåtande som ligger till grund för domstolens bedömning anges visserligen en medicinsk invaliditetsgrad, men den binder inte domstolen. Hänsyn tas till alla förhållanden i det särskilda fallet – inkomst före och efter skadan, utebliven befordran etc. Liksom i Västtyskland krävs av den skadelidande att han underkastar sig omskolning eller på annat sätt bidrar till att skadeverkningarna reduceras. Under posten "Verhinderung besseren Fortkommens" ryms kompensation (ofta i form av livränta) för åtskilliga av de följder som hos oss ersätts som nedsatt arbetsförmåga – snabbare förslitning, ökad risk att slås ut vid konkurrens om arbete etc.

Ersättning för nedsatt arbetsförmåga utges som regel i form av livränta. Kapitalersättning kan inte omprövas, däremot livränta i såväl höjande som sänkande riktning.

4.3 Ersättningsnivån i invaliditetsfall

Jämförelser mellan ersättningarnas storlek i olika länder är erfarenhetsmässigt mycket svåra att göra beroende framför allt på olikheter i det skydd vid sidan av skadeståndet (socialförsäkring etc.) som står den skadelidande till buds. Det kan emellertid vara av visst intresse att ta del av exempel på ersättningsbelopp i några olika länder och jämföra dem med de summor som vi hittills har kommit upp till i Sverige (avsnitt 1.3.3.2 och *bilaga 2*).¹¹ Av särskilt intresse är jämförelsen med övriga nordiska länder eftersom utredningsarbetet bl. a. syftar till ökad nordisk rättslikhet.

I *Danmark* räknar man som en grov genomsnittsregel att skadeståndet svarar mot invaliditetsgraden gånger 1 000–1 500 Dkr (avsnitt 4.1). Maximnivån för engångsbeloppen vid invaliditet torde ligga vid ca 125 000 Dkr. Skadeståndet bestämdes till detta belopp för en 20-åring som studerade till lärare men invalidiserats till 100 % (UfR 1970 s. 216), en 24-årig maskinarbetare som likaledes invalidiserats till 100 % (UfR 1972 s. 82) och en 60-årig arbetare med 100 % invaliditet (UfR 1973 s. 550). En 11-årig pojke som invalidiserats till 75 % gottgjordes med 90 000 Dkr (UfR 1970 s. 680). 40 000 kr utgick dels till en 31-årig elektriker som invalidiserats till 30 % (UfR 1969 s. 710) och dels till en 59-årig läkare med 25-procentig invaliditet (UfR 1970 s. 648). Beloppen är vad som utgår vid sidan av ersättning från socialförsäkringen och andra förmåner.

De *finska* skadestandsreglerna överensstämmer i stort med våra egna, och några större skillnader när det gäller ersättningsnivån torde inte föreligga.

Också i *Norge* har de högsta ersättningarna numera nått tämligen höga tal. Ett skadestånd på 500 000 Nkr skulle ha kunnat komma i fråga i ett

¹¹ Se Szöllösy i NfT 1973 s. 65 ff med vissa typexempel där skadeståndet räknats fram enligt bestämmelserna i åtta europeiska länder.

av en lagmansrätt behandlat fall år 1970 om inte medvållande hade förelegat och inte samordningsförmåner inverkat på beräkningen. Målet rörde en 35-årig lärarinna som invaliderats till 100 %. Totala förlusten beräknades efter skadestandsreglerna till 600 000 Nkr. Högsta belopp ligger eljest vid 350 000 Nkr (7-årig pojke, 100-procentigt invaliderad) men medvållande ledde till att ersättningen reducerades till 240 000 Nkr.¹² Inkomstunderlaget 706 000 Nkr har förekommit i en lagmansrättsdom under år 1973.

I *England* torde maximal ersättning ligga något över 50 000 pund. En högsta nivå motsvarande ca en halv milj. kr eller något däröver har man nått till i *Schweiz* och *Västtyskland*. Högre belopp har varit aktuella i *Frankrike* där det förekommit ersättningar som överstigit 1 milj. franc.

Höga ersättningsbelopp utanför Europa förekommer i *USA*, där skadestånden i invaliditetsfall ibland når upp till 1,5 milj. dollar.¹³ Det torde dock vara mera undantagsvis och beroende på särskilda omständigheter som så höga belopp utdöms. Ersättningar på 150 000 à 200 000 dollar torde annars representera normal nivå i *USA*.¹⁴

4.4 Skadestånd till efterlevande

Efterlevandes rätt till skadestånd för förlust av försörjare är allmänt erkänd även i andra länder. Ersättningsrätten bygger antingen på familjerättslig underhållsplikt eller på det förhållandet att underhåll faktiskt utgavs av den avlidne vid tiden för dödsfallet.

De *nordiska länderna* följer på denna punkt inte enhetliga principer. I Danmark kan skadestånd krävas av den som genom dödsfallet har förlorat en försörjare (§ 15 stk. 3 i ikrafttrædelsesloven). Någon rättslig försörjningsplikt för den avlidne behöver inte ha förelegat. Det avgörande är i stället om han rent faktiskt har försörjt den efterlevande vid tiden för dödsfallet. Om faktisk försörjning inte har förekommit räcker det inte för skadeståndsrätt att rättslig försörjningsplikt har förelegat. Också i Norge förutsätts att faktisk försörjning har förekommit. Man kan emellertid också ta hänsyn till ett försörjarförhållande som inte var aktuellt vid dödsfallet men kunde påräknas i en nära framtid. Enligt de nya personskadestämmelserna i loven om skadeserstatning kan yrkande om skadestånd framställas av den som den avlidne vid dödsfallet helt eller delvis försörjde (§ 3-4; se avsnitt 13.2).

I Finland överensstämmer lagen däremot i stort med vår egen, dvs. den förutsätter legal försörjningsplikt (9:3 strafflagen). Lagen är dock mera restriktiv, i det att enligt ordalydelsen endast änka och barn kan få ersättning för mistat underhåll. Föräldrar torde inte som hos oss ha skadeståndsrätt (HD 1965 II 94).

Skadeståndets storlek påverkas i Danmark av den avlidnes förtjänstmöjligheter, ålder och framtidsutsikter. Också den efterlevandes ekonomiska ställning beaktas. Man tar inte bara hänsyn till arbetsinkomst utan

¹² Norska betänkandet s. 34 f.

¹³ McGregor a.a. s. 68.

¹⁴ Jørgensen Erstatning for Personskade s. 76 f och Hellner i SvJt 1967 s. 690.

också till förmögenhet. Ersättningen fastställs normalt som kapitalbelopp. § 15 stk. 3 i ikrafttrædelsesloven öppnar också möjlighet till livränteersättning, men den möjligheten utnyttjas mycket sällan. Den nya norska lagen innebär att man vid skadestandsprövningen skall beakta försörjningens omfattning i den avlidnes livstid och den efterlevandes möjligheter att själv bidra till sin försörjning. Ersättningen skall bestämmas som engångsbelopp eller, om särskilda skäl föreligger, till livränta (avsnitt 4.2). I Finland är skadestandsrätten begränsad till vad som svarar mot "nödigt underhåll". Stadgandet torde tolkas efter sin bokstav (HD 1955 II 19, där en änka nekades ersättning eftersom hon inte bedömdes sakna nödigt underhåll).

I *övriga västeuropeiska länder* förekommer antingen regler som bygger på faktisk försörjning (Frankrike, Schweiz) eller på förutsättningen att den avlidne i sin livstid varit rättsligt förpliktad att försörja den efterlevande (Västtyskland, Österrike). En tredje modell representeras av Common Law-länderna, där man oftast har valt att räkna upp de personer som är berättigade att kräva skadestånd. I England innehåller sålunda Fatal Accidents Act 1846 to 1959, som reglerar efterlevandes skadestandsrätt, en sådan uppräknig.

I allmänhet gäller att det underhåll som har gått förlorat genom dödsfallet skall ersättas. Metoderna för beräkningen av skadeståndets storlek varierar. I England används ofta en "matematisk" metod av samma konstruktion som i invaliditetsfallen (avsnitt 4.2). Man beräknar först den avlidnes inkomstförhållanden som dessa skulle ha gestaltat sig om han hade fått leva vidare. Det belopp man efter vissa justeringar kommer fram till multipliceras sedan med en faktor, uttryckande det antal år som man kunnat räkna med att underhållssituationen hade bestått. Viss reduktion görs i denna faktor med hänsyn till fördelen att få skadeståndet i form av engångsbelopp. Under senare år har faktorn sällan överskridit 16, även i sådana fall då den avlidnes återstående levnadsår hade kunnat överskrida 35.¹⁵

I *Frankrike* används en konkret metod när skadestånd för mistat underhåll räknas ut. Man beräknar den avlidnes inkomst och reducerar beloppet med den del som han själv förbrukade. För en änka brukar skadeståndet beräknas till 40 à 50 % av mannens nettoinkomst, för ett barn 15 %.

I *Västtyskland* bestäms skadeståndet till det belopp som man antar att den avlidne hade utgivit i underhåll om dödsfallet inte inträffat. Ersättningen fastställs som livränta, och livräntans längd avgörs med beaktande av bl. a. den avlidnes ålder.

Det bör anmärkas att i åtskilliga länder också ideell skada vid dödsfall ersätts. I *Danmark* kan krävas ersättning för "forstyrrelse eller ødelæggelse af stilling og forhold" (§ 15 stk. 3 i ikrafttrædelsesloven). Det är omdiskuterat vad ersättningsposten avser, men under alla omständigheter skall den inte gottgöra sorgen efter den avlidne. I viss omfattning anses den täcka också ekonomisk skada (flyttningskostnader, utgifter till extra hushjälp etc.).

¹⁵ Ogus a.a. s. 271.

I andra rättssystem, t. ex. det franska, förekommer ersättning som mera direkt avser den inverkan på de efterlevandes känslor som dödsfallet fört med sig. Det kan anmärkas att den norska loven om skadeserstatning i § 3–5 innehåller en bestämmelse om ”oppreisning” till efterlevande om dödsfallet har vållats uppsåtligen eller av grov oaktsamhet.

4.5 Passiv identifikation

Har den avlidne medverkat till den händelse som föranlett dödsfallet gäller enligt *dansk* rätt att skadeståndet sätts ned i samma omfattning som det skulle ha satts ned om den avlidne själv hade krävt ersättning. Bestämmelsen i § 3–8 i den *norska* loven om skadeserstatning skall enligt uttalanden i propositionen användas på samma sätt vare sig det gäller ersättning till den skadelidande själv eller till efterlevande.¹⁶ Också i *Finland* tillämpas konsekvent passiv identifikation när den avlidne själv helt eller delvis har varit skyldig till olycksfallet (HD 1965 II 74).

I de andra länder vilkas rättssystem kommittén har undersökt erkänns likaså att skadeståndet bör påverkas av den avlidnes medvållande.¹⁷

4.6 Ersättningsnivån i efterlevandefallen

Högsta ersättningsbeloppen i *Danmark* ligger vid 100 000 Dkr (38-årig änka efter en 40-årig skrothandlare). I samma mål (UfR 1971 s. 817) tillerkändes en 16-årig son 7 000 Dkr och en 12-årig dotter 16 000 Dkr. Samma belopp, 100 000 Dkr, utgick i UfR 1972 s. 352 till en 42-årig änka efter en 50-årig förman. Högsta ersättningsbeloppen till änklings har hållit sig vid 30 000 Dkr (UfR 1969 s. 859). Internationellt sett tycks också på efterlevandeområdet de *danska* ersättningarna ligga bland de allra lägsta.

I *Norge* representeras de högsta ersättningarna av ett fall där en 29-årig änka och hennes 3-åriga barn tillhoppa tillerkändes 140 000 Nkr (Rt 1967 s. 735).

Finland har en ersättningsnivå som, med hänsyn till den mera restriktiva regleringen i 9:3 strafflagen, kan sägas ligga något under den svenska.

En analys av övriga utlandet ger vid handen att efterlevandeersättningarna ofta är lägre än invaliditetsersättningarna. Det har beräknats att nivån på efterlevandeersättningarna genomsnittligt ligger vid 2/3 av motsvarande invaliditetsersättningar. I *USA* förekommer de högsta ersättningsbeloppen, upp emot en halv milj. dollar. *England* representerar ett mellanläge. Högsta ersättning där lär hittills vara 33 000 pund.¹⁸

¹⁶ Ot. prp. nr. 4 s. 42.

¹⁷ McGregor a.a. s. 87.

¹⁸ McGregor a.a. s. 115.

Förluster på grund av personskada täcks i dag på flera olika sätt. Samhället har genom socialförsäkringen byggt upp ett grundläggande ekonomiskt skydd för alla medborgare vid sjukdom och olycksfall. Den som är arbetstagare kan dessutom ofta räkna med olika anställningsförmåner, t.ex. sjuklön. Kompletterande skydd ger i många fall enskilda och kollektiva ersättningsanordningar av olika slag, t.ex. olycksfallsförsäkring.

Om den skadelidande befinner sig i den situationen att ersättning för skadan skall utgå enligt skadestandsreglerna förbättras hans ställning ytterligare. Dessa regler innebär nämligen i princip att han garanteras full täckning för sina kostnader och förluster. Dessutom tillgodoses hans intresse att få ersättning för de icke-ekonomiska skadeföljderna — sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men.

Skadestånd utgår om någon är ansvarig för skadan på grund av de allmänna reglerna i SkL eller på grund av specialregler i särskild lagstiftning, såsom bilansvarighetslagen, eller i vissa fall på grund av oskriven rätt. Det börjar nu också bli vanligt att ersättning, bestämd enligt skadestandsreglerna, utgår med anledning av särskilt åtagande. Så är fallet med trygghetsförsäkringen och liknande ersättningssystem (avsnitt 2). Avsikten med dessa har just varit att tillförsäkra vissa skadelidande den höga ersättningsstandard som skadestandsreglerna innebär.

När man bedömer skadeståndets funktion i samhället måste man hålla i minnet att det knappast fanns några andra ersättningskällor vid den tid då de nuvarande bestämmelserna om ersättning vid personskada tillkom. Skadeståndet hade därför primär betydelse som skydd mot de ekonomiska följderna av en personskada. Men med framväxten av alla andra skyddsanordningar har denna funktion hos skadeståndet minskats högst betydligt. Ju mer dessa anordningar växer, desto mindre utrymme får skadeståndet, eftersom detta i stor utsträckning påverkas av vad som utgår från annat håll. Från att ha varit en garanti för de grundläggande försörjningsbehoven efter en personskada har skadeståndet alltså nu funktionen att fylla i den del av kostnaderna och förlusterna som inte täcks på annat sätt.¹

¹ Se särskilt avsnitt 3.1.1.5 och 3.4.

Utvecklingen på denna väg har i dag nått långt, men därigenom har inte skadestandsreglerna spelat ut sin roll. En ganska allmän bedömning är att de fortfarande tillmätts och i varje fall under den närmaste framtiden kommer att tillmätas stor betydelse. Detta har bl.a. understrukits av chefen för justitiedepartementet i prop. 1972:5 med förslag till skadeståndslag (s. 85, 99).

Kommitténs uppdrag innefattar i den nu aktuella delen i första hand att se över personskaderegler, närmast vad som gäller om skadestånd för framtida förlust av arbetsinkomst och om skadestånd till efterlevande vid förlust av försörjare. Den regleringen återfinns nu i 5:2 och 5:3 SkL, två paragrafer som vid SkL:s tillkomst med i huvudsak endast språkliga förändringar hämtats från 6 kap. SL.

Direktiven har redovisats i inledningen. Sedan de utformades har förutsättningarna för utredningsarbetet förändrats i vissa betydelsefulla avseenden. Kommittén anser det därför angeläget att i detta avsnitt beröra huvudpunkterna i direktiven i belysning av de ändrade förutsättningarna.

Vad som framför allt har haft betydelse för kommitténs arbete är de allmänna principuttalanden om ersättning vid personskada som har gjorts av chefen för justitiedepartementet vid tillkomsten av SkL. Dessa uttalanden uppfattar kommittén som en komplettering i viktiga avseenden av de ursprungliga direktiven. Något som vidare har stor betydelse för personskaderegler är direktiven år 1971 till den nya yrkesskadeförsäkringskommittén (S 1971:1). Trygghetsförsäkringen och liknande ersättningsanordningar (avsnitt 2) påkallar även stor uppmärksamhet vid utformningen av nya personskaderegler på grund av sin målsättning att ge skadelidande ersättning enligt skadestandsbestämmelserna.

5.1 Skadestånd för inkomstförlust

För närvarande gäller grundsatsen att full ersättning skall utgå till den som lider personskada och har rätt till skadestånd. Vid bestående arbetsoförmåga (invaliditet) får man uppskatta ersättningen för förlusten av arbetsinkomst på grundval av antaganden om förhållanden som gäller framtiden.

Enligt direktiven har kommittén att uppmärksamma grunderna för denna bedömning. Det hänvisas till att denna fråga har behandlats i 1961 års yrkesskadeutrednings betänkande (SOU 1966:54). Rent allmänt bör kommittén beakta inte bara genomförda reformer på socialförsäkringsområdet utan också utredningsarbete som där pågår. Utöver det sagda ger direktiven inte någon närmare anvisning om vilka riktlinjer som i framtiden bör gälla för invaliditetsbedömningen inom skadestandsrätten.

Uppenbarligen måste i första hand socialförsäkringens principer uppmärksammas när denna fråga skall lösas. Det är i och för sig ett starkt intresse att man så långt möjligt följer samma normer inom de olika ersättningssystemen. Till detta kommer att man inom den gren av socialförsäkringen som den allmänna försäkringen utgör använder ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp som har tillskapats mot bakgrund av

dagens arbetsmarknadsförhållanden och med beaktande av de resurser som nu finns i fråga om rehabilitering o.d. Detta begrepp har ännu inte till fullo vunnit tillämpning inom skadeståndsrätten. Det kan inte förnekas att skadestånden mycket ofta medför att inkomstförlusten över- eller underkompenseras därför att invaliditetsbestämningen i stället i huvudsak tar sikte på den fysiska defekt som skadan medfört och sålunda väsentligen bygger på medicinska erfarenheter (medicinsk invaliditet eller "tabellinvaliditet"). Med ökade möjligheter till rehabilitering och till prognoser om den skadelidandes framtida inkomstmöjligheter finns anledning att pröva, om man inte kan införa ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp också inom skadeståndsrätten och därigenom nå bättre överensstämmelse mellan förlusten och ersättningen.

För yrkesskadeförsäkringens del övervägs nu ett invaliditetsbegrepp av detta slag. Invaliditetsbestämningen inom denna gren av socialförsäkringen — som ju är mycket äldre än den allmänna försäkringen — har i hög grad kommit att vägleda skadeståndsrätten. De invaliditetstabeller som används vid bestämmandet av skadestånd för invaliditet har sålunda sitt ursprung inom yrkesskadeförsäkringen. Den reform som yrkesskadeförsäkringskommittén förbereder syftar bl.a. till att närma yrkesskadeförsäkringen till den allmänna försäkringen. Målet på lång sikt är enligt kommitténs direktiv att yrkesskadeförsäkringen i högre grad skall bringas att smälta samman med den allmänna försäkringen. Förmånerna inom den allmänna försäkringen bör vara grundläggande även i yrkesskadefallen och speciella yrkesskadeförmåner utgå där det är särskilt motiverat. Grunden till den framtida sammansmältningen kan enligt reformplanerna läggas redan nu inom ramen för yrkesskadeförsäkringen. Det kan ske genom åtgärder som förbättrar samordningen.

Direktiven till yrkesskadeförsäkringskommittén innehåller bl.a. följande. Särskilt när det gäller invaliditetsbedömningen föreligger väsentliga skillnader mellan yrkesskadeförsäkringen och den allmänna försäkringen. Dessa skillnader har utgjort hinder för en rationell samordning mellan de båda försäkringsgrenarna. Utredningen bör undersöka förutsättningarna att undanröja skillnaderna. Det hänvisas till de undersökningar genom vilka har visats att den fastställda invaliditeten endast i begränsad utsträckning svarar mot en förvärvsmässig invaliditet. Enligt undersökningarna kan de i lindrigare grad yrkesskadade oftast fortsätta sitt arbete utan att någon faktisk nedsättning av förvärvsförmågan visar sig. Yrkesskadelivräntorna har alltså för den övervägande delen av de yrkesskadade — de med lindrigare skador — faktiskt kommit att helt eller delvis bli något annat än kompensation för inkomstbortfall. De utgör snarast ersättning för lyte eller stadigvarande men av annan art. Hur dessa båda funktioner hos yrkesskadelivräntorna lämpligen kan skiljas åt bör utredas. Därvid bör livräntans uppgift att kompensera för inkomstbortfall renodlas genom anknytningen till den allmänna försäkringens principer för bedömningen. Livräntan bör alltså grundas på den reella nedsättningen i den skadades förmåga att bereda sig inkomst genom förvärvsarbete. I dessa regler måste ligga att omprövning av ärendet kan äga rum vid senare försämring i den skadades förvärvsförmåga. Ersättningen såvitt den i dag får anses avse lyte eller annat framtida men bör renodlas till en menersättning på grundval av den medicinska defekten i skadefallet (se vidare under 6.1 nedan).

De berörda delarna av direktiven för den nya yrkesskadeförsäkringen är en viktig bakgrund även vid reformerna inom skadeståndsrätten. Om avgörande vikt läggs vid den ekonomiska invaliditeten inom yrkesskadeförsäkringen har detta naturligtvis inverkan också för skadeståndsrättens del.

De frågor angående menersättning som aktualiseras inom yrkesskadeförsäkringen om man där inför ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp har sin motsvarighet på skadeståndssidan. Regler om ideell ersättning har sedan länge funnits inom skadeståndsrätten, men dessa regler påverkas självfallet om principerna för den skadeståndsrättsliga invaliditetsbedömningen förändras efter de antydda linjerna. Visserligen anger inte kommitténs ursprungliga direktiv att den har att gå in på reglerna om ersättning för ideell skada, men frågorna kan inte gärna förbigås i sammanhanget.

Sina överväganden om skadestånd för inkomstförlust redovisar kommittén i avsnitt 6.

5.2 Skadestånd för förlust av försörjare

Bestämmelserna i 5:3 SkL om ersättning för förlust av försörjare är inte inriktade på att den skadelidande skall ha full ersättning. Den begränsning till "erforderligt underhåll" som gäller har dock i dag en delvis annan innebörd än vid stadgandets tillkomst. Socialförsäkring och andra allmänt verkande ersättningsanordningar sörjer i allra största utsträckning för sådant underhåll som kan bedömas som erforderligt, och skadeståndet har kanske mera fått funktionen att garantera efterlevande en i stort sett bibehållen standard (jfr avsnitt 1.4.3).

I direktiven sägs att stadgandet bör ses över med den allmänna malsättningen att de skadelidandes intressen skall bättre tillgodoses. De nuvarande reglerna anses följaktligen inte tillfredsställande. Åtskilliga av de frågor som skall beröras i det följande (om begränsning av skadeståndet, skadeståndets form m.m.) har också sin betydelse när det gäller efterlevandeersättningen. Vad som vidare måste uppmärksammas när efterlevandes försörjning behandlas är utvecklingen under senare tid av familjepensioneringen inom socialförsäkringen. Principiellt betydelsefulla överväganden på detta område har framför allt gjorts av pensionsförsäkringskommittén i betänkandet (SOU 1971:19) "Familjepensionsfrågor m.m." Vidare har de reformer som familjepolitiska kommittén föreslår i betänkandet (SOU 1972:34) "Familjestöd" betydelse också för frågan om efterlevandes skadeståndsrätt (jfr även prop. 1973:47).

Kommitténs överväganden om efterlevandebestämmelserna redovisas i avsnitt 7 och – såvitt gäller inverkan av den avlidnes medvållande på de efterlevandes skadeståndsrätt – i avsnitt 12.

5.3 Skadeståndets form

Direktiven innebär att kommittén skall överväga om det nuvarande systemet med livräntor bör bibehållas oförändrat eller om engångsbelopp skall kunna ges i vissa fall, såväl vid invaliditet som vid förlust av försörjare. Den principiella utgångspunkten skall vara att framtida förlust

av inkomst på grund av förlorad eller nedsatt arbetsförmåga skall ersättas i form av periodiska betalningar. Direktiven hänvisar bl.a. till att såväl AFL som YFL bygger på denna princip.

Frågan om invaliditetsersättning skall utgå som livränta eller som engångsbelopp har enligt kommitténs erfarenhet ett starkt samband med invaliditetsvärderingen. Regler om engångsbelopp ger ett ersättningssystem som smidigare anpassar sig efter den skadelidandes önskemål utan att det därför medför samma överkompensation som f.n. kan antas vara vanlig vid mindre allvarliga skador. Direktiven till yrkesskadeförsäkringskommittén återspeglar principer som har betydelse också för bestämmelserna om skadeståndets form. Vidare är utvecklingen inom den enskilda försäkringen av stort intresse för frågan. Villkoren för trygghetsförsäkringen t.ex. ger uttryck för en ny syn på invaliditetsersättningen. De innebär bl.a. att även skadelidande med högre invaliditet men utan ekonomisk förlust får sin ersättning i form av på visst sätt förhöjd menersättning, alltså i form av ett engångsbelopp.

Ökas användningen av engångsbelopp avseende inkomstförlust kan detta dock med nuvarande skatteregler få icke önskvärda följder för de skadelidande. Kommittén anser sig därför böra ta upp frågan om man inte bör överväga ändrade regler som inte missgynnar denna ersättningsform på det sätt som nu är fallet. Ett annat förhållande som i viss mån verkar till förmån för ersättning i form av livränta är värdesäkring av skadeståndslivräntorna (Skadestånd IV samt prop. 1973:14).

Övervägandena om skadeståndets form finns i avsnitt 8 och om beskattningen av engångsbeloppen i avsnitt 9.

5.4 Samordning med andra förmåner

När skadestånd sammanträffar med annan förmån med anledning av skadan måste det finnas regler som bestämmer om och i vilken omfattning förmånerna skall påverka varandra. Samordning är också en fråga om vilken teknik man skall använda vid skadeståndsberäkningen när en annan förmån påverkar skadeståndet.

Direktiven innehåller beträffande samordning några uttalanden som angår skadestånd och socialförsäkring. Det sägs att frågan om samordning mellan skadestånd och socialförsäkring är av stor betydelse och bör ägnas ingående uppmärksamhet under utredningsarbetet. Härvid måste beaktas inte bara den utveckling som hittills har skett på socialförsäkringens område och givit upphov till AFL och därtill anknyttande författningar. Hänsyn bör enligt direktiven tas även till de ändringar som kan bli genomförda på socialförsäkringsområdet under utredningens gång.

I viss omfattning framgår det av bestämmelser i annan lagstiftning om annan förmån skall påverka skadeståndet. En lösning av frågan vilken inverkan socialförsäkringsförmån har i detta avseende finns t.ex. i några bestämmelser i AFL och YFL. Men tekniskt avgörs inte samordningen genom dessa bestämmelser. Inte heller kan man där utläsa vilka socialförsäkringsförmåner som är av sådan natur att de bör samordnas. Det är t.ex. givet att förtidspension enligt AFL skall samordnas med

skadeståndslivränta avseende framtida inkomstförlust. Men det kan vara mera tveksamt t.ex. om yrkesskadelifvränta skall inverka på sådan skadeståndslivränta som väsentligen avser olika besvär med anledning av skadan (besvärslivränta).

I fråga om åtskilliga andra förmåner har lämnats öppet vad som skall gälla vid sammanträffande med skadestånd. I viss omfattning styrs samordningen av vad som gäller om regressrätt beträffande den andra förmånen. Föreligger regressrätt för den som utger förmånen måste denna nämligen avräknas på skadeståndet. I den mån nuvarande regressbestämmelser inte nödvändiggör en sådan avräkning, som måste ske "krona för krona", kan samordningen ske efter mera skönsmässig grund. De norska och danska lagförslagen går i detta avseende långt (avsnitt 13.4).

Men ett viktigt förhållande är också att förmåner, som f.n. hålls utanför skadeståndsberäkningen, kanske helt eller delvis bör påverka skadeståndets storlek. Så skulle kunna tänkas vara fallet med försäkringsförmåner som har s.k. summakarakter, nämligen förmåner från liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring. Utfallande belopp från sådan försäkring avräknas nu i de flesta fall inte på skadestånd, inte ens i sådana fall där försäkringsförmånen tämligen exakt är anpassad till hela eller viss del av den skadelidandes inkomstförlust. Kumuleringen innebär att en skadelidande som uppbär fullt skadestånd får dubbel kompensation för den del av skadan som försäkringen täcker. Även om effekterna i viss mån dämpas genom olika modifieringar i den praktiska skaderegleringen är detta en punkt där överkompensation kan uppkomma med dagens principer. Överkompensationen kan i mindre svåra skadefall vara stötande och ägnad att minska den skadelidandes intresse av att återgå i arbete.

I prop. 1972:5 (s. 90–91) berör departementschefen den nuvarande behandlingen av summaförsäkring. Enligt hans uppfattning finns det ingenting som hindrar att summaförsäkringsförmånerna anpassas närmare till de enskilda försäkringstagarnas ersättningsbehov. Detta skulle innebära att man helt eller delvis överger den schematisering som nu i allmänhet tillämpas vid summaförsäkring. Man skulle, framhålls det, närmare kunna ansluta till de beräkningsgrunder som tillämpas inom skadeståndsrätten. Överkompensationen kan enligt departementschefen undanröjas eller i varje fall motverkas genom att reglerna om förhållandet mellan skadestånd och summaförsäkring ändras, så att utfallande försäkringsbelopp helt eller delvis avräknas på utgående skadestånd.

Summaförsäkringsförmåner skulle alltså i större utsträckning än hittills kunna tänkas påverka skadestånd för inkomstförlust. Man ställs i anslutning härtill inför frågan om tekniken för förmånens avräkning mot skadeståndet. För val av teknik är som nämdes också av vikt om den som utger den andra förmånen har regressrätt eller inte. Tänkbart är att förmåner som i dag är förenade med regressrätt inte bör vara det i fortsättningen, eller i varje fall att regressutövningen beträffande förmånerna bör upphöra, bl.a. för att enkla och lättillämpade samordningsregler skall kunna åstadkommas.

Samordningsfrågorna behandlas i avsnitt 10.

5.5 *Begränsning av ersättningsnivån vid personskada*

I direktiven berörs frågan om olika slag av begränsningsregler. Dessa skulle komma att på olika sätt innebära ett ingrepp i huvudregeln om full ersättning för liden skada. Det sägs att kommittén skall överväga jämningsregler på särskilda områden och för närmare avgränsade typer av skadefall eller för speciella kategorier av skadeståndsskyldiga. Spörsmålet om och i vad mån skadeståndsansvaret bör kunna begränsas när det gäller ersättning för framtida förlust av arbetsinkomst har kommittén att pröva i detta sammanhang. Det framhålls emellertid att en slutgiltig lösning av frågan om att införa generellt verkande begränsningsregler till de skadeståndsskyldigas förmån bör tas upp i ett senare sammanhang.

Direktiven tar närmast sikte på en sådan nedsättning av skadeståndsansvaret som kan vara motiverad i den skadeståndsskyldiges intresse. I detta avseende blir önskemålen i direktiven tillgodosedda om kommitténs förslag i betänkandet Skadestånd III till en allmän jämningsregel genomförs. Regeln öppnar nämligen möjlighet att sätta ned ersättningen eller helt befria från ansvar om skadeståndet skulle bli oskäligt betungande.

Men det kan finnas andra skäl att reducera skadeståndsansvaret än att detta skulle bli betungande för den som skall utge det. Den höga inkomstnivån i dagens samhälle kan leda till mycket höga skadestånd. Det har allt oftare satts i fråga om grundsatsen att den skadelidande skall försättas i samma ekonomiska position som före skadan bör iakttas i alla situationer.

I prop. 1972:5 (s. 95–96) diskuterar departementschefen denna grundsats. Frågan om ersättning för personskada kan enligt hans uppfattning ses som ett i första hand socialt problem. Den vägledande synpunkten vid utformningen av de generellt verkande ersättningssystemen, dvs. främst socialförsäkringen, bör med detta synsätt vara att endast socialt och samhällsekonomiskt motiverade ersättningsanspråk skall tillgodoses. Det är enligt departementschefen ingen självklarhet att ersättning från sådana system alltid skall avse den skadelidandes hela ekonomiska förlust. En ordning som innebär att enskilda skadelidande själva får bära en viss del av sina förluster kan inte heller för skadeståndsrättens del avvisas. Departementschefen anser det inte vara något orimligt krav att de skadelidande – framför allt personer med höga inkomster – själva sörjer för en del av skyddet mot risken att drabbas av personskada. Han hänvisar till att grundsatsen om full compensation inte gäller undantagslöst i alla utländska rättssystem. Långtgående begränsningar av skadeståndsersättningarna vid personskada finns t.ex. i Danmark och Norge. Man kan enligt departementschefen inte göra gällande att rättstillståndet i dessa länder präglas av bristande social trygghet eller att den där rådande ordningen i övrigt haft socialt eller samhällsekonomiskt menliga verkningar.

Mot denna bakgrund säger departementschefen därefter följande.

Att införa sådana begränsningar också hos oss skulle visserligen innebära ett väsentligt avsteg från de principer som hittills tillämpats i vår skadeståndsrätt men skulle stå i full överensstämmelse med önskemålet

att åstadkomma social rättvisa och en samhällsekonomiskt mera rationell fördelning av förlusterna genom skadefall. Det erbjuder inte några rättstekniska svårigheter att genomföra reformer i denna riktning. I det nuvarande 6 kap. SL eller den del av en ny skadeståndslagstiftning som kommer att motsvara reglerna om personskadeersättning i detta kapitel kan infogas bestämmelser om att vid beräkning av ersättning för förlorad arbetsförtjänst eller ersättning till efterlevande hänsyn skall tas endast till inkomster upp till en viss nivå – förslagsvis uttryckt i multiplar av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Vidare anför departementschefen följande.

Med utgångspunkt i den grundsyn på personskadeersättningsfrågorna som jag här har gett uttryck åt anser jag det följdriktigt att man framdeles också överväger att komplettera sådana bestämmelser om inkomstgränser med föreskrifter om att skadestånd till den som drabbats av bestående arbetsoförmåga och ersättning till efterlevande åtminstone i vissa högre inkomstkikt inte skall beräknas på hela inkomstunderlaget.

Att sådana begränsningar av ersättningsnivån i skadeståndsrätten genomförs behöver inte medföra att de skadelidande ställs utan möjlighet att få gottgörelse för den del av sin skada som inte täcks av vare sig socialförsäkringen eller andra kollektiva och generellt verkande ersättningsanordningar. Reformerna är endast ett uttryck för att det i viss omfattning bör ankomma på den enskilde medborgaren att själv sörja för det ekonomiska skyddet. Här kommer framför allt olycksfalls- och livförsäkringar av traditionell typ att spela en viktig roll. Det får förutsättas att det enskilda försäkringsväsendet också i framtiden kommer att erbjuda sådana försäkringar för dem som med hänsyn till begränsningarna av kompensationsnivån i övriga ersättningssystem anser en komplettering behövlig.

Problemet om begränsningar i personskadeersättningarna har betydelse för möjligheterna att genomföra andra reformer på skadeståndsområdet. Departementschefen behandlar i detta avseende frågan om lämplig ordning för ersättning av skador i följd av motorfordonstrafik (prop. s. 105–108). Han finner vissa brister i nuvarande ersättningssystem på detta område, och förordar för sin del att trafikskadorna gottgörs genom ett enbart till de skadelidandes förmån verkande försäkringssystem, uppbyggt efter mönster av yrkesskadeförsäkringen. Detta skulle bl.a komma att aktualisera frågan om en begränsning av ersättningsnivån, i första hand genom regler som maximerar inkomstunderlaget vid beräkning av ersättning för förlorad arbetsförtjänst eller för förlust av försörjare. Departementschefen finner det emellertid inte vara en realistisk tanke att införa regler av detta slag isolerat på trafikskadeområdet, där i dag 100-procentig compensation utgår i praktiskt taget samtliga fall, samtidigt som principen om full ersättning vid personskada upprätthålls inom skadeståndsrätten i övrigt. Därför bör en reformering av reglerna om trafikskadeansvaret vid personskada anstå i avbidan på en prövning av frågan om generella begränsningar av skadeståndersättning med anledning av personskada. Departementschefen vill avvakta skadeståndskommitténs överväganden om sådana begränsningar innan han tar initiativ till någon utredning om nya trafikskaderegler.

Det finns enligt kommitténs uppfattning flera tänkbara sätt att tillmötesgå synpunkterna på en begränsning av ersättningsnivån. Man kan t.ex. inrikta begränsningen på inkomstunderlaget. Också de förmåner

som samordnas med skadeståndet skulle då räknas in i den sammanlagda gottgörelse som skall rymmas inom den tillåtna ramen. Men man skulle också kunna föreskriva en begränsning som enbart gäller själva skadeståndet, dvs. den kompensation som tillkommer den skadelidande sedan samordningsförmånerna har räknats av. Vilken metod som än väljs kan skadeståndet bestämmas antingen efter preciserade regler eller mer eller mindre skönsmässigt.

Kommitténs överväganden om en begränsning av ersättningsnivån redovisas i avsnitt 11.

5.6 Medvållande till personskada

De ursprungliga direktiven till kommittén berörde inte särskilt frågan om verkan av den skadelidandes medvållande till personskada, frånsett det speciella fall då en omkommen person genom eget vållande medverkar till dödsfallet. De tilläggsdirektiv som utvidgade kommitténs uppdrag till att även avse bl. a. införandet av en allmän regel om jämkning av skadestånd (se Skadestånd III s. 10) innebar också att kommittén skulle se till att gällande regler och grundsatser om jämkning av skadestånd på grund av medvållande samordnades med en allmän jämningsregel.

I Skadestånd III, där kommittén föreslog införandet av en sådan regel om jämkning av oskäligt betungande skadestånd, togs också medvållanderegeln upp till diskussion (avsnitt 15–18). Därvid ställde sig kommittén principiellt kritisk till tillämpningen av regeln i nuvarande 5:5 SkL, främst på den grund att nedsättningen av skadeståndet ofta kunde bli obilligt hård mot den skadelidande. Kommittén ansåg sig emellertid inte böra förorda några mera radikala reformer på området i den lagstiftnings-etappen utan inskränkte sig till att föreslå en smärre ändring i 5:5 SkL för att ge domstolarna viss möjlighet att undvika klart oskäliga resultat av regelns tillämpning. Förslaget remissbehandlades men har ännu inte föranlett vidare lagstiftningsåtgärder.

När kommittén nu lägger fram förslag till regler om ersättningen vid personskada är det naturligt att den också tar upp frågan om verkan av medvållande i sådana fall till behandling. Det är särskilt vid personskador som de nuvarande principerna för jämkning kan leda till otillfredsställande resultat.

Kommittén behandlar frågan om en reform av medvållanderegeln vid personskada i avsnitt 12.

Kommittén tar här upp frågan om hur skadeståndet skall bestämmas vid inkomstförlust. Såväl förlust i förfluten tid som i framtiden behandlas.

De största problemen inrymmer beräkningen av gottgörelse för framtida inkomstförlust. Det gäller då vanligen att bedöma verkningarna för den skadelidande av en bestående nedsättning av arbetsförmågan, och som kommittén berörde i avsnitt 5 har man anledning att vid utformningen av regler för denna bedömning i första hand uppmärksamma socialförsäkringens invaliditetsbegrepp. Kommittén vill därför närmare belysa dessa. Men det kan finnas anledning att från principiell synpunkt också beröra bl.a. olycksfallsförsäkringens invaliditetsbedömning, som har reformerats under den senaste tiden.

6.1 *Invaliditetsbegreppen i andra ersättningsanordningar*

6.1.1 *Yrkesskadeförsäkringen*

Yrkesskadeförsäkringen innebär bl.a. att den som drabbas av yrkesskada blir berättigad till yrkesskadelivränta om skadan efter sjukdomstillståndets upphörande medför invaliditet som nedsätter arbetsförmågan med minst 10 %.¹

Livräntan, som kan omprövas om den skadades tillstånd undergår väsentlig försämring, utgår under den tid invaliditeten varar. Beloppet bestäms till vissa delar av det s.k. ersättningsunderlaget, som är maximerat (avsnitt 3.1.3.3).

Yrkesskadeförsäkringen har utvecklats ur ett system i vilket arbetsgivaren inom vissa gränser fick bära ett ekonomiskt ansvar för inkomstförlust som drabbade hans anställda till följd av skador under arbetet. I likhet med dagens olycksfallsförsäkring präglades 1901 års lag om skada i följd av olycksfall i arbete av en starkt schematisk uppskattning av en skadas inverkan på den skadelidandes arbetsförmåga. Denna inverkan

¹ Se om YFL:s invaliditetsbegrepp bl.a. (NU 1964:4) "Instilling om invaliditetsvärdering, erstatningsfästsettelse, tabellsystemer m.v. i yrkesskadetrygdene i Norden", utarbetad till det 6:e nordiska socialförsäkringsmötet 1964, spec. s. 15 ff och 39 ff, (SOU 1961:29) Yrkesskadeförsäkring s. 102 ff och Engström i SvJt 1968 s. 322.

angavs, där så var möjligt, med ett visst procenttal. Sådana procenttal hade i fråga om vissa vanliga skador t.o.m. tagits in i lagtexten i 1901 års lag. Procenttalet uttryckte en medicinsk uppskattning av den omfattning i vilken skadan skulle anses ha satt ned funktionsförmågan hos den skadelidande. Vid förlust av ena handen eller foten var nedsättningen 50 %, vid förlust av ena tummen 25 %, vid blindhet på ena ögat 25 %, vid dövhet på ena örat 10 %, etc. Värderingen utgick från den inverkan en skada hade på en kroppsarbeters arbetsförmåga.

Enligt 1901 års lag skulle procenttalet appliceras på ett mycket lågt ersättningsunderlag – maximum låg vid en årlig livränta om 300 kr. Med tanke på denna låga kompensationsnivå är det inte ägnat att förväna att någon differentiering av ersättningarna med hänsyn till de individuella omständigheterna knappast förekom. Att förhållandena i det enskilda fallet ändå kunde beaktas framgick av invaliditetsbegreppet sådant detta hade formulerats i lagtexten. Vid bedömande av arbetsförmågans nedsättning skulle man nämligen ta hänsyn inte bara till skadans beskaffenhet och inverkan på den skadelidandes förmåga att genom arbete försörja sig, utan även till skadans inflytande på nödvändiga särskilda färdigheter för utövandet av hans yrke. Beräkningssättet kom emellertid att i stor utsträckning innebära att samma typ av skada föranledde samma ersättning oberoende av vem som drabbats av skadan. Släktskapen med en försäkring med fasta ersättningsbelopp vid olika skador var följaktligen påfallande.

Den därpå följande yrkesskadelagen, 1916 års lag om försäkring för olycksfall i arbete, utgick inte från ett i lagen fixerat belopp som inkomstunderlag utan från den skadelidandes arbetsförtjänst. Men lagen innebar inte någon förändring av principerna för invaliditetsvärderingen. Den innehöll visserligen inte några normalgrader i själva lagtexten, men sådana grader utvecklades i allt större omfattning för de vanligare yrkesskadorna. De samlades successivt i tabeller, som blev mer och mer detaljerade allteftersom de medicinska erfarenheterna av den skadelidandes möjligheter till förvärvsarbete efter skadan växte. Naturligtvis kunde inte alla skador redovisas i tabell. I fråga om t.ex. skullskador, skador på inre kroppsorgan, nervskador samt rygg- och bäckensskador fick erfarenhetsmaterialet sammanställas på annat sätt. Vid tillämpningen av lagen gjorde man avvikelser uppåt och nedåt från tabellernas normalgrader, om detta föranleddes av förhållandena i det särskilda fallet. På så sätt åstadkoms en viss differentiering efter individuella omständigheter. Det var uppenbart att t.ex. en chaufför eller en sjöman kunde drabbas hårdare av en ögonskada än vad som uttrycktes i tabellgraden. Det var likaledes uppenbart att en kontorsarbetare som hade åsamkats en extremitetsskada som regel inte led den inskränkning i arbetsförmågan som tabellen angav.

Tillämpningen av yrkesskadebestämmelserna har även under de senaste decennierna varit starkt tabellbunden. I ett uttalande år 1933 fann försäkringsrådet det synnerligen angeläget att invaliditetsbedömningen inte inskränktes till att väsentligen bli en tabellvärdering efter skadans anatomiska beskaffenhet. Uppmaningen förnyades när 1954 års yrkesskadeförsäkringslag tillkom (prop. 1954:60 s. 147). I denna lag ändrades

invaliditetsbegreppet något för att markera det önskvärda i att skadeföljderna värderades mera individuellt. Hänsyn skall enligt 10 § första stycket YFL tas till skadans beskaffenhet och dess inverkan inte bara på den skadelidandes förmåga i allmänhet att bereda sig inkomst av arbete utan även på hans förmåga att utöva sitt yrke. Också i samband med ändringarna år 1967 i YFL uttalade sig departementschefen till förmån för ökad hänsyn till individuella förhållanden (prop. 1967:147 s. 96).

När man diskuterar invaliditetstabellernas användbarhet i dagens samhälle påpekas det ofta hur starkt arbetslivet har förändrats sedan yrkesskadesystemet infördes. Vid den tid då 1901 års lag började tillämpas var arbetarna en betydligt mera enhetlig kategori än vad som är fallet i dagens samhälle. Det var då inte så orealistiskt att utgå från att en viss typ av skada medförde ungefär samma ekonomiska verkningar för en skadad arbetare som för en annan. Också från andra synpunkter låg en mera schematisk skadereglering närmast till hands. Det fanns inte så stora möjligheter som i dag att övervinna skadeföljderna genom rehabilitering. Vidare kunde de individuella skadeföljderna under tiden efter skadan inte på samma sätt som nu övervakas.

De tabellvärden som successivt har utvecklats under yrkesskadesystemets första skede tillämpas trots det sagda alltjämt som riktvärden i dagens yrkesskadereglering (se exempel i avsnitt 3.1.3.3). Justeringar har visserligen ägt rum med hänsyn bl.a. till protesteknikens utveckling och till erfarenheter om anpassningssvårigheter under den första tiden efter skadan, men i huvudsak kvarstår tabellnormerna oförändrade. När man talar om "medicinsk invaliditet", "tabellinvaliditet" etc. inom yrkesskadeförsäkringen avser man en bedömning som tar sin utgångspunkt i tabellerna eller i annan inom försäkringen vedertagen norm på medicinsk basis.

Uppenbarligen sammanhänger bundenheten till denna medicinska värdering i inte obetydlig mån med svårigheterna att finna andra rättvisande ledtal för bedömningen. Det har t.ex. ansetts att förtjänstminskning till följd av skada inte bör få en alltför dominerande betydelse. Den skadelidandes inkomstförhållanden kan vara svåra att bestämma och påverkade av tillfälligheter. Alltför stark betoning av förtjänstminskningen skulle dessutom kunna missgynna den som själv anstränger sig att motverka funktionsnedsättningen men gynna den mera passive. Behovet av snabb skadereglering för att undvika att den skadelidande får en ersättningsneuros är också en omständighet som främjar anknytningen till de schabloner som tabellerna representerar (jfr prop. 1954:60 s. 148).

Det bör dock anmärkas att försäkringsdomstolen under senare år har strävat efter en mera nyanserad invaliditetsbedömning i yrkesskadefallen. Man har i varje fall lagt den ekonomiska invaliditeten (avsnitt 6.1.2) till grund för prövningen om detta har lett till högre gottgörelse än ett avgörande där ersättningen rättats efter den medicinska invaliditetsbedömningen.²

² Se Tidskrift för allmän försäkring 1969, rf. nr 27. Flera senare avgöranden återspeglar samma tendens till en mindre tabellbunden bedömning.

I den mån individuella förhållanden beaktas och föranleder avsteg från de medicinska normalvärdena tar dessa främst sikte på skadans inverkan med hänsyn till den skadelidandes yrke (kan föranleda höjning eller sänkning av invaliditetsgraden), men också på anpassningssvårigheter under tiden närmast efter skadetillfället (kan föranleda temporär höjning av invaliditetsgraden) samt omskolning till annan sysselsättning (höjning av normalgraden under omskolningstiden, därefter anpassning av graden med hänsyn till förhållandena i det nya yrket). En inte obetydlig differentiering med hänsyn till individuella förhållanden kan också sägas äga rum genom reglerna om bestämmande av det inkomstunderlag som invaliditetsgraden skall appliceras på.

Trots att de faktiska förhållandena sålunda kan inverka på den slutliga ersättningen kvarstår det faktum att yrkesskadeförsäkringen ännu i huvudsak är en ersättningsordning som rör sig med en standardiserad invaliditetsvärdering. Det övervägande antalet yrkesskador är av förhållandevis lindrig och okomplicerad beskaffenhet,³ och yrkesskadeförmånen blir i varje fall i fråga om sådana skador en tämligen schablonartad gottgörelse som bär visst släktskap med ersättning från den vanliga olycksfallsförsäkringen. Även i högre invaliditetsgrader kan försäkringen komma att fungera på detta sätt. Med tanke på att den norm som läggs till grund för ersättningen ofta inte har någon anknytning till dagens differentierade arbetsliv och vidsträckt omskolningsmöjligheter är det inte ägnat att förvåna att avsevärda skillnader mellan invaliditetsgrad och faktisk inkomstförlust uppkommer. Av några av de undersökningar som redovisas i *bilaga 1* kan man lära att den tabellariska invaliditeten i det stora flertalet fall inte motsvaras av någon ekonomisk invaliditet. Detta gäller särskilt i lägre invaliditetsgrader, men diskrepansen mellan invaliditetsgrad och inkomstförlust kan vara betydande även i högre invaliditetsgrader. Den nuvarande yrkesskadeförsäkringen har en mekanism som tar hänsyn till att skadans ekonomiska verkningar är mindre ju lägre invaliditetsgraden är — effekten av varje invaliditetsgrad på inkomstunderlaget minskar ju lägre den fastställda invaliditeten är (avsnitt 3.1.3.3) — men denna mekanism torde inte i någon större omfattning kunna korrigera den överkompensation som beräkningsmetoderna kan föra med sig.

1961 års yrkesskadeutredning kunde på grundval av vissa av de nämnda undersökningarna konstatera att yrkesskadelivräntorna genom den bristande överensstämelsen mellan ersättning och faktisk förlust i många fall fungerade som ersättning för det men eller lyte som tillskyndats den skadelidande. Enligt utredningen har metoden att bestämma yrkesskadelivränta vunnit sådan hävd att det numera i vida kretsar betraktas som naturligt och riktigt att yrkesskadeförsäkringen i princip skall utge ersättning för medicinska defekter som har tillskyndats den enskilde i hans anställning även om han inte lider något inkomstbortfall på grund av defekten (SOU 1966:54 s. 128).

³ Av de ett år beviljade livräntorna brukar hälften avse invaliditetsgrader under 20 % och bara en tiondel invaliditetsgrader på 50 % och däröver.

I sina yttranden över utredningens betänkande instämde såväl försäkringsrådet som RFV i att lindrigare yrkesskador mera sällan medförde inkomstminskning men att det inte varit lagstiftarens avsikt att yrkesskadeförsäkringen skulle ge kompensation för lyte och men. Enligt RFV kunde "merskyddet" i stället förklaras av att de tabellmässiga invaliditetsgraderna bestämts högre än som har varit motiverat av inkomstbortfallet.⁴

En strävan att nå ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp inom yrkesskadeförsäkringen finns i direktiven till 1971 års yrkesskadeförsäkringskommitté. Det är av stort intresse att i detta sammanhang gå in på direktiven i de delar där invaliditetsersättning och menersättning behandlas (jfr också avsnitt 5.1).

Det sägs att en verkan av yrkesskadeförsäkringens regler – och här syftas främst på 10-procentsgränsen – har blivit att de ojämförligt flesta livräntefallen avser mycket låga invaliditetsgrader. Undersökningar har klarlagt att den i livränteärendet fastställda invaliditeten bara i begränsad utsträckning svarar mot en förvärvsmässig invaliditet. Tvärtom kan enligt dessa undersökningar de i lindrigare grad yrkesskadade oftast fortsätta sitt arbete utan att någon faktisk nedsättning av förvärvsförmågan visar sig. För den övervägande delen yrkesskadade, nämligen de med lindrigare skador, har yrkesskadelivränta alltså faktiskt kommit att helt eller delvis bli något annat än kompensation för inkomstbortfall. De utgör snarast en kompensation för särskilda utgifter som den yrkesskadade kan få vidkännas och för olägenheter och besvär av skiftande slag eller med andra ord en ersättning för lyte eller stadigvarande men av annan art. Yrkesskadeförsäkringskommittén skall överväga hur dessa bägge funktioner hos yrkesskadelivräntorna lämpligen kan skiljas åt. Livräntans centrala funktion att kompensera för inkomstbortfall vid invaliditet bör renodlas genom anknytning till de principer som gäller för bedömningen inom den allmänna försäkringen. Livräntan bör alltså, i likhet med förtidspension, grundas på den reella nedsättning i den försäkrades förmåga att bereda sig inkomst genom förvärsarbete som yrkesskadan gett upphov till. Den princip som gäller inom den allmänna försäkringen att nedsättningen av förvärvsförmågan måste uppgå till minst 50 % för att berättiga till pension kan emellertid enligt direktiven inte få motsvarande tillämpning i fråga om rätt till yrkesskadelivränta. Vid utformningen av reglerna måste givetvis beaktas den förändring i förutsättningarna som inträder i och med att ersättning för lyte eller annat men skiljs ut ur livräntan.

En renodlad menersättning bör enligt direktiven grundas på den medicinska defekt som föreligger. Den skadades inkomst skall alltså inte som nu inverka på ersättningens storlek. Frågan i vad mån menersättning skall utgå i form av engångsbelopp eller vara periodiserad bör särskilt övervägas.

En utbrytning av menersättningen ur livräntan skapar vidare enligt direktiven väsentligt förbättrade ersättningsmöjligheter för den som har drabbats av fullständig invaliditet. För dessa har livräntan med nuvarande regler inte inrymt annat än ersättning för inkomstbortfallet. Genom de regler som förordas kommer i sådana fall att utöver kompensation för nedsättning av förvärvsförmågan utgå särskild ersättning för det handikapp i andra avseenden som den bestående skadan förorsakar. Om man

⁴ I Norge tillämpas sedan något år ett intervallsystem (9 intervaller) inom yrkesskadeförsäkringen i stället för en gradering av arbetsförmågan efter medicinska invaliditetsgraden. Jfr om AFL:s intervallsystem avsnitt 6.1.2.

löser ersättningsfrågan när det gäller lyte och men i försäkringens form bör man också kunna komma ifrån en del av de skadeståndstvister som nu ofta vållar irritation i relationerna mellan arbetstagare och arbetsgivare.

Enligt kommitténs uppfattning är betydelsen av dessa direktiv naturligtvis i första hand att man snart kan vänta sig att det ekonomiska invaliditetsbegreppet förs in i yrkesskadeförsäkringen. Men för kommitténs arbete har direktiven också den betydelsen att kritiken mot den tabellmässiga invaliditetsbedömningen har befästs kraftigt (jfr avsnitt 6.2.4.2). I det framtida yrkesskadesystemet kan man räkna med att medicinska defekter som inte har lett till inkomstbortfall kompenseras genom ideell ersättning och att defekter som lett till inskränkning i förvärvsförmågan kompenseras med såväl ekonomisk som ideell ersättning. Parallelliteten med skadeståndsrättens ersättningsssystem kan därigenom bli mera påtaglig, och kraven på en renodling av ersättningsposterna också inom skadeståndsrätten starkare.

6.1.2 Den allmänna försäkringen

Mellan yrkesskadeförsäkringens invaliditetsbegrepp och den allmänna försäkringens finns ännu betydande principiella skillnader.⁵

Syftet med förtidspensioneringen inom den allmänna försäkringen är – såvitt nu är av intresse – att ge medborgarna i allmänhet ekonomisk trygghet vid sådan förtida förlust eller nedsättning av arbetsförmågan som beror på sjukdom eller skada. Ersättningen utlöses i princip oberoende av skadeorsak och det sammanhang i vilket defekten har uppkommit. Förtidspension kan komma att utgå av de mest skilda orsaker, alltifrån okomplexa anatomiska skador som t.ex. en trafikskada kan vara – till sammansatta, svårbestämbara sjukdomssymtom med komponenter av såväl psykisk som fysisk art.

Den allmänna försäkringen täcker följaktligen ett mycket mera vittomfattande och heterogent mönster av skilda fysiska och psykiska defekter än yrkesskadeförsäkringen, som väsentligen är inriktad på olycksfallsskador. Det är därför naturligt att yrkesskadeförsäkringens metoder för klassificering av skador och värdering av skadeföljder inte har kunnat överföras till den allmänna försäkringen. Man var också fullt på det klara med detta förhållande när AFL:s invaliditetsbegrepp utformades för drygt ett decennium sedan. Man utgick från att de invaliditetsorsaker som är de vanliga inom yrkesskadeförsäkringen skulle komma att spela endast en försvinnande liten roll inom den allmänna försäkringen (SOU 1961:29 s. 63–64).

⁵ Se om AFL:s invaliditetsbegrepp bl.a. (SOU 1961:29) Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring s. 53 ff och Hamdahl m.fl. Lagen om allmän försäkring s. 130 ff, Engström i SvJt 1968 s. 325 samt Strandberg i Tidskrift för allmän försäkring 1967 s. 209 ff och vid 7:e nordiska socialförsäkringsmötet 1968, rapporten s. 397 f.

Att utgångspunkten var riktig bekräftas av undersökningar som har gjorts angående sammansättningen av klientelen i denna försäkringsgren.⁶ Skador genom yttre våld eller förgiftning bland försäkrade som uppbar förtidspension (sjukbidrag) i januari 1966 utgjorde invaliditetsorsak i endast 2,4 % av fallen (män) och 1,2 % av fallen (kvinnor). Vanligaste pensionsorsak vid undersökningstillfället var mentalsjukdom, psyko-neuros eller patologisk personlighetstyp med 40,9 resp. 39,7 % av fallen. Därefter följde skelettets och rörelseorganens sjukdomar (16,2 resp. 18,4 %), nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar (12,2 resp. 12,3 %) samt cirkulationsorganens sjukdomar (12,1 resp. 10,8 %).

Den allmänna försäkringens ändamål är att bereda ekonomisk trygghet. Därför inriktas intresset på de försörjningsekonomiska följderna av en sjukdom eller skada som inverkar på arbetsförmågan. Man har vid AFL:s tillkomst fått bygga upp ett invaliditetsbegrepp som väsentligen vilar på förhållanden av försörjningsekonomisk natur (ekonomisk invaliditet). De renodlade medicinska omständigheterna har därmed fått träda i bakgrunden. Det är inte – som i betydande mån är fallet inom yrkesskadeförsäkring – sjukdomen eller skadan i och för sig som berättigar till förmån. Den försörjningsmässiga inriktningen har till följd att man inte i någon större utsträckning kan lita till erfarenhetssatser. Bedömningen måste mera direkt bygga på den försäkrades situation. Orsaken till invaliditeten skulle dock ursprungligen utgöras av medicinska faktorer. Socialförsäkringskommittén sammanfattade invaliditetsbegreppet så att det skulle vara fråga om *en arbetsinvaliditet grundad på medicinska faktorer* (SOU 1961:29 s. 64). Senare har begreppet utvidgats i ett par etapper. Äldre förvärvsarbetsande med tungt eller pressande arbete skall kunna få förtidspension utan att någon nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan behöver föreligga. Detsamma gäller äldre arbetslösa försäkrade som t.ex. till följd av företagsnedläggning har förlorat sitt arbete, om möjligheten till inkomst genom sådant arbete som den försäkrade tidigare utfört eller genom annat lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften.⁷

Vad som bedöms inom ramen för AFL:s ursprungliga invaliditetsbegrepp är den försäkrades medicinska status och samtliga de övriga omständigheter som påverkar hans möjligheter att utnyttja den återstående arbetsförmågan: utbildning, tidigare verksamhet, ålder, boställningsförhållanden o.d. En viktig grund är självfallet den försäkrades inkomst som frisk och den inkomst han kan antas komma upp till efter invaliditetens inträde. De frågor man ställs inför i detta sammanhang har nära släktskap med motsvarande problem inom skadeståndsrätten. Hit hör t.ex. den osäkerhet som ofta uppkommer vid inkomstjämförelsen, eftersom denna i stor utsträckning måste grundas på antaganden. Socialförsäkringskommittén underströk att inkomstjämförelsen inte får bli någon exakt eller mekanisk mätare av invaliditeten, bl.a. därför att

⁶ Uppgifterna hämtade ur en undersökning av "Förtidspensioner m.m. i januari 1966 efter invaliditetsorsaker", RIV Statistisk rapport 1968:2.

⁷ Stencil S 1969:5, prop. 1970:66 och 1972:55, socialförsäkringsutskottets utlåtande 1972:21.

alltid den ena och ofta båda jämförelseinkomsterna måste bygga på uppskattning (SOU 1961:29 s. 68).

Eftersom de individuella förhållandena betonas måste naturligtvis effekten av en rehabilitering av den sjuke tillmätas stor betydelse. Det ansågs när invaliditetsbegreppet formulerades att man knappast kunde underlåta att ta hänsyn till resultatet av en lyckad rehabilitering. Socialförsäkringskommittén fann att detta inte kunde innebära någon orättvisa mot dem som genom åtgärder från samhällets eller socialförsäkringens sida försatts i en så lycklig situation att de trots medicinsk invaliditet är i stånd att bereda sig arbetsinkomst av betydelse (SOU 1961:29 s. 69). Principiellt har den försäkrade rätt att få behovet av rehabilitering tillgodosett. Frågan om den försäkrade också är skyldig att underkasta sig rehabiliteringsåtgärder har visat sig vara komplicerad. Den avgörs med hänsyn till förhållandena i det särskilda fallet. Försäkringen får dra försorg om den försäkrades försörjning om denne till följd av rehabiliteringsåtgärder hindras att förvärsarbete. Enligt 7:3 andra stycket AFL skall nämligen den försäkrades arbetsförmåga under rehabiliteringen anses nedsatt i den mån denne på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärsarbete.

Gränsen för rätt till pensionsförmån har satts vid en nedsättning av arbetsförmågan till hälften (avsnitt 3.1.1.2). Socialförsäkringskommittén fann att en mera radikal sänkning av invaliditetsgränsen, t.ex. till yrkesskadeförsäkringens 10-procentsnivå, skulle inom den allmänna försäkringen medföra nästan oöverstigligen svårigheter vid bedömningen av invaliditetsgraden (SOU 1961:29 s. 77). En gräns vid halv arbetsförmåga gav överensstämmelse med sjukförsäkringen, vilket betraktades som en fördel. En så relativt sett låg gräns — den tidigare gränsen fanns vid två tredjedelars nedsättning, som efter inkomstprövning kunde medföra full pension — tvingade fram en gradering av invaliditeten med motsvarande anpassning av pensionsbeloppet.

Av betydande intresse är de överväganden som ledde till AFL:s relativt grova intervallsystem: nedsättning av arbetsförmågan med minst fem sjättedelar (hel förtidspension), nedsättning i mindre mån men dock med minst två tredjedelar (två tredjedelar av hel pension) samt övriga, dvs. de där arbetsförmågan är nedsatt med mindre än två tredjedelar men med minst hälften (sedan år 1970 halv pension). Ett system med ersättning i relation till exakta procenttal förutsätter enligt socialförsäkringskommittén att man på objektiva grunder kan fastställa en exakt invaliditetsgrad i det enskilda fallet. Redan inom yrkesskadeförsäkringen stöter detta ofta på stora svårigheter, trots att man där i de flesta fall har att bedöma storleken av invaliditetsgraden på grund av en enda händelse, som har föranlett exempelvis förlust av lem eller rörelseinskränkning i en eller flera leder hos en förut fullt arbetsför eller i stort sett fullt arbetsför löntagare. Socialförsäkringskommittén påpekade att svårigheterna givetvis ökade väsentligt om invaliditetsorsaken är en fysisk sjukdom eller en invärtesmedicinsk åkomma eller en blandning av fysiska och psykiska moment. De ökade också i den mån invaliditeten inte har uppkommit genom en enda händelse utan som resultat av flera händelser eller av en

successivt pågående process, exempelvis åldrande. Det kunde betraktas som en illusion att man inom en i fråga om såväl personkrets som invaliditetsorsak allmän pensionering skulle kunna objektivt riktigt i det enskilda fallet fastställa invaliditetsgraden till ett ens tillnärmelsevis exakt procenttal. Ett invaliditetsbegrepp med gradering i grova intervaller ansåg socialförsäkringskommittén nödvändigt med tanke på klientelet inom den allmänna försäkringen. Kraven på precision i beräkningarna blir allmänt sett mindre än om man tvingas sammanfatta bedömningen i ett procenttal, en fördel med tanke på att de faktorer som ligger till grund för invaliditetsvärderingen ofta är i hög grad beroende av skälighetsupp-skattning (SOU 1961:29 s. 67 f).

Det har ansetts ligga i sakens natur att en individuell invaliditetsbedömning måste påverkas av framtida förändringar som rör den skadades eller sjukas arbetsförmåga. Försämrads arbetsförmågan för den som uppbär endast partiell pension aktualiseras därför också en förnyad prövning av invaliditeten, som kanske leder till placering i ett intervall som medför högre pension (jämkning). Men också förbättring av arbetsförmågan har ansetts böra inverka på pensionsrätten (16:7 AFL). Förtidspension är en förmån som utgår tills vidare.⁸

En väsentlig förbättring i arbetsförmågan som denna bedömdes då pensionsförmånen första gången fastställdes kan leda till att förmånen sätts ned eller helt dras in. Här är systemet i viss utsträckning beroende av den försäkrades eget initiativ. Han skall nämligen själv anmäla förbättring.

6.1.3 Olycksfallsförsäkringen

Enligt 1972 års villkor för individuell olycksfallsförsäkring⁹ skall med invaliditet förstås "för framtiden bestående förlust eller nedsättning av arbetsförmågan" (se om olycksfallsförsäkringen avsnitt 3.3 och *bilaga 3*).

Som huvudprincip gäller ett förvärvsmässigt invaliditetsbegrepp. Det sägs i kommentaren att bedömningen skall nära ansluta till den som gäller enligt AFL. Man tar hänsyn till den försäkrades vanliga arbete och annat arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans ålder, utbildning och tidigare verksamhet.

Trots denna huvudprincip spelar tabellinvaliditeten stor roll. I själva verket måste man inom olycksfallsförsäkringen i vissa fall arbeta med två olika metoder för att fastställa invaliditet. Av försäkringsmässiga skäl har man nämligen inte kunnat helt övergå till ekonomisk invaliditetsbestämning. Det skulle vid mindre invaliditeter kunna innebära att ingen ersättning alls utgår, eftersom det i dessa fall så sällan förekommer inkomstförluster. Vidare måste skaderegleringen förenklas så mycket som möjligt.

⁸ Hamdahl m.fl. Lagen om allmän försäkring s. 249.

⁹ Se Alvarson i NIT 1971 s. 59 ff och Svensk Försäkrings-Årsbok 1971 s. 561 ff.

De nya villkoren innebär därför en kompromiss. Bedömningen skall ske efter förvärvsmässiga grunder då det är fråga om större skador men efter medicinsk tabell - samma som yrkesskadeförsäkringens - när det gäller mindre skador.¹⁰ Men även vid de större skadorna har tabellinvaliditeten betydelse. Tabellen blir nämligen ett minimum för vad skadan "är värd". Vid sådana skador som finns i tabellen skall invaliditetsgraden sättas till minst det värde som tabellen upptar. Om en viss skada inte finns med i tabellen måste man lägga den förvärvsmässiga invaliditeten till grund för ersättningen.

Med den angivna konstruktionen är det av stort intresse hur och var gränsen mellan stora och små skador dras. Man har enats om att den skall ligga vid en förvärvsmässig invaliditet om 50 %. Detta är samma nivå som gränsen för rätt till förtidspension enligt AFL, vilket har ansetts som en fördel. Vidare ger gränsdragningen rättvisare resultat, inte minst i sådana fall där tabellinvaliditeten är lag men den faktiska invaliditeten hög.

Olycksfallsförsäkringen är alltså - även i den form den har enligt 1972 års villkor - en försäkringsanordning som i stor utsträckning utger ersättning för skadan som sådan, oavsett de förvärvsmässiga konsekvenser den kan ha. Utfallande belopp får med hänsyn härtill ofta karaktären av ideell ersättning (jfr avsnitt 10.3), vilket i och för sig inte kan anses som något anmärkningsvärt. Försäkringstagaren kan ju sägas ha betalat för att få ut ett belopp i enlighet med tabell, oavsett storleken av den faktiska invaliditeten. Genom att föra in förvärvsmässig invaliditetsbedömning i bilden har man, i jämförelse med tidigare villkor, dock astadkommit en förbättring för försäkringstagaren i de fall där den tabellmässiga ersättningen inte är tillräcklig för att kompensera för faktisk arbetsoförmåga i allvarigare fall.

6.1.4 Tjänstepensioneringen

Av mera begränsat intresse är den invaliditetsbestämning som äger rum inom pensionsordningarna på arbetsmarknaden. Följande huvudlinjer i dessa ordningar bör dock redovisas.

De kategorier av befattningshavare som omfattas av den *statliga tjänstepensioneringen* (avsnitt 3.2.1) är begränsade och till sysselsättningen relativt homogena. Invaliditetsbegreppet kan i stort sett inriktas på befattningshavarnas förmåga att för framtiden på ett tillfredsställande sätt sköta det arbete som åligger dem. Efter detta mått bestämmer man oavsett arten av den sjukdom eller skada som ligger till grund för arbetsoförmågan om sjukpension skall utgå eller inte. Det behövs följaktligen bara en enda gradering av arbetsoförmågan, nämligen en bestämning av om förmågan att sköta arbetsuppgifterna finns kvar eller inte. Föreligger inte sådan förmåga och är tillståndet varaktigt fastslås avgångsskyldighet och pensionsrätt, under förutsättning att omplacering till annat arbete inte kan ske. Kravet på varaktighet kan efterges vid

¹⁰ I kommentaren sägs att tabellen - alldeles bortsett från avvikelserna olika yrkesgrupper emellan - skulle behöva ses över med hänsyn bl.a. till förbättrade rehabiliteringsmöjligheter.

längre bortovaro från arbetet på grund av förlust av eller nedsättning i arbetsförmågan.

Den *kommunala tjänstepensioneringen* (avsnitt 3.2.2) följer väsentligen samma principer, med undantag dock för den gradering av invaliditeten som inverkar på pensionens storlek. Denna gradering tar inte enbart sikte på arbetstagarens vanliga arbete utan också på annat arbete som kan anses motsvara hans krafter och färdigheter. Är sjukpensionen partiell kompletteras den oftast av garantipension.

Slutligen bör också erinras om *ITP-pensioneringens* invaliditetsbegrepp (avsnitt 3.2.3.3). För rätt till sjuk- eller invalidpension fordras att tjänstemannen är till minst 50 % arbetsoförmögen. Graderingen sker med beaktande av förmågan att utföra inte bara det vanliga arbete som åligger tjänstemannen utan förvärvsarbete över huvud taget.

6.2 Nya regler inom skadeståndsrätten

6.2.1 Inledande synpunkter

När en personskada leder till en inskränkning i den skadelidandes kropps- eller själsfunktioner aktualiseras frågan om kompensation för sådan inkomstförlust som skadan för med sig. Kompensationen bestäms med hänsyn främst till den temporära eller bestående förändring som har inträtt i den skadelidandes försörjningssituation. Inte bara nedgång i inkomsterna är uttryck för denna förändring. Faktorer som inte ger direkta utslag i den skadelidandes inkomstförhållanden kan behöva uppmärksammas, t.ex. den ökade anspänning som krävs av den skadelidande för att han skall klara viss arbetsprestation eller den ökade risken att han ställs utan arbete på grund av skadan. Vidare kan ökade kostnader av olika slag uppstå. Den skadelidande måste t.ex. anlita dyrare färdmedel än annars för att ta sig till och från arbetet.

Bedömningen av skadeföljderna blir av olika natur, beroende på om den avser förfluten tid eller framtiden. Bedömning som gäller förfluten tid kan i allmänhet ske på grundval av ett relativt tillförlitligt underlag i faktiska förhållanden. Förfluten tid i förhållande till prövningstillfället är vanligen den akuta sjukdomstiden och – vid allvarigare skador – kanske också den första tiden av ett invaliditetstillstånd. När det föreligger invaliditet – varmed kommittén avser bestående nedsättning av arbetsförmågan – gäller det att pröva den skadelidandes försörjningssituation i framtiden. Den prövningen måste för det mesta i stor utsträckning grundas på antaganden.

Regler för hur inkomstförlust skall bestämmas har successivt utvecklats inom de andra ersättningsanordningar som står en skadelidande till buds. Bl.a. inom socialförsäkringen och olycksfallsförsäkringen finns, som behandlats i avsnitt 6.1, numera klara regler av detta slag. Beräkningarna vilar i betydande utsträckning på schabloner.

Principen är i allmänhet att en starkt standardiserad ersättning utgår under akut sjukdomstid. Denna ersättning är fastställd på förhand efter vissa normer – vanligen den sjukas inkomstförhållanden då han tillförsäkrades förmånen – och den påverkas inte av sådana omständigheter som

att relationen till inkomstförlusten faktiskt visar sig vara en annan än man har räknat med. Exempel är sjukpenningen enligt AFL.

Föreligger stationär skada när akuttiden är över aktualiseras mera permanent ersättning. Men också den bestäms i de andra ersättningsanordningarna i hög grad på grundval av schabloner, även om skadans svårighetsgrad mestadels uppskattas mer eller mindre individuellt. Exempel är förtidspension enligt AFL.

Gränsen mellan de båda huvudtyperna av ersättning – för akuttid och invaliditetstid – är vanligen fast, och åtminstone inom socialförsäkringen gäller vissa begränsningar för akuttidens längd. Efter viss tid, minst ett år, kan t.ex. frågan om utbyte av sjukpenning mot förtidspension aktualiseras utan att den försäkrade behöver ha samtyckt (avsnitt 3.1.1.1).

I kommitténs uppdrag ingår att överväga regler om skadestånd för inkomstförlust. I dag finns det endast mycket kortfattade lagbestämmelser på detta område. I väsentlig omfattning innebär alltså kommitténs uppgift att utarbeta och föreslå en helt ny lagreglering. När kommittén fullgör denna del av sitt uppdrag måste den självfallet beakta dagens rättstillämpning på området. Några reformer som mera avsevärt förändrar rättsläget i dag tror kommittén inte är behövliga. Detta hindrar inte att det finns utrymme för nya grundsatser, bl.a. därför att de principer som nu tillämpas ibland kan antas medföra onödig över- eller underkompensation.

En annan viktig utgångspunkt är att skadeståndsrätten när det gäller grunderna för invaliditetsbedömningen bör bringas att närmare överensstämma med de andra ersättningsanordningarna. Framst bör förhållandena inom socialförsäkringen uppmärksammas. Den ger medborgarna det grundläggande skyddet vid inkomstförlust, och det är ganska naturligt att man så långt det är möjligt försöker anpassa den påbyggnad på grundskyddet som skadeståndet utgör efter reglerna för detta skydd.

Redan i dag gäller att ersättningsprövningen inom skadeståndsrätten har influerats ganska starkt av de andra anordningarna, framför allt socialförsäkringen. I den mån man bygger en ny skadeståndslagstiftning på principer som redan har trängt igenom på skadeståndsområdet kommer förändringarna följaktligen inte att bli särskilt omvälvande. Närmast blir det fråga om att man på vissa punkter kodifierar lösningar som man redan har kommit fram till i rättstillämpningen. Å andra sidan finns det influenser från andra ersättningsanordningar som kan behöva motverkas genom klara regler inom skadeståndsrätten. Exempel utgör beroendet av yrkesskadeförsäkringens på många punkter föräldrade invaliditetstabeller.

Även om man inom skadeståndsrätten kan hämta åtskillig ledning från andra ersättningsanordningar finns det viktiga gränser för ett utnyttjande av sådana erfarenheter. Vissa utgångspunkter är nämligen speciella för skadeståndsrätten.

Det är t.ex. en grundsats att skadeståndet skall täcka hela skadan, inte viss del av den. Ändamålet med skadeståndet är ju att den skadelidande skall försättas i samma läge som om skadan inte alls hade inträffat. Detta ställer till synes speciella krav på förutseende och precision i beräkningarna, även om man på ett eller annat sätt skulle begränsa ersättningsnivån

(avsnitt 11). Varje ersättningsfall måste prövas med hänsyn till sina speciella omständigheter, och endast i begränsad omfattning kan man som i andra ersättningssystem använda sig av på förhand bestämda ersättningsbelopp eller andra normer för gottgörelsens storlek.

Ett annat drag som är karaktäristiskt för skadeståndsrätten är kravet på adekvat kausalitet mellan handling och skada. Man kan här inte, som t.ex. inom den allmänna försäkringen, ta människan "som hon är" efter skadan och bestämma ersättningen efter en samlad bedömning av hennes fysiska och psykiska status. Förändringar och defekter av olika slag som inte kan härledas till den aktuella skadeorsaken får i princip inte inverka på skadeståndsprövningen.

Ytterligare en viktig omständighet ger skadeståndsprövningen en särställning. Till skillnad från de flesta andra ersättningssystemen vid personskada inbegriper skadeståndsrätten gottgörelse för såväl ekonomiska som ideella skadeföljder, vilket bl.a. medför beaktansvärda problem när det gäller gränsdragningen mellan olika ersättningsposter. Man bör inte ersätta samma skadeföljd flera gånger, något som kan bli fallet t.ex. om en livränta, som inte svarar mot inkomstförlust, döms ut tillsammans med ersättning för framtida men.

Det finns följaktligen åtskilliga förhållanden som innebär att ersättningsfrågorna får lösas på ett särskilt sätt inom skadeståndsrätten. Att man hela tiden måste sträva efter största möjliga enhetlighet i bedömningen är emellertid en väsentlig bakgrund till kommitténs överväganden i det följande.

6.2.2 Vissa gemensamma synpunkter på skadestånd för inkomstförlust i förfluten tid och i framtiden

Skadeståndet skall alltså i princip försätta den skadelidande i samma situation som om skadan inte alls hade inträffat. Ersättningen bör då, schematiskt uttryckt, motsvara skillnaden mellan å ena sidan den skadelidandes inkomst såsom den sannolikt skulle ha blivit om skadan inte hade inträffat och å andra sidan den inkomst som den skadelidande faktiskt har uppnått eller kan beräknas uppnå med hänsyn till skadans inverkan på förvärvsförmågan. Man kallar i teoretiska framställningar denna metod att ställa upp problemet för "differensmetoden".¹¹ Den ger i detta sammanhang i varje fall en ungefärlig bild av hur skadeståndet i allmänhet bör fastställas om den totala förlusten skall gottgöras. Differensen kan bestämmas på faktiskt underlag eller på grundval av antaganden eller, vilket kanske mestadels blir fallet i praktiken, på en blandning av faktiska och antagna förhållanden.

I fråga om *förfluten tid* måste den ena posten i differensberäkningen — den som avser förhållandena om skadan inte hade inträffat — i väsentlig utsträckning bygga på mer eller mindre säkra antaganden. Vad hade den skadelidande förtjänat om han inte hade drabbats av den defekt som satt ned arbetsförmågan? Vilka inkomstökningar hade han kunnat räkna med

¹¹ Se bl.a. Ulf Persson: Skada och värde (1953) s. 16 ff, Lech Skadeersättning s. 25 f, samme förf. i SvJt 1955 s. 1 ff och 1968 s. 449 ff samt Hellner i NFT 1957 s. 242 ff. Jfr JR Conradi i NJA 1961 s. 436.

på grund av befordran eller annat byte av arbetsuppgifter etc.? Den andra posten kan däremot i regel bedömas på grundval av den faktiska utvecklingen, som den kan summeras vid tidpunkten för skadestandsprövningen. Men ibland måste man också här använda sig av hypoteser. Ett exempel är att den skadelidande, enligt vad man har anledning förmoda, faktiskt inte har utnyttjat kvarvarande arbetsförmåga.

Beträffande *framtiden* får man röra sig med antaganden angående båda de inkomstposter som skall jämföras. Bland faktorer som är okända men ändå måste tas i beräkning kan nämnas möjligheterna att den skadelidande övervinnet skadeföljderna helt eller delvis, möjligheterna att arbetsgivaren trots skadan bibehåller honom i hans tidigare arbete, riskerna att den skadelidande så småningom friställs i ett ändrat konjunkturläge och riskerna att han på längre sikt inte står ut med den extra anspänning som krävs för att han skall klara sitt arbete.

Skadestandsprövningen ställer under de angivna förhållandena stora krav på utredningen. Man måste i allmänhet försöka överblicka den skadelidandes situation under mycket lång tid, och hänsyn skall tas inte bara till skadans medicinska utveckling och den skadelidandes personliga förhållanden av olika slag utan också, så långt det är möjligt, till arbetsmarknadssituationen och många andra omständigheter av mera allmän natur. Olika sätt att övervinna skadeföljderna genom rehabilitering måste vidare klarläggas — frågor om protes, om omskolning etc.

Ofta är utredningen i dessa olika avseenden färdig vid tiden för skadestandsprövningen. I allvarigare fall har skadan med största sannolikhet prövats inom den allmänna försäkringen och kanske också inom yrkesskadeförsäkringen. Även lindrigare skador kan ha föranlett en omfattande utredning, särskilt om det rör sig om yrkesskadefall. De återstående problem som måste lösas vid skadestandsbedömningen — t.ex. angående omskolning av den skadelidande — är i sådana situationer normalt inte så betydande. Men i andra fall måste en mera fristående utredning och prövning ske i skadestandsärendet. Också beträffande skador som har utretts inom socialförsäkringen kan det vara nödvändigt att göra mer eller mindre omfattande kompletteringar av underlaget. Trots hög standard bl.a. på utredningsresurser, rehabilitering och arbetsvård har det visat sig att man i många situationer måste bygga avgörandena på ganska lösa antaganden.

Den ovisshet som med hänsyn till det sagda ofta präglar övervägandena har naturligtvis i hög grad medverkat till bruket av schabloner. Den schablon som ofta fatt dominera skadestandsprövningen är den medicinska invaliditetsgraden. Man har antagit att de medicinska invaliditetstabellerna representerar tidigare erfarenheter och att de därmed ger ett betryggande underlag för ett riktigt avgörande. Men det finns också andra normer som man använt och alltjämt använder mer eller mindre utan prövning i det individuella fallet, t.ex. de som tillämpas beträffande nedsättning av livränta vid tidpunkten för livräntetagarens inträde i pensionsåldern.

Kommitténs principiella uppfattning är att man bör vara återhållsam med schabloner vid förlustprövningen. Detta gäller särskilt de medicinska invaliditetsgraderna. Ibland är en säkerhetsmarginal till den skadelidan-

des fördel motiverad. Men utgångspunkten för kommitténs överväganden i denna del är att metoder som mera allmänt leder till överkompensation bör undvikas. Att utan särskild anledning medvetet överkompensera den skadelidande för den förlust som han kan antagas göra genom skadefallet är inte ekonomiskt försvarbart. En annan sak är att en generös inställning av vissa skäl kan vara motiverad när det gäller den ideella ersättningen för lyte eller annat stadigvarande men (avsnitt 8.3). Lika klart är att också underkompensation bör undvikas.

Vid prövningen av ersättningen för ekonomisk skada bör man alltså försöka följa den beräknade faktiska förlusten så nära som möjligt. Det bör finnas lämpliga vägar att undvika den osäkerhet i bedömningarna som har lett till benägenheten – särskilt hos domstolarna – att använda schabloner. Kommitténs skeptiska inställning till schablonerna avser både allvarligare och lindrigare skador.

I fråga om de *allvarligare skadorna* har det visat sig, att schablonbedömningen kan medföra risk för underkompensation, eftersom svårt invaliderade personer – även om den medicinska invaliditeten inte är 100-procentig utan begränsad till exempelvis 66 2/3 % – ofta inte kan få något lämpligt arbete och således drabbas av total arbetslöshet. Vad åter gäller de *lindrigare skadorna* föreligger ofta – åtminstone vid tiden för prövningen – ingen konstaterbar inskränkning i arbetsförmågan (se vidare avsnitt 6.2.4.2). De följder som skadan har och kan komma att få inskränker sig till sådana mer eller mindre obestämda förhållanden som allmänna besvär av skadan i arbetet, ökad uttröttningsmed därmed följande frånvaro från arbetet, ökad anspänning från den skadelidandes sida för att han skall klara visst arbete och liknande faktorer, eller till risk för framtida inkomstförlust genom minskade möjligheter att ta övertids- och extraarbete, minskade utsikter till befordran eller förlust av arbetet i en lågkonjunktur (av kommittén kallade "allmänna olägenheter" – jfr avsnitt 8.3). Någon exakt bestämning av eventuell inkomstförlust är i dessa fall knappast möjlig.

Det finns starka motiv att i de lindriga fallen förenkla skadeståndsprövningen så långt det är möjligt, och detta kan i och för sig ske genom att man använder schabloner. Å andra sidan är det just i lindriga skadefall som schabloner har visat sig medföra överkompensation. Det blir ibland så att man gottgör samma skadeföljder genom ersättning för såväl ekonomisk som ideell skada. Det kan därför vara nödvändigt att utveckla delvis nya principer inom skadeståndsrätten. Så har visserligen redan i någon utsträckning skett, särskilt i den utanför domstolarna tillämpade skaderegleringen och inom ersättningsanordningar av trygghetsförsäkringens typ. Men utvecklingen behöver uppenbarligen befästas inom skadeståndsrätten i dess helhet.

Kommittén tänker sig bl.a. att det stora flertalet av de skadelidande inom de aktuella kategorierna skall kunna tillgodoses med engångsbelopp, avseende ideell och ekonomisk skada eller under vissa omständigheter endast ideell skada. Beloppen skulle kunna bestämmas efter tämligen grova normer och till stor del få karaktären av förhöjd ideell ersättning. Detta medför en viss förskjutning av gränsen mellan ersättning för ekonomisk och ersättning för ideell skada, men i viss omfattning är

det bara fråga om att gå vidare på en linje som redan framträder i rättstillämpningen. Också dessa frågor skall kommittén utveckla i det följande (avsnitt 8.3 och 8.5).

I de närmaste två avsnitten diskuterar kommittén de nu angivna principerna i praktisk tillämpning. I första hand måste frågan om ett skadeståndsrättsligt invaliditetsbegrepp lösas. Men bestämmande av ersättning för inkomstförlust under förfluten tid skall också beröras.

6.2.3 Skadestånd för förlorad arbetsförtjänst

Det bästa underlaget för en uppskattning av inkomstförlust avseende förfluten tid är självfallet de faktiska omständigheterna, och då i första hand den skadelidandes inkomst- och arbetsförhållanden som dessa har gestaltat sig under tiden efter skadan. Man studerar med andra ord den inkomstminskning som har blivit en följd av skadan. Men man bör inte enbart se på den faktiska inkomstminskningen. Åtskilliga andra faktorer som sammanhänger med den skadelidandes arbetsförhållanden och med skadans inverkan i övrigt på hans förvärvsförmåga måste beaktas. Också de flesta av dessa faktorer kan bedömas på grundval av den faktiska utvecklingen efter skadan. Hit hör frågan om arbetsgivaren, trots en defekt som inskränker arbetsförmågan hos den skadelidande, t.v. behåller denne i tidigare arbete. Undantagsvis måste man ta ställning till om den skadelidande inte har arbetat trots att han haft möjligheter till detta, eller om han har arbetat mindre än hans kapacitet i och för sig medger. Informationerna om den faktiska inkomstminskningen kan på grund av dessa och liknande förhållanden behöva korrigeras i den ena eller andra riktningen. Andra omständigheter som kan bedömas på grundval av de faktiska förhållandena får med kommitténs förslag närmast inverkan när man bestämmer ersättningen för ideell skada, t.ex. frågan huruvida det arbete som den skadelidande trots skadan förmått prestera har skett under starkare anspänning än tidigare (se nedan och avsnitt 8.3).

När den slutliga prövningen av skadeståndet sker har man det oftast tillförlitliga underlag för bedömningen som den faktiska inkomstutvecklingen — eventuellt korrigerad med hänsyn till de olika angivna faktorerna — utgör.

Det kan förefalla naturligt att man använder detta underlag beträffande all förlust som ligger i tiden före prövningen. Inte desto mindre brukar det ofta ifrågasättas om man inte i de fall som har lett till bestående arbetsoförmåga borde använda samma underlag för invaliditetsersättningen i sin helhet, oavsett att stationärt tillstånd kanske inträtt långt före prövningstillfället. I Danmark t.ex. drar man gränsen vid tidpunkten för inträdet av stationärt tillstånd (avsnitt 4.1), och det innebär att man inte utnyttjar det faktiska underlaget beträffande den del av ersättningen som hänför sig till tiden före prövningen utan i stället samma abstrakta norm som tillämpas på ersättning för framtiden.

Frågan kanske inte har så stor betydelse för vår del. Det vill synas som om man i allmänhet låter posten "förlorad arbetsförtjänst" täcka faktisk

inkomstförlust fram till tiden för prövningen.¹² Men det förekommer ibland att man i stället drar en gräns mellan akuttid och invaliditetstid och låter den gränsen avgöra om ersättningen skall grundas på faktiskt underlag eller det mera abstrakta underlag som skadeståndet för framtida inkomstförlust vilar på.

Exempel. Prövningen äger rum den 1 mars 1973. Sedan den 1 september 1972 föreligger stationärt tillstånd med en (medicinsk) invaliditet om 25 %. Inkomstminskningen uppgår endast till ca 10 %. Om man vid prövningen tillerkänner den skadelidande vad som motsvarar inkomstförlusten fram till den 1 mars 1973 bedömer man på faktiskt underlag beträffande det första halvåret av invaliditetstiden. Om man däremot, som ibland förekommer, ger honom ersättning efter invaliditetsgraden redan från den 1 september 1972 bedömer man ersättningen för detta halvår på samma abstrakta underlag som gäller för ersättningen avseende framtiden.

Det befogade i att på detta sätt låta abstrakta normer avgöra bedömningen av inkomstförlust även under förfluten tid kan ifrågasättas. Olika motiv för förfarandet har anförts. Framför allt har det hävdats att prövningen av vad den skadelidande bort kunna förtjäna med utnyttjande av tillgänglig arbetsförmåga bör ske på likartat sätt, vare sig man har att göra med förfluten tid eller med framtiden. Det har sagts att det är svårt att finna motiv för en skillnad i detta avseende. Det finns rättsfall som visar att betraktelsesättet har visst stöd hos domstolarna.¹³ Vidare har pekats på risken att den skadelidande i upprepade rättegångar begär ersättning för faktisk förlust under förfluten tid.¹⁴

Kommittén anser för sin del att man även i fortsättningen bör dela upp ersättningen för nedsatt arbetsförmåga i två poster. Olikheterna i bevisläget bör emellertid föranleda att gränsen dras så nära tidpunkten för den slutliga prövningen av skadestandsfrågan som det är praktiskt möjligt. Man utnyttjar därmed i största utsträckning det säkrare underlag som den faktiska utvecklingen utgör. Vidare tillgodoses, så långt det är praktiskt genomförbart, målsättningen att den individuella faktiska förlusten skall ersättas. En bedömning som bygger på schablon när faktiskt underlag finns att tillgå anser kommittén som mindre lämplig. Det kan i sammanhanget anmärkas att ensidiga ögonskador — där det

¹² Metoden att bedöma förlust under förfluten tid med hänsyn till faktisk utveckling även om förlusten har inträffat under invaliditetstiden tillämpas framför allt i försäkringsbolagens skadereglering. Förfarandet har stöd av vissa rättsfall, som visserligen avsåg ersättning enbart under förfluten tid men där abstrakt norm (viss medicinsk invaliditetsgrad) stod mot konkret norm (faktisk inkomstförlust) i bedömningen. Ett viktigt fall är NJA 1957 s. 708. Ersättningen bestämdes i detta mål till skillnaden mellan å ena sidan vad den skadelidande för den tid som det var fråga om kunde antas ha förtjänat om skadan inte hade inträffat och å andra sidan vad han trots skadan faktiskt hade förtjänat. Det bör emellertid anmärkas att ersättning efter den medicinska graden i detta rättsfall hade blivit betydligt lägre än den utdömda ersättningen. Vidare bör uppmärksammas NJA 1947 s. 68 och 1951 s. 86. I båda dessa fall förelåg viss mindre medicinsk invaliditet, men någon ersättning utdömdes inte därför att faktisk förlust inte hade uppkommit. — Jfr även NJA 1968 C 310 och FFR 1968 s. 94.

¹³ NJA 1966 s. 254 och TR 18/1970, där starka skäl ”av såväl praktisk som annan natur” ansågs tala mot en uppsplättning av ersättningen för förfluten tid och för framtiden.

¹⁴ Malmaeus i SvJt 1961 s. 341.

hittills har varit vanligt att livränta fastställts att utgå från den tidpunkt när akuttillståndet har upphört — enligt kommitténs uppfattning normalt skall ersättas med en ögonskadeförsäkring jämte ett engångsbelopp (avsnitt 8.4.2), och ett sådant belopp kommer givetvis i de flesta fall att avse gottgörelse för hela invaliditetstiden.

En uppdelning som i huvudsak leder till skilda poster beträffande förfluten tid och framtiden innebär inte att man är förhindrad att låta samma principer vägleda prövningen av de båda posterna där så är befogat. Om den skadelidande haft sådan arbetsförmåga och sådana arbetstillfällen att han i större omfattning än som skett hade bort bidra till sin egen försörjning, kan detta vara en anledning att reducera ersättningen för förfluten tid, och förhållandet kan också behöva påverka beräkningen av ersättningen för framtiden. När det gäller förfluten tid bör man alltså som hittills kunna justera den faktiska förlusten i de antagligen sällsynta fall där man kan konstatera arbetsovilja hos den skadelidande eller annan underlåtenhet att begränsa skadan,¹⁵ lika väl som man låter antaganden om den skadelidandes arbetsförmåga inverka vid framtidsbedömningen. Om man tar hänsyn till en eventuell arbetsovilja hos den skadelidande bör man å andra sidan beakta även de ansträngningar han kanske har gjort att övervinna skadans inverkan på arbetsförmågan. Påtagliga sådana ansträngningar låter sig emellertid på ett naturligt sätt kompenseras genom förhöjning av ersättningen för ideell skada. Ansträngningarna leder på så sätt inte till nedsättning av det totala skadeståndet. Frågan skall beröras vidare i avsnitt 8.3.

Med det nu rekommenderade förfarandet blir också faran mindre att den skadelidande söker fördröja den slutliga invaliditetsprövningen genom att i upprepade rättegångar begära skadestånd endast för förfluten tid.¹⁶

Uppdelningen på två poster på det nu angivna sättet kan naturligtvis behöva modifieras med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Beträffande vissa kategorier skadelidande, t.ex. egna företagare och husmödrar, är det kanske inte alltid möjligt att följa det rekommenderade förfarandet. Kommittén skall närmare utveckla det sagda och ge ytterligare exempel i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.1).

Det bör anmärkas att de nordiska kommittéerna är överens om en uppdelning av ersättningen för inkomstförlust på två poster, men om den lämpliga gränsen mellan dessa poster har enighet inte nåtts. De danska och norska kommittéerna har inte ansett sig kunna avvika från nu gällande principer i sina resp. länder (se avsnitt 4.1).

¹⁵ Lech i SvJt 1968 s. 455.

¹⁶ Lech SvJt 1968 s. 455. Den skadeståndsskyldige kan förhindra sådan upprepade talan genom att föra fastställsetalan beträffande framtidsersättningen — NJA 1963 s. 442.

6.2.4 Skadestånd för invaliditet

6.2.4.1 Allmänna synpunkter

Om prövningen av ersättning för inkomstförlust under förfluten tid väsentligen kan grundas på faktiska förhållanden är bedömningen av ersättning för framtida inkomstförlust regelmässigt mera komplicerad. Som kommittén har berört i det föregående får man här ofta röra sig med antaganden om framtida förhållanden. Dessa förhållanden kan spänna över långa tidsperioder och avse såväl utvecklingen om skadan inte hade inträffat som utvecklingen med hänsyn tagen till skadan och dess följder. Om en 30-årig kroppsarbetare får allvarliga skullskador vid en olycka på arbetsplatsen måste man i princip försöka klarlägga dels utvecklingen av hans inkomster i framtiden om skadan inte hade inträffat, dels också hans möjligheter att försörja sig i det tillstånd vari han befinner sig efter skadan. I båda avseendena gäller bedömningen i princip förhållandena ända fram till pensionsålderns inträde, i hans fall en tidrymd om närmare fyra decennier.

Utvecklingen om olyckan inte hade inträffat kan säkert ofta i viss utsträckning avgöras med hänsyn till faktiska omständigheter, i första hand yrke och inkomstförhållanden vid tiden för skadehändelsen. Eventuellt behöver de tillgängliga informationerna korrigeras med hänsyn till antaganden om framtidsutvecklingen, konjunkturerna o.d.

Bedömningarna när det gäller utvecklingen för den skadelidande i det tillstånd han befinner sig kan också i någon utsträckning ske mot bakgrund av faktiska förhållanden, nämligen sådana som hänför sig till tiden mellan skadehändelsen och skadestandsprövningen. Utvecklingen under lämplig, ej alltför kort tidrymd efter skadehändelsen ger erfarenhetsmässigt ett gott underlag för prövningen av den skadelidandes framtida situation, såväl medicinskt som förvärvsmässigt. Man kan under denna tid pröva lämpliga rehabiliteringsåtgärder och få en uppfattning om hur den skadelidande allmänt sett anpassar sig till sin nya förvärvssituation. Men i åtskilliga avseenden hänvisas man till antaganden. Belysande exempel är de många fall där någon förlust inte har visat sig under tiden mellan skadan och prövningen men förlust kan komma att visa sig i framtiden. Också i de fall där den skadelidande är ett barn eller en person under utbildning kan det vara svårt att få fram underlag i faktiska förhållanden. Ju yngre den skadelidande är, desto svårare och osäkrare blir framtidsbedömningen.

Kommittén har i avsnitt 1.3.3.2 skildrat dagens rättstillämpning när det gäller fastställande av invaliditetsersättning. Det framgår där att man ofta löser de svårigheter som är förenade med framtidsbedömningen genom att bestämma ersättningen efter den medicinska invaliditetsgraden. Man menar därmed den gradering av skadan i medicinskt avseende som görs av medicinsk sakkunskap. Denna gradering sker väsentligen med utgångspunkt i yrkesskadeförsäkringens tabeller över normalgrader vid olika skador och annat material som grundar sig på tidigare medicinska erfarenheter av den inverkan en viss fysisk defekt har på den mänskliga prestationsförmågan.

Den medicinska invaliditetsgraden erbjuder en norm som är lättillgänglig och till synes faller tillbaka på betryggande underlag – läkarens bedömning och de erfarenheter som den vilar på. Det är förklarligt att man i rättstillämpningen tillmäter denna norm stor betydelse. Faktorer i framtidsbedömningen är ofta ovissa. T.o.m. om man gjorde mycket omfattande utredning skulle det i många skadefall inte komma fram ytterligare underlag som gör bedömningen nämnvärt säkrare. Och även om sådant underlag kunde åstadkommas framstår kanske tidsutdräkten och kostnaderna många gånger som oförsvarliga. Invaliditetsgraden förenklar skaderegleringen, och den överkompensation som ibland synes uppkomma brukar inte sällan försvaras genom en hänvisning till den situation som den skadelidande har hamnat i på grund av skadan. Ett annat försvar är att ersättning efter den medicinska invaliditetsgraden kan leda till en utjämning mellan tider då förlusten understiger vad som svarar mot graden och tider då den överstiger vad som svarar mot samma grad.

Den uppfattningen att den medicinska invaliditetsgraden representerar det minimum som skadeståndsrätten skall garantera den skadelidande hävdas troligen inte längre,¹⁷ men det finns ännu på många håll en stark benägenhet att fästa avgörande vikt vid de medicinska invaliditetsgraderna.

6.2.4.2 De medicinska invaliditetsgradernas funktion

De medicinska invaliditetstabellerna är ursprungligen avsedda som hjälpmedel vid bestämmande av ersättning i yrkesskadefall. Som nämndes i avsnitt 6.1.1 har de huvudsakligen tillkommit i slutet av 1800-talet. Endast i viss omfattning har tabellvärdena korrigerats med hänsyn till dagens förhållanden. Bruket av en tabellnorm innebär därför att man för en person som före skadan har utfört förvärvsarbete i dagens arbetsliv i stort sett utgår från att en viss skada har samma värde som den antogs ha i det samhälle som existerade för många decennier sedan. Ytterligare måste uppmärksammas att normen ursprungligen haft avseende på skadeföljderna för en kroppsarbetare i det dåtida samhället.

Den medicinska invaliditetsgraden är alltså en schablon som i alldeles övervägande antalet fall saknar samband med den situation i vilken den används. Om man direkt lägger tabellvärdet av en viss skada till grund för skadeståndet innebär det för det första att man i huvudsak bortser från ett sådant viktigt förhållande som möjligheterna att på olika vägar rehabilitera den skadelidande, med de resurser härför som erbjuds i dagens samhälle. Det är uteslutet att tabellgraderna över huvud taget tar hänsyn till detta slag av anpassning till skadan. Den anpassning som till äventyrs har beaktats kan under alla omständigheter inte annat än rent undantagsvis antas svara mot dagens förhållanden. För det andra bortser man – åtminstone i de flesta skadesituationer – från skillnaderna mellan den typ av förvärvsarbete som tabellerna bygger på, nämligen kropps-

¹⁷ Uppfattningen har tidigare haft stöd i domstolspraxis. I dag sänker man ersättningen om förlusten klart understiger den medicinska graden (avsnitt 1.3.3.2).

arbete i ett samhälle där industrialismen just har trängt igenom, och förvärvsarbete i dagens komplicerade och mångskiftande arbetsliv.

Det sagda tar naturligtvis sikte på skador som finns upptagna i tabellen. Många fall kan inte hänföras under viss tabellgrad, vilket inte minst gäller de så vanliga multipla skadorna vid trafikolyckor. Då får den läkare som sätter invaliditetsgraden göra en bedömning på grundval av annat erfarenhetsmaterial, om sådant finns att tillgå. Och även om det finns en tabellgrad beträffande en viss skadetyper tas hänsyn till individuella variationer. Läkaren gör nämligen ofta justeringar uppåt eller nedåt om han anser det påkallat. Det har därför uttalats att tabellvärdet endast är en "referensram".¹⁸

När en mera individuell invaliditetsgrad åstadkoms på detta sätt finns det självfallet mindre anledning att kritisera tilltron till den medicinska uppskattningen av en skada. Men det måste observeras att läkarens uppmärksamhet får antas vara inriktad mera på skadans allmänna inverkan på den skadelidandes fysiska status och mindre på de förvärvsmässiga konsekvenser som den har för honom. Läkaren har normalt inte ett sådant erfarenhetsmaterial att han kan sätta invaliditetsgraden i relation till den inkomstförlust som kan antas komma att tillskyndas den skadelidande i det konkreta fallet.¹⁹

I överensstämmelse härmed har man under senare tid på en del håll börjat se den medicinska invaliditetsgraden uteslutande som en medicinsk funktionsbedömning. Med graden uttrycker man enligt detta synsätt förlust av fysisk funktion, och en medicinsk invaliditetsbedömning i visst procenttal anger följaktligen relationen till normal, 100-procentig kropps-funktion. En strikt medicinsk invaliditet kan enligt detta synsätt endast bli en av bedömningsgrunderna vid prövningen av ersättningsfrågan.²⁰

Men det finns uttalanden som tyder på att inte alla läkare ger den medicinska graden denna mera formella innebörd. Det förekommer t.ex. att man i graderingen väger in det framtida men som skadan beräknas medföra för den skadelidande.²¹ Kommittén vill inte utesluta att uttalandena är representativa för uppfattningen hos en del läkare, och detta ger ytterligare anledning till försiktighet när man använder den medicinska graden som mått i skadeståndssammanhang.

Att den medicinska invaliditeten är en mindre lämplig norm för skadeståndsbestämningen har dokumenterats i åtskilliga sammanhang. Kommittén redovisar i *bilaga 1* ett antal undersökningar och uttalanden som illustrerar skillnaderna mellan vid bedömningen beräknad invaliditet och senare dokumenterad faktisk invaliditet. Man kan av undersökningsresultaten dra vissa slutsatser som förefaller att vara tämligen allmängiltiga. Vid skador som endast får en lägre medicinsk invaliditetsgrad har skadan nästan undantagslöst ingen påtaglig inverkan på den skadelidandes förvärvsförmåga. Inkomsten efter skadan har alltså inte gått ned som följd av skadan. Vid skador som föranleder högre medicinsk invaliditets-

¹⁸ Johansson och Nilsson i *Läkartidningen* 1970 s. 5403 ff.

¹⁹ Engström i *SvJt* 1968 s. 328.

²⁰ Johansson och Nilsson a.a. s. 5408.

²¹ Granström i *NFT* 1951 s. 259 ff och i *Läkartidningen* 1968 s. 4585.

grad är å andra sidan inskränkningen i förvärvsförmågan inte sällan mera betydande än vad graden ger vid handen. Det visar sig inte sällan att den som åsamkats t.ex. en 66 2/3-procentig medicinsk invaliditet i realiteten har förlorat hela sin förvärvsförmåga.

Kommittén vill i sammanhanget beröra några ytterligare omständigheter. Det föreligger ju som nämnts en inte obetydlig parallellitet mellan yrkesskadeförsäkringen och skadeståndsrätten i det att de medicinska tabellerna i båda ersättningsordningarna har tillmätts och alltså tillmätts stor betydelse. Också inom yrkesskadeförsäkringen har man under senare år konstaterat diskrepansen mellan medicinsk och faktisk invaliditet. De flesta yrkesskador föranleder endast lägre invaliditetsgrader, där övervärderingen av skadorna är mest framträdande. Det kan erinras om 1961 års yrkesskadeutrednings uttalande att yrkesskadelivräntorna i många fall kommit att helt eller delvis fungera "såsom en ersättning för det men eller lyte som den skadade tillskyndats" (avsnitt 6.1.1). Om man övergick till ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp inom yrkesskadeförsäkringen borde enligt yrkesskadeutredningen samtidigt tillskapas en ny ersättningsform som skulle ha till ändamål att överta den funktion av men- och lytesersättning som de nuvarande yrkesskadelivräntorna i realiteten delvis har (SOU 1966:54 s. 128). Yrkesskadeutredningens slutsatser om livräntornas faktiska funktion har ytterligare underbyggts genom uttalanden av expertis på yrkesskadeförsäkringens område.²²

Den senare utvecklingen bekräftar ståndpunkten på yrkesskadeområdet att de medicinska invaliditetsgraderna är otillförlitliga som mått på väntad inkomstförlust. I direktiven till 1971 års yrkesskadeförsäkringskommitté fullföljs nämligen de tankegångar som yrkesskadeutredningen gjorde sig till tolk för (jfr avsnitt 5.1). Ett ersättningssystem skisseras enligt vilket yrkesskadelivräntan kompenserar faktisk förlust av arbetsinkomst. Förlusten skall enligt denna skiss bedömas efter samma principer som gäller för bedömningen enligt AFL. Det innebär att ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp införs i yrkesskadeförsäkringen och att särskild menersättning bryts ut ur yrkesskadelivräntorna och får motsvara den kompensation för lyte eller annat men som hittills legat i livräntorna, i den omfattning dessa inte har svarat mot ekonomisk förlust. Utbrytningen av menersättningen skapar enligt direktiven väsentligt förbättrade ersättningsmöjligheter för dem som har drabbats av fullständig invaliditet. Dessa skadelidande har ju hittills bara fått ersättning för inkomstbortfallet.

Det kan i detta sammanhang erinras om den serie avgöranden i försäkringsdomstolen under senare tid som ger uttryck för en invaliditetsbedömning som har varit mindre bunden vid tabellerna och mera inriktad på en bedömning av förhållandena i det enskilda fallet (avsnitt 6.1.1).

Mot bakgrund av de omständigheter som kommittén nu har berört är det inte längre möjligt att hävda att de medicinska invaliditetstabellerna bör utgöra det främsta hjälpmedlet vid bedömningen av en skadas

²² Engström i SvJt 1968 s. 327–328. Samuelsson i Tidskrift för allmän försäkring 1966 s. 403 och Wentz i NfT 1967 s. 41 ff. Jfr Lech Skadeersättning s. 117 och 136 ff.

framtida verkningar. Skadeståndet för inkomstförlust skall rimligen inte gottgöra defekten som sådan med hänsyn till den fysiska funktionsinskränkning som den har medfört utan i stället avse de försörjnings-ekonomiska konsekvenserna av skadan. Den överkompensation som inte sällan uppkommer med den medicinska invaliditetsbedömningen kan inte försvaras med att den utgör ersättning för ideell skada eftersom man här – till skillnad från yrkesskadeförsäkringen i nuvarande form – har en särskild post för sådan ersättning och man inte gärna bör tillämpa ersättningsreglerna så att den ideella skadan ersätts två gånger. Inte heller kan man – som ibland hävdas – se uppkommande överkompensation som gottgörelse för penningvärdets fall, eftersom en allmän värdesäkring av periodiska skadestånd nu har genomförts (avsnitt 1.3.3.2).

Det finns med andra ord mycket starka motiv att nu ompröva den inställning till invaliditetsbedömningen som senast har kommit till uttryck i rättsfallet NJA 1966 s. 254. Högsta domstolens generellt avfattade uttalande i detta fall, att det bör fordras särskilda skäl för att i höjande eller sänkande riktning frångå de inom yrkesskadeförsäkringen tillämpade invaliditetsgraderna, leder uppenbarligen i många fall till de mindre önskvärda effekter som kommittén här har påtalat. I stället för den centrala funktion som domstolarna ofta kommit att tillmäta de medicinska invaliditetsgraderna vill kommittén, när det gäller skadestånd för framtida inkomstförlust, ge dem betydelse endast som ett hjälpmedel bland många andra. Detta hjälpmedel bör inte användas som ett adekvat mått på skillnaden mellan vad den skadelidande sannolikt skulle ha förtjänat i framtiden, om skadan inte hade inträffat, och den inkomst han i sitt skadade tillstånd faktiskt kommer att få, utan som ett uttryck för en mera allmän bedömning av den funktionsinskränkning som skadan har fört med sig.

Den medicinska graden vill kommittén alltså ge rollen av enbart en *medicinsk funktionsbedömning*, och detta vare sig graderingen direkt vilar på tabell eller – med eller utan utgångspunkt i tabell – på en mera fri uppskattning från läkarens sida.

Om man vid läkarbedömningen och vid skadeståndsprövningen har uppmärksamheten riktad på det förhållandet att den medicinska graden i ett visst skadefall bara tolkar en funktionsbedömning undviker man i största utsträckning de olägenheter som följer av dagens rättstillämpning. Kommittén tror för sin del att dessa olägenheter i betydande omfattning beror på att man inte på ömse håll alltid har full insikt i vad graderingen uttrycker. Det finns tecken på detta såväl i uttalanden från läkarhåll som i domstolsavgöranden (jfr ovan).

Det måste i sammanhanget med kraft understrykas att frågan om bundenheten vid de medicinska graderna vid prövningen av skadestånd för framtida inkomstförlust inte i första hand är en fråga om man skall medverka till överkompensation eller inte. En tabellbunden bedömning har, som redan antytts, nackdelar även i fall där den ekonomiska invaliditeten måste antas vara större än vad den medicinska invaliditetsgraden ger vid handen. Här kan frigörelsen från de medicinska graderna leda till att man undviker fall av underkompensation. Som kommittén

har berört i det föregående har risken härför visat sig vara särskilt stor i allvarligare skadefall, där den skadelidande ofta blir helt utslagen i förvärvslivet av en skada som – medicinskt sett – inte når upp till 100-procentsnivån.

Det är i dagens samhälle säkert ett ganska vanligt förhållande även vid andra skador att de förvärvsmässiga konsekvenserna är allvarligare än vad den medicinska graden uttrycker. T.o.m. när det gäller mindre skador kan inskränkningen i förvärvsförmågan betydligt överstiga det mått som kan utläsas i den medicinska graderingen. Många människor i dagens samhälle arbetar enligt skadenämndernas erfarenhet "på marginalen" av sin förmåga, och det innebär bl.a. att även en relativt begränsad defekt kan få allvarliga ekonomiska följder för den skadelidande. Om man i fall av detta slag gör en mera individuell prövning av skadeståndet bör detta kunna leda till högre ersättning än en prövning som väsentligen bygger på den medicinska invaliditetsgraden.

Den framförda kritiken mot de medicinska invaliditetsgraderna har tagit sikte på deras användbarhet när det gäller att bestämma skadestånd för bestående nedsättning av arbetsförmågan. Att de medicinska graderna bör kunna användas som underlag i olika sammanhang när man fastställer ersättning för ideell skada skall kommittén beröra i det följande (avsnitt 6.2.4.3, 6.2.4.5, 8.3 och 14.1.4).

6.2.4.3 Grunderna för ett skadeståndsrättsligt invaliditetsbegrepp

Kommitténs kritik av bundenheten vid den medicinska invaliditetsvärderingen bärs framför allt upp av den tanken att man inte efter en generell norm bör avgöra inkomstförlust i ett individuellt fall. Variationerna i den inverkan en viss defekt har på förvärvsförmågan hos olika människor är alltför stora, beroende på en rad olika faktorer. Hit hör den skadelidandes ålder och återstående livstid (som kan bli väsentligt kortare än normalt på grund av skadan), hans yrke och utbildning, möjligheterna att han i större eller mindre grad övervinner skadeföljderna genom tillväxning eller rehabilitering och åtskilliga andra förhållanden. Invaliditeten, dvs. i detta sammanhang skillnaden mellan den skadelidandes förvärvsförmåga om skadan inte hade inträffat och hans förvärvsförmåga i sitt skadade skick, är i större eller mindre utsträckning beroende av dessa förhållanden, och kommittén finner det naturligt att man anger detta i en definition.

Det invaliditetsbegrepp som nu används inom den allmänna försäkringen och som återfinns i 7:3 AFL kan från dessa utgångspunkter tänkas utgöra en lämplig grund också för skadeståndsrättens invaliditetsbedömning. Det förutsätter nämligen en uppskattning av förvärvsmässig invaliditet och är vidare formulerat med hänsyn till förhållandena i vårt samhälle sådant det ser ut i dag.

7 kap. 3 § AFL har följande lydelse:

"Vid bedömning i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan, varom är fråga, bereda sig inkomst genom sådant arbete, som motsvarar hans

krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. I fråga om äldre försäkrad skall bedömningen främst avse hans förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete. Med inkomst av arbete likställles i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som angives i 4 kap. 2 §, skall arbetsförmågan under tiden för åtgärden anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete."

Med åtgärd av beskaffenhet som anges i 4:2 AFL avses "åtgärd, som är ägnad att förkorta sjukdomstiden eller att eljest helt eller delvis förebygga eller häva nedsättning av den försäkrades arbetsförmåga", dvs. i huvudsak rehabiliteringsåtgärder.

Rent allmänt kan det sägas vara en stor fördel om de olika ersättningsordningarna vid personskada innehåller ett enhetligt invaliditetsbegrepp. Man har allt större anledning att se socialförsäkringen, olycksfallsförsäkringen och skadeståndsrätten (genom ansvars- och trafikförsäkringen samt trygghetsförsäkringen och liknande anordningar) som delar av ett och samma system, som syftar till att trygga försörjningen vid inkomstförlust på grund av framför allt trafikskador samt skador på arbetsplatserna och i hemmen. AFL:s invaliditetsbegrepp har redan börjat påverka åtminstone försäkringsdomstolens praxis vid tillämpningen av YFL. Troligen kommer begreppet att inom de närmaste åren helt slå igenom inom yrkesskadeförsäkringen på grund av yrkesskadeförsäkringskommitténs arbete. Den vanliga olycksfallsförsäkringen har en bedömning av invaliditet som under senare tid har närmat sig ett förvärvsmässigt invaliditetsbegrepp. Enligt kommitténs mening skulle det vara ett stort framsteg om man så småningom får en enhetlig syn på invaliditetsbedömningen när man från olika håll prövar ersättningsfrågan i ett och samma fall.

Men de speciella förhållandena på skadeståndsområdet motiverar särskilda överväganden. Kommittén vill här bara — mot bakgrund bl.a. av vad som har sagts i avsnitt 6.1.2 om AFL:s invaliditetsbegrepp — ange några viktiga omständigheter som bör beaktas i detta sammanhang och diskutera deras betydelse inom skadeståndsrätten.

Kausalitetskravet inom skadeståndsrätten innebär att skadeståndet uteslutande skall avse de försörjningsekonomiska skadeföljder som kan härledas just till den aktuella skadehändelsen. Detta behov att isolera skadeorsak och skadeföljd har ingen motsvarighet när man bedömer invaliditet enligt AFL.

Häri ligger en av de väsentliga skillnaderna mellan skadeståndsrätten och den allmänna försäkringen. Men kravet på adekvat kausalitet kan uppenbarligen inte hindra att man inom skadeståndsrätten använder ett allmänt hållet invaliditetsbegrepp med kriterier av närmast försörjningsekonomisk natur. Kausalitetsfrågorna får knappast nytt innehåll därför att man knyter skadeståndsbedömningen till ett nytt invaliditetsbegrepp av detta slag. Att svårigheterna att tillämpa begreppet blir större inom skadeståndsrätten än inom den allmänna försäkringen skall dock inte förnekas, fastän många av kriterierna redan i dag iaktas vid fastställande

av skadestånd för inkomstförlust. Kommittén återkommer till de nu berörda frågorna i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.1).

Inriktningen av AFL:s invaliditetsbegrepp på de försörjningsmässiga följderna av en skada gör att man inte i någon större utsträckning kan bygga bedömningen på erfarenhetssatser. Man måste i stället se till att *utredningen i det särskilda fallet* blir så fullständig som möjligt. Detta stämmer väl med det förhållandet att det är skadans inverkan på den skadelidandes försörjningsförmåga som skall ersättas genom skadeståndet. Kommittén har avvisat de medicinska invaliditetsgraderna som huvudsakligt instrument vid skadestandsprövningen. Man kan inte, med en i stor utsträckning schablonmässigt bestämd grad, utvisande funktionsinskränkningen vid viss skada, få fram ett adekvat mått på inkomstförlusten i ett individuellt fall.

En konkret invaliditetsuppskattning också inom skadestandsrätten kräver grundlig utredning i varje ärende, men i betydande utsträckning måste samma utredningsmaterial kunna användas vid skadestandsprövningen som vid prövningen av pensionsfrågan enligt AFL eller – om också yrkesskadeförsäkringen övergår till ett mera ekonomiskt invaliditetsbegrepp – vid prövningen av ersättningsfrågan enligt YFL. Det stämmer väl med denna samordning på utredningsplanet att utredningarna på ömse håll följer samma grunder. Att man inom skadestandsrätten har att göra också med fall som inte föranleder pensionsprövning enligt AFL – dvs. skador som inte medför nedsättning i arbetsförmågan med minst hälften – kan dock komma att medföra större arbetsbelastning på de skadereglerande organen på skadeståndssidan.

En tredje fråga sammanhänger med AFL:s *system för invaliditetsgradering*. Bedömningen enligt AFL utmynnar inte i en viss invaliditetsgrad. I stället syftar prövningen till att inom en ganska vidsträckt latitud ange den försäkrades arbetsförmåga i relation till full arbetsförmåga.

Anledningen härtill är att man, med den stora variationen av fysiska och psykiska defekter hos försäkringens klientel och de ofta förekommande blandade defekttillstånden, inte rimligen kan fastställa nedsättningen i arbetsförmågan till ett exakt procenttal. Andra omständigheter har medverkat till AFL:s grova intervallsystem, bl.a. det förhållandet att många av de faktorer som ligger till grund för invaliditetsbedömningen ofta är i hög grad beroende på skälighetsuppskattning (avsnitt 6.1.2).

Det föreligger vissa överensstämmelser mellan förhållandena när prövning sker enligt AFL och när skadestånd skall fastställas. På några punkter är överensstämmelserna högst påtagliga. Ofta måste man vid skadestandsprövningen överblicka komplexa symtombilder, t.ex. när det gäller trafikoffer med multipla skador, och man ställs då inför svårigheterna att bedöma de sammanlagda verkningarna av defekterna på arbetsförmågan. Vidare är, liksom vid prövningen enligt AFL, utrymmet för mera skönsmässigt betonade avgöranden stort.

Trots dessa förhållanden har kommittén inte funnit det lämpligt att inom skadestandsrätten föreskriva ett intervallsystem liknande det som nu finns i AFL. Det skulle kunna bli alltför grovt, och dessutom behöva kompletteras med flera nya intervaller som täcker skiktet under en

nedsättning av arbetsförmågan med minst hälften.²³ Kommittén förordar för sin del att invaliditetsbedömningen inte får utmynna i ett fixerat procenttal för den nedsättning i arbetsförmågan som man har kommit fram till.

En annan sak är att man vid bestämmandet av ersättningen för ideell skada har behov av en invaliditetsgrad, men här är det, som hittills, lämpligt att använda den medicinska invaliditetsgraden (avsnitt 8.3 och 14.1.4).

6.2.4.4 Frågan om livränta skall kunna omprövas

Även i det nya system som kommittén föreslår i detta betänkande skall livränta vara den normala ersättningsformen om skadeståndet skall täcka bestående inkomstförlust av någon betydelse och ersättningen därför kan antas vara av vikt för den skadelidandes kontinuerliga försörjning (avsnitt 8.2).

För kommittén har den svåraste frågan i detta sammanhang varit om man i skadeståndsrätten kan införa ett system som medger omprövning av sådan livränta. Ekonomisk invaliditet och omprövning är så nära förbundna med varandra, på grund av förhållandenas natur, att man knappast kan tänka sig en invaliditetsbedömning med tillämpning av det ekonomiska invaliditetsbegreppet utan att därmed förenas omprövningsrätt åtminstone i mera angelägna fall. Inom den allmänna försäkringen finns det möjlighet att göra en förnyad prövning av invaliditeten om det inträffar förändringar i den försäkrades förvärvsförmåga (avsnitt 6.1.2). Inriktar man sig på en individuell bedömning av skadeföljderna bör i princip förändringar som inträffar efter den första prövningen och som rör underlaget för den prövningen föranleda att man tar upp saken på nytt. Detta har inom den allmänna försäkringen ansetts vara ett naturligt förhållande. Förändringar såväl till det bättre som till det sämre kan uppmärksammas. Även inom yrkesskadeförsäkringen förekommer omprövning i viss utsträckning (avsnitt 6.1.1).

I åtskilliga europeiska länder finns det bestämmelser som gör omprövning av skadestånd möjlig, enligt vissa lagar t.o.m. i sådana fall där engångsersättning har dömts ut. Förbehåll om omprövning kan av domstolen göras t.ex. i Belgien, Holland (endast i livräntefall) och Frankrike. I Schweiz, där livränta är huvudregel vid invaliditet, kan domstolen — om skadeföljderna inte kan överblickas tillräckligt säkert — ta in ett förbehåll i domen som gör omprövning inom två år möjlig. I Västtyskland, där livränta också är huvudregel enligt lagen, finns en bestämmelse enligt vilken livränta kan ändras efter talan av den skadelidande vid väsentlig förändring i de omständigheter som har legat till grund för den ursprungliga prövningen.²⁴ Någon tidsgräns för talan om sådan ändring finns inte. I Österrike kan livränta ändras på talan av den

²³ Jfr dock avsnitt 6.1.1 om det nya intervallsystemet i den norska yrkesskadeförsäkringen.

²⁴ ZPO § 323. Jfr Szöllösy Invaliditätsschaden s. 119.

skadeståndsskyldige eller den skadelidande vid ändrade förhållanden (se vidare avsnitt 4.2).

När frågan om omprövning av en periodisk förmån förs över på skadeståndsplanet ställs man inför åtskilliga komplikationer av främst processuell och försäkringsmässig art. Dessa frågor har stor praktisk betydelse om man inom skadeståndsrätten bibehåller ett livräntesystem. I sådana fall där man gottgör framtida inkomstförlust med engångsbelopp (avsnitt 8.4) bör av naturliga skäl framtida förändringar inte påverka ersättningen. En del av fördelarna med den ersättningsformen skulle då gå förlorade.

Intressen av stor vikt motiverar att en fråga som har behandlats i en rättegång blir slutligt avgjord i ett sammanhang. Dessa intressen har föranlett reglerna om att ett domstolsavgörande får rättskraft. Avgörandet kan i princip inte ändras sedan frågan har prövats i högsta instans eller den prövning som en lägre instans gjort inte har överklagats (RB 17:11). I dag gäller följaktligen att en skadeståndslivränta som har fastställts genom ett rättskraftigt avgörande inte kan ändras efter prövning i ny rättegång. Endast i vissa särskilda fall, nämligen då skadans omfattning inte har kunnat slutligt avgöras vid prövningstillfället, har i rättspraxis den skadelidande getts en möjlighet att i mån av behov få ersättningsfrågan omprövad vid domstol. Processtekniskt har detta lösts på det sättet att i den första domen tagits in ett förbehåll för den skadelidande att han har rätt att framdeles föra talan om ändring av livräntan.²⁵ Förbehåll av detta slag, som också kan tänkas gälla till förmån för den skadeståndsskyldige,²⁶ torde framför allt komma till användning vid skador som drabbar barn och unga personer, där skadeföljderna i framtiden kan vara praktiskt taget omöjliga att bedöma vid tiden för prövningen. Att döma av tillgänglig rättspraxis är antalet domstolsfall där förbehåll medges ganska få. Anledningen till försiktigheten har förklarats på olika sätt. En framträdande orsak anges ibland vara risken för ersättningsneuros om skadeståndsfrågan hålls öppen.²⁷

Om man med ett nytt skadeståndsrättsligt invaliditetsbegrepp förenar möjlighet till omprövning av livränteersättning gör man ett betydligt mer omfattande ingrepp i rättskraftsprinciperna än vad som f.n. sker med de undantagsvis förekommande förbehållen. Svaranden skulle få svårare att anpassa sina förhållanden efter det första avgörandet. En annan nackdel är den nämnda risken för ersättningsneuros, som redan nu har uppmärksamats i försäkringsbolagens skaderegleringsverksamhet om den definitiva ersättningsprövningen drar ut på tiden. Möjligheten till omprövning kan i en del fall leda till en olämplig fixering hos den skadelidande vid ersättningsfrågan. Redan en uppskjuten prövning av definitiv livränta kan i vissa fall leda till sådan neuros, och håller man ersättningsfrågan öppen genom en omprövningsmöjlighet förstärks neurosproblemet självfallet ytterligare. Vidare är det obestridligt att kausalitetsfrågorna skulle bli

²⁵ NJA 1946 s. 130 och 1957 s. 118, FFR 1967, s. 189 m.fl. Se Lech Skadeersättning s. 242 ff.

²⁶ NJA 1946 s. 545 (efterlevandefall).

²⁷ Lech i SvJt 1968 s. 433.

mera framträdande än de är i dag. En ny skada eller en ny sjukdom, dvs. en skada eller sjukdom som inte är en adekvat följd av den aktuella skadehändelsen, skall nämligen i princip inte kunna leda till omprövning. Svårigheterna att avgöra om kausalitet föreligger mellan skadehändelse och försämring i den skadelidandes medicinska status ökar givetvis allteftersom tiden går.

Men det finns också andra synpunkter som enligt kommitténs uppfattning måste beaktas i sammanhanget. Viktigt är hur de problem som ett omprövningssystem för med sig kan lösas av försäkringsbolagen. De flesta livräntor i dag utgår med största sannolikhet ur ansvarsförsäkring. Livränteförpliktelsen säkerställs i dessa fall genom att ett så stort kapital fonderas att det tillhoppa med sin avkastning räcker för de framtida utbetalningarna av livräntan. Fonderingen görs på sådant sätt att kostnaden belastar skadeåret, dvs. det försäkringskollektiv som den skadeståndsansvarige försäkringshavaren tillhör.²⁸ Om den ursprungliga livränteförpliktelsen i ett system med omprövning utvidgas, därför att det är motiverat med hänsyn till framtida försämring i livräntetagarens ställning, måste utvidgningen täckas på något sätt.

Kommittén inser att det inte kan vara möjligt att redan vid den första avsättningen göra en tillnärmelsevis exakt beräkning av sådana framtida höjningar som eventuellt kan bli följden av en omprövning. Om förutsättningarna för omprövning bestäms mycket snävt, blir emellertid omprövningsfallen så få att man t.v. bör kunna nöja sig med att avsätta en måttligt tilltagen rund summa för ändamålet. Antalet livräntefall bör med kommitténs förslag gå ned avsevärt i jämförelse med dagens förhållanden, något som måste hållas i minnet när man uppskattar vilken ökad belastning på försäkringskollektiven det kan bli fråga om. Det är inte uteslutet att man på längre sikt bör kunna årligen lägga en erfarenhetsmässigt bestämd marginal för omprövningskostnaderna ovanpå de vanliga fondavsättningarna.

Även om det kan anföras starka betänkligheter mot en omprövningsmöjlighet inom skadeståndsrätten har kommittén med hänsyn till det nu anförda stannat för att omprövning bör kunna förekomma i särskilda, mycket angelägna situationer. Vad som åsyftas är fall där det framstår som alldeles klart, att utvecklingen av den skadelidandes inkomstförhållanden i mycket betydande grad avviker från vad man föreställde sig vid den tidpunkt när livräntan fastställdes, vare sig detta beror på att skadan i medicinskt hänseende har förvärrats eller det är att hänföra till arbetsmarknadsförhållanden och liknande. Omprövning skulle t.ex. kunna komma i fråga när en arbetare efter några år totalt har slagits ut av en skada som man vid tidpunkten för den första prövningen trodde endast i begränsad mån skulle inverka på förvärvsförmågan.

Skillnaden mellan beräknad och faktisk förlust skall med andra ord vara så avsevärd att det skulle framstå som klart obilligt om förnyad prövning inte ägde rum. Kommitténs uppfattning är att situationer av detta slag inte kommer att bli så vanliga, särskilt om den första skaderegleringen sker med så nära anknytning som möjligt till den

²⁸ Skadestånd IV s. 25-27.

studerade faktiska utvecklingen (jfr avsnitt 6.2.4.5). Det bör vara möjligt att ta hänsyn till såväl försämring som förbättring i den skadelidandes situation. Man skall alltså kunna sänka ett livräntebelopp t.ex. om det framkommer att skadan inte alls har haft den inverkan på den skadelidandes förvärvsförmåga som man har räknat med.

När det gäller den ekonomiska betydelsen av denna omprövningsmöjlighet vill kommittén erinra om det skydd som samhället under senare år har tillskapat mot inkomstbortfall på grund av friställning och liknande. Det skyddet måste betraktas som primärt i förhållande till rätten till skadestånd, och det kan alltså antas medverka till att omprövningsfallen blir fåtaliga. Särskilt kan pekas på de möjligheter som en från arbetslivet utslagen har att få förtidspension av arbetsmarknadsmässiga skäl (avsnitt 6.1.2) men även på arbetslöshetsförsäkringen och lagen (1971:202) om vissa åtgärder för att främja sysselsättningen av äldre arbetstagare på den öppna arbetsmarknaden. Också den föreslagna lagen om vissa anställningsfrämjande åtgärder (prop. 1973:129) får sin betydelse i sammanhanget.²⁹ Den omprövningsmöjlighet kommittén tänker sig skulle alltså bli en yttersta utväg för den som har drabbats av icke förutsett bortfall eller minskning av förvärvsinkomsten, om det står klart att härtill medverkat den skada som har föranlett den ursprungliga livräntan.

Det må anmärkas, att redan nu i praxis undantagsvis förekommer att en fastställd livränta ändras. Försäkringsbolagen brukar nämligen ibland medge höjning av livränta som blivit för låg på den grund att den skadelidandes medicinska invaliditet förvärrats (avsnitt 1.3.3.2). Motsvarande förfarande lär t.o.m. någon gång komma i fråga beträffande livränta som har fastställts av domstol. Kommitténs förslag är att uppfatta som en utbyggnad av den nuvarande omprövningen, nämligen så att den under särskilda betingelser kan äga rum även vid andra ändrade förhållanden än de rent medicinska.

Kommitténs ståndpunkt i denna del kan sammanfattningsvis uttryckas så, att det skall vara uppenbart att i det särskilda fallet väsentlig och bestående ändring har inträtt i de förhållanden som skall ligga till grund för invaliditetsbedömningen. En sådan formulering bör kunna lugna försäkringsbolagens farhågor för att omprövningen kan få mera ingripande ekonomiska konsekvenser. Kommittén bedömer omprövningsmöjligheterna som en marginell företeelse från ekonomisk synpunkt. Risken för att regels existens kan locka till en mängd obefogade krav torde inte heller bör överdrivas. De möjligheter att *sänka* en livränta som bestämmelsen öppnar skall, enligt vad kommittén förutsätter, utnyttjas endast i sällsynta undantagsfall.

²⁹ Förslaget innehåller i 7-13 §§ vissa regler som syftar till att åstadkomma bättre möjligheter för äldre arbetstagare och arbetstagare med nedsatt arbetsförmåga att behålla eller erhålla anställning på den öppna arbetsmarknaden. Dessa regler bygger på tanken att arbetsmarknadsmyndigheterna vid överläggningar med arbetsgivare och berörda organisationer skall diskutera vilka åtgärder som kan behöva vidtas för detta ändamål. Uppnås inte lösningar i samförstånd vid överläggningarna, kan arbetsmarknadsmyndigheterna meddela arbetsgivaren anvisningar om vilka åtgärder denne bör vidta. Följs inte anvisningar som arbetsmarknadsstyrelsen meddelar och får det anses uppenbart att rättelse inte kan åstadkommas på annat sätt, kan styrelsen som en yttersta åtgärd förordna att arbetsgivaren får anställa endast sådan arbetstagare som den offentliga arbetsförmedlingen har anvisat eller godtagit.

Det kan framhållas, att den norska kommittén inte föreslagit någon rätt till omprövning och att den danska kommittén synes ha samma inställning. Härvid måste man hålla i minnet att invaliditetsersättning i Danmark och Norge nästan undantagslöst utgår i form av engångsbelopp och att någon mera ingripande förändring på denna punkt inte är att vänta. Den finska kommittén tänker sig emellertid en möjlighet till omprövning av livränta om väsentligt förändrade förhållanden eller omständigheterna i övrigt påkallar det (avsnitt 13.1).

6.2.4.5 Andra möjligheter att anpassa skadeståndet efter den faktiska förlusten

I de fall där omprövning enligt den tänkta ordningen inte skall vara möjlig får man lita till andra medel för att komma till ett såvitt möjligt riktigt slutresultat, medel som delvis tillämpas redan nu. Den skadereglering som äger rum utanför domstolarna lämnar sålunda i viss mån möjligheter till förnyad prövning av en livränta om denna skulle visa sig vara felaktigt beräknad med hänsyn till den faktiska utvecklingen.

Ett sådant medel är att man i osäkra fall *väntar med slutlig prövning under en längre tid* för att utvecklingen skall kunna studeras. I dagens rättstillämpning bestämmer man, när fall av detta slag är för handen, en tidsbegränsad skadeståndslivränta som får gälla under ett visst antal år, i trafiknämndens praxis i allmänhet upp till 2 à 3 år. Sedan tar man upp livräntefrågan till slutlig prövning. Förfarandet är ganska vanligt, och torde tillämpas i bortåt vart tredje ärende i trafiknämnden. Resultatet kan bli såväl höjning som sänkning av den tidsbegränsade livräntan, eller engångsbelopp om detta visar sig vara en lämpligare ersättningsform. Med ett i lagen fastslaget ekonomiskt invaliditetsbegrepp bör metoden att på detta sätt skjuta på den slutliga prövningen få ännu större betydelse än den har i dag.

Ett annat sätt att undvika i varje fall underkompensation för den skadelidande kan vara att man *fastställer ersättningen med en marginal för oförutsedd utveckling*. Kommittén menar givetvis inte därmed att den irrationella medicinska invaliditetsgraden — som ofta anses i och för sig ge en sådan marginal — skulle läggas till grund för ersättningens storlek. Det måste vara möjligt att tillskapa en lämplig säkerhetsmarginal utan att låta den medicinska funktionsrubbnings vara ensam avgörande för marginalens storlek. Den föreslagna omprövningsmöjligheten skulle i och för sig kräva att livräntebeslutet utformades så att det vid en eventuell framtida omprövning av livräntan kan klarläggas om den har bestämts med marginal av detta slag eller inte. Det torde dock inte gå att praktiskt genomföra en sådan tanke. Kommittén räknar i stället med att det av utredningen i omprövningsärendet ofta kommer att framgå om man vid den första prövningen lagt på en marginal av sådan storlek att den bör beaktas.

6.2.4.6 Slutsatser

Kommitténs slutsats är att ett förvärvsmässigt invaliditetsbegrepp, i huvudsak uppbyggt efter mönster av motsvarande begrepp i AFL, bör

införs i skadeståndsrätten. En möjlighet till omprövning av livränta vid ändrade förhållanden bör finnas, men denna rätt skall vara mycket restriktivt utformad.

De huvudsakligen formella modifieringar i AFL:s invaliditetsbegrepp som kan vara befogade när det skall tas i bruk också på skadeståndsområdet diskuterar kommittén ytterligare i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.1).

En betydelsefull följd av att ett förvärvsmässigt invaliditetsbegrepp införs i skadeståndsrätten är att man i varje fall i lägre invaliditetsgrader bör utvidga området för ersättningen för ideell skada. Om man renodlar invaliditetsersättningen så att den inriktas på skadans förvärvsmässiga följder i det särskilda fallet och särskilt på inkomstförlust som kan antas bli bestående, måste detta nämligen alldeles tydligt medföra en reduktion av ersättningarna vid mindre invaliditeter.

I sådana fall där inkomstförlust av någon betydelse inte har visat sig vid tiden för skadeståndsprövningen och förhållandena är stabila bör tyngdpunkten läggas på ersättningen för ideell skada. Även i andra fall bör man ibland kunna götgöra förvärvsmässiga skadeföljder genom förhöjd ideell ersättning eller genom ett engångsbelopp, som avser att täcka både inkomstbortfallet och den ideella skadan. Som kommittén har berört i avsnitt 6.2.2 kan man i detta sammanhang mycket väl tänka sig att använda schablonmässiga ersättningsgrunder av den typ som de medicinska invaliditetsgraderna representerar.

Kommittén diskuterar dessa frågor ytterligare i avsnitt 8, särskilt 8.3 och 8.4.1, samt avsnitt 14.1.4.

7.1 Allmänna synpunkter

Det har sedan länge erkänts i svensk skadeståndsrätt att, när någon dödats, de efterlevande skall kunna få ersättning för förlust av underhåll som de har åtnjutit av den omkomne. Att efterlevande har skadeståndsrätt betraktas ibland som ett undantag från annars gällande principer att endast den som direkt drabbats av en person- eller sakskada är berättigad till skadestånd med anledning av denna. Rätten hade ursprungligen en närmast social motivering. Några allmänt verkande sociala förmåner fanns tidigare inte för den som ställdes utan försörjning. Att i stället den som uppsåtligen eller av vårdslöshet dödat en person sörjde för underhållet av dennes efterlevande krävdes av rättvisa och billighet. Men karaktären av undantag från vanliga skadeståndsregler ledde till att skadestånd skulle utgå endast för "nödigt underhåll". Även med det nuvarande måttet "erforderligt underhåll" i 5:3 SkL bär stadgandet prägel av restriktivitet.

Det var alltså ursprungligen inte fråga om att de efterlevande hade rätt till full ersättning för förlusterna med anledning av dödsfallet. På denna punkt har rättsutvecklingen emellertid gått ganska långt utanför den ursprungliga ramen. Nuvarande rättstillämpning torde innebära att man också när det gäller skadestånd till efterlevande praktiskt sett är framme vid vad man närmast kan kalla full ersättning för liden förlust (avsnitt 1.4).

Till stor del sammanhänger utvecklingen i rättspraxis med framväxten av olika allmänt verkande ersättningsanordningar, särskilt på försäkringsområdet. De grundläggande försörjningsbehoven vid dödsfall tillgodoses i dag i stor utsträckning av socialförsäkringen, men också andra ersättningskällor har viktiga uppgifter när det gäller efterlevandes ekonomiska skydd. Skadeståndsrättens betydelse har i takt med denna utveckling förskjutits. Man kan i dag säga att skadeståndet hjälper de efterlevande att inom rimliga gränser i stort sett bibehålla sin tidigare standard, dvs. den standard som de åtnjöt medan den avlidne ännu levde. Om en efterlevande får sitt erforderliga uppehälle garanterat på annan väg, täcker skadeståndet alltså det bortfall av underhåll som andra anordningar inte kompenserar men som behövs för bibehållen standard. Endast om socialförsäkring eller annan försörjningskälla av någon anledning inte svarar för det grundläggande ersättningsbehovet får efterlevandebestämelsen i 5:3 SkL något av sin ursprungligen avsedda funktion.

Rättstillämpningen har alltså stegvis anpassat sig till aktuella samhällsförhållanden. Som kommittén närmare skall beröra i det följande måste denna utveckling anses riktig och rimlig. Det faktiska reformbehovet när det gäller efterlevandes skadeståndsrätt är således inte särskilt framträdande, åtminstone inte beträffande skadeståndets storlek.

Detta hindrar självfallet inte att reglerna på området kan behöva ses över. Dels bör de i högre grad än nu är fallet återspegla den faktiskt upprätthållna ordningen när det gäller efterlevandes ställning i skadeståndshänseende. Och dels finns det behov av sakliga ändringar på några punkter. Detta gäller framför allt beträffande kretsen av skadeståndsberättigade efterlevande. Den är nu enligt kommitténs mening alltför snävt begränsad genom anknytningen till den familjerättsliga underhållsplikten.

Kommittén diskuterar dessa frågor i det följande. En lämplig bakgrund utgör vissa tidigare uttalanden om önskvärda reformer på området.

7.2 Reformönskemål

Det sägs i kommitténs direktiv att de efterlevandes intressen skall tillgodoses bättre, och i detta avseende hänvisas till vad första lagutskottet yttrade år 1946 om behovet av en revision av 6:4 SL (1LU 1946:33, rskr 1946:270). Kommittén redovisar här i korthet huvudpunkterna i utskottets utlåtande.

Rent allmänt uttalar utskottet att möjligheterna att få skadestånd i efterlevandefallen synes vara alltför begränsade i olika avseenden.

I första hand bör man enligt utskottet överväga att något vidga kretsen av de personer som kan tillerkännas skadestånd med anledning av annans död. Man bör utreda om och i vilken utsträckning skadeståndsrätt över huvud taget bör tillerkännas personer som har varit beroende av den dödade för sin försörjning, oavsett om underhållet har varit grundat i lagstadgande, avtal eller frivilligt åtagande.

Utskottet tar vidare upp förutsättningen att den underhållsberättigade kommer att sakna erforderligt underhåll genom den underhållsskyldiges frånfälle. Även i det avseendet ifrågasätter utskottet en utvidgning av lagrummets tillämpningsområde. En persons frånfälle kan enligt utskottet leda till en mycket kännbar ekonomisk försämring av de efterlevandes ekonomiska ställning, även om dessa inte därigenom kommer att sakna erforderligt underhåll. I den motion som låg bakom yttrandet framhölls de ödeläggande följder som en husmors död kan medföra för familjens ekonomi och levnadsförhållanden. Att utestänga de efterlevande från möjligheten att få ersättning i sådana fall är inte skäligt.

Den tredje punkten som utskottet behandlar rör frågan om underhållsplikten måste vara aktuell vid tiden för dödsfallet för att skadestånd skall kunna utgå. Utskottet hänvisar i detta avseende till departementschefens uttalanden i samband med att 6:4 SL ändrades år 1926. Enligt dessa måste underhållsplikten vara av aktuell natur (avsnitt 1.2 samt NJA II 1927 s. 163). Skadestånd borde dock kunna utgå om t.ex. en familjeförsörjare på grund av arbetslöshet blivit t.v. ur stånd att försörja sin familj eller en fader till barn utom äktenskap försummat att betala underhåll till barnet fastän han har haft medel därtill. Enligt utskottet talade beaktansvärda skäl för en liberalare tolkning som bl.a. kommit till uttryck i NJA 1945 s. 357 och som visar större benägenhet att utdöma skadestånd i sådana fall i vilka underhållsplikten ännu inte har aktualiserats men de efterlevande kunnat räkna på bidrag i framtiden. Utskottet antog emellertid, med hänsyn till lagtextens utformning, att domstolarna

endast mera undantagsvis ansåg sig kunna utdöma skadestånd när underhåll inte utgick redan vid tiden för dödsfallet. Därför borde man mjuka upp förutsättningarna för skadestånd i antydd riktning.

Slutligen ansåg utskottet att man även i andra avseenden borde överväga att utsträcka möjligheterna till skadestånd. Bl.a. borde man pröva möjligheten att medge skadeståndsrätt för dem som fått eller hade kunnat påräkna bidrag från den dödade för sin utbildning.

Direktiven uppmärksammar också vissa uttalanden av LO som avser översynen av efterlevandes skadeståndsrätt. I sitt yttrande över "Skadestånd I" (SOU 1963:33) beklagade LO att 1959 års skadeståndskommitté inte hade föreslagit någon ändring av 6:4 SL. LO ansåg att de rådande begränsningarna i skadeståndsskyldigheten varken är nödvändiga eller önskvärda, och enligt LO borde ytterligare utredning i ärendet göras.

7.3 Kretsen av ersättningsberättigade. Aktualitetskravet

Kommittén tar först upp frågan om kretsen av de personer som skall vara berättigade att begära skadestånd för förlust av försörjare. Denna fråga behandlas lämpligen från två olika utgångspunkter.

För det första måste klargöras *vilken relation som skall krävas mellan den avlidne och den som tillerkänns skadeståndsrätt*. Det finns i SKL inte någon fristående reglering av frågan om vilka som har rätt till ersättning. I stället anges de skadeståndsberättigade genom en hänvisning till reglerna i GB och FB om familjerättslig underhållsskyldighet. Direktiven framhåller att man bör kunna tillgodose också den som enligt avtal eller på annan grund var beroende av den avlidne för sin försörjning.

För det andra bör övervägas om *försörjningen skall ha varit aktuell vid tiden för dödsfallet*, dvs. om det skall förutsättas att underhåll faktiskt har utgått vid denna tid. Det kan tänkas att skadestånd bör kunna ges också till den som i framtiden kunde ha förväntat sig underhåll av den avlidne eller till den som, trots att han varit berättigad hertill, faktiskt inte har uppburit underhåll vid tiden för dödsfallet, t.ex. på grund av försörjarens försummelse eller bristande betalningsförmåga. I dag anser man sig kunna beakta situationer där faktisk försörjning inte har skett vid tiden för dödsfallet därför att den avlidne försörjaren har varit ur stånd att prestera underhåll, t.ex. på grund av att han varit arbetslös. Även om ekonomisk förmåga har funnits men faktisk försörjning inte har ägt rum på grund av försumlighet från försörjarens sida erkänns under vissa omständigheter skadeståndsrätt för efterlevande.¹ Och om faktisk försörjning inte har ägt rum vid tiden för dödsfallet därför att försörjarsituationen då ännu inte har aktualiserats — som exempel kan nämnas att en son har dödat kort tid innan han kunde beräknas börja bidra till sin mors försörjning — har skadestånd också ansetts kunna komma i fråga (NJA 1961 s. 584).

Till en början vill kommittén slå fast att man även i fortsättningen bör utgå från den *familjerättsliga underhållsplikten* när kretsen av skadeståndsberättigade anges i SKL. Rätt till skadestånd som efterlevande skall alltså tillkomma den som gentemot den avlidne har kunnat åberopa ett

¹ Jfr NJA II 1927 s. 166 och avsnitt 1.4.2.

familjerättsligt stadgande om underhållsplikt. Det stora flertalet underhållsrelationer som bör beaktas i detta sammanhang – framför allt föräldrars försörjning av sina barn – kommer därigenom att som hittills föranleda skadeståndsrätt.

Det finns i det moderna samhället en tendens att inte knyta förmåner av olika slag till förmånstagarens relationer till annan person. Tanken skulle vara att medborgaren i första hand skall klara sig själv, och gör han inte det skall samhället träda in. Tillämpat på familjepensioneringen inom socialförsäkringen skulle detta innebära att man minskar betydelsen av t.ex. änkepensionen till förmån för en pension som endast utgår om det finns barn att försörja (försörjarpension). Kommittén har varit uppmärksam på denna tendens, som bl.a. har kommit till uttryck i planerna för socialförsäkringens framtida förmånssystem och då framför allt pensionsförsäkringskommitténs betänkande (SOU 1971:19) Familjepensionsfrågor m.m. Enligt kommitténs mening är det emellertid inte någon realistisk politik att isolerat på skadeståndsområdet försämra de efterlevandes ställning för att tillgodose synpunkter av det berörda slaget. Remissuttalandena med anledning av betänkandet går i stor omfattning ut på att den tänkta reformeringen av änkepensioneringen på grund av pensionens nuvarande sociala betydelse kan genomföras först om avsevärd tid.

I enlighet med hittills utvecklad praxis bör man inte nödvändigtvis kräva att den familjerättsliga plikten har tagit sig uttryck i faktisk försörjning vid tiden för dödsfallet. Man bör som underlag för skadeståndsrätt godta även en underhållsrelation där aktuell försörjning inte har förekommit på grund av ekonomisk oförmåga hos den avlidne. Denne har t.ex. på grund av sjukdom, arbetslöshet, pågående utbildning, minderårighet o.d. varit ur stånd att delta i försörjningen.

Skadeståndsrätten måste emellertid i fall av den nu angivna typen följa familjerätten beträffande försörjningsrelationer som aktualiseras endast vid behov av underhåll.² Skadestånd t.ex. till efterlevande föräldrar förutsätter prövning av om den avlidne skulle ha bidragit till deras underhåll om hindret inte hade funnits, dvs. om behovsrekvisitet i FB 7:3 andra stycket är uppfyllt eller inte. Vidare bör hindret ha varit av övergående natur. Man skall alltså ha grundad anledning räkna med att den avlidne faktiskt hade kommit att utge underhåll, om dödsfallet inte hade inträffat.³ Och slutligen bör krävas att försörjningen skulle ha blivit aktuell inom en tämligen nära framtid i förhållande till tidpunkten för dödsfallet. Denna sistnämnda förutsättning kan sägas följa av kravet på adekvat kausalitet. Beträffande hypotetiska framtida underhållsrelationer kan nämligen kausaliteten lätt bli så uttänjd att den knappast kan läggas till grund för skadeståndsrätt. Kommittén skall närmare beröra dessa frågor i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.2).

Om frånvaron av faktisk försörjning har berott på försummelse från den avlidnes sida kan det förefalla mera tveksamt om efterlevande skall ha skadeståndsrätt. Rättsläget i dag är på denna punkt inte helt klart (avsnitt 1.4.2). Mera tillfälliga försummelse bör enligt kommittén inte

² Se härom Sundberg Familjerätt i omvandling s. 117 ff.

³ Jfr betr. dagens praxis NJA 1957 s. 118.

leda till förlust av skadeståndsrätt. Men har den avlidne kontinuerligt underlåtit att uppfylla sin försörjningsplikt kan detta vara en anledning att vägra skadestånd, i varje fall om man har kunnat räkna med att den avlidne, om han fått leva, inte heller i fortsättningen hade presterat något underhåll. Det skulle kunna framstå som stötande om en efterlevande kom i en fördelaktigare situation genom dödsfallet än han hade befunnit sig i om försörjaren levat vidare. Frågan har hittills inte ställts på sin spets i rättstillämpningen, men uttalanden vid revisionen av 6:4 SL tyder på att man då ansåg att den borde lösas efter dessa riktlinjer (NJA II 1927 s. 166). Man torde, om man utgår från försörjarbegreppet, kunna säga att den efterlevande i ett sådant fall i själva verket inte har förlorat någon försörjare.

Men man bör inte stanna vid en anknytning enbart till familjerättsligt grundade underhållsrelationer. Det framstår i dagens samhälle som en brist hos skadeståndsreglerna att *den som försörjts av den avlidne men som inte kan åberopa familjerättslig underhållsplikt* inte skall kunna få skadestånd som efterlevande. Det är på denna punkt som en reform av 5:3 SkL kan få sin största betydelse.⁴

Det kan lätt konstateras att skadeståndsrätten här släpar efter, om man jämför med efterlevandes ställning enligt andra ersättningsanordningar, framför allt socialförsäkringen (avsnitt 3.1.1.4 och 3.1.3.5). Om det är vanligt i samhället att underhåll faktiskt utges utan att familjerättslig underhållsplikt föreligger bör skadeståndsreglerna inte vara så snäva att underhållet upphör om försörjaren dödas. Intresset att underhållsberättigade får sin försörjning tryggad vid dödsfall är i många fall lika stort vare sig familjerättslig underhållsplikt har förelegat eller inte. Rättstekniska skäl bör inte leda till att skadeståndsreglerna får ett alltför begränsat omfång. Skadeståndsrätten bör i stället så långt det är möjligt återspegla de faktiska förhållandena i samhället.

Underhållssituationer av den nu angivna karaktären torde bli allt vanligare. Framst kan man peka på det ofta förekommande fallet att två personer flyttar samman utan att ingå äktenskap. Är det fråga om varaktigt samliv av detta slag bör inte skadeståndsrätten bero av om kontrahenterna gifter sig eller inte.⁵ En annan sak är att den avlidne i sådana fall ofta inte är att anse som försörjare i förhållande till den efterlevande.

Inom socialförsäkringen har man försökt att ange de kriterier som medför ersättningsrätt på sådant sätt att ersättningarna skall nå dem som lämpligen bör ställas i samma position som gifta personer.⁶ Ett viktigt

⁴ Se tidigare uttalanden Strahl i SOU 1950:16 s. 144–145 och Walin vid det 22 nord. juristmötet 1960, Bil. VII s. 38.

⁵ Se Astrid Näsholms undersökning "Sammanboende gifta och sammanboende ogifta", i betänkandet (SOU 1972:41) Familj och äktenskap I s. 370–371: Av alla faktiska samlevnadsfall – dvs. såväl giftas som ogiftas samlevnad – är mellan 6,4 och 6,8 % sammanboende ogifta. Hälften av dessa familjebildningar mellan ogifta är 0–5 år gamla. Minst 10,5 % av dem har upplösts genom särflyttning eller dödsfall inom ungefär 1 år, jämfört med minst 0,9 % av de giftas.

⁶ Om de nu berörda frågorna se bl.a. Agell i TSA 1973 s. 141 och Bengtsson i Festskrift för Arnholm 1969 s. 645. Frågan om sammanboendes rätt till tilläggs-pension diskuteras av pensionsförsäkringskommittén i SOU 1971:19 s. 77–78. För

faktum i dessa sammanhang är om kontrahenterna i ett samlevnadsförhållande har eller har haft barn tillsammans. Förekomsten av barn ställer i allmänhet en efterlevande kontrahent i samma position som om äktenskap hade förelegat. Undantag gäller bara beträffande tilläggs pension enligt AFL, men en efterlevande som har barn med den avlidne tillgodoses här i stor utsträckning genom att barnpensionen förhöjs (avsnitt 3.1.1.4). Finns inte barn i ett samlevnadsförhållande är socialförsäkringen mera restriktiv. Endast inom yrkesskadeförsäkringen har man i sådana fall accepterat ett efterlevandeskydd. Detta är emellertid beroende av dels att den efterlevande är kvinna och dels att sammanlevnaden har ägt rum sedan avsevärd tid och under äktenskapsliknande förhållanden (20 § andra stycket YFL). Det skall vara fråga om en förbindelse som inte skilde sig från ett äktenskap på annat sätt än att den inte hade legaliserats genom vigsel, och detta prövas bl.a. med hänsyn till om kvinnan i förhållande till kontrahenternas umgängeskrets och andra intog hustrus ställning.⁷

Också inom den nya äktenskapslagstiftningen har viss vikt lagts vid förekomsten av barn i äktenskapsliknande förbindelse. Enligt 1 § lagen (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad har ena parten vid upplösning av samlevnaden viss befogenhet att överta andra partens hyres- eller bostadsrätt. Men om parterna inte har eller har haft barn tillsammans gäller detta endast om synnerliga skäl talar därför.

Det kan enligt kommittén inte komma i fråga att man i skadeståndslagstiftningen mera detaljerat, efter mönster av socialförsäkringen, anger när ett samlevnadsförhållande bör grunda skadeståndsrätt för efterlevande. Man får nöja sig med en mera allmän formulering, som innefattar olika situationer av faktisk försörjning.

Inte bara sammanlevnad i äktenskapsliknande form bör kunna hänföras hit och grunda skadeståndsrätt. Det finns andra försörjarsituationer utanför de i familjerätten reglerade som bör uppmärksammas. Kommittén syftar t.ex. på fosterbarnsförhållanden. Det kan tänkas situationer där en fastare familjebindning i form av adoption av någon anledning inte har kommit till stånd men där barnet bör ha möjlighet att få skadestånd om en fosterförälder skulle ryckas bort.

Andra relationer som också ligger utanför familjerättens regler om underhållsplikt är de som kan finnas mellan ett vuxet barn och dess föräldrar när barnet bor kvar hos föräldrarna utan att sådant fall som avses i 7:3 första stycket FB föreligger, samt mellan mor- eller farföräldrar och barnbarn, liksom mellan sammanboende syskon. Också här bör skadestånd kunna komma i fråga.

rätt till änkepension från AFP krävs inte att legalt äktenskap har förelegat (avsnitt 3.1.1.4). Pensionsförsäkringskommittén fann emellertid inte anledning föreslå någon ändring i kravet att legalt äktenskap skall föreligga för rätt till änkepension från ATP. Kommittén motiverade detta bl. a. med det rimliga i att denna rätt, på samma sätt som ett flertal andra rättigheter och skyldigheter av ekonomisk natur, knyts till äktenskapet, och att AFP:s regel kan ses som ett av behovssynpunkter betingat undantag från denna princip.

⁷ Engström Yrkesskador s. 43.

Om man bygger skadeståndsrätten på en princip om faktisk försörjning är det tänkbart att den bör utsträckas även till situationer där den avlidne utger underhåll på grund av långvarigt tjänsteförhållande.⁸ Erforderlig begränsning av rätten till skadestånd när ersättning skall utgå även i dessa fall lär kunna uppnås genom att man i rättstillämpningen inte ger efter på kravet att det skall vara fråga om förlust av försörjare. Detta innebär bl.a. att det inte får vara fråga om ett mera tillfälligt underhåll. En annan viktig omständighet vid prövningen är självfallet den avlidnes ålder.

På ytterligare en punkt har ifrågasatts om skadeståndsrätten bör utvidgas. I såväl 1946 års utskottsutlåtande som kommitténs direktiv sägs att sådan utvidgning kan tänkas till förmån för *den som enligt avtal var beroende av den avlidne för sin försörjning*.

Kommittén anmärker här först att många familjerättsliga underhållsrelationer regleras genom avtal — en faders underhåll till barn utom äktenskap, fränskilda makars underhållsförpliktelser etc. Det är emellertid inte avtal av detta slag som åsyftas här, eftersom skadeståndsrätten i sådana fall naturligtvis följer de principer som kommittén har angett i det föregående. Inte heller är nu fråga om fall där avtal har slutits om underhåll i äktenskapsliknande förhållanden eller gentemot fosterbarn e.d. Även därom bör rimligen gälla vad som har angetts i det föregående.

Övriga fall där underhåll utgår på grund av avtal måste antas vara relativt ovanliga. Exempel utgör möjligen sådana avtal som träffas vid överlåtelse av fastighet eller rörelse och som går ut på att den ene kontrahenten skall betala den andre ett underhåll under viss tid. Man kan väl förmoda, att förpliktelser av det nu nämnda slaget i regel är konstruerade på det sättet att, om den betalningsskyldige skulle avlida, åtagandet övergår på hans dödsbo. Är boet solvent lider den underhållsberättigade ingen förlust, och då saknar fallet intresse i förevarande sammanhang. Skulle i någon annan situation av nu avsett slag den som är underhållsberättigad på grund av avtal komma att mista sitt underhåll genom dödsfallet, framstår det knappast som särskilt angeläget att tillskapa en möjlighet för den underhållsberättigade att begära skadestånd. Ofta måste avtalet jämföras med ett vanligt skuldförhållande, och det kan inte komma i fråga att mera allmänt ge fordringsägare rätt att begära skadestånd för den förlust han lider genom gäldenärens fränfalle. Kommittén har alltså samma negativa inställning till frågan som kom till uttryck vid 1926 års revision av 6:4 SL.⁹

Underhåll behöver enligt rättspraxis i dag inte ha utgått i form av tillskott i pengar till viss persons försörjning för att skadestånd skall kunna komma i fråga. Också värdet av direkta arbetsinsatser beaktas. En husmors arbete innebär oftast ett ekonomiskt betydelsefullt bidrag till familjens allmänna standard. Detta innebär t.ex. att make och barn kan tillerkännas skadestånd om den make som skött hushållsarbetet i familjen dödas (avsnitt 1.4.3).

Detta är ytterligare en punkt där rättstillämpningen — särskilt om man beaktar skadenämndernas praxis — har nått fram till det läge som ansågs

⁸ Strahl i SOU 1950:16 s. 144–145.

⁹ NJA II 1927 s. 165.

önskvärt i 1946 års utskottsutlåtande. Kommittén anser att denna utveckling är tillfredsställande, men finner det nödvändigt att det i den nya efterlevandebestämmelsen särskilt anges att hushållsarbete i skälig omfattning likställs med underhåll. Frågan berörs närmare i specialmotiveringen. Principen om jämställande av hushållsarbete med underhåll bör gälla vare sig relationen mellan den avlidne och den efterlevande har sanktion inom familjerätten eller inte.

I rättstillämpningen kan tänkas uppkomma tveksamma gränfall när det gäller underhållsanspråk med anledning av hushållsarbete o.d., som har utförts av person som inte varit underhållsskyldig gentemot den efterlevande. En vuxen dotter har hjälpt sina föräldrar, en syster har hjälpt sin bror etc. I vilken omfattning man här bör medge skadeståndsrätt berör kommittén i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.2). Allmänt kan dock sägas att man bör vara restriktiv vid prövningen av tillämpningsområdet för efterlevandebestämmelsen med hänsyn till att den är ett undantag från huvudregeln att tredjemansskada inte ersätts.

7.4 Skadeståndsskyldighetens omfattning

I 5:3 SkL sägs att skadeståndet skall svara mot "erforderligt underhåll". Kommittén har redan nämnt att rättstillämpningen inte längre strikt iakttar denna begränsning. I stället bestäms skadeståndet i regel så att det i stort sett garanterar den efterlevande bibehållen levnadsstandard. Som förutsattes vid revisionen av efterlevandebestämmelserna år 1926 ersätts dock inte sådana förmåner som har karaktären av "överflöd eller lyx" (NJA II 1927 s. 167). Det sagda innebär att den försörjning som den avlidne har presterat eller – i fallen av förväntad framtida försörjning – kunde antas ha presterat blir en gräns för skadeståndsskyldighetens omfattning.

Kommittén finner utvecklingen i rättstillämpningen naturlig och riktig. Erkänner man över huvud taget skadeståndsrätt för efterlevande är det svårt att förklara varför denna rätt skall vara så restriktiv som enligt den gällande lagen. Återhållsamhet i skadeståndsprövningen kan endast i mycket begränsad omfattning motiveras med nödvändigheten att ta hänsyn till skadevällaren. I de allra flesta fall täcks skadeståndsansvaret av försäkring, och det är lika angeläget att man utnyttjar försäkringens fördelar när det gäller att ekonomiskt skydda efterlevande som när det gäller att skydda den som har drabbats av invaliditet. När skadeståndet undantagsvis skall betalas av den skadeståndsskyldige själv skall frågan om ersättningen blir för betungande kunna prövas inom ramen för en allmän jämningsregel. Den frågan har kommittén anledning att återkomma till i det följande (avsnitt 7.6).

Bestämmelsen om efterlevandes skadeståndsrätt bör följaktligen formuleras om, så att det blir klart att principen om full ersättning skall gälla också på detta område. En lagstiftning med det angivna innehållet medför, som framgår av det sagda, inte någon större omvälvning för rättstillämpningen, men den ger större stadga och enhetlighet åt efterlevandes ersättningsrätt. Samtidigt bringas rättsläget även formellt i

närmare överensstämmelse med de reformönskemål som kommittén har redovisat i det föregående.

Att i efterlevandefallen mera exakt uppskatta förlusten är självfallet många gånger inte möjligt. Bl.a. måste man, som förut har nämnts, ta hänsyn till den avlidnes ålder. Försörjningen skulle ju inte ha kunnat vara under längre tid än han fått leva, och ofta inte ens så länge. Osäkerheten i uppskattningen av förlusten ger skadeståndsbestämningen en skönsmässig prägel. Detta gäller inte bara när man prövar storleken av förlusten utan även när man, som i det följande skall närmare beröras, avgör vilken inverkan egen arbetsinkomst, försäkringsersättning osv. har på skadeståndet.

Med full ersättning menas inte att skadeståndet ensamt skall täcka förlusten av underhåll. Som hittills bör man ta hänsyn till den försörjning som den efterlevande kan få på annat sätt. Enligt kommitténs mening finns alltså inte anledning till någon mera ingripande principiell förändring i synen på förhållandet mellan skadestånd och andra försörjningskällor när det gäller efterlevandes skadeståndsrätt.¹⁰

Det sagda innebär till en början att den efterlevandes förmåga att *försörja sig genom eget arbete* måste få inverka på rätten till skadestånd, enligt grundsatsen att en skadelidande så långt det är möjligt själv skall begränsa skadeföljderna. Det är en princip som har allmän giltighet inom skadeståndsrätten. Tillämpad i efterlevandefallen innebär den att den efterlevande efter egen förmåga bör försöka försörja sig, och att skadeståndet bara skall fylla ut den del av förlusten som den egna försörjningen inte täcker. Om han utan påtaglig standardsänkning kan antas få försörjning genom egen arbetsinkomst finns med andra ord inget utrymme för skadestånd. Som kommittén närmare skall utveckla i specialmotiveringen bör den egna försörjningsförmågan bedömas med hänsyn till den efterlevandes ålder, hälsotillstånd, utbildning och andra omständigheter.

Det kan förekomma att man bör ta hänsyn till *försörjning från annan person än den avlidne*. Ett praktiskt sådant fall är att man, när skadestånd bestäms till efterlevande barn, beaktar den försörjning som barnet kan få av den andra föräldern. I vilken omfattning detta bör ske behandlas i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.2). Där berörs också frågan om man vid bestämmande av skadestånd till efterlevande far eller mor skall ta hänsyn till underhållsbidrag som kan utgå från syskon till den omkomne.

Det praktiskt vanliga fallet, som regelmässigt beaktas, är försörjning som efterlevande make får genom omgifte. Livränta till den efterlevande begränsas i rättspraxis att utgå så länge hon (eller han) lever ogift. Det kan diskuteras om inte samma regel bör tillämpas beträffande äktenskapsliknande samliv. Annars gynnas den som, i stället för att ingå äktenskap med ny partner, väljer att formlöst leva samman med honom. Kommittén har i det föregående utgått från att försörjningsförhållanden utanför de familjerättsligt erkända skall i skadeståndssammanhang jämföras med äktenskap, och rättvisa och konsekvens borde kräva att man också i

¹⁰ Jfr Strahl i SOU 1950:16 s. 146.

detta sammanhang ger samliv av detta slag samma verkningar som äktenskap. Men det finns uppenbarligen inte f.n. några möjligheter att praktiskt bemästra de problem som skulle uppstå med en princip av detta slag.

En annan fråga som har ansetts böra behandlas vid en översyn av efterlevandebestämmelserna är möjligheten att "återuppväcka" skadeståndslivränta som upphört på grund av omgifte i sådana fall då även det nya äktenskapet upplöses.¹¹ Kommittén har för sin del stannat för att inte föreslå några bestämmelser i sådant hänseende. Såvitt kommittén kan förstå skulle det krävas en ganska detaljerad reglering som skulle spränga ramen för den lagstiftning som kommittén tänker sig.¹² Det kan vidare erinras om försäkringsbolagens praxis att en änka vid omgifte får tre årsbelopp av livränta även om denna begränsats att utgå så länge hon lever ogift (avsnitt 1.4.4).

Det bör anmärkas, att nu berörda problem i fråga om skadestånd till efterlevande make inte uppkommer i den mån man — såsom kommittén tänker sig i viss utsträckning skall ske — övergår till att bestämma skadeståndet i form av engångsersättning i stället för som livränta (avsnitt 8.4.6).

Skadeståndet har hittills betraktats som subsidiärt också i förhållande till sådan försörjning som den efterlevande kan bereda sig genom *egen förmögenhet*. Man har i skälig omfattning beaktat förmögenhetstillgångar av olika slag, vare sig de har förvärvats före dödsfallet eller som arv i samband med dödsfallet. I detta avseende skiljer sig prövningen i efterlevandefallen från annars gällande principer inom skadeståndsrätten. Vad skadeståndet till efterlevande skall täcka är inte förlust av inkomst på grund av eget arbete utan av bidrag från annan till den egna försörjningen. Redan detta bidrag kan ha påverkats av det förhållandet att mottagaren har god förmögenhetsställning. Bidrag till fränskild make t.ex. lär i de allra flesta fall påverkas av mottagarens förmögenhetsförhållanden. Skadeståndet skall givetvis inte avse större belopp än detta (reducerade) bidrag.

Större tvekan vållar det fallet att det var den avlidne som hade förmögenheten och framstod som försörjaren, medan efter dödsfallet den efterlevande reder sig ganska bra med den arvfallna förmögenheten. Kommittén har dock stannat för att man inte bör göra något ingrepp i hittillsvarande rätt på denna punkt. Skadeståndet bör alltså bestämmas med beaktande av den efterlevandes förmögenhet. Men liksom i dagens praxis bör detta gälla bara beträffande mera betydande förmögenhetstillgångar, och man bör inte räkna med att de efterlevande skall behöva tillgripa kapitalet för sin försörjning. Endast räntan skall verka reducerande på skadeståndet.

Också *försäkringsförmåner* av olika slag tas nu i betraktande när man bestämmer skadeståndet. Till viss del följer detta av regler utanför skadeståndsrätten (avsnitt 10).

¹¹ Walin vid 22 nord. juristmötet 1960 s. 38.

¹² Kanske bör frågan tas upp om det pågående reformarbetet inom familjerätten leder till en begränsning av underhållet till fränskild make i sådant fall.

Så är fallet t.ex. med ersättning från socialförsäkringen. Inom skadeståndsrätten har emellertid utvecklats vissa grundsatser när det gäller andra försäkringsersättningar som är vanliga i personskadesammanhang, nämligen förmåner från summaförsäkring. Av särskilt intresse är att summaförsäkringsförmån i viss utsträckning beaktas när skadestånd bestäms enligt 5:3 SkL. Men detta gäller enligt nuvarande praxis inte försäkringsbelopp av mera ordinär storlek, t.ex. ersättning som utgår ur tjänstegrupplivförsäkringen. Större summaförsäkringsbelopp behandlas däremot efter samma principer som mera betydande förmögenhetstillgångar, dvs. man tar mera skönsmässigt hänsyn till dem när skadeståndsbeloppet fixeras. Annars gäller på personskadeområdet att summaförmån får kumuleras med skadeståndet (avsnitt 3.3.4).

En viktig nyhet som kommittén föreslår i avsnitt 10.3.3 är att periodiska förmåner från kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt olycksfalls- och sjukförsäkring skall inverka på storleken av skadestånd för inkomstförlust eller förlust av försörjare. Däremot skall någon samordning mellan skadestånd och kapitalersättning från olycksfalls- och sjukförsäkring enligt förslaget inte ske. Frågan om vilken betydelse man skall tillmäta förmån av detta slag samt förmån på grund av annan livförsäkring än kollektiv tjänstepensionsförsäkring – vare sig den är periodisk eller i form av kapital – måste därför lösas vid sidan av de egentliga samordningsreglerna.

Kommittén anser att dagens praxis när det gäller större summaförsäkringsbelopp bör bibehållas. Det kan ske på det sättet att mera betydande belopp beaktas skönsmässigt när skadestånd fastställs enligt den nya efterlevandebestämmelsen. Kommittén återkommer till denna fråga i avsnitt 10.3 och i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.2 och 14.1.3).

Liksom hittills bör direkt utgivna *arbetsgivarförmåner*, t.ex. tjänstepension till efterlevande, avräknas från skadestånd. Här föreligger samordningsfall av sådant slag som kommittén behandlar i avsnitt 10.2.

7.5 Utbildningskostnad

Lagutskottet uttalade i sitt utlåtande år 1946 att skadeståndsrätten i efterlevandefallen borde omfatta också kostnad för utbildning.

Som kommittén har berört i avsnitt 1.4.4 beaktar man i rättstillämpningen ett barns behov av underhåll bl.a. mot bakgrund av barnets behov av och förmåga att tillgodogöra sig utbildning. I trafiknämnden tillämpar man i normalfallen en gräns för livräntan vid 18 år, men den gränsen kan överskridas om utredningen gör det troligt att barnet då inte kommer att ha avslutat sin skolutbildning. En yttersta gräns vid 21 års ålder iaktas emellertid. Endast undantagsvis har man i domstolspraxis gått längre. Att skadeståndsrätten inte har utsträckts ännu längre, t.ex. i sådana fall då man har anledning anta att barnet så småningom kommer att genomgå högre utbildning, torde sammanhånga med den nu gällande begränsningen till "erforderligt underhåll" i 5:3 SkL.

I många fall torde det vara svårt att särskilja kostnader för underhåll och kostnader för utbildning. I åtskilliga situationer täcker skadestånd till

efterlevande barn såväl egentligt underhåll som den utbildning barnet genomgår. Men när den tid, för vilken underhåll yrkas, går utöver den ålder då underhållsbidrag normalt brukar upphöra framstår en livränta mera utpräglat som ersättning för utbildningskostnader. Kommitténs inställning är att man inte bör utsträcka skadeståndsskyldigheten längre än vad som nu gäller i rättspraxis. Man måste beakta de möjligheter till finansiering av högre studier som nu finns framför allt i form av studielån och som normalt utnyttjas vid högre studier. Om man vidgar skadeståndsrätten utöver 21-årsgränsen finns det risk att den efterlevandes studier finansieras med hjälp av skadeståndslivräntan i stället för på de andra vägar som står till buds och som troligen skulle ha utnyttjats om dödsfallet inte inträffat. Skadeståndsrätten bör inte sträckas längre än underhållet om den avlidne hade levat vidare.

I de andra fall där utbildning är aktuell – en änka vill t.ex. komplettera tidigare utbildning – bör en individuell prövning av skadeståndsanspråket ske inom ramen för en bestämmelse om skadestånd för förlust av försörjare, på så sätt att man, när man bedömer förlustens storlek, kan ta hänsyn till den ökade försörjningsförmåga som utbildningen eventuellt för med sig. Om däremot själva försörjningen har bestått i regelbundna bidrag till utbildning får man bedöma huruvida en försörjarsituation har förelegat med ledning av de principer som kommittén har angett i det föregående.

7.6 Hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden m.m.

Enligt lydelsen av 5:3 SKL skall skadeståndet bestämmas med hänsyn bl.a. till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt.

Ett skadestånd som skulle kunna bli oskäligt betungande för den skadeståndsskyldige och kanske medföra svårigheter för honom att försörja sig själv och sin familj kan följaktligen sättas ned.

I några få refererade avgöranden har bestämmelsen i denna del tillämpats.¹³ I den mån skadeståndet täcks av ansvarsförsäkring anses emellertid den skadeståndsskyldiges betalningsförmåga vara god, och någon nedsättning behöver inte äga rum. Med den ökade utbredningen av ansvarsförsäkringen är det ganska naturligt att nedsättningsmöjligheten så sällan behöver utnyttjas.

Det finns inte behov av en motsvarande föreskrift i de bestämmelser om efterlevandes skadeståndsrätt som kommittén föreslår. En allmän regel om jämkning av skadestånd har kommittén föreslagit i Skadestånd III och den torde snart komma att införas i SKL. En sådan regel torde medföra fullt tillräckliga möjligheter att sätta ned skadestånd även i efterlevandefallen.

¹³ Se t.ex. NJA 1929 s. 303 och 1933 s. 450.

Skadestånd för framtida inkomstförlust eller förlust av försörjare fastställs nu i de allra flesta fall som livränta. Därmed avses periodiskt förfallande belopp som utgår under den skadelidandes återstående livstid, till dess att han uppnår viss ålder eller under en på annat sätt bestämd tidsperiod.

Endast i ett förhållandevis litet antal fall gottgörs den skadelidande med ett engångsbelopp. Ersättningsformen har f.n. direkt lagstöd endast när det gäller ersättning till efterlevande. Det sägs nämligen i 5:3 SkL att ersättningen kan bestämmas att utgå på en gång eller på särskilda tider. Någon motsvarande föreskrift finns inte i 5:2 SkL beträffande skadestånd till den som tillfogats personskada, men detta har inte ansetts hindra att engångsbelopp brukas också i sådana fall.

Som framgår av redogörelsen i avsnitt 1.6 används engångsbelopp i dagens praxis när man kan anta att skadeföljderna inte alls eller endast i ringa mån påverkar den skadelidandes ekonomiska situation. Det är mycket sällsynt att engångsbelopp vid invaliditet förekommer om den medicinska invaliditetsgraden överstiger ca 20 %. Ofta kombineras den ekonomiska och den ideella ersättningen i ett enda belopp vid mindre invaliditeter. I efterlevandefallen förekommer ersättning med engångsbelopp särskilt i fall där omställningssvårigheter föreligger (en änka t.ex. behöver underhåll under viss övergångstid innan hon kan börja förvärvsarbete) eller i fall där behovet av underhåll är mindre framträdande.

I detta avsnitt diskuterar kommittén, om nuvarande system bör bibehållas eller om engångsbelopp bör användas i större omfattning. I nära samband med frågan huruvida skadeståndet från början skall bestämmas som livränta eller engångsbelopp står ett par andra frågor, nämligen om ersättningsformerna skall kunna kombineras på så sätt att ett visst engångsbelopp utgår vid sidan av en livränta, och vidare om livränta helt eller delvis skall kunna bytas ut mot engångsbelopp. I direktiven tillmäts dessa frågor stor betydelse (se avsnitt 5.3).

En viktig bakgrund till övervägandena är de upplysningar om dagens praxis — framför allt den som tillämpas av personskadenämnderna — som kommittén har lämnat i avsnitt 1.3.3.2 och 1.6. Beskattningen av skadestånd i form av livränta och i form av engångsbelopp spelar en viktig

praktisk roll, och i detta avseende kan kommittén hänvisa till avsnitt 1.9 och avsnitt 9 för närmare upplysningar.

8.1 *Allmänna synpunkter på valet av livränta eller engångsbelopp*

Som tidigare har sagts i olika sammanhang anses att den skadelidande med hjälp av skadeståndet skall försättas i samma ekonomiska situation som om skadan inte hade inträffat. Det innebär bl.a. att skadestånd för framtida inkomstförlust eller förlust av försörjare i princip bör bestämmas så att det vid varje tidpunkt täcker den föreliggande förlusten. Skadeståndets form har naturligtvis stor betydelse när det gäller denna anpassning. Vid periodisk förlust, som det är fråga om, ligger det närmast till hands att också skadeståndet bestäms att utgå periodiskt, dvs. som en livränta för kortare eller längre tid. I ett livräntesystem kan man föreskriva att ersättningen skall omprövas om framtida förändringar inträffar i den skadelidandes situation, och därigenom blir en ännu närmare anknytning till förlusten möjlig.

Att man med en livränta vinner närmaste möjliga anpassning till situationen om skadan inte hade inträffat synes ha utgjort den avgörande motiveringen för att livränta har företräde framför engångsbelopp enligt västtysk lag.¹ Även i svensk rätt är livränta huvudregel, men bakom detta ligger enligt kommitténs uppfattning också synpunkter av mera praktisk natur. Lagen har lämnat frågan om ersättningens form öppen, och i tidigare rättstillämpning har den skadeståndsskyldige själv fått avgöra om prestationen skulle fullgöras genom livräntebetalning eller engångsbelopp.² Det är förklarligt att livräntan under sådana omständigheter har blivit vanligare än engångsbelopp. Ersättningsformen medför ju för den förpliktade en mera överkomlig avbetalning av skadeståndet.

Utvecklingen har säkert även påverkats av andra praktiska motiv. En livränta innebär viss garanti för den skadelidandes kontinuerliga försörjning, medan man riskerar att den skadelidande snabbt gör av med ett engångsbelopp och i stället blir beroende av annan försörjning. Det har sagts att man med en livränta skyddar den skadelidande mot egen slösaktighet och skattebetalarna mot anspråk på socialvården. Synpunkter av detta slag får naturligtvis mindre betydelse i takt med att socialförsäkring och andra ersättningsanordningar vid sidan av skadeståndet utvidgas. Det kan vidare antas att de skadelidande själva ibland föredrar livränta framför engångsbelopp och att detta förhållande i någon mån kan ha medverkat till livräntans dominans hos oss.

Argumentet att livräntan kan anpassas till framtida försämring eller förbättring i den skadelidandes situation har hos oss inte haft så stor tyngd som på andra håll. I vårt land har omprövning av livränta i allmänhet inte ansetts kunna äga rum vid framtida förändringar i den skadelidandes tillstånd. Livräntebeloppen är i stället – med de mindre vanliga undantag då försäkringsbolagen medger höjning på grund av väsentlig medicinsk försämring i livräntetagarens tillstånd (avsnitt 1.3.3.2) – låsta vid vad som ursprungligen har bestämts. Kommitténs förslag om en viss

¹ Esser: Schuldrecht, 2 uppl. (1960) s. 910 ff.

² Winroth Om skadestånd s. 85.

möjlighet till omprövning (avsnitt 6.2.4.4) har en så begränsad målsättning att det inte skulle komma att innebära någon mera väsentlig förändring i denna grundsats.

En ytterligare omständighet som har gett det svenska systemet en särskild karaktär är lagstiftningen om värdesäkring av skadeståndslivräntor (avsnitt 1.3.3.2). En värdesäkrad livränta har självfallet i många situationer större attraktionskraft än ett engångsbelopp.

Vare sig man gör jämförelsen med ett livräntesystem med omprövningsmöjlighet eller ett livräntesystem utan sådan möjlighet blir anpassningen till förlusten mera slumpbetonad om ersättningen fastställs som engångsbelopp. Beloppet måste grundas på genomsnittliga värden, bl.a. när det gäller den skadelidandes återstående livslängd, och har alltså inte sådan "automatisk" anpassning i detta avseende som en livränta. Ändå är ersättning med engångsbelopp den i andra länder överlägset vanligaste ersättningsformen, i varje fall om man ser på förhållandena i Västeuropa (avsnitt 4.1). T.o.m. i Västtyskland är – trots lagens företräde åt livränta – engångsbelopp i praktiken en vanligare ersättningsform.³

Anledningen till det vidsträckta bruket av engångsbelopp är de många fördelar som ersättningsformen, trots den slumpmässiga uppskattningen, anses ha framför periodisk ersättning. Den mera formella skadeståndsrättsliga restitutionssynpunkten har fått träda tillbaka till förmån för andra synpunkter. Och de praktiska och sociala skäl som har gjort periodisk ersättning så vanlig i Sverige tycks inte alls ha haft samma tyngd på andra håll.

Engångsbelopp anses ha fördelar för såväl den skadeståndsskyldige som den skadelidande. Stor vikt brukar fästas vid det förhållandet att den skadeståndsskyldige eller hans försäkringsbolag slipper den administration som följer med periodiska utbetalningar under en längre tid. Skadestandsfrågan är en gång för alla avklarad genom utbetalningen av ett engångsbelopp. Till den skadeståndsskyldiges fördel kan ersättningen få påverkas av den skadelidandes beräknade tillvånjning vid skadan i lägre invaliditetsgrader,⁴ något som i ett livräntesystem anses förutsätta regler om omprövning också till den skadelidandes nackdel.

Från den skadelidandes synpunkt innebär ett engångsbelopp större frihet i valet av möjligheter att utforma framtiden. Beloppet hjälper honom att göra investeringar som annars hade legat utom räckhåll. Vidare blir han, om skadeståndet utges direkt av den skadeståndsskyldige, inte beroende av dennes framtida solvens och betalningsvillighet, vilket är fallet om han i stället hade fått en livränta. Slutlig ersättning i ett enda sammanhang innebär också att man i stor utsträckning undviker de problem som ersättningsneuroserna enligt erfarenheter från skaderegleringen kan utgöra i ett livräntesystem, särskilt om möjligheter föreligger till omprövning av ersättningen. Livränta innebär normalt mycket större risk att den skadelidande mer eller mindre permanent fixeras vid ersättningsfrågan. En annan beaktansvärd nackdel med liv-

³ Fleming: Damages: Capital or Rent, University of Toronto Law Journal 1969 s. 3, McGregor Personal Injury s. 25 och Szöllösy Invaliditätsschaden s. 116 ff.

⁴ Jfr särskilt förhållandena i dansk rätt, avsnitt 4.2.

ränteformen kan vara att den skadelidande passiviserats därför att hans löpande ekonomiska behov är tryggade.⁵

Redan de stora skillnaderna mellan svensk rätt och de flesta utländska rättssystem kan göra det befogat att överväga ändringar i den nuvarande ordningen i vårt land. Men alldeles bortsett från intresset av nordisk rättslikhet och närmare överensstämmelse med utomnordisk rätt finns det enligt kommittén anledning till sådana överväganden. Vissa av argumenten till förmån för engångsbelopp kan ha betydelse också i vårt land. Härtill kommer att ökad användning av engångsbelopp blir en naturlig följd av att man i skadeståndsrätten inför ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp. Saken har berörts i avsnitt 5.3, 6.2.2 och 6.2.4.6 och skall behandlas ytterligare i det följande (särskilt avsnitt 8.3).

8.2 Närmare om de fall där man kan tänka sig användning av engångsbelopp

Livräntan som ersättningsform har stadig förankring i vår rätt. Det kan enligt kommitténs mening därför inte komma i fråga att helt överge livräntesystemet till förmån för en ordning enligt vilken framtida inkomstförlust eller förlust av underhåll alltid ersätts med engångsbelopp. Vad man kan tänka sig är i stället att öka användningen av engångsbelopp. Detta kan ske på så sätt att förlusten i vissa fall i sin helhet gottgörs med sådant belopp, eller att ersättningen i allvarligare skadefall ibland får utgå som en kombination av livränta och engångsbelopp. Vidare kanske man bör öka möjligheterna att helt eller delvis byta ut en fastställd livränta mot engångsbelopp.

Det nämndes ovan att ekonomisk förlust i invaliditets- och efterlevandefall redan nu i viss omfattning gottgörs med engångsbelopp. Främst är det fråga om situationer där egentlig ekonomisk förlust är svår att påvisa. Skadeståndet kan i sådana fall inriktas på att täcka dels risken för framtida inkomstförlust, dels särskilda återkommande kostnader, såsom t.ex. ökade resekostnader, kostnader för hemhjälp och vissa vårdkostnader vilka rimligen bör gottgöras i förväg och inte betalas i efterskott mot räkning och kvittens för varje gång. När inkomstförlust kan konstateras används i regel livränta, även om förlusten skulle vara ganska liten. Ideell ersättning fastställs alltid som engångsbelopp. Därför har i invaliditetsfallen utbildats ett bruk att, i fall där livränta inte anses böra komma i fråga, ge ett gemensamt belopp för ekonomisk och ideell skada ("förhöjd ideell ersättning"). Det finns enligt kommitténs uppfattning en tydlig tendens att inom ramen för ett sådant gemensamt belopp lägga tyngdpunkten vid den ideella ersättningen. Kommittén vill särskilt peka på ersättningsreglerna inom trygghetsförsäkringen. Enligt dessa betraktas ersättningsbeloppen i lägre invaliditetsgrader i stor utsträckning t.o.m. i sin helhet på goda grunder som ideell ersättning. När det gäller skadestånd till efterlevande förekommer engångsbelopp i sådana fall där förlusten är koncentrerad till en viss mera begränsad tidsperiod.

⁵ Vinding Kruse Erstatningsretten s. 451.

Statistiken i avsnitt 1.6.1 ger emellertid vid handen att reglering med engångsbelopp i dag inte är någon vanlig företeelse. Detta gäller i varje fall om man bara tar hänsyn till den prövning som äger rum direkt på grund av skadeståndsreglerna. De nuvarande skattereglerna, som slår hårdare vid engångsbelopp än vid livränta, verkar självfallet till engångsbeloppens nackdel vid skaderegleringen. Statistiken utvisar också att engångsersättning f.n. sällan förekommer i invaliditetsgrader över 15 %. Livränta har å andra sidan så dominerande ställning att den t.o.m. kan förekomma i invaliditetsgrader under 15 %. Det har sålunda varit vanligt att livränta fastställts även i fall där skadan inte alls eller endast i mycket begränsad omfattning har inverkat på den skadelidandes förvärvsförmåga ("besvärslivränta"). En viss förskjutning mot engångsbelopp även i situationer av detta slag kan dock iakttagas i den allra senaste tidens praxis. Det finns en annan omständighet i dagens rättstillämpning som kommittén särskilt beaktar, nämligen att man inte gärna har låtit ett engångsbelopp överstiga ca 30 000 kr i invaliditetsfallen och ca 6 000 kr i efterlevandefallen. Utbyte av fastställd livränta mot engångsbelopp har medgetts bara när den skadelidande har kunnat hänvisa till ett bestämt ändamål med utbytesbeloppet. Exempel utgör investering i rörelse eller bostad.

Till förmån för engångsbelopp i lindrigare skadefall skulle man kunna anföra såväl praktiska som administrativa skäl. Det är ett intresse för såväl den förpliktade som den berättigade att ersättningsfrågan klaras av i ett enda sammanhang. Ansvarsförsäkringen kommer inte att belastas med kostnaderna för den administration som en livränta innebär. Och den skadelidande får de resurser som ett kapitalbelopp för med sig. Han kan öka sin egen förvärvsförmåga genom att investera kapitalet på lämpligt sätt, t.ex. i kompletterande utbildning, i tekniska anordningar som kan höja hans arbetskapacitet, i ett fordon som underlättar hans förflyttning mellan arbetsplatsen och hemmet eller, om rimliga förutsättningar för ett tillfredsställande resultat föreligger, i en mindre rörelse. Åtskilliga behov av detta slag täcks redan genom olika sociala anordningar (avsnitt 3.1.2), men detta hindrar inte att den skadelidande kan behöva ytterligare resurser. De kan bidra till att han aktiveras och följaktligen ha direkt betydelse för rehabiliteringen. Kapitalersättning kan också vara motiverad utan att det föreligger någon direkt anknytning till den skadelidandes förvärvsverksamhet. Han kanske behöver skaffa sig lämpligare bostad eller anpassa befintlig bostad efter det nya läge som har uppkommit. Det kan också framstå som önskvärt att den skadelidande får medel till resor eller annan rekreation. Det bör t.o.m. vara rimligt att, åtminstone vid mindre ingripande skador, den skadelidande inte alls behöver redovisa visst konkret behov av kapital för att reglering skall ske med engångsbelopp.

Det finns också argument av medicinsk art som kan ha betydelse i sammanhanget. En snabb reglering med engångsbelopp synes nämligen i en del fall vara motiverad av önskan att undvika rënteneuros.⁶ Det har

⁶ Se härom bl.a. Lech Skadeersättning spec. s. 158, samme förf. i SvJt 1968 s. 433 och 1969 s. 55 samt Hellner Försäkringsrätt s. 507.

gjorts gällande, att detta särskilt skulle vara påkallat vid vissa diffusa följdillstånd efter hjärnskakning, såsom lindrigare huvudvärk, yrsel, trötthet, irritation o.d.

En ytterligare omständighet att beakta är att engångsbelopp torde föredras av många skadelidande själva i de situationer som kommittén syftar på. Kommittén har här visst stöd i försäkringsbolagens och arbetstagarorganisationernas erfarenheter.⁷

De nu nämnda fördelarna med engångsbelopp gör sig starkt gällande även i många andra situationer än dem där man i dag väljer denna ersättningsform. Att engångsbelopp bör föredras när inte någon ekonomisk förlust har visat sig eller är att vänta i framtiden är en slutsats som ligger nära till hands (om denna ersättnings karaktär se avsnitt 8.3). Men också om klara ekonomiska förluster har kunnat konstateras eller kan väntas i framtiden bör engångsbelopp många gånger vara att föredra. Är förlusten mindre omfattande träder betydelsen av att den skadelidande genom skadeståndet får kontinuerlig försörjning oftast helt i bakgrunden. Engångsbelopp kan då ofta vara lämpligare än livränta, och detta även om förlusten har konstaterats redan vid tiden för skadeståndsprövningen.

Även i allvarligare skadefall där den ekonomiska förlusten är ganska betydande kan det vara rimligt med en möjlighet till reglering med engångsbelopp, likaväl som utbyte av fastställd livränta helt eller delvis mot engångsbelopp bör kunna komma i fråga. Många gånger kan en skadelidande ha större nytta av ett relativt stort engångsbelopp än av en livränta som utgår med ett begränsat årligt belopp. Och vid allvarligare skador är kanske inte sällan ett engångsbelopp en lämplig komplettering till livräntan. Om andra förmåner, t.ex. från socialförsäkringen, ger tillfredsställande löpande försörjning kan kanske hela skadeståndet utgå som engångsbelopp även i fall där invaliditeten är betydande. Denna synpunkt får större betydelse allteftersom grundskyddet utvidgas. Redan i dag är för stora kategorier av medborgare ersättningarna vid arbetsoförmåga så höga att mycket begränsat utrymme eller inget utrymme alls återstår för skadeståndet (avsnitt 3.4).

Innan kommittén närmare redovisar sin ståndpunkt skall den belysa en i sammanhanget betydelsefull fråga, nämligen i vilken omfattning man kan betrakta ersättning genom engångsbelopp som ideell ersättning. Skattereglernas inverkan på valet av ersättningsform är som redan framgått också av stor vikt, och den frågan behandlas i ett särskilt avsnitt (9).

8.3 Förhållandet mellan ersättning för ekonomisk och ersättning för ideell skada

Det är i dag vanligt att ersättning för ekonomisk och ideell skada kombineras i ett enda belopp när de ekonomiska skadeföljderna är mera

⁷ Den i bilaga 1 under G redovisade undersökningen utvisar att 17 % av de tillfrågade hade önskat engångsbelopp i stället för livränta. 67 % var nöjda med den ersättningsform (livränta) som de fått. 4 % av de tillfrågade svarade "vet ej". 12 % av de i materialet ingående hade fått engångsersättning.

begränsade eller obefintliga (se särskilt avsnitt 1.3.3.2 och 2.1). Ibland anger man skadeståndet som förhöjd ideell ersättning, ibland — när inkomstförlust går att konstatera — anses ett avrundat ersättningsbelopp kunna delas upp i en del avseende ekonomisk skada och en del avseende ideell skada. Även en livränta får i många fall i dag till övervägande del karaktär av ersättning för ideell skada, framför allt i de situationer där livränta bestäms fastän aktuell inkomstförlust inte har visats. Allmänt torde kunna sägas att man i lägre invaliditetsgrader, i varje fall om påvisbar inkomstförlust eller mera omfattande kostnader inte förekommer, försöker lägga skadeståndets tyngdpunkt på ersättningen för ideell skada. Detta är en utveckling som har blivit allt tydligare under senare år.

Kommittén anser för sin del att denna utveckling är riktig och bör fullföljas. Gränserna mellan ideell och ekonomisk skada är i dag på flera punkter diffusa. De principer för bestämmande av skadestånd för inkomstförlust som kommittén har stannat för innebär att sådant skadestånd skall inriktas på skadeföljder som är av klart ekonomisk natur, dvs. i första hand den aktuella eller framtida bestående inkomstförlust som kan beräknas (avsnitt 6.2.3 och 6.2.4). Skadeföljder som inte direkt visar sig i sådan förlust utan enbart i olika besvär, tillfälliga förluster och vissa slag av ökade kostnader bör enligt kommittén så långt det är möjligt gottgöras inom ramen för ersättningen för ideell skada. De har hittills i betydande utsträckning omfattats av invaliditetsersättning, bestämd enligt den medicinska invaliditetsgraderingen och ofta utgående i form av livränta.

Exempel på skadeföljder av nu avsett slag utgör: allmänna besvär av skadan i arbetet, ökad uttröttningsmed därmed följande frånvaro från arbetet, den ökade anspänning som krävs av den skadelidande för att han skall klara ett visst arbetsresultat och liknande faktorer som vid tiden för skadeståndsprövningen inte har resulterat i inkomstförlust som kan beräknas bli bestående. Risk för till beloppet ej uppskattningsbara, mer eller mindre tillfälliga inkomstförluster bör också kunna hänföras till denna kategori av skadeföljder och följaktligen i största möjliga utsträckning gottgöras genom ideell ersättning. Ofta är det omständigheter av nyss exemplifierade art som aktualiserar en framtida förlust — på grund av ökad uttröttningsmed kan den skadelidande inte längre ta övertidsarbete och blir därigenom lättare utslagen etc. Mindre inkomstförluster kan inte sällan hänföras till den extra marginal utöver normal arbetsinsats som den skadelidande har kunnat prestera som frisk, och det ligger därför nära till hands att de kompenseras inom ramen för den ideella skadan. En ytterligare grupp av skadeföljder som inte bör gottgöras genom kompensation för inkomstförlust är sådana kostnader med anledning av skadan vilka rimligen bör gottgöras med en klumpsumma i förväg (avsnitt 8.2).

Kommittén begagnar i fortsättningen uttrycket "*allmänna olägenheter*" som en sammanfattande benämning på nu angivna besvär, förluster, obestämda framtidsrisker och kostnader. De skadeföljder som avses skall ytterligare kommenteras i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.4).

Det sagda innebär i vissa hänseenden en klarare gräns mellan ekonomisk och ideell skada men samtidigt en inte obetydlig utvidgning av

området för ersättning för ideell skada. I rättspraxis under senare år har den ståndpunkten kommit till uttryck att den ideella ersättningen vid personskada bör hållas nere (se senast NJA 1969 s. 469). Frågan om ersättningsnivån vid ideell skada kommer emellertid genom kommitténs förslag i ett delvis nytt läge. Om ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp införs i skadeståndsrätten inriktas invaliditetsersättningen i högre grad än hittills på konstaterad eller väntad inkomstförlust av någon betydelse. Skadeföljder av det slag som kommittén hänför till "allmänna olägenheter" bör gottgöras genom ersättning för ideell skada även om de kan ha ekonomiska inslag. Det kan anmärkas att ersättningen för ideell skada redan i dag ibland kan ha starka inslag av gottgörelse för ekonomisk förlust (avsnitt 1.3.4.2 och 14.1.1).

Kommittén vill i detta sammanhang erinra om utvecklingen inom yrkesskadeförsäkringen. Det synsätt som kommer till uttryck i direktiven till yrkesskadeförsäkringskommittén innebär att skadeföljderna vid mindre skador i väsentlig omfattning bör gottgöras schablonmässigt genom en menersättning och inte i form av livränta (avsnitt 5.1 och 6.1.1). En höjning av ersättningsnivån på den ideella sidan får följaktligen vägas mot den reduktion av livräntorna som det nya skadeståndsrättsliga invaliditetsbegreppet kan komma att innebära i vissa fall. Ersättningssystemet i trygghetsförsäkringen anknyter till denna tendens (avsnitt 2.1).

Vad nu har sagts utesluter dock inte, att man även i fortsättningen bör sträva efter att ersättningarna för lyte eller annat stadigvarande men inte når alltför höga nivåer.

En av praktiska och administrativa skäl ökad användning av engångsbelopp verkar i samma riktning. Ersättningsformen gör det möjligt att till ett belopp sammanföra ersättning för ideell och ersättning för ekonomisk skada, ett enligt kommitténs mening lämpligt förfarande. I tveksamma fall eller i fall där de mera obestämda skadeföljderna dominerar ter det sig av olika skäl naturligt att man bygger vidare på dagens rättstillämpning och låter ett kombinerat engångsbelopp helt eller till övervägande delen få karaktär av ideell ersättning. Även på den vägen kan uppkomma en acceptabel höjning av nivån för ideellt skadestånd.

8.4 *Kommitténs slutsatser*

Några tvingande rättsregler om valet av ersättningsform bör inte införas. Efter omständigheterna i varje fall måste få avgöras vilken ersättningsform som är den lämpligaste.

De många fördelar som engångsbelopp erbjuder framför livränta motiverar att engångsbelopp kommer till ökad användning som skadestånd vid invaliditet och förlust av försörjare. Ökas bruket av engångsbelopp främjas vidare den nordiska rättslikhet som kommittén enligt sina direktiv har att eftersträva. I Danmark och Norge tillmötesgår man å sin sida sådana synpunkter genom förslag om vidgad användning av livränta som ersättningsform (avsnitt 13.3).

En given förutsättning är dock att beskattningsfrågan får en rimlig lösning. Varken domstolar eller skaderegleringsorgan lär vara benägna att följa de anvisningar kommittén föreslår, om dessa i det konkreta fallet

leder till resultat som är oantagliga med hänsyn till skatten (avsnitt 9). Såsom skall följa av vad som sägs i fortsättningen torde skattefrågan i en del fall i praktiken kunna reduceras i betydelse också utan direkta ingrepp i skattelagstiftningen.

Engångsbelopp bör enligt kommittén vara huvudregel vid mindre skador, men ersättningsformen skall kunna användas också vid större skador.

8.4.1 Mindre skador

I invaliditetsfallen bör normalt engångsbelopp väljas vid *mindre skador utan aktuell eller beräknelig framtida inkomstförlust av bestående natur eller med endast obetydlig sådan förlust*. Oftast kan den skadelidande fortfarande fullgöra en normal arbetsprestation. Som regel uppkommer därför inte något kontinuerligt försörjningsbehov som motiverar livränta, eller också är detta behov så litet att livräntebeloppet skulle vara utan större betydelse för den skadelidandes försörjning. Livränta bör föredras om det kan antas att den skulle fylla en funktion för den dagliga försörjningen (avsnitt 8.2).

Det här avsedda engångsbeloppet kombinerat med den traditionella menersättningen kan, som framgår av avsnitt 8.3, i sin helhet betraktas som ideell ersättning. Skattefrågan får alltså i denna situation inte någon betydelse.

Vad nu har sagts innebär bl.a. att engångsbelopp praktiskt taget träder i stället för de s.k. besvärslivräntorna.

8.4.2 Medelsvåra skador

Men även vid *något allvarligare skador utan aktuell eller beräknelig framtida inkomstförlust av bestående natur eller med endast obetydlig sådan förlust* bör engångsbelopp komma till användning. Argumenten till stöd för ökad användning av engångsbelopp gör sig också här mycket starkt gällande. Ersättningen bör i fallen utan inkomstförlust i sin helhet kunna betraktas som ersättning för ideell skada. Om viss sådan förlust har visat sig, kan den del av skadeståndet som avser ekonomisk skada begränsas till vad som bedöms täcka inkomstförlusten.

Det är enligt kommittén lämpligast att man genom en beloppsgräns anger de fall där engångsbelopp bör vara regel. Målsättningen att nå en förändring i dagens rättstillämpning kräver att gränsen sätts betydligt högre än den som i dag brukar iakttas i skaderegleringen, men man bör naturligtvis inte gå högre än som förefaller rimligt med hänsyn till de skadelidandes förmåga och resurser att på lämpligt sätt tillgodogöra sig beloppet. Kommittén vill nämligen ogärna tänka sig ett system med kontrollerad förvaltning av skadeståndsbeloppen.⁸

Man bör med dessa utgångspunkter i regel inte tänka sig högre engångsbelopp än 75 000 à 80 000 kr i dagens penningvärde. 75 000 kr motsvarar — med ett 5-procentigt förräntningsantagande — en årlig

⁸ Se norska lagen § 3–10 annet ledd. — I den danska "ulykkesforsikringen" förekommer ett sådant system beträffande ersättningar i fall där invaliditeten överstiger 15 %. Se danska betänkandet s. 16.

livränta för en 30-årig man om 4 400 kr och för en 50-årig man om 6 000 kr (om principerna för beräkningen se avsnitt 8.5).

Det är lämpligt att beloppsgränsen får följa utvecklingen av penningvärdet genom anknytning till basbeloppet enligt AFL, och den skulle då kunna anges till 10 gånger basbeloppet. Gränsen bör endast avse ersättning för inkomstförlust och alltså inte inbegripa vare sig den egentliga menersättningen enligt hittills gällande grunder eller de skadeföljder som här benämns "allmänna olägenheter" (avsnitt 8.3).

Om ekonomisk förlust föreligger kan skattefragan självfallet vid bedömningen inverka till förmån för livränta, men skattereglerna kan antas få mindre betydelse för valet av ersättningsform med den utvidgning av området för ideell ersättning som kommittén förordar.

Om ett gemensamt kapitalbelopp fastställs som ersättning för ideell skada och som invaliditetsersättning avseende klar ekonomisk förlust, bör till ledning för beskattningen anges hur stor del, uppskattningsvis, som belöper på den rent ekonomiska förlusten och som alltså skall tas upp till beskattning. I specialmotiveringen (avsnitt 14.1.4) skall kommittén ge exempel på beräkningen av engångsbelopp och i samband därmed också på uppdelningen i ersättning för ekonomisk och för ideell skada.

I det nu behandlade skiktet av personskador ligger de fall där skadan har lett till förlust av synen på ena ögat (medicinsk invaliditetsgrad enligt hittills tillämpade grunder 20 eller 25 % beroende på om ögat har ersatts av protes eller inte). Det ligger i linje med de principer som kommittén har dragit upp i det föregående att ensidig synförlust ersätts med ett engångsbelopp. Man bör också här skilja mellan två fall. Har man inte att räkna med någon inkomstförlust kan engångsbeloppet i sin helhet betraktas som ideell ersättning (kombinerad menersättning och ersättning för "allmänna olägenheter"). Föreligger aktuell eller beräknelig framtida inkomstförlust av bestående natur blir den del av engångsbeloppet som får anses svara mot inkomstförlusten gottgörelse för ekonomisk skada (invaliditetsersättning).

Risken för total blindhet eller allvarlig synnedsättning som kan inträda om även det andra ögat skadas har i rättspraxis ansetts förtjäna stort avseende vid bestämmandet av livräntans storlek (NJA 1966 s. 254). Kommitténs överväganden har emellertid lett fram till att denna risk kan gottgöras antingen inom ramen för ett engångsbelopp av det slag som här har angetts eller genom att den skadeståndsskyldige bekostar en ögonskadeförsäkring (avsnitt 2.3). Man torde kunna räkna med att den vanliga ersättningsformen vid ensidig ögonskada blir tillhandahållandet av en sådan försäkring i kombination med en förhöjd menersättning. Denna skulle då omfatta gottgörelse, utom för lytet, också för allmänna olägenheter, i synnerhet den ökade anspänning som krävs av den skadelidande i hans arbete, de begränsningar i fråga om yrkesval som han får finna sig i, omskolning till annat yrke om så skulle behövas och liknande.

Kommitténs inställning är alltså att det beträffande ersättningen vid ensidig ögonskada bör ske en bestämd brytning med hittillsvarande domstolspraxis. Kommittén vill dock inte – lika litet som vid andra skador i detta invaliditetsskikt – utesluta att livränta någon gång kan vara

att föredra vid ensidig ögonskada, men det bör då röra sig om fall där man har att räkna med mera betydande inkomstförlust av bestående natur.

8.4.3 Svava skador

Även i fall av *allvarligare kroppsskada* – med medicinsk invaliditetsgrad överstigande ca 30 % – bör det vara möjligt att ge den skadelidande engångsbelopp som komplement till den livränta som här även i fortsättningen bör vara huvudregel. Beträffande ändamålen för ett sådant engångsbelopp vill kommittén hänvisa till det förut sagda (avsnitt 8.2). Men eftersom livräntan reduceras om en del av skadeståndet utgår som engångsbelopp bör det ställas större krav än annars på ett visst konkret ändamål med engångsbeloppet. Ett engångsbelopp bör inte i någon större utsträckning få inkräkta på vad som behövs för den skadelidandes kontinuerliga försörjning.

Kommittén anser att livränta i de avsedda situationerna skall kunna kombineras med ett engångsbelopp av en storlek som går ända upp till den tänkta maximala gränsen. En fullständigt invalidiserad person skulle på detta sätt – utom ersättning för men och eventuellt förekommande "allmänna olägenheter" – kunna få ett kapitalbelopp om högst 10 gånger basbeloppet jämte i motsvarande mån reducerad livränta.

Också i allvarligare skadefall kan det tänkas att engångsbelopp t.o.m. bör utgöra enda ersättning. Om en livränta, samordnad med andra förmåner enligt de regler kommittén tänker sig (avsnitt 10), skulle komma att utgöra ett relativt begränsat belopp kan det vara lämpligt att välja engångsersättning i stället för livränta. Skulle ersättningsnivån enligt YFL ytterligare höjas är det möjligt att dessa situationer blir mera vanliga. Kommittén utesluter inte att utvecklingen är på väg mot en ordning i vilken samordningsförmånerna för de allra flesta inkomsttagare blir så omfattande, att skadeståndet från försörjningssynpunkt kommer att spela en helt underordnad roll. Detta är, som kommittén har visat i avsnitt 3.4, redan i dag fallet i vissa situationer. Man bör därför ha frihet att låta skadeståndet i sin helhet utgå som engångsbelopp även om invaliditeten är hög, under förutsättning att den skadelidande får tillfredsställande kontinuerlig försörjning genom samordningsförmånen (-förmånerna). Också i de alltmer vanliga fall där en i och för sig allvarlig skada inte leder eller kommer att leda till mera betydande inkomstförlust på grund av insatser av den skadelidandes arbetsgivare eller en på annat sätt framgångsrik rehabilitering kan det vara tillräckligt med ett skadestånd i form av engångsbelopp.

På detta sätt skulle man kanske på något längre sikt få ett ersättningssystem liknande det som har lanserats i trygghetsförsäkringen, nämligen med schablonmässigt bestämda kapitalersättningar som huvudregel och livränta endast i mera sällsynta undantagsfall. Men det är möjligt att ett sådant system ter sig naturligare för yrkesskadorna än på andra områden. Särskilt vad gäller de trafikskadefall, där förlusten av förvärvsförmåga (ekonomisk invaliditet) beräknas ligga mellan en femtedel och hälften torde, såvitt nu kan överblickas, det genom socialför-

säkring och frivillig försäkring tillskapade systemet förbli så ofullständigt, att livränta i regel är den enda rimliga ersättningsformen.

Om i allvarligare skadefall fastställs ett enda kapitalbelopp, som omfattar både ersättning för ideell skada och invaliditetsersättning, bör gälla vad nyss har sagts om en uppskattningsmässig fördelning av beloppet på de båda ersättningsdelarna.

8.4.4 Den skadelidandes egen önskan

En annan omständighet att beakta när man avgör skadeståndets form i det särskilda fallet är den skadelidandes önskan. Med hänsyn till den dominerande ställning som livränteersättningen hittills har haft i svensk rättstillämpning bör, i fall då skadan lett till någon mera väsentlig inkomstförlust, den skadelidandes önskan att få livränta i allmänhet respekteras. Det kan anmärkas att en årlig livränta om 4 000–6 500 kr som, beroende på den skadelidandes ålder, motsvarar det av kommittén antagna maximibeloppet för engångsersättningen (10 basbelopp), för många personer kan innebära en högst avsevärd ersättning. Om ett sådant belopp motsvarar någon väsentlig inkomstförlust med anledning av skadan, bör det inte komma i fråga att mot den skadelidandes vilja bestämma ersättningen i form av kapital i stället för livränta. Ett inkomstbortfall av 300 à 400 kr i månaden kan för en person med relativt måttliga inkomster spela en helt annan roll än för en person med stora inkomster.

Läget kan självfallet också vara det omvända, nämligen att den skadelidande vill ha engångsbelopp fastän livränta är påkallad. I fall av detta slag bör man emellertid kunna utgå från att skadenämndernas uppfattning om lämplig ersättningsform leder till en tillfredsställande lösning. Vid mindre skador bör man inte kräva särskilda skäl för engångsbelopp – den ersättningsformen skall ju här vara huvudregel. Vid något allvarligare skador bör den avgörande faktorn vid prövningen vara vilken vikt skadeståndet kan antas få för den skadelidandes kontinuerliga försörjning. Ju större betydelse skadeståndet tillmäts i detta avseende desto större vikt bör läggas vid prövningen av ändamålet med engångsbeloppet. Skall skadeståndet utges av enskild person, bör också beaktas hans förmåga att på en gång utge ersättningen.

I avsaknad av en lagreglering på den nu berörda punkten blir rättsläget, att den skadeståndsskyldige, dvs. i allmänhet ansvarsförsäkringsgivaren, och den skadelidande får söka komma överens om ersättningens form och att, om detta inte lyckas, domstol i sista hand får slita tvisten. Domstolen skall då iaktta, att kapitalbeloppet i regel inte bör överstiga 10 gånger basbeloppet.

8.4.5 Utbyte av livränta mot engångsbelopp

De intressen som talar för engångsbelopp i större omfattning kan också ha sin betydelse i situationer där ersättningen från början har bestämts i form av livränta. Den bör i sin helhet kunna bytas ut mot engångsbelopp efter liknande grunder som enligt vad kommittén har redovisat i det föregående bör gälla för engångsbelopp som bestäms redan från början

som enda ersättning. Och utbyte av en del av en livränta bör kunna ske enligt samma principer som kommittén har angett beträffande kombinationen livränta — engångsbelopp från början.

Om livränta ursprungligen valts som ersättningsform kan man utgå från att skadeståndet bedömts ha betydelse för den skadelidandes kontinuerliga försörjning. En prövning bör därför ske av det aktuella försörjningsbehovet och av ändamålet med utbytet. Som regel bör utbyte av livränta som svarar mot försörjningsbehov äga rum bara om det finns bärande motiv, såsom att den skadelidande behöver pengar för investering i rörelse, bostad, fordon etc.

För medgivande till utbyte bör emellertid inte längre uppställas de stränga krav som anges i 13 § TFL. Detta stadgande bör därför upphävas. Den frågan berörs närmare i specialmotiveringen (avsnitt 14.3).

8.4.6 Efterlevandefallen

I efterlevandefallen avser ersättningen alltid i sin helhet ekonomisk skada. Höga engångsbelopp kan därför, i den mån skattskyldighet föreligger (avsnitt 1.9), antas leda till relativt hög skatt och därmed till ett naturligt företräde för livräntan som ersättningsform. Detta hindrar inte att engångsbelopp bör kunna komma till viss ökad användning även som skadestånd till efterlevande. Särskilt bör beaktas att efterlevande numera som regel får en tillfredsställande löpande försörjning genom socialförsäkring, tjänstepensionering och liknande anordningar. Inte bara tillfälliga underhållsbehov — på grund av t.ex. anpassningssvårigheter eller depressionstillstånd efter dödsfallet — utan även bestående behov skall enligt kommittén kunna kompenseras genom engångsbelopp. Det bör emellertid här som i invaliditetsfallen vara regel att behov som är av större betydelse för den löpande försörjningen täcks av livränta.

En särskild komplikation med engångsbelopp till en ung änka är att hon med sådan ersättning lätt kan bli överkompenserad vid omgifte. I någon mån har emellertid effekterna i detta avseende av den ena eller andra ersättningsformen jämnat ut sig genom försäkringsbolagens praxis att tillerkänna en änka som uppbär livränta 3 årsbelopp av livräntan vid omgifte, oavsett att livräntan har bestämts att utgå endast så länge hon lever ogift (avsnitt 1.4.4).

8.5 Bestämmande av engångsbeloppets storlek

Slutsatsen av kommitténs överväganden i det föregående är att skadestånd vid invaliditet och försörjarförlust i betydligt större omfattning än hittills bör bestämmas som engångsbelopp. En viktig fråga, som skall behandlas i detta avsnitt, är hur engångsbeloppet skall beräknas. Den har betydelse inte bara när skadeståndet i sin helhet bestäms som engångsbelopp utan också när en kombination av engångsbelopp och livränta blir aktuell. Även principerna för omvandling till engångsbelopp av fastställt livränta — helt eller delvis — hör till detta avsnitt.

Ett engångsbelopp som invaliditetsersättning bör som tidigare angavs i regel inte överstiga vad som svarar mot 10 årsbelopp enligt AFL. Gränsen

markerar i första hand att engångsbelopp normalt inte skall användas när skadan i mera betydande omfattning har bestående inverkan på den skadelidandes förvärvsförmåga. Då skall livränta väljas, om inte andra ersättningsanordningar ger betryggande försörjning och skadeståndet därför blir en förhållandevis liten restpost. Först i andra hand kommer syftet att hindra engångsbelopp som är så stora att mottagarna inte kan tänkas tillgodogöra sig dem på lämpligt sätt. Därför bör engångsbelopp — när omständigheterna i övrigt talar för denna ersättningsform — kunna tänkas komma i fråga även om det aktuella inkomstunderlaget i ett visst fall är så högt att beloppet ligger över den tänkta maximigränsen. Kommittén anser med andra ord att man så långt det är möjligt bör försöka undvika att enbart skillnader i inkomstunderlagets storlek leder till olika ersättningsform i fall där omständigheterna i övrigt är likartade. Frågan skall ytterligare beröras i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.4).

Några fasta normer för beräkning av engångsersättningar existerar inte i dag. Ett vanligt förfarande i försäkringsbolagens skadereglering är att man utgår från en tänkt livränta, som kapitaliseras. När faktisk inkomstförlust inte har kunnat konstateras vid tiden för prövningen förekommer det att detta periodiska belopp räknas fram som en mot den medicinska invaliditetsgraden svarande andel av inkomstunderlaget (se exempel avsnitt 1.7.2.3). Beloppet får då täcka de skadeföljder som inte ryms inom den egentliga menersättningen, dvs. närmast vad kommittén benämner "allmänna olägenheter". Även andra metoder att få fram en antagen periodisk förlust används.

Själva kapitaliseringen sker sedan, som kommittén redovisat i avsnitt 1.7.2.3, efter tabeller som bygger på självkostnadsgrunder med bl.a. ett 5-procentigt ränteantagande, (*bilaga 6*). Det belopp man får fram på detta sätt förhöjs därefter som regel med den ideella ersättningen, varefter slutbeloppet rundas av. Om inte beloppet i sin helhet bedöms utgöra ideell ersättning sker av skatteskäl en uppdelning av det på en del som avser ekonomisk skada och en del som avser ideell skada.

Underlag för beräkning av engångsbelopp i det system som kommittén tänker sig skall kunna vara antingen menersättningen enligt tabell eller, vid något allvarligare skador med inkomstförlust, en uppskattad periodisk ersättning (avsnitt 8.5.1 och 14.1.4). Kapitaliseringen av en sådan periodisk ersättning, liksom av en fastställd livränta som skall bytas ut mot ett engångsbelopp, bör enligt kommitténs mening i princip ske efter självkostnadsgrunder. Överkompensation genom försäkringsmässiga säkerhetsmarginaler och omkostnadstillägg bör alltså så långt det är möjligt vara eliminerad. Detsamma gäller beträffande eventuella antaganden om värdesäkringstillägg. Kompensation för framtida inflation bör nämligen i princip inte ingå i engångsbeloppet.

I 1973 års grunder för skadelivräntor (avsnitt 1.7.2.1) är ränteantagandet 6,5 % för de första 10 åren och 4 % för tiden därefter. 1973 års grunder innebär en anpassning till de möjligheter till förräntning av avsatt kapital som föreligger i dag. En viss säkerhetsmarginal ligger dock i antagandet om 4-procentig avkastning för tiden efter den första 10-årsperioden.

Kommittén har med försäkringsinspektionen och försäkringsbolagen

diskuterat, om nu tillämpade 5-procentstabeller bör användas även i fortsättningen eller om kapitaliseringen bör följa de med hänsyn till avkastningsmöjligheterna mera realistiska ränteantagandena i 1973 års grunder.

Det har därvid framkommit att ett 5-procentigt ränteantagande med dagens avkastningsmöjligheter innebär en större säkerhetsmarginal än ränteantagandena i 1973 års grunder. Från principiella synpunkter bör förhållandet mellan självkostnadsgrunder och grunder för fondavsättning givetvis snarare vara det omvända. Under alla omständigheter bör man kunna kräva att kapitaliseringen inte sker med större säkerhetsmarginaler i ränteantagandena än de som gäller vid fondavsättningen. Redan en tillämpning av samma ränteantaganden innebär för den skadelidande en extra marginal utöver vad som erfordras för den antagna avkastningen på beloppet. Härtill kommer att en rimlig relation mellan ränteantagandena vid fondavsättning och vid beräkning av engångsbelopp bör upprätthållas även i framtiden vid sådana ändringar i det allmänna ränteläget som motiverar en ändring av ränteantagandena, något som blir svårare att iaktta om man väljer att bibehålla 5-procentstabellerna för beräkning av engångsbelopp.

Kommittén vill med hänsyn till det anförda rekommendera att beräkningen av engångsbeloppen sker på grundval av de ränteantaganden som 1973 års grunder innehåller. Tabeller som bygger på dessa antaganden men i övrigt vilar på självkostnadsprincipen har kommittén låtit utarbeta, och dessa har tagits in i *bilaga 5*. Som synes är dessa tabeller inte svårare att hantera än de i *bilaga 6* intagna 5-procentstabellerna.

I det följande skall kommittén försöka ange vissa principer som i övrigt bör kunna tillämpas vid bestämmandet av ett engångsbelopp.

8.5.1 Endast engångsbelopp från början

Om *faktisk inkomstförlust har visats* är underlaget för beräkningen tämligen klart. Förhöjning av den förlust som läggs till grund kan självfallet behöva ske med hänsyn till sådana skadeföljder som kommittén benämner "allmänna olägenheter", t.ex. om man tror sig ha anledning räkna med att inkomstförlusten kommer att öka i framtiden eller om den skadelidande har besvär av skadan i sitt arbete.

Även för det fall att någon *faktisk inkomstförlust inte har påvisats* vill kommittén förorda att man, åtminstone vid något allvarligare skador, t.v. bygger beräkningarna på en uppskattad periodisk ersättning. Uppskattningen av den periodiska ersättningen bör emellertid inte, som i dagens praxis, ske enbart på så sätt att förlusten presumeras uppgå till den andel av inkomstunderlaget som svarar mot den hittills tillämpade medicinska invaliditetsgraden med eventuella reduktioner (med hänsyn till "nedsatt inkomstförlust" o.d.). I stället bör man ta hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter, där den medicinska invaliditetsbedömningen endast är en av flera faktorer som kan tänkas inverka. Det får bli en fråga för rättstillämpningen att avgöra vilken vikt som i det särskilda fallet skall tillmätas de olika inverkan omständigheterna.

När det gäller *de lägsta invaliditetsgraderna* kan det emellertid inte anses befogat att uppskatta viss periodisk ersättning som underlag för bestämmandet av engångsbeloppet. I stället bör man i regel mera direkt utgå från menersättningen, t.ex. så att beloppet fastställs som en viss skönsmässig förhöjning av den för den aktuella medicinska invaliditetsgraden gällande menersättningen eller som en viss multipel av menersättningsbeloppet. Sistnämnda förfarande förekommer i trygghetsförsäringen (avsnitt 2.1).

De principer som kommittén nu har utvecklat skall i specialmotiveringen illustreras med exempel (fall 1–6 i avsnitt 14.1.4).

8.5.2 Engångsbelopp jämte livränta från början

Kombinationer av engångsbelopp och livränta som skadestånd för inkomstförlust torde i dag förekomma endast i rena undantagsfall. Kommitténs förslag att man också i allvarigare skadefall skall kunna ställa ett kapitalbelopp till den skadelidandes förfogande vid sidan av livräntan innebär alltså en principiell nyhet. Engångsbeloppet bör givetvis medföra att livräntan reduceras, och denna reduktion bör kunna ske på det sättet att en viss del av den beräknade livräntan omvandlas till engångsbelopp enligt de grunder som kommittén föreslår beträffande ensamt engångsbelopp.

Det sagda skall belysas med exempel i specialmotiveringen (fall 7 i avsnitt 14.1.4).

8.5.3 Utbyte helt eller delvis av livränta mot engångsbelopp

I dag förekommer i mycket begränsad omfattning utbyten av detta slag (avsnitt 1.6.1). Kommitténs förslag bör leda till en viss ökning av antalet fall.

När det gäller beräkningen av engångsbeloppet vid utbyte tänker sig kommittén att samma grunder som för bestämmande av engångsbelopp från början skall tillämpas. Som hittills bör det emellertid av försäkringstekniska skäl vara möjligt att ta hänsyn till livräntetagarens hälsotillstånd. Detta bör dock endast gälla i sådana fall då denne på grund av svår sjukdom eller liknande är ett uppenbart "sämre liv" än genomsnittet.

8.5.4 Efterlevandefallen

Också när efterlevande skall tillerkännas engångsbelopp bör beräkningen av beloppets storlek ske med utgångspunkt i en tänkt periodisk förlust som kapitaliseras. För kapitaliseringen anser kommittén att samma grunder som ovan förordats för invaliditetsfallen bör gälla (avsnitt 8.5 och *bilaga 5*). När det är fråga om mera begränsade förluster under kortare tid kan det tänkas att beräkningen bör ske efter en mera skönsmässig uppskattning.

Några exempel i specialmotiveringen skall belysa tillämpningen (fall 8 och 9 i avsnitt 14.1.4).

Beskattningen av skadestånd i form av engångsbelopp

Frågan om utformningen av ett ersättningssystem med ökad användning av engångsbelopp kan inte lösas utan att man tar hänsyn till skatte-reglernas inverkan. Även om man i största utsträckning till ersättningen för ideell skada hänför vad kommittén benämner "allmänna olägenheter" (avsnitt 8.3) kan beskattningen av ersättning för invaliditet eller förlust av försörjare i engångsbeloppets form leda till ett otillfredsställande slutresultat från den skadelidandes synpunkt. Det är inte osannolikt att i vissa fall hälften eller däröver av ett större engångsbelopp avseende ekonomisk skada skulle gå åt till skatt, medan den på flera år fördelade skatten på motsvarande livräntebelopp skulle bli betydligt lägre. En rekommendation från lagstiftarens sida om ökat bruk av engångsbelopp skulle alltså i många fall motverkas av effekten av nuvarande skatteregler, som kunde tänkas leda till att den skadelidande i många fall ändå valde livränta.

Kommittén har därför funnit det angeläget att *dels närmare* belysa beskattningen av engångsbelopp enligt gällande rätt och *dels* presentera vissa överväganden om sådana ändringar i skattereglerna som skulle göra skattefrågan mera neutral i förhållandet till den ena eller andra ersättningsformen.

En översikt över skattereglerna har kommittén lämnat i avsnitt 1.9.

9.1 Vissa skattemässiga synpunkter

Den kommunala inkomstskatten är proportionell. Den har således i princip samma effekt på livräntebeloppen som på det engångsbelopp som erhålles om livräntan utbytes. Om engångsbeloppet inte förbrukas under beskattningsåret utan placeras på sådant sätt att avkastning erhålles uppstår en ogynnsam skatteeffekt. Vid livränta har ju försäkringsbolaget avsatt ett kapital som jämte upplöpande ränteavkastning skall motsvara livränteutbetalningarna. Denna ränteavkastning är skattefri hos bolaget. Om livräntetagaren i stället får ett engångsbelopp och placerar detta så att det ger ränteavkastning, blir denna skattepliktig hos honom. Vidare bör beaktas inverkan av grundavdrag och vissa andra avdrag vid den årliga taxeringen som kan utnyttjas varje år under vilket livränta utgår i stället för engångsbelopp. Vid engångsbelopp kan motsvarande avdrag däremot tillgodoräknas den skadelidande endast en gång. Effekten av att den

skadelidande i det ena eller andra fallet kan påräkna avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga under samma tid måste också beaktas. Sluteffekten är med hänsyn till alla dessa olika och delvis okända faktorer svårbedömd.

Även om kommunalskattens summa skulle bli lika i de båda fallen torde det emellertid få anses mera betungande att betala ett större skattebelopp på en gång än uppdelat på delbelopp. Kommunalskatten är för flertalet — omkring 98 % av samtliga skattskyldiga — en större utgiftspost än den statliga inkomstskatten, trots att den sistnämnda är progressiv. Först när den skattepliktiga årsinkomsten överstiger 75 000 kr kommer den statliga inkomstskatten att överstiga den genomsnittliga kommunalskatten.

Även om den skadelidande i flertalet fall har tämligen blygsamma inkomster och den statliga inkomstskatten sålunda inte utgör den tyngsta skatteposten blir effekten av denna skatt ändå av särskilt intresse i en valsituation där fråga är om engångsbelopp eller livränta. Progressionen vid skatteuttaget kan innan engångsbeloppet har mottagits vara tämligen blygsam men det är detta belopp skall beaktas bli betungande. En skadelidande som får ett större engångsbelopp "på toppen" av sin ordinära årsinkomst kan under vissa omständigheter genom inverkan av progressionen få en otillräcklig "nettoskadeersättning". En beskattningsbar inkomst av exempelvis 30 000 kr belastas med ett grundbelopp avseende statlig inkomstskatt på 3 600 kr. Ett engångsbelopp om t.ex. 70 000 kr av skattepliktig natur "på toppen" av denna inkomst medför — om inga motåtgärder vidtas — att den statliga inkomstskatten stiger till 30 650 kr. I exemplet skulle sålunda 27 050 kr (30 650—3 600) av engångsbeloppet tas i anspråk för statlig inkomstskatt. Härtill kommer den kommunala inkomstskatten som kan antas utgå efter en utdebitering av 24 kr och sålunda belasta engångsbeloppet med 16 800 kr. Sammanlagd skattebelastning skulle då bli 43 850 kr och endast 26 150 kr skulle återstå av engångsbeloppet.

De skadelidande som skulle kunna få engångsbelopp är emellertid som antytts till övervägande delen personer med små eller medelstora inkomster, och engångsbeloppen är i regel inte särskilt stora eller i sin helhet skattepliktiga.

Flertalet skadefall inträffar i de stora löntagargrupperna. En ökad användning av engångsbelopp i stället för livränta kommer därför att medföra en ökning även av de fall där effekten av progressionen vid den statliga inkomstbeskattningen gör sig märkbar. Detta förhållande framträder än tydligare om hänsyn tas även till sådana livräntetagare utan annan inkomst än räntan eller med endast ringa sidoinkomst som varje år kan avräkna sina grundavdrag och andra avdrag från räntan.

Ett sätt att motverka progressionen är emellertid som tidigare berörts att tillämpa AckInkF vid beskattningen av engångsbelopp som utgör utbytt livränta (avsnitt 1.9). Vid en sådan tillämpning skall skatteberäkningen emellertid ske med hänsyn till den skadelidandes inkomstförhållanden bakåt i tiden. Självfallet kan därför den statliga inkomstskatt som då kommer att belöpa på engångsbeloppet med hänsyn till progressionen och den skadelidandes tidigare inkomstförhållanden bli större än om skatteberäkningen kunnat göras med hänsyn till förväntade framtida inkomster. En skatteberäkning för ackumulerad inkomst medför visserligen en viss skattelindring men kan inte undanröja de nackdelar från skattesynpunkt som ur den skadelidandes synvinkel är förbundna med engångsbelopp i stället för livränta. Härtill kommer även att progressionen vid statsbeskattningen får effekt redan vid tämligen normala inkomstnivåer och att den proportionella kommunalskatten givetvis inte påverkas.

Ett engångsbelopp kan betraktas som det efter vissa regler beräknade nuvärdet av de framtida livräntebeloppen. Följaktligen blir engångsbe-

loppet större ju yngre den skattskyldige är. Om två personer med samma inkomst men av olika ålder drabbas av skada som ger samma inkomstförlust kommer den yngre, som får det större engångsbeloppet, att drabbas av hårdare statlig inkomstskatt på grund av progressionen hos denna.

På motsvarande sätt kan man vid lika ålder men olika skada konstatera att den svårast skadade drabbas av förhållandevis hårdare skatt.

För den yngre i första fallet och den svårast skadade i det andra kan en livränta te sig förmånligare i beskattningshänseende med hänsyn till progressionseffekten och till möjligheten att varje år tillgodogöra sig grundavdrag och vissa andra avdrag. Utfaller skadeståndet i form av livränta blir skatten på denna och på resterande inkomst densamma som för den skadelidande med den mindre livräntan och den större resterande sidoinkomsten.

Mot bakgrund av skattens inverkan i olika inkomstskikt har den skadelidande att bedöma i vad mån han är betjänt av ett engångsbelopp med de fördelar ett sådant har eller av en livränta som från skattesynpunkt kan ställa sig mera fördelaktig. Vid detta val har han även att beakta de avsevärt mindre möjligheter till avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga som föreligger om han väljer ett engångsbelopp. Hans skatteförmåga måste nämligen, för att sådant extra avdrag skall kunna medges, under beskattningsåret eller således det år engångsbeloppet blir tillgängligt för lyftning ha varit väsentligen nedsatt. Ett större engångsbelopp under beskattningsåret torde i och för sig medföra att skatteförmågan det året är god och därför utesluta möjligheten till extra avdrag.

Valet mellan engångsbelopp med en övre gräns av 75 000 à 80 000 kr och en periodiskt utgående livränta torde efter invägning av alla dessa olika synpunkter ofta utfalla till engångsbeloppets nackdel. Endast när fråga är om smärre engångsbelopp eller således när den utbyttas livräntan är tämligen obetydlig synes engångsbeloppet mera tveklöst vara att föredra om hänsyn skall tas till skattesynpunkterna.

Vad gäller *uppbörden av skatt* skall enligt uppbördsförordningen (1953:272) preliminär A-skatt utgå med 30 % av inkomst som inte avser bestämd tidsperiod eller inte uppbärs vid regelbundet återkommande tillfällen. Sådant skatteavdrag från inkomsten gäller även från försäkringsanstalt utgående skattepliktig ersättning som överstiger 3 000 kr för år om ersättningen utgör den skadelidandes huvudsakliga inkomst. I praktiken ställer det sig emellertid ofta svårt för försäkringsanstalten att avgöra frågan om vad som är huvudsaklig inkomst. Bestämmelsen är därför i verkligheten måhända inte särskilt effektiv. I princip torde dock vad som gäller för livränta också vara tillämpligt på engångsbelopp som trätt i livräntans ställe.

När sådant skatteavdrag sker från engångsbelopp skall den redovisningskyldige, dvs. försäkringsanstalt eller annan utbetalare, inte ta hänsyn till i vad mån AckInkF är tillämplig. Den bedömningen skall göras av skattemyndigheten. Detta innebär emellertid att skatteavdraget i samband med utbetalning av engångsbelopp i vissa inkomstlagen kan komma att bli större än den slutliga skatt som beräknas för samma engångsbelopp enligt bestämmelserna om ackumulerad inkomst. Mottagaren av engångsbeloppet kan härigenom åsamkas inte endast ränteförlust utan också exempelvis likviditetssvårigheter vid ett fastighetsköp som engångsbeloppet syftat till att möjliggöra.

Å andra sidan kan skatteavdraget vid utbetalningen i åtskilliga fall visa sig helt otillräckligt. Särskilt markant kan detta förhållande förutsättas vara när engångsbeloppet närmar sig den tänkta övre gränsen vid 75 000 à 80 000 kr. I sådana och närmast liknande situationer är det den skadelidande som får en skattecredit. Följden blir emellertid att han påförs kvarstående skatt och under vissa förutsättningar ett räntetillägg. Det torde då inte vara orealistiskt att räkna med likviditetssvårigheter när den kvarstående skatten skall betalas. Den skadelidande kan av oförstånd

ha bundit engångsbeloppet utan tillräcklig hänsyn till skattekonsekvenserna. Också med hänsyn till sådana fall kan ett utbyte av livränta mot engångsbelopp framstå som mindre meningsfullt.

9.2 Tänkbara lösningar av skattefrågan

Något eget förslag till ändring i skattereglerna framför kommittén inte, eftersom detta inte ingår i uppdraget. Men kommittén vill gärna redovisa sina överväganden som underlag för den fortsatta prövning av frågan som kommittén förutsätter skall ske.

De skattemässiga olägenheterna med engångsbelopp som ersättning för skattepliktigt inkomstbortfall beror på att beloppet i princip tas upp till omedelbar beskattning, som om detta utgjorde inkomst det år det uppbärs, i stället för att spridas ut över den längre tid under vilken beloppet skall utgöra kompensation för inkomstbortfall. Man skulle därför i första hand kunna överväga att lindra progressivitetens inverkan genom att sprida beskattningen av engångsbeloppet under flera år. En sådan spridning kan redan i dag åstadkommas genom tillämpning av AckInkF. Men skatteberäkningen vid ackumulerad inkomst är knuten till den skadelidandes inkomstförhållanden bakåt i tiden. Efter fördelning av engångsbelopp vid sådan skatteberäkning kommer ett delbelopp sålunda att beskattas "på toppen" av varje årsinkomst under de år fördelningen avser. Detta leder under förutsättning av oförändrade skattetabeller i regel till en hårdare skattebelastning än om skadeståndet i stället hade utgått i form av livränta. Den utgår ju och beskattas framåt i tiden. Även om den sammanlagda skatten på en livränta som utgår under en lång följd av år skulle överstiga skatten på ett större engångsbelopp lär den i de flesta fall av skattebetalaren uppfattas som gynnsammare än en stor engångsutbetalning.

Man kan överväga om inte utfallande engångsbelopp i skattehänseende skulle kunna fördelas framåt i tiden. Eftersom ett engångsbelopp i princip motsvarar en livräntas kapitaliserade värde och livräntan ersätter den förlorade inkomsten skulle sålunda en särskild skatteberäkning för "omvänd" ackumulerad inkomst synas utgöra en lösning. Metoden skulle innebära att ett engångsbelopp beskattades som om beloppet utfallit med årliga lika stora delbelopp framåt i tiden. Eftersom det i regel förhåller sig så att ett engångsbelopp är definitivt borde det i och för sig vara möjligt att åstadkomma en för beskattningsändamål praktiskt användbar metod för fördelningen på lämpligt antal år. En "fördelningsnyckel" skulle kunna bygga på invaliditetsgrad och ålder i kombination med en övre gräns för antalet fördelningsår.

Skatteberäkningen för sådan "omvänd" ackumulerad inkomst skulle emellertid enligt kommittén i många fall kunna medföra mindre tillfredsställande resultat. Kunde man i verkligheten skjuta beskattningen av engångsbeloppet successivt framåt i tiden, skulle detta kunna vara lösningen. Det förefaller emellertid inte lämpligt att fördela även själva betalningen av skatten framåt i tiden. Många skadelidande får nämligen antas förbruka ersättningen inom relativt kort tid. En någorlunda effektiv uppbörd torde kräva att hela det skattebelopp som belöper på de olika

delarna av ett för skatteberäkningen framåt i tiden fördelat engångsbelopp i sedvanlig ordning betalas på grundval av taxering för det beskattningsår då engångsbeloppet blivit tillgängligt för lyftning. Hela skatten bör sålunda betalas i form av eventuell preliminärskatt och kvarstående skatt eller på en gång som skatt för det nämnda beskattningsåret.

Den inbetalade skatten blir emellertid med det angivna förfarandet beloppsmässigt bestämd utan hänsyn till den skadelidandes verkliga framtida förhållanden. Skatteberäkningen är visserligen grundad på en fördelning av engångsbeloppet på ett antal år framåt i tiden, men det är självfallet inte möjligt att vid fördelningstillfället förutsäga vilka övriga inkomster den skadelidande kan förvärva under dessa år. När två skadelidande med samma ålder, skada och inkomst vid skadetillfället får samma engångsbelopp skulle skatten således bli lika för bägge även om den ene redan fr.o.m. året efter utbetalningen av engångsbeloppet skulle åtnjuta mycket betydande inkomster och den andre kanske endast en mindre pension. Denna effekt är inte tillfredsställande. Vidare är det tveksamt om en tillräcklig och av sociala skäl önskvärd skattelindring skulle åstadkommas. Också vid skatteberäkning av detta slag skulle skatten på hela engångsbeloppet i vissa fall komma att uppgå till betydande belopp, även om den måhända skulle understiga den sammanlagda skatten på motsvarande livränta.

En tillämpning av KL:s regler om avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga kan inte åstadkomma den eftersträfvade skattelindringen. De praktiska möjligheterna att tillämpa dessa skattelindringsbestämmelser är som nämnts små med hänsyn till att ett engångsbelopp i regel innebär en starkt ökad inkomst just det beskattningsår som skattelindringen genom avdraget skulle avse. Att ändra bestämmelserna om avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga och anpassa dem till den speciella situationen i skattehänseende som uppkommer genom de här aktuella engångsbeloppen skulle enligt kommitténs mening av flera skäl vara olämpligt.

En mera praktisk lösning av skattefrågan är att man jämför den skadelidandes situation med situationen för den äldre arbetskraft som vid struktumvandling inom näringslivet utan egen förskyllan blir friställd och i samband därmed uppbär ersättning på grund av viss kollektiv avgångsbidragsförsäkring. I dessa situationer anses ömmande omständigheter föreligga och motivera att viss del av ersättningen undantas från beskattning. Ersättning i form av avgångsbidrag av den typ det här gäller består av två delar, A-belopp och B-belopp, av vilka B-beloppet bestäms med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Denna del av bidraget är skattepliktig endast i den mån bidragsdelen överstiger ett belopp motsvarande två gånger det basbelopp som fastställts för januari månad under taxeringsåret med stöd av 1 kap. 6 § AFL. Skattefriheten gäller enligt denna bestämmelse f.n. belopp upp till 14 600 kr (jfr 32 § 1 mom. tredje stycket KL).

En likartad skattelindringsmetod synes kunna tillämpas också beträffande skadelidande som får skattepliktigt engångsbelopp i skadestånd. Sådana allmänna skälighetssynpunkter skulle då alltid anses vara för

handen som motiverar att viss del av engångsbeloppet undantas från beskattning. Kommittén finner det sålunda rimligt att låta den situation, i vilken en skadelidande genom ett olycksfall plötsligt försatts, leda till speciella hänsynstaganden vid beskattningen. Den skadelidandes situation ter sig vanligen mest bekymmersam innan han har hunnit anpassa sig till sin invaliditet. Den omständigheten att ett skadestånd utgår i form av engångsbelopp medför visserligen att ömmande omständigheter vid detta tillfälle inte föreligger i ekonomisk bemärkelse och från skatteförmågesynpunkt, vilket nu gällande skatteregler bygger på. Men ett engångsbelopp innebär, sett på längre sikt, inte att den skadelidande kommer i ett bättre ekonomiskt läge än om han hade fått en livränta. Engångsbeloppet bör i stället endast ses som en anordning som i det särskilda fallet ter sig lämpligare från sociala och praktiska synpunkter.

Önskar man sålunda åstadkomma en praktiskt användbar metod för skattelindring ligger den antydda lösningen med en helt skattefri del av engångsbeloppet nära till hands. Med en skattefri del i botten, motsvarande ett visst antal basbelopp, kan en tillfredsställande skattelindringseffekt på önskad nivå åstadkommas vid såväl statlig som kommunal inkomsttaxering. Vid statstaxeringen kan denna effekt dessutom förstärkas ytterligare genom tillämpning av AckInkF.

Var taket för skattefriheten bör läggas kan diskuteras. Kommittén avser i det följande att redovisa ett antal exempel på tillämpningen av både AckInkF och skattefria basbelopp i olika fall (*bilaga 4*). Av exemplen kommer att framgå att enbart tillämpningen av AckInkF ger resultat som är helt otillfredsställande i sammanhanget. Detta gäller både skattelindringseffekten vid statstaxeringen, beloppsmässigt sedd, och det förhållandet att kommunaltaxeringen över huvud taget inte berörs. De skattefria basbeloppen åter ger enligt kommitténs mening ej heller tillräcklig effekt om man begränsar sig till endast två basbelopp, dvs. till vad som gäller i fråga om avgångsbidrag. Även en kombination av två skattefria basbelopp med AckInkF anser kommittén ge otillräcklig effekt, om kommitténs intentioner beträffande användningen av engångsbelopp skall kunna fullföljas helt. Kommittén anser det nödvändigt att i de skadefall som här är aktuella visa största möjliga generositet också i skattefrågan.

Vid avvägningen av den skattefria delen av ett engångsbelopp är det emellertid självfallet angeläget att ta hänsyn även till skatten på livräntan. Skattefriheten vad gäller engångsbeloppen får inte utformas så, att det blir allmänt förekommande att den ersättningsberättigade av skatteskal vägrar att ta emot eller endast motvilligt godtar en livränta i fall där en sådan av sociala eller andra skäl framstår som den lämpligaste ersättningsformen. I stället bör skattebestämmelserna i stort sett utformas så, att neutralitet uppnås gentemot de båda ersättningsformerna. Det kan dock inte vara ur vägen att engångsersättningarna i viss mån gynnas, för att en önskvärd övergång till sådana ersättningar skall underlättas. Kommittén har på känn att företaget i portgången, främst av psykologiska skäl, ändå är tämligen kärvt.

En genomarbetad jämförelse av livräntans beskattning med en tänkt ny beskattning av engångsbeloppen låter sig emellertid inte göras inom

ramen för kommitténs uppdrag. Som tidigare har nämnts anser sig kommittén emellertid böra redovisa sin grundinställning i skattefrågan och med några exempel belysa inverkan av skattereglerna i olika fall.

Kommitténs exempel i bilaga 4 skall i sammandrag redovisas också här. Utgångspunkten är att skatteberäkningarna i exemplen skall vara så enkla och begripliga som möjligt. Dessa är därför schematiska och bygger på statiska komponenter. Sålunda antas i samtliga exempel att den ersättningsberättigades inkomst under de tio år som föregått skaderegleringstillfället varit oförändrad. Vidare antas beträffande tillämpningen av AckInkF att skatten på engångsbeloppet skall fördelas på tio år. Engångsbeloppet förutsätts i sin helhet vara av skattepliktig natur och uppgå till 70 000 kr. Alla skatteberäkningar görs med hjälp av skattetabeller i SFS 1972:495 avseende 1974 års taxering. Fyra olika inkomstnivåer undersöks, nämligen beskattningsbara inkomster före skaderegleringen men samma år som denna sker av 20 000 kr, 30 000 kr, 40 000 kr och 70 000 kr. På samtliga inkomstnivåer slutligen antas till statlig och till kommunal inkomstskatt beskattningsbara inkomster vara lika stora.

Först skall redovisas resultaten på de olika inkomstnivåerna av en tillämpning endast av AckInkF på skatteberäkningen. Redogörelsen motsvarar exemplen 1–4 i bilaga 4. Vid en beskattningsbar inkomst av 20 000 kr före skaderegleringen och engångsbelopp om 70 000 kr blir skatten utan tillämpning av AckInkF 47 550 kr och med sådan tillämpning 36 600 kr. Skattevinsten av att tillämpa AckInkF vid beräkningen av statlig inkomstskatt på engångsbeloppet blir sålunda 10 950 kr. Vid en beskattningsbar inkomst av 30 000 kr ger motsvarande beräkning en skattevinst på 7 450 kr och vid 40 000 kronors beskattningsbar inkomst 9 550 kr. Uppgår den beskattningsbara inkomsten före skaderegleringen till 70 000 kr, dvs. till samma belopp som engångsbeloppet, utgör skatten utan tillämpning av AckInkF 83 850 kr och med sådan tillämpning 83 050 kr. Skattevinsten begränsas sålunda i detta fall till 800 kr.

Som kommittén tidigare har framhållit är det svårt att på ett riktigt sätt avväga storleken av den skattefria delen av ett engångsbelopp. En sådan avvägning bör emellertid kunna åstadkommas med hjälp av ett antal skattefria basbelopp, som ju i princip är indexreglerade och redan kommit till användning inom skattelagstiftningen. I exemplen 5–12 i bilaga 4 redovisar kommittén inverkan av en sådan metod vid beskattningen av engångsbelopp. Förutsättningarna i fråga om inkomstnivåer m.m. är som förut har framhållits ensartade i samtliga exempel. Kommittén har valt att belysa verkningarna av två resp. fem skattefria basbelopp. Resultaten av en metod med två skattefria basbelopp återges i exempel 5–8 och av fem sådana belopp i exempel 9–12. Beräkningarna grundas på basbeloppet 7 600 kr som var aktuellt när de gjordes.¹ För att nå maximal effekt i skattelindringshänseende tillämpas i samtliga fall även AckInkF. Det valda antalet skattefria basbelopp representerar å ena sidan vad som nu gäller i fråga om avgångsbidrag och å den andra den

¹ Vid 1973 års taxering gäller basbeloppet 7 300 kr. Vid 1974 års taxering kan förutses ett basbelopp om ca 8 000 kr.

skattefrihet som från kommitténs synpunkt skulle vara önskvärd vid skadestånd i form av engångsbelopp.

På en inkomstnivå före skaderegleringen av 20 000 kr, beskattningsbar inkomst, och med ett engångsbelopp om 70 000 kr ger *två* skattefria basbelopp på engångsbeloppet i förening med tillämpning av AckInkF en skatt om 30 072 kr, och en skattevinst på 17 478 kr (exempel 5 i bilaga 4). Vid inkomstläget 30 000 kr är skatten 39 412 kr och skattevinsten 15 238 kr (exempel 6). Vid en beskattningsbar inkomst av 40 000 kr är skatten 47 752 kr och skattevinsten 14 198 kr (exempel 7). Är den beskattningsbara inkomsten före skaderegleringstillfället 70 000 kr blir skatten 73 092 kr och skattevinsten 10 758 kr (exempel 8).

Görs samma beräkningar på grundval av *fem* skattefria basbelopp om 7 600 kr, dvs. med en skattefri del av engångsbeloppet 70 000 kr på 38 000 kr och tillämpning av AckInkF erhålls självfallet avsevärt bättre resultat för den ersättningsberättigade. Uppgår den beskattningsbara inkomsten före skaderegleringen till 20 000 kr blir, som framgår av exempel 9 i bilaga 4, skatten 20 260 kr och skattevinsten 27 290 kr. Vid en beskattningsbar inkomst före skaderegleringen av 30 000 kr ger motsvarande metod för skattelindring under samma förutsättningar i övrigt enligt exempel 10 i bilagan en skatt om 27 440 kr och en skattevinst på 27 210 kr. Enligt exempel 11 i bilagan blir vid en beskattningsbar inkomst före skaderegleringen av 40 000 kr skatten 34 800 kr och skattevinsten 27 150 kr. På en förhållandevis högre inkomstnivå slutligen, 70 000 kr beskattningsbar inkomst före skaderegleringstillfället, framgår av exempel 12 i bilagan att den här behandlade skattelindringsmetoden ger en skatt om 50 430 kr och en skattevinst på 22 820 kr.

Exemplen visar att beskattningen av engångsbelopp i vanliga inkomstlägen blir mycket kännbar för den skadelidande även om en ordning med två skattefria basbelopp införs efter mönster av avgångsbidragen. En tillämpning av AckInkF på den skattepliktiga delen av ett engångsbelopp är ej heller tillräcklig för att jäva detta påstående. I exempelvis inkomstläget 30 000 kr, beskattningsbar inkomst, utgör skatten i stort sett hela 40 000 kr det är då den skadelidande får ut dels den årsinkomst som svarar mot en beskattningsbar inkomst av 30 000 kr, dels ett kapital om 70 000 kr, utgörande ersättning för rent ekonomisk förlust (exempel 6 i bilagan). Av dessa nära 40 000 kr i skatt belöper på engångsersättningen om 70 000 kr nära 30 000 kr eller omkring 40 %. Under nu angivna förhållanden framstår i åtskilliga situationer engångsbelopp inte som ett realistiskt alternativ till livränta.

Som kommittén redan har antytt i det föregående vill den ifrågasätta om det inte kunde vara möjligt att bereda skadestånd för inkomstförlust av skattepliktig natur i form av engångsbelopp en särskilt gynnsam ställning i skattehänseende. En från social synpunkt godtagbar lösning synes kommittén vara en ordning för skattelindring som vid beskattning av engångsbelopp bygger på *fem skattefria basbelopp i förening med tillämpning av AckInkF med fördelning på tio år*. Engångsbelopp är sedan gammalt skattefria i Danmark och Norge. Om man i enlighet med kommitténs förslag utgår från att engångsbeloppet i regel inte bör över-

stiga tio basbelopp förefaller det kommittén rimligt att i varje fall ett belopp motsvarande fem basbelopp av en sådan jämförelsevis blygsam skadeersättning undantas från beskattning.

Kommittén har redan framhållit att den är medveten om att man vid avvägningen av storleken av skattefri del av ett engångsbelopp måste ta hänsyn inte minst till beskattningen av livränta. Den ingående analys som erfordras för att med rimlig grad av säkerhet kunna bedöma alla på skattefrågan inverkan faktorer, torde emellertid som nämnts inte ankomma på kommittén. Detta gäller givetvis också sådana närbesläktade skattefrågor, exempelvis beskattningen av en genom kontantersättning avlöst förmån av social karaktär, som kan behöva prövas i sammanhanget.

En invändning mot den av kommittén tänkta ordningen med fem skattefria basbelopp kan tänkas vara att många skadeersättningar blir helt skattefria när de utgår i form av engångsbelopp. Väljer man skattefrihet upp till fem basbelopp kommer alla engångsbelopp upp till ca 40 000 kr att bli skattefria. Det är emellertid i och för sig möjligt att motverka ett sådant resultat genom en trappvis inträdande skattefrihet inom den givna basbeloppsramen. Men en sådan anordning skulle försvåra tillämpningen av skattefrihetsregeln. Vidare skulle den missgynna lägre inkomsttagare med mindre skadestånd för förlorad arbetsinkomst och äldre skadelidande som får ersättning beräknad på inkomstbortfall under kort tid. Av i huvudsak dessa båda skäl anser kommittén det mest ändamålsenligt och rättvist med endast en fast gräns uppåt för skattefriheten. Man får sålunda enligt kommitténs mening godta en skattefrihet för smärre engångsbelopp som en ofrånkomlig eftergift för att kunna nå ett i andra hänseenden godtagbart skattelindringssystem.

Det ligger i sakens natur att beskattningen med det av kommittén tänkta systemet med fem skattefria basbelopp (i förening med tillämpning av AckInkF) endast avses träffa engångsbelopp som överskjuter den skattefria delen. Tanken är sålunda givetvis inte att beskattningen skall träffa hela engångsbeloppet så snart detta överstiger fem basbelopp, något som skulle medföra orimliga tröskeeffekter.

Den omständigheten att sjukpenningen enligt AFL beskattas fr.o.m. år 1974 (avsnitt 3.1.1.1) anser kommittén inte kunna påverka ett ställningstagande till beskattningen av engångsbelopp som här är i fråga. Sjukpenningen utgår alltid periodiskt och är i beskattningshänseende i och för sig jämförbar med livränta som ersättning för inkomstbortfall. Den kan inte utbytas mot engångsbelopp.

Kommittén vill starkt understryka det angelägna i att de skattefrågor som kommittén nu har berört snarast prövas av statsmakterna. Eljest motverkas i betydande grad den föreslagna övergången till ökad användning av engångsbelopp.

Förhållandet mellan skadestånd och andra förmåner

De viktigare ersättningsanordningar vid sidan av skadeståndet som täcker utgifter och förluster i samband med personskada har redovisats i avsnitt 3. Ett betydelsefullt problem som nu skall behandlas är om skadeståndet skall påverkas av ersättning som utgår ur annan källa av detta slag, eller om den skadelidande skall få uppbära skadeståndet utan avräkning för hela eller någon del av den andra ersättningen. Eller med andra ord: Om förlusten är 15 000 kr och den andra ersättningen 10 000 kr per år, skall skadeståndet bestämmas till (15 000-10 000) 5 000 kr eller till 15 000 kr per år?¹

Det förstnämnda förfarandet kan synas ligga närmast till hands, och rättsläget i dag är också att de flesta grundläggande förmåner reducerar skadeståndet till hela sitt belopp. Men vissa förmåner kan den skadelidande uppbära utan att hans rätt till skadestånd av den anledningen minskas. Inom skadeståndsrätten finns det inte någon allmän reglering av dessa frågor. Några enhetliga grundsatser angående förhållandet mellan skadestånd och andra förmåner vid personskada existerar över huvud taget inte f.n.

De principer som anses gälla inom skadeståndsrätten framgår av annan lagstiftning än den rent skadeståndsrättsliga eller av avgöranden i rättspraxis. De bärs upp av ibland ganska skilda intressen, och resultaten i rättstillämpningen ter sig inte sällan inkonsekventa och från olika synpunkter otillfredsställande. Det är t.ex. svårt att förklara varför förtidspension enligt AFL reducerar skadeståndet till hela sitt belopp, medan sjuk- och invalidpension enligt ITP-planen, som till sin konstruktion närmast kan uppfattas som en påbyggnad på förtidspensionen, inte inverkar på skadeståndets storlek. Det finns flera liknande exempel.

I riktlinjerna för utredningen (avsnitt 5.4) har kommittén i huvuddrag angett de frågor som bör lösas när det gäller samordningen mellan skadestånd och andra förmåner. Från principiella och praktiska synpunkter framstår det som lämpligt att SkL anger om och i vilken

¹ Här bortses från det förhållandet att skadeståndet - bl.a. av regresskäl - kan behöva fastställas till ett belopp svarande mot hela förlusten, med avräkning för ersättning ur annan källa. Jfr närmare om denna s.k. bruttometod nedan avsnitt 10.4.2.

utsträckning sådan samordning skall ske samt den teknik som samordningen skall följa. I det följande diskuterar kommittén möjligheterna att bygga upp dessa regler på mera enhetliga principer än de som i dag tillämpas. Därefter tar kommittén upp frågan om samordningstekniken.

10.1 Gällande principer för samordningen

De viktigare kategorier av förmåner vid sidan av skadeståndet som man i dag har att räkna med och som närmare har behandlats i avsnitt 3 är sammanfattningsvis följande:

I. *Förmåner från socialförsäkringen* (allmän försäkring och yrkesskadeförsäkring). De täcker inte bara inkomstförlust utan också kostnader av olika slag. I praktiken har yrkesskadeförsäkringen därjämte kommit att i viss omfattning avse även skadeföljder som inom skadeståndsrätten gottgörs med ideell ersättning.

II. *Förmåner som utges direkt av arbetsgivare eller på grund av personförsäkring för anställd* (kollektiv tjänstepensionsförsäkring – en form av livförsäkring – eller sjukförsäkring). I huvudsak har man här endast att räkna med kompensation för inkomstförlust (sjuklön, dagersättning, sjukpension o.d.).

III. *Förmåner som utgår på grund av egen personförsäkring* (liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring). Ersättningens ändamål är även här i första hand att kompensera för inkomstförlust, som fallet är med t.ex. dagsersättning eller livränta ur olycksfallsförsäkring, men åtminstone kapitalbeloppen ur liv- och olycksfallsförsäkring är otvivelaktigt inriktade på att också täcka omställningskostnader av olika slag samt ideell skada.

De principer som f.n. följs när skadestånd sammanträffar med annan förmån innebär sammanfattningsvis följande.

Förmåner från socialförsäkringen (kategori I) avräknas till hela sitt belopp från skadeståndet. Skadestånd för framtida inkomstförlust i form av livränta reduceras alltså med samtidigt utgående förtidspension från AFP och ATP, livränta enligt YFL, etc. Dessa förmåner kan i sin tur ha samordnats med varandra. Förhållandet mellan skadestånd och socialförsäkring följer av redan existerande reglering inom socialförsäkringens egen ram, främst 20:7 AFL och 51 § YFL. Den praktiska innebörden av denna reglering är att den skadelidande bara kan kräva skadestånd för utgift eller förlust som socialförsäkringen inte täcker. Samma bestämmelser säger att förmån från socialförsäkringen inte får återkrävas av den skadeståndsskyldige.

Förmån på grund av anställningsavtal (kategori II) behandlas olika beroende på om arbetsgivaren betalar förmånen direkt till den anställde eller den utgår ur en av arbetsgivaren tecknad personförsäkring för den anställde. *En direkt utgiven förmån reducerar skadeståndet med hela sitt belopp.* Arbetsgivaren får nämligen enligt rättspraxis utöva regressrätt för vad han har utgett till den anställde i form av sjuklön, sjukpension etc. (avsnitt 3.2.1.3). Regressrätten förutsätter att det utgivna beloppet avräknas på skadeståndet. Tanken att tjänstepension i själva verket utgör

uppskjuten lön har inte i rättspraxis tillåtits inverka på den principen.² *Förmån som utgår ur personförsäkring för anställd reducerar däremot inte skadeståndet*, eftersom försäkringen betraktas som summaförsäkring (jfr kategori III). Ett undantag utgör AGS-ersättning (avsnitt 3.2.3.4).

Förmån på grund av egen personförsäkring (kategori III) avräknas inte på skadeståndet om den, som oftast är fallet, har karaktär av summaförsäkring. I stället får den skadelidande uppbära såväl försäkringsförmån som skadestånd. Om regressförbehåll finns beträffande försäkringsförmånen lär dock sådan kumulation inte kunna ske. I stället får förmånen — som vid skadeförsäkring — avräknas på skadeståndet. Regressförbehåll av detta slag torde emellertid höra till undantagen. Principerna för skadeförsäkring tillämpas f.n. endast beträffande ersättning som utgår med verkliga beloppet av utgift eller förlust, t.ex. sjukvårdskostnad. Sådan förmån skall alltså reducera skadeståndet i motsvarande mån.

10.2 Huvudprincip om avräkning

Redan den summariska översikt som kommittén nu har gett visar variationerna i de nuvarande reglerna. Rättsläget är inte tillfredsställande. Kommitténs uppfattning är att man så långt det är möjligt bör sträva efter att en skadelidande inte kompenseras mer än en gång för viss utgift eller förlust som har drabbat honom. Täcks t.ex. hans inkomstförlust av en ersättningsanordning bör han i princip inte få gottgörelse för samma förlust ur en annan anordning. Härför talar i första hand samhällsekonomiska skäl. Det framstår inte som ett rationellt utnyttjande av tillgängliga resurser om en person som lider skada överkompenseras på grund av skadefallet. Men överkompensation har också, enligt erfarenheter från såväl socialförsäkring som skadeståndsrätt i praktisk tillämpning, klara nackdelar av medicinsk och psykologisk art. Om den skadelidande på grund av skadan försätts i bättre ekonomiskt läge än han hade före skadan kan detta leda till att sjukdomstiden förlängs i onödan, eventuellt att en sekundär neuros uppkommer. Man måste också beakta den förlust som uppkommer genom att den skadelidandes arbetskapacitet inte kan utnyttjas under den tid som sjukskrivningen förlängs.³

Den önskade huvudprincipen om avräkning gäller redan i mycket stor utsträckning på olika områden. Som nyss visades bygger socialförsäkringens samordningsbestämmelser på den, liksom reglerna om samordning mellan socialförsäkringens grundskydd och tjänstepensionsförmåner, såväl direkt utgivna som grundade på försäkring. T.o.m. inom vissa former av summaförsäkring har, som kommittén behandlat i avsnitt 3.3.4, utvecklats metoder för beräkning av försäkringsersättningen vilka bygger på att man, i syfte att undvika överkompensation, tar hänsyn till påräkneligt grundskydd genom framför allt socialförsäkringen. I samman-

² NJA 1955 s. 676 II.

³ Se om överkompensationsproblemen bl.a. SOU 1972:60 s. 119 ff, Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 163 vid not 5, Jørgensen Erstatning for Personskade s. 127 och 236.

hanget kan även pekats på de regler om maximal kompensationsnivå för kompletterande sjukförmåner som statsmakterna har angett i samband med sjukpenningreformen (avsnitt 3.3.5).

Också de regler som följs när skadestånd och av arbetsgivaren direkt utgivna anställningsförmåner sammanträffar leder till resultat som stämmer med den önskade huvudprincipen, även om man kanske mindre haft överkompensationsproblemen och mera arbetsgivarens regressituation för ögonen när reglerna utbildats i rättspraxis.

Mot denna bakgrund bör övervägas om de återstående i sammanhanget aktuella förmånerna – de som utges på grund av summaförsäkring – är av sådan speciell karaktär att avsteg från avräkningsprincipen är befogat beträffande dem. Den diskussion som under lång tid har förts om spørsmålet ger starkt stöd för ståndpunkten att också summaförsäkringsförmåner bör avräknas.⁴

10.3 Avräkning av förmåner från summaförsäkring

10.3.1 Synpunkter på nuvarande ordning

Kumulationsrätten är i första hand en följd av att man inom summaförsäkringen använder en schematisk teknik när försäkringsförmånerna bestäms (avsnitt 3.3.4). Någon exakt anpassning till den faktiskt inträffande förlusten anses därför inte uppkomma. På grund därav bör det inte, enligt tankarna bakom 25 § andra stycket FAL, vara den skadelidande betaget att begära skadestånd med det belopp som han faktiskt har förlorat på grund av skadan.

Argumentet har enligt kommittén inte längre så stor bärkraft. Åtskilliga förmåner som inte får kumuleras med skadeståndet, bl.a. socialförsäkringsförmånerna, bestäms i förväg med en teknik som har många gemensamma drag med den som används inom summaförsäkringen. Och även om anpassningen till beräknad förlust blir grov och delvis slumpbetonad är förmånerna ändå avsedda att i stor utsträckning täcka förluster som skadeståndet också täcker. Särskilt påfallande blir detta förhållande med de förmånssystem som har utvecklats under senare år med direkt inriktning på att kompensera sådana inkomstförluster som grundförmånerna inte täcker, exempelvis förmåner enligt ITP-planen eller ersättning från AGS.⁵ Att summaförsäkringsförmånen i de flesta fall rör sig inom ramen för den beräknade totala förlusten är ganska naturligt med tanke på att den försäkrade inte gärna kan tänkas vilja bekosta ett skydd som går utöver denna ram. Också om ett sådant skydd skulle åsyftas är det ibland svårtillgängligt, detta bl.a. med hänsyn till de av

⁴ Se t.ex. SOU 1958:44 s. 46 ff, Strahl: Skadeståndsrättens framtid, i Minnesskrift för Hult s. 455 ff, Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 160 ff och prop. 1972:5 s. 90 ff. Jfr också J. Fleming: Collateral benefits, International Encyclopedia of Comparative Law, Vol. XI:11, para. 23.

⁵ Att avräkning av AGS-ersättning måste ske på grund av överlåtelseklausul i villkoren har berörts i avsnitt 3.2.3.4.

samhället i vissa fall uppställda gränserna för den kompensation som högst skall kunna uppnås genom summaförmåner.

Ett annat argument som ofta anförs till försvar för nuvarande ordning är att den försäkring som förmånen utgår ur är ett skydd som den skadelidande själv har skaffat sig på eget initiativ och egen bekostnad, och som inom vissa försäkringsformer t.o.m. inrymmer ett sparande. Med detta betraktelsesätt är försäkringsförmånen "den skadelidandes ensak" och bör inte, som om avräkning skedde, inverka på omfattningen av den skadeståndsskyldiges ansvar. Därigenom premieras i en skadeståndssituation den egna förtänksamheten.

Såvitt gäller rena *riskförsäkringar* har enligt kommitténs mening inte heller dessa argument numera någon större bärkraft. Också förmåner som i dag avräknas på skadeståndet kan sägas vara i större eller mindre grad bekostade av den skadelidande själv. De huvudbeståndsdelar som t.ex. ingår i en privatanställd tjänstemans förtidspension – ATP-pension och ITP-pension – har finansierats på i princip samma sätt, nämligen genom avgifter som arbetsgivaren har erlagt och som åtminstone i princip får antas ha inverkat på tjänstemannens kontantlön. Liknande förhållanden föreligger beträffande sjukpenningen enligt AFL och AGS-försäkringen. Det kan inte antas att införande av en avräkningsprincip skulle ha annat än rent marginell betydelse när det gäller folks benägenhet att teckna frivilliga riskförsäkringar av typ olycksfalls- eller sjukförsäkring. Av de möjliga situationer där försäkringen kan komma att tas i anspråk uppfattas de där även skadeståndsrätt föreligger förmodligen inte som så vanliga, och det är knappast troligt att något försäkringsbolag använder den nuvarande kumulationsrätten som försäljningsargument.

En annan bedömning bör göras när det gäller försäkringsformer som i större eller mindre omfattning *inrymmer sparande*. Drar man in förmåner från livförsäkring med sparmoment i samordningen med skadestånd hamnar man mycket nära ett system med skälighetsprövning av skadeståndet med hänsyn till den skadelidandes förmögenhetsförhållanden. Kommittén vill för sin del inte förorda en så långtgående reform. När det gäller försäkringsformer med blandade spar- och riskmoment kan det inte gärna komma i fråga att dela upp förmånen efter sparmoment och riskpremie och kanske bara räkna av den sistnämnda delen. Systemet skulle bli alltför komplicerat. Av skäl som kommittén skall beröra i det följande bör livförsäkring även av den vanliga typ som enbart täcker dödsfallsrisken hållas utanför avräkningsdiskussionen. Förmånerna på grund av livförsäkring – här bortses från kollektiv tjänstepensionsförsäkring (jfr nedan) – bör följaktligen i den nu aktuella diskussionen behandlas som en enhetlig grupp.

10.3.2 Synpunkter på reformfrågan

De skillnader mellan summaförsäkringsförmåner och avräkningsförmåner som enligt det hittills sagda använts som motivering för den olika behandlingen vid sammanträffande med skadestånd är, såvitt gäller en mångfald olika typer av förmåner, i dag obetydliga eller t.o.m. obefintliga. Intresset av att behålla nuvarande ordning kan därför anses

väga lätt i jämförelse med intresset av att eliminera den överkompensation som enligt gällande rätt är möjlig och samtidigt förenkla samordningsförfarandet. Att också vissa summaförsäkringsförmåner som huvudprincip bör avräknas på skadeståndet ligger därför nära till hands. Det kan emellertid finnas anledning att beträffande vissa grupper av förmåner fortfarande i större eller mindre omfattning tillåta kumulering, och den frågan skall kommittén nu beröra närmare.

10.3.2.1 Förmåner från livförsäkring

Att förmåner från sådan livförsäkring som innefattar ett moment av sparande bör hållas utanför samordningen nämndes nyss. Även om något sådant moment inte ingår, vilket är fallet t.ex. med den mycket utbredda grupplivförsäkringen, förefaller det emellertid finnas goda skäl för en rätt till kumulering. En avräkning förutsätter att man kan ställa hela eller delar av det kapitalbelopp det vanligen är fråga om vid livförsäkring mot viss förlust som kan täckas också genom skadestånd. Även om så i viss utsträckning är möjligt beträffande de efterlevandes behov av underhåll efter den avlidne skulle en reducering av skadeståndet komma att vila på ett alltför osäkert underlag. Den ekonomiska och ideella förlusten genom ett dödsfall låter sig inte beräknas med någon säkerhet.⁶ En avräkning på skadeståndet av ett livförsäkringsbelopp som kanske avser omställningskostnader med anledning av dödsfallet, oförutsedda utgifter samt ideell skada i lika hög grad som kompensation för förlust av underhåll framstår därför inte som särskilt tilltalande, särskilt som dessa poster i viss utsträckning inte gottgörs inom skadeståndsrätten.⁷

Att man ändå skall, som hittills, kunna mera skönsmässigt beakta ett livförsäkringsbelopp när skadestånd bestäms till efterlevande är en annan sak. I denna praxis tänker sig kommittén inte någon ändring. Vad det närmast blir fråga om är att man, som beträffande andra förmögenhetstillgångar, tar hänsyn till beloppet när man prövar den efterlevandes behov av skadestånd (avsnitt 7.4).

Att avräkning bör kunna ske av förmån från kollektiv tjänstepensionsförsäkring, som är en form av livförsäkring och vars förmåner – i likhet med t.ex. förtidspensionen enligt AFL – mera direkt är anpassade till inkomstförlusten berörs närmare i det följande.

10.3.2.2 Förmåner från kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt olycksfalls- och sjukförsäkring

Övervägandena om en eventuell avräkning på skadeståndet bör då inriktas på förmånerna från kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt förmånerna från olycksfalls- och sjukförsäkringen.

⁶ Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 162.

⁷ En numera förekommande form av ersättning ur livförsäkring har mycket nära släktskap med olycksfallsförsäkringen, nämligen det s.k. förtidskapitalet (avsnitt 3.3.1). Kommittén skall behandla frågan huruvida sådant belopp skall avräknas på skadeståndet i samband med att kommittén i det följande tar upp eventuell avräkning av engångsbelopp ur olycksfallsförsäkring.

De ersättningar det här är fråga om kan inte alltid ses uteslutande som kompensation för förlust av arbetsinkomst, även om det typiska för dem är att de utfaller när sådan förlust har uppkommit. Många ersättningsformer från olycksfalls- och sjukförsäkringen bör anses inkludera en större eller mindre marginal för oförutsedda utgifter med anledning av skadefallet, för omställningskostnader, t.ex. byte av bostad med anledning av skadan, för ideell skada etc. En marginal av detta slag är följaktligen inte enbart en följd av det ofta schematiska sättet att bestämma förmånens storlek. Enligt kommitténs mening bör man därför i övervägandena ta in alternativen att åtminstone beträffande vissa förmåner ett visst belopp lämnas "fritt", dvs. utanför varje samordning, eller att t.o.m. hela förmånen på detta sätt får vara fria.

En lämplig utgångspunkt för diskussionen av denna fråga är en kortfattad analys av de ersättningsformer som närmast är av intresse, nämligen periodisk ersättning (dags- och månadsersättning, pension, livränta etc.) ur kollektiv tjänstepensionsförsäkring, olycksfallsförsäkring eller lång sjukförsäkring samt invaliditetsersättning i form av engångsbelopp ur olycksfallsförsäkring.

Karaktäristiskt för den *periodiska ersättningen* är att beloppen är anpassade till den försäkrades inkomst, även om anpassningen många gånger är grov. I princip får försäkringen inte tecknas utanför den ram som den av samhället accepterade kompensationsnivån utgör (jfr avsnitt 3.3.4). Frågan om viss ersättning faller inom denna ram avgörs då försäkringen tecknas, och man har åtminstone hittills använt tabeller för denna prövning. Det finns också ibland möjlighet för försäkringsgivaren att sätta ned försäkringssummorna för att förhindra överkompensation.⁸ Ersättningsbeloppen kan generellt sägas vara utformade som påbyggnader på det grundskydd som försäkringstagaren kan räkna med – AFP, ATP, sjuklön etc. De nämnda tabellerna tar hänsyn till sådant grundskydd. I fråga om ITP- och AGS-förmånerna gäller att de är inriktade på vissa speciella nivåer av beräknad inkomstförlust.

Engångsbeloppet av invaliditetsersättning på grund av olycksfalls- eller sjukförsäkring varierar vanligen mellan 20 000 och 200 000 kr. Såvitt kommittén kunnat utröna är 50 000 kr och 100 000 kr de mest förekommande beloppen. Med hänsyn till tilläggförsäkringarna vid invaliditet fr.o.m. 50 % (se avsnitt 3.3.2) kan man räkna med att högre belopp – vanligen 200 000 kr – blir aktuella i de högsta invaliditetsgraderna. Ett belopp som ofta kan tänkas komma in i bilden i skadeståndssammanhang är förarskyddets 150 000 kr. Det bör anmärkas att invaliditetsersättningarna i de allra flesta fall inte varierar med hänsyn till andra faktorer än invaliditetsgraden. Det förekommer sålunda ganska sällan att beloppen avtrappas med hänsyn t.ex. till försäkringstagarens stigande ålder. Den avtrappning som sker beträffande förarskyddet torde sakna intresse i sammanhanget eftersom den sätter in först efter 67 års ålder. Stora likheter med olycksfallsförsäkringens engångsbelopp när det

⁸ Se närmare avsnitt 3.3.4, 3.4 och bilaga 3 samt Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 164.

gäller syfte och utformning har *förtidskapitalet från grupplivförsäkringen*.

En samordning mellan å ena sidan sådan periodisk ersättning, som t.ex. dags- och månadsersättningen eller ITP-pensionen utgör, och å andra sidan ett skadestånd för förlorad arbetsinkomst vållar tekniskt inte några större problem. Utgångspunkten för prövningen av skadeståndsbeloppet skall ju som regel vara en beräknad periodisk ersättning (avsnitt 8.5.1). Försäkringsersättningen för viss tid kan alltså lätt samordnas med skadestånd som avser samma tid. Vill man från avräkningen undanta viss del av försäkringsförmånen erbjuder inte heller detta några större komplikationer. En samordningsfri del av summaförmånen kan mätas i basbelopp, t.ex. ett basbelopp om året. Om basbeloppet utgör 8 000 kr hålls i sådant fall 21 kr av ett dagsersättningsbelopp och 666 kr av ett månadsersättningsbelopp utanför samordningen.

Större besvär vållar avräkningen av en summaförmån i form av engångsbelopp på ett skadestånd. Samordningen förutsätter här att förmånen omvandlas till ett periodiskt belopp. I sina diskussioner har kommittén utgått från en omvandling på grundval av ett 5-procentigt ränteantagande (jfr avsnitt 1.7.2.3 och 8.5 samt bilaga 6). Av stort intresse i sammanhanget är vilka periodiska belopp som efter en sådan uträkning svarar mot de i dag vanliga engångsbeloppen inom olycksfallsförsäkringen. Följande tabell belyser förhållandena om den försäkrade är en man och förmånen utgår under livstid:

Tabell 1 Försäkringsbelopp

Ålder	50 000 kr svarar mot periodiskt be- lopp per år (dag)	100 000 kr svarar mot periodiskt be- lopp per år (dag)	150 000 kr svarar mot periodiskt be- lopp per år (dag)	200 000 kr svarar mot periodiskt be- lopp per år (dag)
20 år	2 690 (7,3)	5 381 (14,7)	8 071 (22,0)	10 762 (29,4)
30 år	2 828 (7,7)	5 656 (15,4)	8 484 (23,1)	11 312 (30,8)
40 år	3 067 (8,4)	6 134 (16,8)	9 201 (25,2)	12 268 (33,6)
50 år	3 498 (9,5)	6 996 (19,1)	10 494 (28,6)	13 992 (38,2)
60 år	4 312 (11,8)	8 624 (23,6)	12 936 (35,4)	17 248 (47,2)

Om man bortser från inverkan av ett samordningsfritt belopp skulle avräkningsförfarandet kunna tänkas gå till på det sättet att man tar hänsyn till summaförmånen sedan den omvandlats och på lämpligt sätt avrundats.

Exempel. 40-årig skadelidande. Inkomstunderlag 30 000 kr. Total invaliditet. Försäkringsbelopp från olycksfallsförsäkring 100 000 kr (50 000 + från tilläggsförsäkring 50 000). Enligt AFL utgår 15 000 kr. Försäkringsbeloppet omvandlat svarar enligt tabell 1 ovan mot (avrundat) 6 000 kr per år. Skadeståndet fastställs till 9 000 kr per år.

Tabellen visar att omvandlingen av ett visst engångsbelopp resulterar i högre periodiskt belopp ju äldre den skadelidande är. Samordningen skulle alltså medföra att ett engångsbelopp leder till lägre skadestånd ju äldre den skadelidande är. Det går i och för sig att rationellt motivera en sådan effekt — skadeståndet anpassas efter den ökande försörjningsmög-

lighet som engångsbeloppet ger med stigande ålder. Men systemet skulle medföra en oberäknelighet som möjligen skulle behöva motverkas genom t.ex. avtrappning av försäkringsbeloppen. Det är dock knappast troligt att försäkringsgivarna vidtar en sådan åtgärd bara för de relativt fåtaliga skadeståndsfällen. Det skulle f.ö. kunna hävdas att den strider mot den grundprincip för summaförsäkringen som säger att beloppen skall vara enkla att fastställa.

Om samordning skall ske mellan ett engångsbelopp från summaförsäkringen och ett periodiskt uppskattat skadestånd och dessutom en samordningsfri del skall beräknas — t.ex. i form av ett eller ett halvt årligt basbelopp — bör rimligen beräkningen ske efter samma grund som omvandlingen (i tabell 1 ett 5-procentigt antagande — jfr dock avsnitt 8.5). Följande tabell visar hur stor del av ett visst kapitalbelopp som skulle få uppbäras fritt vid sidan av skadeståndet, om ett basbelopp å 8 000 kr resp. ett halvt basbelopp av den storleken hålls utanför samordningen.

Tabell 2

Ålder	Basbelopp 8 000	1/2 basbelopp 4 000
20 år	148 666	74 333
30 år	141 448	70 744
40 år	130 416	65 208
50 år	114 360	57 180
60 år	92 760	46 380

En samordning mellan summaförmån och skadestånd låter sig som synes praktiskt genomföras, vare sig summaförmånen är periodisk eller löpande och vare sig man i systemet bygger in ett "fritt" belopp eller inte. Beskrivningen av de tekniska problemen ger också en intressant belysning av det praktiska utfallet av den ena eller andra lösningen.

10.3.3 Slutsatser

Kommitténs slutsatser beträffande förmånerna från den kollektiva tjänstepensionsförsäkringen samt olycksfalls- och sjukförsäkringen är följande.

Ersättning i *periodisk form* har på grund av sin anpassning inom ramen för den tänkta inkomstförlusten sådan nära överensstämmelse med skadestånd för samma förlust att den bör inverka på skadeståndets storlek. Med kommitténs utgångspunkter kan det inte anses rimligt att, när man bestämmer skadeståndet, bortse från att summaförmånen är utformad så att den skall täcka viss del av inkomstförlusten. En annan viktig omständighet är att man vid flera av de periodiska ersättningar som det här är fråga om möter de samhällsekonomiska och medicinska problem som ett alltför flitigt utnyttjande av tillgängliga ersättningsanordningar innebär.

Även om det kan tänkas att periodisk ersättning också avses inrymma gottgörelse för merutgifter, omställningsbesvär, ideell skada o.d. är syftet att gottgöra inkomstförlust så dominerande att hela ersättningsbeloppet i princip bör avräknas. Det är följaktligen kommitténs uppfattning att något samordningsfritt belopp inte skall tillåtas.

Problemet är mera komplicerat när det gäller *kapitalersättningar*, närmare bestämt kapitalbelopp ur olycksfallsförsäkring, med vilka förtidskapital ur livförsäkring i detta sammanhang bör jämföras.

Också här är huvudinriktningen på att täcka inkomstförlust tydlig, men med ersättningens mycket grova anpassning till förlusten uppkommer lätt stora marginaler. Tekniken att bestämma ersättningen åsyftar också sådana marginaler till försäkringstagarens fördel. Det kan därför sägas att engångsersättningarna i mycket högre grad än periodiska ersättningar är avsedda att täcka även andra skadeföljder än inkomstförlust, framför allt omställningskostnader och ideell skada (avsnitt 6.1.3). Att här mäta eventuell överkompensation i ett givet fall är av den anledningen nästan ogörligt. Motiven för att helt eller delvis hålla ersättningen utanför samordningen med skadeståndet är därför betydligt starkare när det gäller engångsersättning än när det gäller periodisk ersättning. En annan anledning att se liberalare på kumulationsfrågan är att man vid engångsersättning inte behöver räkna med risken att socialförsäkringen och andra allmänt verkande ersättningsanordningar utnyttjas i obefogad utsträckning.

Utvägen att tillåta kumulation mellan skadeståndet och endast en del av engångsersättningen är som nyss visades praktiskt genomförbar, även om samordningsförfarandet kompliceras. Man kan enligt kommitténs uppfattning inte gärna göra ett sådant vittgående avsteg från nuvarande principer att man sätter det fria beloppet — det som får kumuleras — lägre än till vad som svarar mot ett årligt basbelopp, något som också skulle kunna framstå som betänkligt från sociala och humanitära synpunkter. Men det kan då konstateras att de flesta nu vanliga engångsbelopp inom olycksfallsförsäkringen i sin helhet skulle få kumuleras. Tabell 2 ovan illustrerar detta. En viss reservation får dock göras med hänsyn till tilläggsförsäkringarna vid invaliditet över 50 %. De kan medföra att beloppet 200 000 kr blir vanligt. Även förarskyddets 150 000 kr skulle i många fall leda till viss avräkning.⁹ Praktiskt sett skulle emellertid systemet med en samordningsfri del av ersättningen, även om man skulle välja ett något lägre fritt belopp än kommittén har gjort, ligga mycket nära nuvarande ordning med full kumulationsrätt. Även om det fria beloppet sätts till ett halvt årligt basbelopp, om detta anses vara det rimliga, skulle sådan rätt bibehållas i ett mycket stort antal fall (se tabell 2). Kommittén kan för sin del inte finna det rationellt att man inför ett komplicerat samordningssystem bara för att möjliggöra samordning mellan skadestånd och viss kanske mindre del av de största engångsersättningarna, särskilt som det vid de tillfällen då maximal ersättning utgår kan vara tveksamt om en obegränsad kumulationsrätt verkligen medför någon överkompensation.

⁹ Som exempel kan nämnas att av 150 000 kr skulle, om den skadelidande är en 30-årig man, ca 141 000 kr få kumuleras och 9 000 kr, eller 500 kr per år, avräknas.

Mot ett system där enligt det sagda periodisk ersättning skall avräknas på skadeståndet men engångsbelopp får kumuleras skulle den invändningen kunna tänkas bli framförd att försäkringsmarknaden snabbt anpassar sig efter den för försäkringstagarna fördelaktigaste ersättningsformen och att systemet därför skulle kunna komma att medföra övergång från försäkringsformer med periodiska ersättningar till sådana med engångsersättningar.

Kommittén tror dock inte att så blir fallet. Framstår periodisk ersättning generellt sett som den lämpligaste ersättningsformen påverkas valet av ersättningstyp antagligen i mycket begränsad mån av att försäkringstagarens läge i en skadeståndssituation, som dock utgör undantag, är mindre fördelaktigt än om ersättningen i stället skulle ha utgått i form av ett engångsbelopp. Det skulle t.o.m. kunna tänkas att engångsbelopp i många av de situationer som försäkringen avser skulle uppfattas som en nackdel.

En ytterligare invändning kan tänkas vara att de nya principerna möjligen föranleder alternativa ersättningsformer inom summaförsäkringen – engångsersättning om skadeståndsrätt är aktuell i försäkringsfallet, eljest periodisk ersättning. En utveckling i den riktningen skulle emellertid inte vara så stötande att den bör förhindras. Även om kumulation enligt det sagda ibland kan te sig mindre lämplig bör det, här som i andra situationer, stå parterna i försäkringsförhållandet fritt att anpassa avtalet om försäkringsersättningen efter de väntade behoven.

Med hänsyn till det sagda har kommittén stannat för att engångsbelopp ur olycksfallsförsäkring, liksom även förtidskapital ur livförsäkring, som hittills skall få kumuleras med skadestånd.

10.4 Samordningsförfarandet

10.4.1 Allmänna frågor

Samordningen inriktas på förmåner ur andra ersättningskällor som täcker samma utgifter eller förluster som skadeståndet. Gottgörs t.ex. inkomstförlust delvis genom förtidspension från AFP och ATP skall förtidspensionen inverka på storleken av skadestånd för inkomstförlusten. Utgör förtidspensionen 20 000 kr per år men inkomstbortfallet 30 000 kr per år är utrymmet för skadestånd 10 000 kr per år. De problem som kan uppkomma när den andra förmånen endast delvis har samma ändamål som skadeståndet skall behandlas i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.3).

Om den andra förmånen avser ett komplex av defekter – som ibland är fallet t.ex. med förtidspension enligt AFL – men skadeståndet bara en av dessa defekter, kan det vara svårt att avgöra om hela eller endast en del av förmånen skall avräknas på skadeståndet. Också den frågan, som ofta är förknippad med kausaliteten mellan skada och viss defekt, kommer att behandlas närmare i specialmotiveringen.

Skulle andra förmåner täcka förlusten till mer än 100 % finns inget utrymme alls för skadeståndet, såvitt avser just den förlusten. Det bör emellertid inte komma i fråga att man avräknar "överskottet", dvs. vad av samordningsförmåner som överstiger den 100-procentiga täck-

ningen, på annan del av skadeståndet, t.ex. den som avser ideell skada. Det skulle strida mot den nyss angivna grundsatsen att samordning endast sker av skadestånd och annan förmån som avser samma utgifter eller förluster.

Samordning utanför området för inkomstförlust eller förlust av försörjare torde f.n. inte förekomma, om man undantar den avräkning som naturligtvis sker när det gäller faktiska kostnader av olika slag — sjukvårdskostnader, utgifter för transporter etc. Kommittén finner inte anledning föreslå samordningsregler som går utöver den hittills gällande ramen i detta avseende. Det kan emellertid redan nu förutses att samordning kommer att behöva ske i ytterligare ett betydelsefullt avseende, nämligen såvitt gäller ersättning för lyte eller annat men. Utredning om införande av sådan ersättning inom yrkesskadeförsäkringen pågår nämligen (avsnitt 5.1).

10.4.2 Bruttometod — nettometod

När skadestånd sammanträffar med annan förmån som enligt det förut sagda skall inverka vid prövningen kan skadeståndsbeloppet bestämmas antingen till den skadelidandes förlust med förordnande att vid betalningen avräkning skall ske av samordningsförmånen (*bruttosamordning*), eller till den del av förlusten som samordningsförmånen inte täcker, eventuellt avrundad på lämpligt sätt (*nettosamordning*).

Vid bruttosamordning följs skadestånd och samordningsförmån åt under hela den tid samordningen är aktuell — t.ex. den tid under vilken en yrkesskadelivränta och en skadeståndslivränta utgår vid sidan av varandra. Om samordningsförmånen varierar i storlek inverkar detta också på skadeståndets storlek. Vid nettosamordning däremot avgörs frågan om skadeståndets storlek i princip med hänsyn till storleken av samordningsförmånen vid tidpunkten för skadeståndsprövningen (avsnitt 3.1.5.2).

Att nettometoden genom sin enkelhet har avsevärda fördelar framför bruttomethoden säger sig självt. Den stämmer också bäst med det faktiska förhållandet i dag att skadeståndet i allt högre grad bara är en restpost vid sidan av de andra ersättningsanordningarna, en återstående del av förlusten som eventuellt kan täckas med ett engångsbelopp (avsnitt 8.4.3). Om det inte föreligger regressrätt beträffande någon av de andra förmånerna kan den skadeståndsskyldige räkna med att hans förpliktelse inte omfattar mer än restposten.

En anledning till bruttosamordning brukar anses vara att samordningsförmåner, enligt vad som kan förutses vid skadeståndsbestämningen, kommer att ändra storlek i framtiden eller kanske helt upphöra att utgå. Om mera påtagliga förändringar av detta slag kan väntas bör skadeståndet anpassas härtill redan från början. Annars bör man kunna acceptera den över- eller underkompensation som uppkommer vid mera måttliga förändringar. Under alla omständigheter behöver det inte vara någon huvudprincip att väntade förändringar i samordningsförmånen medför att bruttomethoden skall användas.

Nettometoden skulle följaktligen kunna tillämpas generellt, om regressrätt inte behöver förutses beträffande den förmån som skadeståndet skall samordnas med. En eventuell regressutövning gör nämligen bruttosamordning nödvändig. Då måste samordningsförmån och skadestånd – i den mån regressförpliktelsen inte fullgörs med ett engångsbelopp – kontinuerligt anpassas till varandra för att inte den skadeståndsskyldige skall drabbas av större samlad börda än vad som svarar mot den skadelidandes förlust.

Regressrätt är, som redan framgått, i dag mindre vanlig beträffande förmånerna vid sidan av skadeståndet. Regressrätten inom socialförsäkringen avskaffades slutligt i och med de ändringar i YFL som trädde i kraft den 1 januari 1969. Förmåner från summaförsäkringen, vare sig de utgår på grund av egen personförsäkring eller personförsäkring för anställd, medför inte heller regressrätt för utgivaren. Som strax skall framgå kommer den begränsade samordning mellan summaförsäkringsförmåner och skadestånd som nu föreslås (avsnitt 10.3) inte att kunna utnyttjas på så sätt att regressförbehåll införs på detta område.

Återstår då den regress som arbetsgivare anses ha rätt att utöva beträffande direkt utgivna förmåner till arbetstagare – sjuklön, sjukpension o.d. Ville man i fortsättningen räkna med sådan regressrätt innebär ett förordande av nettometoden från kommitténs sida för övriga fall att skadeståndsrätten skulle få arbeta med två regelsystem för samordningen, ett bruttosystem för de fall där skadeståndet sammanträffar med direkt utgiven arbetsgivarförmån och ett nettosystem för övriga fall.

En sådan ordning är inte tilltalande. Enligt kommitténs uppfattning behöver den emellertid inte bli verklighet. Den regress som ännu utövas beträffande arbetsgivarförmåner har uppenbarligen endast marginell betydelse.

På den privata sektorn lär, enligt vad kommittén har inhämtat, regress knappast **alls** förekomma. På stora områden av arbetsmarknaden innebär den beskattade sjukpenningen och AGS-ersättningen att kompletterande arbetsgivarförmåner får mycket begränsat eller inget **alls** utrymme. Beträffande de kategorier som fortfarande kan räkna med av arbetsgivaren direkt utgivna förmåner av någon betydelse – t.ex. tjänstemän som uppstår sjuklön – kan en regressmöjlighet troligen knappast framstå som angelägen av ekonomiska skäl.

Den regress som staten under senare tid har börjat utöva för sjuklön och sjukpension (avsnitt 3.2.1.3) framstår från olika synpunkter som så anmärkningsvärd att den snarast bör upphöra.¹⁰ Bakom den ökade regressutövningen synes ligga omsorg om statsfinanserna, vilket är överraskande med hänsyn till att nettoutbytet av regress inte har ansetts som så **betydande** att det hindrat regressens slopande i andra sammanhang.¹¹ Det har framställts tvivel om regressinkomster har någon

¹⁰ Det må påpekas att regressaktiviteten ökat efter den tidpunkt i början av kommitténs arbete, då kommittén tog kontakt med chefstjänstemän inom riksrevisionsverket och statens personalpensionsverk och för dem framhöll, att kommittén nu var i gång med ett arbete som syftade till regressrättens avskaffande.

¹¹ Prop. 1962:90 s. 385 ff och prop. 1967:147 s. 107 f.

nämnvärd inverkan på skadeståndets kostnadsöverflyttande funktion.¹² Det brukar sägas, att regressandet kostar mera i organisation och arbete än man får in. Regressutövningen är också svår att förena med de grundprinciper för försäkringsgivares regressrätt som har angetts i de direktiv angående en översyn av 25 § FAL som kommittén har fått (se Ju 1972:30).

Mot denna bakgrund anser sig kommittén kunna förorda att regressrätten avskaffas och att samordningen i framtiden sker enligt netto-metoden. I den bestämmelse i SkL som reglerar sammanträffande mellan skadestånd och andra förmåner kan anges att skadeståndsskyldigheten i vad avser inkomstförlust och förlust av försörjare skall så bestämmas att skadeståndet tillsammans med utgående förmåner som skall samordnas bereder den skadelidande gottgörelse för förlusten. Genom att det är *skadeståndsskyldigheten* som begränsas på nu angivet sätt markeras att utrymme för regress saknas.¹³

De frågor angående samordningen som i övrigt uppkommer skall kommittén behandla i specialmotiveringen (avsnitt 14.1.3).

¹² Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring s. 167.

¹³ Jfr NJA 1960 s. 569.

Vår skadeståndsrätt bygger på grundsatsen att den skadelidande med hjälp av skadeståndet skall få full kompensation för sin skada. Om de andra förmåner som står honom till buds och som skall avräknas på skadeståndet inte kompenserar honom helt, är det skadeståndets uppgift att fylla i vad som fattas upp till 100-procentig täckning för skadan.

Bortsett från reglerna om jämkning av skadestånd i vissa fall innehåller de nuvarande personskadebestämmelserna bara en inskränkning av någon betydelse i denna princip, och det är föreskriften i 5:3 SkL att efterlevandes skadestånd skall bestämmas med hänsyn till det underhåll som *bedöms* erforderligt för honom. Denna inskränkning har ganska *liten* betydelse i dagens rättstillämpning (avsnitt 1.4), och man *kan* därför säga att 100-procentsnivån i praktiken gäller över hela personskadeområdet. Samordningen mellan skadestånd och andra samtidigt *utgående* förmåner innebär visserligen på sitt sätt en inskränkning av skadeståndsrätten, men den är i första hand motiverad av intresset att den skadelidande inte skall kompenseras *över* 100-procentsnivån. Samordningen inverkar alltså inte i och för sig på principen om full gottgörelse för liden skada.

Denna princip är hos oss inte oomtvistad. Under senare år har den frågan alltmer kommit i blickpunkten om man inte borde införa en maximering av skadestånden vid personskada. En sådan maximering skulle kunna uppnås t.ex. på så sätt att inkomstförlust över viss högsta nivå inte ersätts, eller att skadeståndsbeloppet inte får överskrida viss angiven nivå. Den som drabbas av personskada skulle med regler av denna innebörd inte alltid kunna räkna med att skadestånd och samordningsförmåner ger honom fullständig kompensation för hans förlust. Större eller mindre kategorier av medborgare skulle få bära en viss "självrisk" även i skadeståndfallen, och den självrisken skulle behöva täckas in genom egen försäkring av typ olycksfalls- eller sjukförsäkring.

Meningen med en begränsning av detta slag torde i första hand vara att man skulle nå vissa politiskt önskvärda mål. Regeln skulle vara ett led i den strävan att jämna ut inkomstskillnaderna mellan olika grupper av medborgare som hittills har kommit till uttryck främst i skattelagstiftningen. Spännvidden mellan de högsta och de lägsta ersättningsbeloppen

skulle bringas ned och skillnaderna mellan skadelidande med olika höga ersättningsunderlag jämnas ut. Det skulle vidare på längre sikt vara lättare att uppnå att de allmänt verkande ersättningsanordningarna — framför allt socialförsäkringen — helt övertar skadeståndets funktioner när det gäller att gottgöra inkomstförlust och förlust av underhåll.

Synpunkter av detta slag har bl.a. kommit till uttryck i vissa uttalanden av chefen för justitiedepartementet i prop. 1972:5 med förslag till skadeståndslag, redovisade i avsnitt 5.5. De har tillkommit i viss kontakt med kommittén och innebär i huvudsak att det från sociala och samhällsekonomiska synpunkter inte är någon självklarhet att en skadelidande alltid skall få full täckning för sin förlust. Det skulle kunna krävas att medborgarna, framför allt de som har höga inkomster, själva sörjer för en del av skyddet mot risken att drabbas av personskada.

Förutom sociala och samhällsekonomiska syften skulle en standardisering av skadestånden tillgodose försäkringsmässiga intressen — ansvarsförsäkringen skulle redan i skadestandsreglerna få ett maximum för den möjliga omfattningen av de skador som den skall täcka. Ett ytterligare motiv är att man med en begränsning av skadeståndsnivån kunde uppnå större nordisk rättslikhet när det gäller ersättning vid personskada.

Kommittén skall i detta avsnitt ta upp frågan om en sådan begränsning och närmare belysa motiveringarna för den.

11.1 Utländsk rätt

En fråga av intresse i sammanhanget är om begränsningar av skadeståndsnivån förekommer i andra rättssystem.

Man kan lätt konstatera att ersättningsbeloppen för jämförbara skador skiljer sig, ibland i rätt betydlig grad, mellan de europeiska länderna.¹ Detta förhållande kan emellertid inte utan vidare tas till intäkt för att man i vissa länder begränsar skadeståndet vid en nivå under 100-procentig kompensation. Snarare är skillnaderna — som ibland är avsevärda — ett uttryck för att man i olika länder har olika uppfattning om vad som är full ersättning.² Viktiga anledningar till skillnaderna mellan olika länder är vidare ersättningens form — vilket kapitalbelopp som skall jämföras med en viss livränta är alltid en tveksam fråga — samt storleken av de förmåner som skall beaktas vid skadeständsbestämningen.

Klara regler i utländsk rätt om standardisering av skadestånden är inte lätta att påvisa utanför speciallagstiftningens område.³ De begränsningsregler som förekommer i utlandet har i stället oftast karaktär av jämkningsregler, dvs. de utsäger att skadeståndet kan sättas ned om det är skäligt med hänsyn till förhållandena på den skadeståndsskyldiges eller

¹ Se i första hand Szöllösy i NFT 1973 s. 65 ff, särskilt tabellerna s. 74 ff som visar en spännvidd i ett av de tänkta fallen mellan något över 1 milj. kr (bedömning enligt schweizisk rätt) och 110 000 kr (bedömning enligt dansk rätt).

² Se Petersen: Hvad er et menneske vaerd i penge? UFR 1969 s. 89 ff.

³ I vissa länder, såsom Västtyskland och Österrike, innebär bilansvarslagstiftningen ett ansvar oberoende av vållande upp till viss beloppsgräns. Ingenting hindrar emellertid den skadelidande att begära kompletterande ersättning med stöd av allmänna skadestandsregler, varför begränsningsregler av denna typ har mindre intresse i sammanhanget. Jfr också Hellner Skadeståndsrätt s. 240.

den skadelidandes sida. En översikt av jämningsbestämmelserna i utländsk rätt har kommittén lämnat i Skadestånd III s. 18 ff. Endast undantagsvis – som t.ex. i schweizisk rätt – torde det vara möjligt att med hjälp av en vanlig jämningsregel åstadkomma resultat av det slag som den svenska diskussionen har rört sig kring. Regler av jämningskaraktär är därför av begränsat intresse i detta sammanhang.

Det finns emellertid andra företeelser som måste uppmärksammas när det gäller läget i främmande rättssystem. Beräkningen av skadestånden sker i vissa länder efter sådana normer att det åtminstone för oss ter sig som om den skadelidande inte får full kompensation för sin förlust. När man i Sverige argumenterar för att de skadelidande bör bära viss självrisk vid personskada, att man bör ”kapa topparna” och inte helt kompensera förlust av extraordinärt höga inkomster etc., brukar man referera till den princip om ”borgerlig jävnmål” som enligt en vanlig uppfattning följs vid bestämmandet av skadestånd i Danmark och Norge. Normen ”borgerlig jävnmål” skulle innebära att man rättar skadestånd för framtida inkomstförlust efter en viss rimlig normalinkomst och att följaktligen den som är höginkomsttagare får finna sig i en viss självrisk.

Om man undersöker förhållandet för *Norges* del kan man emellertid knappast finna någon mera generell begränsning av skadestånden för inkomstförlust. De ersättningar som utdöms – hittills i form av engångsbelopp – ligger genomgående nära livräntevärdet av inkomstförlusten. Att ersättningarna i normala fall inte når samma höga nivå som i Sverige lär framför allt kunna förklaras av att inkomsterna är lägre i Norge, att socialförsäkringen är mycket väl utbyggd samt att ersättningen reduceras med hänsyn till fördelen av att man får den i form av ett engångsbelopp. De största skadestånden ligger i dag vid en så relativt hög nivå som ca 350 000 (norska) kr. En betydelsefull omständighet när man jämför med svenska förhållanden är att beloppen är skattefria. Tanken att man bör reducera skadeståndet vid förlust av mycket hög inkomst har emellertid starka förespråkare i Norge, men till praktiskt uttryck i rättstillämpningen har den ännu inte kommit.⁴

Starkast fäste har teorin om ”borgerlig jävnmål” när det gäller *dansk rätt*. Men i Danmark är meningarna mycket delade om det verkligen kan sägas förekomma någon standardisering av skadestånden. Enligt en uppfattning tar domstolarna inte hänsyn till inkomster över en viss nivå när skadestånd bestäms för invaliditet,⁵ vilket innebär att de skadelidande bär självrisk för förluster som ligger över denna nivå. Det har å andra sidan med stort eftertryck hävdats att dansk lagstiftning inte ger stöd för någon begränsning av detta slag.⁶ Den danska kommittén har

⁴ Det har sagts att de norska domstolarna när det gäller förlust av mycket höga inkomster, kanske utan att uttryckligen säga det och kanske utan att det ens går att visa, kommer att ”skära topparna av de största träden så att de inte växer in i himlen” (Axel Heiberg i Norsk Forsikringsjuridisk Forenings Publikasjoner nr 53 – se också Andersen Skadeforvoldelse s. 440 f och där anförd litteratur). Detta uttalande och liknande kan naturligtvis inte tas som belägg för att man i Norge har mera allmänt gått in för att rätta skadestånden efter en viss normalinkomst.

⁵ Jørgensen Erstatning for Personskade s. 63 ff, 298 f.

⁶ Vinding Kruse Erstatningsretten s. 457 ff – jfr också Petersen i Utr 1969 s. 89 ff. Petersen tar klart avstånd från teorin om borgerlig jävnmål i Danmark.

som sin ståndpunkt redovisat att uppfattningen om borgerlig jävn mål inte har vunnit allmän anslutning i Danmark. Den anser diskussionen i frågan tämligen teoretisk och hänvisar till att det på grund av osäkerhetsmomenten vid skadeståndsbestämningen är nästan omöjligt att i ett konkret fall avgöra vad som är full ersättning (danska betänkanudet s. 9 – jfr s. 26). De invaliditetsersättningar som förekommer i Danmark – också där i form av engångsbelopp – är klart lägre än i Norge, enligt känd praxis högst 1 500 à 2 000 kr gånger det procenttal som anger invaliditeten, men också här kan man peka på inverkan av samordningsförmåner och på att ersättningen är skattefri. I reducerande riktning verkar även den stora hänsyn som man i Danmark tillmäter den skadelidandes tillvänjning vid skadan – vid invaliditeter under 20 % t.ex. räknar man med att den skadelidande helt har övervunnit sitt handikapp inom loppet av 5–6 år.⁷

Mot den nu angivna bakgrunden vill kommittén för sin del hävda att några entydiga regler eller principer om begränsning av skadeståndsnivån vid personskada inte existerar i våra grannländer. Sådana regler eller principer är också svåra att upptäcka i de andra främmande rättssystem som det har funnits anledning att undersöka i detta sammanhang. Den svenska diskussionen i frågan har därför – trots de ofta förekommande referenserna till framför allt Danmark och Norge – i realiteten knappast haft några direkta utländska förebilder att peka på.

11.2 Synpunkter i den svenska debatten

Den som här i landet först tog upp frågan om en begränsning av ersättningsnivån vid personskada synes ha varit Strahl i dennes "Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område" (SOU 1950:16).

Strahl uttalade där att chansen för en person med stor arbetsinkomst att, om han skadas, få sig tilldömt skadestånd som täcker förlusten och verkligen få ut skadeståndet, är så ringa att han rimligen bör olycksfallsförsäkra sig om han är beroende av inkomsten. Gör han detta till betryggande belopp är han emellertid inte beroende av skadeståndet. Om han får skadestånd är detta ett plus till den försäkringssumma som han har funnit betryggande. Men å andra sidan är det enligt Strahl beklagligt att domstolarna ibland tvingas döma ut skadestånd som för den skadeståndsskyldige betyder ekonomisk ruin eller för all framtid kan hindra honom att bättra sina ekonomiska villkor. Strahl ifrågasätter därför om regeln om full ersättning vid personskada i sådana fall då den leder till högt skadestånd är av sådant värde att den bör upprätthållas. Det är enligt Strahl inte någon självklar sak att kroppsskada liksom sakkada skall ersättas efter det ekonomiska värde som kroppen har för den skadelidande. Vad som är viktigt är att han får medel för sitt livsuppehälle efter en någorlunda nöjaktig måttstock, men inte att han bibehålls vid sin inkomst. Från samhällsekonomisk synpunkt är det f.ö. enligt Strahl ofördelaktigt, att pengar tas från lönande verksamhet för att upprätthålla en levnadsstandard som den skadelidande inte längre kan göra skäl för.

⁷ Jørgensen s. 64 och avsnitt 4.2 ovan; frågan om man också i England kan finna tendenser till begränsning av skadestånden diskuteras av Petersen i UfR 1969 s. 89 ff.

Strahl har i senare sammanhang återkommit till frågan om en begränsning av skadestånden vid personskada.⁸ Han har då framhållit det angelägna i att den skadelidande får sådan ersättning att han inte behöver anlita den offentliga eller privata hjälpverksamheten och att han inte pressas ned till en alltför låg levnadsstandard. Han upprepar emellertid uppfattningen att det inte är lika angeläget att de som haft stora inkomster bibehålls vid dessa utan att de stora inkomsttagarna bör teckna försäkring om de vill skydda sig mot risken för inkomstbortfall. Någon trygghet mot denna risk kan skadeståndsrätten hur den än utformas inte ge. Från den skadelidandes synpunkt måste det enligt Strahl alltid bero av en slump om det finns någon som är skadeståndsskyldig och kan betala. Från deras synpunkt som riskerar att drabbas av skadeståndsskyldighet – och dit hör praktiskt taget hela befolkningen – utgör å andra sidan risken att ådra sig skyldighet att utge skadestånd med anledning av personskada ett hot mot deras och deras familjers välfärd, menar han. Hotet är på det hela taget allvarligast för dem som är välsituerade. Enligt Strahl talar därför skäl för att skadestånd för förlorad arbetsförtjänst bör begränsas så att ersättningarna inte överstiger ”borgerlig jävn mål”, som han likställer med ”genomsnittsnivån för tämligen välbärgade”.

En regel som innebär begränsning av skadestånd för inkomstförlust föreslogs av kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar – där Strahl var ledamot – i betänkandet ”Skadestånd i offentlig verksamhet” (SOU 1958:43). När personskada uppkom i offentlig verksamhet skulle enligt förslaget ersättning för härav föranledd förlust inte få överstiga ”vad som med hänsyn till den skadades utbildning och arbetsförmåga samt omständigheterna i övrigt kan anses rimligt” (13 § förslaget). Motiven hänvisade bl.a. till Strahls uttalanden i SOU 1950:16. Enligt den kommittén kunde det framstå som orimligt att ersättning obetingat skulle utgå för hela inkomstbortfallet när skadan drabbar en person med extraordinärt hög arbetsinkomst. Den föreslagna lagstiftningen gällde endast skador i offentlig verksamhet, men kommittén ansåg att reformönskemålet gjorde sig gällande inom hela skadeståndsrätten. Någon närmare precisering av den rimliga skadeståndsnivån ville kommittén inte förorda i själva lagtexten, men enligt uttalanden i betänkandet borde det allmännas garanti för skadeståndet begränsas till vad som kunde anses rimligt vid en jämförelse med anställningsförmånerna i allmän tjänst. Även om lönerna i statens och kommunernas tjänst mången gång har ansetts relativt låga, kunde det enligt kommittén förefalla naturligt att det allmänna begränsar ersättningar för inkomstförlust efter den värdering av arbetskraften som har kommit till uttryck i de statliga och kommunala löneförfattningarna.⁹

Förslaget väckte stark opposition vid remissbehandlingen. Bl.a. ansågs begränsningen av skadeståndsnivån innebära en omotiverad avvikelse från vad som gäller inom skadeståndsrätten i allmänhet (prop. 1972:5 s. 294 ff).¹⁰

⁸ I Skadeståndsrättens framtid, Minnesskrift för Hult (1960) s. 457 f.

⁹ Betänkandet s. 86 f.

¹⁰ I ett särskilt yttrande till bilskadeutredningens betänkande ”Trafikförsäkring” (SOU 1957:36 s. 126 ff) föreslog Strahl att vid trafikskada mistad inkomst inte skulle ersättas i vad den överstiger 20 000 kr om året, en begränsning som dock – med hänsyn till behovet för den skadelidande av en omställningstid – inte skulle gälla under ett års tid efter skadans inträffande. Det borde enligt Strahl inte äligga

11.3 Motiven för en begränsning av ersättningsnivån

Enligt kommittén är det i huvudsak fyra olika synpunkter som – ensamma eller i förening – skulle kunna motivera att man begränsar skadestånden för inkomstförlust och för förlust av försörjare. Kommittén redovisar här under 1)–4) sammanfattningsvis dessa fyra synpunkter samt diskuterar därefter utformningen av en eventuell begränsningsregel och bedömer behovet av en sådan regel i svensk rätt.

1) Det har sagts att *medborgarna bör behandlas lika även när det gäller bestämmandet av skadestånd*. Man skulle kunna hävda att en standardisering av skadestånden är förenlig med strävandena i vårt samhälle att nå ökad jämlikhet mellan människorna. Genom begränsningsreglerna skulle kunna åstadkommas social rättvisa och en samhällsekonomiskt mera rationell fördelning av förlusterna genom skadefall (avsnitt 5.5 samt prop. 1972:5 s. 96).

Närmare bestämt innebär det nu sagda att de medel som går åt till att i form av skadestånd täcka förluster av höga inkomster i stället borde satsas på en förstärkning av det grundskydd som alla är beroende av, nämligen socialförsäkringen. Den täcker så många fler behovssituationer än de där skadestånd är möjligt. Den som har höga inkomster har också resurser att skydda sig mot förlust av dessa, och vad som ligger över en viss nivå bör inte andra vara med att bekosta skyddet för. Höginkomsttagaren måste ju ändå skydda sig mot möjlig förlust i alla de tänkbara situationer där han inte har rätt till skadestånd. Den risk som en höginkomsttagare innebär bör följaktligen inte belasta ansvarsförsäkringen och verka höjande på premienivån, särskilt som premien inte är differentierad med hänsyn till betalningsförmågan hos den som tecknar en ansvarsförsäkring.¹¹ Var och en skulle få finna sig i att skadeståndsrätten och därmed också ansvarsförsäkringen – i den mån inte försäkringsavtalet medför ännu längre gående begränsningar – i likhet med socialförsäkringen begränsar sin täckning upp till en viss nivå som står i relation till genomsnittsinkomsten i samhället.

Det finns säkert också många som anser att standardiseringen i och för sig har ett värde som led i jämlikhetssträvandena, alldeles bortsett från de resurser för andra ändamål som en utjämning av skadestånden skulle föra med sig.

2) Den synpunkt som härefter skall behandlas har både tekniska och politiska inslag, och den har på visst sätt samband med den första. På lång sikt bör eftersträvas att *de allmänt verkande ersättningsanordningarna – framför allt socialförsäkringen – utvecklas så att de i huvudsak kan överta skadeståndets reparativa funktion vid personskador*.

Denna utveckling förutsågs redan av Strahl i SOU 1950:16 (s. 96 ff) och den har av departementschefen tillmätts betydelse i prop. 1972:5

motorfordonsägarna att bekosta försäkring för tryggnad av höga inkomster. Den som har sådana inkomster bör själv försäkra sig, något som han – hur hög ersättning trafikförsäkringen än må ge – ändock måste göra om han vill ha trygghet mot inkomstbortfall på grund av kroppsskada. – Se i övrigt om diskussionen bl.a. Hellner Rättsociologisk undersökning s. 51 f och Conradi i SvJt 1969 s. 328 ff.

¹¹ Jfr prop. 1972:5 s. 89 och Conradi i SvJt 1969 s. 329.

(s. 84 f). Även om vi inte har sådana resurser att socialförsäkringen inom överskådlig tid kommer att täcka de behov som i dag tillgodoses genom skadeståndsrätten (prop. s. 85) kan det finnas anledning att underlätta utvecklingen genom att fixera skadestånden vid en viss högsta nivå som socialförsäkringen så småningom kan nå upp till.

Socialförsäkringen kan i dag sägas ge ett såsom pension bestämt skydd för inkomster (ersättningsunderlag) upp till 7,5 basbelopp. Om högsta skadeståndsnivån sätts t.ex. vid 15 basbelopp skulle detta ske med förhoppningen att socialförsäkringsnivån under årens lopp och alltefter- som våra resurser ökar kommer att stegvis höjas till dess att den når dessa 15 basbelopp. Utrymme för något skadestånd skulle då inte finnas kvar, dock endast under förutsättning att begränsningarna i skadeståndsrätten åtminstone på längre sikt utformas så att de anger inte bara visst högsta ersättningsunderlag utan också viss procentandel av detta underlag, eller med andra ord att skadeståndet i likhet med socialförsäkringens invaliditetsskydd utformas som en pension upp till viss procentuell nivå av den inkomst den försäkrade har haft som fullt arbetsför. Denna fråga återkommer kommittén till i avsnitt 11.4.

3) En sänkning av ersättningsnivån kan motiveras med *intresset av att uppnå närmare rättslikhet med våra grannländer*. Även om man, var och en på sitt håll i de nordiska länderna, anser sig iaktta principen om full gottgörelse för liden skada visar det praktiska utfallet av en prövning av likartade fall mycket stora skillnader i belopp räknat. I kanske något 10-tal svenska fall har kapitalvärdet av invaliditetslivräntan hållit sig omkring 1 milj. kr.¹² I Danmark däremot känner man i dag knappast till fall där invaliditetsersättningen — inklusive lytesersättning — har överstigit ett engångsbelopp av 150 000 (danska) kr. Ersättningsnivån i Norge är, som nyss berördes, något högre. Största ersättningsbeloppen ligger mellan 350 000 och 400 000 kr. Endast mellan finsk och svensk rätt torde några mera betydande skillnader inte föreligga. Det kan framstå som anmärkningsvärt att skaderegleringen i länder med så intima förbindelser med varandra och så nära överensstämmande samhällsförhållanden ger så olika utfall i praktiken. Om man åtminstone i Danmark höjde ersättningsnivån och i Sverige sänkte den, skulle skillnaderna bli mindre iögonenfallande.

4) Ansvarsförsäkringen har *intresse av att redan i skadestandsreglerna få ett tak för de risker som den måste förutse*. Fortsätter den nuvarande inkomstutvecklingen kan ersättningskostnader om långt över 1 milj. kr bli vanliga. Skadeståndsnivån i Sverige är internationellt sett mycket hög och skadeutgifterna vid personskada dyrbara. Det är inte helt säkert att höga livräntor alltid motsvaras av en verklig ekonomisk förlust. Värdesäk- ringen av skadeståndslivräntorna driver upp försäkringsbolagens kostna- der ytterligare.

Behovet av ett tak för försäkringen kan vidare antas växa allteftersom samfärdseln mellan länderna ökar. Än större belopp än de som nu är aktuella i svensk skadereglering kan komma i fråga om utlänningar lider

¹² Jfr betr. höga ersättningar hos trafiknämnden under åren 1970 och 1971 bilaga 2.

skada här i landet. Man har ibland belyst situationen med det tänkta fallet att ett antal dollarturister skadas vid en trafikolycka, och den påfrestning som försäkringen då skulle kunna utsättas för.

En ytterligare synpunkt är följande. På olika områden försöker man avlösa de allmänna skadestandsreglerna med särskilda försäkringsanordningar (se avsnitt 2 om trygghetsförsäkringen m.fl. system). Man skulle förlora en del av syftet med dessa anordningar om avlösningen inte blev fullständig, dvs. om de allmänna reglerna fortfarande skulle kunna äga tillämpning vid sidan av de särskilda systemen och ge de skadelidande bättre ersättningsmöjligheter. Om skadeutvecklingen mot förmodan framtvingar begränsningar i de särskilda ersättningsanordningarna kan dessa knappast konstrueras så, att tillämpning av de allmänna skadestandsreglerna helt utesluts. Separata villkor om ersättningsbegränsningar måste därför antas utöva ett starkt tryck i den riktningen att lämplig begränsning införs också i den allmänna skadestandsrätten.

11.4 *Utformningen av en begränsningsregel*

11.4.1 Tidigare förslag

Det finns olika tänkbara metoder att åstadkomma en begränsning av skadestandsnivån. Som nämndes i avsnitt 11.2 ville kommittén angående det allmännas skadestandsansvar att skadestånden skulle bestämmas efter vad som kunde anses rimligt med hänsyn till framför allt den skadelidandes utbildning och arbetsförmåga men också till övriga omständigheter. Lönerna för anställda i offentlig tjänst borde utgöra norm för den rimliga ersättningen. Personer med extraordinärt höga arbetsinkomster skulle däremot inte kunna räkna med att få täckning för hela inkomstbortfallet.

Lösningen, som inte vann någon starkare anslutning vid remissbehandlingen, kan framför allt kritiseras därför att den ger ett så vagt underlag för bedömningen. Risken skulle vara stor att processer blev betydligt vanligare än nu vid skadestandsprövningen. Det kan också diskuteras varför just löneläget på den offentliga sektorn bör vara avgörande. Man skulle ju på så sätt få en norm som rättade sig efter vad som, fackligt sett, är möjligt att uppnå genom avtalsförhandlingar. Att detta i vissa situationer skulle vara mindre tilltalande säger sig självt. Eftersom lönen för motsvarande syssla på den enskilda sektorn kan vara högre skulle vidare resultat som uppfattas som otillfredsställande och orättvisa kunna bli vanliga. Tekniska komplikationer vid samordningen kan också förutses med en lösning av denna typ.

Som synes har den tänkta lösningen stora nackdelar och den kan enligt kommitténs mening inte accepteras. Kommittén har i stället övervägt andra metoder. I det följande skall kommittén redovisa olika tekniska lösningar att åstadkomma en begränsning av ersättningsnivån (avsnitt 11.4.2 och 11.4.3) samt därefter sina slutsatser på grundval av det redovisade materialet (avsnitt 11.5).

11.4.2 En regel om bruttonivå

En sådan metod är att man anger *den samlade kompensation som den skadelidande får uppbära till en viss högsta nivå, uttryckt i basbelopp*. Kommittén har övervägt ett förslag som kom till uttryck i en lagtext av i stort sett följande innehåll:

”Skyldigheten att utge skadestånd för (förlorad arbetsförtjänst och) invaliditet är begränsad på det sättet att skadeståndsbeloppet tillsammans med sådan samordningsförmån som avses i 3 § andra stycket 1–3 ej får överstiga, för år räknat, vid full invaliditet femton basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring och vid nedsättning av arbetsförmågan den mot nedsättningen svarande andelen därav.”

De samordningsförmåner som skulle inräknas i bruttonivån är periodiska socialförsäkringsförmåner, sjuklön, statlig eller kommunal pension samt pension på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring (jfr p. 1–3 i 5:3 andra stycket förslaget till lagtext). Förmån från olycksfalls- eller sjukförsäkring skulle däremot hållas utanför, bl.a. för att göra det möjligt för den skadelidande att den vägen täcka in förlust som på grund av begränsningen inte ersätts skadeståndsvägen (jfr nedan).

En regel av detta slag kan, såsom framgår av texten ovan, bestämmas att avse fall av förlorad arbetsförtjänst och invaliditet eller enbart invaliditet. Av sakens natur torde följa att skadestånd vid försörjarförlust inte behöver någon begränsning utöver den som ligger i de hänsyn som skall tas till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller eljest själv bidra till sin försörjning (jfr avsnitt 7.4 och förslaget till lagtext 5:2 andra stycket). Men om en sådan begränsning, kanske för tydlighetens skull, anses behövlig kan den ske genom ett tillägg till regeln ovan:

”Vid bestämmande av ersättning för förlust av försörjare skall bortses från den del av den avlidnes arbetsinkomst som för år räknat överstiger femton gånger basbeloppet.”

Tanken är att man med hjälp av den skisserade bestämmelsen skall fastställa ett inkomstunderlag som skall ligga till grund för skadeståndet. I detta underlag inräknas samordningsförmånerna, och regeln tar alltså sikte på en bruttonivå.¹³ Vid ett basbelopp om 8 000 kr är nivån 120 000 kr, och innebörden av regeln är att skadeståndet inte får sättas högre än till skillnaden mellan detta belopp och samordningsförmånerna. Om dessa uppgår till t.ex. 75 000 kr och inkomstförlusten till 140 000 kr medför begränsningen att skadeståndet bestäms till (120 000–75 000) 45 000 kr i stället för (140 000–75 000) 65 000 kr.

Vilken nivå som bör anses i och för sig skäligen kan givetvis diskuteras. Att kommittén räknar med 15 basbelopp har närmast berott på den förebild som finns i det tak som f.n. gäller för inkomstunderlaget vid beräkning av ITP-pension (avsnitt 3.2.3.3). Där har 15 basbelopp bedömts som rimligt, även om kompensationsgraden endast är ca 2/3 i inkomstskikt upp till 10 basbelopp och 1/3 i inkomstskikt mellan 10 och 15 basbelopp.

¹³ Jfr avsnitt 3.2.1.3 om beräkningen av statlig tjänstepension.

Den som har arbetsinkomst över 15 basbelopp skulle alltså med den tänkta regeln inte kunna räkna med full kompensation. Den del av inkomsten som ligger över maximinivån skulle han få skydda genom egen försäkring, t.ex. lång sjukförsäkring eller olycksfallsförsäkring med lämpligt engångsbelopp. En given följd härav skulle vara att man måste undanta förmåner av detta slag från begränsningsregelns tillämpning, vare sig de utgår periodiskt eller i form av engångsbelopp (avsnitt 10.3.3). Enda tänkbara maximering när det gäller dessa förmåner skulle vara en övre gräns som motsvarar den totala förlusten. Olika samordningsprinciper skulle alltså behövas för olika slag av samordningsförmåner, något som kan tänkas medföra komplikationer vid tillämpningen.

Om inkomstförlusten är 150 000 kr per år och den försäkringsförmån – summaförsäkringsförmån av angivet slag – med vilken den skadelidande har täckt in förlust över basbeloppstaket är 50 000 kr per år kan avräkning möjligen tänkas av 50 000–30 000 (dvs. 150 000–120 000) = 20 000 kr, eller den del av förmånen som inte går åt till att täcka skillnaden mellan förlusten och det möjliga skadeståndet.

Andra samtidigt utgående förmåner – socialförsäkring, arbetsgivarförmåner etc. – skulle däremot i sin helhet ingå i beräkningsunderlaget och alltså avräknas inom basbeloppssramen. Om dessa andra förmåner – som kanske kan vara fallet åtminstone vid övergående arbetsoförmåga (avsnitt 3.4) – ensamma fyller ramen skulle inget skadestånd alls utgå.

Vid partiellt inkomstbortfall kan en regel av det nu antydda slaget tänkas tillämpad enligt i princip två olika metoder. Enligt *den första metoden* – den som avses med den återgivna formuleringen – fingerar man att en skadelidande med ett högre inkomstunderlag än 15 x basbeloppet har ett underlag som i stället uppgår till föreskrivet maximum. Om jämförelse av inkomst före och efter skadan ingår i invaliditetsbedömningen (jfr avsnitt 6.3) tar man emellertid de verkliga förhållandena till utgångspunkt – har inkomsten sjunkit från 150 000 till 75 000 kr skulle indikationen vara att arbetsförmågan har nedgått till hälften. Den invaliditet man har kommit fram till appliceras på det fingerade inkomstunderlaget. Ersättning skulle följaktligen alltid utgå, även om förlusten är liten. Systemet skulle ha nära släktskap med konstruktionen av t.ex. socialförsäkringens pensionssystem. Följande uppställning visar schematiskt det maximala skadeståndet vid olika nedsättningar av arbetsförmågan.

Tabell 1

Årsinkomst före skadan	Nedsättning av arb.förmågan	Max. skadestånd, inkl. sådana samordningsförmåner som avräknas inom detta maximum	Egen risk
130 000	hel	120 000	10 000
130 000	halv	60 000	5 000
130 000	1/10	12 000	1 000

Den andra metoden innebär kort uttryckt att inkomstförlust som ligger över basbeloppstaket inte ersätts.

Har den skadelidandes inkomst sjunkit från t.ex. 140 000 till 130 000 kr utgår – med det basbelopp om 8 000 kr som här räknas med – inte alls något skadestånd. Förlusten måste vara större än skillnaden

mellan tidigare inkomst och basbeloppstaket för att ersättning skall komma i fråga. Effekterna blir, som framgår av följande uppställning, mera ojämna:

Tabell 2

Årsinkomst före skadan	Nedsättning av arb.för-mågan	Max. skadestånd, inkl. sådana samordningsförmåner som avräknas inom detta maximum	Egen risk
140 000	hel	120 000	20 000
140 000	halv	50 000	20 000
140 000	1/10	0	14 000

Eftersom det förstnämnda beräkningssättet ger ett jämnare resultat är det i och för sig att föredra. Skadeståndsrättens framtida sammansmältning med socialförsäkringen skulle emellertid som nämnt kräva att man vid skadeståndsberäkningen endast räknade med viss procentandel av ersättningsunderlag. Basbeloppsgåränsen vid fastställandet av inkomstunderlaget skulle alltså behöva kompletteras med en regel att skadeståndet, tillsammans med samordningsförmånerna, inte fick överstiga viss procentuell andel av inkomstunderlaget.¹⁴ Uträkningarna enligt den första metoden skulle, om andelen fick utgöra exempelvis 75 %, te sig på följande sätt:

Tabell 3

Årsinkomst före skadan	Nedsättning av arb.för-mågan	Ersättningsunderlag (= maximalt skadestånd enligt tidigare uppst.)	Max. skadestånd	Egen risk
140 000	hel	120 000	90 000	50 000
140 000	halv	60 000	45 000	25 000
140 000	1/10	12 000	9 000	5 000

Den skisserade regeln tar som synes sikte på inkomstförlust under såväl akut sjukdomstid som invaliditetstid. Man skulle kunna tänka sig att begränsningen fick avse enbart invaliditetstiden. Under akut sjukdomstid skulle med andra ord även en höginkomsttagare kunna räkna med full kompensation. Motivet skulle vara att den skadelidande inte omedelbart kan anpassa sig efter en lägre inkomstnivå. En omställningstid kan vara nödvändig i invaliditetsfallen. Om skadan inte leder till invaliditet kan det också hävdas att den skadelidande inte skall behöva ställa om sig efter en lägre inkomstnivå under sjukdomstiden. Även höginkomsttagare har oftast bundit sina inkomster vid fasta utgifter som inte kan sänkas utan mera betydande ingrepp i livsföringen. I sitt förslag till begränsning av skadestånden för inkomstförlust vid ett årligt belopp om 20 000 kr (SOU 1957:36 s. 127) tänkte sig Strahl att en omställningstid om ett år skulle gälla. Det kan också anmärkas att man i Danmark, vars invaliditetsersättningar för oss ter sig så låga, fullt ut ersätter inkomstförlust under akut-tiden (avsnitt 4.1).

¹⁴ Jfr prop. 1972:5 s. 96.

Under sina överväganden, som närmare skall redovisas i avsnitt 11.5.1, fann kommittén att den också borde föra in en lägre maximeringsnivå än 15 gånger basbeloppet i diskussionen. En gräns vid 15 basbelopp skulle antagligen bli av intresse endast i ett litet antal skadefall. Kommittén övervägde därför även ett maximum som skulle ligga vid 7,5 eller 8 basbelopp, med basbeloppet 8 000 kr innebärande 60 000–64 000 kr.¹⁵ En maximering av inkomstunderlaget vid denna nivå skulle innebära en radikal avtrappning av höga skadestånd. Regeln skulle få inte oväsentlig praktisk betydelse och tillgodose de huvudsynpunkter som kommittén har dragit upp i det föregående. Såvitt gäller ansvarsförsäkringen kan anmärkas att den skulle få ett rätt effektivt skydd mot mycket dyrbara skador. Det bör också särskilt framhållas att man i ett enda steg skulle vara mycket nära målet att smälta samman socialförsäkring och skadeståndsrätt. En procentuell begränsning av kompensationsgraden – så att skadeståndet med andra ord fick formen av pension (jfr tabell 3 ovan) – skulle vara den enda ytterligare reform som behövdes för att fullborda sammansmältningen.

Effekten på mycket höga inkomster och på mera måttliga av en gräns vid 60 000 kr belyses av följande uppställning, grundad på den första metoden (jfr vid tabell 1 ovan):

Tabell 4

Årsinkomst före skadan	Nedsättning av arb.för-mågan	Max. skadestånd inkl. sådana samordningsförmåner som avräknas inom detta maximum	Egen risk
130 000	hel	60 000	70 000
130 000	halv	30 000	35 000
130 000	1/10	6 000	7 000
70 000	hel	60 000	10 000
70 000	halv	30 000	5 000
70 000	1/10	6 000	1 000

Under sina diskussioner fann emellertid kommittén – även bortsett från de tekniska komplikationerna med en regel av denna typ – att allvarliga invändningar skulle kunna riktas mot en begränsning som sätter in så pass långt ned i inkomstskalan. Dessa invändningar skall närmare beröras nedan i avsnitt 11.5.1. Kommittén undersökte därför andra alternativ till lösning av frågan. En begränsning kan åstadkommas efter ytterligare en metod, nämligen genom att skadestandsreglerna anger en *nettonivå*.

11.4.3 En regel om nettonivå

Regeln skulle ange, inte en bruttonivå för den samlade kompensationen utan en *nettonivå, uttryckt i visst antal basbelopp, för själva skade-*

¹⁵ Det kan erinras om att Strahl år 1957 räknade med en högsta nivå när det gällde ersättning för inkomstförlust om 20 000 kr per år – jfr ovan. Beloppet motsvarar i dagens penningvärde i det närmaste 40 000 kr.

ståndet.¹⁶ En lämplig sådan nivå fann kommittén vara 60 000 à 65 000 kr. Den formulering som kommittén diskuterade var följande:

”Skyldigheten att utge skadestånd för (förlorad arbetsförtjänst och) invaliditet är begränsad till, för år räknat, sju och ett halvt (åtta) basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.”

Enligt kommitténs förslag skall skadeståndet i fortsättningen utdömas ”på toppen”, dvs. som den restpost som återstår sedan samordningsförmånerna har avräknats (avsnitt 10.4). Begränsningen skulle på detta sätt ta direkt sikte på skadeståndsbeloppets storlek, för år räknat. I likhet med vad som blir fallet med regeln om bruttonivån skulle ansvarsförsäkringen få ett ”tak” för möjliga skador att räkna med. Men samordningen skulle bli tekniskt mycket enklare än med bruttoregeln.

Följande exempel, som utgår från det tänkta basbeloppet 8 000 kr, belyser regeln. Inkomstförlusten förutsätts i ett givet fall vara 120 000 kr per år, samordningsförmånerna tillsammans 75 000 kr. Eftersom skillnaden (120 000–75 000) 45 000 inte uppgår till (7,5 x 8 000) 60 000 kr slår begränsningen inte till. Det gör den i detta fall först om samordningsförmånerna är mindre än (120 000–60 000) 60 000 kr. Är de t.ex. 40 000 kr blir den samlade kompensationen 40 000 + maximalt skadestånd 60 000 = 100 000 kr, vilket innebär att skadeståndet har minskats med 20 000 kr. Ju större samordningsförmånerna är desto högre inkomstförluster kan täckas utan någon reduktion (jfr häremot bruttosystemet, som innebär att utrymmet för skadestånd blir mindre ju större samordningsförmånerna är).

Förhållandet kan illustreras på följande sätt:

Tabell 5

Samordningsförmåner	Maximal årlig inkomstförlust som täcks genom skadestånd + samordningsförmåner
0	60 000
10 000	70 000
20 000	80 000
30 000	90 000
40 000	100 000
50 000	110 000
60 000	120 000
70 000	130 000

Som synes av denna tabell och tabell 6 nedan innebär nettoregeln att full kompensation utgår i alla de fall där skillnaderna mellan inkomstförlusten och samordningsförmånerna inte är större än (vid basbeloppet 8 000 kr) 60 000 kr. Det kan antas att de flesta medborgare vid allvarigare skador har samordningsförmåner upp till åtminstone 60 à 70 % av inkomstförlusten, och regeln skulle därför otvivelaktigt bli långt mindre ingripande än den bruttoregel som begränsar totala ersättningsnivån till vad som svarar mot 7,5 (eventuellt 8) basbelopp.

¹⁶ De begränsningar som finns av försäkringsbeloppen inom ansvarsförsäkringen avser de faktiska belopp som får belasta försäkringen, och de är därför i viss mån en förebild.

Tabell 6 Nettoregelns effekt i olika inkomstlägen

Inkomst- förlust	Samordningsförmånerna täcker					
	50 %		60 %		70 %	
	Skade- stånd	Egen risk	Skade- stånd	Egen risk	Skade- stånd	Egen risk
30 000	15 000	—	12 000	—	9 000	—
40 000	20 000	—	16 000	—	12 000	—
50 000	25 000	—	20 000	—	15 000	—
60 000	30 000	—	24 800	—	18 000	—
70 000	35 000	—	28 000	—	21 000	—
80 000	40 000	—	32 000	—	24 000	—
90 000	45 000	—	36 000	—	27 000	—
100 000	50 000	—	40 000	—	30 000	—
110 000	55 000	—	44 000	—	33 000	—
120 000	60 000	—	48 000	—	36 000	—
130 000	60 000	5 000	52 000	—	39 000	—
140 000	60 000	10 000	56 000	—	42 000	—
150 000	60 000	15 000	60 000	—	45 000	—
160 000	60 000	20 000	60 000	4 000	48 000	—
170 000	60 000	25 000	60 000	8 000	51 000	—
180 000	60 000	30 000	60 000	12 000	54 000	—
190 000	60 000	35 000	60 000	16 000	57 000	—
200 000	60 000	40 000	60 000	20 000	60 000	—
210 000	60 000	45 000	60 000	24 000	60 000	3 000

Eftersom nettoregeln dessutom måste vara tekniskt mycket enklare att hantera i praktisk tillämpning än bruttoregeln kan man fråga sig om den inte skulle utgöra ett lämpligt ingrepp i lagstiftningen för att tillgodose syften av det slag som kommittén angav inledningsvis. Kommittén fann emellertid under sina diskussioner att nettoregeln har vissa rättspolitiska och praktiska nackdelar.

Det kan för det första pekas på att nettoregeln, till skillnad från bruttoregeln, inte stämmer med grundskyddets konstruktion och därför inte skulle vara det första steget i riktning mot en slutlig sammansmältning av socialförsäkring och skadestånd. Nettoregeln ger nämligen en ram som vidgar sig allteftersom grundförmånerna växer i stället för den konstanta ram för den totala kompensationen som sammansmältningen skulle kräva.

En person har en årsinkomst av 130 000 kr. Grundskyddet täcker ett visst år 60 000 kr om han förlorar sin inkomst. Eftersom han — om man räknar med basbeloppet 8 000 kr — bara kan få täckning för ca 60 000 kr av inkomstförlusten skulle han drabbas av en självrisk om 10 000 kr. Nästa år beslutas om en sådan höjning av grundskyddet att det skulle täcka 70 000 kr av hans inkomstförlust. Självriskan faller nu bort. Inkomstagaren kan — vid oförändrad lön — i stället räkna med full kompensation genom grundskydd och skadestånd om han drabbas av fullständig inkomstförlust, och detta som en följd av att grundskyddet har höjts. Ramen för total kompensation har i själva verket vidgats med samma belopp som grundskyddet höjts. Denna effekt motverkas naturligtvis i viss mån av att inkomstnivån i samhället — och därmed de tänkbara inkomstunderlagen — också stiger. Bruttoregeln hade här

inneburit att utrymmet för skadestånd hade minskat i samma mån som grundskyddet ökat.

Regelns innebörd kommer följaktligen att förändras i takt med tillväxten av de andra skyddsanordningarna vid personskada, antagligen på så sätt att den får mindre och mindre betydelse. Framför allt med hänsyn härtill skulle den samhällsekonomiska betydelsen av begränsningen vara nästan omöjlig att förutse. Man skulle sväva i okunnighet om över huvud taget några resurser på längre sikt skulle kunna överföras till andra ändamål till följd av regeln, och vilken omfattning dessa resurser skulle ha.

En annan teknisk svaghet hos regeln är att den, som tabell 6 visar, får större effekt ju större del av den skadelidandes förlust som faller på skadeståndet. Den som inte har någon samordningsförmån alls — vilket kan vara fallet med t.ex. en utlänning — får kännning av regeln redan vid en inkomstförlust som något överstiger basbeloppstaket.

Det kan i och för sig sägas att ett skadestånd om 60 000 kr per år inte är att förakta, ens vid fullständig arbetsförmåga. Det är emellertid föga tilltalande att regeln skulle gynna mindre svårt skadade på de allvarligt skadades bekostnad. Stötande orättvisor mellan kategorier skadelidande med olika allvarliga skador skulle visserligen i någon mån kunna undvikas genom att regeln kompletteras med en avtrappning av maximinivån med hänsyn till arbetsförmågans storlek (jfr föreskriften i reglerna om bruttonivå:” — — — och vid nedsättning av arbetsförmågan den mot nedsättningen svarande andelen därav”).

Men även med en sådan modifikation — som avsevärt komplicerar regeln — skulle slumpvisa resultat lätt uppkomma, även här sammanhängande med den betydelse för regelns praktiska effekt som samordningsförmånerna får. I fallen av partiell arbetsförmåga skulle det bli av stor praktisk betydelse om samordningsförmåner utgår eller inte. I vissa fall skulle partiellt skadade komma i bättre läge än helt utslagna skadade. I andra situationer skulle regeln emellertid kunna drabba hårdare, inte minst i sådana fall där invaliditeten ligger strax under gränsen för förtidspension enligt AFL och där det inte är fråga om en yrkesskada. En skadelidande som genom en trafikolycka har fått arbetsförmågan nedsatt med t.ex. 40 % skulle få finna sig i att skadeståndet — och därmed troligen i många fall också hans totala kompensation — låses vid en nivå om ca 25 000 kr per år. Redan för den som har ett inkomstunderlag strax över 60 000 kr skulle begränsningen följaktligen kunna få praktiska verkningar vid nedsatt arbetsförmåga.

11.5 *Kommitténs slutsatser*

Kommittén har nu redovisat vilka olika alternativ till begränsningsregel som den har haft uppe till övervägande under utredningsarbetet och de praktiska och tekniska problem som den ena eller andra lösningen för med sig. Som synes är dessa problem inte större än att en lagstiftning är möjlig att genomföra, vilket alternativ man än väljer.

Den avgörande frågan om man skall överge grundsatsen om full ersättning vid personskada måste emellertid lösas efter främst politiska

värderingar. I det följande skall kommittén ange sin egen uppfattning, som möjligen kan tjäna till vägledning då ståndpunkt skall tas på det politiska planet.

11.5.1 Lämplighetsfrågan

Det är inte i och för sig något tungt vägande argument i sammanhanget att skadeståndsrätten av tradition ger rätt till fullt skadestånd. Samhällsutvecklingen kan på detta område, som på andra, påkalla ingrepp i traditionellt hävdade civilrättsliga grundsatser. Men när man av närmast samhällsekonomiska skäl överväger ett ingrepp i reglerna om ersättningsnivån måste man på detta känsliga område särskilt noga beakta de praktiska följderna av ingreppet och fråga sig om skälen väger så tungt att de motiverar effekterna.

Vid diskussionen tar kommittén i fortsättningen sikte på två huvudalternativ, nämligen å ena sidan en så föga ingripande begränsningsregel att den endast träffar de högsta inkomsttagarna — dvs. inkomster som överstiger 12 à 15 basbelopp — och å andra sidan en regel med följer även för förhållandevis låga inkomster — inkomster över 7,5 à 10 basbelopp. Vare sig det ena eller andra alternativet väljs kan regeln utformas som en bruttoregel eller som en nettoregel.

En *regel om begränsning på hög nivå* skulle kunna ses som en manifestation från lagstiftarens sida av uppfattningen att den som har mycket höga inkomster också har resurser att i händelse av skada själv skydda sig mot bortfall av den översta delen av dessa inkomster, i stället för att belasta andra medborgare genom ansvarsförsäkringen eller — om staten står för skadeståndet — skatterna eller andra pålagor. Förutom rättvisesynpunkter av detta slag tillgodoser man intresset av ett tak för ansvarsförsäkringen redan genom en begränsning på hög nivå. Försäkringsbolagens kostnader för personskador tenderar att stiga brant, och här till medverkar bl.a. värdesäkring av skadeståndslivräntorna men också den allmänna inkomstutvecklingen i samhället. Vissa av kommitténs försäkringsexperter har därför ansett att en begränsningsregel skulle vara värdefull — inte minst för att på sikt klara samspelet med särskilda försäkringsanordningar av typ trygghetsförsäkringen, patientförsäkringen och produktansvarsförsäkringen — men att från försäkringssynpunkt inget hinder möter mot att lägga begränsningen på en hög nivå. Genom en regel av här avsett slag skulle man vidare ta ett första, om än obetydligt, steg mot sammansmältningen av socialförsäkring och skadeståndsrätt.

Häremot kan emellertid ställas argument som inte saknar tyngd. Att döma av tillgänglig statistik har höga inkomstunderlag hittills varit mycket ovanliga i skaderegleringen (*bilaga 2*). De belopp som frigörs för andra ändamål skulle därför antagligen bli så obetydliga att reformen från den synpunkten är helt förfelad. Med största sannolikhet skulle den få så liten praktisk effekt att den stannar på papperet. Den skulle under alla omständigheter te sig oskälig för en inte obetydlig grupp av personer vilkas insatser annars värderas högt, och knappast vara värd de tekniska

komplikationer som den för med sig inom personskadereglernas ram, särskilt när det gäller samordningen.

För försäkringsbolagen skulle vidare den ekonomiska effekten t.v. troligen bli endast marginell. Även om kostnaderna för personskaderegleringen i dag är i stigande måste man, i varje fall på längre sikt, räkna med den motverkande effekten som ligger i samordningsförmånernas tillväxt.¹⁷

Endast genom en *regel om begränsning på relativt låg nivå* kan man vänta praktiskt betydelsefulla resultat av det slag som åsyftas. Frågan är likväl om de samhällsekonomiska och andra vinster man når är så stora att de kan accepteras som argument. Rätt stora kategorier av medborgare skulle komma att drabbas av åtgärden. Innebörden av förslaget skulle, om man väljer bruttonivåalternativet, vara att anställda med något högre löner i offentlig eller enskild tjänst som regel inte skulle få något skadestånd alls om de åsamkas full invaliditet. Samordningen med t.ex. tjänstepensionen skulle kunna medföra att skadeståndet inte fick något utrymme i ett fall där en anställd på den offentliga sektorn är den drabbade. Vidare skulle inkomsttagare i s.k. fria yrken — advokater, tandläkare, företagare etc. — känna sig starkt diskriminerade. Troligen skulle regeln även kunna drabba många kollektivanställda arbetare med hög lön på grund av hög yrkeskapacitet. Att vissa personer i samhället har hög inkomst kan i de flesta fall ses som en värdering av deras särskilt ansvarsfulla position eller särskilt skickliga arbetsinsatser. Det kan leda till resultat som allmänt uppfattas som oskäligen om man låter nivelleringen träffa personer med höga inkomster just i den situation då de har råkat ut för en allvarlig skada som kanske förändrat hela deras livssituation. Man bör också hålla i minnet att vad det här är fråga om är höga inkomster på grund av arbetsinsatser, inte på grund av kapital o.d.¹⁸

¹⁷ Kostnaderna kan teoretiskt bli höga även med en bruttoregel där gränsen går vid 15 basbelopp. Kapitaliseringsfaktorn 18 583, som gäller för livränta under en 20-årigs återstående levnad efter ett för enkelhetens skull valt 5-procentigt räntebelopp (bilaga 6), ger — om några samordningsförmåner mot vad som är vanligt inte reducerar skadeståndet — en premiereserv om ca 2,2 milj. kr. Tar man också hänsyn till värdesäkringens skulle beloppet ungefärligen fördubblas. Om gränsen sätts vid 7,5 basbelopp skulle man behöva räkna med en maximal premiereserv om ca 1,1 milj. kr, värdesäkringens inte inräknad.

¹⁸ Se t.ex. Petersen UfR 1969 s. 95: "I intet land, der smykker sig med navnet demokrati, vil man finde en til bunds gående økonomisk nivellering af den simple grund, at nytten af folks flid og dygtighed langsomt ville aftage, hvis der ikke var forbundet visse fordele med udfoldelsen af disse egenskaber. Om fordelingen er retfærdig, og om nivelleringen er for ringe eller måske allerede for stor, er et politisk spørgsmål. Fastholder man, at der er og må være en forskel, vil man konstatere, at dyrkere af den borgerlige jøvnmåls teori accepterer, at der i *skadesituationer* foretages en *ny* og større nivellering end den, der gælder i det normale liv, og som er godkendt af folkeflertallet navnlig gennem dets skattelove. I betragtning af, at det her drejer sig om *lidende* mennesker, spørges, hvorfor de netop i *denne* tilstand skal rammes dobbelt. Hvorfor dog ikke, så længe det kan ske ved penge, og invaliditeten ikke er af en art, at den gør al hjælp — også i og for hjemmet — omsonst, godkende en økonomisk placering på linie med det niveau, skadelidte er vænnet til med samfundets billigelse? Andet ville være at føje spot til skade. Dermed er ikke sagt, at den fordums velstillede nu som invalid skal behandles økonomisk, som om han fortsat kunne udfylde sin plads i samfundet, eller at indvundne besparelser, som hans nu passive livsførelse bringer med sig, ikke bør tages i betragtning ved tabsopgørelsen." Jfr også Conradi i SvJt 1969 s. 330: "Samhället accepterar — och finner det kanske t.o.m. vara socialt önskvärt — att skickliga personer på ansvarsfulla

Såvitt gäller arbetsolycksfall måste ytterligare uppmärksammas att det i vidsträckt krets härskar den uppfattningen att en arbetstagare som i sitt arbete utsätts för skaderisker skall ha full ersättning om risken realiserar. Trygghetsförsäkringen, som får allt större spridning, följer i dag i princip skadeståndsrättens kompensationsnivå, och det är tveksamt om det är möjligt att ens marginellt försämrade ersättningsstandarden för de stora kategorier anställda som skyddas och kommer att skyddas av den försäkringsformen. Man måste också observera att basbeloppet i princip endast återspeglar penningvärdets utveckling, inte levnadsstandardens. På längre sikt kommer därför allt fler i samhället att nå in i det skikt som drabbas av en relativt låg begränsning uttryckt i basbelopp, under förutsättning att inte begränsningsgrunden regelbundet revideras med hänsyn till löneutvecklingen.

En annan betydelsefull sida av saken är att man inte av alla berörda personer kan kräva det självriskskydd som skulle bli ännu mera angeläget med en begränsning på låg nivå. Bristen på eget försäkringsskydd kan många gånger bero på fullt ursäktliga omständigheter. Åtskilliga människor har sådan fysisk status att de inte alls eller bara till höga kostnader kan få en summaförsäkring som täcker den egna risken. Och många har nog helt enkelt inte råd att skaffa sig ett i och för sig önskvärt kompletterande toppskydd.

Socialt inte önskvärda i stället för socialt önskvärda effekter skulle alltså kunna förutses. Visserligen kan häremot sägas att skadeståndsrätten — och därmed hela kompensationsfrågan i ett givet skadefall — ofta beror på en slump, och att skadeståndsrätten även med ett ersättningstak ger någon om än inte full gottgörelse för förlusten. Men medborgarnas strävan är uppenbarligen att — oavsett skydd genom egen summaförsäkring — uppnå full kompensation vid personskada. Också i detta avseende är trygghetsförsäkringen och liknande anordningar goda exempel, liksom f.ö. också trafikförsäkringen. Typiskt för dessa anordningar är att de allmänna skadeståndsreglernas slumpeffekt i största möjliga utsträckning har eliminerats men skadeståndsrättens princip om 100-procentig täckning för skadan gjorts till huvudregel. Så är förhållandet redan med trafikförsäkringen, men exemplen från senare år — trygghetsförsäkringen, patientförsäkringen etc. — är särskilt talande. Enligt kommitténs bedömning kommer på något längre sikt de flesta personskador av betydelse att regleras inom särskilda anordningar av detta slag i den mån de inte täcks av samordningsförmåner, och en sänkning av skadeståndsnivån är därför inte så mycket en fråga om inskränkning i en slumpvis inträffande ersättningsrätt utan om begränsning i en ersättningsrätt som i många situationer är nästan lika beräknelig som rätten till socialförsäkringens förmåner. Och skulle inskränkningen inte slå igenom i de särskilda ersättningsanordningarna — vilket den, i varje fall om mera drastiska

poster har löneinkomster som ej oväsentligt överstiger 100 000 kr om året. Krasst uttryckt är de i nutidens samhälle 'värda' den högre inkomsten. Man frågar sig varför de, när skadan drabbar dem och de helt eller delvis förlorar detta 'värde', inte skall få ersättning härför. Det verkar något cyniskt, om svaret skulle vara att de efter skadan inte längre är så mycket värda — för samhället. Jämlikhetssträvanden bör inte i första hand sättas in mot invaliden. Det är förstaeligt, om man måste ha ett tak i socialförsäkringen, men ansvarsförsäkringen är dock ännu något annat."

begränsningar av ersättningsbeloppens storlek övervägs, väl knappast kan antas göra i t.ex. trygghetsförsäkringen — förlorar reformen större delen av sin praktiska betydelse.

En begränsning även på låg nivå framstår som än mer diskutabel om man tar hänsyn till att sammansmältningen av socialförsäkring och skadeståndsrätt — som kommittén betraktar som ett i och för sig eftersträvanvärt framtidsmål — får av samhällsekonomiska skäl anses mycket avlägsen. En allmän jämningsregel bör nu också snart vara införd i SkL — förslag härom har kommittén lagt fram i Skadestånd III och den kommer att ge vissa möjligheter att begränsa verkligt stora skadestånd, t.ex. i situationer där försäkringsbeloppet inte räcker till.

Man kan slutligen inte förbigå de tekniska svårigheter som en begränsningsregel för med sig när det gäller att bestämma ersättningen i personskadefallen. Även en regel på hög nivå kan väntas innebära komplikationer som inte enbart blir av teoretiskt intresse. En regel på låg nivå skulle självfallet mera allmänt leda till besvärligare skadeståndsuträkningar.

Kommittén har på grund av de nu angivna förhållandena stannat för att inte föreslå någon begränsningsregel. De sociala rättvis- och jämlikhets-synpunkter, som skulle utgöra de väsentliga skälen för regeln, bör enligt kommitténs mening kunna på ett för ändamålet effektivt sätt tillgodoses genom skattelagstiftningen. Skadestandsreglerna måste i själva verket anses som ett ganska olämpligt instrument för inkomstutjämning. Skattereglerna är i och för sig mera lämpade för detta syfte, inte minst därför att de i allmänhet drabbar medborgaren på samma sätt före och efter skadefallet.

11.5.2 Frågan om teknik för en eventuell begränsningsregel

Nettoregeln har, som kommittén försökt belysa, vissa nackdelar som gör den mindre lämplig i sammanhanget. Särskilt kan framhållas kompensationsnivåns beroende av samordningsförmånernas storlek. Man skulle med denna regel inte åstadkomma det entydiga och enhetliga ersättnings-tak som begränsningen bör utgöra, särskilt om den skall fullfölja ett politiskt utjämnings-syfte. Men nettoregeln är den regel som bäst synes tillgodose ansvarsförsäkringens önskemål att i lag få en gräns för skadeståndsskyldigheten. Läger man detta tak tillräckligt högt — förslagsvis vid en årsinkomst om tio eller t.o.m. femton basbelopp, vilket vissa av kommitténs försäkringsexperter tänkt sig — kan regeln kanske komma att utan större nackdelar utgöra ett önskvärt skydd mot osedvanligt stora skadeståndskrav, t.ex. från utlänningars sida. För nära nog alla praktiska fall saknar en sådan begränsning, som nämndes ovan, betydelse. Den utgör bara en säkerhet för extrema situationer.

Bruttoregeln — vare sig man väljer hög eller låg nivå — ger däremot resultat som måste anses i stort sett tillfredsställande med hänsyn till syftet. Att de tekniska komplikationerna är betydande vill kommittén emellertid inte fördölja, och vissa av dem har belysts i det föregående. Skall en begränsningsregel införas föreslår kommittén att man prövar sig fram med en bruttoregel.

12.1 Allmänna synpunkter

Enligt 5:5 SkL skall, om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan, skadeståndet jämkas efter vad som finnes skäligt. Regeln stämmer i sak med den tidigare bestämmelsen i 6:1 2 p. SL. Vid den skälighetsbedömning som paragrafen föreskriver spelar graden av skuld på den ansvariges och den skadelidandes sida den avgörande rollen, om också vissa andra faktorer kan inverka (avsnitt 1.10).

Det förslag som kommittén lade fram i betänkandet Skadestånd III till en ändrad lydelse av 5:5 SkL gick närmast ut på att domstolarna också skulle kunna beakta parternas ekonomiska förhållanden vid jämningsprövningen, något som framför allt skulle få praktisk betydelse vid vissa typer av personskador. Den nya bedömningen skulle markeras genom formuleringen, att vid medvållande till skadan på den skadelidandes sida skadeståndet skulle jämkas "efter vad som finnes skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt".

För den skadelidandes möjligheter till ersättning för personskada är det i praktiken av väsentlig betydelse, vilken verkan hans medvållande har på skadeståndet. Vid en rad vanligt förekommande typer av skadefall har han ofta oaktsamt medverkat till skadan. Bl.a. kan nämnas skador i trafiken, skador vid förflyttning i lokaler — där han kan ha brustit i uppmärksamhet på någon farlig anordning i lokalen — olycksfall i arbetet och skador vid gemensam lek. En oförsiktighet i sådana sammanhang kan få ödesdigra konsekvenser för den skadelidandes del. Även när annan kan göras ansvarig för skadan finns det risk att skadestånd t.ex. för invaliditet eller för lyte eller annat men blir nedsatt, kanske till hälften eller en tredjedel av det belopp vartill skadan kan uppskattas. Många gånger får den skadelidande reda sig med långt mindre ersättning än han behöver. Han kan på detta sätt under hela livet bli lidande för en tillfällig oaktsamhet.

Från sociala och humanitära synpunkter är detta en konsekvens av de gällande skadeståndsreglerna som svårligen kan accepteras. Den är dessutom irrationell. Skadan stannar på den skadelidande, till den del den inte täcks av social- och olycksfallsförsäkring, och han får sedan försöka skaffa sig behövt ekonomiskt bistånd från olika håll, i sista hand från socialhjälp. Man utnyttjar de tillgängliga resurserna långt bättre, om man låter skadeståndet fylla ut vad som erfordras, sedan ersättning ur

socialförsäkring och andra samordningsförmåner utgått. Detta är också f.n. den enda praktiska utvägen att uppnå en riskfördelning i dessa fall. Skadestånd för personskada kan i regel täckas genom ansvarsförsäkring eller trafikförsäkring och risken på detta vis slås ut på många händer, medan man inte rimligen kan räkna med att frivillig sjuk- och olycksfallsförsäkring normalt tecknas till sådana summor att de ens tillnärmelsevis räcker till för att komplettera andra ersättningsformer.

I detta sammanhang bör understrykas att i övervägande antalet fall ansvarsförsäkring eller trafikförsäkring gäller för den skadeståndsskyldige, när ansvaret inte bärs av staten eller annat subjekt som står självrisk. Dessa försäkringsformer är i själva verket numera så utbredda att de kan sägas utgöra försäkringsanordningar som kompletterar socialförsäkringen såsom skydd för den skadelidande — låt vara att de bygger på förutsättningen att skadeståndsansvar föreligger mot denne. Det är på detta sätt verklighetsfrämmande att i situationer där medvällande blir aktuellt försöka väga den enskilde ansvariges och den skadelidandes intressen mot varandra. Det normala är i stället att mot den skadelidande i realiteten står ett kollektiv av försäkringstagare av samma kategori som den ansvarige, representerat av hans ansvarsförsäkrings- eller trafikförsäkringsbolag. Ser man situationen på detta sätt, ter sig den intresseavvägning som kommer till uttryck i den traditionella medverkansregeln ganska diskutabel.¹

Att man i praktiken anser en annan riskfördelning rimlig på en viktig punkt kan sägas framgå av det ersättningssystem som har skapats genom trygghetsförsäkringen (avsnitt 2.1). Den är konstruerad som en av arbetsgivaren tecknad ansvarsförsäkring, som täcker det skärpta ansvar han genom kollektivavtal har åtagit sig mot sina anställda för olycksfall i arbetet, oavsett om vållande föreligger på hans sida. Fullt skadestånd utgår i princip utom vid uppsåtligt eller grovt vårdslöst medvällande. I dessa fall saknar den skadelidande rätt till ersättning.

I sammanhanget bör nämnas att tanken på en reform av medvällanderegeln på ett särskilt område förts fram, nämligen i direktiven till produktansvarskommittén (se Post- och Inrikes tidn. den 8 december 1972). Där sätts i fråga om inte av sociala och humanitära skäl jämningsgrundsatsen bör vid produktansvar få en mera begränsad räckvidd eller eventuellt sättas helt ur spel, åtminstone vid personskada.

Kommittén vill också framhålla att en reform av medvällanderegeln utgör ett naturligt komplement till dess förslag att periodisk ersättning ur kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt sjuk- och olycksfallsförsäkring skall avräknas på skadeståndet (avsnitt 10.3.3). Genomförs detta förslag, för vilket starka skäl talar i övrigt, medför det i och för sig en viss försämring för de skadelidandes del, samtidigt som de skadeståndsskyldigas börda lättas. Innebörden är ju att ersättning av detta och flera andra slag definitivt stannar på skadelidarsidan, utan möjlighet till regress från den skadelidandes försäkring (eller, beträffande sjuklön m.m., från hans arbetsgivare). Kommittén anser det också från denna synpunkt

¹ Jfr SOU 1957:36 s. 122 och Hellner Skadeståndsrätt s. 172 ff.

skäligt, att de skadelidande i gengäld berättigas att i övervägande flertalet fall få ut fullt skadestånd trots medvällande. Principen bör här liksom i övrigt vara den, att man visserligen söker undvika att bestämma det ekonomiska skadeståndet för personskada så att den skadelidande överkompenseras men å andra sidan, utom i särskilda fall, strävar efter att ge den skadelidande full gottgörelse för hans förlust.

Vägande argument talar alltså för en ändring av medvällanderegeln. Mot en sådan reform kan emellertid resas en rad invändningar, som går ut på att jämkning på grund av medvällande från olika synpunkter skulle vara en rimlig och rationell princip. De flesta har kommittén bemött i ett annat sammanhang (Skadestånd III s. 61 ff). Här skall bara sammanfattningsvis anföras följande om dessa frågor.

Det ibland framförda argumentet, att medvällandejämkningsregeln är av värde från *preventionssynpunkt*, torde sakna betydelse i varje fall för personskadornas del. Även om fullt skadestånd normalt utgår, lär man i allmänhet iaktta samma omsorg för att undvika att själv drabbas av olycksfall eller sjukdom.²

Också en hänvisning till *allmänhetens rättsmedvetande* synes ha begränsad räckvidd i dessa fall, bl.a. med hänsyn till hur osäkra alla uttalanden blir på denna punkt. Det kan dock förekomma situationer där det ter sig mer eller mindre stötande att fullt skadestånd skulle utdömas trots medvällandet, åtminstone när den ansvarige personligen får betala skadeståndet. Detta förhållande får man ta viss hänsyn till vid jämkningsregelns närmare utformning (avsnitt 12.2).

Invändningen, att regeln om jämkning vid medvällande från *systematisk* synpunkt hänger nära samman med den allmänna culparegeln i 2:1 SkL och med principerna om fördelning av ansvaret mellan flera solidariskt skadeståndsskyldiga, torde också sakna nämnvärd tyngd. Argumentet har betydelse närmast i situationer då ömsesidig skadegörelse brukar förekomma, framför allt i trafiken. Det bygger på tanken att uppkomna skador i sådana fall skall fördelas på samma sätt när flera har medverkat till en skada, antingen den träffat någon av de medverkande eller en utomstående person.³ Men i praktiken lär det vara sällsynt att en inblandad part belastas på samma sätt oavsett vem skadan drabbar.⁴ Förekomsten av ansvarsförsäkring kan medföra att någon av parterna undgår att bära skadan, och särskilt med kommitténs förslag kan vidare en personförsäkring på den skadelidandes sida leda till att en ansvarig helt eller delvis går fri från ersättningskyldighet t.o.m. när han skyddas av ansvarsförsäkring (avsnitt 10.3.3). Bara i det ovanliga fallet att försäkringar helt saknas hos alla berörda parter kan invändningen tänkas ha någon reell betydelse, men t.o.m. i detta läge lär fördelningen inte sällan påverkas av någon regel i SkL om skälighetsbedömning av skadeståndet — t.ex. 2:3 eller 4:1 — eller av en sådan allmän jämkningsregel som kommittén har föreslagit i Skadestånd III.

² Jfr Hellner Skadeståndsrätt s. 172 f.

³ Jfr Grönfors Skadelidandes medverkan s. 26 ff.

⁴ Jfr härom Skadestånd III s. 62, där samma synpunkt utvecklas.

Betonar man att skadestandsreglerna skall vara enkla att tillämpa — med andra ord *rättstekniska* synpunkter — är det tydligt att en regel om att medvällande bara undantagsvis medför jämkning måste anses betydligt lämpligare än nuvarande bestämmelse. Frågan om nedsättning av skadeståndet enligt den traditionella medvällanderegeln ger som bekant upphov till många skadeståndstvister, och deras antal lär inte minska om man skulle införa en sådan möjlighet att beakta billighetshänsyn som kommittén föreslog i Skadestånd III. En så långtgående reform som nu diskuteras skulle däremot medföra att det bara i speciella fall lönar sig för den ansvarige eller hans försäkringsbolag att framställa invändning om medvällandejämkning. Rimligen måste också försäkringsbolagens skadereglering antas bli enklare och billigare på detta sätt. — I vissa särskilda situationer, bl.a. när skadan framstår som väsentligen självförvållad, kan dock problem uppstå hur man skall tillämpa den nya medvällanderegeln. Dessa frågor skall diskuteras i avsnittet om regelns närmare utformning (avsnitt 12.2) och specialmotiveringen (avsnitt 14.1.6).

Det är enligt kommitténs mening endast i ett avseende som den nya medvällanderegeln kan tänkas möta mera allvarliga invändningar. Som redan har framhållits är medvällandejämkning mycket vanlig i praktiken, i synnerhet vid vissa skadetyper. Man kunde tänka sig att en mera radikal förändring på denna punkt skulle medföra en sådan *fördyring av premierna* för vissa verksamheters ansvarsförsäkring och för trafikförsäkringen, att den inte gärna kan accepteras.

Kommittén kan här till en början hänvisa till vissa undersökningar som gjordes av trafikförsäkringsanstaltens tariffkommitté på initiativ av bilskadeutredningen i dess betänkande (SOU 1957:36) Trafikförsäkring.⁵ Härvid utreddes bl.a. betydelsen för premien av vissa ändringar i medvällandereglererna vid trafikskador som i mycket påminner om dem kommittén nu diskuterar.

Bilskadeutredningens förslag utgick från ett rent strikt ansvar för trafikförsäkringen, med undantag bl.a. för kollisionsskador på annat fordon eller på person eller egendom som befordrades därmed, i vilka fall i stort sett ett culpaansvar skulle gälla. Enligt förslaget skulle ersättningen kunna nedsättas eller falla bort vid medvällande, om inte detta var ringa. Vid kollisionsskador skulle dock en regel huvudsakligen motsvarande allmänna medvällanderegeln tillämpas.

Tariffkommittén uttalade till en början, att om detta lagförslag genomfördes, den genomsnittliga premiehöjningen kunde uppskattas till lägst 6 à 7 %, varvid dock reservation gjordes bl.a. för den svårbedömbara effekten av den nya medverkansregeln. Uppenbarligen motiverades denna kostnadsökning i allt väsentligt av övergången till strikt ansvar. Av särskilt intresse är här att tariffkommittén vidare tog ställning till de isolerade verkningarna av vissa ifrågasatta ändringar i medvällandereglererna. Om i stället för förslagets reglering full ersättning skulle utgå oavsett medvällande för personskada, utom skada som drabbade förare av annat fordon vid kollision, kunde den ytterligare premiehöjningen beräknas till 7,5 %. Skulle även sådana förare berättigas till ersättning i kollisionsfall, blev siffran i stället 10 %.

Den nu berörda utredningen rör ett begränsat område, där medvällandejämkning torde ha särskild betydelse i praktiken, och avser den

⁵ Se särskilt s. 73 ff.

ekonomiska effekten av jämkning vid vissa ansvarsregler av speciell typ. De anförda siffrorna bör emellertid kunna ge viss allmän ledning för bedömningen också av den mera generella reform som nu diskuteras. Det bör här påpekas att tariffkommitténs undersökning företogs vid en tidpunkt då socialförsäkringen inte var lika utbyggd som nu och följaktligen skadeståndsreglerna hade betydelse för en större del av den samlade ersättning som utgick i anledning av personskada. Skillnaden blir ännu mera påfallande, om kommitténs förslag om samordningsförmånernas inverkan på skadeståndet skulle genomföras. Vidare är att märka att domstolarna allmänt sett synes visa större generositet nu än på 1950-talet mot den som varit medvållande till egen personskada, särskilt när den skadelidande varit fotgängare och cyklist som skadats i trafiken.⁶ Nu berörda förhållanden berättigar till antagandet, att en motsvarande lagändring i dag i varje fall inte skulle medföra allvarigare konsekvenser för trafikpremiernas del.

I sammanhanget bör också beröras vissa senare undersökningar av liknande slag, delvis föranledda av den ändring i medvållandereglerna som kommittén föreslog i Skadestånd III.

Förslaget innebar som nämnt att utöver skuldgraden på ömse sidor också parternas ekonomiska förhållanden skulle kunna beaktas. Nedsättning på grund av medvållande fick inte gå så långt att den framstod som obillig mot den skadelidande. Ändringen skulle få betydelse inte bara vid personskador utan också, i mera speciella fall, vid saksador. Kommittén räknade med att dess resonemang skulle i viss mån slå igenom också när särskilda medvållanderegler i speciallagstiftningen hänvisade till en skälighetsbedömning. Särskilt nämndes regeln i 2 § andra stycket bilansvarighetslagen. Enligt motiven innebar förslaget bl.a. att efterlevande till omkommen person ofta skulle undgå att få sitt skadestånd nedsatt på grund av den omkomnes medvållande, att särskild restriktivitet skulle iakttas vid jämkning av arbetsgivares skadeståndsansvar mot arbetstagare vid olycksfall i arbetet samt att endast en betydande oaktsamhet av den skadelidande skulle medföra nedsättning av större skadestånd till fotgängare och cyklister i trafiken.⁷

Över förslaget avgav bl.a. Svenska försäkringsbolags riksförbund yttrande, vartill Trafikförsäkringsföreningen anslöt sig. Förbundet uttalade bl.a. att — med reservation för viss osäkerhet beträffande förslagets reella omfattning — förslagets genomförande torde påverka premiekostnaderna för trafik- och ansvarsförsäkring uppåt med några procentenheter, dock knappast med mer än 5 %. I yttrandet betonades bl.a. att de nämnda fallen av personskada, där förslaget skulle få särskild betydelse, utgjorde en mycket stor andel av skadorna.

Under de senaste åren har också gjorts några smärre undersökningar avseende verkan av att jämkningen i personskadefall skulle helt elimineras. En genomgång av de invaliditets- och dödsfallsärenden som under år 1971 behandlades i Trafikförsäkringsanstaltens nämnd (2006 ärenden) tydde på en kostnadsökning för trafikförsäkringens del med 3 %, en liknande undersökning av 250 sådana fall från år 1970 på en ökning av 4 % och en stickprovsundersökning rörande trafikskador i ett enskilt bolag — Skandia — på en ökning med 3 %. En undersökning rörande personskador, som slutreglerats under åren 1970 och 1971 av samma bolags ansvarsförsäkring (sammanlagt 118 skador, avseende belopp på över 9 milj. kr) visade att utan jämkning skadekostnaderna skulle ha ökat med ca 9 %.

⁶ Jfr t.ex. NJA 1967 s. 517, varom Conradi i SvJt 1969 s. 328, NJA 1970 s. 258 (barns medvållande), NJA 1972 s. 81 (olycksfall i arbete) samt NJA 1973 s. 118 (sammanstötning mellan bilist och cyklist).

⁷ Se Skadestånd III särskilt s. 67 ff.

De nu redovisade beräkningarna ger visserligen inte något mera exakt begrepp om konsekvenserna av att medvållanderegeln reformeras på ena eller andra sättet. De är emellertid enligt kommitténs mening tillräckliga för att den kan ta ställning till frågan om regeln bör ändras till de skadelidandes förmån, såvitt gäller personskada. Det är i varje fall tydligt att de ekonomiska följderna av en sådan reform inte kan väntas bli allvarliga för de skadeståndsskyldiga och deras försäkringsgivare, ens om reformen bedöms isolerad.

Kommittén vill vidare understryka, att den diskuterade lagändringen måste ses i samband med dess förslag i övrigt. I ett annat avseende innebär detta visserligen en viss utvidgning av skadeståndsansvaret, nämligen i fråga om skadestånd till efterlevande (avsnitt 7). Men som redan har framhållits går å andra sidan förslaget ut på reformer som i flera fall utesluter eller minskar den överkompensation som kan ske enligt nuvarande regler. Särskilt är detta fallet beträffande de samordningsregler som föreslås (avsnitt 10), men också övergången till ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp (avsnitt 6) är ägnad att verka i samma riktning. Den minskade belastning på ansvarsförsäkringen som dessa nyheter innebär måste rimligen antas dämpa den ändrade medvållanderegeln effekt på premien — kanske rent av kompensera den ansvarsskärpning förslaget innebär i vissa avseenden. En del andra väntade reformer, bl.a. den utbyggnad av yrkesskadeförsäkringen som nu är under utredning, bör verka i samma riktning. Här bör också framhållas att trygghetsförsäkringen och liknande ersättningsanordningar, där i princip ingen medvållandejämkning förekommer, antagligen kommer att täcka allt större del av skadeståndsområdet.

Kommittén har därför kommit till resultatet, att inte heller några vägande ekonomiska argument kan anföras mot den diskuterade reformen, om den ses som en del av kommitténs samlade förslag om nya ersättningsregler vid personskada.⁸

Man kunde möjligen invända att det i enskilda fall, där den ansvarige saknar försäkringskydd, kunde te sig oskäligt hårt om han fick utge fullt skadestånd trots ett betydande medvållande på den skadelidandes sida. Visserligen torde risken härför vara ringa bl.a. med tanke på den nuvarande utbredningen av ansvarsförsäkring, som i allmänhet täcker

⁸ På senare år har kritik också utomlands riktats mot medvållanderegler motsvarande den svenska, särskilt för personskadornas del. Här må anföras följande uttalande av *Ataiyah* (Accidents, Compensation and the Law, 1970, s. 154): "The truth is that in personal injury claims the doctrine of contributory negligence appears today to serve no legitimate purpose. It is no longer needed, (if it ever was) to spare an individual defendant the injustice of being made to compensate a plaintiff who was partly to blame for his own injuries. It operates, in fact, as a frankly penal device: the contributorily negligent plaintiff is simply punished by being deprived of some of the compensation to which he would otherwise be entitled, and the extent of the penalty is largely regulated by quite fortuitous factors. In addition to doubts about how the doctrine works there are thus doubts about its objective. Penal laws are today invariably justified on the grounds of their deterrent value, but it is very doubtful if the doctrine of contributory negligence has any deterrent value at all in personal injury cases, or whether, indeed, any legal deterrent is needed to prevent people from injuring themselves. Even if the law of negligence remains the main vehicle of compensation for accidental personal injuries, therefore, there is much to be said for abolishing the defence of contributory negligence."

nära nog alla typer av skadefall där personskada inträffar. Emellertid anser kommittén, i konsekvens med sin ståndpunkt i Skadestånd III, att en möjlighet alltid bör hållas öppen för domstolarna att undgå klart obilliga konsekvenser av skadeståndsreglernas tillämpning. Delvis kan sådana undvikas genom att oskäligt betungande skadestånd kan jämkas enligt någon av de särskilda jämningsreglerna i SkL eller en sådan allmän jämningsregel som kommittén föreslagit. Men också medvållanderegeln bör utformas med beaktande av denna synpunkt.

12.2 Fall där jämkning bör ske

Även om som huvudregel fullt skadestånd bör utgå trots medvållande på den skadelidandes sida, kan man som redan har antytt tänka sig fall där ersättningen ändå bör nedsättas.

Till en början kan den skadelidande ha medverkat till sin skada *uppsåtligt* eller med *grov vårdslöshet*.

Att *uppsåt* med avseende på skadan motiverar att skadeståndet nedsätts eller eventuellt skadeståndstalan ogillas torde inte behöva utvecklas närmare. I en del fall av denna typ har den skadelidande lämnat giltigt samtycke till skadan, och samtycket får anses göra den skadegörande handlingen rättsenlig — t.ex. när en läkare opererar bort en extremitet eller ett organ för att hejda en livsfarlig sjukdom att sprida sig. Skadeståndsansvaret faller då bort av denna anledning. Men i vissa andra situationer anses inte samtycke till allvarlig kroppsskada befria från skadeståndsskyldighet, och då bör under alla omständigheter skadeståndet jämkas, eventuellt så att inte något skadestånd alls utgår.

Vad åter angår medvållande genom *grov vårdslöshet*, framgår av det föregående att kommittén inte anser några mera vägande preventionsskäl tala mot att döma ut fullt skadestånd i dessa fall. Ibland kan det emellertid tänkas strida mot många människors rättsmedvetande, om den skadelidande inte på något sätt skulle bli lidande för sin oaktsamhet. Särskilt kan nämnas situationer bl.a. i trafiken, där den skadelidandes handlande medfört stora risker inte bara för honom själv utan också för andra människor och han visat påtaglig likgiltighet för dessa risker. Om t.ex. en bilist under sådana förhållanden kolliderar med en cyklist och själv lider skada, kan det te sig naturligt och rimligt att låta bilisten bära åtminstone en del av skadan, även om cyklisten inte saknar skuld till olyckan. Det bör också framhållas att man inom trygghetsförsäkringen ansett skadeståndet helt böra falla bort vid grov vårdslöshet hos den skadelidande (avsnitt 2.1).

Enligt gällande rätt är det sällsynt att en oaktsamhet anses som så allvarlig att den bedöms som grov.⁹ Vad som utgör grovt medvållande synes över huvud taget inte framgå av rättspraxis rörande skadestånd för personskada, även om begreppet används i viss lagstiftning (7 § elanläggningslagen och 13 § atomansvarighetslagen). I specialmotiveringen skall diskuteras vissa situationer där en nedsättning av ersättningen på denna

⁹ Se t.ex. Hellner Försäkringsgivarens regressrätt s. 57 ff.

grund kan tänkas. Man kan under alla omständigheter vänta att jämningsmöjligheten får begränsad praktisk betydelse.

Har den skadelidande visat grov vårdslöshet bör domstolen ha frihet att bedöma i vad mån skadeståndet skall nedsättas efter en skälighetsprövning där också andra faktorer än skuldgraden på ömse sidor spelar in. Detta är möjligt enligt den allmänna regeln om jämkning vid medvållande, om kommitténs tidigare förslag i Skadestånd III till ändring av 5:5 SkL går igenom, och motsvarande bör gälla också i fråga om särregeln vid personskada. Det är inte uteslutet att, i fall där medvållandet är grovt och skulden obetydlig på motsidan, skadeståndsskyldigheten helt faller bort. En viss betydelse får här, som nedan skall beröras, föreliggande försäkringar och parternas ekonomi.

I en del andra situationer kan det vara närliggande att reducera skadeståndet, trots att inte medvållandet kan anses grovt.

Någon gång kan en personskada synas i så väsentlig grad vara *orsakad av den skadelidandes eget handlande*, att det skulle vara föga rimligt att döma ut full ersättning även om man kan konstatera ett visst vållande också på motsidan. I praxis har det inte sällan förekommit att skadeståndstalan ogillas i fall av denna typ – ibland på den grund att skadeståndet "jämkas till noll" med anledning av medvållandet, ibland med andra motiveringar.¹⁰ Ett exempel på en sådan närmast självförvållad skada är när en obetydlig brand vållas i ett bostadshus genom att en hyresgäst har varit oförsiktig med eld, med påföljd att en person som uppehåller sig i huset grips av panik och helt i onödan hoppar ut genom fönstret, med kroppsskador som följd. På samma sätt kan man se bl.a. vissa skadefall genom bristfälligheter i lokaler, när den skadelidande har saknat anledning att uppehålla sig i lokalen eller i varje fall bristfälligheten varit uppenbar,¹¹ och vissa olyckor beroende på att den skadelidande opå kallat och oväntat har ingripit för att rätta till ett fel eller liknande på ett område som han inte behärskat.¹² I en del av dessa situationer kan visserligen händelseförloppet anses så säreget att det adekvata orsakssammanhang mellan den skadevållande handlingen och skadan, som erfordras för skadeståndsskyldighet, kan anses avbrutet.¹³ Men så torde man bara undantagsvis kunna resonera.

Enligt kommitténs mening vore det inte lämpligt, om domstolarna i situationer av denna typ endast hade att välja mellan att utdöma ojämkad ersättning och att helt ogilla skadeståndstalan. Det är tänkbart att full skadeståndsskyldighet inte sällan skulle te sig som en så onaturlig lösning, att en domstol blir benägen att föredra det andra alternativet, eventuellt med stöd av adekvansresonemang. Detta skulle vara olyckligt från de skadelidandes synpunkt och skulle leda till resultat som direkt strider mot reformens syfte. Att hänvisa till de flytande och svårtillämpade reglerna om adekvans för att begränsa skadeståndsansvaret i dessa situatio-

¹⁰ Se ovan 1.10 och allmänt härom Grönfors Skadelidandes medverkan s. 28 ff, 53. Karlgren Skadeståndsrätt s. 219 f, Agell Samtycke och risktagande bl.a. s. 204 ff, 221 ff, Hellner Skadeståndsrätt s. 178.

¹¹ Jfr t.ex. NJA 1933 s. 129, NJA 1945 s. 608.

¹² Jfr NJA 1948 s. 178.

¹³ Se t.ex. NJA 1944 s. 164, NJA 1945 s. 55.

ner är inte heller en rättstekniskt lämplig lösning.¹⁴ Kommittén anser därför att domstolarna också i dessa situationer bör ha möjlighet att döma ut ett jämkat skadestånd, om detta ter sig skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor, den utsträckning vari parterna kan anses ha medverkat till skadan och omständigheterna i övrigt, bl.a. parternas ekonomiska förhållanden. Jämkning på sådana grunder bör dock bara ske i undantagsfall. Självfallet kan också skadeståndstalan tänkas bli ogillad, om med hänsyn till händelseförloppet oväntade karaktär eller förhållandena i övrigt man inte kan anse någon bristande aktsamhet ha förekommit på den ansvariges sida (jfr avsnitt 1.10).

En annan situation, där det kan verka otillfredsställande att ställa domstolarna inför valet mellan allt och intet, är när den skadelidande kan anses ha *accepterat risken* för den skada som inträffat. Ibland har han visserligen haft så starka skäl för detta att hans rätt till skadestånd inte bör påverkas, t.ex. när det gäller faror förbundna med hans arbete. En arbetare bör normalt inte få sin ersättning reducerad på den grund att han har utsatt sig för risker av denna typ.¹⁵ Men i andra sammanhang, främst på privatlivets område, kan det förekomma risktaganden som f.n. brukar leda till jämkning av skadeståndet och även bör göra det i framtiden.

I en del fall kan den omständigheten, att den skadelidande frivilligt har inlåtit sig på en riskfylld verksamhet, medföra att den skadevällande handlingen bör godtas av rättsordningen; den är inte farligare än parterna haft skäl att vänta sig på ömse sidor, och den bör därför inte bedömas som culpös. Detta är fallet vid många skadevällande handlingssätt i samband med sport och mera ofarlig lek.¹⁶ Medvällandefrågan saknar då betydelse. I vissa andra situationer måste det däremot anses oförsvarligt att den skadelidande har tagit risken i fråga, t.ex. när en fäktare låter bli att använda sedvanliga skydd mot olycksfall vid fäktträning och som följd därav skadas¹⁷ eller när en passagerare utan tvingande anledning följer med en påtagligt berusad bilförare och sedan blir skadad vid en bilolycka som föraren vållar.¹⁸

Också här kan det leda till olämpliga konsekvenser, om en domstol inte har tillgång till en kompromisslösning. Den kan finna det närliggande att konstruera fram ett samtycke utan verkligt underlag i den skadelidandes inställning för att nå ett enligt dess mening rimligt resultat i det enskilda fallet. Om något grovt medvällande i vanlig mening blir det i allmänhet inte fråga; skall en reduktion ske, måste grunden vara en annan. Kommittén anser därför, av liknande skäl som då det gällde väsentligen självförvållade skador, att jämkning efter skälighet bör vara möjlig vid onödigt risktagande.

¹⁴ Jfr Skadestånd III s. 63.

¹⁵ Liknande resonemang möter man också i gällande rätt, se t.ex. SvJt 1962 rf. s. 10 och även NJA 1972 s. 81.

¹⁶ Jfr Bengtsson Skadestånd vid sport, lek och sällskapsliv kap. 3 och 4. Agell Samtycke och risktagande s. 135 ff och t.ex. NJA 1963 s. 39 (där leken t.o.m. varit ganska farlig).

¹⁷ Jfr NJA 1908 s. 209.

¹⁸ Jfr t.ex. NJA 1959 s. 110. Se även SOU 1957:36 s. 60.

Frånsett de nu berörda fallen är det svårt att finna typsituationer där det kan anses direkt stötande eller klart olämpligt att hålla fast vid en huvudregel om fullt skadestånd vid medvällande. Här bör än en gång erinras om att skadestånd normalt betalas av trafik- eller ansvarsförsäkring och därigenom slås ut på en större krets. Bl.a. anser kommittén det inte möta betänkligheter att vid ömsesidig skadegörelse, t.ex. när två cyklister kolliderar, normalt döma ut full ersättning till båda parter. Som förut har framhållits bör den föreslagna allmänna jämningsregeln kunna tillgripas, om ojämkat skadestånd i dessa eller andra fall ter sig oskäligt betungande.

Det är dock tänkbart att i andra, säregna fall det kan te sig rimligt att nedsätta ersättning för personskada vid medvällande. Den nya jämningsbestämmelsen bör därför inte utesluta denna möjlighet. Kommittén vill emellertid betona att jämningsmöjligheten över huvud taget skall utnyttjas mycket återhållsamt, när inte medvällandet är grovt. Detta bör markeras i lagtexten genom att synnerliga skäl fordras för jämkning i dessa fall.

Enligt nuvarande rättspraxis kan efterlevandes skadestånd för förlust av försörjare jämkas på den grund att den omkomne har varit medvällande till dödsfallet (avsnitt 1.4.5). Denna princip kan ofta leda till stötande resultat. Skälen för jämkning torde väga särskilt lätt i dessa fall. Enligt kommitténs mening bör skadeståndet till efterlevande över huvud taget inte nedsättas på sådan grund annat än i vissa säregna undantagsfall, närmast när den omkomne uppsåtligen sökt döden (avsnitt 14.1.6). Inte heller annars bör vid personskada ske någon identifikation mellan den skadelidande och annan som medverkat till skadan — något som knappast heller lär förekomma enligt gällande rätt.

Sammanfattningsvis innebär det sagda, att jämkning på grund av medvällande till personskada endast får ske, om den skadelidande själv uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet har medverkat till skadan eller om eljest synnerliga skäl föreligger, såsom att skadan väsentligen framstår som självförvållad eller att den skadelidande medvetet och utan rimlig anledning har utsatt sig för risk att skadas.

En bestämmelse med detta innehåll bör tas in som ett andra stycke i den paragraf i SkL som innehåller den allmänna medverkansregeln, för närvarande 5:5. Kommittén utgår från att denna regel kommer att ändras så att den, enligt vad som har förordats i Skadestånd III, tillåter ett visst hänsynstagande till föreliggande försäkringar, parternas ekonomi och andra billighetssynpunkter. Också sådana faktorer bör kunna inverka på skälighetsbedömningen vid personskada, utöver vad som särskilt anges i den nya bestämmelsen. Rörande avfattningen av den allmänna medverkansregeln och dess närmare tillämpning i andra fall än här berörts — vid sakskada och ren förmögenhetsskada — vidhåller kommittén vad den har föreslagit i det tidigare betänkandet. Kommittén anser det sålunda befogat att även i dessa situationer göra det möjligt att beakta billighetshänsyn vid jämkningen, låt vara att detta blir mera sällsynt än när skadan har drabbat person.¹⁹

¹⁹ Jfr Skadestånd III s. 68.

Frågan om jämningsregelns tillämpning skall ytterligare behandlas i den speciella motiveringen (avsnitt 14.1.6).

12.3 Medvållanderegler i speciallagstiftningen

De synpunkter som här har anförts till stöd för en huvudregel om ojämkat skadestånd vid medvållande till personskada är till stor del giltiga också när ersättning utgår enligt speciallagstiftning, som föreskriver ett strängare ansvar än enligt SkL. Visserligen har man vid tillkomsten av dessa lagar ibland ansett skälen särskilt starka att jämka vid medvållande, eftersom ansvar förelåg oberoende av någon försummelse, och avfattningen av vissa jämningsbestämmelser tyder också på en sådan inställning.²⁰ Detta resonemang torde dock ha mindre bärkraft i dag. Vanligen är det fråga om verksamheter som på grund av sin farlighet eller av andra särskilda skäl ansetts böra bära ett speciellt långtgående ansvar, och detta ansvar brukar enskilda företagare i regel försäkra. Det är svårt att finna några vägande argument för att den skadelidande i princip skulle bli sämre ställd än vid skadestånd enligt SkL. Som förut framhållits får den nya jämningsregeln inte ses isolerad utan tillsammans med regleringen av personskadeersättning i övrigt. Och avsikten är ju att dessa andra regler i förslaget skall tillämpas även på speciallagstiftningens område.

Å andra sidan kan man inte komma ifrån att ibland särskilda hänsyn av rättsteknisk eller annan art kan göra sig gällande, när ansvaret grundas på denna lagstiftning. Förhållandena varierar på de olika speciallagarnas områden. Frågan om den nya jämningsregelns tillämplighet bör bedömas beträffande varje speciallag för sig.

Vad först angår *bilansvarighetslagen* har personskadorna här särskild betydelse. Den nya jämningsbestämmelsen skulle få väsentligt mindre värde från de synpunkter som här har utvecklats, om den inte kunde tillämpas i fall där skadeståndsskyldighet föreligger enligt 2 § första stycket i nämnda lag. Skadeståndet betalas här av trafikförsäkringen och betungar normalt inte den enskilde bilägaren eller bilföraren. I dessa fall framträder i speciell grad synpunkten att den gällande försäkringsordningen trots sin anknytning till skadestandsreglerna i realiteten är ett ersättningssystem till den skadelidandes skydd.

Kommittén anser det till en början klart att den nya regeln bör bli tillämplig i fall som avses i 2 § andra stycket bilansvarighetslagen. Om *en fotgängare eller cyklist* skadas i trafiken, skulle han alltså trots medvållande i regel vara berättigad till fullt skadestånd. Bestämmelsen bör alltså ändras så att den överensstämmer med de nya principer kommittén föreslår, genom en hänvisning till 6:2 i förslaget.

Mera tveksamt är om detsamma bör gälla vid kollision mellan bilar, när någondera bilens *förare* skadas. Kan vållande styrkas på motsidan, vilar ansvaret på SkL, och det saknas skäl att tillämpa en särregel vid medvållande i denna situation; den nya jämningsbestämmelsen bör gälla. Om däremot ägaren eller föraren på motsidan bara svarar enligt

²⁰ Se 2 § andra stycket bilansvarighetslagen och härom NJA II 1917 s. 88 samt 1 § andra stycket luftfartsansvarighetslagen (jfr NJA II 1922 s. 309).

bilansvarighetslagen, ger 5 § andra stycket en speciell reglering, som innebär att i allmänhet en jämkning efter skälighet skall ske — dock inte om den skadelidande bevisligen är medvällande, i vilket fall inget skadestånd utgår. Bara när den skadade föraren kan visa att varken bristfällighet på bilen eller vållande vid dess förande medverkat till skadan, kan han räkna med full ersättning för denna. Jämkningsreglerna vid presumerat vållande eller presumerad bristfällighet på ömse sidor brukar vanligen ske till hälften.

Enligt kommitténs mening talar visserligen starka skäl för att den skadelidande i dessa liksom i andra fall borde vara i princip berättigad till ojämkad ersättning, så snart skadestandsgrundade förhållande över huvud taget föreligger på motsidan. Förarskadorna är vanliga och ofta allvariga. Också här kan det synas naturligt att uppfatta trafikförsäkringen som ett, låt vara ofullkomligt, skydd för den skadelidande.

Å andra sidan är behovet av ett sådant skydd inte lika angeläget som i de andra fall som här har berörts. Normalt skyddas en skadelidande förare av förarplatsförsäkring, som brukar ge någorlunda god kompensation bl.a. vid kollisionsskador. Med försäkringens nuvarande konstruktion kommer inte ersättning från denna att avräknas från skadeståndet enligt de regler kommittén föreslår (avsnitt 10.3.3). Skulle ojämkat skadestånd utgå även till förare som har vållat kollisionen, blir denne överkompenserad — något som ibland kan framstå som föga rimligt i detta läge.

Man kan vidare göra gällande, att jämkningsreglerna i 5 § andra stycket så nära hänger samman med bilansvarighetslagens ansvarssystem i övrigt att det är svårt att reformera dem utan ett ganska långtgående ingrepp i detta system. De kan sålunda sägas ansluta sig till principerna i bestämmelsen i 5 § första stycket om fördelningen av skadestandsansvaret för kollisionsskador mellan solidariskt ansvariga på ömse sidor²¹ och även i stadgandet i 11 § om regressrätt mot den som vållat skadan. Att utreda frågan om ändring också av de nu berörda bestämmelserna skulle ligga utanför kommitténs uppdrag och bör lämpligen ankomma på en sådan utredning rörande trafikskadeansvaret som förutskickats vid SkL:s tillkomst.²² Ett ansvarssystem, där kollisionsskadade förare skulle få ersättning inte av egen utan av motsidans försäkring, och endast under förutsättning att skadestandsansvar föreligger, framstår f.ö. inte som det lämpligaste från teknisk synpunkt om man vill utvidga den skadelidandes ersättningsmöjligheter. Här synes den ordning som har skisserats vid SkL:s tillkomst vara att föredra.

Under sådana omständigheter har kommittén ansett sig böra avstå från att i detta sammanhang lägga fram något förslag om ändring av de särskilda jämkningsreglerna vid kollisionsskador.

Om en *bilägare* har skadats vid kollision eller i annat sammanhang, när han följer med som passagerare i den egna bilen, har förarens skadestandsansvar mot honom i rättspraxis jämkats till hälften, när ansvaret endast har vilat på reglerna i bilansvarighetslagen; härvid har åberopats grunderna för 2 och 3 §§ i lagen.²³ 3 § föreskrev vid tiden för dessa

²¹ Jfr NJA II 1934 s. 343.

²² Se prop. 1972:5 s. 107 f.

²³ Se NJA 1943 s. 221, NJA 1956 s. 78.

avgöranden att när både ägare och förare var ersättningsskyldiga enligt 2 §, de skulle sig emellan ta del i ersättningens gäldande med hälften vardera. Det var uppenbarligen denna fördelningsregel som låg till grund för jämningsbedömningen. Samtidigt med SkL:s tillkomst har emellertid 3 § ändrats så att den numera stadgar en fördelning av ersättningsskyldigheten "efter vad som prövas skäligt med hänsyn till omständigheterna". Att döma av motiven till lagändringen skulle ägarens skadestånd även i fortsättningen regelmässigt jämkas till hälften i den berörda situationen, en ståndpunkt som dock har kritiserats i litteraturen.²⁴ Om den nya medverkansregeln vid personskada genomförs i SkL och i 2 § andra stycket bilansvarighetslagen, bör jämningsfrågan rimligen komma i annat läge även när ägaren skadas. Det finns alla skäl att anta att samma resonemang som annars kommer att slå igenom också när en skadad bilägare kräver ersättning av föraren, vars skadeståndsansvar normalt är täckt av trafikförsäkring. I trafikförsäkringsvillkoren har man f.ö. allmänt infört en sådan ordning.

Vid skadeståndsskyldighet för personskada enligt 2 § *järnvägsansvarighetslagen* saknas skäl att gå ifrån den allmänna medvållanderegeln vid personskada som här föreslås. Det är här fråga om ett principalansvar av liknande typ som enligt SkL.

Också då det gäller det rent strikta ansvaret enligt 1 § *luftfartsskadlagen* bör samma allmänna regel gälla. Den särskilda jämningsregeln i 1 § andra stycket bör alltså slopas i varje fall för personskadornas del. Eftersom medvållande över huvud taget lär ha ringa praktisk betydelse i dessa situationer och den allmänna medverkansregeln i SkL vid egendomsskada mycket väl torde kunna tillämpas på samma sätt som specialregeln,²⁵ bör regeln i luftfartsskadlagen helt enkelt kunna ersättas av en hänvisning till SkL:s bestämmelser.

Vid skadestånd enligt 8 § *sjölagen*²⁶ lär oaktsam medverkan till personskada huvudsakligen få praktisk betydelse vid olycksfall ombord. När t.ex. en besättningsman skadas på grund av bristfällig skyddsanordning bör den allmänna regeln i SkL gälla, liksom f.n. lär vara fallet med 5:5 SkL. Vad sammanstötningsskador angår torde medvållande till personskada vara sällsynt. Något avsteg synes inte gärna kunna göras från den internationellt vedertagna fördelningsregeln i 220 § andra stycket *sjölagen*.

Skadeståndsansvaret mot passagerare enligt 171 § andra stycket *sjölagen* förutsätter att allmänna medvållanderegler tillämpas.²⁷ Detsamma bör gälla enligt den nya regleringen.

Skadeståndsbestämmelsen i 30 § *miljöskyddslagen* hänvisar i andra stycket till allmänna skadeståndsregler, när det gäller ersättningens bestämmande. Enligt motiven avses bl.a. den allmänna medverkans-

²⁴ Se prop. 1972:5 s. 443 f och häremot Hellner Skadeståndsrätt s. 234. Jfr även SOU 1964:31 s. 105.

²⁵ Jfr Karlgrén a.a. s. 221 (regeln är i sak föga avvikande från vad som gäller enligt 5:5 SkL).

²⁶ 233 § enligt prop. 1973:42.

²⁷ Jfr SOU 1936:17 s. 269.

regeln.²⁸ Bestämmelserna torde inte så ofta få praktisk betydelse vid personskada. Som exempel har dock nämnts vissa förgiftningsskador på grund av vattenförorening och skador genom sprängsten.²⁹

Även om ansvar för miljöfarlig verksamhet också kan drabba privatpersoner och kan vara svårt att täcka genom ansvarsförsäkring — i varje fall när skadeförloppet är av mera smygande natur — synes det rimligt att den skadelidande normalt får kräva fullt skadestånd, också när han själv varit oaktsam och vållande inte föreligger på den ansvariges sida. I en del praktiska fall där full skadeståndsskyldighet kan te sig mindre skälig, t.ex. när den skadelidande helt nonchalerat en varning för sprängning, ger den här föreslagna regeln möjlighet att nedsätta ersättningen.

Elanläggningslagen innehåller i 7 § första stycket en speciell bestämmelse som helt fritar den skadeståndsskyldige från ansvar, när den skadelidande själv har vållat skadan genom överträdelse av gällande föreskrifter eller annan grov vårdslöshet eller genom uraktlåtenhet att fullgöra vissa skyldigheter mot den elektriska anläggningens ägare eller innehavare. Regeln avviker alltså från den här diskuterade medvållanderegeln, i stort sett till den skadelidandes nackdel. Enligt 8 § elanläggningslagen skall i övrigt allmänna skadeståndsregler gälla vid bestämmandet av skadestånd vid personskador. Kommittén anser att den nya medvållanderegeln bör gälla också när ansvaret vilar på denna lag.

Kommittén vill i detta sammanhang anmärka, att regeln i 7 § elanläggningslagen synes diskutabel även när det gäller egendomsskada. Det stämmer inte väl med kommitténs allmänna inställning till verkan av den skadelidandes medvållande, att grov vårdslöshet från den skadelidandes sida skulle medföra att skadeståndsansvaret helt faller bort, särskilt om därmed skall jämnställas alla fall av överträdelser av gällande föreskrifter. Kommittén har emellertid ansett det falla utanför utredningsuppdraget att föreslå ändring i paragrafen i denna del.

Jämkningsregeln i 13 § andra stycket *atomansvarighetslagen*, som är särskilt förmånlig för den skadelidande, bör behållas oförändrad.

Mera tveksamt är om den nya jämkningsbestämmelsen i SkL bör tillämpas också vid rent strikt ansvar enligt 4 § *lagen om tillsyn över hundar*. Lagen innehåller f.n. inga regler om medvållande, utan allmänna principer anses gälla.³⁰ De skäl som har anförts för rent strikt ansvar i dessa fall synes knappast så starka att de utan vidare motiverar det ytterligare steget, att hundägaren — som vanligen är en privatperson — skulle få svara fullt ut också mot en oaktsam skadelidande.³¹ I vissa fall, t.ex. när någon som retat en hund blivit biten av denna, kan en sådan utgång tänkas te sig stötande. Den avfattning av medvållanderegeln i SkL som här förordats tillåter emellertid jämkning i många fall av denna typ. Även när inte medvållandet är grovt, torde sålunda skadan ofta framstå som självförvållad. Också annars ger regeln möjlighet att beakta de

²⁸ NJA II 1969 s. 309.

²⁹ NJA II 1969 s. 311.

³⁰ NJA II 1944 s. 70.

³¹ Jfr NJA II 1944 s. 68 ff.

särskilda förhållandena vid skada på hundlagens område, vilka kan tänkas innefatta synnerliga skäl för en jämkning. Kommittén anser därför övervägande skäl tala för att den allmänna regeln skall tillämpas också vid ansvar enligt denna lag.

Vissa särskilda lagbestämmelser förekommer om ansvar för personskada i *kontraktsförhållanden*.

9:21 *luftfartslagen* innehåller en regel om jämkning vid medvållande, som är tillämplig bl.a. på transportörens ansvar mot flygpassagerare. En sådan jämningsregel var inte påkallad av den här gällande Warszawa-konventionen, som hänvisar till varje lands egna regler i detta hänseende, men tillkom med anledning av önskemål från andra nordiska länder.³² Med hänsyn till värdet av nordisk rättslikhet på området har kommittén stannat för att behålla bestämmelsen, som för personskadornas del torde ha begränsad praktisk betydelse. Det finns skäl att räkna med att de hänsyn till den skadelidande som motiverat kommitténs tidigare förslag till ändring i 5:5 SkL och den nu aktuella reformen också skall få betydelse för skälighetsbedömningen enligt luftfartslagens regel.

Även om vållande kan styrkas på transportörens sida, torde — med tanke på luftfartslagens tydliga syfte att uttömmande reglera transportörens ansvar i dessa fall — den speciella jämningsbestämmelsen i 9:21 böra tillämpas.³³

Hyresvärd's ansvar mot hyresgäst enligt 12:11 jordabalken kan i vissa fall också omfatta personskada.³⁴ Här torde f.n. allmänna medvållanderegler tillämpas, och den nya personskadebestämmelsen böra gälla.

Lagtekniskt kan kommitténs syften genomföras på följande sätt. 1:1 SkL stadgar, att lagens bestämmelser om skadeståndet tillämpas "om ej annat är särskilt föreskrivet". Det blir därför under alla omständigheter nödvändigt att ändra sådana medvållanderegler i speciallagstiftningen som ger en avvikande lösning för personskadornas del (i den mån man inte vill hålla fast vid de äldre bestämmelserna, såsom 220 § andra stycket sjölagen och luftfartslagens regel). När intet sägs om verkan av medvållande i speciallagen, eller när den bara hänvisar till allmänna regler om skadeståndets bestämmande, torde däremot ingen lagändring behövas. Det sagda innebär att bara 2 § andra stycket bilansvarighetslagen, 1 § andra stycket luftfartsskadlagen och 7 § första stycket elanläggningslagen skulle behöva ändras.

Om domstol utan stöd av lag ålägger skadeståndsansvar enligt strängare regler än SkL:s bestämmelser — t.ex. vid farlig verksamhet av olika slag — lär det vara klart att den särskilda jämningsregeln vid personskador kan tillämpas, liksom nu är fallet beträffande den allmänna medvållanderegeln.³⁵ I detta fall torde domstolen ha något friare händer än annars, när det gäller att bestämma vad som är synnerliga skäl för jämkning.

³² NJA II 1960 s. 97.

³³ Jfr formuleringen av 9:17 luftfartslagen. 9:24 bygger synbarligen på att allmänna skadeståndsregler ej kan åberopas vid sidan om lagen.

³⁴ Jfr Vahlén i Skadeståndsrättsliga spörsmål (1953) s. 233 f och Walin: Allmänna hyreslagen (5 uppl. 1969) s. 60 not 4.

³⁵ Jfr Grönfors Skadelidandes medverkan s. 95 f.

Kommittén ger i detta avsnitt en översiktlig redogörelse för de nordiska kommittéernas förslag. Eftersom den norska kommitténs förslag redan har resulterat i lagändringar som träder i kraft den 1 januari 1974 kommer redogörelsen såvitt gäller norska förhållanden att i huvudsak ta sikte på de nya lagreglernas innehåll.

I *bilaga 7* har lagtexterna ställts upp parallellt.

En strävan under det nordiska samarbetet har varit att nå så långt som möjligt överensstämmande reglering i de fyra länderna. I viss utsträckning har denna målsättning kunnat realiseras. På andra punkter finns skillnader, framför allt beroende på stora olikheter i gällande rätt mellan de nordiska länderna på det aktuella området.

13.1 *Skadestånd till den som tillfogats personskada*

Samtliga förslag innebär att den som har tillfogats personskada kan få ersättning för sjukvårdskostnader och andra utgifter. Också när det gäller skadestånd för inkomstförlust, i förfluten tid eller i framtiden, föreligger principiell överensstämmelse mellan förslagen. Kriterierna för bestämmande av invaliditet har angetts på i huvudsak överensstämmande sätt. I det danska förslaget (§ 1 stk. 3) sägs det dock att man bland de uppräknade omständigheterna också skall ta hänsyn till "skadens medicinske art og størrelse", dvs. den medicinska invaliditetsbedömningen i fallet. Vissa väsentligen formella skillnader finns också i utformningen. Samtliga förslag likställer i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet med inkomst av arbete.

Omprövning av skadeståndslivränta kan ske enligt de finska och svenska förslagen. Bestämmelserna i finska förslaget (5:8) tar sikte på skadestånd i form av periodiskt understöd över huvud taget, oberoende av om det utgår vid invaliditet eller vid förlust av försörjare. Understödet kan på någondera partens talan höjas eller sänkas om väsentligt förändrade förhållanden och omständigheterna i övrigt det påkallar. Endast livränta som utgår med anledning av invaliditet avses i det svenska förslaget (5:5), och för omprövning krävs att det är uppenbart att i det särskilda fallet väsentlig och bestående ändring har inträtt i de förhållanden som legat till grund för invaliditetsbedömningen.

I förhållande till gällande rätt innebär förslagets bestämmelser om ideell skada en nyhet av särskild betydelse i Norge. Tidigare har där ideell ersättning ("oppreisning") kunnat utdömas endast om skadan vållats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet (jfr § 3-5). Nu skall menersättning kunna tillerkännas den skadelidande om han lidit bestående och betydande skada (§ 3-2). Ersättningen bestäms med hänsyn till menets medicinska art och storlek, alltså på grundval av den medicinska invaliditetsbedömningen i fallet. Något förslag om ersättning för ideell skada avseende den akuta sjukdomstiden och svarande mot sveda och värk i vårt land har däremot inte framlagts i Norge.

13.2 Skadestånd vid förlust av försörjare

I samtliga förslag kodifieras rätten till ersättning för begravningskostnader och andra utgifter med anledning av dödsfallet. Någon förutsättning att den som begär skadestånd tillika är efterlevande till den avlidne uppställs inte.

I sak tämligen likartade bestämmelser om efterlevandes skadeståndsrätt föreslås. Behovsprövning förutsätts inte. Formuleringarna skiljer sig emellertid åt. I det danska förslaget (§ 2 stk. 1) sägs att ersättning kan utgå till "den, som ved dødsfaldet har mistet en forsørger". I finska förslaget (5:4) heter det att gottgörelse för förlust av underhåll skall utges till den, som av den avlidne erhöll eller i en nära framtid skulle ha erhållit försörjning. I norska lagen (§ 3-4 første ledd) har angetts att ersättning tillkommer den eller de efterlevande som den avlidne vid dödsfallet helt eller delvis försörjde, men ersättning kan efter omständigheterna utgå även om den avlidne vid tiden för dödsfallet inte försörjde den efterlevande, förutsatt att denne i en nära framtid kunde påräkna försörjning.

De danska och norska texterna anger att skadestånd till efterlevande skall bestämmas med hänsyn till försörjningens omfattning (danska förslaget § 2 stk. 2, norska lagen § 3-4 annet ledd). I alla fyra länder anges med vissa variationer i uttrycks sättet att den efterlevandes egen försörjningsförmåga skall beaktas.

13.3 Skadeståndets form

Under utredningsarbetet enades man om att skadestånd för invaliditet eller förlust av försörjare skulle kunna fastställas som livränta eller engångsbelopp eller som en kombination mellan dessa former. I de finska och svenska texterna (finska förslaget 5:6 första stycket, svenska förslaget 5:4 första stycket) nämns livränta först men i de danska och norska engångsbelopp (danska förslaget § 4 stk. 1, norska lagen § 3-9). Norska lagen anger att "særlige grunner" måste finnas för att ersättning helt eller delvis skall bestämmas som livränta. I det finska förslaget sägs att livränta eller kombination mellan livränta och engångsbelopp skall vara regel vid en nedsättning av arbetsförmågan med en tredjedel eller mera. Motsvarande bestämmelse i det svenska förslaget är att engångsbelopp i regel inte skall överstiga 10 basbelopp.

Utbyte av livränta skall kunna förekomma i alla fyra länderna. I danska förslaget anges att en livränta kan omvandlas till engångsbelopp om detta framstår som rimligt (§ 4 stk. 2). Prövningen skall åligga sikringsstyrelsen (avsnitt 4.2). Enligt de finska och svenska förslagen skall livränta helt eller delvis kunna bytas ut mot engångsbelopp om skäl föreligger (finska förslaget 5:6 andra stycket, svenska förslaget 5:4 första stycket). Norska lagen anger att livränta efter prövning av domstol kan helt eller delvis omvandlas till engångsbelopp.

I det danska förslaget har tagits in en speciell regel som gäller efterlevande make. Livränta till efterlevande make kan, om livräntetagaren ingår äktenskap, bringas att upphöra om den skadeståndsskyldige kontant betalar ut ett belopp motsvarande tre års ersättning (§ 4 stk. 4). En motsvarighet finns redan i vårt land i försäkringsbolagens praxis att vid omgifte ge änka tre årsbelopp av livränta som fastställts att utgå så länge hon lever ogift (avsnitt 1.4.4).

13.4 Förhållandet mellan skadestånd och andra förmåner

Det har inte varit möjligt att uppnå enighet om principerna för samordningen mellan skadestånd och andra förmåner vid personskada. Utgångspunkterna i gällande rättsregler på området har varit alltför olika. Variationerna mellan länderna i olika former av och villkor för personskadeförmåner har vidare varit en faktor som har haft betydelse i sammanhanget.

De danska och norska lagtexterna innehåller en grupp av förmåner som skall avräknas från skadeståndet, en annan grupp som skall beaktas utan att ändå avräknas krona för krona. I danska förslaget finns en tredje grupp förmåner till vilken man mera skönsmässigt kan ta hänsyn.

Till första gruppen förs i danska förslaget "dagpenge, lön under sjukdom" och liknande förmåner dvs. ersättningar av typ sjukpenning och sjuklön (§ 3 stk. 1). De skall avräknas från ersättning för inkomstförlust.

Motsvarande grupp i den norska lagtexten omfattar "trygdeytelser" och "ytelser fra pensjonsordning i arbeidsforhold eller yrke", dvs. ersättning från socialförsäkring och tjänstepensionsförmåner (§ 3-1 tredje ledd første punktum).

Den andra gruppen av förmåner omfattar i det danska förslaget socialförsäkringsförmåner av typ folkpension, invalidpension och yrkeskadereplacement samt tjänstepensionsförmåner (§ 3 stk. 2). Det sägs om dessa att skadeståndet skall bestämmas med "rimelig hensyntagen" till dem. I norska lagtexten föreskrivs om den andra gruppen att det kan tas hänsyn till förmåner som ingår i den (§ 3-1 tredje ledd siste punktum). Dessa är de försäkringsförmåner som inte är av den karaktären att de skall avräknas. Men det föreskrivs också i samma lagrum att man kan ta hänsyn till "annen vesentlig økonomisk støtte som skadelidte har fått eller kommer til å få som følge av skaden, og til forholdene ellers". En parallell härtill finns i den tredje grupp av förmåner som tagits upp i det danska förslaget. Den innefattar förmåner från privat liv-, olycksfalls- och

sjukförsäkring, men också "andre økonomiske ydelser, som vil tilkomme skadelidte i anledning af skaden" (§ 3 stk. 4).

I de finska och svenska utkasten har samordningen lösts efter andra linjer. Det finska förslaget anger att skadeståndet skall bestämmas så att det tillsammans med i lag påbjuden pension eller i stöd av lag om obligatorisk försäkring utgående ersättning bereder gottgörelse för skadan eller förlusten (5:5). De förmåner som avses motsvarar i vårt land närmast pension och livränta från socialförsäkringen. Det svenska förslaget har en härmed överensstämmande konstruktion, men det omfattar flera slag av förmåner än det finska (arbetsgivarförmåner samt periodisk ersättning från olycksfalls- eller sjukförsäkring — se 5:3 i förslaget).

13.5 Jämkningsregler

Enligt det finska förslaget skall skadestånd till efterlevande kunna jämkas om den avlidne genom egen skuld som inte är ringa har medverkat till dödsfallet (5:4 tredje stycket). Genom en uttrycklig föreskrift bibehålls alltså möjligheterna till passiv identifikation i efterlevandefallen. Uttrycklig regel som berör samma fråga har i övrigt endast tagits upp i det danska förslaget (§ 6 stk 2 — jfr nedan).

Den svenska medvållandebestämmelsen i 6:2 andra stycket har inte någon direkt motsvarighet i övriga texter. I stället regleras frågan om verkan av medvållande i anslutning till den allmänna jämningsregel som har föreslagits av de övriga kommittéerna.

13.6 Allmän jämningsregel

I de danska, norska och finska förslagen om nya personskaderegler har tagits upp motsvarigheter till den i Sverige tidigare föreslagna allmänna jämningsregeln (Skadestånd III).

I danska förslaget (§ 6 stk. 1) sägs att skadestånd på grund av den föreslagna lagen kan jämkas om det kan antas bli orimligt ("urimeligt") betungande för skadevållaren. Vidare öppnas möjlighet till jämkning av skadeståndet om det med hänsyn till skadans storlek, ansvarets beskaffenhet, föreliggande försäkringar och försäkringsmöjligheter "i særlige tilfælde" befinns rimligt. Under motsvarande förutsättningar kan enligt § 6 stk. 2 bortses från den skadelidandes medvållande eller, om efterlevande kräver skadestånd, den avlidnes medvållande till dödsfallet.

Också i de finska och norska texterna tar jämningsmöjligheten sikte på den situationen då skadeståndet kan antas bli oskäligt eller orimligt betungande för den skadeståndsskyldige. Den finska regeln i 5:7 är uppbyggd som den svenska men öppnar också möjlighet att beakta den skadevållande handlingens beskaffenhet. Att skadeståndet skulle bli orimligt betungande är i den norska lagen (§ 3—8) inte enda jämningsgrunden. En möjlighet öppnas också att låta skadelidande helt eller delvis själv bära skadan om det "i særlige tilfelle" befinns rimligt med hänsyn till skadans storlek, föreliggande försäkring eller försäkringsmöjligheter, skadevållarens skuld och övriga omständigheter.

13.7 Övriga regler

Förutom vad som nu har nämnts innehåller det danska förslaget regler om utmätningsfrihet och överlåtelseförbud m. m. beträffande skadestånd (§ 5). Bestämmelser av samma slag har också införts i den norska lagen (§ 3–10). Den norska lagen reglerar även socialförsäkringens och pensionsinrättningarnas regressrätt gentemot den skadeståndsskyldige för förmåner som utgår med anledning av skadan (§ 3–7).

I SkL har de gemensamma bestämmelserna samlats i 5 kap. Bland dem ingår de paragrafer som reglerar skadeståndets bestämmande vid personskada (5:2 och 3) och vid sakskada (5:4). Kommitténs förslag innebär en avsevärd utvidgning av antalet paragrafer gällande skadeståndet vid personskada. Kommittén har därför funnit det lämpligt att samtliga paragrafer om skadeståndets bestämmande bildar ett särskilt kapitel i SkL, lämpligen 5 kap. och att de gemensamma bestämmelserna i övrigt förs över till ett nytt 6 kap.

Det nya 5 kap. inleds i kommitténs förslag med en paragraf som gäller skadestånd till den som tillfogats personskada och som svarar mot nuvarande 5:2 SkL. Därefter har tagits in en paragraf om efterlevandes skadeståndsrätt, svarande mot nuvarande 5:3 SkL. Sedan följer paragrafer som huvudsakligen är gemensamma för samtliga personskadefall, nämligen om samordning mellan skadestånd och andra förmåner, om skadeståndets form och om framtida förändringar i skadeståndslivranta på grund av omprövning eller till följd av värdesäkringslagstiftningen.

I det nya 6 kap. infogas bl. a. den paragraf om verkan av skadelidandes medvallande som kommittén föreslår, liksom också den allmänna jämningsregel som kommittén redan föreslagit i Skadestånd III.

6 kap. i övrigt kommer att innehålla reglerna om skadestånd för psykiskt lidande vid vissa brott mot den personliga integriteten (nuvarande 5:1 SkL), om solidariskt ansvar mellan flera skadeståndsskyldiga (5:6 SkL), om skadeståndsansvaret vid underlåtenhet att avslöja brott (5:7) och om de kategorier som vid tillämpningen av SkL skall likställas med arbetstagare (5:8). Nuvarande 5:9 SkL om värdesäkringslagstiftningen överförs till det nya 5 kap. (jfr ovan).

14.1 Skadeståndslagen

5 KAP.

14.1.1 1 §

I första stycket anges de poster som kan ersättas vid personskada. Andra stycket upptar en definition av det skadeståndsrättsliga invaliditetsbegreppet.

Paragrafen ersätter 5:2 SkL. Förslaget innebär vissa nyheter, framför allt att i lagtexten angetts ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp. En annan nyhet som sammanhänger med detta invaliditetsbegrepp är att menersättningen föreslås få en utvidgad funktion. I övrigt har en del språkliga justeringar skett.

Som fallet är med de gällande föreskrifterna i 5 kap. SkL om skadeståndets bestämmande kommer de föreslagna nya paragraferna om skadestånd vid personskada att, utan att detta särskilt anges i lagtexten, i princip bli tillämpliga när ansvar för sådan skada uppkommer enligt SkL, skadeståndsrättslig speciallagstiftning, i rättspraxis utbildade grundsatser om skadeståndsansvar och sådana avtal som beträffande ersättningens omfattning hänvisar till gällande skadeståndsrättsliga regler (avsnitt 2).

Paragrafen avser ersättning till den som själv har tillfogats personskadan. Om skadan omedelbart eller efter någon tid leder till döden aktualiseras skadestånd till efterlevande. Den formen av personskadeersättning regleras i 5:2 i förslaget. Begreppet personskada skall ytterligare beröras i det följande.

Utgångspunkten vid skadeståndets bestämmande enligt svensk rätt är att skadan skall ersättas fullt ut. I denna grundsats föreslår kommittén, som framgår av paragrafens formulering, inte någon ändring. Skadeståndet i dagens samhälle har emellertid mestadels karaktären av kompletterande ersättning. Det fyller ut den del av förlusten som inte täcks på annat sätt (se särskilt avsnitt 3.4 och 10). Beträffande vissa förlustposter tar sig detta uttryck i samordningsregler. Så är framför allt fallet med poster som avser inkomstförlust. Kommittén föreslår att regler i detta avseende skrivs in i SkL (avsnitt 10.4 och 14.1.3). Beträffande andra poster kan endast av regler i andra ersättningsanordningar eller allmänna grundsatser utläsas att skadeståndet enbart kompletterar annan ersättning. Kostnader för t. ex. sjukhusvård och annan sjukvård täcks väsentligen på annat sätt än genom skadestånd. Skadeståndets förhållande till andra ersättningskällor behandlas dels nedan under första stycket och dels i avsnitt 14.1.3.

Första stycket

Begreppet personskada har kommittén närmare belyst i avsnitt 1.2. Det bör ges samma innebörd vid tillämpningen av de föreslagna nya bestämmelserna. Något behov av en precisering i själva lagtexten av personskadebegreppet har enligt kommitténs uppfattning inte visat sig i rättstillämpningen. En mera differentierad terminologi anser kommittén inte heller behövlig (jfr prop. 1972:5 s. 576). Som hittills bör begreppets innehåll lämpligen bestämmas i praxis.

I 5:2 SkL finns f. n. en uppräknig av ersättningsposterna vid personskada. Det sägs där att skadeståndet omfattar ersättning för läkararvode och annan kostnad till följd av skadan, för hinder eller förlust i den skadades näring, för sveda och värk samt för lyte eller annat stadigvarande men. Förevarande stycke innehåller en motsvarande uppräknig, men de olika posterna anges här med delvis nya termer.

Som i gällande rätt delas ersättningen enligt förslaget upp i sådan som avser *ekonomisk skada* och sådan som avser *ideell skada*. Till poster avseende ekonomisk skada är att hänföra ersättningen för sjukvårdskostnad och andra utgifter till följd av skadan, förlorad arbetsförtjänst samt bestående nedsättning av arbetsförmågan (invaliditet). Ideell skada gottgörs under posterna sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men.

Gränsen mellan ekonomisk och ideell skada är inte sällan svår att dra. Bl. a. för att undvika dubbelkompensation är det av betydelse att klargöra om en viss skadeföljd skall gottgöras genom ersättning för ekonomisk eller för ideell skada. Kommitténs förslag innebär – utan att detta direkt framgår av lagtexten – i förhållande till gällande rätt en utvidgning av området för ideell ersättning. Därför skall gränsdragningsfrågorna beröras något närmare. I vilken omfattning de olika skadeföljderna kan anses ersättningsgilla behandlas därefter.

Av *ekonomisk* natur är sådana skadeföljder som består av kostnader för sjukvård (sjukhusvård, läkare, sjukgymnastik, eftervård, läkemedel m. m.) och för egna och anhörigas resor i samband med sjukvården, vidare utgifter för särskild hjälp eller särskilda anordningar i hemmet, protes, rullstol, specialsydd kläder etc. Karaktäristiskt för de nu nämnda kostnaderna är att de syftar till att i största möjliga utsträckning neutralisera verkningarna av skadan i den skadelidandes dagliga livsföring. De kan hänföra sig till enbart den akuta sjukdomstiden, men vid allvarigare skador också till invaliditetstiden. I sistnämnda fall måste de som regel uppskattas mera skönsmässigt (jfr nedan).

Också förlust av arbetsinkomst i förfluten tid eller i framtiden är av ekonomisk natur. Inte bara själva inkomstförlusten bör beaktas, utan även kostnader som skadan för med sig i den skadelidandes förvärvsverksamhet, såsom fördyrade resor, ökade matkostnader, utgifter för särskilda anordningar i arbetet och för rehabiliteringsåtgärder samt andra kostnader som kan sägas syfta till att neutralisera skadans inverkan på den skadelidandes förmåga att utföra förvärvsarbete.

Till *ideella* skadeföljder – i förfluten tid eller i framtiden – bör föras dels det direkta lidande och obehag som skadan för med sig i form av smärtor, rörelsebesvär och andra besvär i den dagliga livsföringen, dels mera indirekta psykiska påfrestningar, t. ex. de som följer av ett vanställt utseende, eller de till följd av skadan minskade möjligheterna att njuta av olika glädjeämnen i livet, att delta i sällskapslivet, företa resor, tillfredsställa sexuella behov etc. När en skadeföljd av detta slag kan neutraliseras genom ersättning bör kostnaden hänföras till ideell skada. Som exempel kan nämnas utgifter för kosmetiska proteser (peruk, löständer etc.) eller för anordningar som kan bidra till den skadelidandes förströelse, t. ex. tv-apparat på sjukrummet.

En kategori av skadeföljder som hittills har ersatts än som ekonomisk och än som ideell skada är de som kommittén benämner "allmänna olägenheter" (avsnitt 8.3). Därmed avses bl. a. sådana ofta svårbestämbara faktorer som allmänna besvär av skadan i arbetet, den ökade anspänning som krävs av den skadelidande för att han skall klara ett visst arbetsresultat samt den risk som kan finnas att han i framtiden drabbas

av inkomstförluster. Kommittén förordar som huvudprincip att dessa skadeföljder betraktas som ideella. Om obehag och andra besvär av skadan bedöms kunna leda till tillfällig frånvaro från arbetet bör möjligheten att inkomstförlust uppkommer av sådan anledning också kunna gottgöras inom ramen för menersättningen.

Skadeföljderna kan alltså avse *förfluten tid* eller *framtiden*, närmast i förhållande till prövningstillfället. Uppdelningen har ofta praktisk betydelse i skadeståndssammanhang. Kostnader avseende förfluten tid kan mestadels exakt verifieras, medan framtida kostnader som regel får ersättas efter uppskattning. Bl. a. av den anledningen kombineras en del framtida kostnader i dagens skadereglering gärna med annan ersättningspost, t. ex. invaliditetsersättningen (förhöjd livränta på grund av merkostnader i förvärvsverksamhet o. d.) eller menersättningen (förhöjd sådan ersättning på grund av särskilda kostnader för resor o. d.). Skiljelinjen mellan förfluten tid och framtiden har särskild betydelse när det gäller ersättning för inkomstförlust. Olika delarna i bedömningsunderlaget föranleder i viss mån skilda principer för skadeståndsprövningen, beroende på om inkomstförlusten avser förfluten tid eller framtiden. När det gäller den ideella skadan sker också en uppdelning som i huvudsak följer förfluten tid och framtiden – sveda och värk avser ideell skada under den akuta sjukdomstiden medan lyte eller annat men får gälla den ideella skadan under invaliditetstiden.

Skadeståndsbestämningen enligt de delvis nya regler som kommittén föreslår underlättas om de nu angivna skiljelinjerna så långt det är möjligt följs. Sammanfattningsvis förordar kommittén följande grova indelning av ersättningsposterna:

- a) kostnader i förfluten tid
- b) framtida kostnader
- c) inkomstförlust i förfluten tid (förlorad arbetsförtjänst)
- d) inkomstförlust i framtiden (invaliditet)
- e) ideell skada i förfluten tid – akuta sjukdomstiden (sveda och värk)
- f) ideell skada i framtiden – invaliditetstiden (lyte eller annat stadigvarande men).

Frågan i vilken omfattning olika ersättningsposter skall kunna kombineras när skadeståndet bestäms tar kommittén upp i det följande, där de olika posterna går igenom. Det kan rent allmänt påpekas att uppdelningen på olika poster leder till större klarhet om vad det är som skall ersättas. Det kan t. ex. diskuteras om vårdkostnader – ersatta separat eller kombinerade med annan del av skadeståndet – bör gottgöras under en post som avser inkomstförlust.¹ Genom en tydligare uppdelning underlättas bedömningen. Vidare undviker man dubbelkompensation. Också från andra synpunkter har det rekommenderade systemet fördelar. Om under en enda post lämnas såväl skattepliktig som skattefri gottgörelse, som fallet kan vara med invaliditetsersättningen enligt nuvarande

¹ Kombinerad ersättning för inkomstförlust och vårdkostnader anses ibland ha praktiska fördelar vid skaderegleringen, särskilt i sådana fall där anhöriga till den skadelidande hjälper till med vården.

ordning, missgynnas kanske den skadelidande. Möjligen förhåller det sig även så att tilliten till avgörandena främjas om ersättningen delas upp så långt det är lämpligt och möjligt. Bedömningen av frågan om omprövning av livränta skall medges (avsnitt 14.1.5) kan också tänkas bli underlättad genom en sådan åtgärd, liksom samordningen mellan skadestånd och annan förmån (avsnitt 14.1.3). Frågan om uppdelningen av ersättningen för inkomstförlust skall kommittén ytterligare beröra i det följande.

Ersättning för sjukvårdskostnader och andra utgifter till följd av skadan. Posten omfattar alla de utgifter som i förfluten tid har föranletts av eller i framtiden kommer att föranledas av skadan. En förutsättning för rätt till skadestånd bör som hittills vara att utgiften kan bedömas som nödvändig. Vad som ligger i detta krav måste avgöras från fall till fall. Som torde gälla enligt nuvarande rättstillämpning bör inte ställas alltför stora krav på bevisningen om nödvändighet.

Av den skadeståndsrättsliga grundsatsen att den skadelidande är pliktig att så långt det är möjligt begränsa skadeverkningarna lär i allmänhet följa att kostnader av olika slag som ligger utöver normal standard inte bör ersättas skadeståndsvägen. Den som tar i anspråk sjukhusvård eller läkarvård utöver den standard som normalt erbjuds vid motsvarande vårdbehov bör inte kunna räkna med att de ökade kostnader som detta föranleder gottgörs. Denna princip får anses ha vunnit stadga i hittillsvarande praxis (avsnitt 1.3.2). Särskilda omständigheter kan självfallet föranleda avsteg härifrån, såsom att annan vård än den dyrare inte har stått den skadelidande till buds eller att den dyrare vården har varit påkallad av medicinska eller jämförliga skäl.

Utgifterna med anledning av ett skadefall täcks, som nyss berördes, till mycket stor del av andra ersättningsanordningar, och skadeståndsskyldigheten inskränks då — om regressrätt inte föreligger — till vad de andra anordningarna inte täcker. I regressfallen — hit hör t. ex. de skadesituationer där ersättning ur olycksfallsförsäkring utgår med verkliga beloppet av sjukvårdskostnader eller andra utgifter och förluster (25 § andra stycket FAL) — omfattar skadeståndsskyldigheten visserligen formellt hela kostnaden, men även här torde i de flesta fall endast nettobeloppet bli aktuellt.

Genom socialförsäkringen täcks till största delen kostnader för t. ex. läkarvård, läkemedel, eftervård, hjälpmedel av olika slag samt resor i samband med sjukvårdande åtgärder. Sjukhusvården är som regel kostnadsfri och leder alltså i normala fall inte heller till skadeståndskrav av någon betydelse. Kostnader som helt eller delvis måste täckas genom skadestånd är däremot utgifter för läkarintyg, för tandbehandling och för konvalescens — i den mån den varit medicinskt motiverad — vidare anhörigas kostnader för sjukhusresor som i rättspraxis har föranlett skadestånd om den skadelidande är ett barn (NJA 1941 B 318, FFR 1950 s. 32).

Vad nu sagts gäller också i fråga om sjukvård som den skadelidande måste underkasta sig i framtiden. Framtida underhåll och utbyte av olika hjälpmedel — protes, rullstol etc. — torde numera endast undantagsvis behöva täckas skadeståndsvägen (avsnitt 3.1.2). Framtida kostnader, som

man har anledning räkna med i ett skadefall, är i huvudsak kostnader för hemhjälp, för särskild vård och tillsyn samt kostnader för de anordningar i ett hem som kan behövas för en handikappad person och som inte täcks av det allmänna. Är den skadelidande yrkesverksam kan ökade resekostnader och matkostnader m. m. täckas i form av skadestånd.

Kostnader som avser förfluten tid kan i allmänhet styrkas med kvitto eller annan verifikation, och de bör som hittills normalt ersättas i en post för sig. Även framtida kostnader bör enligt kommitténs mening om möjligt beräknas särskilt och inte bara komma till uttryck som en förhöjning av invaliditetsersättningen. Denna bör nämligen, i överensstämmelse med det ekonomiska invaliditetsbegrepp som kommittén föreslår, enbart avse gottgörelse för förlust av inkomst. Att viss kostnadsersättning däremot bör kunna kombineras med skadestånd för ideell skada följer av vad kommittén tidigare har anfört (avsnitt 8.3).

Det sagda hindrar inte att mera omfattande framtida kostnader vid större skador täcks genom en periodisk ersättning. Redan i dag förekommer det att en livränta uteslutande avser kostnader för särskild vård och tillsyn av den skadelidande (NJA 1936 B 707, 1961 s. 572 och 1968 s. 23). En livränta avseende framtida kostnader bör också kunna tänkas utgå parallellt med en livränta avseende inkomstförlust. De skattemässiga konsekvenserna bör därvid beaktas (32 § 1 mom. kommunalskattelagen).

Kostnader för omskolning behandlar kommittén nedan i anslutning till invaliditetsersättningen.

Posterna avseende inkomstförlust. Ersättning för inkomstförlust avses med posterna "förlorad arbetsförtjänst" och "bestående nedsättning av arbetsförmågan (invaliditet)". Uppdelningen på två poster innebär en anknytning till dagens rättspraxis, där man ersätter redan liden förlust för sig och framtida förlust för sig.

Allmänt kan sägas att skadeståndet i denna del skall inriktas på att gottgöra bortfall av arbetsinkomst. Som nyss nämndes bör kostnader, även om de har samband med den skadelidandes förvärvsverksamhet, ersättas för sig. Inte heller bör vad som kan hänföras till ideella skadeföljder gottgöras under de poster som avser inkomstförlust. Detta följer av det ekonomiska invaliditetsbegrepp som kommittén föreslår och som närmare behandlas nedan under andra stycket.

Även visst slag av förlust som inte i egentlig mening kan kallas den skadelidandes egen inkomstförlust bör lämpligen ersättas under förevarande poster. Skadelidande tillhörande vissa kategorier har före skadan inte någon egentlig arbetsinkomst, men de sysslor som de utfört måste ändå ges ett ekonomiskt värde i skadeståndssammanhang. Ett vanligt exempel är att skada drabbar den man eller kvinna som till väsentlig del har skött hushållet i sin familj. Skadeståndet kan här uppskattas efter vilka kostnader och förluster familjen åsamkas eller kommer att åsamkas med anledning av skadan. Ett direkt mått kan vara kostnader för den hjälp av utomstående som man tvingas anlita. Kostnader för vård och liknande av den skadelidande bör däremot ersättas för sig (jfr ovan). Även i andra fall kan skadestånd utgå efter annan grund än den kostnad som en ersättare eller vikarie för den skadelidande betingar.²

² Hellner i SvJt 1969 s. 338 f och Lech Skadeersättning s. 106 ff.

Inkomstbortfallet beräknas bl. a. med hjälp av en jämförelse mellan den inkomst som den skadelidande skulle kunna ha uppburit om han inte skadats och den inkomst som han kan uppnå i sitt skadade skick. Denna s. k. differensbestämning har närmare berörts i den allmänna motive- ringen (avsnitt 6.2.2).

Vid prövningen använder man i dag som utgångspunkt för dessa beräkningar ett s. k. *inkomstunderlag*, vare sig det är fråga om förlust i förfluten tid eller i framtiden. Det anger i princip den inkomst den skadelidande skulle kunna ha uppnått om han inte skadats, dvs. det ena ledet i differensbestämningen.

När det gäller förfluten tid kan inkomstunderlaget i allmänhet bestämmas med hänsyn till faktiska omständigheter — den skadelidandes arbets- och inkomstförhållanden vid tiden för olycksfallet, löneutvecklingen inom hans yrke under den tidrymd som förflutit mellan olycksfallet och skadeståndsprövningen, hans utsikter till ökade inkomster under samma tidrymd på grund av befordran eller övergång till annat arbete etc. Om ersättningen omprövas därför att det första beloppet har fastställts för begränsad tid, justeras inkomstunderlaget efter aktuella faktiska för- hållanden.

Framtida förhållanden får annars bedömas på grundval av ett underlag som bygger på antaganden om den skadelidandes framtida inkomstmöj- ligheter om skadan inte hade inträffat. Inkomstunderlaget kan då sägas i princip vara den inkomst som den skadelidande kan antas ha kunnat bereda sig under den tid skadeståndet skall avse om han inte blivit skadad, och detta vid i huvudsak oförändrat penningvärde och utan hän- syn till standardhöjningen i samhället. Från framtida penningvärdeför- ändringar kan i huvudsak bortses. I livräntefallen åligger det den skade- ståndsskyldige att sörja för värdesäkringen enligt lagen om ändring av skadeståndslivräntor (avsnitt 1.3.3.2). Om inkomstförlusten gottgörs genom engångsbelopp bör man i princip inte räkna med kompensation för framtida inflation (avsnitt 8.5).

Att inkomstunderlaget anpassas efter aktuella förhållanden är en viktig förutsättning för det ekonomiska invaliditetsbegrepp som kommittén föreslår. I den mån man inte kan få fram ett egentligt inkomstunderlag, därför att den skadelidande är ett barn eller en ung person som ännu inte haft någon inkomst eller den av två makar som har skött familjens hus- hållsarbete utan särskild lön, får inkomstunderlaget som hittills bedömas mera skönsmässigt. För barn och ungdomar måste framtidsbedöm- ningen ske med hänsyn till de inkomster som de kunnat räkna med, pågående eller planerad utbildning etc. Bedömningen kan underlättas genom att man väntar med att bestämma slutlig ersättning till dess att man med säkerhet vet vilket yrke barnet kommer att ägna sig åt. Att göra bedömningen med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska och sociala standard är ett förfarande som i dagens samhälle kan vara mindre lämpligt. För husmödrar kan man behöva fixera ett underlag i form av en antagen inkomst, som grundar sig på värdet av hennes framtida arbets- prestationer om hon inte hade skadats. De nu berörda frågorna behandlas ytterligare under andra stycket nedan.

I en del av de nu berörda fallen, då skadan medför total eller nästan total invaliditet, finns alternativet att skadeståndet inte bedöms mot bakgrund av verkliga eller fingerade inkomstförluster utan med hänsyn till kostnader för vård och tillsyn eller kostnaderna för ersättare (jfr ovan).

En annan grupp beträffande vilken inkomstunderlaget kan behöva bedömas skönsmässigt är egna företagare. Även här kan det ibland vara lämpligare att, i stället för att laborera med inkomstunderlag, gottgöra kostnaden för ersättare.

I underlaget bör, förutom själva lönen, också inräknas tillägg av olika slag som utgjort beståndsdelar av arbetsgivarens ersättning för arbetsprestationer — övertidstillägg, risktillägg o. d. Vid mindre skador bör dock förluster av sådan ersättning, liksom mindre inkomstförluster i övrigt, kunna gottgöras inom ramen för menersättningen (avsnitt 8.3 och 14.1.4). När det gäller ersättningar som närmast har haft karaktären av traktamente och liknande får prövas om ersättningen uteslutande har täckt kostnader eller om den — som inte sällan är fallet — helt eller delvis har kunnat betraktas som lönetillskott.

I normala fall skall däremot inte beaktas de ekonomiska konsekvenser som skadan för med sig därför att den skadelidande inte kan utnyttja sin arbetskraft för uppgifter som ligger utanför egentligt förvärsarbete. Om han på grund av skadan inte längre kan ägna sig åt fritidsverksamhet som i och för sig kan ha ekonomisk betydelse för honom — arbete på fritidshus, deltagande i älgjakt o. d. — bör detta i första hand beaktas vid bestämmandet av menersättningen. Det kan emellertid tänkas gränsfall, särskilt om de prestationer som den skadelidande inte längre kan utföra haft direkt betydelse för hans försörjning. Så kan vara fallet t. ex. om den skadelidande har kombinerat löneanställning med lantbruk eller skogsbruk i mindre omfattning. Det är då naturligt att låta de naturaförmåner, liksom även andra ekonomiska förmåner (inkomster av försälda produkter o. d.), som rörelsen har gett, ingå i inkomstunderlaget.

Ibland bör man, i överensstämmelse med hittillsvarande praxis, ta hänsyn också till förluster som inte avser inkomster i egentlig mening. Kommittén syftar på förlust av semester eller av kvalifikationstid för semester, som kan beaktas genom att skadeståndet för själva inkomstförlusten ökas (jfr avsnitt 1.3.3). Förlust av fritid gottgörs annars inom ramen för ersättningen för ideell skada.

Förlust av kvalifikationstid för ATP-förmåner som skadan kan föra med sig kompenseras i dagens rättstillämpning någon gång på det sättet att en skadeståndslivränta nedsätts till 2/3 i stället för till, som normalt, 1/2 vid den tidpunkt då livräntetagaren uppnår 67 års ålder. Frågan om sådan nedsättning av livränta vid livräntetagarens inträde i pensionsåldern behandlas nedan i avsnitt 14.1.4.

När man har fastställt de olika beståndsdelarna i inkomstunderlaget — den tidigare inkomsten, inkomstökningar genom väntad befordran etc. — prövar man vad som skall ingå i det andra ledet i differensbestämningen. Hit hör framför allt uppgifter om vad den skadelidande faktiskt förtjänar i sitt skadade tillstånd. Med inkomst bör i sammanhanget jämföras

ersättning från arbetslöshetskassa, kontant arbetsmarknadsstöd och annan arbetslöshetsersättning.

Förlorad arbetsförtjänst. I dagens praxis gör man bara undantagsvis avsteg från principen att den uppkommande differensen skall ersättas när det är fråga om förluster som kan hänföras till den akuta sjukdomstiden. Denna praxis måste anses befogad. De justeringar som kan behöva ske i en för den skadelidande ofördelaktig riktning sammanhänger med att han kanske sparar levnadsomkostnader i samband med sjukhusvistelse och liknande förhållanden, som t. o. m. kan beaktas schablonmässigt (jfr NJA 1959 s. 181).

Också inkomstförlust som ligger i tiden efter den akuta sjukdomstiden bör, i överensstämmelse med dagens praxis, som huvudregel ersättas fullt ut. Som kommittén har berört i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2.3) kan det någon gång finnas anledning att justera den faktiska förlusten därför att den skadelidande har visat arbetsovilja. Han har kanske utan rimlig anledning vägrat att anta erbjudande om lämpligt arbete som han också i sitt skadade tillstånd bort kunna utföra. När det gäller övergående arbetsoförmåga bör man inte kräva att den skadelidande övergår till annan sysselsättning än sin ordinarie, även om han trots arbetsoförmågan skulle kunna skaffa sig inkomst den vägen (jfr 3:8 AFL). En annan bedömning kan vara befogad vid bestående arbetsoförmåga. Skyldigheten att begränsa skadeföljderna genom rehabilitering o. d. behandlas i det följande under andra stycket.

Den justering som kan vara motiverad kan tänkas ske på det sättet att endast den del ersätts som svarar mot skillnaden mellan inkomstunderlaget och vad den skadelidande bort kunna förtjäna. Kommittén vill dock rekommendera en viss försiktighet med sådana reduktioner. Om man omvänt kan anta att den skadelidande genom egna ansträngningar har minskat den förlust som i och för sig varit att vänta med tanke på skadan bör detta enligt kommitténs uppfattning normalt inte påverka skadeståndet för förlorad arbetsförtjänst utan i stället föranleda ökning av ersättningen för ideell skada. Också denna fråga har behandlats från principiella synpunkter i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2.3 och 8.3).

Gränsen mellan ersättning för förlorad arbetsförtjänst och invaliditetsersättning. Att ge ersättning för inkomstförlust under två skilda poster är inte i alla situationer nödvändigt. Under de nordiska överläggningarna har det visserligen rått enighet om att en uppdelning bör vara huvudregel, därför att underlaget för bestämningen är så olika. Men det bör understrykas att det ibland kan framstå som naturligt att ge ersättningen under en enda post, framför allt när den skall bestämmas som ett engångsbelopp. Kommittén föreslår ökat bruk av denna ersättningsform (avsnitt 8.5) och uppdelningen på två poster kan av den anledningen väntas få något mindre praktisk betydelse.

I åtskilliga av de typfall där kommittén rekommenderar reglering med engångsbelopp bör beloppet få täcka den samlade inkomstförlusten. Vid mindre skador utan aktuell eller beräknelig framtida inkomstförlust av bestående natur eller med enbart begränsad sådan förlust tänker sig kommittén att engångsbeloppet helt eller till övervägande delen skall avse ideell skada (avsnitt 8.5.1). Här har man uppenbarligen mera sällan

anledning att räkna med uppdelning av ersättningen för den inkomstförlust som kan tänkas föreligga. Inkomstförlust under sjukskrivningstid bör dock ersättas för sig såsom förlorad arbetsförtjänst. Vid medelsvåra skador utan aktuell eller beräknelig framtida inkomstförlust av bestående natur eller med endast obetydlig sådan förlust lär förhållandet i allmänhet vara likartat (avsnitt 8.5.2). Om man emellertid i ett livräntefall, dvs. ett fall där skadeståndet skall täcka kontinuerlig inkomstförlust (avsnitt 8.5.3), kombinerar livräntan med ett engångsbelopp enligt kommitténs anvisningar är det säkert oftast naturligt att bestämma särskilt belopp för förlorad arbetsförtjänst. Också i de rena livräntefallen ligger det närmast till hands att hittillsvarande praxis följs.

Gränsen mellan de båda posterna bör enligt vad kommittén närmare har utvecklat i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2.3) dras så nära tidpunkten för den slutliga prövningen som möjligt. Skälet är framför allt att man på så sätt får det säkraste underlaget för bedömningen. Med den ökade betydelse som kommittén vill tillmäta ersättningen för ideell skada torde det, som kommittén har utvecklat i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2.3), endast undantagsvis uppkomma situationer där abstrakt bedömning är befogad även beträffande ersättningen för förfluten tid. Om skaderegleringen drar ut på tiden utan att den skadelidande har föranlett det kan det emellertid finnas skäl att ge en enhetlig livränta för såväl förfluten tid som framtiden och se den som ett utjämnat genomsnitt för hela ersättningsperioden.

Det bör för övrigt uppmärksammas att tidpunkten för inträdet av ett invaliditetstillstånd – ”stationärt tillstånd” – kan vara svår att fixera. Det gäller ju att avgöra när, medicinskt sett, ytterligare förbättring i ett uppnått behandlingsresultat inte längre är att vänta, i varje fall inom överskådlig tid. Det mesta beror på vad den medicinska sakkunskapen i det konkreta fallet stannar för, och marginalerna är enligt kommitténs erfarenheter vid många skadetyper ganska vida. Det är inte alls säkert att man inom t. ex. den tidrymd som gäller inom olycksfallsförsäkringen – tre år³ – kan konstatera ett stationärt tillstånd och invaliditetens omfattning. Variationer i den medicinska invaliditetens höjd kan också vålla komplikationer. Det förekommer skador där invaliditeten är ganska hög efter så kort tid som tre år men där den redan under de närmast följande åren stabiliserar sig på en lägre nivå. Men det kan ibland dröja upp till tio år innan man har full klarhet i invaliditetens omfattning.

Om gränsen enligt den huvudregel kommittén förordar skall dras vid tidpunkten för prövningen kommer ibland en betydande del av invaliditetstiden att tillhöra ”förfluten tid” och sålunda föranleda ersättning under posten ”förlorad arbetsförtjänst”. Detta stämmer väl med det ekonomiska invaliditetsbegrepp som föreslås, eftersom den delen av invaliditetsersättningen kommer att anpassas efter skadans faktiska förvärvsmässiga följder. I praktiken kommer gränsen ibland att bli mindre

³ Enligt 1972 års villkor för individuell olycksfallsförsäkring föreligger rätt till invaliditetsersättning om olycksfallsskadan inom tre år från olycksfallet förorsakar invaliditet och minst 12 månader förflutit från olycksfallet.

märkbar, eftersom stor vikt måste läggas vid den faktiska inkomstutvecklingen också när framtidsersättningen bestäms.

Bestående nedsättning av arbetsförmågan (invaliditet). Kommittén har valt att kalla bestående nedsättning av arbetsförmågan för *invaliditet*. Begreppet har här en mera begränsad funktion än i vanligt språkbruk. Det anger nämligen minskning eller förlust av förvärvsförmågan och tar alltså sikte på ekonomiska skadeföljder, närmare bestämt de successivt inträffande inkomstförluster som kan väntas i framtiden på grund av den bestående fysiska defekt som skadan har fört med sig. De bestående ideella skadeföljder som också förknippas med uttrycket ersätts under posten lyte eller annat stadigvarande men. Eftersom begreppet *invaliditet* avser ekonomiska skadeföljder kan det anges som *ekonomisk invaliditet*. I "bestående" ligger att nedsättningen av arbetsförmågan skall vara varaktig, dvs. bestå åtskilliga år framåt i tiden. Förhållandet behöver däremot inte vara livsvarigt. Med "arbetsförmåga" bör förstås förmåga att utföra förvärsarbete.

Begreppet *medicinsk invaliditet* – som enligt det förut sagda inte avses med lagens uttryck – täcker däremot även de icke-ekonomiska skadeföljderna vid ett stationärt defekttillstånd. Som kommittén har utvecklat i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2.4.2) bör med detta begrepp förstås den bestående funktionsinskränkning som skadan har fört med sig för den skadelidande om man jämför med det ~~tillstånd~~ i vilket han befann sig före skadetillfället. Den förändringen kan i allmänhet fastställas medicinskt-anatomiskt och ges ett visst mått i form av ett procenttal som uttrycker relationen mellan full och nedsatt funktion. Bedömningen tar sikte på funktionsinskränkningen i allmänhet och inte på inskränkningen i den skadelidandes förvärvsförmåga. Om den skadelidande t. ex. har drabbats av dövhet på grund av skadan kanske detta inte alls hindrar honom att fortsätta sitt tidigare arbete trots att den medicinska invaliditetsgraden ligger vid ca 10 %. Procenttalet får i ett sådant fall närmast betydelse för storleken av ersättningen för ideell skada (jfr nedan i detta avsnitt och avsnitt 14.1.4). Betydelsen av den medicinska funktionsbedömningen när ersättning för framtida inkomstförlust fastställs behandlas nedan under andra stycket.

Inom socialförsäkringen brukar ekonomisk invaliditet delas upp i allmän ekonomisk invaliditet och yrkesinvaliditet. Med förstnämnda uttryck avses skadans betydelse för den skadelidandes förmåga att över huvud taget utföra förvärsarbete. Med yrkesinvaliditet avses skadans inverkan på den skadelidandes förmåga att i fortsättningen utöva sitt yrke eller sitt tidigare förvärsarbete.⁴ Det nya skadeståndsrättsliga invaliditetsbegreppet tar närmast sikte på allmän ekonomisk invaliditet.

De närmare grunderna för invaliditetsprövningen behandlas nedan under andra stycket.

Ideell skada ersätts under poster som föreslås benämnas på samma sätt som i gällande lag, dvs. *sveda och värk* samt *lyte eller annat stadigvarande men*. Sveda och värk syftar som hittills på skadeföljder under den akuta sjukdomstiden, som dock ofta endast är en del av den tidrymd som

⁴ Se SOU 1961:29 s. 53.

ligger före den slutliga prövningen. Gränsen mellan de båda ersättningsposterna får alltså i invaliditetsfallen i huvudsak dras vid den tidpunkt då stationärt tillstånd har inträtt — jfr härom ovan — och menersättningen täcker därför de ideella skadeföljderna under hela invaliditetstiden.

Sin uppfattning om gränsen mellan ekonomisk och ideell skada har kommittén berört i det föregående (avsnitt 8.3 samt ovan i detta avsnitt).

I rättstillämpningen ersätts i dag sveda och värk schablonmässigt efter vissa standardiserade belopp. En redogörelse för de grunder för beräkningen som bl. a. skadenämnderna tillämpar har kommittén lämnat i avsnitt 1.3.4.1. En sanktion för dessa grunder finns i rättsfallet NJA 1972 s. 81. HD uttalar där att den uppenbara svårigheten att uppskatta graden av sveda och värk i enskilda fall av personskada och önskemålet att underlätta frivilliga uppgörelser påkallar att ersättning för sveda och värk normalt bestäms tämligen schablonmässigt.

Också menersättningen fastställs huvudsakligen efter schablon i nuvarande rättstillämpning. Kommittén kan hänvisa till redogörelsen i avsnitt 1.3.4.2 och de tabeller över normalbelopp som där har redovisats. När det gäller menersättningen är det enligt kommitténs uppfattning lämpligt att de medicinska invaliditetsgraderna tillmäts stor betydelse som utgångspunkt. Omständigheterna i det särskilda fallet ger i de flesta situationer inte tillräckligt underlag för en konsekvent och rättvis bedömning. Man måste hålla i minnet att ett mycket stort antal mindre och medelsvåra personskador regleras tämligen summariskt "ute på fältet", och kraven på enkla normer är därför stora. Ökad användning av ersättning för ideell skada i invaliditetsfall utan inkomstförlust eller med endast begränsad sådan förlust förordas av kommittén (avsnitt 8.4), och detta bör ta sig uttryck i menersättning bestämd på hittillsvarande sätt men ofta förhöjd med en eller flera multiplar med hänsyn till de skadeföljder som kommittén vill föra från den ekonomiska till den ideella sidan av personskadan ("allmänna olägenheter"). De exempel som finns i avsnitt 14.1.4 ger en god illustration till vad som avses. I inte obetydlig utsträckning har förfarandet stöd i dagens praxis i skadenämnderna ("förhöjd menersättning" o. d.), och trygghetsförsäkringens ersättnings-system är uppbyggt efter principer liknande dem som kommittén här förordar.

Såvitt gäller framtida ideella skadeföljder rekommenderar kommittén följaktligen — till skillnad från vad som föreslås beträffande själva invaliditetsersättningen (andra stycket) — en skadeståndsbestämning i huvudsak efter schablon. Som fallet är f. n. bör beloppen i stor utsträckning kunna samlas i tabeller med normalvärden för olika vanligen förekommande skador. Den närmare utformningen av tabellerna kan överlämnas åt rättstillämpningen. Kommittén förordar att beloppen anpassas till penningvärdets förändringar genom att de anges i viss relation till basbeloppet. Den anpassning till standardutveckling och andra faktorer som tid efter annan är påkallad bör kunna ske genom att relationstalen justeras med inte alltför täta tidsintervaller.

Det anses att menersättningen f. n. också kan innefatta gottgörelse för kostnader som uppkommer för den skadelidande i framtiden (ökade

reskostnader, kostnader för särskilda hjälpmedel och underhåll därav).⁵ Enligt kommitténs uppfattning bör menersättningen så långt det är möjligt renodlas till att avse ideella skadeföljder. Det kan hänvisas till vad som ovan har sagts om uppdelning av skadeståndet på olika poster. Vissa framtida kostnader som kan antas ha mindre betydelse bör dock kunna inkluderas. I övrigt anser kommittén önskvärt att ersättning för kostnader ges i särskilt belopp eller att det specificeras hur stor del av ett tillerkänt engångsbelopp som avser kostnader. De normalbelopp för menersättning som i dag praktiseras torde inte vara försedda med några större marginaler för kostnader.

Det har ibland förekommit att ideellt skadestånd har bestämts med beaktande av skuldgraden (NJA 1962 s. 458). Det stämmer bäst med kommitténs betraktelsesätt att graden av skadevällarens skuld bara i sällsynta undantagsfall får påverka beloppets storlek.

Andra stycket

Här anges grunderna för bedömningen av ekonomisk invaliditet. Det nya invaliditetsbegrepp som föreslås bygger på de försörjningsekonomiska följderna som skadan innebär för den skadelidande (avsnitt 6.2.4.3). Någon gottgörelse för skadan i och för sig inryms inte under invaliditetsersättningen utan är i stället att hänföra under ersättningen för ideell skada. Rätt till invaliditetsersättning förutsätter att skadan inverkar på den skadelidandes försörjningsförmåga. Samma inriktning på de försörjningsmässiga följderna av en viss defekt eller ett komplex av defekter har den allmänna försäkringens invaliditetsbegrepp, och i den allmänna motiveringen har angetts att skadeståndsrättens invaliditetsbegrepp bör byggas upp efter mönster av den allmänna försäkringens. Detta begrepp har beskrivits i avsnitt 6.1.2. Andra stycket av förevarande paragraf har som förebild 7:3 första stycket AFL. I huvudsak överensstämmande lagtexter på denna punkt finns i de nordiska förslagen (avsnitt 13.1).

Kommittén skall i det följande närmare ange hur invaliditetsbedömningen kan tänkas ske efter de nya grunderna.

Invaliditetsprövningen inom den allmänna försäkringens kan inriktas på den totalbild av defekter i fysiskt och psykiskt avseende som den försäkrade erbjuder. Anledningen till att en person tillerkänns förtidspension kan sålunda vara att hans arbetsförmåga har nedsatts på grund av flera samverkande faktorer, t. ex. skadorna vid ett olycksfall i förening med förslitningsskador hänförliga till olämpliga arbetsförhållanden eller ålder. Man kan med andra ord vid pensionsprövningen bedöma den försäkrade som han är, utan att närmare undersöka sambandet mellan defekterna och deras olika orsaker. Detta beror på den allmänna försäkringens målsättning att vara ett grundskydd i alla de olika situationer då medborgaren behöver kompensation för inkomstförlust på grund av nedsatt arbetsförmåga.

Skadeståndsrätten har en mera begränsad målsättning, nämligen att *gottgöra den skada som har åstadkommit genom den händelse som*

⁵ Se t. ex. Karlgren Skadeståndsrätt s. 205.

utlöst skadeståndsansvaret. Det ekonomiska invaliditetsbegreppet kan därför inte alltid tillämpas på samma sätt inom skadeståndsrätten som inom den allmänna försäkringen. Det är i ett konkret fall möjligt att den invaliditetsbedömning som har skett inom den allmänna försäkringen vilar på ett mera omfattande komplex av defekter än det som kan läggas till grund för skadeståndsprövningen. Skadeståndsansvarets omfattning får avgöras med beaktande av de regler om adekvat kausalitet som har utbildats inom skadeståndsrätten.⁶ Den defekt som har lett till arbetsoförmåga måste höra till de skadeföljder som man allmänt sett har att räkna med vid den typ av skada som det är fråga om i det särskilda fallet.

Prövningen kan tänkas resultera i att arbetsförmågan till viss del eller i sin helhet måste tillskrivas andra faktorer än den skadeståndsgrundande händelsen. Om en person vid ett arbetsolycksfall skadar ena armen så att den måste amputeras och en tid därefter, på grund av sjukdom, förlorar förmågan att använda också den andra armen kan det tänkas att kausalsammanhang mellan skadehändelsen och sjukdomen saknas eller är så svagt att skadeståndet inte bör gottgöra den samlade arbetsförmågan utan bara den del därav som kan hänföras till den amputerade armen. Bedömningen inom den allmänna försäkringen kan däremot i ett fall av detta slag inriktas på den samlade arbetsförmågan.

Särskilda svårigheter kan uppstå när den faktor som tillstöter är av psykisk natur, kanske sammanhängande med den skadelidandes allmänt psykiskt labila läggning. Ett ibland förekommande fall är att en fysisk skada – särskilt skallskada – leder till neuros hos den skadelidande.⁷ Den kan ta sig det uttrycket att den skadelidande förstorar upp den ursprungliga skadan och dess följder i olika avseenden. Ofta är de uppträdande besvären sammankopplade med ersättningsfrågans prövning (ersättningsneuros). I rättspraxis har slagits fast att också arbetsoförmåga som kan hänföras till en sekundär neuros av detta slag kan anses som adekvat orsakad av skadehändelsen (NJA 1937 s. 277). Har de symtom som kommer till uttryck i neurosen sammanhang med andra faktorer än skadehändelsen och de ursprungliga skadorna kan prövningen emellertid utmynna i att skadestånd vägras för sådan nedsättning i arbetsförmågan som neurosen har fört med sig (NJA 1964 s. 177).

I vilken omfattning man i övrigt bör ta hänsyn till skadeföljder som blivit mera omfattande än normalt, beroende på redan bestående fysiska eller psykiska defekter hos den skadelidande, kan inte anses klarlagt i vår rätt. Enligt kommittén kan det emellertid allmänt sett finnas goda skäl att vid prövningen vara liberal mot den skadelidande. Om läkningsprocessen efter en skada fördröjs på grund av konstitutionell svaghet eller redan befintlig sjukdom hos den skadelidande vill väl knappast någon göra

⁶ Se om dessa problem och frågorna om konkurrerande skadeorsaker främst Hellner Skadeståndsrätt s. 152 ff och Lech Skadeersättning s. 27 ff. Se även Karlgren Skadeståndsrätt s. 44 ff, Agell i Festskrift för Ekelöf s. 1 ff samt Wählquist i Läkartidningen nr 48/1973.

⁷ Neurosproblemen vid skadeståndsbedömningen har framför allt behandlats i Lech Skadeersättning s. 151 ff. Enligt läkaruttalanden är snabb rehabilitering i skallskadefallen av avgörande betydelse. "Ordinärt skalltrauma skall inte behöva ge svåra följd tillstånd" (Silfverskiöld). Jfr vad som sägs i det följande.

gällande annat än att de förluster som uppkommer utöver vad man normalt haft att vänta sig bör omfattas av skadeståndsskyldigheten. Men också om en bestående nedsättning i arbetsförmågan blir mera omfattande än normalt på grund av existerande sjukdom eller annan defekt hos den skadelidande kan det finnas anledning att låta skadeståndsansvaret omfatta hela den del av arbetsförmågan som inträffar efter skadefallet, i varje fall om det inte klart kan dokumenteras vilken inverkan sjukdomen eller defekten har i sammanhanget. Om t. ex. en person som lider av rörelsehinder på grund av polio skadas vid en trafikolycka och får rörelseförmågan ytterligare nedsatt i sådan grad att han måste övergå till annat, lägre betalt arbete än tidigare, ligger det nära till hands att hela skillnaden mellan inkomsten före och efter olyckan skall ersättas skadeståndsvägen (jfr NJA 1961 s. 473). En grundläggande förutsättning i båda de nu angivna typfallen bör emellertid vara att den konstitutionella svagheten eller den andra sjukdomen eller defekten inte i och för sig varit tillräcklig för att föranleda nedsättningen i arbetsförmågan eller i varje fall inte skulle ha lett till sådan nedsättning förrän i ett senare skede av den skadelidandes liv (jfr NJA 1969 s. 311).

Den nu berörda frågan är nära förbunden med spørsmålet om konkurrerande skadeorsaker, som likaledes har föranlett en omfattande diskussion inom skadeståndsrätten. Delvis löses detta spørsmål inom ramen för reglerna om flera skadeståndsskyldigas ansvar. Kan inte de olika orsakernas inverkan på skadeeffekten klarläggas blir enligt ett HD-avgörande (NJA 1961 s. 425) flera som vid skilda tidpunkter har medverkat till viss skadeeffekt ansvariga för hela den skada eller förlust som de medverkat till. Men det kan ibland bli aktuellt att pröva omfattningen av skadeståndsansvaret i en situation där skadan har flera orsaker som var och en är tillräcklig för den uppkomna effekten men där endast en kan grunda skadeståndsansvar. Typexemplet är att en person har drabbats av arbetsförmåga genom en skadeståndsgrundande handling, men på arbetsförmågan kommer också att inverka en senare tillstötande sjukdom. Det är tveksamt om skadeståndsansvaret enligt svensk rätt i denna situation omfattar också sådana skadeföljder för vilka sjukdomen ensam kunnat utgöra orsak (NJA 1950 s. 650).

I nu behandlade delar avses förslaget inte medföra någon ändring i gällande rätt.

Kausalitetsfrågorna kan också ha betydelse vid samordningen mellan skadestånd och annan förmån och skall därför behandlas ytterligare i avsnitt 14.1.3.

Bedömningen skall i de fall där de nu berörda kausalitetsfrågorna inte medför komplikationer gå ut på att *klarlägga den förvärvsförmåga som den skadelidande har kvar efter skadan*. Vad som principiellt skall läggas till grund för invaliditetsersättningen är skillnaden mellan förvärvsförmågan före skadan och den kvarstående förvärvsförmågan. Därför sägs det i paragrafen att prövningen skall ske med beaktande av den skadelidandes förmåga att trots skadan bereda sig arbetsinkomst. Inom skadeståndsrätten har man att göra med alla typer av skadefall — från de allvarligaste till de lindrigaste. Någon nedre kvalifikationsgräns för rätt till ersättning — som i AFL — existerar i princip inte. När det gäller allvarliga

skadefall — t. ex. komplexa trafikskador eller svåra arbetsolycksfall — är det ofta helt klart att någon förvärvsförmåga inte finns kvar, eller att den förvärvsförmåga som man möjligen har anledning räkna med är så obetydlig att den inte bör påverka rätten till skadestånd för fullständigt inkomstbortfall. Mellan dessa situationer och de lindriga skadefall, där det inte föreligger någon mätbar inverkan av skadan på förvärvsförmågan och ersättningen alltså kan inriktas på de ideella skadeföljderna, ligger det stora antal skador där partiell förvärvsförmåga finns kvar. Det är i detta skikt som svårigheterna att bestämma skadeståndet på förvärvsmässig grund kan vara störst.

Den kvarvarande förvärvsförmågan får i dessa fall bedömas med hänsyn till faktiska och beräknade faktorer av olika slag, framför allt de aktuella inkomstförhållandena, den skadelidandes situation på arbetsmarknaden, hans ålder och medicinska status samt rehabiliteringsbehov och -möjligheter. Den förvärvsförmåga som man stannar för är beroende av vilken vikt man lägger vid dessa och andra omständigheter som aktualiseras vid prövningen. Förevarande stycke av 1 § uppftar en formel för denna prövning. Någon slutlig bedömning av kvarvarande förvärvsförmåga enligt formeln bör emellertid inte ske förrän den rehabilitering som kan vara lämplig och möjlig i fallet har genomförts.

Med *rehabilitering* förstår kommittén i vidsträckt mening alla åtgärder som kan vidtas i syfte att återställa den fysiska och psykiska funktionsförmågan hos den skadelidande eller för att hjälpa honom att övervinna kvarstående invaliditet.⁸ Rehabilitering i denna vidsträckta bemärkelse innefattar t. ex. utprovning av protes och följande inträning samt anskaffande av andra hjälpmedel för arbetsfunktioner, liksom omskolning — inom tidigare yrke eller till helt nytt yrke — arbetsträning eller andra icke medicinska åtgärder av förberedande eller direkt natur som syftar till att införa den skadelidande i produktionen.

Åtgärder för rehabilitering bör många gånger vidtas på ett tidigt stadium. I sakens natur ligger att vissa åtgärder i sin helhet äger rum före den tidpunkt då stationärt tillstånd föreligger, t. ex. inträning av hjälpmedel av olika slag och andra åtgärder som syftar till att i görligaste mån återställa de kroppsfunktioner som har lidit inskränkning genom skadan. Andra rehabiliteringsåtgärder kanske inte bör sättas igång förrän efter tidpunkten för stationärt tillstånds inträde, t. ex. omskolning.

Först när rehabilitering eller rehabiliteringsförsök har gjorts finns det tillräckligt säkert underlag för skadeståndsprövningen. I många fall är det klart att rehabilitering inte blir aktuell i någon form. Den skadelidande fortsätter t. ex. sitt tidigare arbete, och den förlust som skall kompenseras inskränker sig till ett mindre inkomstbortfall. Men när det bedöms att förvärvsförmågan kan ökas genom rehabilitering uppkommer frågan i vilken omfattning den skadelidande har rätt till resp. är skyldig att underkasta sig rehabiliterande åtgärder.

I allvarligare skadefall kan man normalt räkna med att behovet av och möjligheterna till rehabilitering i största utsträckning klarläggs av socialförsäkringens organ. Enligt 4:2 AFL skall nämligen, så snart ett sjuk-

⁸ Jfr SOU 1961:29 s. 148 samt SOU 1964:51 s. 11.

domsfall har varat i nittio dagar i följd eller då eljest skälig anledning föreligger, behovet av rehabiliteringsåtgärder undersökas. Om sådant behov finns skall försäkringskassan försöka förmå den försäkrade att underkasta sig rehabilitering, med risk att utgående ersättning – sjukpenning eller förtidspension – dras in med stöd av 20:3 AFL. Också inom yrkesskadeförsäkringen vidtar man åtgärder för att rehabilitera den skadelidande.

Men rehabilitering är också en fråga som många gånger måste komma upp vid själva skadeståndsprövningen. Det gäller framför allt fall som över huvud taget inte prövas av socialförsäkringen – skador som inte leder till nedsättning av arbetsförmågan med minst hälften och som inte heller är yrkesskadefall. Det gäller också fall där socialförsäkringens åtgärder inte är tillräckliga. Bristande resurser kan leda till att rehabiliteringen inom socialförsäkringens ram inte når de resultat man önskar i skadeståndssituationen. Vidare kan det vara nödvändigt att insatserna sker med större snabbhet än som är möjligt från socialförsäkringens sida.

Den skadelidande bör vara skyldig att underkasta sig rehabilitering om därigenom skadeverkningarna, dvs. den framtida inkomstförlusten, kan antas komma att begränsas. Ett krav är givetvis att de åtgärder som ifrågasätts framstår som rimliga och skäliga med hänsyn till den skadelidandes förutsättningar, framför allt hans ålder, tidigare sysselsättning, bostadsförhållanden och medicinska status efter skadan. Högre ålder bör medföra att kraven lindras. Är den skadelidande över 50 år bör som hittills inte alltför långtgående krav ställas.

Ofta lär det inte råda någon tvekan om en åtgärd är motiverad eller inte. Hjälpmedel av olika slag, t. ex. proteser, måste vid extremitetsskador anskaffas för att korrigera den uppkomna funktionsinskränkningen, och detta vare sig det är påkallat av förvärvsmässiga skäl eller inte. Större problem kan uppstå när arbetsvårdande åtgärder av olika slag aktualiseras. Det är svårt att här ställa upp några allmänna principer, eftersom de resurser som finns tillgängliga i ett givet fall kan variera avsevärt beroende på tid och ort. Men underlåter den skadelidande att medverka till åtgärder som framstår som lämpliga och befogade och är praktiskt möjliga att genomföra bör detta kunna räknas honom till nackdel, på så sätt att inkomstförlust, som kunnat undvikas, inte alls eller bara till någon del ersätts. Detta kommer i paragrafen till särskilt uttryck genom att där sägs att man skall beakta den skadelidandes *förmåga att trots skadan bereda sig inkomst*.

En lika viktig fråga är vilka krav den skadelidande själv kan ställa på kostnader för rehabilitering. Hans egen vilja väger givetvis tungt, särskilt när skadan är mera omfattande. Hans önskemål kan dock inte alltid bli avgörande utan får prövas med hänsyn också till övriga förhållanden. Om de krav som han ställer ligger utanför det rimligas gräns bör de självfallet inte beaktas. Den skadelidandes önskemål om ersättning för utbildning i ett helt nytt yrke med väsentligt högre inkomstnivå än som gällt i det yrke han hade före skadan bör i allmänhet avvisas. Skadeståndsrätten skall gottgöra den beräknade förlusten men inte medverka till kompensationsmöjligheter härutöver.

Inkomstbortfall under pågående rehabilitering bör i enlighet med

hittillsvarande praxis ersättas fullt ut, oberoende av invaliditetens omfattning (jfr 7:3 andra stycket AFL).

Sedan eventuell rehabilitering har ägt rum kan den slutliga bedömningen av kvarstående arbetsförmåga göras.

Såväl i rehabiliteringsfallen som i övriga fall skall denna bedömning ske med hänsyn till *samtliga de faktorer som kan tänkas inverka på den skadelidandes framtida arbetsförmåga*, dvs. förmåga att utföra förvärvsarbete.⁹ De viktigaste av dessa faktorer är följande.

Ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp innebär att man måste lägga stor vikt vid den *bestående faktiska inkomstförlust* som har visat sig eller är beräknelig i framtiden. Angående sättet för beräkningen härav kan hänvisas till vad som ovan har sagts om inkomstunderlag och faktisk inkomst efter skadan. Inkomstförlusten kan många gånger antas ge den säkraste grunden för invaliditetsersättningen. Typfallet är en skadelidande som genom skadan åsamkas en viss sänkning av totalinkomsterna men vars förvärvsförhållanden i övrigt inte påverkas. Att det vid mindre skador inte är så vanligt med bestående inkomstförlust bör emellertid uppmärksammas (jfr *bilaga 1*). Vid svårare skador som har föranlett rehabilitering kan inkomstförlusten ge ett tämligen säkert mått på arbetsförmågan.

Man måste emellertid i alla situationer vara uppmärksam på tillfälligheter som kan spela in och göra att förlusten är större eller mindre än vad som i och för sig förefaller rimligt med hänsyn till skadan. Förhållanden av detta slag, som kan vara svåra att påvisa, är t. ex. att den skadelidande genom tillmötesgående från arbetsgivaren inte behöver vidkännas den reduktion av lönen som i och för sig skulle vara motiverad med hänsyn till att den skadelidande inte längre gör full arbetsinsats. Här kan det vid skadestandsprövningen vara skäl att räkna med risk för framtida inkomstförlust, särskilt om det är fråga om en person i yngre ålder och bedömningen alltså gäller en längre period. Kommitténs uppfattning är dock att sådan risk i många fall kan gottgöras inom ramen för det ideella skadeståndet (avsnitt 8.3).

Det kan också vara så att inkomstförlusten är större än den borde vara därför att den skadelidande avhåller sig från arbete, och som kommittén har berört i det föregående kan det därvid finnas anledning att justera förlusten innan den läggs till grund för skadestånd.

Vid mera osäkra förhållanden – t. ex. ej varaktig anställning – måste man vara försiktigare när man bedömer betydelsen av den skadelidandes aktuella inkomster. Men även i sådana fall kan dessa ge en viss uppfattning om förvärvsförmågan i framtiden.

⁹ En kartläggning av de sociala och ekonomiska omständigheterna i de skadefall som kommer under personskadenämndernas prövning sker efter en viss rutin som bl. a. innefattar detaljerade upplysningar på särskilda blanketter och ibland även hembesök hos den skadelidande. Viss kritik har riktats mot systemet bl. a. därför att utredningen i huvudsak ombesörjs av försäkringsbolagen, som företräder den skadeståndsskyldige. Se Bengtsson: Om personskadenämndernas verksamhet ett försök till värdering, i Festskrift till Agge s. 49 ff, och Nord Medicinsk och ekonomisk invaliditet s. 156 f.

Den skadelidandes medicinska status. För bedömning av den skadelidandes kvarstående förvärvsförmåga är också den medicinska uppskattningen av skadeföljderna av betydelse. Den skadelidandes medicinska status framgår av intyg av läkare som behandlat den skadelidande men också, i vissa försäkringsfall, genom utlåtande av försäkringsbolagens förtroendeläkare. Den medicinska invaliditetsgrad som läkaren sätter skall ses som ett mått på den bestående funktionsinskränkning som skadan har medfört. Den kan däremot, som kommittén har behandlat i avsnitt 6.2.4.2, inte godtas som mätare på skadans inverkan på förvärvsförmågan. Denna inverkan varierar som bekant i hög grad beroende på andra defekter hos den skadelidande, hans yrke och övriga individuella förhållanden. Endast i förening med andra tillgängliga upplysningar bör den medicinska bedömningen få öva inflytande på skadeståndsprövningen.

Den omständigheten att en skada har åsatts en viss invaliditetsgrad behöver alltså inte i och för sig föranleda skadestånd för invaliditet. Andra faktorer, framför allt faktisk eller beräknelig framtida inkomstförlust av någon betydelse, måste vara avgörande. Finns det inte några sådana faktorer föranleder den medicinska invaliditeten, med det nya invaliditetsbegrepp som kommittén föreslår, bara ersättning för ideell skada. Omvänt bör den medicinska graden i de fall där den understiger den förvärvsmässiga förlusten inte hindra full gottgörelse för förlusten.

Vid ögonskador (ensidig synförlust) har den medicinska invaliditetsgraden hittills i rättstillämpningen spelat en praktiskt taget avgörande roll för invaliditetsersättningens storlek (avsnitt 1.3.3.2). Kommittén har i det föregående kritiserat denna praxis. Som utvecklats i avsnitt 8.4.2 bör ersättningen i ögonskadefallen i fortsättningen regelmässigt inte bestämmas till livränta efter den medicinska invaliditetsgraden utan till ett engångsbelopp, utgörande kombinerad ersättning för ekonomisk och ideell skada, eventuellt endast för ideell skada om man inte har att räkna med inkomstförlust. Den risk för framtida synförlust på det andra ögat, som anförts som ett av de bärande motiven för ersättning enligt den medicinska graden, kan numera gottgöras genom att den skadeståndsskyldige tillhandahåller en ögonskadeförsäkring åt den skadelidande utan kostnad för denne. I sådana fall där man måste räkna med inkomstförlust – och där livränta även i fortsättningen bör kunna komma i fråga – kan självfallet den medicinska invaliditetsgraden tillmätas vikt som en faktor bland andra, enligt den ordning som kommittén tänker sig beträffande skador i allmänhet.

Används den medicinska invaliditetsgraden som hjälpmedel vid prövning av invaliditetsersättning bör uppmärksammas att man nog vid övervägande antalet skadefall har anledning att räkna med framtida förändringar. Är det fråga om mindre skador vänjer sig den skadelidande troligen i de flesta fall vid funktionsinskränkningen så att den efter kortare eller längre tid inte längre svarar mot den medicinska grad som den har åsatts (jfr *bilaga 1*, särskilt undersökningarna under E–G). I den mån man låter den medicinska graden inverka vid skadeståndsprövningen bör detta förhållande spela in, i synnerhet i de fall där skadeståndet bestäms på ett tidigt stadium. Lindrigare skador skall enligt kommit-

téns förslag i fortsättningen normalt regleras med engångsbelopp (avsnitt 8.4.1), och i dessa fall är det från flera olika synpunkter lämpligt med så tidig skadereglering som möjligt. Även i sådana situationer där man väntar med den slutliga prövningen för att få ett säkrare underlag kan möjligheterna av framtida tillvänjning behöva uppmärksammas.

Å andra sidan har man i vissa fall att beakta att funktionsinskränkningen och dess effekter på förvärvsförmågan i framtiden kan bli större än som svarar mot den medicinska graden. Detta torde i allmänhet framgå av läkarintygen, som brukar ange framtida risker i form av progredierande skada eller andra komplikationer som kan förutses med hänsyn till skadetypen. Förhållanden av detta slag kan behöva beaktas på så sätt att ersättningen bestäms med god marginal. I livräntefall — i det nya systemet fall där skadeståndet skall medverka till kontinuerlig försörjning — kan risken för försämring i förhållande till den ursprungliga graden vara en omständighet som, ensam eller i förening med andra faktorer, t. ex. osäkra anställningsförhållanden, föranleder att ersättningen bestäms med möjlighet till omprövning efter viss tid. Den lagreglerade omprövning som kommittén föreslår i förslagets 5:5 (avsnitt 6.2.4.4 och 14.1.5) kan endast undantagsvis bli aktuell, nämligen om försämringen är mycket betydande och har stor inverkan på förvärvsförmågan.

Ofta är det befogat med en marginal för osäker utveckling också när det gäller skador där man i och för sig inte behöver räkna med större funktionsinskränkning men där skadan är av den beskaffenheten att dess förvärvsmässiga följder kan bli mera uttalade i framtiden. Som exempel kan anges amputationsskada som har drabbat kroppsarbetare.

Tidigare utbildning och verksamhet, rehabilitering m. m. I många fall fortsätter den skadelidande sitt tidigare arbete, och man har då, i varje fall om förhållandena är stabila, inte anledning att närmare gå in på de krav i fråga om förvärvsverksamhet, som kan ställas på honom. Dessa krav får emellertid aktualitet om han måste gå över till annan sysselsättning än den han hade före skadan, eventuellt sedan omskolning eller annan rehabilitering har ägt rum. Den prövning som då skall ske går ut på att fastställa vad som rimligen kan begäras av honom. Vissa riktlinjer ges i de omständigheter som räknas upp i paragrafen.

Prövningen bör allmänt sett kunna följa de principer som har utvecklats inom den allmänna försäkringen. Skadeståndsrättens karaktär av kompletterande ersättningsanordning medför — liksom när det gäller frågan om rehabilitering — att motsvarande frågor i fall av 50 % eller högre invaliditet har prövats som ett led i pensionsprövningen enligt AFL. Men inte sällan måste en mera fristående bedömning ske när skadeståndet bestäms. Förhållandenas karaktär medför att man, i de fall där prognosen från början inte är helt klar, har säkert underlag för prövningen först efter en viss tid. Det är bl. a. därför som kommittén förordar att man, där så bedöms nödvändigt, väntar med den slutliga prövningen för att utvecklingen skall kunna studeras (avsnitt 6.2.4.5).

Vid prövningen av kraven på den skadelidande bör hänsyn främst tas till förvärvsmöjligheterna på den del av arbetsmarknaden som faller inom ramen för den skadelidandes yrkesutbildning, tidigare sysselsättning och

ställning i yrke och samhälle.¹⁰ "Tidigare verksamhet" syftar inte bara på verksamheten omedelbart före skadefallet utan också på verksamheten dessförinnan. Det kan t. ex. inte anses oskäligt att den skadelidande utnyttjar yrkeskunskaper i ett yrke som han tidigare har utövat, även om förtjänsten i det yrket är lägre än vad han uppnått i den syssla han utövat under tiden närmast före skadan. Man skall självfallet ta hänsyn till varaktigheten och omfattningen av tidigare utbildning och yrkesverksamhet.

När rehabilitering har ägt rum eller den skadelidande erbjudits lämplig rehabilitering utan att efterkomma erbjudandet bör dessa förhållanden som nämnts ovan beaktas vid prövningen. Inom den allmänna försäkringen gäller att den som efter rehabilitering helt eller delvis har återvunnit sin arbetsförmåga bör få sin rätt till pension bedömd med hänsyn härtill (avsnitt 6.1.2), och motsvarande princip bör enligt kommittén gälla inom skadeståndsrätten.

Om rehabiliteringen resulterar i att den skadelidande bereds ett arbete som svarar mot hans färdigheter bör skadeståndet vid stabila förhållanden i princip svara mot inkomstförlusten. Om det åsyftade resultatet däremot inte nås och detta beror på bristande medverkan från den skadelidandes sida kan det vara anledning att ändå beakta det resultat som åsyftades. Svårigheterna att konstatera anledningen till misslyckandet bör emellertid föranleda att man tillämpar en sådan grundsats med försiktighet.

Möjligheterna till fortsatt förvärvsarbete blir för det mesta beroende av de aktuella arbetsmarknadsförhållandena och på lokala förhållanden. Man kan inte utan vidare kräva att en skadelidande byter bostadsort för att utnyttja arbetsmöjligheter på annat håll. Här inverkar bl. a. den skadelidandes ålder. Man får förutsätta att en yngre person lättare kan omplaceras till arbete på annan ort än en äldre. Men stor vikt skall under alla omständigheter tillmätas den bundenhet vid den ursprungliga bostadsorten som familjeförhållanden, fastighetsinnehav och liknande omständigheter kan utgöra.¹¹

Några allmänna riktlinjer kan i övrigt knappast ges, utan prövningen får ske med hänsyn till vad som framstår som rimligt i det särskilda fallet. Inte bara åldern spelar stor roll när det gäller att bedöma vilka krav som kan ställas. Åtskilliga andra omständigheter kan inverka, t. ex. psykologiska faktorer.

Tillämpningen av det ekonomiska invaliditetsbegreppet bör ibland kunna leda till att hela inkomstförlusten ersätts, trots att den skadelidande fortfarande har viss arbetsförmåga. Men om man någon gång skulle finna att den skadelidande inte har uppfyllt vad som rimligen kan begäras av honom innebär den nya regeln en möjlighet att låta honom själv bära hela eller en del av förlusten.

Beträffande vissa skadelidande är det, som tidigare har angetts, inte möjligt att mäta inkomstförlust i egentlig mening. En kategori som särskilt har nämnts är personer som före skadetillfället uteslutande har sysslat med *hushållsarbete* i sin familj. Skadestånd vid invaliditet har i fall

¹⁰ Se SOU 1961:29 s. 68 ff.

¹¹ Jfr Hamdahl m. fl. Lagen om allmän försäkring s. 133.

av detta slag hittills bestämts efter en uppskattning av värdet av arbetsinsatsen i hemmet. Denna princip bör, efter förebild av AFL, slås fast i lagtexten. Därför föreskrivs att med inkomst av arbete skall i skälig omfattning likställas värdet av hushållsarbete i hemmet. Vid denna prövning bör man beakta omfattningen av det arbete som den skadelidande har utfört före skadetillfället — antalet personer i hushållet, den hjälp av andra som stått till buds etc. Varje form av insats skall ges sitt värde. Det är alltså inte fråga om att — som vid förlust av försörjare — avgöra det nettotillskott som prestationerna i hushållsarbetet inneburit, dvs. värdet av arbetet minus vad den skadelidande mottagit i form av kost, husrum etc. (jfr avsnitt 14.1.2).

Också när det gäller hushållsarbetande personer bör man kunna låta skadeståndet påverkas av att den skadelidandes möjligheter att ta förvärvsarbete begränsas. En husmor som vid skadetillfället uteslutande har skött hushållssysslor men på goda grunder räknat med att vid framtida tidpunkt, t. ex. när barnen når viss ålder, gå ut i förvärvsarbete, bör kunna få invaliditeten bestämd med beaktande av de inskränkningar i dessa möjligheter som skadan innebär.

En annan kategori av skadelidande som kräver särskilda principer för bedömningen är *barn och ungdom*. Här har man inte heller stöd för bedömningen i upplysningar om någon inkomst före och efter skadan. Den medicinska invaliditetsgraden kan i allmänhet inte antas ge någon säker uppfattning om skadans inverkan på den framtida förvärvsförmågan. Kommittén vill rekommendera att man i dessa fall som hittills väntar med den slutliga prövningen till dess att förhållandena kan överblickas med större säkerhet. Åtminstone bör detta gälla allvarigare skadefall. Medför skadan att en sådan skadelidande troligen aldrig kommer att kunna ägna sig åt förvärvsverksamhet bör invaliditetsersättningen som hittills kunna bestämmas med beaktande främst av kostnader för vård och tillsyn. I lindriga och medelsvåra fall av detta slag vill kommittén inte utesluta en definitiv skadereglering på tidigt stadium, särskilt om man inte har anledning räkna med att skadan skall få några mera ingripande följder för den skadelidandes förvärvsförmåga och invaliditetsersättningen därför kan bestämmas som ett engångsbelopp (avsnitt 8.4.1 och 8.4.2).

Den invaliditet man i ett givet fall kommer fram till bestäms av skillnaden mellan den skadelidandes förvärvsförmåga om skadan inte hade inträffat och hans faktiska förvärvsförmåga i det skick han befinner sig efter skadan. Det är i och för sig tänkbart att man anger denna relation i ett procenttal, som sedan kan appliceras på inkomstunderlaget. Kommittén har avvisat den tanken i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2.4.3). Ett procenttal ger intryck av en exakthet i beräkningarna som inte är möjlig att uppnå i verkligheten, och därför många gånger skulle kunna bli direkt vilseledande. Det kan hänvisas till de skäl som föranledde att yrkesskadeförsäkringens graderingssystem inte togs upp inom den allmänna försäkringen (avsnitt 6.1.2). Den i många avseenden skönsmässiga bedömning som det här är fråga om bör i stället lämpligen utnyttas i ett visst fixerat skadeståndsbelopp — engångsbelopp eller livränta. Praktisk betydelse torde ett fastställande av relationen mellan

full och nedsatt arbetsförmåga i ett visst fall ha endast om omprövning aktualiseras, något som enligt kommitténs tanke skall vara en ren undantagsföreteelse (avsnitt 6.2.4.4). Kommittén anser sig kunna utgå från att utredningen vid den första prövningen av ärendet ger tillräcklig uppfattning om denna relation utan att den har uttryckts i procent eller kvotdel av full arbetsförmåga.

14.1.2 2 §

Här ges bestämmelser om det skadestånd som kan utgå med anledning av att någon har dödats. I *första stycket* räknas de olika ersättningsposterna upp. I *andra stycket* finns en uttrycklig föreskrift att man, vid bestämmande av skadestånd för förlust av försörjare, skall beakta den efterlevandes förmåga och möjligheter att själv bidra till sin försörjning.

Paragrafen motsvarar 5:3 SkL, som reglerar efterlevandes rätt till skadestånd för förlust av underhåll. Men den föreslagna lagtexten innehåller också andra skadeståndsposter som kan bli aktuella vid ett dödsfall.

Sakliga nyheter i denna del av förslaget är att principen om full ersättning för liden skada skall gälla också vid bestämmande av skadestånd för mistat underhåll samt att sådant skadestånd skall kunna utgå i vissa fall av faktisk försörjning, när alltså rättslig underhållsplikt inte har förelegat (avsnitt 7).

Paragrafen är, som sin motsvarighet i gällande rätt, tillämplig när skadeståndsansvar för dödsfall kan göras gällande enligt SkL men också — i den mån särskild reglering inte finns (jfr 1:1 SkL) — enligt skadeståndsrättslig speciallagstiftning, i rättspraxis utbildade grundsatser om skadeståndsansvar eller avtal, t. ex. sådana som beträffande ersättningens omfattning hänvisar till gällande skadeståndsrättsliga regler (avsnitt 2).

5:1 avser ersättning till den som själv har drabbats av personskada. Leder personskadan till dödsfall kan skadestånd komma in fråga för de förluster som anges i förevarande paragraf.

Vid dödsfall, som inträffar en tid efter skadan, kan skadestånd komma att utgå enligt både 5:1 och 5:2, självfallet under förutsättning att kausalitet kan visas mellan skada och dödsfall. Vid ett dödsfall kan det alltså bli aktuellt att pröva skadeståndsanspråk av flera olika slag. En grupp av anspråk är de som har kunnat göras gällande av den avlidne själv enligt 5:1, t. ex. ersättning för förlorad arbetsförtjänst intill dödsdagen, för ideell skada, för sjukvård och läkare samt för förstörd eller skadad egendom, t. ex. kläder och fordon. Dessa anspråk övergår genom succession på den avlidnes dödsbo. En andra grupp av anspråk är dödsboets krav på ersättning för begravningskostnader samt gravplats, gravsten och gravunderhåll. De prövas enligt förevarande paragraf, liksom en tredje grupp av anspråk, nämligen dödsbodelägarnas krav på gottgörelse för sorgkläder, resor i samband med begravningen etc. Den fjärde gruppen av möjliga anspråk är de som avser förlust av underhåll, också den reglerad enligt den nu aktuella bestämmelsen.

Första stycket

Begravningskostnad och andra utgifter till följd av dödsfallet. Kommittén har, liksom övriga nordiska kommittéer, funnit det nödvändigt att skadeståndsmöjligheten i denna del tas upp i lagtexten, inte minst därför att förslaget till 5:1 särskilt anger utgifter till följd av skadan. Någon ändring i förhållande till gällande rätt på området avses inte. Kostnaderna för själva begravningen åvilar den avlidnes dödsbo och tas upp som skuldpost i bouppteckningen. Frågan i vilken omfattning kostnaderna anses kunna täckas skadeståndsvägen har behandlats i avsnitt 1.5.2. Som hittills bör vissa kostnader – för framtida vård av gravplats samt för bouppteckning och boutredning – inte föranleda skadestånd. Prövningen av ersättningsgilla poster bör anpassas till vad som kan anses vara skäligt med hänsyn till den avlidnes ålder, ekonomiska villkor, sociala förhållanden etc. Ersättningsberättigad är den som har svarat för den aktuella utgiften, t.ex. enskild dödsbodelägare. Som framgår av formuleringen av bestämmelsen fordras inte att den skadeståndskrävande också har ställning av efterlevande i parafrasens bemärkelse.

Till "andra utgifter till följd av dödsfallet" är bl. a. att hänföra dödsbodelägarernas kostnader för sorgkläder o. d. De behandlas i rättspraxis på samma sätt som egentliga begravningskostnader (avsnitt 1.5.2). Förslaget åsyftar inte någon principiell ändring i detta avseende. Kommittén vill dock ifrågasätta om inte förslagets generösare inställning till de efterlevandes ersättningsrätt vid förlust av försörjare bör som konsekvens medföra att hittillsvarande njugghet i fråga om ersättning för sorgkläder och resor (se framför allt NJA 1949 s. 693) mjukas upp.

Ett spörsmål är hur skadeståndsrätten förhåller sig till annan ersättning för utgifter i samband med dödsfallet. Detta är egentligen en samordningsfråga, men eftersom 5:3 inte innehåller någon reglering av samordningen i dessa fall skall vissa tänkbara situationer belysas här.

En typ av ersättning av det angivna slaget är begravningshjälp enligt 19 § YFL. Den är avsedd för egentliga begravningskostnader men också för sorgkläder o. d. Beloppet utgör 20 % av basbeloppet. Det är inte behovsprövat men enligt 25 § YFL i viss omfattning subsidiärt i förhållande till bl. a. begravningsunderstöd som arbetsgivare utger. Av 51 § första stycket YFL följer att begravningshjälpen skall avräknas på skadeståndet.

Begravningsersättning som till fixt belopp utgår på grund av försäkring, medlemskap i fackförening o. d. bör inte påverka skadeståndsrätten om inte regressrätt beträffande ersättningen har förbehållits.^{1 2} Dödsfallsersättningen från olycksfallsförsäkringen saknar, liksom ersättning på grund av livförsäkring, anknytning till viss fixerad ekonomisk förlust. Karaktären av summaförsäkring är helt klar, och i konsekvens med kommitténs slutsatser i avsnitt 10.3 bör någon avräkning inte äga rum. Om begravningsersättningen däremot skulle vara anpassad till de faktiska kostnaderna följer av 25 § andra stycket andra ledet FAL att avräkning skall äga rum (jfr avsnitt 3.3.4).

^{1 2} Se om ersättning från begravningskassa och fackförbund NJA 1945 s. 403.

F. n. anses att identifikation med den avlidnes medvällande kan föranleda att ersättning för begravningskostnader o. d. sätts ned eller helt uteblir.¹³ Kommittén har i avsnitt 12 föreslagit nya principer för bedömningen av medvällande vid personskada, och av dessa följer bl. a. att identifikationen i fortsättningen kommer att sakna praktisk betydelse.

Ersättning för förlust av underhåll. De viktigaste frågorna i denna del är vilka som är berättigade till skadestånd och skadeståndsskyldighetens omfattning. Sistnämnda fråga behandlas i anslutning till paragrafens andra stycke nedan.

Den som är berättigad att kräva skadestånd anges i paragrafen som "efterlevande". Skadestånd kan utgå för "förlust av försörjare", vilket i lagtexten genomgående används som term för den skadeståndspost som det här är fråga om (jfr andra stycket samt 5:3 och 4 i förslaget).

Hittills har kretsen av skadeståndsberättigade efterlevande följt den familjerättsliga underhållsplikten. Om den avlidne på grund av stadgande i den familjerättsliga lagstiftningen har varit skyldig att bidra till annan persons underhåll har denna relation kunnat läggas till grund för skadeståndskrav vid den förpliktades död. En faders frånfälle t. ex. har lett till att barnen kunnat få ersättning för det underhåll som de genom dödsfallet har förlorat. Förslaget bibehåller denna ordning, vilket kommer till uttryck i att skadestånd i första hand kan krävas för förlust av underhåll som den avlidne vid tiden för dödsfallet *var skyldig att utge*. Men kommittén går ett steg vidare, i det att även den som *faktiskt har försörjts av den avlidne* utan att familjerättslig underhållsplikt har förelagat skall ha rätt att begära skadestånd (avsnitt 7.3). Ytterligare har i lagtexten fastslagits att man skall kunna ta hänsyn till en underhållsrelation som vid tiden för dödsfallet ännu inte har aktualiserats men som *inom en nära framtid kunde antas ha blivit aktuell*.

Inte i något av de angivna fallen behöver det ha varit fråga om fullständig försörjning för att "förlust av försörjare" skall anses föreligga. Det räcker att den avlidne har bidragit eller skulle ha kommit att bidra till den efterlevandes underhåll. Frågan berörs närmare nedan.

Behovet av skadestånd som compensation skall, som paragrafen utsäger, ha uppkommit med anledning av dödsfallet. Ett underhållsbehov som den avlidne inte har tillgodosett eller kunde väntas ha tillgodosett skall följaktligen inte grunda skadeståndsrätt. Ramen för möjligt skadestånd är, som kommittén närmare skall belysa i det följande, det underhåll som den avlidne har presterat eller kunde väntas ha presterat om han fått leva vidare.

När det gäller beaktande av bidrag till underhåll från annan än den avlidne — en fråga som tämligen utförligt har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 7.4) — skall man normalt inte räkna med eventuellt föreliggande möjligheter till ökning av sådant underhåll. Man bör sålunda inte bestämma skadestånd till efterlevande barn med beaktande av att den av föräldrarna som ännu är i livet eventuellt kan öka sin underhålls-

¹³ NJA 1953 s. 436 och 1962 s. 700.

prestation. Om t. ex. en änka tidigare haft deltidsarbete skall hon inte — om det ej är befogat med hänsyn till hennes egna anspråk (jfr nedan) — anses tvungen att arbeta på heltid för att täcka barnens ökade underhållsbehov med anledning av mannens dödsfall. Det har bedömts mera tveksamt om syskon till den avlidne skall behöva rycka in i en underhållsrelation som har förelegat mellan den avlidne och dennes föräldrar. Om den avlidne har varit den enda i syskonskaran som underhållit föräldrarna kan detta ibland vara ett tecken på att övriga syskon inte har haft möjlighet att utge något underhåll. Kommittén vill för sin del förorda att man här i allmänhet följer samma princip som när det gäller efterlevande hustrus underhåll av den avlidnes barn och alltså inte ser skadeståndsrätten som subsidiär i förhållande till syskonens eventuella försörjningsförmåga — under förutsättning att inte särskilda förhållanden talar för motsatsen. Detta skulle innebära en viss förändring i förhållande till dagens rättsläge som detta på sina håll har uppfattats, nämligen att skadeståndsplikt inte föreligger om någon anhörig enligt lag kan åläggas att täcka den brist i erforderligt underhåll som har orsakats av den avlidnes död.¹⁴

Frågan hur man skall se på efterlevande hustrus försörjning genom omgifte skall behandlas nedan.

Ett annat grundläggande krav är att försörjningen i den avlidnes livtid haft eller avsetts ha viss varaktighet. Annars föreligger inte förlust av försörjare. Formen för och omfattningen av underhållet berörs närmare i det följande.

Vilka som på grund av *familjerättens regler* kan anses som efterlevande har kommittén angett i avsnitt 1.4.1. Anknytningen till den familjerättsliga underhållsplikten bör som hittills leda till att förändringar som i detta avseende äger rum inom familjerätten återspeglas också inom skadeståndsrätten. Skapas t. ex. nya underhållsrelationer bör detta alltså ha återverkningar också när det gäller rätten att begära skadestånd. Om samtidigt tidigare gällande underhållsplikt upphävs kan det tänkas att faktisk försörjning får större betydelse, nämligen om känslan av moralisk underhållsskyldighet synbarligen stått kvar sedan den rättsligt sanktionerade plikten upphävts.

I vad mån försörjningen behöver ha varit aktuell vid tiden för dödsfallet skall närmare beröras nedan.

De åsyftade fallen av *faktisk försörjning* karaktäriseras allmänt sett av att de har viss överensstämmelse med de familjerättsligt sanktionerade underhållsrelationerna utan att juridiskt tillhöra denna kategori. Rimligen bör situationen också ha fyllt vissa krav i fråga om underhållets storlek och varaktighet.

I första hand bör det nya tillämpningsområdet inrymma fall där man och kvinna har levt i mera stabilt äktenskapsliknande förhållande utan att vara gifta med varandra men inbördes bidragit till varandras underhåll på samma sätt som äkta makar. Det får från fall till fall prövas med hänsyn till omständigheterna om relationen mellan den avlidna parten och den

¹⁴ Lech Skadeersättning s. 195 och 226.

efterlevande hade äktenskapsliknande karaktär. Ett viktigt fast inte alltid avgörande faktum bör därvid vara om parterna har eller har haft barn tillsammans. Också varaktigheten av parternas samlevnad bör tillmätas stor betydelse. Har parterna tidigare varit gifta med varandra men efter skilsmässan återupptagit samlevnaden kan det tänkas föreligga goda skäl att, i varje fall sedan viss tid förflutit efter återupptagandet, anse förhållandet som äktenskapsliknande. I skaderegleringspraxis har ansetts att det här föreligger en legal underhållssituation, nämligen om man ser det underhåll som utges mellan de f. d. makarna som uttryck för ett åtagande att utge underhåll efter äktenskapsskillnad.

Förbindelser som framstår som tillfälliga bör inte leda till tillämpning av paragrafen. Avsikten med reformen är ju bara att man inte, när det gäller rätten till skadestånd, skall diskriminera dem som väljer att på längre sikt formlöst leva samman i stället för att ingå äktenskap. Vid prövning av varaktigheten bör man ta hänsyn till vad som kan antas om förbindelsens bestånd om den avlidna parten hade fått leva vidare.

En annan relation som bör kunna leda till skadeståndsrätt är den som råder mellan föräldrar och ett vuxet barn som bor kvar i hemmet och av den ena eller andra anledningen varit beroende av föräldrarnas försörjning. Om barnet har fått bidrag till sin försörjning av föräldrarna utan att sådan orsak som anges i 7:3 första stycket FB har förelegat skall barnet kunna anses som efterlevande om någon av föräldrarna dödas.

Faktiskt utgående underhåll mellan släktingar bör kunna föranleda skadestånd utan att familjerättslig underhållsplikt har förelegat också i följande fall: far- eller morföräldrar har underhållit barnbarn — t. ex. därför att barnbarnen har förlorat sina föräldrar — syskon har underhållit annat syskon — t. ex. på grund av sjukdom eller invaliditet — eller barn har underhållit far eller mor utan att sjukdom eller annan orsak motiverat det (jfr 7:3 andra stycket FB). Ytterligare bör uppmärksammas fosterbarnsförhållande. Faktisk försörjning vid tiden för dödsfallet bör också kunna leda till skadestånd exempelvis om försörjningen har ägt rum på grund av långvarigt tjänsteförhållande (se avsnitt 7.3).

Skadeståndet skall när det gäller ersättning enligt förevarande paragraf försätta den skadelidande i samma situation som om skadehändelsen, dvs. dödsfallet, inte hade inträffat. Med hänsyn härtill kan det vara tveksamt om skadestånd kan tillerkännas den som *vid tiden för dödsfallet inte har åtnjutit något faktiskt underhåll av den avlidne*. Att ett barn, som ännu är ofött vid tiden för faderns död, skall kunna räknas som efterlevande i paragrafens bemärkelse är emellertid helt klart. I den allmänna motiveringen har angetts ytterligare fall där skadestånd bör kunna utgå trots att försörjning inte har ägt rum vid tiden för dödsfallet.

En typ av situationer är de där familjerättslig underhållsplikt visserligen har förelegat men försörjaren av olika tillfälliga orsaker inte har kunnat presterat något underhåll. Bedömningen får här givetvis ske med beaktande av frågan om försörjning verkligen hade kunnat komma till stånd om den avlidne fått leva vidare. Om oförmågan berott på sjukdom får man alltså bedöma utsikterna att den avlidne hade tillfrisknat, om den berott på arbetslöshet får man bedöma möjligheterna att han åter hade kunnat få arbetsanställning, om den berott på studier får man bedöma

när den avlidne hade fått ett så välbetalt arbete att han kunnat försörja den efterlevande, etc.

Endast klart påräkneligt framtida underhåll bör föranleda skadestånd. Det kan anmärkas att man inom familjerätten låter underhållsplikten och dess omfattning vara beroende av den förpliktades förmåga att bidra till den berättigades underhåll. Det kan hänvisas till 5:2 GB beträffande makars underhållsplikt gentemot sin familj och 7:2 FB beträffande föräldrars underhållsplikt gentemot barn.¹⁵

De vanliga underhållsrelationerna vid tillämpningen av paragrafen blir antagligen de som finns mellan makar inbördes och mellan föräldrar i förhållande till sina barn. De frågor om avsteg från aktualitetskravet som kan uppkomma i dessa lägen lär i allmänhet inte bli av någon större svårighetsgrad, utan bör kunna lösas efter de riktlinjer som kommittén nu har angett.

Betydligt svårare problem uppstår möjligen när det gäller framtida underhållsrelationer av den typ som blir aktuella endast efter särskild behovsprövning. När det gäller fränskilda makars inbördes underhållsskyldighet (GB 11:14) kan man utgå ifrån att behovsprövningen har skett redan i samband med skilsmässan. En behovsprövning i själva skadeståndsärendet kan däremot tänkas behöva ske när det gäller föräldrars underhållsskyldighet gentemot barn vars rätt till underhåll enligt FB 7:1 har upphört (FB 7:3 första stycket) eller barns underhållsskyldighet gentemot föräldrar (FB 7:3 andra stycket). Prövningen skall gå ut på att avgöra om behov med hänsyn till "sjukdom eller annan dylik orsak" föreligger. När behov av detta slag inte föreligger redan vid tiden för dödsfallet torde det vara svårt att med framgång göra gällande någon skadeståndsrätt. Vidare måste klarläggas hur situationen antagligen hade utvecklats om dödsfallet inte hade inträffat, dvs. om det finns grundad anledning till antagande att den avlidne hade kommit att bidra till den efterlevandes försörjning. Det bör krävas att sådant bidrag, om dödsfallet inte inträffat, skulle ha kommit att utgå tämligen snart efter dödsfallet (jfr NJA 1961 s. 584). Inte bara tidsfaktorn utan också den uppskattade försörjningens varaktighet när den väl skulle ha kommit igång måste tillmätas betydelse. Det får med andra ord inte vara fråga om en antagen försörjarsituation av mera tillfällig karaktär.

En annan typ av situationer är de där den legala försörjaren i sin livstid har försummat att bidra till den efterlevandes underhåll. Också här får man, som kommittén har utvecklat i den allmänna motiveringen, beakta den antagliga utvecklingen om försörjaren hade fått leva vidare.

Beträffande fall som inte inryms under den legala underhållsskyldigheten (sammanlevnad i äktenskapsliknande förhållande etc.) innehåller förslaget en uttrycklig regel om att hänsyn skall tas också till underhåll som den avlidne inom en nära framtid kan antas komma att utge. Denna bestämmelse bör kunna leda till ungefärligen samma resultat som enligt vad nyss sagts gäller i fråga om försörjning grundad på lagens regler. Det kan tänkas fall där man och kvinna lever samman i äktenskapsliknande förhållande utan att ännu någon egentlig försörjning har kommit till

¹⁵ NJA 1958 s. 174 och 1962 s. 286.

stånd vid tiden för dödsfallet. Ett exempel är att parterna studerar och ännu inte har någon arbetsinkomst men tänker sig att fortsätta sammanlevnaden även sedan de fullbordat sina studier och då bidra till varandras försörjning på samma sätt som man och hustru i ett äktenskap. Om en man och en kvinna utan någon ömsesidig försörjning sammanbor och väntar barn tillsammans vid den tid då mannen dödas föreligger ett liknande fall, under förutsättning att parternas avsikt tydligen har varit att mannen skulle försörja kvinnan efter barnets födelse. Den föreslagna lagen utesluter inte att skadestånd för förlust av försörjare skall kunna utgå också i situationer av det exemplifierade slaget.

Som nämndes ovan behöver det underhåll som gått förlorat genom dödsfallet inte ha bestått i en fullständig försörjning av den efterlevande. Det räcker med att den avlidne har *bidragit till den efterlevandes underhåll*. Om helt obetydliga bidrag skall det inte vara fråga. Ett krav som bör uppställas är att den efterlevande har varit eller kunde väntas ha blivit beroende av den avlidnes underhåll. Varaktigheten i underhållsrelationen hänger samman med möjligheterna att den efterlevande kan försörja sig på annat sätt och skall därför behandlas nedan under andra stycket.

Bidraget behöver inte ha utgjort direkt ekonomiskt bistånd i form av kontanter o. d. utan kan också ha bestått i att den efterlevande har bott i det hushåll som den avlidne, ensam eller tillsammans med annan försörjare, har bekostat. Som hittills bör man, när det gäller det underhåll som en familjeförsörjare har presterat i sin livstid, kunna räkna med att de efterlevande har tagit del i försörjningen med schablonmässiga konsumtionsandelar, angivna i procenttal av den avlidnes inkomst. Mot de principer som i detta avseende praktiserats i försäkringsbolagens skadereglering har kommittén inte någon invändning (avsnitt 1.4.3).

Det *inkomstunderlag för den avlidne* som man räknar med bör inte uteslutande avse förhållandena vid tiden för dödsfallet *utan också* – i den mån det är möjligt – förhållandena om den avlidne hade fått leva vidare. Det innebär att man bl. a. bör beakta löneutvecklingen inom hans yrke, konkreta utsikter till löneökning genom befordran, nedgång i inkomster på grund av ålderspensionering och liknande förhållanden.

Tidigare var det tveksamt om man kunde betrakta en husmoders eller annan familjemedlems *hushållsarbete* som underhåll i relation till de andra familjemedlemmarna. Rättspraxis är numera på denna punkt klar (avsnitt 1.4.3). Att man med underhåll i paragrafens mening skall i skälig omfattning likställa värdet av den avlidnes hushållsarbete bör enligt kommitténs mening komma till uttryck i själva lagtexten, i likhet med vad som uttalas om möjligheterna att i invaliditetsfallen likställa sådant värde med inkomst av arbete (jfr avsnitt 14.1.1 under andra stycket ovan).

Vid tillämpningen av denna del av bestämmelsen kan svårigheter uppkomma när det gäller att värdera hushållsarbetet. Som hittills bör dessa problem överlämnas till rättstillämpningen. Några detaljerade anvisningar anser sig kommittén inte kunna ge. Efterlevande make – förvärvsarbetande – bör som hittills knappast vara berättigad till skadestånd om

inte särskilda omständigheter – t. ex. vårdbehov hos den efterlevande – motiverar detta.

Värdet av hushållsarbete blir i första hand aktuellt i de familjerättsligt reglerade underhållsrelationerna. Även utanför dessa relationer bör man, som har uttalats i den allmänna motiveringen, kunna anse att försörjning har ägt rum genom hushållsarbete. I fallen av sammanboende i äktenskapsliknande förhållande får man värdera en hushållsarbetande parts insatser på samma sätt som om ett äktenskap hade förelegat. Ytterligare ett praktiskt fall är hemmadottern som hjälpt sina föräldrar med hushållsgöromål. Föräldrarna bör kunna få skadestånd om dottern dödas. En viktig förutsättning är emellertid att vederlag inte har utgått för arbetet i sådan omfattning att det i själva verket har varit fråga om ett anställningsförhållande. Pågående sådana förhållanden inrymmer som regel inte någon försörjning och måste därför hållas utanför paragrafens tillämpning (ang. skadeståndsrätten om långvarigt tjänsteförhållande har upphört se ovan).

Andra stycket

Skadestånd enligt paragrafen skall träda i stället för det underhåll som den avlidne i sin livstid har gett till de efterlevande. Skadeståndet bör så långt det är möjligt återspegla förhållandena sådana de antagligen skulle ha gestaltat sig om dödsfallet inte hade inträffat. Förslaget innebär att ramen för möjlig ersättning skall anpassas härefter och inte, som enligt gällande rätt, efter vad som är erforderligt för den efterlevandes försörjning. I så måtto innebär de föreslagna nya bestämmelserna, som redan påpekats, att principen om full ersättning för liden skada får giltighet också på detta område av skadeståndsrätten. Men någon förändring i vad som i dag får anses gälla om förhållandet mellan skadestånd och annan försörjning, t. ex. genom eget arbete eller egen förmögenhet, avses inte. Kommittén har emellertid ansett det nödvändigt att lagtexten innehåller en uttrycklig hänvisning till sådan annan försörjning som bör påverka skadeståndets storlek.

I första hand skall man ta hänsyn till den efterlevandes *egen förvärvsförmåga* (avsnitt 7.4). Redan nu finns det tämligen fasta normer i detta avseende (avsnitt 1.4.4), och de bör även i fortsättningen iakttas. Som hittills bör man även ta hänsyn till förvärvsförmåga som inte – vid tiden för dödsfallet eller under tidigare skede av den efterlevandes liv – har tagit sig uttryck i faktiskt förvärvsarbete.

Kan den efterlevande omedelbart eller efter någon omställningsperiod skaffa sig egen försörjning, som kan bedömas som tillräcklig, finns det inget eller bara begränsat utrymme för skadestånd. Så kan vara fallet i fråga om efterlevande make i äktenskap eller part i äktenskapsliknande samlevnadsförhållande som har yrkesutbildning och inte är bunden vid barntillsyn. I den situationen där den efterlevande redan före dödsfallet har haft förvärvsarbete kan det många gånger vara tveksamt om över huvud taget förlust av försörjare föreligger.

Vilka krav som kan ställas på den efterlevande när det gäller förvärvsarbete får avgöras med hänsyn till vederbörandes ålder, hälsotillstånd,

utbildning o. d. Ofta kan skadeståndet få den funktionen att det täcker den efterlevandes underhållsbehov under tid som behövs för utbildning. Tidsbegränsade underhållsbehov av detta slag kan i många fall lämpligen täckas med ett engångsbelopp (jfr nedan). Ju högre ålder desto mindre krav bör, liksom inom familjerätten, ställas på utnyttjande av befintlig arbetsförmåga. Om en kvinna har nått medelåldern och tidigare inte har haft mera regelbundet förvärvsarbete bör kraven vara mycket begränsade. Detsamma gäller om den efterlevande är sjuklig. Själva dödsfallet inverkar på den efterlevandes hälsotillstånd kan spela in och föranleda en ökning av det annars föreliggande underhållsbehovet.

En faktor som ofta bör få betydelse vid bedömningen av försörjningsförmågan är arbetsmarknadsläget. Om svårigheterna att få lämpligt arbete är stora bör detta kunna inverka vid skadeståndsprövningen även om den efterlevande är fullt arbetsför. En viktig omständighet kan vidare vara att den efterlevande måste ta hand om minderåriga barn och kan väntas ha svårigheter att få hjälp med tillsynen.

Frågan om skadeståndets form skall beröras i det följande.

När det gäller efterlevande barn får man anpassa skadeståndet till barnets utbildning — pågående eller framtida. En viss vägledning bör som hittills familjerättens principer ge, särskilt när det gäller varaktigheten av en skadeståndslivränta. Som påpekats i avsnitt 1.4.4 är praxis i dag på denna punkt inte helt entydig. Ibland kan det finnas fog för att sträcka ut en livränta längre än till dess att barnet har fyllt 18 år. Sättet för finansiering av högre studier i dagens samhälle bör föranleda viss försiktighet beträffande skadestånd efter den tid då barnet har uppnått denna ålder (avsnitt 7.5). Skadeståndet får inte träda i stället för studiebidrag om inte man med någon säkerhet kan anta att den avlidne underhåll hade gjort det om han hade fått leva vidare. Undantagsvis kan det finnas skäl att bestämma ersättningen med förbehåll om rätt till omprövning (jfr om nuvarande praxis avsnitt 1.4.4).

Föreskriften att man skall ta hänsyn till den efterlevandes förmåga och möjligheter att försörja sig själv får inte, när det gäller unga personer som befinner sig under utbildning, tolkas så att den efterlevande skall vara skyldig att så fort som möjligt och tidigare än om den avlidne försörjaren levat vidare gå ut i förvärvsarbete. I stället får man grunda bedömningen på de förhållanden som man hade kunnat räkna med om dödsfallet inte inträffat. På denna punkt föreligger en principiell skillnad när man jämför bedömningen av t. ex. efterlevande hustrus egen försörjningsförmåga. Här kan bestämmelsen innebära att den efterlevande får ändra sin situation med anledning av dödsfallet genom att gå ut i förvärvsarbete, även om så inte hade blivit fallet om dödsfallet inte hade inträffat.

Frågan om hur man skall se på *försörjning från annan person än den avlidne* har berörts ovan.

I viss utsträckning skall man ta hänsyn till *den efterlevandes förmögenhet* när skadeståndet bestäms (avsnitt 7.4). Frågan får prövas efter vad som framstår som skäligt. I den allmänna motiveringen har kommittén utgått från att man bara skall beakta förmögenhetsavkastningen. Man skall alltså inte räkna med att den efterlevande skall behöva tillgripa själva kapitalet för sin försörjning, annat än i undantagsfall. I många fall

är ju förmögenheten bunden på sådant sätt att den inte kan utnyttjas för periodiska tillskott till innehavarens försörjning (jfr från tidigare praxis NJA 1934 s. 359).

Förmögenhetsbelopp som är resultatet av insamling e. d. med anledning av dödsfallet bör, i enlighet med nuvarande praxis inte reducera skadeståndet. Insamlingsresultatet skulle ju annars gynna den skadeståndsskyldige i stället för den skadelidande.

Förmögenhet som tillfaller den efterlevande efter skadeståndsprövningen bör inte heller inverka på ersättningen. Kommittén tänker sig alltså inte någon möjlighet att ompröva skadeståndet av sådan anledning.

Förluster med anledning av ett dödsfall täcks i mycket stor utsträckning genom andra förmåner av olika slag — *arbetsgivarförmåner, försäkringsförmåner o. d.* Den efterlevande blir t. ex. berättigad till familjepension på grund av den avlidnes anställning, eller till förmån på grund av en livförsäkring som den avlidne har tecknat. Kommittén föreslår i 5:3 särskilda bestämmelser om samordning mellan skadestånd och andra förmåner med anledning av skadefallet, och beträffande de flesta vanliga förmåner av detta slag — från socialförsäkring, tjänstepensionering etc. — kommer förmånernas inverkan på skadeståndet att regleras av dessa bestämmelser (avsnitt 7.4, 10.3.3 och 14.1.3). Som kommittén har angett i avsnitt 10.3.3 gäller samordningsföreskrifterna inte vissa typer av försäkringsersättning, nämligen kapitalersättning ur olycksfalls- eller sjukförsäkring samt — oberoende av formen — annan livförsäkring än kollektiv tjänstepensionsförsäkring.

I viss omfattning bör emellertid belopp av detta slag beaktas inom ramen för prövningen enligt förevarande bestämmelse, och den frågan skall närmare beröras. Ur olycksfallsförsäkring kan utgå dödsfallsersättning. Ett vanligt belopp är 2 000 kr, men högre ersättning förekommer också. Den är, som kommittén har tagit upp i anslutning till reglerna om skadestånd för begravningskostnader m. m., inte knuten till viss ekonomisk förlust. Den kan främst anses vara avsedd för utgifter av olika slag som uppkommer med anledning av ett dödsfall — omställningskostnader, utgifter i samband med begravningen etc. Ersättningen bör därför inte beaktas när man bestämmer skadestånd till efterlevande.

Någon ersättning ur sjukförsäkring som kan bli aktuell i sammanhanget förekommer i varje fall f. n. inte.

I avsnitt 10.3.2.1 har kommittén närmare redovisat varför förmåner från annan livförsäkring än kollektiv tjänstepensionsförsäkring, vare sig försäkringen endast täcker dödsfallsrisken eller därjämte innefattar moment av sparande, inte bör samordnas med skadestånd. Kommittén har emellertid samtidigt uttalat sin uppfattning att livförsäkringsbelopp skall kunna beaktas skönsmässigt vid bestämmande av efterlevandeersättning, dock endast när det gäller mera betydande belopp. Hit räknar kommittén inte de mera måttliga belopp på några 10 000-tal kronor, som t. ex. utgår på grund av den kollektivavtalade tjänstegrupplivförsäkringen (avsnitt 3.2.4). Men större belopp — även större samlade belopp från flera försäkringar — bör man ta hänsyn till precis på samma sätt som mera betydande förmögenhetstillgångar, dvs. de försörjningsresurser som avkastningen av försäkringsbeloppet ger kommer med i bilden när man

bedömer den efterlevandes skadeståndsanspråk (jfr ovan). Att försäkringsförmåner på detta sätt endast i viss mån beaktas leder enligt kommittén inte till att utrymme för regress uppkommer. F.ö. försvinner ju regressrätten beträffande samordningsförmån genom 5:3 i förslaget.¹⁶

Att skadeståndet skall anpassas till den efterlevandes behov av underhåll och hans möjligheter till försörjning på annan väg medför problem när det gäller att avgöra om skadeståndet skall bestämmas att utgå i form av livränta eller engångsbelopp samt — i livräntefallen — under hur lång tid som livräntan skall löpa.

När det gäller skadeståndets form har kommittén i avsnitt 8.4.6 förordat viss ökad användning av engångsbelopp som skadestånd till efterlevande. Denna del av förslaget skall närmare beröras i avsnitt 14.1.4 nedan. Innebörden är i korthet att efterlevande make eller part i äktenskapsliknande förhållande skall tillerkännas engångsbelopp och inte livränta i fall där man, med hänsyn till den egna försörjningsförmågan, kan anta att underhållsbehovet är av övergående natur eller annars till omfattningen mera begränsat. I de fall där livränta även i fortsättningen skall komma i fråga bör de principer som hittills har varit vägledande för rättstillämpningen alltså ha giltighet (avsnitt 1.4.6). Livräntan skall principiellt följa de variationer i den avlidnes försörjningsförmåga som man kunnat räkna med om han fått leva vidare (jfr vad ovan sagts om inkomstunderlaget). Att man här utnyttjar schabloner och t. ex. antar att en avliden förvärsarbetande försörjares inkomst och därmed försörjningsförmåga minskar eller helt upphör vid den tidpunkt då han skulle ha inträtt i pensionsåldern bör accepteras. Det bör emellertid, i de fall där detta bedöms som lämpligt, också finnas möjlighet att i stället fördela det skadestånd, som enligt huvudregeln kan utgå, över den efterlevandes återstående levnad (reduceringsmetoden).

I nuvarande praxis brukar livränta till efterlevande hustru fastställas att utgå så länge hon lever ogift. Man räknar alltså med att hon genom ett nytt äktenskap får försörjning som kan träda i stället för skadeståndet. I de fall där livränta alltså skall förekomma (jfr ovan och avsnitt 14.1.4) är det svårt att tänka sig en ändring i denna princip. Den har vissa påtagliga nackdelar. Framför allt kan den ha inverkan på benägenheten att ingå nytt äktenskap som engångsbeloppet inte har. I ett system med vidgad användning av engångsbelopp kan denna nackdel dock förmodas få mindre dimensioner. I samma riktning verkar försäkringsbolagens praxis att tillerkänna en änka tre årsbelopp av livräntan vid omgifte (avsnitt 1.4.4). Det torde saknas anledning anta att någon ändring kommer att ske i denna praxis.

Svårare att praktiskt bemästra är nackdelen att en motsvarande begränsning inte kan införas när livränta tillerkänns efterlevande part i äktenskapsliknande förhållande (avsnitt 7.4). Det kan inte gärna komma i fråga att i ett sådant fall begränsa en livränta att utgå så länge den efterlevande inte börjar ett nytt äktenskapsliknande förhållande med annan part. En sådan begränsning, som f. ö. skulle vara motiverad också när den genom dödsfallet upplösta förbindelsen har varit ett äktenskap,

¹⁶ Jfr beträffande gällande rätt NJA 1960 s. 569 och avsnitt 1.4.4.

skulle innebära en alltför svårbestämbar gräns för skadeståndsskyldighetens omfattning. Skadeståndet för förlust av försörjare i äktenskapsliknande förhållanden bör med hänsyn härtill i regel fastställas som engångsbelopp, även om livränta yrkas. Också i vissa fall där efterlevande make kräver ersättning kan det finnas anledning att räkna med möjligheten till äktenskapsliknande samlevnad, och därför anse skälen för engångsbelopp överväga.

14.1.3 3 §

Paragrafen innehåller regler om samordning mellan skadestånd och andra förmåner vid personskada. *Första stycket* anger med vilka skadeståndsposter samordning skall ske samt huvudprincipen för samordningen. *Andra stycket* upptar de förmåner som skall samordnas med de angivna skadeståndsposterna.

Vilka förmåner som enligt förslaget samordnas med skadestånd och grunderna för samordningen har kommittén behandlat i avsnitt 10. Som där nämndes finns f. n. i skadeståndslagstiftningen inte någon reglering av frågan. Paragrafen har därför ingen motsvarighet i gällande lag. Däremot finns det redan nu bestämmelser i annan lagstiftning som har betydelse för frågan i vilken omfattning skadestånd skall påverkas av samtidigt utgående förmån från annan ersättningskälla. Främst kan pekas på 20:7 AFL och 51 § YFL. Till stor del uttrycker förslaget i denna del bara vad som på grund av dessa och andra bestämmelser redan tillämpas på skadeståndsområdet. Men paragrafen innehåller också vissa betydelsefulla sakliga nyheter.

En sådan nyhet är att samordningen alltid skall ske enligt nettometoden. Skadeståndet skall täcka den nettoförlust som de övriga förmånerna inte täcker. Regress blir därmed inte längre möjlig beträffande *dessa*, vilket får betydelse t. ex. i fråga om sjuklön. En annan nyhet är att pension från kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt periodisk ersättning från olycksfalls- eller sjukförsäkring skall samordnas med skadestånd.

Första stycket

Paragrafen reglerar sådan samordning som äger rum mellan å ena sidan skadestånd för förlorad arbetsförtjänst, invaliditet eller förlust av försörjare (jfr om dessa poster 5:1 och 2 i förslaget) och å andra sidan förmån som utgår från annat håll med anledning av skadan eller förlusten. Att endast dessa fall behandlas i paragrafen hindrar inte att det finns andra skadeståndsposter som också påverkas av ersättning som utgår ur annan källa. Exempel härpå ges i specialmotiveringen till 5:1 (kostnader för sjukhusvård och annan sjukvård) och till 5:2 (begravningskostnader och andra utgifter i samband med ett dödsfall). Beträffande vissa nu nämnda och andra förmåner kan det vara så att redan underlaget för beräkningen av skadans eller förlustens storlek har påverkats av förmånens belopp. Detta är i stor utsträckning fallet med t. ex. kostnader för sjukhusvård. Paragrafen innehåller alltså inte någon fullständig reglering av alla de

situationer där skadeståndet direkt eller indirekt påverkas av att skadan eller förlusten täcks från annat håll.

Förmån som skall samordnas med skadeståndet kallas i paragrafen för "samordningsförmån". Med samordning avses i detta sammanhang i princip att förmånen i sin helhet avräknas från beloppet av skadan eller förlusten när man avgör hur stor del av denna som skadeståndet skall täcka. I avsnitt 10.2 har kommittén angett sin syn på denna grundsats om avräkning, vars främsta syfte är att undvika överkompensation. Som framgår av den föreslagna lagtexten innebär nettoprincipen att skadeståndet blir den del av skadan eller förlusten som inte täcks av samordningsförmånen eller samordningsförmånerna. Samordningsförmån plus skadestånd skall svara mot skadan eller förlusten. Bruttoprincipen, som ännu kan behöva tillämpas i fall där man måste räkna med regress beträffande den andra förmånen — närmast situationer som avses i 25 § andra stycket andra ledet FAL — innebär däremot att skadeståndet bestäms till hela skadan eller förlusten med avräkning av den andra förmånen (avsnitt 10.4.2).

Att samordningsförmån och skadestånd tillsammans skall ge den skadelidande gottgörelse för skadan — varmed avses full gottgörelse — innebär inte ett krav på exakt matematisk anpassning av skadeståndet till den andra förmånen eller avräkning "krona för krona". Redan på grund av att det i många fall är omöjligt att mera exakt ange vad som är full gottgörelse för skadan eller förlusten finns ett skönsmässigt moment i skadeståndsbestämningen, och det bör under sådana förhållanden också vara möjligt att skönsmässigt runda av skadeståndsbeloppet. Det bör räcka med en nära anpassning av skadeståndet till förmånen.

Några större marginaler bör det emellertid inte vara fråga om. I detta avseende avviker det svenska förslaget från det danska utkastet. Där sägs om en kategori samordningsförmåner att skadestånd för invaliditet och förlust av försörjare skall "fastsättes under rimelig hensyntagen till sociale ydelser" (§ 3 stk. 2) och om en annan kategori att det vid skadeståndets bestämmande kan tas hänsyn till privat liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring och andra förmåner med anledning av skadan (§ 3 stk. 4). Den svenska kommittén har ansett att så vaga föreskrifter inte ger tillräcklig ledning för rättstillämpningen och därmed ingen garanti för det resultat som åsyftas med samordningen. Av samma anledning har kommittén inte heller kunnat ansluta sig till den lösning som det norska lagförslaget ger, nämligen att det "kan tas hensyn till" sådana försäkringsförmåner som inte skall avräknas, dvs. andra förmåner än de som utgår från socialförsäkring och tjänstepensionering (§ 3—1 tredje ledd).

Följande exempel belyser förslaget. Man kommer i ett visst fall fram till att den skadelidandes framtida inkomstförluster kommer att uppgå till 1 600 kr per månad. Uppbär han en yrkesskadelivränta om 760 kr per månad behöver skadeståndet inte nödvändigtvis bestämmas till 840 kr per månad utan lämplig avrundning, företrädesvis uppåt, bör kunna ske. Om skadeståndet skall utgå i form av engångsbelopp gäller motsvarande i fråga om det periodiska belopp som i vissa fall utgör underlaget för beräkningen av ersättningen (avsnitt 14.1.4).

När det beror på en skönsmässig bedömning om en förmån över huvud taget skall inverka på skadeståndet eller inte föreligger inte samordning. Exempel på detta är beaktande av förmån från livförsäkring vid bestämmande av skadestånd enligt 5:2 i förslaget. Som utvecklats vid den paragrafen bör man låta större livförsäkringsbelopp inverka på skadestånd för förlust av försörjare, på samma sätt som andra förmögenhetstillgångar.

Den andra förmånen skall utgå "med anledning av skadan eller förlusten". Detta innebär till en början att man måste undersöka ändamålet med den aktuella skadeståndsposten, å ena, och den samtidigt utgående förmånen, å andra sidan. Skadestånd kan ju utgå i flera olika avseenden: för kostnader, inkomstförlust, ideell skada etc. De andra förmåner som kan finnas med i bilden vid en personskada har som regel en mer eller mindre klar inriktning på viss eller vissa skadeföljder. Inom den allmänna försäkringen t. ex. finns det vissa förmåner som skall täcka kostnader och andra förmåner som skall gottgöra inkomstförlust. Endast förmån som har ett ändamål som överensstämmer med den aktuella skadeståndspostens skall samordnas med denna. Det kan givetvis många gånger vara svårt att avgöra om sådan överensstämmelse finns eller inte. Men prövningen underlättas av en sådan uppdelning av skadeståndsposterna som kommittén har förordat under 5:1 ovan.

Samordningsfrågan prövas med hänsyn till vad den andra förmånen förutsätts skola täcka. Härav följer att t. ex. yrkesskadelivränta skall samordnas med skadestånd för invaliditet trots att det är ett välkänt förhållande att en sådan livränta i många fall helt eller delvis kommit att utgöra ersättning för ideell skada.

Av principen om överensstämmande ändamål följer bl. a. att andra förmåner som förutsätts gottgöra ideell skada skall hållas utanför samordningen enligt förevarande paragraf. Den gäller nämligen skadeståndsposter som uteslutande har till ändamål att täcka ekonomisk skada. Att ideellt skadestånd inte får reduceras med vad som utgår från annat håll och som avser att täcka ekonomiska skadeföljder faller sig naturligt. Lika självklart är att skadestånd som avser ekonomisk skada — t. ex. invaliditet — inte får nedsättas på grund av annan förmån som avser den ideella skadan. Saken har ännu inte någon större aktualitet, men kan tänkas få det om en motsvarighet till menersättningen införs i yrkesskadeförsäkringen (avsnitt 5.1).

Kommittén skall strax beröra frågan hur man skall göra när den andra förmånen har blandad karaktär av ersättning för ekonomisk och ideell skada. Detta kan vara fallet med vissa ersättningar ur summaförsäkring (avsnitt 10.3.2.2).

Också förmåner från annat håll som avser kostnader skall hållas utanför samordningen enligt förevarande paragraf. Vårdbidrag enligt 17 § YFL bör t. ex. inte samordnas med skadestånd för invaliditet enligt 5:1 i förslaget. Vårdbidraget utgår nämligen inte med anledning av den förlust som invaliditetsersättningen avser att täcka. Under andra stycket nedan skall ges flera exempel på förmåner som av samma anledning bör hållas utanför tillämpningen av paragrafen. Omvänt skall skadestånd som gäller kostnader inte samordnas med ersättning från annat håll som förutsätts

täcka inkomstförlust. Den principen har redan kommit till uttryck i dagens rättstillämpning.¹⁷ Som redan har berörts bör förmån från annat håll som avser kostnader påverka skadestånd för samma ändamål.

Ibland kan det vara svårt att avgöra om ändamålet med skadeståndet och den andra förmånen överensstämmer eller inte. Det finns förmåner som har inslag av kompensation för såväl ekonomisk som ideell skada. Ändamålet med t. ex. periodisk ersättning från olycksfallsförsäkring är ofta på detta sätt blandat. Avsikten kan vara att såväl inkomstförlust som merutgifter och ideell skada skall täckas. Det skulle i och för sig kunna tänkas att man försökte dela upp förmånen och endast samordnade den del som man ansåg hänförlig till den ekonomiska skadan. Ett sådant förfarande skulle stöta på svårigheter i praktiken, och det ligger därför närmast till hands att man avgör vilket syfte som får anses dominerande och rättar samordningen härefter. När det gäller periodisk ersättning från summaförsäkring har kommittén i avsnitt 10.3.3 redovisat sin uppfattning att syftet att gottgöra inkomstförlust får anses vara så dominerande att hela försäkringsbeloppet bör ingå i samordningen. Principen bör kunna tillämpas också i andra fall där en uppdelning av den andra förmånen inte framstår som praktiskt genomförbar. Kapitalersättningar från summaförsäkring, som också kan ha en blandad funktion, skall dock enligt förslaget hållas helt utanför samordningen.

När förmån som innehåller ideella moment samordnas med skadestånd för ekonomisk skada får man självfallet se till att inte skadeståndet för den ideella skadan på något sätt påverkas av den andra förmånen. Om detta iaktas är den i föregående stycke föreslagna principen inte till någon egentlig nackdel för den skadelidande.

Av grundsatsen att skadeståndsposten och den andra förmånen skall ha samma ändamål följer bl. a. att "överskott" som uppkommer därför att de andra förmånerna helt täcker den aktuella skadeföljden inte får avräknas på annan skadeståndspost. Om en försäkringsförmån till mer än 100 % täcker faktisk inkomstförlust under den akuta sjukdomstiden leder samordningen till att inget skadestånd för förlorad arbetsförtjänst skall utgå, men den del av försäkringsersättningen som överstiger den faktiska förlusten skall inte avräknas på invaliditetsersättningen, än mindre på den del av skadeståndet som avser ideell skada (avsnitt 10.4.1).

Även om skadeståndet och den andra förmånen har samma ändamål — att täcka inkomstförlust, förlust av försörjare etc. — kan det tänkas fall där man måste ta hänsyn till att den andra förmånen helt eller delvis utgår av andra orsaker än skadeståndet. Om t. ex. en person, som redan uppbär yrkesskadelivränta på grund av en handamputation, förlamas i benen efter en trafikolycka kan det knappast bli aktuellt att samordna skadeståndet ur trafikförsäkringen med livräntan. Den utgår ju inte "med anledning av" trafikskadan. Frågan hur man skall se på denna och liknande situationer måste i huvudsak överlämnas åt rättstillämpningen, men kommittén vill med några typfall försöka ge vissa allmänna riktlinjer för bedömningen.

¹⁷ FFR 1967 s. 189, där det ansågs att besvärslivränta, avseende fördrade levnadsomkostnader, inte skulle samordnas med livränta enligt militärsättningsförordningen eftersom besvärslivräntan inte hade funktionen att täcka inkomstförlust.

1. Ett inte opraktiskt fall är till en början att *den andra förmånen beviljats också på grund av andra defekter* än den eller de som har uppkommit vid den händelse som föranlett skadeståndsanspråket. En person som beviljats förtidspension från den allmänna försäkringen efter ett arbetsolycksfall kanske också lider av t. ex. förslitningsskador eller någon sjukdom som har haft betydelse vid pensionsprövningen.

I allmänhet lär detta inte leda till större problem i rättstillämpningen. En "uppdelning" av pensionen på de olika pensionsanledningarna är antagligen oftast inte motiverad och f. ö. knappast möjlig att, annat än undantagsvis, genomföra i praktiken. Avräkningsprincipen måste anses ha den innebörden att skadeståndet inte skall kompensera förlust av sådan del av den skadelidandes inkomst såsom fullt arbetsför som annan förmån täcker, och detta oavsett anledningen till att den andra förmånen utgår. Annars kan överkompensation uppkomma.

I fråga om skadestånd för förfluten tid kommer den nu angivna principen till uttryck i att man samordnar skadeståndet med annan samtidigt utgående förmån – sjukpenning etc. – oavsett anledningen till att förmånen har utgått. Men även när det gäller framtida skadestånd måste man på ett eller annat sätt ta hänsyn till den andra förmånen i dess helhet. Om kausalitet inte föreligger mellan skadehändelsen och vissa av de defekter som har föranlett den andra förmånen får detta komma till uttryck i en mera skönsmässig reduktion av nettoskadeståndet.

Exempel 1. Den skadelidande uppbär före skadetillfället en arbetsinkomst om 30 000 kr per år. Efter skadetillfället kommer han inte upp i högre inkomst än 10 000 kr per år. Den skada som ligger till grund för skadeståndsanspråket samt sjukdom som förelegat redan vid tiden för skadehändelsen men då inte alls eller inte nämnvärt inverkat på förvärvsförmågan leder till att han beviljas halv förtidspension med 10 000 kr per år. Eftersom förlusten 20 000 kr till 10 000 kr täcks av förtidspensionen blir nettoutrymme för skadeståndet 10 000 kr. Med hänsyn till att skadehändelsen och sjukdomen samverkat till effekten, bör skadeståndet kunna bestämmas så att det endast täcker viss del av detta utrymme. Ofta torde en häftendelning te sig naturlig. För det fall emellertid att, om skadehändelsen inte mellankommit, sjukdomen ensam skulle inom en nära framtid ha medfört samma nedsättning av förvärvsförmågan som nu åstadkommit av de båda orsakerna i samverkan – det kan t. ex. vara fråga om en fortskridande sjukdom i ryggraden, s. k. spondylitis deformans – bör skadeståndet jämkas kraftigt. Ger åter omständigheterna vid handen att, om skadehändelsen inte mellankommit, den skadelidande skulle trots sjukdomen ha behållit sin förvärvsförmåga under avsevärd tid framöver, bör ofta fullt skadestånd utgå. Jfr om kausalitetsbedömningen vad som sägs i avsnitt 14.1.1.

Motsvarande bör gälla om flera – eventuellt sinsemellan samordnade – förmåner utgår till den skadelidande.

2. Om *den andra förmånen utgår enbart på grund av annan defekt, som föreligger redan vid skadetillfället* – t. ex. tidigare sjukdom eller skada – och som alltså inte har något samband med den skadehändelse som ligger till grund för skadeståndsanspråket, bör den regelmässigt hållas utanför samordningen, och detta vare sig den tidigare defekten ännu påverkar den skadelidandes förvärvsförmåga eller inte.

Ett vanligt förhållande är att den skadelidande övervinner den inverkan som en viss defekt har på hans förvärvsförmåga. I det ovan nämnda exemplet med en tidigare yrkesskadad person som får ytterligare skador vid en trafikolycka kan det vara så att yrkesskadan inte längre reducerar hans förvärvsförmåga och därmed inte har gett utslag i inkomstunderlaget när skadeståndet skall bestämmas. Även om det skulle kunna hävdas att

överkompensation därigenom uppkommer bör någon samordning mellan skadestånd och yrkesskadelivränta inte äga rum. Än mindre bör samordning ske om yrkesskadan ännu har haft inverkan på inkomstunderlaget, dvs. om den skadelidande före trafikolyckan har tjänat mindre än vad som får anses vara normal inkomst för en fullt arbetsför person i motsvarande syssla.¹⁸

Exempel 2. Den skadelidande har före skadetillfället en arbetsinkomst om 30 000 kr per år samt på grund av tidigare extremitets-skada en yrkesskadelivränta om 5 000 kr per år. Beloppet 30 000 kr är normal inkomst i hans yrke. Om han förlorar 2/3 av sin arbetsförmåga genom ett trafikolycksfall och alltså lyckas uppnå en arbetsinkomst om 10 000 kr per år är utrymmet för skadestånd – eventuellt samordnat med andra förmåner med anledning av trafikolyckan – 20 000 kr och inte (20 000–5 000) 15 000 kr per år. Han uppnår då samma totala inkomst – 35 000 kr per år – som före olyckan. Om hans arbetsinkomst före olyckan i stället har utgjort 20 000 kr och livräntan alltså svarat mot faktisk inkomstförlust är utrymmet för skadestånd, med hänsyn till det lägre inkomstunderlaget, 10 000 kr och inte (10 000–5 000) 5 000 kr. Hans totala inkomst blir då 25 000 kr per år, eller samma belopp som före olyckan.

En förmån som inte kan anses ha samband med den aktuella skadan eller förlusten är ålderspension enligt AFL, ITP, STP eller annan ordning. Sådan pension utgår från viss ålder därför att pensionstagaren då förutsätts upphöra med förvärvsarbete. Skulle han ändå fortsätta med sådant arbete bör han ha rätt till skadestånd för förlust av arbetsinkomst om han skadas, utan att pensionen inverkar på skadeståndet.¹⁹ Att skadeståndslivränta som fastställs före den tidpunkt då den skadelidande inträder i pensionsåldern reduceras vid denna tidpunkt får ses som en schablonmässig anpassning av livräntan till den nedgång i förvärvsinkomsterna som man då normalt har att räkna med (avsnitt 14.1.4). En annan förmån som normalt inte heller kan ha samband med skadan eller förlusten och därför regelmässigt kan hållas utanför samordningen är sådan förtidspension som, utan att medicinsk indikation behöver föreligga, kan utgå till äldre arbetslös försäkrad (7:1 andra stycket AFL).

3. En tredje situation som bör uppmärksammas är *den där den andra förmånen utgår vid tiden för den aktuella skadehändelsen men utvidgas på grund av den defekt som är en följd av skadehändelsen.*

Exempel 3. En person som uppbär halv förtidspension med 10 000 kr per år och arbetsinkomst med 20 000 kr per år skadas så allvarligt att han förlorar all arbetsinkomst, men samtidigt höjs förtidspensionen till 20 000 kr per år. Utrymmet för skadestånd är i och för sig 20 000 kr, men detta får till 10 000 kr anses vara täckt av det belopp varmed förtidspensionen har höjts. Samordningen innebär alltså att skadeståndet blir 10 000 kr per år.

4. En fjärde situation bör också behandlas. Den karaktäriseras av *den defekt som föranlett den andra förmånen inte har något samband med den händelse som ligger till grund för skadeståndet utan uppkommer efter denna händelse* och inverkar på den skadelidandes arbetsförmåga.

¹⁸ Om den andra defekten är progredierande, dvs. kan beräknas få större och större inverkan på inkomstunderlaget (som fallet kan vara t. ex. med silikos) är det, enligt de principer som illustrerades i situation nr 1 ovan, inte säkert att skadeståndet skall beräknas så att det täcker hela inkomstbortfallet.

¹⁹ Jfr lagrådets uttalanden i prop. 1962:90 s. 421.

En trafikskadad person drabbas t. ex. av en invalidiserande sjukdom som inte har något samband med trafikolyckan. De förmåner som kan komma att utgå med anledning av sjukdomen – förtidspension, eventuellt förhöjning av tidigare utgående förtidspension, periodisk ersättning från egen personförsäkring eller liknande – inverkar inte på skadeståndet om detta redan har fastställts då förmånen börjar utgå. Innebörden av nettometoden är nämligen att förmåner som inte alls har beaktats vid skadeståndsprövningen eller inte beaktats till hela sin framtida storlek inte kommer att inverka på skadeståndet. Att det sagda eventuellt kan leda till överkompensation förändrar inte principen. Det kan också tänkas att underkompensation uppkommer.

Om skadeståndet ännu inte har fastställts synes bedömningen böra ske på det sätt som kommittén rekommenderar i situationerna 1 och 2 ovan. Leder sjukdomen t. ex. till att förtidspension beviljas får man undersöka om den defekt som föranlett skadeståndskravet också har inverkat på pensionsbeslutet. Om så är fallet bör man – enligt vad som angavs under fall 1 ovan – samordna skadeståndet med hela pensionen och därefter reducera nettobeloppet med hänsyn till att även sjukdomen bidragit till skadan. Hade sjukdomen ensam kunnat motivera pensionen (självständigt verkande skadeorsak), bör skadeståndet jämkas kraftigt eller eventuellt inget skadestånd alls utgå.²⁰

Det bör understrykas att man inte behöver utgå från att samordningsförmån och skadestånd inte har helt överensstämmande ändamål – att täcka inkomstförlust med anledning av den aktuella defekten – bara därför att invaliditetsbedömningen har utfallit olika inom de båda ersättningsanordningarna. Om man t. ex. inom yrkesskadeförsäkringen har stannat för en 25-procentig medicinsk invaliditet med anledning av skadan bör samordning sålunda kunna ske med skadestånd, utmätt på grundval av en tänkt nedsättning av arbetsförmågan med en större eller mindre andel av full arbetsförmåga än som svarar mot en fjärdedel.

Tidsfaktorn bör beröras ytterligare. Skadeståndet och den andra förmånen skall i princip avse samma tidsperiod. Om den skadelidande t. ex. begär skadestånd för förlorad arbetsförtjänst fr. o. m. tredje sjukskrivningsmånaden får man inte samordna skadeståndet med sjuklön som kan ha utgått under första och andra sjukskrivningsmånaderna. Kravet på ett tidsmässigt samband bör emellertid inte överdrivas. Grundsatsen bör vara att bara ett ungefärligt sådant samband behöver föreligga.

Som framgår av paragrafens lydelse skall samordningen ske när skadeståndsskyldigheten bestäms. Man skall alltså ta hänsyn till de andra förmåner som vid denna tidpunkt har utgått, utgår eller kan väntas utgå.

Detta innebär, såvitt gäller *förfluten tid* att skadeståndet blir skillnaden mellan inkomstförlusten och den andra förmånen, t. ex. sjukpenning enligt AFL. Någon avrundning av skadeståndsbeloppet (jfr ovan) blir här sällan aktuell eftersom avräkningen av den andra förmånen i allmänhet kan ske mot faktisk inkomstförlust när det gäller förfluten tid.

²⁰ Jfr JR Walin i NJA 1950 s. 650. Hans ståndpunkt innebar att den skadeståndsskyldige får finna sig i att betala ett en gång fastställt skadestånd även om det senare inträffar omständighet som gör att skadeståndet synes för högt, men att sådan omständighet som yppas redan före domen både kan och bör beaktas vid bestämmandet av skadeståndsskyldighetens omfattning. Om – som i målet var fallet – skadehändelsen och den tillstötande sjukdomen var för sig ledde till arbetsförmåga borde enligt Walins uppfattning ske en stark reduktion av skadeståndet.

När det gäller *annan förmån som utgår vid tiden för skadeståndets fastställande* sker samordningen på grundval av den andra förmånens aktuella belopp. Innebörden av nettometoden är som redan angetts att framtida förändringar i den andra förmånens storlek inte inverkar. Man kan säga att skadestånd och samordningsförmån efter den tidpunkt då skadeståndet har fastställts följer sina egna vägar, t. ex. när det gäller värdesäkringen. I denna situation bör skadeståndet kunna avrundas enligt kommitténs rekommendation.

En viss reservation i principen att endast aktuellt belopp beaktas har kommittén gjort i den allmänna motiveringen (avsnitt 10.4.2). Enligt vad där sägs bör mera *påtagliga framtida förändringar i samordningsförmånens storlek* uppmärksammas. Vet man t. ex. att förmånen upphör att utgå vid viss tidpunkt inom den period som skadeståndet avser bör man, i varje fall om förmånen är av någon betydelse, kunna föreskriva höjning av skadeståndet. Det sagda kan någon gång gälla bl. a. barnpension enligt AFL (jfr under stycket). Motsvarande förfarande kan vara befogat när samordningsförmånen reduceras, vilket t. ex. kan vara fallet med invalidlivränta enligt YFL efter avslutad omskolning. Å andra sidan bör också väntad framtida höjning av samordningsförmånen kunna föranleda att skadeståndet bestäms att utgå med olika belopp under skilda tidsperioder.²¹

Om den *andra förmånen ännu inte har börjat utgå vid tiden för skadeståndets fastställande* men man med någon säkerhet kan räkna med att den kommer att göra det från en framtida tidpunkt, bör skadeståndet kunna anpassas härfter. Det kan t. ex. vara så att viss karenstid för dagsersättning från sjukförsäkring skall avvaktas. Så långt det är möjligt bör man emellertid undvika att skadeståndet bestäms slutligt förrän klarhet har vunnits i samordningsförmånernas storlek och löptid. Skadeståndet kan däremot helt naturligt inte påverkas av förmån som man vid prövningen inte säkert känner till. Omprövning av skadeståndet enligt 5:5 i förslaget med anledning av att vid första prövningen okänd förmån börjar utgå är inte heller möjlig (avsnitt 14.1.5).

Samordningen skall ske med de belopp av den andra förmånen som den skadelidande är *berättigad till* enligt socialförsäkringsförfattningarna, anställningsavtal, försäkringsavtal o. d. Detta återspeglas i lagtexten, där det talas om rätt för den skadelidande att erhålla samordningsförmån. Om den skadelidande inte utnyttjar möjligheten att få t. ex. yrkesskadelivränta efter ett arbetsolycksfall skall den del av hans förlust som livräntan skulle täcka inte falla på den skadeståndsskyldige. Motsvarande bör gälla om den skadelidande inte gör anmälan om sjukdomsfallet till försäkringskassan och därför, enligt 3:10 fjärde stycket AFL, förlorar rätten till sjukpenning. Detta får anses följa av grundsatsen att en skadelidande är skyldig medverka till att skadeföljderna begränsas.

Bedömningen bör emellertid rimligen bli en annan när försummelsen hänförs till tiden *före* skadehändelsen. Om, på grund av någon

²¹ Ang. underlaget för beräkning av ändring av skadeståndslivränta enligt lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor när livräntan vid viss framtida tidpunkt skall höjas eller sänkas kan hänvisas till prop. 1973:14 s. 65.

försummelse på den skadelidandes sida före skadetillfället, viss förmån som han i och för sig skulle ha varit berättigad till inte utgår eller utgår med lägre belopp än annars, bör detta inte föranleda att han — i paragrafens bemärkelse — anses ha rätt till förmånen i vidare mån än den faktiskt utgår. Ett praktiskt exempel är följande. En person underlåter att enligt 3:6 AFL till försäkringskassan anmäla stadigvarande inkomst-ändring. Av den anledningen kommer han att uppbära sjukpenning som inte svarar mot den nya inkomsten. Inte den i och för sig riktiga sjukpenningen utan den som faktiskt utgår bör här läggas till grund för samordningen.

I allmänhet kan det inte vålla några svårigheter att få reda på om den skadelidande har rätt till förmåner som är av den karaktären att samordning kan komma i fråga enligt paragrafen. Om han av någon anledning inte vill ge upplysningar på denna punkt får frågan vid rättegång behandlas som andra frågor om framskaffande av bevisning i tvistemål. Detta innebär att förhör under sanningsförsäkran eller editionsföreläggande kan bli aktuellt. Eftersom skadeståndsfrågan, om frivillig uppgörelse inte träffas, prövas i dispositivt tvistemål blir eventuella åtgärder i detta avseende beroende av parternas initiativ.

En fråga som också kan uppkomma är hur man skall förfara när den skadelidande visserligen har rätt till viss förmån, t. ex. sjuklön, men denna inte utges av den därtill förpliktade, t. ex. en arbetsgivare som har råkat i konkurs. Det kan självfallet inte hävdas att samordning i ett sådant fall bör underlåtas. Den skadeståndsskyldiges förpliktelse bör med andra ord inte utvidgas därför att annan gäldenär inte förmår fullgöra sin prestation. Detta är dock närmast en teoretisk fråga.

I de fall där skadeståndet bestäms till periodiskt belopp är den avräkning som samordningen innebär normalt inte särskilt komplicerad. Saken kommer i ett annat läge om skadeståndet skall utgå i form av engångsbelopp. Med samordningsförmåner i form av engångsbelopp behöver man enligt kommitténs förslag inte räkna (avsnitt 10.3.3).²² I avsnitt 8.5 och 14.1.4 utvecklar kommittén hur engångsbelopp bör bestämmas enligt den nya ordning som föreslås. Utgångspunkten för bedömningen skall kunna vara en uppskattad periodisk ersättning. Om aktuell eller beräknad framtida inkomstförlust inte har påvisats skall, oavsett att bedömningen kan ha skett på grundval av en sådan tänkt periodisk ersättning, engångsbeloppet i sin helhet betraktas som ersättning för ideell skada (se fall 3 i avsnitt 14.1.4). Samordning enligt förevarande paragraf kommer då följaktligen inte i fråga. Om man emellertid har räknat med att den tänkta periodiska ersättningen helt eller delvis kompenserar inkomstförlust blir samordning aktuell. Den bör då ske på det sättet att samordningsförmånen får inverka på den beräknade periodiska ersättningen.

Exempel. Om i fall 1 i avsnitt 14.1.4 den skadelidande har rätt till en samordningsförmån, uppgående till 50 kr per månad, har man att räkna med en årlig ersättning om (2 400—600) 1 800 kr i stället för 2 400 kr.

²² Jfr dock nedan under andra stycket om yrkesskadelivränta som bytts ut mot engångsbelopp.

Beloppet 1 800 kr kan sedan, som i exemplet, förhöjas med hänsyn till allmänna olägenheter. Om dessa också nu anses svara mot 600 kr per år blir uträkningarna följande:

2 400 kr beräknad årlig ersättning	40 600
Menersättning enligt tabell	8 000
	<hr/>
	48 600
<i>Avrundat engångsbelopp</i>	50 000
Därav uppskattad och i beslutet angiven:	
Invaliditetsersättning	30 000
Menersättning	20 000

Vissa komplikationer kan tänkas uppstå i sådana situationer där den tidrymd som engångsbeloppet avser inte sammanfaller med den period under vilken samordningsförmånen utgår eller andra variationer beträffande samordningsförmånen är att räkna med. Vilken inverkan samordningsförmånen bör ha på skadeståndet i sådana fall bör lämpligen avgöras enligt de principer som kommittén har angett i det föregående för de fall där också skadeståndet är periodiskt. Det kan exempelvis vara så att engångsbeloppet skall gottgöra invaliditet under den skadelidandes hela återstående livstid medan samordningsförmånen endast löper under en viss tidsperiod. Grundsatsen att mera påtagliga förändringar i samordningsförmånens framtida storlek bör inverka också på skadeståndet leder då till att man i underlaget för engångsbeloppet bör räkna med att samordningsförmånen upphör efter ett visst antal år.

Exempel. Den periodiska ersättning som skall tjäna som underlag för beräkningen av engångsbeloppets storlek är i ett visst fall 4 000 kr. Engångsbeloppet skall utgöra invaliditetsersättning för den skadelidandes återstående livstid. Med anledning av skadan utgår också en förmån som enligt paragrafen skall samordnas med skadeståndet. Den är 2 000 kr per år under en tioårsperiod. Här bör man antingen kunna göra en mera skönmässig reduktion av den periodiska ersättningen för skadeståndets hela löptid, kanske till 3 000 eller 3 500 kr. Engångsbeloppet blir då – bortsett från ersättningen för ideell skada – för en 40-åring ca 49 000 resp. 57 000 kr. Eller också kan man räkna fram det engångsbelopp som svarar mot 4 000 kr i periodisk ersättning samt reducera detta med vad som svarar mot samordningsförmånen under 10 år. Resultatet av det beräknings sättet blir ett belopp om ca (65 200–14 900) 50 000 kr.

De komplikationer som i dagens rättstillämpning uppkommer när samordning skall ske i ett fall där skadeståndet samtidigt skall reduceras på grund av medvällande på den skadelidandes sida har kommittén redovisat i avsnitt 3.1.5.3. Några motsvarande komplikationer räknar kommittén knappast med om dess förslag till nya principer för medvällandebedömningen genomförs (avsnitt 12). Jämkning av skadestånd för personskada skall enligt förslaget som huvudregel inte vidare äga rum. Om det undantagsvis inträffar en situation där jämkning ändå skall ske, t. ex. därför att den skadelidande visat grov vårdslöshet, följer av lagtexten att jämknings – med hänsyn till den nettoprincip för skadeståndsbestämningen som kommittén föreslår – kommer att ske på det netto som skadeståndet utgör, alltså enligt alt. 1 i avsnitt 3.1.5.3.

Andra stycket

Uppräkningen av samordningsförmåner innehåller inte den närmare benämningen på alla de olika förmåner som åsyftas utan endast en mera allmän karaktärisering av dem. En detaljerad uppräknning skulle medföra behov av att ändra SkL t. ex. när förmåner införs i eller utmönstras ur socialförsäkringen. Kommittén skall emellertid i det följande försöka närmare ange de nu existerande förmåner som kan komma i fråga för samordning. Det bör understrykas att framställningen inte gör anspråk på fullständighet.

1. *Periodisk förmån enligt AFL, YFL eller författning som bygger på sistnämnda lags grunder.* Vilka olika förmåner som finns på detta område har redovisats i avsnitt 3.1.

Endast periodiskt utgående förmån kommer i fråga för samordning. F. n. existerar inom socialförsäkringen inte några engångsersättningar av sådan natur att samordning med de i paragrafen angivna skadeståndsposterna kommer i fråga. Om det i socialförsäkringen införs vidgade möjligheter att, i stället för periodisk ersättning, ge engångsersättning, kan det bli aktuellt att ompröva paragrafen.

Sjukpenning enligt 3 kap. AFL eller 11 § första, andra och tredje stycket YFL är periodisk förmån – även om ”perioden” kan vara så kort som en dag – och samordnas med skadestånd för förlorad arbetsförtjänst och invaliditet. Sjukpenningen är fr. o. m. år 1974 skattepliktig och därför uppkommer i fortsättningen inte den fråga om samordning mellan skattepliktig och skattefri ersättning som var aktuell i NJA 1961 s. 215. Den har emellertid fortfarande aktualitet när det gäller AGS-ersättning och liknande (jfr nedan under p. 4). Även sjukpenning enligt 21 kap. AFL på grund av frivillig försäkring bör, om det föranleds av omständigheterna, kunna samordnas med skadestånd. Hushållsarbetande make, som tillerkänns skadestånd för förlorad arbetsförtjänst, bör få finna sig i att skadeståndet reduceras på samma sätt som om sjukpenningen hade utgått på grund av obligatorisk försäkring. Frivilligheten bör, som framgår av behandlingen av vissa under p. 4 angivna förmåner, inte i och för sig ställa förmånen utanför samordningen.

Förtidspension eller *sjukbidrag* enligt 7 och 13 kap. AFL samordnas med skadestånd för förlorad arbetsförtjänst och invaliditet. Angående förtidspension enligt 7:1 andra stycket och 13:1 första stycket 2 p. AFL till äldre arbetslös försäkrad (avsnitt 3.1.1.2) kan hänvisas till vad som har sagts under första stycket ovan. Också *pensionstillskott* till AFP-pension skall avräknas i samma ordning som grundförmånen. Förevarande paragraf bör även gälla *barntillägg* till förtidspension eller sjukbidrag.

Hustrutillägg och *kommunalt bostadstillägg* är emellertid behovsprövade och måste därför hållas utanför samordningen. Ersättningsrätten är här bl. a. beroende av skadeståndet, och det kan inte under sådana förhållanden anses förenligt med 20:7 första stycket AFL att förmånerna i sin tur inverkar på skadeståndet. *Invaliditetstillägg* har karaktär av kostnadsersättning och bör enligt kommitténs uppfattning inte heller ingå i samordningen. Men tillägget måste kunna inverka på sådant

skadestånd som eventuellt kommer i fråga för de kostnader invaliditetstillägget tar sikte på.

Samma synpunkter som på invaliditetstillägg kan läggas på *invaliditetsersättning* enligt 9 kap. AFL. Också dessa förmåner bör hållas utanför samordningen enligt förevarande paragraf men däremot kunna inverka på skadestånd för merutgifter och andra kostnader som uppkommer på grund av skadan, t. ex. periodisk ersättning för mera omfattande framtida kostnader (avsnitt 14.1.1). *Vårdbidrag* enligt AFL (avsnitt 3.1.1.3) torde enligt samma princip böra samordnas om skadeståndet utgår i form av vårdlivränta.

Familjepension enligt 8 och 14 kap. AFL samordnas med skadestånd för förlust av försörjare. Detta gäller sålunda *änkepension från AFP*, jämte eventuellt utgående pensionstillskott. Det bör uppmärksammas att samordning kan komma i fråga när pensionsförmånen utgår till kvinna som visserligen inte varit gift med den avlidne men som stadigvarande har sammanbott med honom och enligt kommitténs förslag får skadestånd som efterlevande (avsnitt 7.3. och 14.1.2). Också *änkepension från ATP* samordnas. När det gäller *barnpension* bör uppmärksammas att förmånen upphör vid 18 års ålder (AFP) och 19 års ålder (ATP), något som kan inverka på skadeståndsbestämningen (jfr under första stycket ovan). Samordningen sker med aktuellt pensionsbelopp för varje barn (avsnitt 3.1.1.4). De variationer som kan förutses på grund av att antalet pensionsberättigade barn i en familj ändras under den tid som skadeståndet avser bör i stort sett kunna lämnas utan avseende. Detta gäller t. ex. om ATP-pensionen för barn nr 2 i en syskonskara ökar från 12,5 till 15 % i samband med att barn nr 1 uppnår 19-årsgränsen.

Invalidlivränta enligt 16 § YFL samordnas med skadestånd för förlorad arbetsförtjänst och invaliditet. Livränta av detta slag kan ha olika storlek under olika tidsperioder, t. ex. på grund av omskolning (avsnitt 3.1.3.3), och tidsfaktorn kan därför i fråga om dessa förmåner få särskild betydelse (jfr ovan under första stycket). Om livräntan under ett år utgår efter 100-procentig arbetsoförmåga men sedan efter 25-procentig arbetsoförmåga bör skadeståndet anpassas härefter, i den mån man har kännedom om förhållandet vid skadeståndsprövningen. Har livräntan bytts ut vid den tidpunkt då samordning aktualiseras — ett antagligen mycket ovanligt fall — får samordningen ske på grundval av det livräntebelopp som var aktuellt när utbytet skedde. *Vårdbidrag* enligt 17 § YFL till sjukpenning eller livränta bör hållas utanför samordningen enligt förevarande paragraf. Samordningsfrågan får nämligen här bedömas på samma sätt som när det gäller invaliditetstillägg, invaliditetsersättning och vårdbidrag enligt AFL.

Efterlevandelivränta enligt 20–23 §§ YFL samordnas också med skadestånd för förlust av försörjare. Detta gäller sålunda *livränta till änka, till ogift kvinna som har sammanlevt med den avlidne, till barn eller förälder*. Att yrkesskadelivränta till efterlevande tidigare inte har fått inverka på skadeståndet sammanhängande med yrkesskadeförsäkringens regress (avsnitt 1.4.4). När regressrätten nu har avskaffats finns inte längre någon anledning att vid samordningen behandla yrkesskadeersättningen på annat sätt än t. ex. familjepension enligt AFL.

Har förmåner från socialförsäkringen sinsemellan samordnats med varandra (avsnitt 3.1.4) sker samordningen vid skadeståndsbestämningen självfallet med det reducerade försäkringsbeloppet. Det kan tänkas att detta ibland leder till större skadestånd än som annars skulle ha utgått. Ett tänkbart fall är att den skadelidande på grund av tidigare skada uppbar yrkesskadelivränta som inte längre svarar mot förvärvsmässig förlust men som ändå påverkar förtidspension enligt AFL med anledning av den aktuella skadan. Om t. ex. hans förvärvsinkomst före skadan har uppgått till 40 000 kr per år – normal inkomst i yrket – yrkesskadelivräntan till 4 000 kr och den oreducerade förtidspensionen till 20 000 kr kommer samordningen mellan yrkesskadelivränta och förtidspension att leda till att förtidspensionen utgår med endast (20 000 – 3/4 av 4 000) 17 000 kr. Skadeståndet blir (40 000–17 000) 23 000 kr i stället för (40 000–20 000) 20 000 kr.

De författningar som bygger på YFL:s grunder är f. n. följande: militärsättningsförordningen (1950:261), kungörelsen (1966:514) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga, förordningen (1954:249) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under tjänstgöring i civilförsvaret, kungörelsen (1962:607) om ersättning på grund av verksamhet för brandsläckning m. m., kungörelsen (1961:457) om ersättning på grund av medverkan i skyddsarbete vid olyckor i atomanläggningar m. m., förordningen (1954:250) om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen under vistelse å anstalt m. m., lagen (1954:246) om krigsförsäkring för sjömän m. fl., förordningen (1954:247) om ersättning av statsmedel vid olycksfall, som till följd av krigsåtgärd drabbar sjömän m. fl. samt förordningen (1954:248) om ersättning av statsmedel vid olycksfall, som till följd av krigsåtgärd drabbar fiskare.

2. *Sjuklön eller pension som utges av arbetsgivare på grund av anställningsavtal.* Här åsyftas förmåner som utges direkt av arbetsgivaren till den anställde eller hans efterlevande (avsnitt 3.2). Det skall vara fråga om förmån som har tillförsäkrats den anställde eller hans efterlevande på grund av anställningsavtal eller motsvarande.

Med skadestånd för förlorad arbetsförtjänst och invaliditet samordnas *sjuklön* till statsanställda, kommunalanställda och anställda i enskild tjänst. Med samma skadeståndsposter samordnas *sjukpension* till stats- eller kommunalanställd samt – om sådana fall kan tänkas förekomma – *sjuk- och invalidpension* eller motsvarande som enskild arbetsgivare utger direkt. Det bör anmärkas att enligt kommitténs förslag anställningsförmåner behandlas på samma sätt vid samordningen, vare sig de utges direkt av arbetsgivaren eller utgår på grund av försäkring. Gällande rätt innebär på denna punkt stora olikheter i behandlingen, beroende på om förmånen tillhör den ena eller andra kategorien (avsnitt 3.2.3.4 och 3.3.4).

Med skadestånd för förlust av försörjare samordnas *familjepension* med anledning av statlig eller kommunal anställning samt motsvarande förmåner som utges direkt av enskild arbetsgivare.

Den förordade nettoprincipen vid skadeståndsbestämningen innebär att regress inte får utövas av arbetsgivaren för den förmån som han utger. Som i allmänna motiveringen anförts (avsnitt 10.4.2) har kommittén med

det valda uttryckssättet, att *skadeståndsskyldigheten* skall bestämmas så att skadeståndet tillsammans med samordningsförmånen utgör gottgörelse för skadan eller förlusten velat markera, att regressrätt inte föreligger.

Gällande bestämmelser om kommunal pension innebär att skadeståndet inräknas i pensionens bruttonivå (avsnitt 3.2.2.3). En tanke bakom denna ordning torde vara att den faktiska utgiften för pensionen blir så liten att regressfrågan inte får någon betydelse. Med kommitténs inställning att regress inte får äga rum framstår emellertid en omläggning av det kommunala samordningssystemet som nödvändig.

3. *Pension som utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring.* Försäkring av detta slag, som enligt gällande principer inte påverkar skadeståndet, följer som regel den s. k. ITP-planen eller motsvarande. Försäkringen tecknas i SPP eller i understödsförening enligt lagen (1972:262) om understödsföreningar, såsom Konsumentkooperationens pensionskassa, Sjöbefällets Pensionskassa och liknande (avsnitt 3.2.3.3). I den mån individuell tjänstepensionsförsäkring är eller kommer att bli möjlig utesluts den från samordning eftersom regleringen endast syftar på kollektiv försäkring. Detta uttryck får tolkas i enlighet med hittillsvarande praxis.

Med skadestånd för förlorad arbetsförtjänst och invaliditet samordnas *sjuk- och invalidpension* eller motsvarande. Endast nettobeloppet av pensionen, efter samordning med sjukpenning eller förtidspension enligt AFL, skall tas i beräkning. Med skadestånd för förlust av försörjare samordnas *familjepension*.

4. *Periodisk ersättning på grund av sådan olycksfalls- eller sjukförsäkring som avses i FAL.* Liksom förmånerna under p. 3 ovan har de ersättningar som avses här hittills kunnat kumuleras med skadeståndet.

För att skilja den allmänna sjukförsäkringen enligt AFL från den privata sjukförsäkring som avses i förevarande punkt har särskilt angetts att försäkringen skall vara sådan som avses i FAL.

Exempel på sådan periodisk ersättning som paragrafen gäller är *dagersättning* och *livränta* ur olycksfallsförsäkring. Det avgörande bör vara hur ersättningen beräknas, inte hur den utbetalas. Eventuella tillägg av typen hjälplöshetstillägg bör, i den mån de kan anses avse särskilda kostnader, hållas utanför samordningen. Vidare avses *dags- eller månadsersättning* ur sjukförsäkring. Samordning blir endast aktuell med skadeståndsposterna förlorad arbetsförtjänst och invaliditet, eftersom periodiska efterlevandeersättningar åtminstone f. n. inte existerar inom de aktuella försäkringsformerna.²³

En särskild fråga är hur det förhållandet att försäkringsersättning är skattefri eller endast till reducerat belopp skattepliktig skall inverka vid samordningen. När det gällt sjukpenning enligt AFL har man i rättspraxis

²³ Vid livförsäkring brukar avtalas rätt till premiefrielse vid invaliditet eller sjukdom. Här föreligger en särskild form av sjukförsäkring (se Hellner Försäkringsrätt s. 535 f). Innebörden är att försäkringstagaren mot en tilläggspremie på livförsäkringen får ett skydd bestående i att premierna till den egentliga livförsäkringen betalas vid invaliditet eller sjukdom. I princip bör också sjukförsäkring av detta slag kunna beaktas vid samordningen.

inte tagit hänsyn till hittills föreliggande skattefrihet (NJA 1961 s. 215, där skattefriheten inte ansågs vara ett förhållande av beskaffenhet att påverka bedömningen av skadeståndsskyldigheten). Även om viss överkompensation härigenom kan tänkas uppkomma anser kommittén att denna princip bör gälla även i fortsättningen, t. ex. vid samordningen mellan AGS-ersättning och skadestånd (avsnitt 1.9 och 3.2.3.2).

14.1.4 4 §

Paragrafen reglerar i vilken form skadestånd för invaliditet eller förlust av försörjare skall kunna utgå. I *första stycket* anges de olika alternativen enbart livränta, enbart engångsbelopp eller kombinationen livränta och engångsbelopp. Vidare finns här en bestämmelse om utbyte av livränta mot engångsbelopp. *Andra stycket* innehåller en gräns uppåt för engångsbeloppens storlek.

I gällande rätt finns inte någon allmän reglering av frågan om skadeståndets form (avsnitt 8). I förhållande till dagens rättstillämpning innebär paragrafen vissa nyheter. Den tanke som ligger bakom kommitténs förslag i denna del är att engångsbelopp skall komma till betydligt större användning än hittills. Vidare skall redan fastställd livränta kunna bytas ut mot engångsbelopp enligt något mindre restriktiva regler än vad som hittills har tillämpats i försäkringspraxis.

Första stycket

Kommittén har ansett att särskilda föreskrifter om ersättningens form bara behöver ges beträffande posterna ersättning för invaliditet (5:1 i förslaget) och förlust av försörjare (5:2 i förslaget). Detta hindrar inte att det även beträffande andra poster kan behöva finnas en möjlighet att välja mellan livränta och engångsbelopp. Som hittills bör man t. ex. kunna ersätta vårdkostnader i form av en livränta (avsnitt 14.1.1).

Vad som skall förstås med livränta, resp. engångsbelopp bör i de flesta fall inte vara svårt att avgöra. Som kommittén har redovisat i Skadestånd IV (s. 72) torde livränta inom skadeståndsrätten användas som beteckning dels för den periodiska ersättning för nedsatt förvärvsförmåga som utgår sedan det akuta sjukdomstillståndet har upphört (avsnitt 14.1.1) och dels för sådan periodisk ersättning till efterlevande som utgår enligt nuvarande 5:3 SkL. Att periodisk ersättning är bestämd att utgå under kortare eller längre tid och inte knuten till den berättigades livstid hindrar inte att den anses som livränta. Gränsen mellan livränta och engångsbelopp bör avgöras med hänsyn till om ersättningen har bestämts att utgå som periodiska belopp eller i ett belopp som skall utges på en gång.

Valet mellan de olika ersättningsformerna har kommittén tämligen ingående behandlat i den allmänna motiveringen, särskilt avsnitten 8.2–8.4. Innebörden av vad där sägs är att i invaliditetsfallen livränta bör vara den normala ersättningsformen när man har att räkna med mera väsentlig inkomstförlust och skadeståndet därför kan antas vara av vikt för den skadelidandes kontinuerliga försörjning. Engångsbelopp skall

däremot enligt förslaget vara regel när följderna av skadan kan förmodas för framtiden komma att inskränka sig till mindre inkomstförluster och "allmänna olägenheter" (avsnitt 8.3).

Den i andra stycket intagna beloppsgränsen skall vara vägledande för prövningen (avsnitt 8.4.2). Beloppsramen bör ge till resultat att bestående inkomstförluster som har sin orsak i nedsatt arbetsförmåga men som är av mindre betydelse för den skadelidandes försörjning gottgörs med engångsbelopp. Ramen är baserad på normalinkomster. Det kan naturligtvis finnas situationer där även ett relativt litet belopp som, kapitaliserat, ryms inom basbeloppsramen är av betydelse för den skadelidandes kontinuerliga försörjning. Utan hinder av ramen skall livränta då utgå. Med inkomstförlust bör vid denna prövning avses aktuell eller beräknelig framtida förlust av bestående natur på grund av att den skadelidandes arbetsförmåga är nedsatt. Till "allmänna olägenheter" kan, som berörts i avsnitt 8.3, i stor utsträckning föras möjliga inkomstförluster som kan antas ha en mer eller mindre tillfällig karaktär — t. ex. uteblivna övertidsersättningar och skifttillägg — och som därför inte bör gottgöras genom invaliditetsersättning. "Allmänna olägenheter" gottgörs inom menersättningens ram, alltså genom ett engångsbelopp.

Å andra sidan kan det ibland finnas skäl att man överskrider ramen. I den allmänna motiveringen (avsnitt 8.5) har kommittén framhållit att man bör undvika att enbart skillnader i inkomstunderlagets storlek leder till olika ersättningsform i situationer där omständigheterna i övrigt är likartade. Med andra ord bör en skadelidande med högt inkomstunderlag kunna ges ett engångsbelopp som kompensation för en inkomstförlust som i absoluta tal är hög men, i relation till hans kvarstående inkomster, mindre betydande. En illustration ger fall 6 b nedan.

Andra särskilda skäl kan motivera engångsbelopp av den storleken att det överskrider den rekommenderade gränsen. Engångsbelopp framstår ibland som den av praktiska orsaker lämpligaste ersättningsformen. De sociala motiv som bär upp den föreslagna begränsningen träder mera i bakgrunden när det t. ex. gäller invaliditetsersättning till en skadelidande som är utländsk medborgare med hemvist i utlandet. Det torde redan i dag vara vanligt att man i sådana situationer klarar av skaderegleringen med ett engångsbelopp. Även annars kan det undantagsvis vara befogat att reglera också en större skada med engångsbelopp.

Vad som nu har sagts om inkomstförlust bör i stor utsträckning kunna tillämpas på motsvarande sätt när det är fråga om skadestånd för förlust av underhåll enligt 5:2 i förslaget. I den allmänna motiveringen (avsnitt 8.4.6) har kommittén rekommenderat vidgat bruk av engångsbelopp också i efterlevandefallen. Underhållsbehov som är temporärt kan lämpligen — liksom i dag inte sällan är fallet — kompenseras med engångsbelopp. I parallellitet med vad som har sagts ovan beträffande inkomstförlust kan också skadestånd för bestående förlust av underhåll som är av mindre betydelse för den efterlevandes försörjning bestämmas i form av engångsbelopp. Beloppsramen är avsedd att vara vägledande även i dessa situationer. Den bör kunna överskridas enligt nyss angivna principer för invaliditetsfallen.

Tillämpningen av föreskriften om högsta lämpliga engångsbelopp skall

enligt det sagda kunna anpassas efter förhållandena i det särskilda fallet. Lagtexten har därför på denna punkt utformats som en rekommendation.

Några bindande normer för valet av ersättningsform kan över huvud taget inte uppställas. SkL har karaktär av dispositivivillag. Lagen kan inte hindra den skadeståndsskyldige och den skadelidande att fritt avtala i vilken form skadeståndet skall utgå. I de flesta fall fullgörs skadeståndsskyldigheten vid personskada av ett försäkringsbolag. En livränta bereder i dag normalt inte några större administrativa eller finansiella problem. Kommittén räknar emellertid med att en huvudregel om valet av ersättningsform i allmänhet kommer att efterföljas i kraft av de motiv som bär upp den. Särskild betydelse kommer givetvis skadenämnderna att få när det gäller önskad rättsutveckling inom den frivilliga skaderegleringen.

I det följande skall kommittén belysa de olika situationer som kan tänkas uppstå med hänsyn till parternas inställning i frågan om valet av ersättningsform och hur dessa situationer bör lösas.

1. Den skadelidande yrkar livränta

- 1 a) Yrkandet *medges* av den skadeståndsskyldige. Här kan det inte antas uppkomma några särskilda problem. Är parterna överens finns det inte något intresse som skulle motivera engångsbelopp även om inkomstförlusten är obetydlig.
- 1 b) Yrkandet *bestrids*. Som uttalades i avsnitt 8.4.4 bör man respektera den skadelidandes önskan att få ersättningen i form av livränta när skadan har lett till någon mera väsentlig inkomstförlust. Det kan emellertid tänkas fall där det inte föreligger någon inkomstförlust eller en inkomstförlust som är obetydlig. I sådana situationer kan den skadeståndsskyldige ha goda motiv för att frågan om lämplig ersättningsform prövas av domstol enligt de principer för valet av ersättningsform som kommittén har rekommenderat.

2. Den skadelidande yrkar engångsbelopp

- 2 a) Yrkandet *medges*. Här bör i allmänhet inte uppkomma några särskilda problem. Är inkomstförlusten mera väsentlig får nämndprövningen antas leda till att engångsbelopp inte medges när livränta är påkallad enligt principerna för valet av ersättningsform, t. ex. därför att den skadelidande behöver livräntan för sin kontinuerliga försörjning.
- 2 b) Yrkandet *bestrids*. Man kan räkna med att alltför långtgående krav på engångsbelopp kommer att bestridas. Frågan prövas av skadenämnd och ytterst av domstol enligt principerna för valet av ersättningsform.

Exempel på beräkningen av engångsbelopp

Principerna för valet av engångsbelopp och för bestämmandet av beloppets storlek (avsnitt 8.5) kan illustreras med följande exempel. De bör endast tillmätas vägledande betydelse — andra beräkningssätt är tänkbara.

Kapitaliseringen har skett enligt tabeller på grundval av ett 5-procentigt ränteantagande (*bilaga 6*). Det bör dock här anmärkas att kommittén i slutskedet av sina överläggningar kommit fram till att den i *bilaga 5* intagna tabellen, som grundar sig på en räntefot av 6,5 % för de första tio åren och därefter 4 %, bör begagnas (avsnitt 8.5). Skillnaderna är emellertid ganska obetydliga och synes inte förrycka exemplens instruktiva karaktär.

Med "menersättning enligt tabell" avses den egentliga menersättningen enligt hittills gällande grunder (avsnitt 1.3.4.2).

A. Enbart engångsbelopp från början

Fall 1. En 31-års man har förlorat högra handens tumme (medicinsk invaliditetsgrad ca 25 %). På grund av skadan omplaceras han till lättare arbete med f. n. ca 200 kr lägre månadsinkomst. Om man kan räkna med en bestående inkomstreduktion av ungefär denna storlek blir underlaget för beräkningen av engångsbeloppet en årlig ersättning om (12 x 200) 2 400 kr. Med hänsyn till "allmänna olägenheter" förhöjs detta belopp med ca 600 kr till 3 000 kr. Vad som framkommer efter kapitalisering av det sammanlagda beloppet läggs samman med menersättningen enligt tabell. I domsmotiveringen eller i skaderegleringsbeslutet anges, hur stor del av engångsbeloppet som, uppskattningsvis, utgör invaliditetsersättning.

Kapitaliseringen leder till följande resultat (reducering till hälften vid 67 års ålder förutsätts — jfr nedan):

3 000 kr beräknad årlig ersättning	50 760
Menersättning enligt tabell	<u>8 000</u>
Summa	58 760
<i>Avrundat engångsbelopp</i>	60 000
Därav uppskattad och i beslutet angiven:	
Invaliditetsersättning	40 000
Menersättning	20 000

Fall 2. En 45-års man har genom en trafikolycka invalidiserats till 100 %, men hans inkomstförlust ersätts till största delen genom andra förmåner. Den rest som dessa inte täcker uppskattas till ett årsbelopp om 4 000 kr. Detta belopp kapitaliseras — om den skadelidande begär det och det prövas lämpligen böra ske — och utgår som invaliditetsersättning vid sidan av ett särskilt belopp för ideell skada.

Engångsbeloppet blir:

4 000 kr årlig förlust	56 280
<i>Avrundat engångsbelopp</i> (invaliditetsersättning)	<u>60 000</u>
Härtill kommer ersättning för ideell skada (sveda och värk, menersättning)	75 000

Fall 3. En 40-års man har efter ett arbetsolycksfall fått ena underbenet amputerat (medicinsk invaliditetsgrad ca 35 %). Skadan inverkar inte på hans inkomst, men den medför ökad påfrestning i arbetet. Viss risk för framtida inkomstbortfall kan också anses föreligga. Underlag för beräkningen av engångsbeloppet bedöms med hänsyn till dessa och övriga omständigheter (aktuell inkomst, stabilitet i anställningsförhållandet, medicinsk invaliditetsgrad etc.) till 2 000 kr per år. Det belopp som framkommer efter kapitalisering läggs samman med menersättningen enligt tabell. Det sammanlagda beloppet kan i sin helhet betraktas som ersättning för ideell skada.

Engångsbeloppet blir:

2 000 kr beräknat årligt belopp (ej inkomstminskning)	30 560
Menersättning enligt tabell	<u>14 000</u>
Summa	44 560
<i>Avrundat engångsbelopp (menersättning)</i>	45 000

Fall 4. En trafikskadad man (ålder 50 år) får som följd av skadan viss bestående stelhet i ena benet. Den medicinska invaliditetsgraden uppskattas till 10 %. Inverkan av skadan i den skadelidandes förvärvsarbete — "allmänna olägenheter", inklusive minskad benägenhet att ta övertidsarbete — ersätts inom ramen för förhöjd menersättning. Engångsbeloppet sätts förslagsvis till 3 gånger menersättningen enligt tabell.

Engångsbeloppet blir:

<i>3 gånger menersättningen 3 000 kr</i>	9 000
--	-------

Fall 5. En 40-års man har vid fall i trappa fått en traumatisk höftledsluxation och acetubularfraktur (lårbenets ledkula har vridits ur led och höftbenets ledpanna fått ett brott). Efter avslutad behandling kvarstår måttlig rörelseinskränkning i höftleden. Den skadelidande kan återgå i sitt arbete. Inkomstförlust uppkommer inte. Den medicinska invaliditeten är vid den tidpunkt då han återgår till arbetet ca 10 %, men risk finns för progressiv arthros (broskslitage) i höftleden med smärtor och nedsatt rörlighet. Utvecklingen härav kan ibland ske långsamt under en period av 5–15 år. I sämsta fall kan steloperation av höftleden behöva ske — maximal medicinsk invaliditetsgrad 33 1/3 %. Även om den risken skulle aktualiseras bedöms att inkomstförlust inte behöver uppkomma. Den skadelidande kan tillgodoses med menersättning enligt tabell, som med hänsyn till "allmänna olägenheter", främst framtidsrisken, bör förhöjas kraftigt. Ersättningen avser i sin helhet ideell skada.

Engångsbeloppet blir:

<i>10 gånger menersättningen 3 500 kr</i>	35 000
---	--------

Fall 6. En 45-års man har fått en colup-lash- (pisksnärt-) skada mot nacken. Röntgenundersökning visar uttalade slitageförändringar i halsryggraden, som sålunda fanns redan när skadan inträffade, men inga frakturer. Kvarstående besvär i form av värk och stickningar i båda armarna och i nacken samt lindrigt känselbortfall i några fingrar. I samtliga följande fall kan den medicinska invaliditeten uppskattas till 15–20 %, med risk för försämring.

a) Den skadelidande förutsätts vara *kontorist*. Han kan med viss

svårighet återgå till detta arbete. "Allmänna olägenheter" bedöms kunna ersättas inom ramen för förhöjd menersättning enligt tabell.

Engångsbeloppet blir:

4 gånger menersättningen 5 000 kr 20 000

b) Den skadelidande förutsätts vara *kirurg*. Han kan inte fortsätta som sådan utan måste övergå till icke-manuell medicinsk verksamhet. Inkomstbortfallet visar sig bli ca 7 000 kr per år, ett belopp som förhöjs förslagsvis till 8 000 kr med hänsyn till "allmänna olägenheter". Beloppet kapitaliseras på den skadelidandes begäran – för hans försörjning är det utan större betydelse – och läggs samman med menersättningen enligt tabell (jfr fall 1).

Engångsbeloppet blir:

8 000 kr uppskattad årlig ersättning	112 500
Menersättning enligt tabell	5 000
Summa	117 500
<i>Avrundat engångsbelopp</i>	120 000
Därav uppskattad och i beslutet angiven:	
Invaliditetsersättning	100 000
Menersättning	20 000

c) Den skadelidande förutsätts vara *skogsarbetare*. Han kan inte återgå i tungt manuellt arbete utan omskolas till finmekaniker. Han lyckas emellertid inte bibehålla tidigare inkomstnivå – den visar sig sjunka med ca 10 000 kr per år. Ytterligare sänkning kan förutses om försämring inträder. Livränta bör utgå för inkomstbortfallet, men de andra förvärvsmässiga skadeföljderna – särskilt framtidsrisken – bedöms kunna kompenseras genom kraftigt förhöjd menersättning enligt tabell.

Livränta efter samordning med YFL-livränta 3 000 per år

Engångsbeloppet blir:

5 gånger menersättningen 5 000 kr 25 000

B. Engångsbelopp jämte livränta från början

Fall 7. Den skadelidande (ålder 30 år) har invalidiserats svårt (medicinsk invaliditetsgrad 75 %). Ersättning som täcker den aktuella inkomstförlusten beräknas uppgå till 20 000 kr per år. För inköp av lämplig bostad behöver den skadelidande ett kapital om ca 50 000 kr. Om 2 900 kr av den beräknade årliga ersättningen kapitaliseras får man fram detta belopp. Återstoden, 17 100 kr, kan bestämmas som livränta vilken tillsammans med samordningsförmånerna ger den skadelidande tillfredsställande kontinuerlig försörjning. Engångsbeloppet får här anses ha karaktär av ersättning för ekonomisk skada.

C. Engångsbelopp till efterlevande

Fall 8. Det bortfall av underhåll som skall täckas sedan samordning har skett med andra förmåner uppskattas för en 48-årig änka till ca 5 000 kr per år (reducering till hälften vid 67 år). Kapitaliserat innebär detta 67 410 kr, eller avrundat 68 000 kr.

Fall 9. En änka behöver visst underhåll under tiden fram till dess att hennes egna arbetsförhållanden har stabiliserats, ca 2 år. Skadestånd i form av engångsbelopp bestäms med hänsyn till familjens standard och övriga omständigheter skönsmässigt till 25 000 kr.

I detta sammanhang kan om livräntas fastställande – utöver vad som sagts i avsnitt 14.1.1 – anföras följande.

En livränta skall i princip bestämmas så att den under löptiden följer den beräknade förlusten så nära som möjligt. Eftersom det är omöjligt att i ett individuellt fall uppskatta de framtida variationerna i den inkomst eller det underhåll som skadeståndet träder i stället för har i rättstillämpningen utvecklats vissa schabloner vid livräntebestämningen.

Den nedgång i arbetsförmågan som successivt inträder med stigande ålder återspeglas sålunda genom att man låter invaliditetslivränta reduceras då den skadelidande uppnår pensionsåldern. När praxis med hälftenjämkning vid inträdet i pensionsåldern uppkom för flera decennier sedan var det antagligen, med då gällande låga pensionsförmåner, ofta ett tvång för äldre personer att arbeta så länge de över huvud taget hade fysiska möjligheter därtill. Det var därför motiverat att ge den skadelidande en utjämnad kompensation för inkomstförlust även efter uppnådd pensionsålder. Det förekommer naturligtvis fall där livräntan bestäms att utgå med oförändrat belopp, t. ex. om den skadelidande endast har kort tid kvar till pensionsåldern eller om livräntan avser vårdkostnader. Andra exempel på utjämnning av skadeståndet under en period då förlusten kanske i realiteten varierar är livränta till efterlevande, bestämd enligt reduceringsmetoden (avsnitt 1.4.6).

En mera individuell beräkning av livräntans storlek efter livräntetagarens inträde i pensionsåldern måste enligt kommitténs uppfattning många gånger vara svår att göra. Åtskilliga fortsätter att arbeta även efter denna tidpunkt, och det kan inte uteslutas att en eventuell sänkning av pensionsåldern ökar benägenheten att skaffa inkomster genom fortsatt arbete efter pensioneringen. Det finns därför fortfarande goda skäl för en ordning som innebär att man schablonmässigt ger viss utjämnad ersättning för inkomstförlust även efter pensionsålderns inträde. Någon gång har i rättspraxis (avsnitt 14.1.1) ansetts att kompensation för förlust av ATP-poäng bör ges genom att livränta reduceras endast till två tredjedelar då livräntetagaren uppnår pensionsåldern.^{23a} Denna princip kan ifrågasättas, bl. a. därför att det torde vara svårt att – åtminstone om pensionsåldern ligger långt fram i tiden – med säkerhet påvisa ATP-förluster.

Kommittén föreslår med hänsyn till det sagda inte någon ändring i nu tillämpad praxis beträffande reducering till hälften av livränta vid den

^{23a} Se Hellner Skadeståndsrätt s. 261. Uttalandet där att livränta numera vanligen nedsättes till två tredjedelar överensstämmer inte med uppfattningen hos kommitténs experter.

skadelidandes inträde i pensionsåldern. Inte heller har den funnit anledning att föreslå någon ändring i den praxis som tillämpas när det gäller utsträckningen av livränta till efterlevande.

Paragrafen talar i andra punkten vidare om "fastställd livränta". Härmed avses detsamma som i 1 § lagen om ändring av skadeståndslivräntor. Har genom dom eller avtal uppkommit förpliktelse att utge en till beloppet bestämd livränta är den fastställd i paragrafens bemärkelse (jfr prop. 1973:14 s. 113, 120). Detta innebär bl. a. att inte bara definitivt bestämda livräntor utan även sådana livräntor som har bestämts att utgå för viss tid för att senare kunna omprövas, skall kunna bytas ut mot engångsbelopp. I fråga om sådana tidsbestämda livräntor kan man många gånger räkna med ett enkelt förfarande eftersom skadeståndet ändå skall omprövas.

Det livräntebelopp som skall ligga till grund för utbytet är det vid tiden för prövningen aktuella med hänsyn till de ändringar som kan ha ägt rum enligt lagen om ändring av skadeståndslivräntor.

Det skall i fortsättningen vara något lättare än enligt nuvarande försäkringspraxis att få en livränta helt eller delvis avlöst av ett engångsbelopp (avsnitt 1.6). Kommittén vill i denna del hänvisa till vad som har anförts i avsnitt 8.4.5. När det i lagtexten sägs att utbyte kan ske "om skäl föreligger" syftas på de omständigheter som motiverar engångsbelopp och som särskilt har utvecklats i avsnitt 8.2.

Om det alltså i ett visst fall från början har bestämts att den skadelidande skall ha en livränta men det senare visar sig att han skulle behöva ett kapitalbelopp för t. ex. kompletterande utbildning eller inköp av lämplig bostad skall utbyte av hela eller del av livräntan kunna äga rum. En viktig synpunkt bör vara om den skadelidande har behov av livräntan för sin försörjning. Om läget på denna punkt inte har ändrats i förhållande till tidpunkten för livräntans fastställande bör man vara försiktig med att medge utbyte. Särskild vikt bör läggas vid om engångsbeloppet skulle öka den skadelidandes egen försörjningsförmåga eller på annat sätt underlätta hans tillvaro även på längre sikt. Mindre restriktiv skall man kunna vara om förhållandena har förändrats så vid jämförelse med tiden för prövningen att livräntan inte längre har den betydelse för försörjningen som man räknat med.

Någon gång kan det tänkas att man har anledning att också beakta förhållandena på den skadeståndsskyldiges sida. Om en livränta utges direkt av en enskild person, ett förmodligen mindre vanligt fall, kanske denne har svårigheter att utge ett större engångsbelopp — livräntan har inneburit en lämpligare betalningsform. Den skadeståndsskyldiges och den skadelidandes intressen får här vägas mot varandra, och det är tänkbart att prövningen resulterar i att framställningen om utbyte bör avslås.

Beloppsgränsen enligt paragrafens andra stycke bör i princip gälla också i utbytesfallen, och därigenom får man en viss garanti för att inte större livräntor reduceras i alltför hög grad genom utbyte.

Som hittills bör det vara möjligt att byta ut en livränta som har fastställts för den skadelidandes livstid eller för viss tid mot en livränta för kortare tid (jfr 13 § TFL). Den frågan behöver emellertid enligt

kommitténs mening inte regleras särskilt i lagen.

Om en livränta delvis har bytts ut mot engångsbelopp bör det vara en ren undantagsföreteelse att nytt utbyte av ytterligare en del av livräntan äger rum. Det bör t. ex. inte vara möjligt att med vissa intervaller byta ut de delar av en livränta som svarar mot höjningar enligt lagen om ändring av skadeståndslivräntor. Det stämmer bäst med värdesäkringslagstiftningens syfte att man behandlar sådana fall med stor restriktivitet. Detsamma gäller i fråga om ansökningar om utbyte, när det kan misstänkas att utbyte begärs endast av skatteskal.

Enligt 13 § TFL krävs synnerliga skäl för medgivande till utbyte helt eller delvis av trafiklivränta som har fastställts av domstol (avsnitt 1.6). De liberalare principer som kommittén föreslår kan inte förenas med nämnda stadgande, och såsom har angetts i avsnitt 8.4.5 bör det därför upphävas (avsnitt 14.3). Innebörden härav är bl. a. att samma grundsatser för utbyte kommer att gälla vare sig en livränta är fastställd av domstol eller bestämd i frivilligt avtal mellan den skadeståndsskyldige och den skadelidande.

Andra stycket

Angående tillämpningen av paragrafen i förevarande del kan hänvisas till vad som sagts under första stycket ovan. Det basbelopp som avses är det som är aktuellt vid tiden för prövningen.

14.1.5 5 §

Paragrafen innehåller i *första stycket* en regel om omprövning av livränta vid ändring i de förhållanden som har legat till grund för invaliditetsbedömningen. I *andra stycket* har tagits in den hänvisning till lagstiftningen om ändring av skadeståndslivräntor som fr. o. m. den 1 januari 1974 finns i 5:9 SkL.

Första stycket

Bestämmelsen har inte någon motsvarighet i gällande lag. Motiven för en möjlighet till omprövning av livränta i vissa fall har kommittén utförligt redovisat i avsnitt 6.2.4.4.

Omprövning skall kunna ske i sådana fall där invaliditetsersättning utgår i form av livränta. Har invaliditeten gottgjorts med ett engångsbelopp skall skadeståndets storlek inte kunna prövas på nytt. Med ett engångsbelopp är skadestandsfrågan slutligt avgjord. Inte heller ersättning till efterlevande enligt 5:2 i förslaget skall kunna omprövas enligt förevarande bestämmelse, ens om den utgår i form av livränta.

Vad som skall förstås med livränta har berörts i avsnitt 14.1.4. Den nu aktuella regeln tar endast sikte på livränta som är slutligt fastställd. Har det – som ofta är fallet i dagens praxis – bestämts att en livränta skall utgå under viss tidsperiod och därefter omprövas skall självfallet inte de mera restriktiva grunderna i förevarande stadgande tillämpas. Avsikten med tidsbegränsad livränta är att möjliggöra en betydligt mera fri förnyad prövning av ersättningens storlek med hänsyn till vad som har fram-

kommit under livräntans första löptid. Systemet med tidsbegränsade livräntor minskar utrymmet för omprövning enligt förevarande bestämmelse och bör bibehållas (avsnitt 6.2.4.5).

Omprövningen förutsätter inte, som i allmänhet enligt gällande rätt, att förbehåll har meddelats i samband med att livräntan fastställdes.

Som kommittén har angett i den allmänna motiveringen skall såväl höjning som sänkning av livräntan kunna bli resultatet av omprövningen. Bestämmelsen syftar dock främst till att göra det möjligt att korrigera livränta som har blivit för låg. Endast i sällsynta undantagsfall bör den enligt kommitténs intentioner kunna användas för sänkning av livränta. Annars skulle regeln lätt kunna leda till minskat intresse hos de skadelidande för rehabilitering och andra åtgärder för att minska skadeföljderna. Kommittén skall i det följande ge exempel på fall där man kan tänka sig sänkning av livränta.

Till grund för invaliditetsbedömningen skall enligt kommitténs förslag läggas den ekonomiska invaliditet som har drabbat den skadelidande till följd av skadan. Hur omfattande invaliditeten är skall avgöras med hänsyn till kvarvarande förvärvsförmåga hos den skadelidande. Härvid är de förhållanden som räknas upp i 5:1 andra stycket i förslaget av betydelse. Om det senare skulle inträffa ändring i dessa förhållanden skall det vara möjligt att ompröva livräntan.

En första förutsättning är att det föreligger kausalitet mellan den ursprungliga skadan och det förhållande som senare visar sig ha inverkan på förvärvsförmågan. Om en invalidiserad person — mot vad man har antagit vid den första prövningen — ställs utan arbete, måste det enligt vanliga regler krävas kausalitet mellan skadan och friställningen. Har t. ex. den skadelidande tillsammans med flera arbetskamrater sagts upp från sina arbeten på grund av brist på arbete kan han inte begära omprövning om han inte kan visa att uppsägningen har föranletts av invaliditeten. Beträffande kausalitetsfrågorna vill kommittén i övrigt hänvisa till avsnitt 14.1.1.

Ett villkor är vidare att ändringen inte har förutsetts eller kunnat förutses vid den första prövningen. Ändring i t. ex. den skadelidandes arbetsförhållanden som har kunnat förutses redan vid första prövningen bör ha påverkat den ursprungliga livräntan. Har man t. ex. kunnat förutse att den skadelidande efter viss tid skulle bli tvungen att övergå till lättare, mindre välbetalt arbete bör det ha varit möjligt att redan från början förordna om höjning av livräntan efter viss tid (avsnitt 14.1.4). Att prognosen allmänt sett har varit osäker vid första prövningen bör emellertid inte utesluta omprövning.

Ett ytterligare villkor som kommittén har ställt upp i den allmänna motiveringen är att ändringen är väsentlig och bestående. Den närmare innebörden är att mindre förändringar, som man alltid kan räkna med, får kompenseras genom att ersättningen fastställs med viss marginal till den skadelidandes fördel (avsnitt 6.2.4.5). Denna marginal bör också kunna anses täcka mera betydande variationer i den faktiska förvärvsförmågan, så länge de är av tillfällig natur.

Omprövning skall kunna aktualiseras främst i sådana fall där en väsentlig och bestående ändring inträder i den skadelidandes medicinska

status. Ett typfall är följande. Vid den första prövningen av ett invaliditetsfall med extremitetsskador har man utgått från att den skadelidande skall fortsätta sitt tidigare arbete med i stort sett oförändrade arbetsuppgifter. Skadan är emellertid progredierande i en omfattning som inte har kunnat bedömas av den medicinska sakkunskapen, och den skadelidandes rörelseförmåga reduceras successivt i sådan grad att han endast kan utföra lättare arbetsuppgifter. En förändring från praktiskt taget full förvärvskapacitet till en kapacitet som knappast tillåter den skadelidande att bidra till sin egen försörjning måste bedömas som väsentlig i paragrafens bemärkelse, men detta bör kunna gälla även en något mindre genomgripande förändring. Omprövning i detta fall innebär att man med tillämpning av 5:1 andra stycket i förslaget gör en ny bedömning av kvarvarande förvärvsförmåga med hänsyn till den skadelidandes aktuella medicinska status och övriga förhållanden som skall inverka på prövningen.

Ett annat typfall på medicinsk försämring är att den skadelidande efter den första prövningen som följd av skadehändelsen plötsligt förlorar talförmågan eller annan sinnesfunktion. Också här kan de förvärvsmässiga följderna bli sådana att omprövningsmöjligheten bör utnyttjas.

I fallen av förändring av den skadelidandes medicinska invaliditet måste uppmärksammas att ändringen skall ha återspeglats i den skadelidandes förvärvsförmåga, dvs. det måste i allmänhet ha förekommit en reduktion av hans inkomster som följd av att han har blivit sämre. Invaliditetsersättningen skall ju gottgöra bestående inkomstförlust. Om en försämring i den skadelidandes medicinska status inte har haft eller kan beräknas få några bestående förvärvsmässiga följder finns det inte något utrymme för högre skadestånd. Den ideella skadan, till vilken ökade besvär med anledning av skadan o. d. närmast hör, har slutligt ersatts i och med ersättningen för sådan skada. Någon omprövningsmöjlighet på den punkten öppnas inte genom förslaget.

Kravet på väsentlig och bestående ändring avses leda till att endast mycket angelägna fall blir föremål för omprövning. I stort sett överensstämmer den kategori som nu har behandlats med de fall där försäkringsbolagen i dag frivilligt medger omprövning på grund av medicinsk försämring (avsnitt 1.3.3.2 och 6.2.4.4).

Men omprövning skall också kunna ske om en skadelidande råkar ut för *väsentlig och bestående förändring i arbetsförhållandena* utan att någon medicinsk förändring har inträtt. Denna möjlighet till omprövning av uteslutande förvärvsmässiga skäl skulle bli en nyhet i svensk rätt. Också här bör väsentlighetsrekvisitet innebära krav på mycket betydande förändring av förvärvsförmågan.

Ett viktigt typfall åskådliggörs av följande exempel. Vid ett arbetsolycksfall har en arbetare fått omfattande extremitets- och huvudskador. Det bedöms till en början att han har bibehållit ungefär tre fjärdedelar av sin förvärvsförmåga, bl. a. med hänsyn till att arbetsgivaren har förklarat sig villig att ha kvar den skadelidande i ett lättare arbete än tidigare men med i huvudsak samma slag av arbetsuppgifter. Efter några år upphör arbetsgivaren med sin verksamhet, och den skadelidande ställs utan arbete. Om han inte lyckas få nytt arbete på grund av sitt handikapp bör omprövning kunna äga rum, också här på grundval av samtliga de

omständigheter som räknas upp i 5:1 andra stycket. Detta innebär bl. a. att bara det förhållandet att den skadelidande för tillfället inte kan få något nytt arbete inte är tillräckligt för ett konstaterande att han inte har någon kvarvarande förvärvsförmåga. Frågan måste i stället bedömas i ett längre perspektiv, där man tar med omskolningsmöjligheter, utsikterna till arbete på annan ort och andra faktorer som normalt skall påverka invaliditetsprövningen.

Som kommittén berörde i den allmänna motiveringen skall omprövningen av skadeståndet ses som en yttersta utväg sedan bl. a. de arbetsmarknadspolitiska medel som kan stå till buds i det aktuella fallet har prövats. Man kan utgå från att dessa medel i många situationer leder till bibehållet arbete inom yrket eller till beredskapsarbete o. d. Också i förhållande till arbetslöshetsersättning är skadeståndet subsidiärt (avsnitt 14.1.1).

Ändring i förhållandena som har verkat till den skadelidandes fördel skall undantagsvis också kunna påverka utgående livränta. Motsvarande möjligheter finns inom den allmänna försäkringen såvitt avser förtidspension (avsnitt 6.1.2) och yrkesskadeförsäkringen såvitt avser yrkesskadelivränta (avsnitt 6.1.1). Att sänkning av socialförsäkringsförmån aktualiseras i ett visst fall behöver inte leda till att också omprövning av samtidigt utgående skadeståndslivränta bör ske. Rekvisiten i förevarande regel skall uppfattas som betydligt mera restriktiva än sina motsvarigheter inom socialförsäkringen. Sänkning av skadeståndslivränta bör äga rum bara i sådana fall där det skulle framstå som stötande att livräntan utgår med oförändrat belopp. Ett typfall är att den skadelidande har bedömts som helt arbetsoförmögen på grund av skadan men, enligt vad det visar sig, i själva verket kan utföra förvärvsarbete i betydande omfattning. Om förhållandena är stabila bör det finnas möjligheter att i en sådan situation t. ex. byta ut livräntan mot ett engångsbelopp som svarar mot den faktiskt föreliggande förvärvsoförmågan eller att reducera livräntebeloppet. Kommittén utgår från att fall av detta slag med mera betydande differenser mellan beräknad och faktisk invaliditet kommer att visa sig sällsynta, bl. a. med hänsyn till den omsorg som ägnas den första prövningen av invaliditetsfallen och till möjligheterna att enligt 5:4 andra stycket i förslaget byta ut livränta mot engångsbelopp.

Stadgandets restriktiva karaktär i fråga om såväl höjning som sänkning av en livränta markeras ytterligare av att det skall vara uppenbart att ändring av kvalificerat slag har inträtt.

En viktig inskränkning i bestämmelsens tillämplighet är, som särskilt utsagts i lagtexten, att den bara avser förändring i det särskilda fallet. En allmän konjunkturnedgång t. ex. skall inte utlösa en mer eller mindre generell omprövning av livräntor till skadelidande vars förvärvsmöjligheter har påverkats av nedgången. I stället krävs att den ändring som kan registreras i det individuella fall, som kommer under omprövning, är väsentlig och bestående.

Att omprövning av viss livränta en gång har ägt rum bör inte hindra ny omprövning om förutsättningarna i övrigt är för handen.

Andra stycket

Kommittén har ansett det konsekvent att hänvisningen till lagen om ändring av skadeståndslivräntor (avsnitt 1.3.3.2) förs över från 5:9 SkL och sammanförs med reglerna om omprövning av invaliditetslivränta.

6 KAP.

14.1.6 2 §

Paragrafen behandlar jämkning på grund av medvållande på den skadelidandes sida. *Första stycket* motsvarar nuvarande 5:6 SkL. Bestämmelsens formulering har emellertid ändrats på sätt som kommittén har föreslagit i Skadestånd III. Enligt det föreliggande förslaget skall bestämmelsen direkt tillämpas bara vid egendomsskada och ren förmögenhetskada samt vid sådant lidande som avses i nuvarande 5:1 SkL, i den mån medvållande här någon gång kan få betydelse. I fråga om den närmare tillämpningen i dessa fall hänvisas till vad som utvecklats i Skadestånd III, särskilt s. 64 och 67 f.

I *andra stycket* ges en särskild regel om verkan av medvållande till personskada. Den har redan kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 12). Därutöver bör tilläggas följande.

Enligt bestämmelsen får jämkning vid personskada bara ske i vissa speciella situationer. Härvid skall på sätt angetts i första stycket en skälighetsbedömning ske med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Utrymmet för detta är dock inte stort, med hänsyn till att för jämkning vid dessa skador fordras grovt medvållande eller andra synnerliga skäl.

Den hittillsvarande tillämpningen av medvållanderegeln utgår, i de fall där ansvaret grundas på vållande på den ansvariges sida, från en jämförelse av vållandegraden på ömse sidor. Om någon sådan jämförelse blir i allmänhet inte fråga vid tillämpning av andra stycket. I stället skall uppmärksamheten främst riktas på den skadelidandes *handlande*. Frågan blir om han förhållit sig på sådant sätt att det är rimligt att han till någon del bär risken för sin personskada. I detta sätt att resonera ligger knappast något särskilt anmärkningsvärt; i själva verket är det redan enligt gällande rätt nödvändigt att inrikta sig på den skadelidandes förhållande vid skadans uppkomst, när jämningsfrågan prövas vid ansvar som föreligger oberoende av styrkt vållande. Det nya är snarare att med kommitténs betraktelsesätt risken för den skadelidandes oaktsamma medverkan i viss utsträckning flyttas över till den ansvarige — eller, i flertalet fall, till dennes ansvarsförsäkring.

Som första jämningsfall nämns att den skadelidande själv *uppsåtligen* har medverkat till skadan. Som förut framhållits lär skadeståndsskyldigheten vanligen falla bort i detta läge (avsnitt 12.2). Jämkning torde därför få ringa praktisk betydelse.

Lagtexten tillåter inte att skadeståndet jämkas på denna grund, om någon uppsåtligen berövat sig livet under sådana speciella förhållanden att annan blir ansvarig för skadan — ett sällsynt men inte otänkbart fall — och därefter de efterlevande kräver ersättning av den ansvarige. Det är i

ett sådant fall inte de skadelidande efterlevande som har medverkat till skadan. Här torde det emellertid vara möjligt att låta skadeståndsskyldigheten nedsättas eller falla bort på den grunden, att synnerliga skäl föreligger att jämka skadeståndet; i fråga om denna jämningsgrund förutsetts inte att den som fordrar ersättning själv har varit medvällande till skadan, och det kan te sig stötande att fullt skadestånd utgår, särskilt när avsikten har varit att tillgodose de efterlevande på den ansvariges bekostnad.

Vidare anger lagtexten fallet, att *grov vårdslöshet* föreligger hos den skadelidande själv. I överensstämmelse med domstolarnas inställning i andra sammanhang, närmast vid tillämpning av 25 § FAL, bör emellertid detta begrepp ges en restriktiv tillämpning. Som sådant medvällande torde i första hand böra betraktas en hänsynslös eller klart nonchalant handling, vilken medför en avsevärd risk även för andra än för den skadelidande, t. ex. i trafiken (avsnitt 12.2). På samma sätt kan det finnas skäl att bedöma situationen, när han visat uppenbar likgiltighet för sitt eget liv eller sin egen hälsa, t. ex. när han ställt sig i vägen för en bil i berusat tillstånd. Omkommer den vårdslöse av sådan anledning, kan emellertid inte hans efterlevandes skadeståndskrav jämkas i andra fall än om undantagsvis synnerliga skäl härför skulle föreligga (jfr nedan).

Bestämmelsen i 7 § första stycket elanläggningslagen kan tyda på att det är en form av grov vårdslöshet från den skadelidandes sida att överträda gällande föreskrifter, här för en elektrisk anläggning.²⁴ Kommittén anser emellertid att det varken i detta fall eller eljest finns anledning att tolka begreppet så vidsträckt.²⁵ Endast då föreskrifter av väsentlig betydelse för den skadelidandes säkerhet har åsidosatts mera systematiskt eller åtminstone överlagt, kan det tänkas att jämkning bör ske på grund av grovt medvällande.

Om inte den skadelidandes medvällande är av så allvarligt slag som i de nu berörda fallen, fordras enligt andra stycket *synnerliga skäl* för jämkning. Härigenom vill kommittén betona, att de omständigheter som talar för att nedsätta ersättningen måste ha betydande styrka. Full skadeståndsskyldighet är huvudregeln, från vilken domstolen bör avvika endast i speciella situationer.

Som exempel härpå nämns till en början att skadan framstår som *väsentligen självförvållad*. Enligt vad som förut utvecklats är det tänkbart att skadeståndstalan helt ogillas i fall av denna typ, bl. a. när man från svarandens sida haft rätt att räkna med en viss grad av försiktighet hos personer av den skadelidandes kategori — t. ex. besökande i en lokal — och det därför inte gärna kan krävas mera långtgående försiktighetsmått mot skador än dem som vidtagits (avsnitt 1.10.4 och 12.2). I denna rättspraxis, som alltså rör förutsättningarna för att skadeståndsskyldighet alls skall inträda, föreslås inte någon ändring. Det är emellertid tänkbart att en viss oaktsamhet kan läggas den ansvarige eller hans anställda till last men samtidigt den skadelidandes medvällande spelar den mest betydelsefulla rollen för skadans inträde, utan att medvällandet därför kan anses grovt. Då kan skadeståndet jämkas.

²⁴ Ett liknande synsätt framträder i villkoren för trygghetsförsäkring.

²⁵ Jfr Grönfors Skadelidandes medverkan s. 107, noten.

En sådan situation är när den skadelidande har underlåtit åtgärder för att *begränsa personskada*, t. ex. när han försummat att låta sig opereras eller behandlas av läkare och hans tillstånd därigenom förvärrats. I detta läge har man ibland i rättspraxis satt ned skadeståndet.²⁶ Även med kommitténs betraktelsesätt kan det någon gång förekomma fall där det inte vore rimligt att lägga hela risken för sådan utveckling på den skadeståndsskyldige. En viss förståelse bör man dock visa för den naturliga motvilja en skadelidande kan ha att underkasta sig en inte obetydlig operation, vilken från hans synpunkt inte ter sig alldeles nödvändig, eller göra ett kanske olägligt och tidsödande läkarbesök som han själv finner överflödigt. Kommittén anser att hans underlåtenhet att låta operera eller behandla sig endast bör medföra jämkning, om den stått i strid med läkares uttryckliga råd, och en försummelse att kontakta läkare bör ha denna verkan bara när varje person med någon omtanke om sin hälsa kan antas ha gjort detta i den skadelidandes ställe. Att t. ex. en skadelidande uraktlåter att försiktigtvis söka läkarvård för ett mindre skärsår vid en trafikolycka och därför drabbas av stelkramp²⁷ är sålunda knappast ett jämkningsskäl. Hänsyn får i sammanhanget också tas till den skadelidandes person, t. ex. att hans oföretagsamhet är förklarlig på grund av hög ålder eller klen hälsa. Att en minderårig inte har försökt få en skada behandlad på lämpligt sätt bör inte medföra nedsättning av skadeståndet, vare sig underlåtenheten beror på honom själv eller på hans vårdnadshavare; här som annars bör passiv identifikation vara i princip utesluten vid personskada.

Det bör påpekas att det nu sagda inte gäller situationer då det inte är själva personskadan utan den ekonomiska följskadan som den skadelidande har underlåtit att begränsa. Jämningsregeln i andra stycket tar över huvud taget inte sikte på dessa fall, som f. ö. enligt gällande rätt brukar bedömas inte enligt medvållanderegler utan enligt de grundsatser som gäller för bestämmande av skadeståndets storlek.²⁸ Om den skadelidande utan fog underlåter att ta ett lämpligt arbete som erbjuds honom, bör alltså ersättningskrav för hans inkomstförlust prövas med tillämpning av 5:1 i kommittéförslaget, inte enligt förevarande paragraf (avsnitt 6.2.3 och 14.1.1).

Ett annat fall där skadan ibland kan anses väsentligen självförvållad är när den skadelidande i en farlig situation, för vilken svaren i och för sig bär ansvaret, vidtagit opåkallade eller rent av huvudlösa *räddningsåtgärder* som närmast motverkat sitt syfte. I särskilda fall kan det då vara rimligt att den skadelidande själv får delvis svara för följderna, om händelseutvecklingen visserligen inte är så oförutsebar och säregen att den faller utanför den adekvata kausalitetens ram men i varje fall inte skulle ha förekommit, om den skadelidande betett sig på normalt sätt (jfr det ovan i avsnitt 12.2 nämnda exemplet om branden).

Inte heller här får man emellertid ställa så höga krav på den skadelidandes omdöme och sinnesnärvaro. Redan nu ser man med visst överseende

²⁶ Se NJA 1909 s. 369, FFR 1949 s. 276.

²⁷ Jfr FFR 1951 s. 53.

²⁸ Se t. ex. Rodhe Obligationerätt s. 497 och 524 samt Hellner Skadeståndsrätt s. 254 f.

på mindre välbetänkta åtgärder av denna typ.²⁹ Enligt kommitténs mening bör ansvaret för skador till följd av någorlunda naturliga reaktioner från den skadelidandes sida ligga på den skadeståndsskyldige; också här är det alltså bara undantagsvis som skadeståndet bör nedsättas.

Nära de nu berörda situationerna ligger fallet då den skadelidande *utan rimlig anledning har ingripit* i ett händelseförlopp, som visserligen allmänt sett kan sägas ha inneburit vissa risker för personskada men dock inte på något sätt hotat eller ens berört honom. Exempel på åtgärder av denna typ är när en besökande på en industri eller annan arbetsplats beskäftigt försöker rätta till en anordning, som han anser stå i vägen eller annars vara till olägenhet, eller av ren klåfingrighet rör vid en maskin; kommer han till skada på grund av sin bristande kännedom om riskerna med förfarandet, kan det ibland finnas skäl att betrakta skadan som väsentligen självförvållad i paragrafens mening. Om lokalens innehavare kan lastas för att inte ha vidtagit erforderliga försiktighetsmått — han hade kanske bort inse faran för att någon okunnig person tog befattning med anordningen — får han visserligen anses ansvarig för skadan, men det kan vara rimligt att nedsätta ersättningen. Klåfingriga ingrepp av minderåriga får emellertid anses vara så pass naturliga att, när skadeståndsansvar alls föreligger, detta inte bör jämkas.

Tidigare har också nämnts fallet när någon under *förflyttning i en lokal eller på allmän plats* kommer till skada på grund av en farlig anordning där (avsnitt 1.10.4 och 12.2). Om lokalinnehavaren eller väghållaren i någon mån brustit i sina skyldigheter mot besökare eller allmänheten men samtidigt den skadelidande uppträtt med oförsvarlig bekymmerslöshet på platsen, kan det ibland vara naturligt att denne får nöja sig med jämkad ersättning. Ett exempel ger situationen då den skadelidande i mörkret gett sig in på ett område, där han vet att det på grund av gatuarbeten förekommer gropar i marken eller andra riskabla anordningar, men ändå rör sig som på en vanlig trottoar.³⁰

Delvis liknande frågor uppkommer när den skadelidande *hanterat en farlig vara* på ett vårdslöst sätt. Ibland är det tänkbart att inte skadestånd alls utgår; varan var kanske försedd med instruktioner, som just avsåg att förebygga sådan skada som inträffade. I andra fall har visserligen någon oaktsamhet förekommit i samband med varans tillverkning eller försäljning — den har t. ex. inte varit fullt betryggande från säkerhetssynpunkt, eller bruksanvisningen var mångtydig, och förhållandet har medverkat till olyckshändelsen; men den skadelidande har hanterat varan på ett sådant omdömeslöst sätt att huvudskulden måste anses ligga på honom. Också här kan jämkning ske. — Om ett barn handskats på ett obetänksamt sätt med ett farligt föremål, bör emellertid inte en annars föreliggande skadeståndsskyldighet jämkas.³¹

²⁹ Jfr NJA 1941 s. 482, NJA 1942 s. 555, NJA 1944 s. 333.

³⁰ Jfr FFR 1947 s. 286 (2 meter djup grop i gatan; den skadelidande var spritpåverkad; jämkning till hälften), samt även FFR 1960 s. 376 (samma utgång), och NJA 1973 s. 141 (obehörigt besök på mörk byggnadsplats; jämkning till 2/3).

³¹ Jfr NJA 1958 s. 550 (halvt skadestånd); FFR 1964 s. 129 (halvt skadestånd); FFR 1964 s. 148 (16-åring; fullt skadestånd).

Det har förekommit att i fall av den nu berörda typen skadeståndstalan ogillats på den grund att genom den skadelidandes handlande den erforderliga adekvata kausaliteten ansetts avbruten (avsnitt 12.2). Enligt kommitténs mening hade det i vissa sådana avgöranden varit lämpligare att tillämpa reglerna om skadelidandes medvällande (jfr särskilt NJA 1944 s. 164 och NJA 1945 s. 55).³² I så fall är det naturligt att anse skadan väsentligen självförvållad och jämka skadeståndet. Man kan emellertid också tänka sig situationer där den skadelidandes uppträdande är till den grad oväntat och säreget att adekvansen måste anses brista.

Lagtexten nämner vidare fall, där den skadelidande *medvetet och utan rimlig anledning utsatt sig för risk att skadas*. Även här fordras det tungt vägande skäl för att nedsätta skadeståndet på grund av medvällande. Den skadelidande skall till en början ha handlat med full kännedom om risken; nedsättning kan ske, när en bilpassagerare följt med en förare som är påtagligt berusad eller med passagerarens vetskap förtärt betydande mängder alkohol, men däremot i regel inte om passageraren bara bort inse att föraren av någon anledning – spritförtäring dagen innan, trötthet, oskicklighet – var olämplig. Vidare skall risken ha tagits utan rimlig anledning. Följde passageraren med för att slippa bli lämnad kvar utomhus en vinternatt, kan sålunda bedömningen bli en annan än om det gällde en nöjestur. Att en arbetstagare som led i arbetet utsatt sig för en påtaglig risk, t. ex. genom att ge sig upp på en bristfällig byggnadsställning, bör inte medföra någon jämkning, men däremot kan nedsättning tänkas om han gjort detta under en arbetspaus t. ex. för att skämta med sina kamrater.

Vid farliga lekar har den skadelidandes risktagande någon gång ansetts medföra att skadeståndstalan helt ogillats (se särskilt NJA 1963 s. 39, där vid fyra ynglingars experimentlek med sprängämnen talan mot tre av dem ogillades på den grund att den skadelidande hade deltagit i leken i lika mån som sina kamrater och på samma sätt som de hade bort inse risken). Enligt kommitténs mening kan det vara naturligt att, om vållande konstateras hos någon deltagare i sådana fall, jämkat skadestånd utdömes; ifall den skadelidande på grund av ungdom eller oerfarenhet saknat verklig insikt om riskerna med leken, bör dock full ersättning utgå.

Det bör understrykas att meningen inte är att införa ett ansvar i sådana situationer, där skadevällaren och den skadelidande gemensamt ägnat sig åt en verksamhet som visserligen är i någon mån riskabel men ändå godtas av rättsordningen bl. a. på grund av dess värde från samhällssynpunkt och eftersom deltagarna frivilligt gett sig in i verksamheten; som exempel kan nämnas sport och ofarligare typer av lek. Om skadevällaren inte på sådant sätt har brutit mot de regler som får anses gälla för verksamheten att han kan anses som vårdslös i SkL:s mening, skall man lika litet som tidigare ålägga honom någon skadeståndsskyldighet.

Också i andra fall än de som särskilt omtalas i paragrafen kan synnerliga skäl tänkas föreligga för jämkning. Tidigare har nämnts situationen då en omkommen person avsiktligt berövat sig livet. Också

³² Liknande mening Hellner Skadeståndsrätt s. 152.

när man inte kan styrka mer än grov vårdslöshet från hans sida kan det någon gång framstå som stötande att tillerkänna hans efterlevande fullt skadestånd, särskilt om de är skyddade genom liv- eller olycksfallsförsäkring, medan den ansvarige saknar försäkringsskydd.

I övrigt torde jämkning på grund av synnerliga skäl bli aktuell närmast i vissa situationer som regleras av speciallagstiftning utan någon särskild bestämmelse om verkan av medvällande. Vid ansvar enligt 2 § järnvägsansvarighetslagen samt 8 och 171 §§ andra stycket sjölagen motsvarar ansvarsregeln i stort sett SkL:s bestämmelse om principalansvar i 3:1, och då bör även jämningsbestämmelsen tillämpas på ungefär samma sätt. När däremot ansvaret är rent strikt, som enligt 30 § miljöskyddslagen och 4 § lagen om tillsyn av hundar, kan det finnas skäl att i något högre grad lägga risken på den skadelidande, särskilt när ansvaret drabbar privatpersoner utan erforderligt försäkringsskydd (jfr nedan). Även när inte sådana särskilda jämningsituationer föreligger som anges i paragrafen kan synnerliga skäl tänkas föreligga att nedsätta skadeståndet, t. ex. när en bilist, som gjort sig skyldig till allvarlig men inte grov vårdslöshet, kommer till skada vid en bilolycka som en hund orsakat utan vållande hos den oförsäkrade hundägaren.

Jämningsregeln i 6:2 i förslaget är liksom nuvarande 5:5 SkL tillämplig också när barn eller psykiskt abnorma personer medverkat till skadan. Som framhållits på tal om olika speciella skadefall får den skadelidandes handlingar här bedömas efter en ännu mildare måttstock än annars, något som f. ö. stämmer med gällande rätt.³³ Detta gäller inte bara prövningen, om grov vårdslöshet kan anses föreligga, utan också bedömningen enligt andra stycket i övrigt. Även om en skada också i dessa fall kan framstå som väsentligen självförvållad, bör det fordras särskilt tungt vägande skäl för att nedsätta skadeståndet för dessa kategorier. Att den skadelidande är minderårig eller psykiskt sjuk kan självfallet medföra att han inte kan anses ha medvetet utsatt sig för risk att skadas.

Enligt nu gällande rätt anses som nämnt skadeståndet ibland kunna jämkas utan bevisat medvällande på den skadelidandes sida, nämligen när denne skulle ha svarat oberoende av styrkt culpa, om någon annan skadats i motsvarande situation (avsnitt 1.10.4). Någon sådan rättstillämpning anser kommittén inte böra förekomma för personskadornas del med den nya lagstiftningen. Synnerliga skäl för jämkning skulle alltså inte föreligga i detta läge.

I de undantagsfall då jämkning sker skall den avse det nettoskadestånd som bestäms enligt 5:3 i förslaget. Ofta är detta belopp ganska litet, och det kan då vara närliggande att av rättstekniska skäl schablonmässigt jämka till hälften. Vid större skadestånd synes däremot en mera nyanserad bedömning motiverad. Som nämnt skall man, liksom vid tillämpning av 6:2 första stycket i förslaget, ta hänsyn inte bara till graden av skuld på ömse sidor utan också till andra omständigheter, bl. a. föreliggande försäkringar och parternas ekonomiska förhållanden i övrigt. Ifall ansvarsförsäkring täcker skadeståndet samtidigt som den skadelidande råkat i

³³ Jfr prop. 1972:5 s. 583 f.

svårt ekonomiskt läge, kan det ibland vara skäl att döma ut t. ex. 1/2 eller 2/3 av skadans belopp, även om medvållandet är grovt. Men om omvänt den ansvarige saknar försäkringsskydd och inte vållat skadan genom mera allvarlig vårdslöshet, medan den skadelidande är skyddad genom sådan summaförsäkring som inte avräknas från skadeståndet, kanske ersättningen i motsvarande situation nedsätts till 1/3 eller rent av jämkas till noll. Enligt kommitténs mening kan det inte möta betänkligheter att i de sällsynta fall då jämkningsskäl föreligger vid stora skador göra en mera allsidig bedömning av detta slag för att undgå obilliga konsekvenser av medvållanderegeln.

Eftersom man vid en sådan bedömning också skall beakta den skadeståndsskyldiges intresse, torde det knappast bli aktuellt att ytterligare nedsätta skadeståndet med stöd av den allmänna regeln om jämkning av oskäligt betungande skadestånd (jfr Skadestånd III s. 69).

14.2 Bilansvarighetslagen, luftfartsskadelagen och elanläggningslagen

Ändringarna i 2 § andra stycket bilansvarighetslagen och 1 § andra stycket luftfartsskadelagen innebär att bestämmelserna i 6:2 SkL skall äga motsvarande tillämpning när vållande på den skadelidandes sida medverkar till skadan.

7 § elanläggningslagen. Även i elanläggningslagens medvållandebestämmelse har införts en hänvisning till 6:2 SkL, såvitt gäller personskada. Här skall alltså jämkning ske i de fall som anges i 6:2 andra stycket, varvid också sådana billighetssynpunkter skall beaktas som avses i första stycket. Den bestämning av begreppet grov vårdslöshet som antyds i 7 § första stycket elanläggningslagen bör inte få någon betydelse för personskadornas del (jfr ovan), utan begreppet bör tolkas lika snävt som när ansvaret vilar på SkL:s regler; trots lagtextens avfattning torde f. ö. en sådan restriktiv tillämpning stämma väl med gällande rätt. Att en skadelidande t. ex. under sitt arbete av oförsiktighet kommer i kontakt med en strömförande högspänningsledning bör sålunda i regel inte bedömas som grov vårdslöshet ens om han varnats för ledningen.³⁴ Har han i andra sammanhang klättrat upp i en kraftledning och kommit i kontakt med strömmen, kan hans skada i regel anses väsentligen självvållad och skadeståndet jämkas; är det fråga om obetänksamhet av lekande barn bör dock fullt skadestånd utgå även i sådana fall (jfr NJA 1944 s. 646, där ett sådant tilltag av en 12-åring inte har bedömts som grov vårdslöshet).

14.3 Trafikförsäkringslagen

Enligt 13 § TFL får försäkringsanstalt inte medge att av domstol fastställd trafiklivränta byts ut mot livränta under kortare tid eller mot visst kapital utan synnerliga skäl. Innan försäkringsanstalt medger utbyte skall den inhämta försäkringsinspektionens godkännande (avsnitt 1.6).

³⁴ Jfr NJA 1927 s. 582, FFR 1940 s. 160, NJA 1948 s. 182, FFR 1950 s. 225, FFR 1955 s. 215.

Enligt kommitténs förslag skall utbyte, helt eller delvis, av livränta mot engångsbelopp kunna medges också efter en prövning som inte är så restriktiv som den som följer av 13 § TFL. Kommittén har därför i avsnitt 8.4.5 uttalat att denna paragraf bör upphävas. För åtgärden talar också att särreglering av utbytesmöjligheten beträffande den kategori av skadeståndslivräntor som trafiklivräntorna utgör inte ter sig befogad. Den möjlighet som paragrafen öppnar att byta ut livränta under den berättigades återstående livstid eller under viss tid mot livränta under kortare tid torde, som redan berörts (avsnitt 14.1.4), inte kräva särskild lagreglering.

14.4 *Ikraftträdande*

Av allmänna grundsatser torde följa att de nya bestämmelserna blir tillämpliga i fråga om skadestånd som utgår med anledning av skadefall som inträffar efter lagstiftningens ikraftträdande (jfr prop. 1972:5 s. 593). Särskilda övergångsbestämmelser är med hänsyn härtill inte nödvändiga. Det berörda förhållandet är särskilt att uppmärksamma när det gäller de föreslagna nya reglerna om utbyte eller omprövning av livränta. De lär kunna tillämpas endast beträffande livränta som har fastställts att utgå till fullgörande av skadeståndsskyldighet på grund av händelse som inträffar efter ikraftträdandet.

Vid bestämningen av bestående nedsättning i arbetsförmågan (invaliditet) använder man sig av två olika invaliditetsbegrepp, *medicinsk invaliditet* och *ekonomisk invaliditet*. Den medicinska invaliditeten är läkarnas bedömning av den funktionsinskränkning som en skada antas medföra för den skadelidande. Vanligen uttrycks medicinsk invaliditet i ett procenttal, som anger relationen till normal funktion. Den ekonomiska invaliditeten är uppskattningen av den faktiska inskränkning som skadan har medfört i den skadelidandes förvärvsförmåga (avsnitt 1.3.3.2, 6.1.1 och 6.2.4.2).

Om man lägger den medicinska invaliditetsgraden till grund för ersättning för framtida inkomstförlust visar sig ofta att en större eller mindre skillnad föreligger mellan denna invaliditetsgrad och de faktiska verkningarna av invaliditeten på den skadelidandes förvärvsförmåga. Denna differens mellan medicinsk och ekonomisk invaliditet har vid flera tillfällen undersökts. Man har på grundval av utredning om invalidernas situation viss tid efter skadan jämfört beräknad och faktisk inskränkning i förvärvsförmågan. I det följande redovisas summariskt några sådana undersökningar.

A. Svensk undersökning av yrkesskadefall från åren 1943–1944

Källa: Prop. 1955:156 med förslag till lag angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m., s. 24, samt "Instilling om invaliditetsvurdering, erstatningsfastsettelse, tabellsystemer m.v. i yrkesskadetrygdene i Norden", utarbetad till det sjätte nordiska socialförsäkringsmötet i Köpenhamn år 1964 (NU 1964:4, kallat *Instilling*), s. 198.

Syfte: Att belysa skadornas faktiska betydelse för förvärvsförmågan. Resultatet skulle ligga till grund för bedömningen av ett förslag om förhöjning av livräntor vid tillväxningssvårigheter.

Underlag: Uppgifter om skadade som återgått till sina förutvarande anställningar.

Resultat: Medeltalet för den ekonomiska invaliditeten utgjorde för samtliga fall 44 % av medeltalet för den beräknade invaliditeten.

Tabell B1:1

Medicinsk invaliditetsgrad	Ingen ekonomisk invaliditet
10-14 %	3/4 av fallen
15-18 %	nära 2/3 av fallen
20-25 %	nära 6/10 av fallen

I åtskilliga fall med högre invaliditetsgrad framkom inte heller någon ekonomisk invaliditet.

B. Finsk undersökning år 1958 av socialministeriet

Källa: Instilling s. 192.

Syfte: Att undersöka invalidernas faktiska inkomst i relation till inkomsten före olycksfallet. Undersökningen var föranledd av en höjning av livräntorna på grund av inflationen. Materialet anses för litet för en egentlig statistisk bearbetning, men torde ändå ge upplysningar av intresse.

Resultat:

Tabell B1:2

Invaliditetsgrad %	Aktuell (beskattad) inkomst i relation till den ursprungliga, sedan inflationens verkan eliminerats
10-25	1,7
30-45	1,3
50-65	1,6
70-85	0,7
90-100	0,4

Siffrorna är medeltal med stora avvikelser i de enskilda fallen. Man kan ändå dra den slutsatsen att det i de flesta fallen inte har skett en väsentlig nedsättning av inkomsten ens vid så höggradig invaliditet som 50-65 %.

C. Förnyad prövning av invaliditeten i vissa norska yrkesskadefall

Källa: Instilling s. 193, SOU 1966:54 s. 126.

Syfte: 1958 års lov om yrkesskadetrygd, som tillämpas fr.o.m. år 1960, avlöste tidigare norsk yrkesskadeförsäkringslagstiftning. En ny bedömning av tidigare skadefall blev nödvändig därför att den nya lagstiftningen innebar nya regler om ersättningsunderlag och om invaliditetsbestämning efter förvärvsmässiga principer. Den nya bestämningen, som endast avsåg invaliditeter över 30 % (medicinsk invaliditet), grundades på konkreta upplysningar om de skadades arbetsinkomst under åren närmast före 1960. Den medicinska graden omvandlades till en "uføregrad".

Resultat: I regel fick man göra betydande sänkningar av de tidigare satta invaliditetsgraderna. Åtskilliga av fallen med höga medicinska invaliditetsgrader skulle med en renodlat förvärvsmässig prövning ha ansetts helt sakna invaliditet eller ha en mycket låg sådan. Omprövningen fördes emellertid inte så långt dels därför att man även med det nya invaliditetsbegreppet skulle ta viss hänsyn till skadans medicinska art och storlek, och dels med hänsyn till att vissa andra regler begränsade räckvidden av omprövningen.

Medan en låramputation tidigare bedömdes medföra 66 2/3–75 % invaliditet visade resultatet av omprövningen att den ekonomiska invaliditeten ("uføregreden") kan värderas till 30 % om den skadade har ett från kroppssynpunkt "lätt" yrke, t.ex. kontorist, och till 40 % för t. ex. en lantbrukare. En benamputation, som tidigare bestämdes till 50 % invaliditet, blev vid omprövningen genomsnittligt värderad till 30 %. Vid amputation på överarmen, där tidigare invaliditetsgraden sattes till 75–80 %, kom man fram till en genomsnittlig "uføregrad" om 40 %. Och vid amputation på underarmen, där invaliditeten tidigare sattes till 66 2/3–50 %, kom man fram till en genomsnittlig grad om 40–30 %, beroende på aktuellt yrke. Beträffande fingerskador med en medicinsk invaliditet om ca 30 % eller däröver framkom också en tydlig skillnad mellan tidigare invaliditetssatser och den faktiska invaliditeten, men skillnaden var dock inte så stor som beträffande de större amputationsskadorna.

Omprövningen bekräftade att de medicinska invaliditetstabellerna inte ger något riktigt uttryck för de skadades förvärvsmässiga situation.

D. Dansk undersökning av arbetsolyckor med större extremitetsskador som följd

Källa: Nordisk Medicin 1961 s. 851–854 samt Instilling s. 187.

Syfte: Att undersöka sådana skadefall i vilka Direktoratet for Ulykkesforsikringen träffat avgörande om invaliditetsbedömningen under tiden 1/1 1940–31/12 1948 och vilka inom en tidrymd av 5 år upptagits till omprövning. Omprövningen har endast i få fall lett till ändring av invaliditetsprocenten.

Underlag: 377 skadefall där den medicinska invaliditetsgraden bestämts till 50–95 %.

Resultat:

Tabell B1:3 (se sid. 327)

Av de 377 skadade hade 275 återgått i arbete. Tidpunkten för återgången redovisas i tabell B1:4. Även som återgått i arbete uppbar 118 normal lön, härav 37 i samma sysselsättning som före skadetillfället. 81 hade gått över till annan sysselsättning och uppbar i denna normallönen för motsvarande arbete. 70 fick nöja sig med nedsatt lön, och av dessa uppbar 36 halva normallönen och däröver. I 27 fall förelåg inga säkra upplysningar om inkomsten, men endast 7 av dessa uppbar invalidlivränta (invalidpension). I 87 fall, i vilka de skadade drev självständig förvärvs-

Tabell B1.3 Fördelning efter invaliditetens art, den skadades ålder och invaliditetsgraden

	Invaliditetsprocent							Totalt	80 % och där- över	
	Under 14 år	14-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-65 och där- över	70-75 %			
Amputation på underben	3	48	20	16	8	4	99	5	1	99
Amputation på lår	1	23	16	9	11	8	68	63	4	68
Amputation på hand el. arm	2	78	32	26	16	16	170	69	74	170
Skada som värderats som förlust av hand eller arm	-	10	7	5	11	7	40	22	5	40
Totalt	6	159	75	56	46	35	377	173	88	377

Tabell B1.4 Tidpunkten för arbetets återupptagande hos 275 av de skadade

	Ej kommit i arbete							Totalt	Skolbarn vid revisions- avgöran- det
	I arbete inom 1 år efter avgörandet	I arbete senare än 1 år, men före 2 år efter första avgörandet	I arbete senare än 2 år, men före 3 år efter första avgörandet	I arbete senare än 3 år efter första avgörandet	Totalt i arbete	Ej upp- lyst om arbets- för- hållan- det	Ej kom- mit i ar- bete vid revisions- avgörandet		
Amputerat på underben	28	21	11	19	-	79	17	3	99
Amputerat på lår	16	7	8	5	4	40	27	0	68
Amputerat på hand el. arm	69	22	5	33	3	132	36	2	170
Skada som värderats som förlust av hand el. arm	6	4	4	9	1	24	16	0	40
Totalt	119	54	28	66	8	275	96	5	377

verksamhet, förelåg inte heller säkra upplysningar om inkomstförhållandena, men endast 10 uppbar livränta eller pension.

Av totalantalet hade 96 *inte förvärvsarbete*. 9 av dessa hade avlidit. Av återstoden hade 47 vid olyckstillfället uppnått en ålder av 50 år eller däröver.

Slutsatsen är att den ekonomiska invaliditeten i allmänhet är väsentligt mindre än som kan antas på grundval av den medicinska invaliditetsgraden.

E. Dansk undersökning av de förvärvsmässiga och ekonomiska förhållandena för personer som drabbats av olycksfall i arbetet

Källa: Gunnar L. Christrup: Erstatning for personskade, Bil. VIII, 23 nordiska juristmötet i Köpenhamn 1963. Jfr även Fysisk handicappede i Danmark I–VI, Socialforskningsinstitutets publikationer 15, 16, 18, 22, 26 och 27 (Köpenhamn 1964–1967).

Syfte: Att bl. a. undersöka om den medicinska invaliditetsgraderingen svarar mot en faktisk minskning i förvärvsförmågan.

Tabell B1:5 Översikt över grupperna A, B och C (jfr nedan)

Ålder vid olyckstillfallet	Invaliditetsprocent	Samtliga	Antal i procent av samtliga					
			Grupp A		Grupp B		Grupp C	
			Antal	%	Antal	%	Antal	%
Under 20 år	Totalt	80	70	87,5	6	7,5	4	5,0
	5–18	53	47	88,5	2	3,8	4	7,7
	20–25	6	6	100,0	0	–	0	–
	30–45	12	11	91,7	1	8,3	0	–
	50–75	9	6	66,7	3	33,3	0	–
	80–100	0	0	–	0	–	0	–
20–39 år	Totalt	402	328	81,6	54	13,4	20	5,0
	5–18	257	225	87,5	17	6,6	15	5,9
	20–25	64	49	76,5	13	20,3	2	3,2
	30–45	50	38	76,0	9	18,0	3	6,0
	50–75	28	15	53,6	13	46,4	0	–
	80–100	3	1	33,3	2	66,7	0	–
40–49 år	Totalt	262	187	71,3	34	13,0	41	15,7
	5–18	177	132	74,6	12	6,8	33	18,6
	20–25	33	25	75,7	6	18,2	2	6,1
	30–45	37	23	62,1	8	21,6	6	16,3
	50–75	13	6	46,1	7	53,8	0	–
	80–100	2	1	50,0	1	50,0	0	–
50 år och däröver	Totalt	273	127	46,5	56	20,5	90	33,0
	5–18	185	99	53,5	18	9,7	68	36,8
	20–25	41	12	29,3	13	31,7	16	39,0
	30–45	30	13	43,3	14	46,7	3	10,0
	50–75	14	3	21,4	8	57,2	3	21,4
	80–100	3	0	–	3	100,0	0	–
S:a		1 017	712	70,0	150	14,7	155	15,3

Resultat: Undersökningen företogs år 1963. Den omfattade personer som skadats under år 1955 och tillerkänts invaliditetsersättning enligt ulyckesforsikringsloven. Det rörde sig om totalt 4 339 skadade. I 85 % av dessa fall uppskattades den medicinska invaliditeten till 5–18 %. För att begränsa undersökningen till ca 1 000 fall medtogs endast vart fjärde skadefall i invaliditetsgrader mellan 5–20 %. Samtliga skadefall med invaliditeter mellan 25–100 % togs däremot med, med undantag för yrkessjukdomsfall och sådana fall där den skadade var under 10 år eller 61 år eller däröver vid tiden för olyckan. Härefter återstod 1 017 fall (884 män och 133 kvinnor). I tabellerna B1:5 och B1:6 redovisas undersökningsresultatet.

Grupp A – fall där den skadades inkomstförhållanden var oförändrade eller bättre vid tiden före olycksfallet (hänsyn har tagits till lönehöjningar som har ägt rum under tiden fram till undersökningen).

Grupp B – fall där den skadades förvärvsförmåga har minskat eller bortfallit helt eller delvis som följd av skadan.

Grupp C – fall där förvärvsförmågan har minskat eller bortfallit utan att dessa förändringar har något samband med förvärvsförmågan.

Av tabell B1:5 framgår att 70 % av samtliga invalidiserade hade samma inkomst som eller större inkomst än före olyckstillfället, men att åldern spelar en viss roll och invaliditetsgraden stor roll. Motsvarande genomsnittliga procenttal för personer som var under 20 år vid tiden för skadehändelsen är 87,5 och för personer som var 50 år eller däröver 46,5. Inom alla åldersgrupper avtar de ifrågasvarande procenttalen i allmänhet starkt med stigande ålder.

Tabell B1:6 Storleken av inkomstminskning till följd av olyckan

Invaliditetsprocent	Totalt	Mindre än 1/4	Inkomsten gått ned med			Inkomsten bortfallit
			mellan 1/4 och 1/2	mellan 1/2 och 3/4	mellan 3/4 och 1/1	
5–18	49	20	7	5	1	16
20–25	32	4	11	3	0	14
30–45	32	5	11	6	1	9
50–75	31	7	3	8	4	9
80–100	6	0	0	0	0	6
Totalt	150	36	32	22	6	54
Ålder vid olyckstillfället						
under 20 år	6	1	2	2	1	0
20–39 år	53	17	13	6	1	16
40–49 år	34	9	10	4	1	10
50 år och däröver	57	9	7	10	3	28

Direktoratet för Ulyckesförsikringen anser att undersökningen ger ett starkt intryck av att den väntade nedsättningen i förvärvsförmågan inte svarar emot den senare konstaterade faktiska förvärvsförmågan. Den allra

största delen av de skadade har nämligen normal arbetsinkomst. Men det anmärks att invaliditetsersättningen när det gäller mindre invaliditeter (5–20 %) kan betraktas som tillväjningsersättning. Man räknar med andra ord nästan med att den skadade efter några års förvärsarbete skall ha övervunnit skadeföljderna. Vidare påpekar Direktoratet att den faktiska arbetsförtjänsten bara delvis kan tas som uttryck för minskning i förvärsförmågan. Många andra förhållanden måste beaktas, bl.a. arbetsmarknadsförhållandena. I anslutning härtill påpekar Direktoratet att undersökningen har gjorts vid en tidpunkt då det rådde brist på arbetskraft och t.o.m. svårt invaliderade personer hade goda möjligheter att få sysselsättning. Beträffande undersökningsresultatet framhålls också att en skada som drabbar en person i högre ålder ökar vanskligheten att övervinna skadeföljderna. Andelen skadade som uppnår normal inkomst efter skadan sjunker med stigande ålder.

F. Svensk undersökning år 1967 av invaliderades återinträde i arbetslivet

Källa: Sonja Calais – Jan Olof Josephson: Trafikskador. En undersökning av trafikskadades återinträde i arbetslivet. Stenc. Uppsala 1967.

Syfte: Att få en uppfattning om vilka uppgifter som finns hos försäkringsbolagen och möjligheterna att använda dessa uppgifter för forskning. En teoretisk modell över faktorer som påverkar invaliderades återinträde i arbetslivet har diskuterats och delvis prövats.

Underlag: 400 män (61 %) och 259 kvinnor (39 %), motsvarande de nya invaliditetsärenden som behandlades av trafiknämnden år 1963. 77 % av de skadade hade arbete före olycksfallet, 90 % av männen och 56 % av kvinnorna.

Resultat:

Tabell B1:7 Arbetsförhållanden för de förvärsarbetande efter olycksfallet, fördelade efter medicinsk invaliditetsgrad och kön

%	Under 15 %		15–25 %		25–50 %		Över 50 %		Samtliga	
	M.	Kv.	M.	Kv.	M.	Kv.	M.	Kv.	M.	Kv.
Samma arbete	62	58	66	56	50	29	18	10	53	44
Bytt arbete	19	8	21	14	22	9	31	0	22	10
Upphört med arbete	18	31	12	30	28	59	51	90	24	45
Ingen uppgift	1	3	1	0	0	3	0	0	1	1
S-a	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal	89	36	120	56	87	34	64	20	360	146

Personer med invaliditetsgrad över 50 % återgår alltså till sitt tidigare arbete i mindre utsträckning än övriga. Männen med invaliditetsgrad över 50 % byter arbete i större utsträckning än män med lägre invaliditetsgrad. Ingen kvinna med invaliditetsgrad över 50 % har bytt arbete. Personer med hög invaliditetsgrad har upphört med arbete i större utsträckning än de med låg.

Tabell B1:8

Inkomstbortfall	%
Ej bestående bortfall	48
Mindre än 50 % av ink. före olyckan	40
Mer än 50 % av ink. före olyckan	12

Tabell B1:9 Jämförelse av inkomsten före och efter olyckan bland de förvärvsarbetande fördelade med hänsyn till medicinsk invaliditetsgrad.

%	Under 10	10-25	25-50	Över 50	Samtliga
Inget bortfall	59	39	15	3	29
10 % bortfall	14	6	5	0	5
10-25 %	7	12	10	1	9
25-50 %	3	9	16	6	10
50 % och mer	3	25	43	75	36
Uppg. saknas	14	9	11	15	11
S:a	100	100	100	100	100
Antal	29	274	120	81	506

Tabell B1:10 Jämförelse av inkomsten före och efter olyckan bland de förvärvsarbetande fördelade med hänsyn till arbetsförhållanden.

%	Oförändr. förhåll.	Anpassade förhåll.	Bytt arbete	Upphört med arbete	Samtliga
Inget bortfall	78	19	18	1	29
Under 25 %	11	31	24	0	14
25-50 %	3	22	17	1	10
50 % och mer	1	16	17	96	36
Uppgift saknas	7	12	24	2	11
S:a	100	100	100	100	100
Antal	131	122	94	154	506

Många invaliderade får alltså ersättningar som inte motsvaras av deras faktiska inkomstbortfall. Personer med oförändrade arbetsförhållanden får det minsta inkomstbortfallet, de som upphört med förvärvsarbete får det största. En brist i materialet är dock den relativt stora grupp där uppgifter om inkomstbortfallet saknas.

Slutsats: Förutom vad som redan nämnts framkom bl.a. följande. Heltidsarbetande återvänder i större utsträckning än deltidsarbetande till sitt tidigare arbete. Personer med högre inkomst återgår till sitt tidigare arbete i större utsträckning än personer med lägre inkomst. Personer bosatta i Norrland återgår till sitt tidigare arbete i något mindre utsträckning och upphör i något större utsträckning än övriga. Personer med offentlig tjänst återgår till sitt tidigare arbete i större utsträckning än övriga, vilket antagligen kan förklaras av tryggare anställningsförhållanden. Nära 90 % av husmödrarna återupptar arbetet i hemmet efter den akuta sjukdomstidens slut, vilket skall jämföras med att nära 70 % av de förvärvsarbetande återupptar sitt förvärvsarbete. Inkomstbortfallet efter olyckan blir störst för kvinnor och för äldre personer.

G. Svensk undersökning av 100 ärenden i trafiknämnden och ansvarsnämnden behandlade under år 1966

Källa: Birger Höglund: Invaliditet och skadeersättning. En undersökning angående de sociala följderna av ett olycksfall och de skadades kontakter med försäkringsbolag. Uppsats, tillhörande studiekurs D1. Stockholms universitet. Sociologiska institutionen. Stenc. Stockholm 1973.

Syfte: Att mot bakgrund av gällande skadeståndsregler få en uppfattning om hur tillerkänd livränta kompenserat de skadelidande samt att få ett begrepp om deras inställning till försäkringsbolagen som lämnat ersättningen.

Underlag: Stickprovsundersökning, omfattande 100 skadeärenden (60 trafikskador och 40 ansvarsskador) som har behandlats i trafiknämnden och ansvarsnämnden under år 1966. 91 av de utvalda lämnade svar (intervjuundersökning).

Resultat: Undersökningen visar att personer med en medicinsk invaliditet om 25 à 30 % inte har någon löneminskning som svarar mot den ersättning de uppbär. Till och med personer med en invaliditet om 50 % har kunnat återgå i arbete utan att lida förlust svarande mot 50 % av arbetsinkomsten. Med stöd av såväl tidigare undersökningar som den aktuella påstås att det inte finns något samband mellan läkarens uppfattning om en skadas följder och den skadades förmåga att skaffa sig inkomst av arbete (utom i de fall där den skadade inte kan arbeta eller skaffa sig inkomster och invaliditeten av läkare uppskattas till 100 %).

Följande tabellmaterial belyser dessa slutsatser.

Tabell B1:11 De skadade fördelade med hänsyn till invaliditetsgrad och kön

Med. inv.grad %	Män (60 st.) %	Kvinnor (31 st.) %
upp till 10	5	13
10-30	67	67
30-50	18	3
50 och däröver	10	17
	100	100

Tabell B1:12 Förvärvsarbete före olyckan

Hade förvärvsarbete (Här är redovisade även personer med låga inkomster på vilka de inte kunnat försörja sig)	82
Hade ej förvärvsarbete (hemmafru, studerande, pensionär)	18
Summa %	100

Tabell B1:13 Förvärsarbetande år 1972 i %

Hade förvärsarbete hos samma arbetsgivare	33
Har förvärsarbete men bytt arbetsgivare	33
Ålderspensionär (även förtidspensionär, som uppgivit att pensionering skett av annan orsak än skadan t. ex. hjärtfel, för högt blodtryck)	12
Pensionär — utslagen av skadan	4
Hemmafru (både de som sagt att de under alla omständigheter skulle förblivit hemmafru och de som sagt att de kanske skulle ha tagit arbete utom hemmet)	18
Summa %	100

Tabell B1:14 Inkomstbortfall i förhållande till ålder

	Under 50 år	Över 50 år
Inget inkomstbortfall	63	27
Bortfall mindre än 25 % av den inkomst den skadade skulle ha haft 1972, om olyckan inte inträffat	8	14
Bortfall mindre än 50 % av den inkomst den skadade skulle ha haft 1972, om olyckan inte inträffat	4	9
Bortfall mer än 50 % av inkomst den skadade skulle ha haft 1972, om olyckan inte inträffat	8	2
Hemmafruar	13	14
Pensionärer	4	34
Summa %	100	100

Tabell B1:15 Inkomstbortfall år 1972 i förhållande till den medicinska invaliditeten

Inkomstbortfall i %	Medicinsk invaliditetsgrad				Totalt
	-10	11-25	26-50	51-	
Inget bortfall	100	68	51	50	70
< 25 %	0	25	28	0	14
25 < 50 %	0	7	14	20	10
≥ 50 %	0	0	7	30	5
Summa %	100	100	100	100	99
Antal	8	45	28	10	91

Anm. Om läkarnas bedömning av invaliditeten skulle motsvara den verkliga nedsättningen av förvärfsvärdmagan, skulle inkomstbortfallet direkt motsvaras av invaliditetsgraden. Det skulle i tabellen innebära att alla rutor, utom de i huvuddiagonalen som motsvarar varandra, skulle vara tomma. Så är inte fallet utom i skiktet under 10 % invaliditet.

Av redovisningen framgår att en medicinsk invaliditet under 25 % i de flesta fall inte behöver medföra bortfall av arbetsinkomst — inte ens en invaliditet upp till 50 % behöver påverka inkomstmjöjligheten eller medföra bortfall av arbetsinkomst.

Vid en medicinsk invaliditet av 50 % eller mer är det övervägande sannolikt att den skadade lider ekonomisk förlust eller nödgas sluta arbeta.

Några skadefall med höga livräntebelopp ur trafiknämndens praxis

av kanslichefen Johan Land

Under tiden 1.1 1970–31.12 1971 har i trafiknämnden slutbehandlats 3 567 invaliditetsärenden från trafikförsäkringsbolagen. Detta material har gått igenom för att få fram *dels* samtliga skadefall där årlig livränta från trafikförsäkringen beräknats till 30 000 kr eller däröver under kortare eller längre perioder, *dels* antalet ärenden med inkomstunderlag i storleken 50 000 kr eller högre belopp.

I fråga om skadefall med höga livräntebelopp fanns i materialet 29 ärenden eller 0,81 % av totala antalet. Dessa fall redovisas i den följande tabellen under nr 1–29.

Beträffande skadefall med högre inkomstunderlag har gjorts följande uppdelning.

1.	50 000 kr men mindre än 60 000 kr	30 ärenden eller
0,84 % av totala
antalet
2.	60 000 kr eller däröver	35 ärenden eller
0,98 % av totala
antalet

Ärendena i grupp 2 redovisas i tabellen under nr 2, 16, 19, 27 och 30–60. Från grupp 1 har enbart medtagits de fall som i tabellen redovisats under höga livräntebelopp eller nr 6, 21 och 23.

Anmärkas bör att kapitalvärdena av livräntorna inte är aktuariellt beräknade. Avsikten har endast varit att ge en uppfattning om deras ungefärliga storlek.

En tidigare kartläggning som avsåg tiden 1.1 1967–30.4 1969 innehöll bl.a. följande höga beräknade kapitalvärden på livräntor: 925 000 kr (19-årig studerande), 750 000 kr (40-årig byggnadsingenjör) samt 900 000 kr (22-årig praktikant i konstruktionsfirma).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nr	Nämndens d.nr Bolag Skadenummer	Ålder Yrke	Skadans art	Inv. grad	Inkomst- underlag kr	Årlig livränta (belopp och tid) kr	Kapitalvärdet av livräntan kr	Jämknings medvällande till	Ersättning från det allmänna kr
1)	2/1970 Trafik-Bore 87881/66	57-årig målare	förlamningar nedom midjan	100 %	36 000	38 000/år 1.10.69 till 67 år, därefter hälften (vårdtillägg inberäknat)	ca 390 000	—	1 350/år efter samordning med yrkesskadeliv- ränta.
2)	27/1970 Hansa 21-93080-64	50-årig musiker	multipla orto- pediska skador	25 %	60 000	35 000/år 1.7.69— 31.12.70. Omprövn.	—	—	—
3)	80/1970 Skandia H 1444- 63 09 11	61-årig 1:e polis- konstapel	skallskada	66 2/3 %	44 000	20 000/år 15.4.66— 31.12.69, 30 000/år 1.1.70 till 63 år, därefter hälften	ca 170 000	—	drygt 11 000/år
4)	95/1970 Folksam X70101- 18.10.66	30-årig byggnads- snickare	rygg- och skallskador	50 %	45 000	45 000/år 1.1.70—31.12 1970. Omskolningsfall. Omprövning.	—	—	—
5)	591/1970 Folksam Y 26520- 7.3.66	44-årig byggnads- arbetare (finsk medb.)	höftledsskada	50 %	37 000	30 000/år 1.1.70— 31.3.71. Omprövn.	—	—	—
6)	658/1970 Skandia D 3680- 67 11 24	63-årig distrikts- chef	höftledsskada	66 2/3 %	52 000	37 000/år 1.1.70— 31.12.1971. Omprövn.	—	—	14 535/år
7)	748/1970 Folksam OA 41587- 10.10.65	32-årig rese- montör	förlamnings- fall	100 %	32 000	34 000/år 1.11.69— 31.10.71 (vårdtillägg inberäknat). Omprövn.	—	—	9 559/år
8)	948/1970 Hansa 21-11007- -62	61-årig textil- ingenjör	höftledsskada	50 %	41 000	30 000/år 1.1.70 till 67 år därefter hälften	ca 247 000	—	6 780/år efter samordning med yrkesskadeliv- ränta

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9)	1183/1970 Trygg AK 549- F/68 S	66-årig köpman (lant- brukare)	vä. under- bensskada	33 1/3 %	40 000	30 000/år till 67 år, 15 000/år till 70 år, därefter hälften	ca 130 000	-	-
10)	1236/1970 Trygg AK 25040/59	31-årig f.d. officers- aspirant	förlämnings- fall	85 %	43 000	32 000/år 1.1.67 till 67 år, därefter hälften	ca 750 000	-	5 879/år
11)	1391/1970 Ansvar 62.175. 564	49-årig styck- mästare	skallskada	100 %	36 000	30 000/år 1.9.68 till 67 år, därefter två tredjedelar	ca 470 000	-	ca 3 500/år efter samordning med yrkesskade- livränta
12)	1472/1970 Skandia BA 89738- 68.10.03	69-årig golvläggare	ryggkot- skada	40- 25 %	30 000	30 000/år 1.12.69 till 70 år, därefter 6 000/år livsvarigt	ca 80 000	-	ålderspension 7 512/år efter samordning med yrkesskadelivränta
13)	1648/1970 Ansvar 66.301.424	64-årig bygg- nads- arbetare	multipla orto- pediska skador	100 %	37 500	31 000/år 1.8.70 till 67 år, därefter hälften	ca 200 000	-	6 751/år efter samordning med yrkesskadeliv- ränta
14)	1659/1970 Folksam Y 71662- 22.10.68	42-årig ingenjör	skallskada	100 %	45 000	33 000/år 1.1.1970- 31.12.1971. Omprövn.	-	-	13 320/år efter samordning med yrkesskadeliv- ränta
15)	1892/1970 Folksam B 25294- 19.8.63	23-årig stud. (vid oif. praktikant)	förlämnings- fall	100 %	30 000	36 000/år 4.6.1970- 3.6.1973 (vårdtillägg inberäknat). Omprövn.	-	1/2	5 520/år
16)	2012/1970 Länsförs. 35-80804- 66	53-årig man (egen verksamhet)	multipla skador	30 %	>200 000	35 000/år 1.10.1970 till 67 år, därefter hälften	ca 430 000	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17)	404/1971 T-föreningen Ok-Å 15260/66	37-årig f.d. far- tygsmaski- nist (finsk medborgare)	förflamnings- fall	100 %	40 000- 45 000	42 000/år 1.1.71 till 67 år, därefter hälften	ca 772 000	1/3	1 100/år
18)	515/1971 Skandia 03-OA 12825 -66.03.20	49-årig fabriks- arbetare o. biograf- maskinist	multipla orto- pediska skador	75 %	48 000	30 000/år 1.1.69- 31.12.71. Ompröv- ning	-	-	17 520/år
19)	787/1971 Folksam A 93460- 6.2.1968	44-årig kemi- ingenjör	skallskada	33 1/3 %	70 000	5 543/år (Rfr-beloppet) 10.11.69-31.1.70, 33 000/år 1.2.70-31.12 1971. Omprövning	-	-	-
20)	914/1971 Folksam BA 52584- 3.10.68	69-årig civil- ingenjör	skallskada	100 %	44 000	30 000/år 4.6.70 till 72 år därefter 10 000/år livsvarigt	ca 200 000	-	14 150/år
21)	1013/1971 Folksam X 70101- 18.10.66	31-årig f.d. bygg- nadsnickare (omsk. till byggnadsing.)	ryggkotskada	25 %	50 000	50 000/år 1.1.1971- 30.6.1971, 20 000/år 1.7.71-31.12.71. Om- prövning	-	-	-
22)	1046/1971 Folksam H 15813- 22.2.69	65-årig skrot- handlare	halsryggskada (Whip-lash)	15 %	35 000	30 000/år 1.9.1970 till 67 år, 15 000/år till 70 år, därefter 3 000/år livsvarigt	ca 150 000	-	3 840/år
23)	1269/1971 T-föreningen G-No 1339/67	46-årig verk- stads- chef	skallskada	100 %	52 000	30 000/år 1.3.1971- 30.6.1972 (vårdtillägg inberäknat). Omprövning.	-	-	23 018/år

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
24)	1292/1971 Folksam G 2466- 6.4.68	21-årig stud.	förämlingar (maxfall)	100 %	32 000 (aldrig va- rit i arb; underlaget uppskattat)	30 000/år 1.6.1971 till 67 år, därefter två tredjedelar (vård- tillägg inberäknat)	ca 740 000	-	8 694/år
25)	1510/1971 Trygg-Hansa AK 3660- B/68	71-årig f.d. över- tand- läkare	multipla skador	75 %	svårupp- skattat	30 000/år 1.1.1970 till 72 år, 15 000/år till 75 år, därefter 5 000/år livsvant	ca 150 000	-	33 084/år
26)	1487/1971 Trygg-Hansa 21-10908-62	30-årig f.d. me- tallarb. till fack- ekonom	ryggskada	25 %	35 000	30 000/år 1.6.1971- 5.9.1971, tidpunkt då han fick arbete efter omskolningen, 14 000/år 6.9.1971-31.8.72. Om- prövning	-	-	-
27)	1710/1971 Skandia BA 41253- 65 08 10	53-årig mättings- man	halstryggskada (Whip-lash)	15 %	85 000- 90 000	35 000/år 1.2.1971- 31.1.1974. Omprövning	-	-	-
28)	1814/1971 Trygg-Hansa BA 34532- A/69	24-årig målare	multipla orto- pediska skador	ej fix- erad, men hinder i målaryrket enl. bolagets överläkare	40 000	32 000/år 1.7.1971- 30.6.1972. Omprövn.	-	-	ca 7 200/år
29)	1816/1971 Trygg-Hansa AK 6915-B/63	37-årig växlare	skallskada	50 %	39 000	33 000/år 1.7.1971- 10.10.1971, 27 000/år 11.10.1971-31.12.72. Omprövning	-	1/3	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
30)	1857/1971 Folksam L 30895- 7.3.65	63-årig tand- läkare	skallskada (bl.a. för- lust av lukt- sinnet)	10 %	80 000	stadigvarande men 8 000	-	-	-
31)	568/1970 Folksam R 68592- 23.5.68	60-årig ägg- grossist	hö. armskada	15 %	70 000	3 600/år 24.2.1970 till 67 år, därefter hälften	ca 30 000	-	-
32)	615/1970 T-föreningen Ok-No 12164/64	33-årig ingenjör	halskotskada	25 %	60 000	20 000/år 11.12.1969 till 67 år, därefter hälften	ca 420 000	1/2	-
33)	803/1970 Ansvär 65.264.118	52-årig ingenjör	skada vä. arm- båge och hö. lårben	10 %	62 500	12 000 i ett för allt	-	2/3	-
34)	809/1970 Skandia H 46647- 690619	47-årig distrikts- chef	skallskada	10 %	90 000- 100 000	10 000/år 9.1.1970 -31.12.1970. Om- prövning	-	-	-
35)	1003/1970 Folksam AA 11712- 18.11.67	55-årig tidnings- distribu- tör	underbens- skador	15 %	60 000	10 000/år 1.2.1970 till 67 år, därefter hälften	ca 112 000	2/3	-
36)	454/1970 Skandia BA 26303 -66.10.03	39-årig labo- rator	halsryggskada (Whiplash)	10 %	75 000	Engångersättning i storleken 18 000- 20 000 bedömdes vara skäligen	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
37)	1209/1970 Hansa 2116-2269	57-årig jäg- mästare	hö. knäskada	20 %	65 000	6 000/år 1.7.1967 till 67 år, därefter hälften	ca 80 000	-	-
38)	1512/1970 Trygg S 92752-T/69	26-årig ingenjör	hö. hälbens- skada	25-15 %	60 000	3 000/år 1.2.1970- 30.4.1972. Omprövning	-	-	-
39)	1524/1970 Folk sam AA 3368- 26.11.68	60-årig kamrer	hö. underbens- skada	15 %	67 000	3 000/år 1.3.1970- 28.2.1971. Omprövning	-	-	-
40)	1566/1970 Vegete M 7347-67	49-årig åkeri- ägare	multipla orto- pediska skador	15 %	60 000	5 000/år 1.2.1970- 31.12.1972. Omprövning	-	-	-
41)	87/1971 Ansvar 68.390.770	37-årig arkitekt	halskotskada	10 %	75 000	yrkade 14 000 i ett för allt	-	-	-
42)	352/1971 Trygg-Hansa 2125-4655	47-årig personal- chef	nackskada	10 %	77 000	12 000 i ett för allt	-	-	-
43)	645/1971 Skandia AA 16744- 680622	33-årig fil. lic. (utbild- ningschef)	höftleds- skada	25 %	100 000	30 000 i ett för allt	-	-	-
44)	658/1971 Folk sam O 67228- 24.6.69	48-årig över- läkare (röntgen)	multipla orto- pediska skador	25-30 %	130 000	40 000 i ett för allt	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
45)	661/1971 Trygg AK 521- B/68 S	59-årig åkare	höftleds- skada	20 %	60 000	6 000/år 1.4.1969 till 67 år, därefter hälften	ca 66 000	-	-
46)	695/1971 FolkSam R 70794- 11.8.69	50-årig redaktions- chef	hö. underbens- skada	10 %	87 000	5 000/år 27.10.69 - 31.1.71, 2 400/år 1.2.71 till 67 år, därefter hälften	ca 40 000	-	-
47)	847/1971 SKandia AA 21994- 70 01 30 K	39-årig stads- advokat	vä. knäleds- skada	15 %	76 000	15 000 i ett för allt	-	-	-
48)	791/1971 FolkSam U 31374- 1.8.66	30-årig leg. läkare vik. provinsial- läkare	multipla ortopediska skador	20- 15 %	120 000	5 000/år 2.1.1967 - 31.7.1973. Omprövning	-	-	-
49)	851/1971 FolkSam S 74891- 17.6.68	42-årig distrikts- chef	multipla orto- pediska skador	15 %	80 000	4 000/år 1.7.1969 till 67 år, därefter hälften	ca 70 000	-	-
50)	853/1971 FolkSam W 82805- 2.8.70	51-årig inspektör	hö. underbens- skada	15 %	85 000	3 000/år 1.4.1971 - 31.3.1972. Omprövning	-	-	-
51)	856/1971 Trafik-Bore H 4163/68	40-årig civil- ingenjör (adjunkt)	höftledsskada	25 %	65 000	5 000/år 18.3.1971 till 67 år, därefter hälften	ca 90 000	-	-
52)	1045/1971 FolkSam F 18788- 21.9.68	50-årig verk- mästare	skallskada	15- 10 %	60 000	2 400/år 22.5.1969 -31.5.1973. Om- prövning	-	1/2	-
53)	1028/1971 Ansvar 69.433.612	45-årig provinsial- läkare	blindhet hö. öga	20 %	142 000	10 000/år 18.10.69 till 67 år, därefter 2 400 livsvarigt	ca 100 000	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
54)	1051/1971 Folksam AA 70107- 11.11.69	69-årig tand- läkare	hö. underbens- skada	25- 20 %	120 000 (inkl. pension)	17 500/år 1.11.1970 - 30.4.1971, 14 000/år 1.5.1971 till 72 år, därefter 3 000/år livs- varigt	ca 60 000	1/3	ålderspension
55)	1244/1971 Skandia E 99703- 68 11 24 P	34-årig hov- rätts- fiskal	multipla orto- pediska skador	25 %	80 000	7 000/år 1.6.1969 - 31.12.1973. Om- prövning	-	-	-
56)	1691/1971 Skandia X 6784- 69 07 31	36-årig ingenjör	vä. fotleds- skada	10 %	60 000	2 000/år 1.1.1970 - 31.12.1972. Om- prövning	-	-	-
57)	1676/1971 Skandia 20-2969108- 680513	58-årig textil- ingenjör (försäljare)	hö. knäleds- skada	20 %	69 000	6 000/år 1.10.1971 till 67 år, därefter hälften	ca 59 000	-	-
58)	1744/1971 Skandia BD 1634- 67 10 26	44-årig stads- direktör (finsk med- borgare)	hö. lårbens- skada	10 %	75 000	15 000 i ett för allt	-	-	-
59)	1764/1971 Skandia 26-0002070- 670922	44-årig fabriks- chef	hö. underbens- skada	10 %	70 000	20 000 i ett för allt	-	-	-
60)	1737/1971 Folksam M 7555 -15.1.68	30-årig tand- läkare	bröstkorgs- och ryggkot- skador	10 %	63 000	6 000/år 29.9.1969 - 31.3.1973 med undantag för upprejade perioder av sjukskrivning då sjuk- ersättning utgått. Om- prövning	-	-	-

Uppgifterna grundar sig på en rundfråga till försäkringsbolagen under åren 1972 och 1973.

1 *Allmänna Brand*

1. Enskild olycksfalls- och polioförsäkring. Kan kombineras med enskild sjukförsäkring.
2. Olycksfalls- och polioförsäkring, ingående i hem- eller villaförsäkring. Invaliditetsersättning 100 000 kr. Dödsfallsersättning 3 000 kr.
3. Kollektiv olycksfalls- och polioförsäkring. Invaliditetsersättning 100 000 kr.
4. Kollektiv olycksfalls- och polioförsäkring för skolungdom.
5. Olycksfallsförsäkring, ingående i reseförsäkring.
6. Förarplatsförsäkring.
7. Flygolycksfallsförsäkring.

2 *Ansvar*

1. Enskild olycksfallsförsäkring (heltid och fritid).
2. Kollektiv olycksfallsförsäkring.
3. Förarplatsförsäkring. I stället för de vanliga försäkringsbeloppen (se 3.10 nedan) tillämpas av Ansvar ett försäkringsbelopp motsvarande tre basbelopp ökat med ett basbelopp för varje år som förarens ålder understiger 80 år, dock tillsammans högst 55 basbelopp (som med basbeloppet 8 000 kr svarar mot 440 000 kr).

3 *Folksam*

Beståndet av olycksfalls- och sjukförsäkringar är tämligen differentierat beträffande såväl villkor som ersättningsformer och ersättningskombinationer. Folksam har nämligen att ta hänsyn till individernas och gruppernas behov av kompletteringsförsäkringar till det grundskydd som

erbjuds genom socialförsäkringen, genom skilda former av avtalsenliga sjuklöner och sjukpensionsförmåner, grundläggande kollektiva olycksfalls- och sjukförsäkringar på fackförbunds nivå t.ex.

Avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS) kommer att medföra betydande förändringar i Folksamns försäkringsbestånd. Närmare 400 000 kollektivt försäkrade kommer att upphöra med dags- eller månadsersättning, då de kommer att få tillräcklig kompensation genom AGS.

Försäkringsformer:

1. Kollektiv olycksfalls- och sjukförsäkring med högst 730 dagars ersättningstid omfattar dagsersättning, invaliditetsersättning och dödsfallsersättning. Kan också omfatta t.ex. läkekostnader.
2. Kollektiv olycksfallsförsäkring. Omfattar dagsersättning, invaliditetsersättning och dödsfallsersättning. Kan också omfatta t.ex. läkekostnader.

Exempel

Kollektiv olycksfallsförsäkring avseende skada under brandkårstjänst. Dagsersättning under arbetsoförmågans första dag 40 kr därefter under tid som sjukpenning utgår 11 kr/dag. Invaliditetsersättning 48 000 kr. Dödsfallsersättning 2 000 kr.

Kollektiv olycksfallsförsäkring för licensierade fotbollsspelare, lagledare m.fl. tecknad av Svenska Fotbollförbundet. Avser olycksfalls-skada under matcher och träning etc. Invaliditetsersättning (30 000 kr), dödsfallsersättning (5 000 kr) samt ersättning för tandskador, invaliditetshjälpmedel och rehabilitering.

3. Kollektiv sjukförsäkring. Omfattar månadsersättning. Viss karenstid. Ersättning intill avtalad slutålder, vanligen 67 års ålder.
4. Kollektiv personförsäkring. Omfattar grupplivförsäkring, gruppsjukförsäkring och gruppolycksfallsförsäkring.

Exempel

Kollektiv personförsäkring med Svenska Elektrikerförbundet. Grupplivförsäkring. Olycksfallsförsäkring innehållande invaliditetsersättning med omställningstillägg (försäkringsbelopp 25 000 kr) samt ersättning för tandskador, invaliditetshjälpmedel och rehabilitering.

Gruppförsäkring med Sveriges Lärarförbund. Grupplivförsäkring. Sjukförsäkring (90 kr/mån. fram till sjukpensionering, därefter 300 kr/mån.), olycksfallsförsäkring med invaliditetsersättning (100 000 kr) och resekostnadsersättning.

5. Kollektiv olycksfallsförsäkring för skolelever. Obligatorisk eller frivillig anslutning. Omfattar läkekostnadsersättning, invaliditetsersättning samt dödsfallsersättning (2 000 kr).

Den obligatoriska skolungdomsförsäkringen som tecknas av kommunerna har fr.o.m. höstterminen 1973 följande ersättningsbelopp vid invaliditet:

A.	Elever som ej fyllt 20 år		
	årlig utbildningsränta till 24 år	5 000 kr	5 000 kr
	engångsbelopp	100 000 kr	100 000 kr

B. Elever som fyllt 20 år engångsbelopp	125 000 kr	125 000 kr
--	------------	------------

Exempel på vad försäkringen ger vid invaliditet:

Tabell B3:1

Inv. grad. %	Årlig utb. ränta	Engångsbelopp	Totalt
25	1 250	25 000	42 500
50	5 000	100 000	170 000
70	7 000	140 000	238 000
90	9 000	180 000	306 000
100	10 000	200 000	340 000

Genom kompletterande frivillig försäkring kan skyddet ytterligare förstärkas.

- Individuell olycksfallsförsäkring. Omfattar dagsersättning, invaliditetsersättning, dödsfallsersättning, läkekostnadsersättning. Kan kombineras med sjukförsäkring.
- Olycksfallsförsäkring för barn och ungdom. Omfattar läkekostnadsersättning, invaliditetsersättning och dödsfallsersättning.
- Individuell sjukförsäkring. Ersättningstid längst 24 eller 12 månader eller till dess den försäkrade erhåller sjukbidrag eller förtidspension enligt AFL eller sjuk- eller invalidpension. Kan också tecknas med lång ersättningstid, dvs. till en slutålder på normalt 67 år.
- Olycksfallsförsäkring ingående i reseförsäkring. Invaliditetsersättning, dödsfallsersättning, dagsersättning, läkekostnader, resekostnader och s.k. merkostnader.
- Förarskydd.

Försäkringsbeloppen för invaliditetsersättning utgör i individuell försäkring 100 000–30 000 kr (vanligast 100 000 kr). I kollektiv försäkring gäller för tjänstemannakategorier som regel 100 000 kr. För arbetarkategorier påverkar den högre olycksfallsrisken premierna och det medför att man oftast väljer lägre belopp. Normalbeloppet är 50 000 kr, men det kan gå ned till 20 000 kr eller upp till 100 000 kr. Försäkringsbelopp i förarskyddet:

Tabell B3:2

Ålder	Vid förande av motorcykel inklusive snöskoter		Vid förande av annat fordon	
	Dödsfall	Invaliditet	Dödsfall	Invaliditet
För den som inte fyllt 67 år	25 000	75 000	50 000	150 000
Fyllt 67 men ej 68 år	20 000	60 000	40 000	120 000
Fyllt 68 men ej 69 år	15 000	45 000	30 000	90 000
Fyllt 69 men ej 70 år	10 000	30 000	20 000	60 000
Fyllt 70 år	5 000	15 000	10 000	30 000

4 *Länsförsäkringsbolagen*

1. Enskild olycksfalls- och polioförsäkring.
2. Kollektiv olycksfallsförsäkring.
3. Olycksfallsförsäkring ingående i reseförsäkring.
4. Förarskydd.

5 *Skandia*

Huvudtyper:

1. Kollektiv olycksfallsförsäkring (vanligen i paket med gruppliv- och gruppsjukförsäkring). Dagsersättning. Invaliditetsersättning. Dödsfallsersättning. Läke- och resekostnadsersättning.
2. Individuell olycksfallsförsäkring. Omfattning se 1.
3. Individuell (lång) sjukförsäkring. Månadsersättning.
4. Olycksfallsförsäkring i reseförsäkring. Invaliditetsersättning. Dödsfallsersättning. Läke- och resekostnadsersättning.
5. Förarplatsförsäkring. Kapitalbelopp vid invaliditet och dödsfall.
6. Flygolycksfallsförsäkring. Dagsersättning. Invaliditetsersättning. Dödsfallsersättning. Läke- och resekostnadsersättning.

6 *Skånska Brand*

1. Enskild olycksfallsförsäkring. Dagsersättning, invaliditetsersättning, dödsfallsersättning, läke- och resekostnadsersättning. Kan kombineras med sjukförsäkring.
2. Olycksfallsförsäkring ingående i hem-, villa-hemförsäkring. Invaliditetsersättning 100 000 kr. Dödsfallsersättning 3 000 kr.
3. Kollektiv olycksfallsförsäkring. Omfattning se 1.
4. Olycksfallsförsäkring i reseförsäkring. Omfattning se 1.
5. Förarplatsförsäkring. Kapitalbelopp vid invaliditet och dödsfall.

7 *Trafik-Bore*

1. Olycksfallsförsäkring (kollektiv eller enskild). Kan kombineras med (kort) sjukförsäkring. Dagsersättning, invaliditetsersättning (försäkringsbelopp vanligen 50 000 eller 100 000 kr), dödsfallsersättning, läke- och resekostnadsersättning.
2. Förarolycksfallsförsäkring. Kapitalbelopp vid invaliditet och dödsfall. Belopp se vid Folksam 10.

8 *Trygg-Hansa*

1. Individuell olycksfallsförsäkring. Invaliditetsersättning, dödsfallsersättning, dagsersättning, läke- och resekostnadsersättning.
2. Olycksfallsförsäkring ingående i hemförsäkring (skyddar hustru och barn). Invaliditetsersättning (100 000 kr). Läke- och resekostnadsersättning, dödsfallsersättning (3 000).

3. Kollektiv olycksfallsförsäkring. Invaliditetsersättning (utom i undantagsfall 100 000 kr). Läke- och resekostnadsersättning.
4. Förarplatsförsäkring. Kapitalbelopp vid invaliditet och dödsfall. Belopp se Folksam ovan.
5. Reseolycksfallsförsäkring. Läke- och resekostnadsersättning, invaliditetsersättning, dödsfallsersättning.

9 Statistik över olycksfalls- och sjukförsäkringen

Uppgifterna har hämtats ur Svensk Försäkrings-Årsbok 1971, s. 101, 122-123.

Olycksfalls- och sjukförsäkring (skadeförsäkringsbolag), antal försäkrade

År	Förarplatsförsäkring	Annan individuell försäkring	Kollektiv försäkring
1969	2 385 441	1 495 242	6 800 427
1970	2 481 439	1 523 802	7 956 485

Sjukförsäkring (liv- och sjukbolag) antal försäkrade

År	Individuell försäkring	Gruppförsäkring
1969	176 972	417 158
1970	176 503	423 971

I avsnitt 8.4 och 9 framför kommittén betänkligheter beträffande möjligheterna att realisera en ökad användning av engångsbelopp i stället för livränta med hänsyn till skatteeffekterna. Det måste enligt kommitténs mening anses angeläget att åstadkomma lindring i fråga om engångsbeloppens beskattning. Detta kan ske genom att viss del av beloppen görs skattefria och AckInkF tillämpas på skattepliktig del (avsnitt 9.2).

För att mera konkret söka belysa skattereglernas inverkan på engångsbeloppen och den praktiska innebörden av kommitténs resonemang i skattelindringsfrågan skall i denna bilaga ges några *schematiska räkneexempel*.

Exemplen redovisar skatteförhållandena på fyra tänkta inkomstnivåer. Dessa har valts så att de skall kunna innefatta dels flertalet förekommande ersättningsberättigade, dels en grupp som får representera ersättningsberättigade på en något högre inkomstnivå. I enkelhetens intresse görs alla beräkningar på en beskattningsbar inkomst som är densamma vid taxeringen till statlig som till kommunal inkomsttaxering. De beskattningsbara inkomster som sålunda skall spegla olika inkomstnivåer antas vara 20 000 kr, 30 000 kr, 40 000 kr resp. 70 000 kr. Dessa inkomstförhållanden antas vidare ha varit oförändrade under de senast förflutna tio åren fram till skaderegleringstillfället. Vidare görs samtliga skatteberäkningarna med hjälp av SFS 1972:495, dvs. med hjälp av skattetabeller avseende 1974 års taxering. Engångsbeloppet antas i samtliga fall i sin helhet avse ersättning av skattepliktig natur för förlorad inkomst och uppgå till 70 000 kr, vilket i det närmaste motsvarar den av kommittén förordade maximigräns som i regel inte får överskridas. Vid tillämpning av AckInkF görs fördelningen i samtliga fall på tio år.

I exempel 1—4 åstadkommes skattelindringen med tillämpning endast av AckInkF. Därefter, exempel 5—8, kombineras denna skattelindringsmetod med två skattefria basbelopp resp., exempel 9—12, fem skattefria basbelopp.

Basbeloppet har förutsatts vara det vid tiden för beräkningarna aktuella, nämligen 7 600 kr.

Exempel 1

	Besk. ink.	Statlig ink. skatt	Kommunal ink. skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink. skatt
<i>Utan tillämpn. av AckInkF</i>				
ordinär ink.	20 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	<u>70 000:--</u>			
Summa	90 000:--	25 950:--	21 600:--	47 550:--
<i>Med tillämpn. av AckInkF</i>				
ordinär ink. enl. ovan	20 000:--	statl. ink.skatt 1 700:--		
1/10 av skadeståndet enl. ovan	<u>7 000:--</u>	statl. ink.skatt 1 330:--		
Summa	27 000:--	statl. ink.skatt 3 030:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		1 700:--		
statl. ink.skatt på skade- ståndet 70 000:-- =				
10 x 1 330:--		<u>13 300:--</u>		
Summa		15 000:--		
komm. ink.skatt enl. ovan			21 600:--	36 600:--
Skattevinst vid tillämpn. av AckInkF				<u>10 950:--</u>

Exempel 2

	Besk. ink.	Statlig ink. skatt	Kommunal ink. skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink. skatt
<i>Utan tillämpn. av AckInkF</i>				
ordinär ink.	30 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	<u>70 000:--</u>			
Summa	100 000:--	30 650:--	24 000:--	54 650:--
<i>Med tillämpn. av AckInkF</i>				
ordinär ink. enl. ovan	30 000:--	statl. ink.skatt 3 600:--		
1/10 av skadeståndet enl. ovan	<u>7 000:--</u>	statl. ink.skatt 1 960:--		
Summa	37 000:--	statl. ink.skatt 5 560:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		3 600:--		
statl. ink.skatt på skade- ståndet 70 000:-- =				
10 x 1 960:--		<u>19 600:--</u>		
Summa		23 200:--		
komm. ink.skatt enl. ovan			24 000:--	47 200:--
Skattevinst vid tillämpn. av AckInkF				<u>7 450:--</u>

Exempel 3

	Besk. ink.	Statlig ink. skatt	Kommunal ink. skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink. skatt
<i>Utan</i> tillämpn. av AckInkF				
ordinär ink.	40 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	70 000:--			
Summa	110 000:--	35 550:--	26 400:--	61 950:--
<i>Med</i> tillämpn. av AckInkF				
ordinär ink. enl. ovan	40 000:--	statl. ink.skatt 6 400:--		
1/10 av skadeståndet				
enl. ovan	7 000:--	statl. ink.skatt 1 960:--		
Summa	47 000:--	statl. ink.skatt 8 360:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		6 400:--		
statl. ink.skatt på skade- ståndet 70 000:-- =				
10 x 1 960:--		19 600:--		
Summa		26 000:--		
komm. ink.skatt enl. ovan			26 400:--	52 400:--
Skattevinst vid tillämpn. av AckInkF				9 550:--

Exempel 4

	Besk. ink.	Statlig ink. skatt	Kommunal ink. skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
<i>Utan</i> tillämpn. av AckInkF				
ordinär ink.	70 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	70 000:--			
Summa	140 000:--	50 250:--	33 600:--	83 850:--
<i>Med</i> tillämpn. av AckInkF				
ordinär ink. enl. ovan	70 000:--	statl. ink.skatt 16 550:--		
1/10 av skadeståndet				
enl. ovan	7 000:--	statl. ink.skatt 3 290:--		
Summa	77 000:--	statl. ink.skatt 19 840:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		16 550:--		
statl. ink.skatt på skade- ståndet 70 000:-- =				
10 x 3 290:--		32 900:--		
Summa		49 450:--		
komm. ink.skatt enl. ovan			33 600:--	83 050:--
Skattevinst vid tillämpn. av AckInkF				800:--

Exempel 5. Tillämpning på exempel 1 (basbelopp 7 600 kr)
Två skattefria basbelopp

	Besk. ink.	Statlig ink. skatt	Kommunal ink. skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink. skatt
Ordinär ink.	20 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	70 000:--			
Summa	90 000:--	25 950:--	21 600:--	47 550:--
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	20 000:--	statl. ink.skatt 1 700:--		
enl. ovan 70 000:-- avgår två basbelopp	15 200:--			
skattepl. skadestånd	54 800:--			
1/10 av skattepl. skadestånd	5 480:--	statl. ink.skatt 1 042:--		
Summa	25 480:--	statl. ink.skatt 2 742:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		1 700:--		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 54 800:-- = 10 x 1 042:--		10 420:--		
Summa statl. ink.skatt		12 120:--		
komm. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan			4 800:--	
komm. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 54 800:--			13 152:--	
Summa komm. ink.skatt			17 952:--	30 072:--
Skattevinst vid skatte- frihet för två basbelopp och tillämpn. av AckInkF				17 478:--

*Exempel 6. Tillämpning av exempel 2 (basbelopp 7 600 kr)
Två skattefria basbelopp*

	Besk.ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlangd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink.	30 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	70 000:--			
Summa	100 000:--	30 650:--	24 000:--	54 650:--
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	30 000:--	statl. ink.skatt 3 600:--		
enl. ovan	70 000:--			
avgår två basbelopp	15 200:--			
skattepl. skadestånd	54 800:--			
1/10 av skattepl. skadestånd	5 480:--	statl. ink.skatt 1 546:--		
Summa	35 480:--	statl. ink.skatt 5 146:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		3 600:--		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet				
54 800:-- = 10 x 1 546:--		15 460:--		
Summa statl. ink.skatt		19 060:--		
komm. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan			7 200:--	
komm. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet				
54 800:--			13 152:--	
Summa komm. ink.skatt			20 352:--	39 412:--
Skattevinst med skattefri- het för två basbelopp och tillämpn. av AckInkF				15 238:--

*Exempel 7. Tillämpning på exempel 3 (basbelopp 7 600 kr)
Två skattefria basbelopp*

	Besk. ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink.	40 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	<u>70 000:--</u>			
Summa	110 000:--	35 550:--	26 400:--	61 950:--
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	40 000:--	statl. ink.skatt 6 400:--		
enl. ovan	70 000:--			
avgår två basbelopp	<u>15 200:--</u>			
skattepl. skadestånd	54 800:--			
1/10 av skattepl. skade- stånd	5 480:--	statl. ink.skatt 1 644:--		
Summa	45 480:--	statl. ink.skatt 8 044:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		6 400:--		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet				
54 800:-- = 10 x 1 644:--			16 440:--	
Summa statl. ink.skatt			22 840:--	
komm. ink. skatt på den ordinära ink. enl. ovan			11 760:--	
komm. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet				
54 800:--			13 152:--	
Summa komm. ink.skatt			24 912:--	47 752:--
Skattevinst med skatte- frihet för två basbelopp och tillämpn. av AckInkF				14 198:--

*Exempel 8. Tillämpning på exempel 4 (basbelopp 7 600 kr)
Två skattefria basbelopp*

	Besk.ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink.	70 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	<u>70 000:--</u>			
Summa	140 000:--	50 250:--	33 600:--	83 850:--
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	70 000:--	statl. ink.skatt 16 550:--		
enl. ovan	70 000:--			
avgår två basbelopp	<u>15 800:--</u>			
skattepl. skadestånd	54 800:--			
1/10 av skattepl. skadestånd	<u>5 480:--</u>	statl. ink.skatt 2 659:--		
Summa	75 480:--	statl. ink.skatt 19 209:--		
statl. ink.skatt på den ordi- nära ink. enl. ovan		16 550:--		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 54 800:-- = 10 x 2 659:--		<u>26 590:--</u>		
Summa statl. ink.skatt		43 140:--		
komm. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan			16 800:--	
komm. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 54 800:--			<u>13 152:--</u>	
Summa komm. ink.skatt			29 952:--	73 092:--
Skattevinst med skatte- frihet för två basbelopp och tillämpn. av AckInkF				<u>10 758:--</u>

Exempel 9. Tillämpning på exempel 1 (basbelopp 7 600 kr)
Fem skattefria basbelopp

	Besk.ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink. skadestånd (engångsbel.)	20 000:– <u>70 000:–</u>			
Summa	90 000:–	25 950:–	21 600:–	47 550:–
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd enl. ovan 70 000:– avgår fem basbelopp <u>38 000:–</u> skattepl. skadestånd 32 000:– 1/10 av skattepl. skadestånd <u>3 200:–</u> statl. ink.skatt 608:– Summa 23 200:– statl. ink.skatt 2 308:–				
statl. ink.skatt på den ordi- nära ink. enl. ovan		1 700:–		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 32 000:– = 10 x 608:–		<u>6 080:–</u>		
Summa statl. ink. skatt		7 780:–		
komm. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan komm. ink. skatt på det skattepl. skadeståndet 32 000:–			4 800:–	
Summa komm. ink.skatt			<u>7 680:–</u>	
Skattevinst med skattefri- het för fem basbelopp och tillämpn. av AckInkF			<u>12 480:–</u>	20 260:–
				<u>27 290:–</u>

Exempel 10. Tillämpning på exempel 2 (basbelopp 7 600 kr)
Fem skattefria basbelopp

	Besk.ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink.	30 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	70 000:--			
Summa	100 000:--	30 650:--	24 000:--	54 650:--
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	30 000:--	statl. ink.skatt 3 600:--		
enl. ovan 70 000:-- avgår fem basbelopp	38 000:--			
skattepl. skadestånd	32 000:--			
1/10 av skattepl. skadestånd	3 200:--	statl. ink.skatt 896:--		
Summa	33 200:--	statl. ink.skatt 4 496:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		3 600:--		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 32 000:-- = 10 x 896:--		8 960:--		
Summa statl. ink.skatt		12 560:--		
komm. ink.skatt på den ordi- nära ink. enl. ovan			7 200:--	
komm. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet 32 000:--			7 680:--	
Summa komm. ink.skatt			14 880:--	27 440:--
Skattevinst med skatte- frihet för fem basbelopp och tillämpn. av AckInkF				27 210:--

*Exempel 11. Tillämpning på exempel 3 (basbelopp 7 600 kr)
Fem skattefria basbelopp*

	Besk.ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink.	40 000:–			
skadestånd (engångsbel.)	<u>70 000:–</u>			
Summa	110 000:–	35 550:–	26 400:–	61 950:–
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	40 000:–	statl. ink.skatt 6 400:–		
enl. ovan	70 000:–			
avgår fem basbelopp	<u>38 000:–</u>			
skattepl. skadestånd	32 000:–			
1/10 av skattepl. skadestånd	<u>3 200:–</u>	statl. ink.skatt 896:–		
Summa	43 200:–	statl. ink.skatt 7 296:–		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		6 400:–		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet				
32 000:– = 10 x 896:–			<u>8 960:–</u>	
Summa statl. ink.skatt		15 360:–		
komm. ink.skatt på den ordi- nära ink. enl. ovan			11 760:–	
komm. ink. skatt på det skattepl. skadeståndet				
32 000:–			<u>7 680:–</u>	
Summa komm. ink.skatt			<u>19 440:–</u>	34 800:–
Skattevinst med skattefri- het för fem basbelopp och tillämpn. av AckInkF				<u>27 150:–</u>

*Exempel 12. Tillämpning på exempel 4 (basbelopp 7 600 kr)
Fem skattefria basbelopp*

	Besk.ink.	Statlig ink.skatt	Kommunal ink.skatt (24 kr)	Sammanlagd statl. o. komm. ink.skatt
Ordinär ink.	70 000:--			
skadestånd (engångsbel.)	70 000:--			
Summa	140 000:--	50 250:--	33 600:--	83 850:--
Ordinär ink. enl. ovan skadestånd	70 000:--	statl. ink.skatt 16 550:--		
enl. ovan	70 000:--			
avgår fem basbelopp	38 000:--			
skattepl. skadestånd	32 000:--			
1/10 av skattepl. skadestånd	3 200:--	statl. ink.skatt 940:--		
Summa	73 200:--	statl. ink.skatt 17 490:--		
statl. ink.skatt på den ordinära ink. enl. ovan		16 550:--		
statl. ink.skatt på det skattepl. skadeståndet		9 400:--		
32 000:-- = 10 x 940:--		25 950:--		
Summa statl. ink.skatt				
komm. ink.skatt på den ordi- nära ink. enl. ovan			16 800:--	
komm. ink.skatt på det skatte- pl. skadeståndet 32 000:--			7 680:--	
Summa komm. ink.skatt			24 480:--	50 430:--
Skattevinst med skatte- frihet för fem basbelopp och tillämpn. av AckInkF				22 820:--

Bilaga 5 Tabeller för beräkning av engångs-
belopp efter en räntefot av 6,5 %
för de första 10 åren och därefter
4 %

Kapitaliseringsfaktor

Dödlighetsantagande: M 58

Faktorn uttrycker kapitalvärdet av 1 kr årlig livränta som utbetalas *kvartalsvis i efterskott*. Vid andra utbetalningssätt multipliceras värdena med 0.985 vid *helårsvis i efterskott*, 0.995 vid *halvårsvis i efterskott*, 1.003 vid *månadsvis i efterskott* och 1.007 vid *månadsvis i förskott*.

Engångsbelopp svarande mot livränta som reduceras vid 67 års ålder beräknas enligt följande exempel. Om livräntan utgör 10 000 kr till 67 års ålder och därefter 5 000 kr räknar man 5 000 kr efter kolumnen "Livsvarig" och 5 000 kr efter kolumnen "Upphör vid 67 år".

Ålder	Livsvarig		Upphör vid 67 år		Ålder	Livsvarig		Upphör vid 67 år	
	Man	Kvinna	Man	Kvinna		Man	Kvinna	Man	Kvinna
0	19.404	19.484	18.964	18.992	40	15.532	15.880	13.317	13.411
1	19.362	19.445	18.904	18.933	41	15.350	15.709	13.041	13.136
2	19.318	19.404	18.841	18.871	42	15.162	15.532	12.755	12.850
3	19.272	19.362	18.775	18.807	43	14.969	15.350	12.459	12.555
4	19.224	19.318	18.707	18.740	44	14.769	15.162	12.152	12.248
5	19.175	19.272	18.637	18.671	45	14.564	14.969	11.834	11.931
6	19.123	19.224	18.563	18.599	46	14.354	14.769	11.506	11.601
7	19.070	19.175	18.487	18.523	47	14.137	14.564	11.165	11.260
8	19.014	19.123	18.407	18.445	48	13.914	14.354	10.813	10.906
9	18.956	19.070	18.324	18.364	49	13.686	14.137	10.448	10.540
10	18.896	19.014	18.238	18.279	50	13.452	13.914	10.070	10.160
11	18.833	18.956	18.149	18.191	51	13.213	13.686	9.678	9.766
12	18.768	18.896	18.056	18.100	52	12.967	13.452	9.273	9.358
13	18.701	18.833	17.959	18.005	53	12.717	13.213	8.853	8.935
14	18.631	18.768	17.858	17.906	54	12.460	12.967	8.418	8.496
15	18.558	18.701	17.754	17.803	55	12.199	12.717	7.967	8.040
16	18.482	18.631	17.645	17.696	56	11.932	12.460	7.499	7.567
17	18.403	18.558	17.532	17.585	57	11.661	12.199	7.014	7.077
18	18.322	18.482	17.414	17.469	58	11.385	11.932	6.504	6.561
19	18.237	18.403	17.292	17.349	59	11.105	11.661	5.961	6.012
20	18.149	18.322	17.166	17.224	60	10.820	11.385	5.384	5.427
21	18.057	18.237	17.034	17.094	61	10.532	11.105	4.768	4.804
22	17.962	18.149	16.897	16.959	62	10.240	10.820	4.110	4.138
23	17.864	18.057	16.755	16.818	63	9.945	10.532	3.405	3.425
24	17.762	17.962	16.607	16.673	64	9.648	10.240	2.649	2.662
25	17.656	17.864	16.453	16.521	65	9.348	9.945	1.834	1.841
26	17.546	17.762	16.294	16.364	66	9.047	9.648	.954	.956
27	17.432	17.656	16.128	16.200	67	8.744	9.348		
28	17.314	17.546	15.957	16.030	68	8.440	9.047		
29	17.192	17.432	15.778	15.854	69	8.136	8.744		
30	17.065	17.314	15.593	15.671	70	7.832	8.440		
31	16.934	17.192	15.401	15.481	71	7.529	8.136		
32	16.798	17.065	15.202	15.283	72	7.227	7.832		
33	16.658	16.934	14.995	15.078	73	6.926	7.529		
34	16.512	16.798	14.780	14.866	74	6.629	7.227		
35	16.362	16.658	14.558	14.645	75	6.334	6.926		
36	16.207	16.512	14.327	14.416	76	6.042	6.629		
37	16.046	16.362	14.088	14.178	77	5.755	6.334		
38	15.880	16.207	13.840	13.932	78	5.472	6.042		
39	15.709	16.046	13.583	13.676	79	5.195	5.755		
					80	4.923	5.472		

Bilaga 6 Tabell för beräkning av engångs-
belopp efter en räntefot av 5 %

Kapitaliseringsfaktor

Dödlighetsantagande: M 58

Faktorn uttrycker kapitalvärdet av 1 kr årlig livränta som utbetalas kvartalsvis i efterskott

Ålder	Livsvarig		Reducering till hälften vid 67 år		Upphör vid 67 år	
	Man	Kvinna	Man	Kvinna	Man	Kvinna
0	19.513	19.566	19.374	19.412	19.235	19.257
1	19.485	19.541	19.339	19.378	19.193	19.216
2	19.455	19.513	19.301	19.343	19.148	19.172
3	19.423	19.485	19.262	19.305	19.101	19.126
4	19.390	19.455	19.221	19.266	19.052	19.078
5	19.356	19.423	19.178	19.225	19.000	19.028
6	19.319	19.390	19.132	19.182	18.945	18.974
7	19.281	19.356	19.085	19.137	18.888	18.919
8	19.241	19.319	19.035	19.090	18.828	18.860
9	19.200	19.281	18.983	19.040	18.766	18.799
10	19.156	19.241	18.928	18.988	18.700	18.734
11	19.110	19.200	18.870	18.933	18.630	18.667
12	19.061	19.156	18.810	18.876	18.558	18.596
13	19.011	19.110	18.746	18.816	18.482	18.521
14	18.958	19.061	18.680	18.752	18.402	18.443
15	18.902	19.011	18.610	18.686	18.318	18.361
16	18.844	18.958	18.537	18.617	18.230	18.275
17	18.783	18.902	18.461	18.544	18.138	18.185
18	18.720	18.844	18.381	18.467	18.041	18.091
19	18.653	18.783	18.296	18.387	17.940	17.991
20	18.583	18.720	18.208	18.303	17.834	17.887
21	18.510	18.653	18.116	18.215	17.723	17.778
22	18.433	18.583	18.020	18.123	17.606	17.664
23	18.353	18.510	17.918	18.027	17.484	17.544
24	18.269	18.433	17.813	17.926	17.356	17.418
25	18.182	18.353	17.702	17.820	17.222	17.286
26	18.090	18.269	17.586	17.709	17.081	17.148
27	17.994	18.182	17.464	17.592	16.934	17.003
28	17.894	18.090	17.337	17.471	16.780	16.852
29	17.790	17.994	17.204	17.344	16.618	16.693

Ålder	Livsvarig		Reducering till hälften vid 67 år		Upphör vid 67 år	
	Man	Kvinna	Man	Kvinna	Man	Kvinna
30	17.681	17.894	17.065	17.210	16.449	16.526
31	17.567	17.790	16.920	17.071	16.273	16.352
32	17.449	17.681	16.768	16.925	16.088	16.169
33	17.325	17.567	16.609	16.773	15.894	15.978
34	17.196	17.449	16.444	16.613	15.691	15.778
35	17.061	17.325	16.270	16.447	15.480	15.568
36	16.921	17.196	16.090	16.272	15.258	15.349
37	16.775	17.061	15.901	16.091	15.026	15.120
38	16.624	16.921	15.704	15.900	14.784	14.880
39	16.466	16.775	15.499	15.702	14.531	14.629
40	16.302	16.624	15.284	15.495	14.267	14.366
41	16.132	16.466	15.061	15.279	13.990	14.091
42	15.955	16.302	14.828	15.053	13.702	13.804
43	15.772	16.132	14.586	14.818	13.400	13.503
44	15.582	15.955	14.333	14.572	13.085	13.189
45	15.385	15.772	14.071	14.316	12.756	12.861
46	15.181	15.582	13.797	14.050	12.413	12.517
47	14.970	15.385	13.512	13.772	12.055	12.159
48	14.752	15.181	13.216	13.482	11.681	11.784
49	14.527	14.970	12.908	13.181	11.290	11.392
50	14.295	14.752	12.588	12.867	10.882	10.982
51	14.055	14.527	12.256	12.540	10.456	10.554
52	13.809	14.295	11.910	12.200	10.011	10.106
53	13.556	14.055	11.551	11.846	9.547	9.637
54	13.295	13.809	11.178	11.478	9.061	9.147
55	13.028	13.556	10.791	11.095	8.553	8.635
56	12.754	13.295	10.388	10.697	8.022	8.098
57	12.473	13.028	9.970	10.282	7.467	7.536
58	12.187	12.754	9.535	9.850	6.884	6.946
59	11.894	12.473	9.084	9.401	6.273	6.328
60	11.595	12.187	8.614	8.932	5.632	5.678
61	11.291	11.894	8.124	8.444	4.957	4.995
62	10.982	11.595	7.614	7.935	4.247	4.276
63	10.668	11.291	7.082	7.404	3.496	3.517
64	10.350	10.982	6.526	6.848	2.702	2.715
65	10.028	10.668	5.943	6.266	1.858	1.865
66	9.704	10.350	5.332	5.656	0.960	0.962
67	9.376	10.028				
68	9.047	9.704				
69	8.716	9.376				
70	8.385	9.047				
71	8.054	8.716				
72	7.723	8.385				
73	7.394	8.054				
74	7.067	7.723				
75	6.743	7.394				
76	6.423	7.067				
77	6.108	6.743				
78	5.797	6.423				
79	5.492	6.108				
80	5.194	5.797				

Bilaga 7 Sammanställning av de nordiska kommittéernas förslag till lagtext

I denna bilaga har de nordiska förslagen ställts upp som parallelltext. Det danska förslaget är det som har redovisats i den danska kommitténs betänkande (Betänkning nr. 679/1973). Det finska förslaget är endast preliminärt och har ännu inte lagts fram i något betänkande. Den norska texten är de nya regler i loven om skadeserstatning som gäller fr. o. m. år 1974 (jfr Inledningen).

Sverige

5 kap. 1 §. Skadestånd till den som tillfogats personskada omfattar ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter till följd av skadan, förlorad arbetsförtjänst, bestående nedsättning av arbetsförmågan (invaliditet), sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men.

Vid bedömande i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den skadades förmåga att trots skadan bereda sig inkomst genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till tidigare utbildning och verksamhet, omskolning eller annan dylik åtgärd

Danmark

§ 1. Den, som er erstatningsansvarlig for personskade, skal betale erstatning for helbredsudgifter, tabt arbejdsfortjeneste og andet tab som følge af skaden samt en godtgørelse for svie og smerte.

Stk. 2. Har skaden medført invaliditet, skal der betales erstatning for tab eller forringelse af erhvervsevnen samt en godtgørelse for lyde, vansir og andre ulemper ved det varige mén. Arbejde i hjemmet ligestilles med erhverv.

Stk. 3. Ved beregningen af erstatningen for nedsat eller tabt erhvervsevne skal der tages hensyn til skadelidtes muligheder for at skaffe sig indtægt ved arbejde, som med rimelighed kan forlanges af ham efter hans evner, uddannelse, alder, muligheder for revalidering og til skadens medicinske art og størrelse.

Finland

5 kap. 2 §. Skadestånd till den som tillfogats personskada omfattar ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter till följd av skadan, förlorad arbetsförtjänst, framtida nedsättning av arbetsförmågan, sveda och värk samt lyte och annat stadigvarande men. Hushållsarbete i hemmet likställs med förvärvsarbete.

Vid bedömning av i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den skadades möjligheter att trots skadan bereda sig inkomst genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till tidigare utbildning och verksamhet, möjligheter till omskolning

Norge

§ 3-1 (erstatning for skade på person).

Erstatning for skade på person skal dekke lidt skade, tap i framtidig erverv og utgifter som personskaden antas å påføre skadelidte i framtiden.

Erstatning for tap i inntekt og framtidig erverv fastsettes særskilt og under hensyn til skadelidtes muligheter for å skaffe seg inntekt ved arbeid som med rimelighet kan ventes av ham på bakgrunn av hans evner, utdanning, praksis, alder og muligheter for omskolering. Med inntekt likestilles verdien av arbeid i heimen.

Sverige

samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. Med inkomst av arbete likställes i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet.

eller annan dylik åtgärd samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter.

§ 3-1 tredje ledd – se nedan

§ 3-2 (menerstatning).

Har skadelidte fått varig og betydelig skade av medisinsk art, svares særskilt menerstatning. Denne erstatning fastsettes under hensyn til menets medisinske art og størrelse og dets betydning for den personlige livsutfoldelse. Bestemmelsene i § 3-1 tredje ledd gjelder tilsvarende for så vidt ytelsene kan anses å gi kompensasjon for menet.

§ 3-3 (erstatning for visse personlige krenkinger m. m.).

Bestemmelsene i §§ 3-1 og 3-2 gjelder tilsvarende ved erstatning for krenking eller mislig atferd som nevnt i straffelovens §§ 168, 169, 192-196, 217-221, kap. 21 eller § 390 a.

Sverige

5 kap. 2 §. Skadestånd med anledning av att någon dödats omfattar ersättning för begravningskostnad och andra utgifter till följd av dödsfallet samt gottgörelse till efterlevande för förlust av underhåll, som den avlidne vid tiden för dödsfallet var skyldig att utge eller som han faktiskt utgav eller inom en nära framtid kunde antagas komma att utge (förlust av försörjare). Med underhåll likställs i skälig omfattning värdet av den avlidnes hushållsarbete i hemmet.

Vid fastställande av ersättning för förlust av försörjare skall hänsyn tagas till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller eljest själv bidra till sin försörjning.

Danmark

§ 2. Den, som er erstatningsansvarlig for en andens død, skal betale erstatning for rimelige begravelseudgifter og andet tab i anledning af dødsfaldet samt erstatning til den, som ved dødsfaldet har mistet en forsørger. Forsørgelse omfatter også værdien af afdødes arbejde i hjemmet.

Stk. 2. Erstatning for tab af forsørger fastsættes under hensyn til forsørgelsens omfang og den efterladtes muligheder for ved eget arbejde eller på anden måde selv at bidrage til sin forsørgelse.

5 kap. 3 §. Kostnaderna för begravning av den, som dödats, och andra utgifter till följd av dödsfallet skall ersättas till skäligt belopp.

5 kap. 4 §. Då någon dödats skall gottgörelse för förlust av underhåll utgivas till den, som av den avlidne erhöll eller i en nära framtid skulle ha erhållit försörjning. Som försörjning beaktas även hushållsarbete i hemmet.

Vid fastställande av ersättning för förlust av försörjare skall hänsyn tagas till den efterlevandes förmåga och möjligheter att i skälig omfattning bidra till sin försörjning.

Har den avlidne genom egen skuld, som icke är ringa, medverkat till dödsfallet, kan skadeståndet nedsättas eller förvägras.

§ 3-4 (erstatning for en persons død).

Erstatning for tap av forsørger ved dødsfall tilkommer den eller de etterlatte som avdøde ved dødsfallet helt eller delvis forsørget. Erstatning kan etter forholdene tilkjennes selv om den avdøde ikke ved dødsfallet forsørger den etterlatte, forutsatt at denne i nær framtid kunne pårekne forsørging.

Erstatning for tap av forsørger fastsettes under hensyn til forsørgingens omfang og den etterlattes muligheter for selv å bidra til sin forsørging. Erstatningen fastsettes særskilt for hver enkelt erstatningsberettiget. Bestemmelsene i § 3-1 annet ledds siste punktum og tredje ledd gjelder tilsvarende.

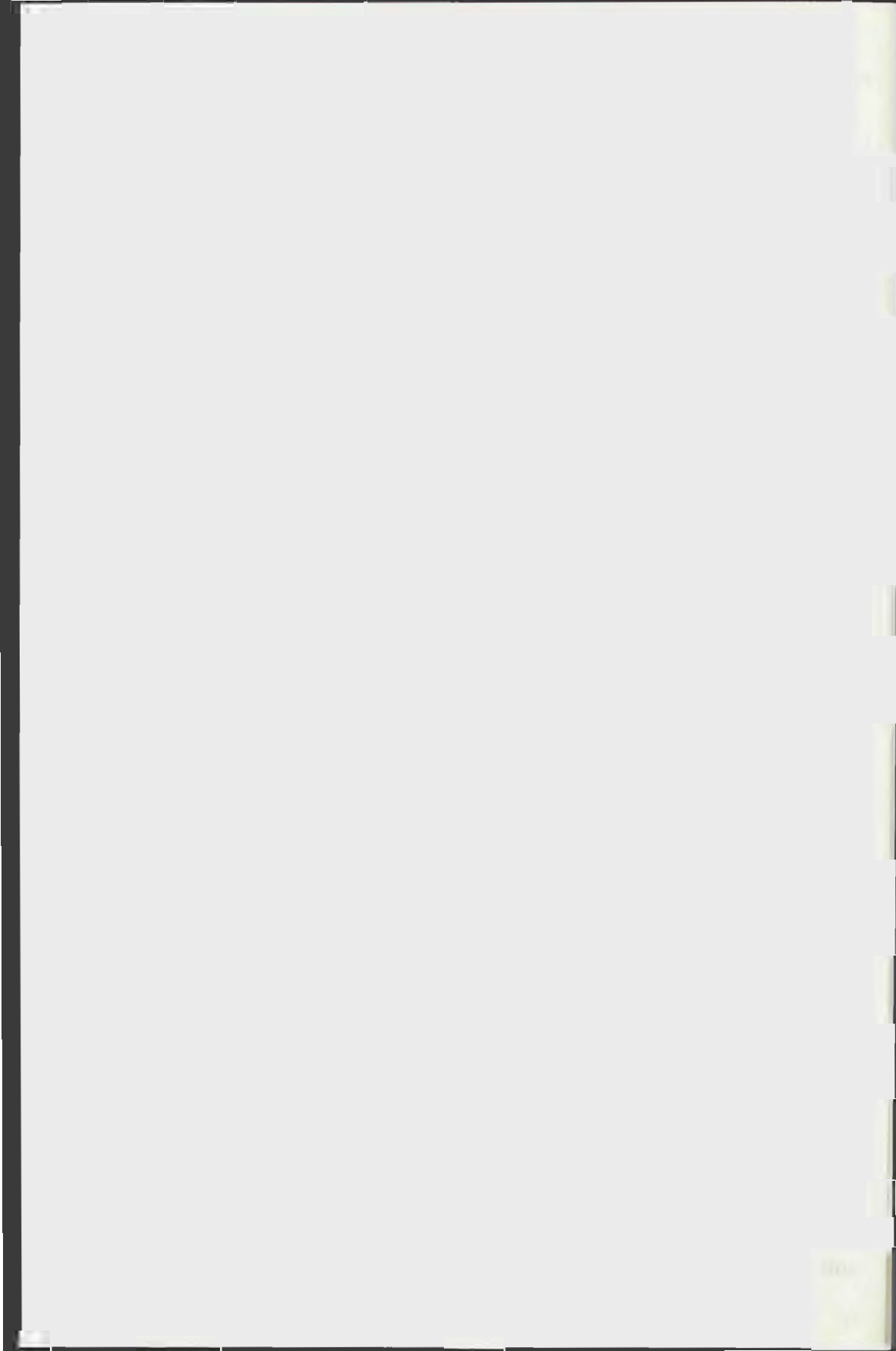
Erstatning for dødsfall skal videre dekke vanlige utgifter til gravferden, og for så vidt det finnes rimelig, andre utgifter i anledning av dødsfallet. Bestemmelsen i § 3-1 tredje ledds første punktum gjelder tilsvarende.

§ 3-5 (erstatning (oppreisning) for skade av ikke økonomisk art).

Den som forsettlig eller grovt aktløst har

- a) voldt skade på person eller
- b) tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3, kan – uansett om det ytes menerstatning etter § 3-2 – pålegges å betale den fornærmede en slik engangssum som retten finner rimelig til erstatning (oppreisning) for den voldt tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke økonomisk art.

Den som forsettlig eller grovt aktløst har voldt en annens død,

Norge

kan pålegges å betale avdødes ektefelle barn eller foreldre slik oppreisning som nevnt i første ledd.

*§ 3--6 (erstatning for ærekrenking og krenking av privatlivets fred).
(Utelämnas här)*

5 kap. 3 §. Har den som förlorat arbetsförtjänst eller tillfogats invaliditet eller förlust av försörjare rätt att med anledning av skadan eller förlusten erhålla förmån som nämns i andra stycket (samordningsförmån), skall skadeståndsskyldigheten bestämmas så att skadeståndet tillsammans med samordningsförmånen utgör gottgörelse för skadan eller förlusten.

Samordningsförmåner är:

1. periodisk förmån enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring, lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring eller författning som bygger på sistnämnda lags grunder,
2. sjuklön eller pension som utges av arbetsgivare på grund av anställningsavtal,
3. pension som utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt
4. periodisk ersättning på grund av sådan olycksfalls- eller sjukförsäkring som avses i lagen (1927:77) om försäkringsavtal.

5 kap. 4 §. För invaliditet eller förlust av försörjare fastställs skadeståndet i form av livränta eller engångsbelopp eller som livränta jämte ett engångsbelopp. Fastställd livränta kan, om skäl föreligger, helt eller delvis utbytas mot engångsbelopp.

Engångsbelopp bör i regel icke överstiga tio basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

§ 3. Dagpenge, løn under sygdom og lignende ydelser fra drages i erstatning for tabt arbejdsfortjeneste.

Stk. 2. Erstatning for tab ved personskaade eller tab af forsørger skal i øvrigt fastsættes under rimelig hensyntagen til sociale ydelser, såsom sygehjælp, invalidepension, ydelser fra lovpligtig ulykkesforsikring, folkepension, enkepension m. v., som vil tilkomme skadelidte i anledning af skaden. Det samme gælder pensionsydelser, der udbetales af stat, kommune eller i henhold til kollektive pensionsforsikringer eller lignende pensionsordninger.

Stk. 3. Ydelser omfattet af stk. 1 og 2 kan ikke danne grundlag for regreskrav mod den erstatningsansvarlige.

Stk. 4. Ved erstatningens udmåling kan der tages hensyn til private livs-, ulykkes- og sygeforsikringer og andre økonomiske ydelser, som vil tilkomme skadelidte i anledning af skaden.

§ 4. Erstatning for varig nedsættelse af erhvervsevnen eller for tab af forsørger fastsættes enten til et kapitalbeløb eller til et løbende underholdsbidrag med eller uden sikkerhedsstillelse, eller til en kombination af disse.

Stk. 2. Et fastsat underholdsbidrag for nedsættelse af erhvervsevne kan senere efter begæring af skadelidte omsættes til et kapitalbeløb, dersom dette skønnes rimeligt. Afgørelse heraf træffes af direktoratet for ulykkesforsikringen (med rekurs efter reglerne i

Finland

5 kap. 5 §. Har den, som drabbats av nedsatt arbetsförmåga eller förlust av försörjare, med anledning av skadan eller förlusten rätt till i lag påbjuden pension eller i stöd av lag om obligatorisk försäkring utgående ersättning, skall det skadestånd, som tillkommer den skadade, bestämmas så att pensionen eller ersättningen jämte skadeståndet bereder gottgörelse för skadan eller förlusten.

5 kap. 6 §. För nedsatt arbetsförmåga eller förlust av försörjare fastställs skadeståndet i form av periodiskt understöd eller engångsbelopp eller som periodiskt understöd jämte ett engångsbelopp. Vid nedsättning av arbetsförmågan med en tredjedel eller mer skall skadeståndet i regel helt eller till övervägande del utgå i form av periodiskt understöd.

Fastställt periodiskt understöd kan, om skäl föreligger, helt eller delvis utbytas mot engångsbelopp.

Norge

§ 3-1 tredje ledd

Ved erstatningsutmålingen gjøres fradrag for trygdeytelser og for ytelser fra pensjonsordning i arbeidsforhold eller yrke. Videre kan tas hensyn til forsikringsytelser som ikke går inn under foregående punktum, til annen vesentlig økonomisk støtte som skadelidte har fått eller kommer til å få som følge av skaden, og til forholdene ellers.

§ 3-7 (trygdens eller pensjonsinnetningens adgang til regress).

Trygden eller en pensjonsinnetning kan ikke kreve regress av den erstatningsansvarlige for trygdens eller pensjonsinnetningens utgifter og ansvar på grunn av skaden, med mindre denne er voldt forsettlig av den erstatningsansvarlige. Regressen kan i tilfelle ikke gjøres gjeldende til fortregning for den trygdedes eller pensjonsberettigedes eller deres etterlattes erstatningskrav for samme skade.

§ 3-8 – se nedan.

§ 3-9 (engangsersättning eller terminwise beløp).

Erstatning for personskade og tap av forsørger fastsettes til en engangssum, med mindre retten av særlige grunner finner å burde fastsette erstatningen helt eller delvis til terminbeløp. For betaling av terminbeløp kan den erstatningsansvarlige pålegges å stille sikkerhet. Når det findes grunn til det, kan herreds- eller byretten i den rettskrets der skadelidte har heimting, etter

lovbekendtgørelse nr. 137 af 26. april 1968 om forsikring mod følger af ulykkestilfælde).

Stk. 3. Et løbende underholdsbidrag bortfalder ved den berettigedes død.

Stk. 4. Et løbende underholdsbidrag tilkendt en efterlevende ægtefælle i anledning af tab af forsørger kan ved den berettigedes indgåelse af ægteskab bringes til ophør, såfremt den erstatningsforpligtede kontant udbetaler 3 års underholdsydelse.

5 kap. 5 §. Beloppet av livränta, som utgår med anledning av invaliditet, kan höjas eller sänkas, om det är uppenbart, att i det särskilda fallet väsentlig och bestående ändring inträtt i de förhållanden, som enligt 1 § andra stycket skall ligga till grund för invaliditetsbedömningen.

Om ändring av skadeståndslivränta med anledning av förändringar i penningvärdet gäller särskilda föreskrifter.

§ 5. Erstatnings- og godtgørelseskrav for personskade og erstatningskrav for tab af forsørger kan ikke gøres til genstand for kreditorfølgning, så længe den erstatningsberettigede lever. Et udbetalt erstatnings- eller godtgørelsesbeløb kan heller ikke gøres til genstand for kreditorfølgning, så længe den erstatningsberettigede lever, dersom beløbet er holdt afsondret fra hans øvrige formue, såsom ved indsættelse på særskilt konto eller til særskilt forvaltning.

Stk. 2. Erstatnings- og godtgørelsesbeløb, som tilkommer skade-

begjæring av en part ved kjennelse helt eller delvis omgjøre terminbeløp til engangserstatning.

5 kap. 8 §. tan hinder av vad rätten beslutit angående skadestånd i form av periodiskt understöd kan detta på någondera partens talan höjas eller sänkas, om väsentligen förändrade förhållanden och omständigheterna i övrigt det påkallar.

§ 3–10 (rådighetsbegrensning m. m.).

Erstatningskrav etter dette kapitlet kan ikke overdras eller gjøres til gjenstand for kreditorforfølgning, så lenge kravet ikke er godkjent eller gjort gjeldende ved søksmål. Krav på erstatning (oppreisning) etter §§ 3–2 eller 3–5 kan heller ikke overføres ved arv, så lenge det ikke er godkjent eller gjort gjeldende ved søksmål. Erstatningskrav som står for domstolene, kan ikke overdras eller gjøres til gjenstand for kreditorforfølgning uten rettens sam-

6 kap. 2 §. Föreligger medvållande till skadan på den skadelidandes sida, jämkas skadeståndet efter vad som finnes skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt.

Ersättning med anledning av personskada får dock jämkas endast om den skadelidande själv uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet medverkat till skadan eller om eljest synnerliga skäl till jämkning föreligger, såsom att skadan väsentligen framstår som självförvållad eller att den skadelidande medvetet och utan rimlig anledning utsatt sig för risk att skadas.

6 kap. 5 § Skadeståndet kan jämkas, om skadeståndsskyldigheten finnes oskäligt betungande med hänsyn till parternas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt.

lidte i henhold til nærværende lov skal være dennes særeje. De kan dog gøres til fælleseje ved en efterfølgende ægtepagt.

Stk. 3. Erstatningskrav og godtgørelseskrav i henhold til nærværende lov kan ikke overdrages, så længe kravet og dets størrelse ikke er anerkendt eller fastslået af domstolene.

Stk. 4. Godtgørelseskrav i henhold til denne lov falder i arv, når det er anerkendt eller gjort gældende ved sagsanlæg eller under en straffesag ved kravets fremsættelse i retten eller i et til denne indleveret anklageskrift eller stævning.

§ 6. Et erstatningskrav i henhold til denne lov kan lempes, såfremt det ville virke urimeligt tyngende for skadevolderen. Erstatningskrav kan tillige lempes, når det under hensyn til skadens størrelse, ansvarets beskaffenhed, foreliggende forsikringer og forsikringsmuligheder i særlige tilfælde findes rimeligt.

Stk. 2. Under tilsvarende betingelser som angivet i stk. 1 kan der ses helt eller delvis bort fra skadelidtes medvirken til skaden. Det samme gælder ved afdødes medvirken med hensyn til erstatningskrav efter § 2.

tykke.

Når særlige grunner foreligger, kan retten begrense rådigheten over et godkjent eller tilkjent erstatningsbeløp.

Avgjørelse etter denne paragraf treffes ved kjennelse av herreds- eller byretten i den rettskrets der skadelidte har sitt heimting, med mindre spørsmålet bringes inn for retten til avgjørelse i samband med pådømmelsen av erstatningskravet eller ved kjennelse forut for domsavsigelsen. Når det er grunn til det, kan avgjørelsen omgjøres etter krav fra en av partene ved kjennelse av herreds- eller byretten i den rettskrets den skadelidte har sit heimting.

5 kap. 7 §. Skadestånd på grund av kroppsskada eller förlust av försörjare kan jämkas om det med hänsyn till skadevällarens och den skadelidandes ekonomiska förhållanden, den skadevällande handlingens beskaffenhet och övriga omständigheter finnes oskäligt betungande.

§ 3—8 (*lemping av skadevolders ansvar*).

Erstatning etter dette kapitlet kan lempes for så vidt ansvaret ville virke urimelig tyngende. Det samme gjelder når det i særlige tilfelle under hensyn til skadens størrelse, foreliggende forsikringer og forsikringsmuligheter, skadevolderens skyld og forholdene ellers finnes rimelig at skadelidte helt eller delvis bærer skaden.

Litter tur¹

- Agge, Anders:* Samtycke och risktagande (1962)
- Andersen, Kristen:* Skadeforvoldelse og erstatning (1970) Cit. Andersen Skadeforvoldelse
- Bengtsson, Bertil:* Skadestånd vid sport, lek och sällskapsliv (1962)
- Engström, Martin:* Yrkesskador (1968)
- Grönfors, Kurt:* Skadelidandes medverkan (1954)
- Hamdahl, Berge, Dan, Jon, Gunnar, Lidbom, Carl, och Sjöberg, Björn:* Lagen om allmän försäkring. 2 uppl. (1972)
- Hellner, Jan:* Försäkringsgivarens regressrätt (1953)
- Hellner, Jan:* Försäkringsrätt. 2 uppl. (1965)
- Hellner, Jan:* Rättssociologisk undersökning av skadeståndsrätten (SOU 1969:58)
- Hellner, Jan:* Olycksfalls- och sjukförsäkrings inverkan på beräkning av skadestånd för personskada, i Bör försäkringsavtalsrätten reformeras? (1968). Cit. Hellner Olycksfalls- och sjukförsäkring
- Hellner, Jan:* Skadeståndsrätt (1972)
- Jørgensen, Stig:* Erstatning for Personskade og Tab af Forsørger. 3 uppl. (1972). Cit. Jørgensen Erstatning for Personskade
- Karlgren, Hjalmar:* Skadeståndsrätt. 5 uppl. (1972)
- Lech, Halvar:* Skadeersättning för personskada (1973). Cit. Lech Skadeersättning
- Nord, Gunnar:* Medicinsk och ekonomisk invaliditet, i Uppsatser i försäkrings- och skadeståndsrätt 2 (1971)
- Rodhe, Knut:* Obligationsrätt (1956)
- Sundberg, Jacob:* Familjerätt i omvandling (1969)
- Szöllösy, Paul:* Die Berechnung des Invaliditätsschadens im Haftpflichtrecht europäischer Länder (1970). Cit. Szöllösy Invaliditätsschaden
- Vinding Kruse, Anders:* Erstatningsrettten, 2 uppl. (1971)
- Winroth, A.:* Strödda uppsatser IV. Om skadestånd (1907)
- SOU 1971:83* Skadestånd III. En allmän regel om jämkning av skadestånd m.m. Cit. Skadestånd III
- SOU 1972:12* Skadestånd IV. Värdesäkring av skadeståndslivräntor. Cit. Skadestånd IV

¹ Litteratur som citeras endast enstaka gånger har inte upptagits här utan anges med erforderliga data i texten.

Förkortningar

AckInkF	förordningen (1951:763) angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst
AFA –	Arbetsmarknadens Försäkringsaktiebolag
AFL –	lagen (1962:381) om allmän försäkring
AFP –	allmän folkpension enligt AFL
AGS –	avtalsgruppsjukförsäkringen
AST –	allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän
ATP –	allmän tilläggspension enligt AFL
FAL –	lagen (1927:77) om försäkringsavtal
FRL –	lagen (1948:433) om försäkringsrörelse
FFR –	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling
ITP –	industrins tilläggspension för tjänstemän
KL –	kommunalskattelagen (1928:370)
KPR –	normalpensionsreglemente för arbetstagare hos primärkommuner
LKPR –	normalpensionsreglemente för arbetstagare hos sekundärkommuner
NFT –	Nordisk Försäkringstidskrift
NJA –	Nytt juridiskt arkiv
NU –	Nordisk utredningsserie
Rt –	Norsk retstidende
SKL –	skadeståndslagen (1972:207)
SL –	strafflagen
SPP –	Svenska Personal-Pensionskassan
SPR –	statens allmänna tjänstepensionsreglemente
SvJt –	Svensk Juristtidning
TFL –	lagen (1929:77) om trafikförsäkring å motorfordon
TGL –	tjänstegrupplivförsäkringen
TR –	Trafikförsäkringsföreningens rättsfallssamling
TSA –	Tidskrift för Sveriges advokatsamfund
UfR –	Ugeskrift for Retsvæsen
YFL –	lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring

Statens offentliga utredningar 1973

Kronologisk förteckning

1. Litteraturen i skolan. U.
 2. Högskolan. U.
 3. Högskolan. Sammanfattning. U.
 4. Fastighetstaxering. Fi.
 5. Museerna. U.
 6. Data och näringspolitik. I.
 7. Trygghet i anställningen. In.
 8. Radio i utveckling. U.
 9. Fortsatt uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen. U.
 10. Reklam III. Ställningstaganden och förslag. U. (Utkommer senare)
 11. Reklam IV. Reklamens kostnader och bestämningsfaktorer. U.
 12. Försöksverksamhet med yrkesteknisk högskoleutbildning. U.
 13. Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk. Ju.
 14. Mål och medel i skogspolitiken. Jo.
 15. Kommunal planering och detaljhandel. H.
 16. Samhället och filmen. Del 3. U.
 17. Teknisk översyn av studiemedelsystemet. U.
 18. Styrelserepresentation för bankanställda. Lagteknisk översyn. Fi.
 19. TRU:s försöksverksamhet 1967–1972. U.
 20. Varudeklaration – ett medel i konsumentpolitiken. H.
 21. Svensk ekonomi fram till 1977. Fi.
 22. Utsökningsbalk. Utsökningsrätt XII. Ju.
 23. Bättre överblick över lagar och andra bestämmelser. Ju.
 24. Boendeservice 7. In.
 25. Unga lagöverträdare III. Ju.
 26. Lag och rätt i grundskolan. Ju.
 27. Sanering III. In.
 28. Styrelserepresentation för anställda i statliga myndigheter. Fi.
 29. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. I.
 30. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. Bilagor. I.
 31. Revision av vattenlagen. Del 3. Vattenförbud. Ju.
 32. Vägtrafiken – kostnader och avgifter. K.
 33. Ränta och restavgift på skatt m.m. Fi.
 34. Flygvapnets befäl. Fö.
 35. Kriminologisk forskning. Ju.
 36. Miljövårdens informationssystem. Förslag och motiv. Jo.
 37. Miljövårdens informationssystem. Statskontorets förstudie. Jo.
 38. Personal för krigsmaktens förvaltningsverksamhet. Fö.
 39. God inkassosed. Ju.
 40. Civilförsvarsförmåner. Fö.
 41. Forskning för utveckling. U.
 42. Utbildning av lärarutbildare. U.
 43. Budgetreform. Fi.
 44. Budgetreform. Bilagor. Fi.
 45. Budgetreform. Stabiliseringspolitiska bilagor. Fi.
 46. Budgetreform. Den statliga budgetens regionala effekter. Fi.
 47. Högskolornas förvaltning. U.
 48. Skolans regionala ledning. U.
 49. Unga lagöverträdare IV. Ju.
 50. Bostäder 1974–76. In.
 51. Skadestånd V. Ju.
-

Statens offentliga utredningar 1973

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk. [13]
Utsökningsbalk. Utsökningsrätt XI. [22]
Bättre överblick över lagar och andra bestämmelser. [23]
1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar. 1. Unga lagöverträdare III. [25] 2. Unga lagöverträdare IV. [49]
Lag och rätt i grundskolan. [26]
Revision av vattenlagen. Del 3. Vattenförbud. [31]
Kriminologisk forskning. [35]
God inkassosed. [39]
Skadestånd V. [51]

Försvarsdepartementet

Flygvapnets befäl. [34]
Personal för krigsmaktens förvaltningsverksamhet. [38]
Civilförsvarsförmåner. [40]

Kommunikationsdepartementet

Vägratrafiken — kostnader och avgifter. [32]

Finansdepartementet

Fastighetstaxering. [4]
Styrelserepresentation för bankanställda. Lagteknisk översyn. [18]
Svensk ekonomi fram till 1977. [21]
Styrelserepresentation för anställda i statliga myndigheter. [28]
Ränta och restavgift på skatt m.m. [33]
Budgetutredningen 1. Budgetreform. [43] 2. Budgetreform. Bilagor. [44] 3. Budgetreform. Stabiliseringspolitiska bilagor [45] 4. Budgetreform. Den statliga budgetens regionala effekter. [46]

Utbildningsdepartementet

Litteraturen i skolan. Separat bilagedel 4 till litteraturutredningens huvudbetänkande. [1]
1968 års utbildningsutredning. 1. Högskolan [2] 2. Högskolan. Sammanfattning. [3] 3. Försöksverksamhet med yrkesteknisk högskoleutbildning. [12]
4. Högskolornas förvaltning. [47]
Museerna. [5]
Radio i utveckling. [8]
Fortsatt uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen. [9]
Reklamutredningen. Reklam III. Ställningstaganden och förslag. [10] (Utkommer senare) Reklam IV. Reklamens kostnader och bestämningsfaktorer. [11]
Samhället och filmen. Del 3. [16]
Teknisk översyn av studiemedelssystemet. [17]
TRU:s försöksverksamhet 1967–1972. [19]
Forskning för utveckling. [41]
Utbildning av lärarutbildare. [42]
Skolans regionala ledning. [48]

Jordbruksdepartementet

Mål och medel i skogspolitiken. [14]
Miljökontrollutredningen. 1. Miljövårdens informationssystem. Förslag och motiv. [36] 2. Miljövårdens informationssystem. Statskontorets förstudie. [37]

Handelsdepartementet

Kommunal planering och detaljhandel. [15]
Varudeklaration — ett medel i konsumentpolitiken. [20]

Inrikesdepartementet

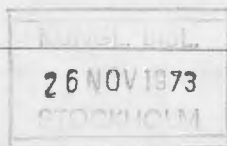
Trygghet i anställningen. [7]
Boendeservice 7. [24]
Sanering III. [27]
Bostäder 1974–76. [50]

Industridepartementet

Data och näringspolitik. [6]
Metallmanufakturutredningen. 1. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. [29] 2. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. Bilagor. [30]

Kronologisk förteckning

1. Kommunalt samarbete över de nordiska riksgränserna.
2. Nordiskt kontaktmannamöte i Mariehamn.
3. Varudeklarationssamarbeid i Norden.

100

1. The first part of the document is a list of names and addresses of the members of the committee.

2. The second part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of chairman.

3. The third part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of secretary.

4. The fourth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of treasurer.

5. The fifth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk.

6. The sixth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of auditor.

7. The seventh part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of assessor.

8. The eighth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of collector.

9. The ninth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of recorder.

10. The tenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the court.

11. The eleventh part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of health.

12. The twelfth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of education.

13. The thirteenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of fire commissioners.

14. The fourteenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public works.

15. The fifteenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public safety.

16. The sixteenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public utility.

17. The seventeenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public health.

18. The eighteenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public works.

19. The nineteenth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public safety.

20. The twentieth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public utility.

21. The twenty-first part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public health.

22. The twenty-second part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public works.

23. The twenty-third part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public safety.

24. The twenty-fourth part is a list of the names of the members of the committee who have been elected to the office of clerk of the board of public utility.

